DEGL' ISTORICI DELLE COSE VENEZIANE,

I quali hanno ſcritto per Pubblico Decreto,

TOMO SESTO,

CHE COMPRENDE I SEI SECONDI LIBRI DELL' ISTORIE VENEZIANE LATINAMENTE SCRITTE

DAL SENATORE

ANDREA MOROSINI.

IN VENEZIA, MDCCXVIIII.
Appreſſo il Loviſa.
CON LICENZA DE' SUPERIORI,
E PRIVILEGIO.

EPITOME.

Res a Suleimano in Perside gestas continet. In Italia, cum ad ceteras domesticas clades dolor quoque ex Octavii Farnesii de occupanda Parma consilio accessisset, morbo ob aegritudinem correptus Paullus III. e vivis excessit. Paullus-Maria Montius Pontifex Maximus creatus est, qui Julius III. appellatus. Quae oppida in Numidia Dragutes archipirata ceperat, iis ab Andrea Auria, Caesaris jussu, exutus est. Hinc novi inter Caesarem, ac Suleimanum belli jacta semina. Venetorum cum Turcis controversiae de agri Jadertini finibus in Illyrio tandem, novem & quadraginta pagis Reipublicae restitutis, Aloysii Rheynerii opera diremptae. Sthephani Ungariæ Regis adhuc pueri tutoribus inter se dissidentibus, cum Turcarum auxilia alter implorasset, alter ad Ferdinandi Romanorum Regis opem confugisset; in spem Caesar venit, fore, ut Dacia a Ferdinando fratre occuparetur. Ad continendos in officio cives, arx a Caesare Senis exstructa est. Farnesiis ad Galliae Regis amicitiam conversis, turbae in Italia exortae. Se Pontifex Caesari conjunxit. Utrimque magni belli apparatus facti. Multa, ne Italiae pax interturbaretur, Venetis maxime in id incumbentibus, agitata. Cum Caesareani infensum agmen Parmae admovissent, abruptis pacis consiliis, ad arma concursum est. Calornum deditione Caesareani recepere. Interea Sinanes, turcicae classis praefectus, in Siciliam delatus, expositis copiis, Augustam urbem incendit, arcem cepit, ac diripuit. Inde in Melitam insulam populabundus exscendit. Gaulum prope a Melita dissitum vi cepit. In Africam cum trajecisset, Leptim, Religionis Hierosolymitanae oppidum, arctissime circumsessum, ad deditionem compulit. Turcarum, quod Gallis sociati essent, metu Pontifex pacis consilia animo volutare coepit, Caesare ab ea palam deterrente, Gallis ad eam se pronos simulantibus. Ferdinandus Dacia universa singulari fortunae favore potitus est. Foedus inter plerosque Germaniae Principes, atque Henricum Galliae Regem contra Carolum V. percussum est. Salernitanus Princeps a Caesare defecit. Multa a Germanis foederatis praeclare gesta. Pontifex in biennium inducias cum Gallo pactus hac lege est, ut copias a Parma, ac

Mirandula abduceret. Caesar salutem turpi fuga quaerere coactus Villacum se recepit. Pax inter Caesarem, & Saxoniae Ducem facta. Salernitanus Princeps, aliique Gallicarum partium homines neapolitani regni invadendi consilia iniere. Senenses, Gallis intra urbem receptis, Hispanos ejecere, arcem solo aequavere. Dragutes, turcicae classi praefectus, septem Auriae triremes cepit. In Dacia Turcae Temisvario potiti sunt, Sfortiae Pallavicini copias fudere, ducem in captivitatem traxere. In Etruria ob Senensium motus bellum exortum. Dragutes Gallis conjunctus Corsicam aggressus, universam fere insulam in Gallorum potestatem redegit. Suleimanus domum, Mustaphae filii ob novercae artes sibi suspecti nece, funestavit. Venetiis Franciscus Donatus Princeps exstinctus est: in demortui locum Marcus-Antonius Trivisanus subrogatus. Cosmus, Florentiae Dux, Caesaris partes amplexus Senas obsedit. Veneti apud Suleimanum de Dragutis insolentia conquesti. Maria, ad Angliae regnum evecta, Philippo Hispaniae Regi nupsit: rem catholicam in Anglia restituit. Altero principatus anno Marcus-Antonius Trivisanus Venetiis obiit: in ejus locum suffectus est Franciscus Venerius. Senarum urbs per deditionem in Caesaris potestatem venit. Romae continuis pene funeribus Julius III. &, qui illi successerat, Marcellus II. Pontifices elati. Paullus IV. Pontifex renunciatus. Turcica classis gallicae juncta frustra Calvium oppidum in Corsica tentavit. Venetorum cum Hierosolymitanis Equitibus jurgia, Pontificis auctoritate, ex Venetorum sententia, composita. Paullus IV. adversus Caesarem foedus cum Gallis percussit. Carolus V. Belgium primum, mox reliqua regna & provincias abdicavit, Philippoque filio tradidit. Cameraci inter Caesarem, Philippum filium, & Henricum Galliae Regem induciae in quinquennium pactae. Pontifex Columnenses Ecclesiae hostes declaratos honoribus, oppidisque, quae beneficiario jure obtinebant, multavit: Palianum nepoti tradidit. Albanus Neapolis Prorex in pontificias ditiones invasit: Ostia capta, magnum terrorem Romae incussit. Venetiis, Francisco Venerio Principe vita functo, Laurentio Priolo suprema dignitas delata est. Variante fortuna in Italia bellum inter Pontificem, & Hispanos gestum est. Sancti Quintini oppidum insigni Gallorum clade nobilitatum: idem vi captum, & direptum. Pax inter Pontificem, & Hispanos per Venetos conciliata est.

HI-

HISTORIARUM VENETARUM ANDREAE MAUROCENI LIBER SEPTIMUS.

M. D. XLIX.

1549

Suleimanus ab Elcano Persa incitatus, in bellum Persicum intendit.

Um hæc in Europa, Turcici belli ob pa-ctas inducias suspicione depulsa, geruntur, Suleimanus reliquis expeditus curis, in Persicam expeditionem cunctas sui imperii vires, ac nervos intenderat; in id ab Elcano, Tamassi Persarum Regis fratre, incitatus, atque impulsus, qui vel æmula regnandi cupidine ductus, vel nimiæ fratris potentiæ timore perterritus, cum imparem se certamini animadverteret, Byzantium ad Suleimanum confugerat, ab eoque summis honoribus excultus, quod ejus auctoritatem adversus Tamassum sibi apprime utilem fore censeret, animum militaris gloriæ avidum incenderat. Itaque magnis comparatis copiis, magnisque itineribus emensis, cum ad Persidis fines

1549

Suleimanus, lustrato exercitu, pervenisset, qui trecent
& quinquaginta millium, majori ex parte equitum, fuisl
rebatur, selectorum ingentem manum cum Elcano præm
qui aut æquo marte cum hoste confligerent, aut reliqua
pias præstolarentur. Persa prælium detrectat; agros cir
quaque incendit; Taurisium, incolis abductis, vacuum
relinquit; penitiora Persidis ingreditur. Eo gravi, ac pe
loso bello nihil, præter inanem ostentationis laudem Sul
nus tulit, multis suorum ab hostibus cæsis, multo plu
fame absumptis, morbisque, qui passim per exercitum
fera lue grassabantur, confectis. Elcanus transfuga spe
ctus, relicto Suleimano, ad suos se recepit, Turcis eo i
sior, quo majori spe deturbatus fuerat. Suleimanus vero
copiarum reliquiis Aleppum se conferre, atque ibi hyemare
ctus, incredibili adeo fastu efferebatur, ut ingentem exer
jacturam parvifaceret, & partam a se victoriam jactaret.
propter ex ea civitate Ferratem legatum cum literis ad S
tum misit, quibus res a se in Perside gestas, suasque v
rias significabat. Et quoniam a Rhodi insulæ præfecto V
tis navigiis haud parva illata damna fuerant; literas ad i
dedit, quibus, ut a Venetorum rebus abstineret, gravisl
propositis pœnis, monebat. Ferrati ædes publico nomine
victus suppeditatus; gratiæ Suleimano per literas actæ; de
sicis successibus gratulatum; quamprimum Byzantium reve
set, ad eum legatum, qui coram id officii præstaret, mi
iri. Licet vero pax, ea tempestate cum Suleimano Reipub
intercederet, complura in navigia, atque homines Venet
barbaris committebantur, qui maria undique obsidendo,
reptionibus, latrociniis, ac sceleribus omnes Mediterranei
fœdabant; in primisque Dragutes, christiani nominis ac
mus hostis, qui olim Genuensium captivus ad transtra rem
re coactus, mox libertatem adeptus, inexpiabili odio in
ctos sævissime debacchabatur. Erant præterea Salarais, C
cutes, atque alii, qui piraticam exercendo, magno metu
terrore navigationi incumbentes concusserant. Hæc cum S
tui valde molesta forent, quod itinera negotiatoribus imp
rentur, præfecto classis, ut selecta triremium manu pir
persequeretur, injunxit; quatuor triremes armari in urbe

Taurisium a Persis relictum Turca occupat.

Turcarum exercitus cæde & morbis confectus.

Elcanus Turcas deserit, ad Persas denuo accedit.

Suleimanus Aleppum se confert.

Ferrates a Suleimano cum literis Venetias mittitur.

Senatus litera ad Suleimanum.

Dragutis & aliorum piratarum direptiones.

Senatus mandata ad classis legatum de piratis persequendis.

1549

ſit. Eo anno nulli rei diligentior cura, atque opera adhibita, quam ut maria tuta redderentur, peſſimumque genus hominum excinderetur.

Ceterum Parmæ, ac Placentiæ perturbatis rebus, quomodo ſe ex ea perplexitate explicare Pontifex poſſet, minime inveniebat. Octavius vero Farneſius, ſpe Placentiæ a Cæſare obtinendæ abjecta, Parmam, quam Pontifex Camillo Urſino una cum arce Eccleſiæ nomine tuendam, neque cuipiam abſque ſuo juſſu, ac mandatis tradendam dederat, aſtu occupare aggreſſus per diſpoſitos equos Roma inſcio Pontifice diſcedens, Bononiam profectus, poſtridie cum ſuorum manu ad portas adeſt. Urſinus milites pro ſtationibus diſponit, cuſtodias ingeminat, intentiore diligentia ſingulos ſui muneris admonet. Octavius in urbem introductus, arcemque ingredi conatus, a præfecto, quod nullam ejuſmodi neque a Pontifice, neque a Camillo facultatem haberet, repulſus, re infecta, digreditur. Pontifex his auditis indignabundus, tabellario quam celerrime ad Octavium contendere juſſo, Romam reverti imperat; Urſino ne illi urbem tradat, præcipit. Octavio reluctante, atque acerbe admodum conquerente, Cardinalis Montii Bononienſis legati opera ad illius animum flectendum Paulus fruſtra utitur, cum is injuriarum omnium oblitus ad Cæſaris partes inclinare, ac de Parma occupanda cum Ferdinando Gonzaga agere cœpiſſet, ad Alexandrum Farneſium Cardinalem fratrem datis literis, quibus, ni Pontifex urbem illi reſtituat, Gonzagæ acceſſurum, illiuſque viribus quantumvis duris conditionibus Parmam ſe recepturum minabatur; id facile vel civium favore, vel commeatuum, quibus urbs laborabat, inopia conſequi poſſe ratus. Farneſius literas ſtatim ad Pontificem detulit, prælegentem vehemens adeo perturbatio, atque iracundia corripuit, ut, tremulos, atque ſeniles artus linquente ſpiritu, humi prolabentem vix qui prope aderant ſuſtinerent, & pene multis adhibitis exquiſita medicorum cura remediis colligere effluentem animum potuerit. Febri vero correptus, moleſtiis, atque ægritudinibus animi confectus, & obtritus exceſſit, cum quindecim annorum ſpatio pontificatum geſſiſſet; inter eos, qui cum approbatione, ac laude ingens illius auctoritatis pondus ſuſtinuere, connumerandus; cum in Italiæ

Camillo Urſino a Pontifice Parmæ cuſtodia mandatur.

Octavius Farneſius Parmam ingreſſus ab arce rejicitur.

Paulus Pontifex Octavio Farneſio reditum in urbem imperat.

Pauli Pontificis perturbatio, obitus, & elogium.

1549 pacem præſertim incubuiſſet, atque ſummos Reges ſæpius conciliare aggreſſus, nulla itinera, nullos labores, quo publicæ incolumitati proſpiceret, reformidaſſet: ut ad illius gloriam nihil accedere poſſe videretur, niſi ad domeſticam amplificandam, atque evehendam fortunam ſe totum contuliſſet, eo uſque prolapſus, ut ne rerum quidem publicarum jacturam, dum voti compos fieret, aliquando magni fecerit; quamque per multos annos laudem retinuerat, eam extremo vitæ actu prope amiſiſſe viſus eſt, nunquam prope infelices exitus ſortitus, Petro Aloyſio filio interfecto, Placentiæ, atque aliis familiæ, ob cujus decus adeo inſudaverat, oppidis ademptis, ac omnibus ſuis conſiliis perturbatis, ac prope everſis. In Venetos haud vulgaria benevolentiæ ſigna edidit; Senatus ſententiam in graviſſimis negotiis exquiſivit, ac magni fecit; cujus obitus eo magis moleſtus, atque inopportunus fuit, quod iis diebus contigit, quibus in gaudium, ac voluptatem effuſa civitas Ferdinandi Auſtriæ Archiducis, Ferdinandi Romanorum Regis filii, adventum præſtolabatur; cujus ſororem Catharinam cum Franciſcus Gonzaga, Mantuæ Dux, uxorem duxiſſet, Paulum Theupolum, Stephani filium, tunc Sapientum ordinum magiſtratum gerentem, ad eum legatum Senatus miſerat, ut congratulationis munere publico nomine fungeretur. Cum vero Ferdinandus ſpectandæ maritimæ urbis deſiderium per Nicolaum Madrutium, Chriſtophori Cardinalis fratrem, Theupolo ſignificaſſet, Patres liberaliter per oratorem invitarunt. Regis Romanorum filii, atque aliorum Germanorum Principum adventu egregii ſummo ſtudio apparatus inſtituti: nihil, quod ad publicum ſplendorem, ac magnificentiam in iis excipiendis declarandam attineret, prætermiſſum: comitia, ſubſeliis amotis, regio cultu exornata; naumachiæ inſtitutæ; ſcenæ extructæ, nobilium juvenum manu iis in rebus curandis occupata: quæ omnia repentina Pontificis mors intervertit; ea namque audita, Cardinalis ſtatim Romam ad Comitia contendit; Ferdinandus, Senatui per literas ampliſſimis gratiis actis, in Germaniam rediit.

Franciſci Gonzagæ Mantuæ Ducis cum Catharina Auſtriaca nuptiæ.

Paulus Theupolus ad Ferdinandum, Ferdinandi Regis filiū, orator.

Ferdinādus filius Venetiis magnifice exceptus.

At Pauli obitu diſſidia in Gallia Ciſalpina oborta recrudeſcere; Cæſareani, ac Galli milites cogere; omnes ad urbem Parmam oculos adjicere; nam Farneſio, penes quem magna

in

in novo Pontifice deligendo vis, magna auctoritas inerat, petenti pernegare purpurati non potuere, quin Collegii nomine ad Ursinum literas darent, quibus civitatem Octavio tradi juberent. Verum iis nihil Camillus permotus, rescripsit, novo Pontifici Parmam, quæque illi Paulus commendasset, optima fide redditurum. Ea sane in urbe retinenda Ursini insignis adeo constantia fuit, ut nullis quantumvis ingentibus præmiis ab instituto deduci potuerit; Venetis per nuntium significaverit, Parmam se integra fide novo Pontifici traditurum; interea vero Ecclesiæ nomine defensurum. Et quoniam pecuniæ inopia premebatur, eam vim, quæ Senatui videretur, sibi suppeditari petebat; qui gravissimis causis se detineri respondit, quin Ursino satisfaceret, vel ex eo Reipublicæ voluntatem perspicere potuisse, quod complures ex suis ditionibus ad opem illi ferendam confluxissent. Ursinus quam Venetiis asservabat pecuniam, eam sibi Parmam deferri jussit. Cæsare vero eodem tempore a Venetis petente, ne Parmæ ex suis ditionibns milites adesse, neu arma in eam urbem importari permitterent, nihil esse, quod se iis curis Respublica implicaret, responsum est.

1549

Cardinalis Collegium Ursino imperat, ut Octavio Farnesio Parmam tradat.

Camilli Ursini constantia in Parma novo Pontifici custodienda.

Camillus Ursinus a Venetis pecuniam postulat.

Senatus responsum.

Romæ novemdialibus exequiis de more habitis, de Pontifice eligendo magna animorum contentione agebatur, Patribus in diversas partes distractis, qui perniciosa Cæsareanarum, ac Gallicarum factionum nomina in sacra illa comitia intulerant, & in eo quisque maxime laborabat, ut is in demortui locum, qui suarum esset partium, sufficeretur: cum Cæsar ad præsentem Italiæ statum retinendum Pontifice sibi addicto maxime opus esse intelligeret; Henricus Galliæ Rex, qui nunquam ab Italicis rebus animum revocaverat, Pontificis auctoritate, ac favore subnixus, bello Cæsarem in Italia lacessere haud difficulter posse arbitraretur; eo majori spe ductus, quod, gliscente denuo cum Anglis bello, per eos dies ejus copiæ hostium munitiones quasdam in Belgio, quibus Bononiæ obsidione arcebatur, occupassent, Britanniaque civilibus tumultibus, ac religionis dissidiis laboraret. Veneti ex vetere instituto literas ad Cardinalium collegium dedere, quibus summum ei dignitatis gradum deferendum hortabantur, qui reipublicæ christianæ afflictis, ac perturbatis rebus consilio, &

Senatus litera ad Cardinalis collegium de Pontifice eligendo.

vir-

1549 virtute opem ferre; religionem divulsam, atque in plerisque provinciis nutantem restituere, & ad pristinum decus revocare posset; ad idque Pisanum, ac Cornelium patritios viros Cardinales per Matthæum Dandulum legatum incitabant, Durantem Reipublicæ amicissimum impellebant; unum id christianæ reipublicæ malis, atque perturbatis Italiæ rebus præsens remedium fore rati, si is Pontifex deligeretur, qui nullis humanis obcæcatus affectibus, a se ipso penderet, omnes cogitationes, ac consilia ad commune bonum dirigeret. Ita se res anni hujus exitu habebant; anceps Italiæ quies; incertus pontificiorum comitiorum eventus; suspensi Italorum Principum animi; Veneti sedulo de illorum imperii incolumitate, pro Italiæ libertate, ac dignitate soliciti: quibus permoti opus, de quo sæpius actitatum fuerat, Guidobaldo copiarum gubernatore suadente, aggrediuntur. Pischerium oppidum in extrema Benaci lacus ora, qua Mincium amnem efficit, egregiis operibus munire statuunt, quod valde opportunum iis Reipublicæ ditionibus, quæ ultra Mincium sunt, subsidio tuendis censeretur. Hæc procuratio Stephano Trivisano injuncta est, qui brevi oppidum terra, ac muro cinxit, ut postea ad eam, quæ hodie cernitur, prævalidam arcem excreverit.

Pischerii muniendi decretum.

M. D. L.

1550 ROmæ vero comitia valde perplexa, ac diuturna fuere, cum tandem post duos menses, & dies sex Joannes Maria Montius Pontifex renunciatus est, cunctis ad eum adorandum (genus est id, quo nonnunquam Pontifices eligi consuevere) provolutis. Is nulla nobilitatis commendatione, aut propinquitatum favore in Cardinalium Collegium cooptatus, virtutis, atque integritatis opinione apud cunctos concitata; eo præsertim, quod se a Principum factionibus immunem præstitisset, in Farnesii sententiam cunctis facile descendentibus, eam dignitatem est adeptus, Juliique tertii nomine assumpto, Ecclesiæ gubernacula suscepit. Veneti, quibus publica pax, ac præsertim Italiæ cordi erat, ex Julii electione, quod is in neutram partem propendere censeretur, magna lætitia affecti, adeptam dignitatem per Matthæum Dandulum, ordi-

Julii tertii Pontificis electio.

Matthæus Dandulus, orator, Senatus nomine Pontifici gratulatur.

ordinarium oratorem, gratulantur. Quatuor de more, qui Romam profecti id muneris obirent, legati designantur, Philippus Tronus, Franciscus Contarenus, Marcus Antonius Venerius, Nicolaus Pontius.

1550 *Veneti oratores ad Julium Pontificem.*

Julio vero Pontifice renunciato, cunctorum animi ad meliorem spem erecti, lætiora etiam inde omina sumebant, quod eo potissimum tempore suffectus fuisset, quo aperiens se annus cælestium donorum magnitudine refertus, cunctorum Christianorum votis magna expectatione exciperetur, *Jobeleo* insignis, quod priscis temporibus centesimo quoque anno celebrabatur; postea ad quinquagesimum; demum ad quintum & vigesimum redactum; quo ii, qui ad Romanam urbem, divorumque Petri, & Pauli Apostolorum corpora invisenda accedunt, omni criminum noxa expiantur; ex cunctis fere christiani orbis partibus eo anno mortalibus ad urbem confluentibus, quos novi visendi Pontificis cupiditas majori numero attraxerat. Julius inito pontificatu statim Romanæ Ecclesiæ vexilliferum Octavium Farnesium Ducem creavit, atque ut Parmæ civitas ab Ursino (quemadmodum jurejurando cum reliquis Cardinalibus ante Pontificis electionem se obstrinxerat) ei traderetur curavit, pecunia ad stipendia militum solvenda missa. Ascanium Columnam, a Paulo suis ditionibus exutum, atque exilio multatum, qui toto eo tempore Venetiis commoratus fuerat, in gratiam recepit. Eadem clementia in Rodulphum Baleonium usus. Romam, pontificiasque ditiones vectigalibus, ac tributis levaverat. Inde illius humanitas, ac liberalitas per omnium ora circumferebatur, quæ majora, atque illustriora reddebantur, quod ad eum, uti Christi Vicarium, colendum, Ecclesiæ beneficiarii Ferrariæ, Parmæ, atque Urbini Duces accesserant. Carolus Cæsar, Henricus Gallorum Rex, aliique Reges, Principes, ac Respublicæ certatim perhonorificas legationes miserant. Venetorum legati sexto kal. majas, divo Marco Reipublicæ patrono dicata die, obviam fere tota effusa civitate, urbem ingressi, perhumaniter a Julio excepti, variisque honoribus exculti fuere, ut nihil ad Venetæ Reipublicæ dignitatem accedere posse videretur. Nicolao Pontio, ut juniori, orandi munus obtigit, qui, ut erat omnibus disciplinis eruditus, atque magna dicendi vi, & gravitate

Parma Pontificis mandato Octavio Farnesio traditur.

Ascanius Columna, & Rodulphus Baleonius a Pontifice in gratiam recepti.

1550 te potens, eam orationem habuit, qua illorum temporum ſtatum, & conditionem expreſſit, novique Pontificis ad ſananda chriſtianæ reipublicæ vulnera, atque Italiæ pacem conſervandam mirifice adeo inflammavit animum, ut cunctorum approbatione ſummi oratoris, ac Senatoris laudem ferret.

Publicis exhibitis officiis, ſecretiora Senatus mandata legati exequuntur. Nam Camertibus Balduino fratri, Ancona Vincentio Nobili, ſororis filio, a Julio traditis, cum vulgaretur, Herculi Ferrariæ Duci ducentorum aureorum millibus Ravennam, ac Cerviam oppignerari velle, eaque de re Matthæus Dandulus, ordinarius legatus, Senatui ſcripſiſſet, Julium adire legati juſſi ſunt, atque ab eo petere, ut ſi quod fama percrebuerat, veritate niteretur, Reipublicæ jura iis in urbibus Ravennæ, ac Cerviæ ex Bononienſi fœdere anno 1529. ſancito, diſcuterentur: eas civitates Senatui potius, quam aliis concedi æquum eſſe; quæ videretur æqua eam pecuniæ ſummam numeraturum: ſin vero rumor is falſus eſſet, enixe Pontificem orarent, ut tandem, juribus in graviſſima cauſa perpenſis, Reipublicæ proſpiceretur. His Julio expoſitis, reſpondit: De oppignerandis Ravennæ, ac Cerviæ urbibus nihil ſibi unquam in mentem veniſſe; ab oppidis pontificiis alienandis averſum eſſe: quod vero ad Reipublicæ jura attineat, ejuſmodi temporum conditionem, ut de iis agatur, non eſſe: rem ſatius ſilentio premere, ne exemplo ceteri Principes ad res in Italia novandas, quibus quies interturbari poſſet, incitarentur. Sed ea tempeſtate ſubſecuta, qua & graviſſimi in Italia belli ſemina jaciebatur, & renovandi cum Turcis haud obſcura certaminum initia ſuboriebantur, negotium in aliud tempus dilatum eſt.

Julius magna, ut diximus, omnium expectatione ad pontificatum evectus, illecebris ſupremæ dignitatis irretitus, paulatim a graviſſimis curis, negotiorumque mole cœpit animum ſubducere; quæ, ut imminentium malorum cumulis obſiſteretur, meditanda erant, negligere; tempus ignobili otio inter hortorum amœnitates terere, in quibus regias ædes ædificari, priſciſque antiquorum monumentis marmore Pario, exquiſita arte, & immenſo ſumptu elaboratis operibus exornari ſtuduerat. Ex ea Pontificis incuria plurimum chriſtianæ reipublicæ detri-

detrimenti imminere plerique arbitrabantur : licet enim ob pacem ab Henrico cum Anglo de integro initam, qua Bononiam, atque alia a Britannis oppida occupata recuperaverat, Europa quiesceret, attamen publicum illud otium diuturnum fore minime censebatur. Nam Henricus e Scotiæ regno Paulum Thermium, virum acrem, ac industrium, qui præfectus illi bello fuerat, in Galliam revocatum, cum summa auctoritate ad Pontificem legatum designaverat; Italos suæ factioni addictos in officio continebat, novos comparabat; Horatio Farnesio in Galliam, ut illi suas fratrisque res commendaret, profecto opem laturum pollicebatur. Cæsar contra nullis neque precibus, neque officiis adduci poterat, ut Parmam Octavio habendam permitteret; ad id Ferdinando Gonzaga præcipue impellente, qui urbem situ ad Insubrum imperium vel oppugnandum, vel tuendum opportunam in primis, ac maxime necessariam diceret; idcirco ea de re tantum armis decerni posse videbatur. Extra Italiam vero Dragutes archipirata, qui Chariadeno nuper defuncto successerat, atque maritimarum rerum peritia illius virtutem, & ausus æquabat, quadraginta sex navigiis coactis, Aphrodisium, Numidiæ oppidum, quod hodie *Africa* vocatur, aggressus, vi cepit, Mauris, qui tunc eo potiebantur, ejectis. Canestrium quoque eodem cursu victoriæ occupavit; loca ad Hispaniam, ac Siciliam multis incommodis afficiendam apta. Magnam inde Cæsar molestiam ceperat, quod ex iis locis multa, ac gravia Siciliæ regno damna inferri posse animadverteret. Quapropter Andreæ Auriæ, ut ad ea oppida oppugnanda se conferret, imperaverat : qui tertiodecimo kal. junias cum tribus ac quinquaginta selectis triremibus in Numidiam profectus, Canestrium cepit, incendit, quadringentis Mauris cæsis, septingentis in captivitatem redactis, ex suis ducentis amissis, solo æquavit. Mense vero julio Aphrodisium progressus tormentis verberare cœpit, propugnatoribus, qui mille ac quingenti erant, fortiter, oppidum tuentibus : tandem cum continenter per quadraginta dies Hispani acriter oppugnationi institissent, adepti sunt. His eventis turbatæ, atque abruptæ quinquennales induciæ, gravissimique belli initia jacta videbantur. E Perside jam Suleimanus redierat, ac licet ea expeditio impares votis exitus habuis-

1550

Paulus Thermius Galliæ Regis ad Pontificem orator.

Henrici Regis Farnesiis pollicita.

Dragutes Chariadeno defuncto a Turcis suffectus.

Aphrodisium & Canestrium a Turcis capta.

Andreas Auria amissas urbes a Turcis recipit.

Suleimani e Perside reditus.

1550

habuisset, cum antea, ut diximus, legatum, qui a se partas victorias nuntiaret, ad Venetos misisset, Senatus amico Regi Catharinum Zenum exacta jam ætate, qui gentis mores optime noverat, legatum misit.

Catharinus Zenus ad Suleimanum orator.

Auditis vero quæ a Cæsareanis in Numidia gesta fuerant, vehementer Suleimanus excanduit, omnesque curas a Persico ad Cæsareanum bellum traduxit; Dragutem, cujus fortia, & egregia gesta Byzantium fama detulerat, Numidiæ præfecit, eaque de re Principes, ut ab eo persequendo abstinerent, certiores fecit, legato quoque, qui id Senatui significaret, Venetias misso; veritus ne ob multa Venetorum rebus damna illata, atque ex ipsorum navigiis prædas actas, incensi in vindictam animi, atque injuriarum dolore perciti aliquid adversus ipsum molirentur. Senatusconsulto legato responsum; Dragutem, si, mutata priori consuetudine, ab hominibus ac navigiis Venetis se abstineat, nulla a nostris hostilia passurum. At ille post Aphrodisium ab Hispanis captum, cum omnes Numidiæ oras excurrendo, prædas abegisset, navigia cepisset, multos mortales in servitutem abduxisset, ob propinquam hyemem ad Menigem insulam hyematurus se recepit. Byzantii Aloysii Rhenerii virtute, ac prudentia iis controversiis, quæ de finibus in Illyrico exortæ fuerant, finis impositus est; novem ac quadraginta pagis agri Jadertini, quos Turcæ uti superioris belli reliquias occupaverant, Reipublicæ restitutis, quibus Suleimanus insueta liberalitate quinque dono adjecit; inter hos Blancarum pagum situ Jaderæ urbi valde opportunum. Rhenerii diligens studium pergratum adeo Senatui fuit, ut præter ingentes laudes, quas in illum contulit, Cretæ insulæ magistratum, Ducis titulo, obtinuerit; publicæ literæ iiij. kal. julii ad illum datæ sunt, quibus ad magistratum ineundum facultas in Cretam navigandi permittebatur.

Dragutes a Suleimano Numidiæ præficitur.

Jadertini pagi a Venetis Aloysii Rhenerii opera recepti.

Aloysius Rhenerius Dux Cretæ eligitur.

Turcæ ob res ab Auria in Numidia gestas, in Pannoniæ finibus coactis copiis, Zolnochum oppidum in Hungariæ limitibus Daciæ objectum, in quo ex induciis utrinque nihil tentari poterat, occupare, ac munire instituunt. Comes Salmensis, Romanorum Regis præfectus, de Turcarum consiliis certior factus, antevertit, munitionibus Zolnochum præcinxit, militibus a Budæ præfecto ad opus impediendum missis, partim

Zolnochum in Pannonia a Comite Salmensi munitum.

cæsis

cæsis, partim pulsis; brevique exquisite adeo communivit, ut tutissimum Pannoniæ propugnaculum adversus Turcas haberetur. Alia quoque, & ceteris gravior, qua induciæ abrumperentur, occasio accesserat, ex dissidiis inter Petrovichium Temisvari Comitem ac Georgium Varadini Episcopum ortis, quibus atroci bello Pannonia, ac Dacia conflagrarunt. Hi Stephani, Joannis quondam Daciæ Principis filii, tunc Pannoniæ Regis, ob teneram ætatem tutores erant. Petrovichius Turcarum moribus assuetus, Stephani juventam ex illorum consuetudine, ac disciplina formare aggressus, pueri educandi, atque erudiendi curam ad se attraxerat; a cujus consiliis Isabella mater, Sarmatiæ Regis soror, non discedebat. Contra Episcopus ab illorum sententia abhorrens, cum sæpius acriter obstitisset, tandem ita provocavit, ut Petrovichius armis decernendum statueret; verum improspero exitu, quod Georgius magna auctoritate, atque opinione virtutis, gentis illius animos adeo sibi conciliasset, ut omnes cum illo casus subituri viderentur. Quapropter Petrovichius ad Turcarum auxilia confugit; pensionem, quæ annuatim decem millium aureorum pendebatur, si sibi regni procuratio obtigisset, augere pollicitus. Georgius de Petrovichii consiliis edoctus, cum ad potentissimi hostis impetus excipiendos dispares nimium regni vires inspiceret, Ferdinandi Regis Romanorum opem implorare decrevit, illustria Daciæ regni præmia ostentans, quod ad Ferdinandum, uti Pannoniæ Regem, spectaret. Hæ renovandi terra, marique inter Cæsarem, ac Suleimanum belli causæ in sequentem annum fuere, quo ex bello christianæ reipublicæ ingens malorum cumulus imminebat. Venetis, ne ad pacis otium, quo tunc Respublica fruebatur, turbandum gradus fieret, pertimescendum erat; cum negotium de induciis in quinquennium prorogandis, quod Joannes Maria Malvetius, Romanorum Regis legatus, Byzantii pertractabat, ob eas causas irrito eventu cessisset.

1550

Dissidia inter pupilli, Joannis Regis Hungariæ filii, tutores.

Petrovichius, Temisvari Comes, Turcarum auxilia postulat.

Georgius Varadini Episcopus Ferdinandi Regis opem implorat.

Cæsar vero, ac Ferdinandus fratres, spe Daciæ potiundi illecti, pecuniam undique cogebant; copias, ut proximo vere Georgio præsto essent, parabant; quæ eo majore studio a Cæsare curabantur, quod, fratre Germanicis opibus suffulto, atque ad Daciæ imperium aspirante, haud mediocri spe evehebatur,

1550 batur, fore ut Imperii dignitas ad Philippum filium transiret; cum supremis votis ardentissime, quemadmodum antea diximus, exoptaret, ut regna, ac provinciæ, quibus imperabat, multisque nominibus aucta potentia, ac vires minime distractæ, ad filium, posterosque descenderent. Ejusmodi est mortalium natura, ut immortalitatis particeps brevem temporis usuram, qua fruitur, extendere, ac producere per innumeras successiones temporum vana opinione nitatur. Ac si quis attentius inspiciat, non tam Hispaniam, ac Belgium, quam Imperii decus, ac Germanos Cæsaris potentiæ suffragatos fuisse intelliget, quippe qui sæpius ad Insubres defendendos, trajectis Alpibus, in Italiam descenderint; sæpius Belgio a Gallis petito præsto fuerint, Cæsare alioqui divulsis, ac sejunctis regnis, & provinciis ægre opem laturo. Inde ut eam auctoritatem, ac vires filio heredi relinqueret, Ferdinandum fratrem promissis adortus, quidquid ad illius opes, atque amplitudinem augendam, ad Daciam obtinendam, ad Pannoniæ urbes, atque oppida recuperanda attineret, quæcumque adversus Turcas auxilia poposcisset, effusissime pollicebatur. Verum neque Ferdinando ea res satis placebat, & Maximilianus filius, qui in Hispaniam profectus, Philippo absente, iis regnis imperabat, ab ejusmodi consiliis aversus, in Germaniam reverti decreverat, Genuamque novembri mense exeunte pervenerat; ad quem Senatus Joannem Michaelium officii causa legatum designavit. Is cum morbo correptus injunctum sibi munus explere non posset, Leonardo Contareno, qui Reipublicæ causa Pischerium se contulerat, ac tunc Veronæ præfectus erat, Patres mandarunt, ut Mantuam ad Maximilianum invisendum proficisceretur. Maximilianus Tridento Augustam Vindelicorum versus iter arripuit.

Joannes Michaelius ad Maximilianum ex Hispania redeuntem mittitur. Leonardus Contarenus Michaelio ægrotanti suffectus. Cæsar Senis arcem extrui jubet.

Verum neque felici Africanæ expeditionis eventu, neque initis de Dacia invadenda consiliis contentus Cæsar, propagandi in Italia imperii cupidine magis in dies accendebatur; & cum ex Senensium dissensionibus illius urbis potiundi opportunitatem adesse intelligeret, Didacum Mendozzium Senas contendere, arcemque in ea urbe excitare iussit, qua reluctantes ciues coercere, ac pro libito dominari posset. Pontifici vero ea de re conquerenti, nulla satis idonea excusatione inven-

venta, respondit: Senensium mutuis cædibus, crebris cum Hispanis contentionibus, ac minis adductum, locum, in quo tuto consisterent, ædificari jussisse. Julius quamvis, & factum improbaret, & jugum liberæ civitati imponi detestaretur, id unum tantummodo Mendozzio adjecit, videret Cæsar, ne, dum arcem in ea urbe extrueret, apud reliquos Italos Principes adeo invidia conflagraret, ut ad nova consilia, quibus suis rebus prospicerent, capienda impellerentur. 1550

Parmæ quoque res in angusto erant. Octavium Farnesium, qui urbi præerat, pecuniæ inopia urgebat; Ferdinandus Gonzaga, ac reliqui Insubrum præfecti importari commeatus prohibebant; ac licet Julius annonam, & argentum suppeditaret, idemque Octavii fratres assidue facerent, ad urbem tuendam imparia subsidia erant; neque diutius tutari posse Parmam rati, ut rebus suis consulerent, Viterbium (sunt qui Vejerbium olim dictum putent) Farnesii convenere, atque ex communi sententia Cardinalis & Horatius Parmam ad Octavium se contulere. Cardinalis per aliquot dies in iis curandis, quibus ad urbem tuendam opus esset, commoratus, Romam reversus, Pontifici significat, extrema omnia cum fratribus potius perpeti, quam Cæsari Parmam permittere statuisse; trecentos milites in oppidum induxisse; suis rebus Pontificem non defuturum sperare; nihil, nisi ex ejus sententia, & voluntate facturos. Julius, ut se a curis, & solicitudinibus belli imminentis eximeret, ac muneri pontificatus, cui publica pax commissa est, satisfaceret, Cæsarem monet, ut ex Italia gliscentes belli suspiciones amoveat, ne ve tranquillitatem, ac pacem publicam turbare velit; milites ex Parmensi, & Placentina regione subducat, ea lege, ut unicuique iis, quæ possideat, tuto frui liceat. Cæsar Parmæ inhians, haud quaquam postulatis assensus, per Didacum Mendozzium, legatum, Pontifici significat, Parmæ, & Placentiæ urbes septem aureorum millium in singulos annos pensione ab Ecclesia beneficiario jure recepturum, Insubrum mentione præterita, imperii jure, si quod ei in iis civitatibus esset, servato; Octavio, Parmæ loco, in Neapolitano regno tantumdem vicariæ ditionis daturum: idque in primis Pontifici utile fore, quod magnam auri vim, quam eidem Octavio, uti Ecclesiæ vexil-

Farnesii ad Viterbium conveniunt.

Farnesiorū constantia in Parma retinenda

Cæsaris studium ad Parmam & Placentiā occupandas.

1550

lifero, erogaret, quæque in Parma tuenda insumeretur, lucri fracturus esset. Julius tempus consulendo petiit, donec podagra, qua tunc vexabatur, levaretur, negotiumque omne, quod a Cæsare per Mendozzium agitabatur, Matthæo Dandulo, Reipublicæ legato, aperuit. In hac consiliorum perplexitate, atque hæsitatione annus elabitur, quem ingens annonæ frumentariæ, atque aliarum frugum inopia prægravem reddidit; quæ cum omnes fere regiones, tum Italiam præsertim corripuisset, Veneti, ut civitati, ac sui imperii populis prospicerent, quibuslibet ex locis, atque ex longinquis præsertim oris ad frumenta convehenda negotiatores, magnis propositis præmiis, attraxere, magna pecuniæ vi vectores donavere. Eodem anno Joannes Patriarcha Aquilejensis socium sibi in eo munere, curante Senatu, Danielem Barbarum, virum rerum usu, ac disciplinarum peritia eximium, tunc Reipublicæ nomine ad Eduardum Britanniæ Regem legatum, adscivit: ei Jacobus Superantius successor a Senatu datus est, quem ob egregiam virtutem, atque humanitatem sibi pergratum Rex equestri dignitate decoravit.

Italia frugum inopia vexata, & Venetorum sedulitas ad annonas cõparandas. Daniel Barbarus a Joanne Grimano in societatem Aquilejensis patriarchatus adscitus. Jacobus Superantius in Anglia legatus.

M. D. LI.

1551

Henricus Rex Farnesios suam opem implorantes in clientelam recipit. Julii Pontificis perturbatio & studium, ne Farnesii Parmam alicui se invito traderent.

JAm Henricus Galliarum Rex, Horatio genero in clientelam suscepto, Italicum bellum adversus Cæsarem meditabatur. Desperatione etenim Farnesii adacti, quod nusquam a Carolo sibi satisfactum iri existimarent, affinitatis jure resoluto, generoso consilio præpotentis Regis, atque acerrimi Cæsaris hostis opem imploraverant. Eo facto incredibili ira correptus Pontifex gravia, atque acerba minitabatur; eorumque consilia perturbare, & disjicere, si quo modo posset, aggressus, Octavium, ne Parmam, se invito, alicui traderet, sed Ecclesiæ nomine tueretur, scripto obstringere conabatur; quæcumque ad urbem tutandam necessaria forent, suppeditaturum pollicitus. Syngrapham a Farnesio, atque Divi Angeli Cardinalibus, pœna bonorum amissionis interposita, subscribendam curavit; statimque ad Octavium misit. Cæsarem eodem tempore per literas hortabatur, ne Farnesios ad extrema consilia, a quibus mox nulla neque auctoritate neque imperio revocari possent,

ſent, prolabi permitteret; Parmenſem illis agrum concederet, atque a Galliarum Regis amicitia averteret. Henricum vero obſecrat a Farneſiorum negotio ſe abſtineat, ne Italiæ pacem, ac quietem abrumpat, hortatur. Octavius, Julii voluntate audita, a Regis amicitia recedere integrum ſibi non eſſe inquit; Parmam nihilominus Apoſtolicæ Sedi ſervaturum: ad eam tutandam cum Julii vires minime ſufficerent, ad potentiſſimi Regis auxilia confugiſſe. Eo reſponſo adeo commotus, ac perturbatus Pontifex fuit, ut indignabundus inultum facinus minime relicturum, armis illatam ſibi injuriam vindicaturum affirmaret. Itaque nonis martii monitorias literas ad Octavium mittit, quibus, ne de Parma quidquam cum Galliarum Rege, ſe inſcio, tranſigat, ſub perduellionis pœna infert ac minatur. Indignum quippe, ac intolerandum Julio videbatur, Farneſios, Eccleſiæ beneficiarios, nulla re ſibi communicata, Regi adhæſiſſe, atque immerito ſe Cæſari ſuſpectum reddidiſſe; quippe qui nihil abſque illius conſilio, atque auctoritate Farneſios feciſſe (ut plerique arbitrabantur) ſuſpicaretur. Quam ut ab illius animo ſuſpicionem averteret, Concilium quamprimum Tridenti inſtaurandum, quod mirum in modum Cæſar concupiverat, decrevit; cum nulla alia ratione fluctuantem religionum diſſidiis Germaniam, ſuoque imperio reluctantem ſiſti, ac finiri poſſe animadverteret. Creſcentium Romanum Cardinalem legatum ſtatim Tridentum Julius proficiſci juſſit; Aloyſium Lippomanum Veronæ Epiſcopum, ac Pighium doctiſſimos viros præſides creavit; literas ad Galliarum Regem dedit, quibus, ut majorum ſuorum pientiſſimorum Regum veſtigia imitatus, Galliarum antiſtites, ac præſules Tridentum mitteret, rogabat.

His, licet non obſcuris propenſi animi ſignificationibus, ſuaderi Cæſar minime poterat, Julio inſcio, Farneſios cum Rege Galliarum pepigiſſe. Itaque ut certius illius mentem de Parma recuperanda pernoſceret, ſeque ab omni ambiguitate explicaret, per Mendozzium legatum copias, pecuniam, vires, & quidquid in ſe eſſet, ultro ad Parmam recuperandam detulit. Julius, qui pontificatus initio ſe in neutram partem propendere, pacis in primis Italiæ ſtudioſum fore, minime dubia adſeveratione pollicebatur, ſenſim tum Cæſarianorum

1551

Julii cum Cæſare & Henrico Rege officia.

Julius Octavio Farneſio monitorias literas mittit.

Decretum de Concilio inſtaurãdo. Creſcentius Cardinalis Tridentum mittitur.

Aloyſius Lippomanus Veronenſis Epiſcopus & Pighius Concilii præſides.

Julii Pontificis litera ad Henricum Regẽ, ut Galliarũ præſules Tridentum mitteret.

Julius ſuã operam ad Parmam recuperandã Cæſari offert.

1551 astu, ac calliditate, tum ferventis animi, in quo, prudentia dejecta, iracundia irrepserat impetu, totus in Cæsarianas partes se demittens, Cæsaris nomine oblata amplectitur. Farnesiis significat, Caroli sibi adjunctis viribus, Octavii fastum reprimere, atque acerbas de eo pœnas sumere statuisse. At Thermius, ordinarius Henrici legatus, Julium adiens, Regem nulla proprii emolumenti spe, sed Italiæ, atque Ecclesiæ rationibus, quibus consultum maxime cuperet, adductum, Octavium Ducem, ac Parmam in suam clientelam recepisse, multis in Carolum acriter jactatis, significat. Atque ut Julium ab instituto deterrerent, Gallicæ factionis Cardinales gravibus usi verbis, Concilii auctoritatem ostentantes, amplissimum regnum ab eo sejuncturos minabantur: quæ quo attrocius jactabant, eo magis Pontificem, ne ullo pacto a Cæsare discederet, impellebant. Igitur, cunctis ad bellum versis, Julius Alexandrum Vitellium pontificiæ militiæ adscribit, Camillum Ursinum Bononiam proficisci jubet, Joannem Baptistam Montium, nepotem, copiarum imperatorem renuntiat.

Galliæ Regis oratoris cum Cæsare officia.

Joannes Baptista Montius Pontificiarum copiarum imperator.

Ex iis armorum apparatibus, atque a belli initiis magna Senatus, qui per tot annos pro Jtaliæ quiete excubaverat, molestia affectus, studium omne ad Pontificis animum sedandum, atque a bellicis consiliis ad pacem traducendum convertit. Matthæo Dandulo in mandatis dat, ut quacumque ratione Julium ad pacem retinendam hortetur. Is, ut erat egregia prudentia, atque eloquentia, nihil, quod in rem esset, prætermisit. *Minime Senatum vereri*, inquit, *pro munere, quod Pontifex in terris supremæ dignitatis obtineat, & pro eo, quod Italicos Principes deceat, pacis, ac quietis studio, quæ in gravissimis rebus prudentiæ, ac sapientiæ insignia argumenta edidit, ea ne modo in hoc Parmensi negotio præbeat: ceterum cum intelligat, undique copias cogi, exteras gentes classico concitatas iter in hanc provinciam moliri; prævideatque, quot paucis ex favillis incendia, quot damna, & clades immineant; tantæ rei initio animum adjiciat, suadere, hortari, rogare: facillima belli initia esse, ac nonnunquam optima ex mente profecta; quæ ægre admodum, & immensa impensarum mole vix finem sortita sint; sæpiusque consiliis exitus minime respondere: nihil inconstantius, nil bellica fortuna incertius, quæ*

Matthæi Danduli officia ad Pontificem a bello removendum.

non-

nonnunquam exploratas, ac quandoque partas victorias gravissimis, & atrocissimis cladibus commutarit: id vero si ullo unquam tempore, hoc præsertim verendum, ne nostris dissidiis, ac intestinis discordiis Turcarum Rex, auctis viribus, terra marique in Christianorum viscera sæviat. cui enim ignota esse, quot illi amicitiæ multis in locis intercedant? quid jampridem magna mortalium pernicie effecerit? quæ in Pannonias moliatur? Tot pericula a reipublicæ christianæ cervicibus amovere, atque avertere, an non tuum (inquit) *est, Juli Pontifex Maxime, qui pacis titulo partam dignitatem obtines? An non vides, dum pro una Parma civitate arma moves, complura te oppida, urbes, provincias proculcandas ac proterendas hostibus objicere? Id a te minime profecturum Senatus Venetus existimat; sibique persuadet, de Parmæ controversiis quacumque ratione potius, quam armis decreturum, ad quæ si semel deventum fuerit, ea tibi, Senatui, Italiæ, atque adeo universæ christianæ reipublicæ gravia, & formidolosa scire, maxime verendum est.*

Julius ad concordiam versus, pacis conditiones proponit.

Julius, Dandulo audito, Senatui gratias agit; præclarum in publicam pacem studium extollit; verumtamen multo antea eo officii genere cum aliis illum fungi oportuisse, inquit: Octavium perduellem, atque hostem Ecclesiæ factum conqueritur; quin de eo dignas pœnas sumat, effitere non posse. Mox in Regem Galliarum invehitur, quod, Farnesiæ gentis patrocinio suscepto, qui unam Mirandulam obtineat, is media Italia se se ostentans, inter Ecclesiæ, ac Cæsaris ditiones assurgat: id vero se nequaquam passurum obtestatur. Dandulus Julii incensum animum sedare, ac mollire nixus, ne quid properanter statuat, rogat: mora, ac tempore, ut iniri concordiæ ratio aliqua possit, utatur. Tandem Pontifex legati oratione permotus, inter belli curas ad pacis conditiones animum flectit. Octavio, si Parma decedat, Camertes, ac Nepium daturum pollicetur; Hieronymum Dandinum, Foricornelii Episcopum, quem antea ob Parmense negotium ad Cæsarem miserat, quæcumque a Venetorum legato acceperat, Carolo nuntiare jubet: quot ex Italico bello impendeant pericula doceat: Suleimanum haud dubie classem, atque exercitum parare, maritima Italiæ, atque aliarum regionum loca

 peti-

1551 petiturum, & in Pannoniæ finibus copias acturum: Henricum quadraginta triremes instrui jussisse, milites tota Gallia cogere.

Cæsar, tempore ad deliberandum sumpto, varia mente agitare; modo in hanc, modo in illam partem distrahi; nunc magna iracundia inflammatus Gallos se in Parmæ civitatem conjecisse minime ferendum censere, cum inde & copias cogere, & hostilia in Insubres moliri quam celerrime possint: nunc maxime vereri, ne Veneti Octavium Parma exui æquo animo non ferentes, Gallo accedant, atque facillime, in urbem subsidiis immissis, aditu suis copiis intercluso, difficili, ac diuturno bello implicetur. Illud quoque gravius permovebat, ne, Venetis ad arma pro Parmæ tuitione descendentibus, ingens totius Italiæ perturbatio, ac mutatio subsequeretur, Neapolitanis, vel insita instabilitate, vel Petri Toletani Proregis duris imperiis ad novandas res incensis; Insubribus exactionum, ac tributorum intolerando pondere pressis. Nec parum Cosmi, Florentiæ Ducis, rebus commovebatur, veritus, ne Gallicarum copiarum propinquitate cives Florentini, qui adhuc retentam animo Reipublicæ formam gerebant, ad motus ciendos solicitarentur. Concilium quoque denuo Tridenti indictum, ad tollendas religionis controversias, ac Germaniam sedandam institutum, oculis objiciebatur, quod, orto in Italia bello, elanguescere, atque impediri necesse erat. His itaque de causis Cæsar adductus, Forocorneliensem Episcopum ad se vocat. Cupere, inquit, quæcumque Tridentinæ Synodi cursum præpedire, aut abrumpere possint, ea prorsus tollere; proinde sibi placere, Parma sub Ecclesiæ imperium a Julio recepta, Octavio adjectis annui proventus decem aureorum millibus Camertes tradi. Si secus sentiat, ac ex sua dignitate rem confici non posse Julius arbitretur, quidquid in se vel auctoritatis, vel virium esset, id omne ei deferre. Hoc habito responso Romam Dandinus revertitur.

Julius contra Octavium Farnesium promulgari edictum jubet.

Dum hæc aguntur, Julius edictum in Octavium promulgari jubet, quo, ni intra mensem Romæ se sistat, in eum anathemate animadversurum minatur. Farnesium Cardinalem, ut reluctantem flectat, ac ad leges ab se accipiendas adducat, Parmam mittit. Joannem Baptistam Montium Bononiam contendere

1551 mi, Ferdinandum Gonzagam Brixillum, inter Regium ac Parmam ad Padi ripas situm, Herculis Ferrariensis oppidum, occupasse, atque munire nuntiatur. Ex eo Gonzagæ facto nemo fuit, qui ingentem molestiam non perciperet, quod inde initium belli factum, atque pessimo exemplo Ferrariensi intolerandam injuriam illatam arbitraretur. Pontifex licet ex Cæsaris voluntate, ac nutu pendere cogeretur, id ægre admodum tulit. Hercules impar ad injuriam repellendam ad Venetos confugit; Senatus sententiam certius sibi significari, auxilia ad suas ditiones tuendas, quæ pro munimento, ac propugnaculo ea ex parte Reipublicæ sint, suppeditari flagitat. Verum quamvis, Brixillo a Gonzaga occupato, mirum in modum Patres commoverentur, attamen a veteri sententia, qua sibi ab armis abstinendum statuerant, deduci non poterant. Itaque Herculi significant: *quæ ad Brixillum secuta sint, acerbe admodum tulisse: sibi suaderi non posse, Cæsarem oppidum per vim ei abripere velle: adhuc de concordia agitari: vix adduci, ut crederent, Suleimano ingentes copias parante, Principes vesana adeo imperandi libidine vexari, ut bellum non nisi multis cædibus, ac cladibus in Italia restinguendum inciperent: proinde a Republica maritimas vires augeri; oppida præsidiis firmari: idem exoriente bello in Gallia Cisalpina facturos: id ipsum ut Hercules efficeret, probare: confidere, ejus prudentia, ac virtute nihil rebus suis detrimenti accessurum; at ex successibus, prout se se occasio, atque opportunitas objiceret, consilia capturos, ejusque ditionibus non secus ac Reipublicæ rebus prospecturos.* Cæsar Ferdinandum Gonzagam Parmensis expeditionis Pontificis nomine administrandæ ducem renuntiat, Francisco Estensi in Subalpinis imperium tradit; neque Brixillo contentus, ab Hercule Neocastrum, & Monticulum, Regiensis agri oppida, uti ad Parmam obtinendam maxime necessaria, petit: eadem statim restituturum pollicetur. Ac ne aliam ob causam, quam Ecclesiæ commodo, & Italiæ tranquillitate ad eam urbem invadendam impulsus videretur, syngrapha se obstringit, *nullo unquam tempore a Pontifice Parmam repetiturum; quæcumque in Parmensi agro castra, atque oppida possideat, juribus tantummodo Imperii, ne successoribus officiat, servatis, concessurum.*

Julius Pontifex bellum Farnesiis indicit.

Brixillũ ab Hispanis occupatum.

Ferdinãdus Gonzaga Parmensis expeditionis dux declaratus. Cæsar Neocastrum & Monticulũ a Ferrariẽsi petit. Cæsaris pollicita de Parma arbitrio Pont. permittẽda.

Dum

1551

Turcarum bellici apparatus. Veneti maritimas ditiones instruunt.

Dum hæc gererentur, Suleimanus magnis terrestribus, maritimisque apparatibus incumbere; in Pannoniam exercitum ducturum, classem centum ac viginti triremium educturum afferebatur. Veneti, licet pacem cum Turcis haberent, attamen ex veteri instituto nihil, quod ad imperium maritimum tuendum necessarium censerent, omittere decrevere. Et quoniam sub obscuris rumoribus Corcyram petituros ferebatur, militum præfectos cum validis copiarum subsidiis eam in insulam decrevere, Aloysio Gritto summam imperii, Donato Maripetro præfecto valetudine correpto, atque in urbanis Corcyræ rebus administrandis occupato, detulerunt. Ut Veneta classis ad sex ac quadraginta triremium numerum augeretur, Senatus decrevit. Imperator secundo Stephanus Theupolus majoribus comitiis renunciatus, ex prætura Patavina ad urbem statim vocatus est. Joannes Justinianus legatus datus. Latum deinde, ut prioribus ex urbe triremibus viginti adjicerentur; trierarchi ad eas regendas totidem lecti, qui statim, si necessitas urgeret, conscenderent.

Aloysius Grittus Corcyra cū imperio præfectus. Stephanus Theupolus classis imper Joannes Justinianus classis legatus.

Henricus Rex ad bellum Italicū se instruit.

Henricus Rex eodem tempore consilia, ac vires in Parmense bellum contulerat; in Mirandulæ finibus copias cogi jusserat; Namursium, Rosam in Galliam Cisalpinam miserat; Petro Strozzio, Horatio Farnesio, Cornelio Bentivolio, ut equites mille ac ducentos conficerent, mandaverat, atque ad id trecenta aureorm millia reponi in Italia jusserat. Sed dum Horatius, qui Claudiam, Henrici ex minime legitimis nuptiis filiam, uxorem duxerat, una cum Aurelio Fregosio, Octavii quondam Genuensium Ducis filio, duabus Capuæ Prioris, uti vocant, Petri Strozzii fratris, triremibus Galliis in Italiam veheretur, quinto idus majas tempestate acti, litoribus ad Lucum Feroniæ, Hetruscæ ditionis, disjectis triremibus, impegere. Horatius ab incolis detentus, statim ad Cosmum literas dedit; se ab Rege, Ascanio Corneo audito, cum mandatis, ut Parmam Ecclesiæ restitui curaret, in Italiam missum; id onus libenter in Julii gratiam suscepisse: proinde enixe libertatem petere, ut, nulla mora injecta, Romam contenderet. Lectis literis, statim Cosmus dimitti jussit; Horatius vero, mutato itinere, Ferraria Parmam proficiscitur; qua ex re haud parum Cæsar est commotus, quod gene-

Horatius Farnesius ab Hetruria incolis captus a Cosmo Duce liberatur.

1551 genero capto, Henrici de Parma tuenda consilia turbaturum speraret.

Ascanii Cornei officia apud Henricum Regem.

Ceterum Ascanius cum in Galliam profectus Regem adiisset, mandata Pontificis exposuit, quibus, ut Parma Ecclesiæ restitueretur, Octavio ejus loco Camertes cum annuo decem aureorum millium redditu traderentur, petebat, atque ut ad eas amplectendas conditiones Regis animum flecteret, non minus rationibus, quam precibus egit. *Parmam Pontificiæ ditioni adjungi Henrico satius esse, quam pro ea tuenda magna incommoda, magnos sumptus subire: commeatuum inopia laboranti difficulter admodum subveniri posse, quorum immensam prope vim in urbem importari, atque ad subsidia copiarum alenda comparari necesse erat; contra nullo negotio Pontificis milites agros vastare, ac diripere, atque illam obsidione premere posse. Ab Octavio Camertium Principe amplius sibi commodi obventurum, quam si Parmam ab suis ditionibus sejunctam, ab aliis Principibus undique periculo obstinate tueri vellet; cum præcipue Cæsar, quidquid virium haberet, ad eam rem conficiendam Julio detulisset. Quin opus aggrederetur, eo tantum detineri, quod Regis mentem antea pernoscere cuperet: in publicam pacem studio adductum, se in Galliam misisse, cum præclara Regis in ipsum merita ex illius animo elabi non possent, a quo in eum amplissimum dignitatis locum prope sublatus esset; ac qui maxime viribus, atque auctoritate Principes in Italia pollerent, ad id munus obeundum vehementer cohortati fuissent.* Ascanius perhumaniter ab Henrico habitus, quinque post dies e Galliis cum hoc responso digreditur: *Velle in Pontificis voluntate Henricum esse: Parmam Camertibus commutari ea conditione sibi placere, ut eodem tempore Cæsar, quæ in agro Parmensi obtinet, restituat, neque ullo tempore ea urbs in illius potestatem concedat: ejus rei sponsiones petere; nec quidquam, nisi Octavio adsentiente, transigere velle.* Proinde ad illi suadendum eundem Ascanium cum Blasio Monlucio in Italiam mittit. Hæ leges quamvis duriores plerisque viderentur, de iis tamen Pontifex certior factus, statim Sanctæ Floræ, ac Divi Angeli Cardinales, alterum consobrinum Farnesiorum, alterum fratrem, Farnesium item, qui in Metaurensium Ducis ditionibus morabatur,

Henrici Regis responsũ

Blasius Mõlucius ab Henrico in Italiã mittitur.

batur, Parmam accedere jussit, ut Octavium ad instituta consilia deserenda, atque ad concordiæ rationes amplectendas impellerent. Interim de Brixillo a Cæsareanis occupato, deque bellicis in Gallia Cisalpina apparatibus Henricus certior factus Monlucium illico Romam contendere jubet, qui Julio significet: mandata pro Parmæ rebus componendis, ac ne ab ejus voluntate Octavius discederet, habuisse; verum cum Brixillum Herculis oppidum captum, cunctaque ad bellum expediri Henricus intellexisset, antequam quidquam conficiatur, cuncta in integrum restitui petere.

Nicolaus P. ntius ad Pontificem orator.

Julius, his auditis, mirum in modum excanduit, sibique verba dari, ut interim commeatus supportari in urbem possent, suspicatus; majori solicitudine, ac studio totus in procurandis belli apparatibus erat. Nicolaus vero Pontius, per eos dies Matthæo Dandulo legatus a Senatu secundo suffectus, Romam profectus, Julium vehementi, qua pollebat, dicendi vi, ad pacem denuo flectere conabatur: *ne quietem Italiæ interturbaret, ne communium hostium vires in cædes, cladesque Christianorum alliceret, ne tranquillitatem florentissimæ provinciæ altricem, ac custodem corrumperet*. Ad hæc Julius: *nihil, quod ad pacem conservandam attineret, prætermisisse: testem Senatum, testes sæpius ad Octavium, atque ad Regem nuntios, testem suimet conscientiam existere: quod vero de Brixillo restituendo diceretur, an id in sua potestate esse? Cæsari, ac Ferdinando scripsisse; illos ad Parmam expugnandam Herculis Ferrariæ Ducis oppidis opus esse, respondisse: in alios quosvis potius, quam in se abruptæ pacis culpam recasuram*. His atque aliis ejusmodi justa in Octavium arma se illaturum tueri conatus, Parmensem agrum diripi, ac vastari jussit. Paulus Termius, Regis legatus, cui belli administrandi summum imperium delatum fuerat, sacrum Patrum collegium adit, quæ ex imminenti bello christianæ reipublicæ damna obventura sint, quidquid Concilio Tridenti instituto impedimento fuerit, id omne Julio Pontifici Maximo adscribi oportere, obtestatur. Inde nonis junii Roma non absque omnium dolore digreditur.

Pauli Thermii, Henrici Regis oratoris, ad Pontificem obnuntiatio.

Jam Ferdinandus Placentiæ septem millia peditum, ac septingentos equites; Pontifex totidem pedites, ac equites ducen-

1551 centos Bononiæ coegerat. Octavius, urbe prævalide munita, ad hostium impetus excipiendos se comparabat; extra urbem munitiones tres, ad Lenziam amnem unam, in quam selectos mille equites immiserat, alteram ad Cherugoli montis oppidum, tertiam ad Apennini radices erigendam curaverat. Verum adhuc inter arma concordiæ negotium non prætermittebatur, cum Sanctæ Floræ Cardinalis, Hercules Ferrariæ Dux, ac Forocornelii Episcopus Regii convenissent, eoque deventum esset, ut Octavius Parmam Camertibus commutare assentiretur, eaque de re diplomata cunctorum Cardinalium adstipulatione firmata posceret, quæ statim ex illius sententia confecta, atque subsignata fuere, Neopoleos administratione, atque aureorum octo millium pensione, quoad viveret, alio Julii diplomate adjecta; & ut quam celerrime ad Octavium perferrentur Pontifex curaverat; Mediceoque Cardinali, statim Ecclesiæ nomine Parmam reciperet, mandaverat. Quæ cum Didacus Mendozzius, Cæsaris apud Julium legatus, vir acri & callido ingenio, cognovisset, ni astu aliquo uteretur, negotium confectum ratus, dum diplomata conscriberentur, Ferdinando Gonzagæ literas dedit, quibus, ut statim copias Parmam duceret injunxit. Avide admodum, ac summa celeritate Gonzaga occasione arrepta, tertio idus junii Taro amne ad Nocerolum trajecto, usque ad urbem se proripuit, cum postridie Roma diplomata supervenissent, ut paucis fere horis bellum pacem anteverterit. Petrus Strozzius, atque Horatius Farnesius, qui Mirandulæ substiterant, belli initium a Ferdinando factum cum audissent, quatuor selectorum militum millibus, equitumque manu educta, Crevacorium Bononiensis agri oppidum capiunt, ac diripiunt. His auditis, Julius in Castri ditionem, quam Horatius obtinebat, arma inferre statuit, ne beneficiarium, qui Ecclesiæ oppida hostiliter invasisset, inultum relinqueret. Itaque ad divi Petri valvas edicto affixo, in judicium Romam vocato, literas ad Farnesiorum matrem, quæ Horatii filii nomine Castri ditiones regebat, dedit, quibus, ut Castrum una cum Roncilione Rodulpho Balionio traderet, petebat; ea, ni sponte concederet, cum expedito copiarum numero vi adoriri jussit. Sed cum propius accessisset, oppidum deditione obtinuit; nolle enim filios cum Pontifice

Regiensis conventus de pace.

Ferdinandus Gonzaga in Parmensem agrum cum exercitu transit.

Petrus Strozzius & Horatius Farnesius Crevacorium capiunt.

cer-

1551

Castrum a Pontificiis Farnesiis ademptum.

certare, ſed dicto illius obtemperare, Farneſiorum mater ajebat; proinde ſe ditiones, atque arcem valde munitam cum militibus trecentis ultro Julio conceſſuram. Interea Pontificis copiæ, cum a Crevacorio milites, qui Mirandula exierant, ejeciſſent, ſe cum Gonzagæ exercitu junxere; conjunctæ Parmenſem agrum incurſionibus, ac direptionibus fœdavere; cuncta verſus Apenninum ſita oppida in ſuam poteſtatem redegere, ut ad Parmam tantum bellici omnes conatus converterentur; ſupererat Colornum oppidum natura, & arte munitum, ad quod obſidendum copias Gonzaga admovit.

Ferdinãdus Gonzaga ad Colornum copias admovet.

Philippus Hiſpaniarũ Maximilianus Bohemiæ Reges intra Venetorum fines excepti.

Per eos dies Philippus Hiſpaniarum Princeps, Cæſaris filius, ac mox Maximilianus, Bohemiæ Rex, Auguſta Vindelicorum digreſſi, cum in Hiſpaniam contenderent, per Veronenſem agrum iter habuere; ac Senatus decreto a Hieronymo Grimano, Veronæ præfecto, liberaliter excepti, ad Mantuanorum fines deducti ſunt; qui mox Genuam cum perveniſſent, Andreæ Auriæ triremibus in Hiſpaniam delati fuere. Dum Colornum obſideretur, Mediceus Julii legatus, ac Gonzaga, Jacobo Novello, Senatus ſcriba, ad ſe vocato, certiores ſe factos ſignificant, Gallos nonnullos milites partim palantes, partim ſub ſignis per fines Reipublicæ, ut ſe Mirandulam conferrent, facultate a Senatu impetrata, iter habituros; proinde ut eos aditu intercludant, ad loca obſidenda, quibus ingreſſus hoſtibus pateat, cum copiis ituros. Ea res cum Patribus permoleſta fuiſſet, Pontio oratori mandarunt, Julio diceret, nulli magis, ac ipſi Senatus ſtudium, ac voluntatem cognitam eſſe, qua in neutras proclinatus partes, æque cum Regibus amicitiam coleret, quam ipſe quoque, ne ſe præſentibus diſſidiis immiſceret, ſæpius fuerat cohortatus. Ob id ſuperioribus diebus Philippo, ac Maximiliano per Reipublicæ fines tranſeuntibus, inſtratos Atheſi pontes publicæ liberalitatis argumenta, magno ſubditorum incommodo conſervari, ut mille Pannoniæ equites, quos propediem, ut ſibi militarent, in Italiam venturos, Maximilianus affirmaverat, commodiori itinere uterentur; eodem quinque Germanorum peditum millia, quos Cæſarem miſſurum ferebatur, beneficio uſuros: ni idem cum Galliarum Rege Reſpublica faceret, merito in ſe illius inimicitias, atque odium concitaturam: id porro neque ſuis,

neque

1551 neque Julii rebus conducere. Mox de legato, ac Gonzaga conqueſtus, quæ abſurda admodum, atque Reipublicæ dignitati adverſa petierint, expoſuit. Ad ea Julius: Senatus conſilia vehementer probare, neque ut Venetorum finibus ulla damna inferrentur velle. *Nam bello magis exardeſcente, quiſnam*, inquit, *ad Regum animos conciliandos idoneus erit? an vos, quorum cauſa præcipue bellum geritur? Senatus certe, qui ſi ab armis abſtinuerit, magnum auctoritatis pondus in componendis Cæſaris, Galliarumque Regis diſſidiis eſt habiturus*. Eadem Senatus juſſu Dominicus Maurocenus Cæſari ſignificavit, qui Gonzagæ, ne quid amicitiæ, quæ ſibi cum Venetis intercederet, adverſum moliretur, injuncturum dixit. Itaque ab incepto conſilio legatus, ac Ferdinandus deſtitere. Ceterum cum ſex Germanorum militum millia in Parmenſem expeditionem Cæſar per Venetos fines miſſurus diceretur, atque armis Gallia Ciſalpina redundaret, ut quatuor peditum millia, quadringenti levioris armaturæ equites conſcriberentur, ſexto idus julii Senatus juſſit; his urbes, atque oppida firmioribus aucta præſidiis fuere. Colornum obſeſſum deditione Cæſareani recepere, Gallorum copias, quæ Bononienſium fines incendiis, cædibuſque vaſtaverant, intra Mirandulam pontificii compulere, oppidum obſidione circumdedere. Strozzius, quot ad illud tuendum ſufficerent, copiis relictis, cum galeatis peditibus, ducentis explicatis vexillis, una cum Andelotio Coneſtablii nepote Parmam ingreditur. Idque admodum opportune accidit, quod ne commeatuum inopia plebs tumultus cieret, Octavius verebatur. Nil interim fiebat, quod ad ſummam belli attineret; ſed minutis tantummodo certaminibus pugnabatur, in quibus Andelotius, & Scipierius, Galli magni nominis viri, a Cæſareanis capti in Cremonenſem arcem conjecti ſunt.

Colornum a Cæſareanis captum.

Mirandula a Pontificiis obſeſſa.

Petrus Strozzius Parmam ingreditur.

Andelotius & Scipierius a Cæſareanis capti.

Dum hæc fierent, Henricus, ut ſocios ſibi ad bellum adſciſceret, per Laurentium Contarenum legatum Venetos ad fœdus adverſus Cæſarem ineundum hortabatur; quidquid virium in Galliæ regno obtineret, pollicebatur. Herculis quoque apud ſe oratorem Ferrariam mittit, qui Ducis animum ad bellum adverſus Cæſareanos incendat; Brixillum occupatum, atque alia oppida adempta memoret; rebus Cæſari ex voto ſucceden-

Henricus Rex Venetos ad fœdus contra Cæſarem ineũdum hortatur.

dentibus, quot se se periculis objectaret, ostendat. Ad Genuenses Aloysium Alemanium mittit: ut in portubus, quos in iis litoribus habent, tuto Gallica classis excipiatur, atque copiis per eorum fines in Galliam Cisalpinam iter habere liceat, petit. Genuenses, quod in Pontificis, atque Cæsaris tutela essent, neque portus, neque aditus copiis, quæ adversus illos proficiscantur, permittere posse, respondent. Cum Britannia quoque pro mutua regnorum tuitione Henricus fœdus iniit; Eduardo vero Anglorum Regi, qui nondum annos tredecim excesserat, Isabella trium annorum puella ea conditione desponsata, ut cum ipse ad sextumdecimum ætatis annum, illa vero ad undecimum pervenisset, possent a sponsione recedere. Monlucius, quem nuper Burdegalensem Episcopum renuntiaverat, in Gallias ab Henrico vocatus, cum in itinere Venetias accessisset, suscepti ab eo Parmæ, ac Farnesiorum patrocinii, Patribus rationes exposuit; ac paulo post Cardinalis Turnonius, qui ab incepto bello Venetiis morabatur, una cum Regis legato Principis Collegium adiens significavit: *Henricum egregio in Italos Principes animo signa militaria in Italiam intulisse; sed cum Parmæ, & Mirandulæ res in dies prolabi intelligeret, nullaque in se gratæ testificationis argumenta ab Italis Principibus edita animadverteret, non satis sibi constare, qua ratione, quo fructu in Parmensem expeditionem incumberet; ea in re quæ sit Patrum mens, scire cupere.* Cardinali ac legato Senatusconsulto responsum: *De præclaro Henrici in Italiæ tranquillitate tuenda studio satis sibi constare; regiam illius magnanimitatem, prudentiam in rebus gravissimis pertractandis, consilium nosse; neque satis dignis laudibus, quæ pro ea statuerit, egerit, efferri posse: nullum officii genus, ut Pontificem ad concordiam flecteret, Senatum prætermisisse; idem in posterum facturum: nihil Italica quiete altius omnium animis hærere: se amicitiam cum reliquis Principibus, ac præsertim cum potentissimo, atque eodem Christianissimo Rege colere; illius copiis, ut per Reipublicæ fines iter facerent, concessum; nullum officii genus erga præpotentem Regem prætermissurum.*

1551

Aloysius Alemanius ab Henrico ad Genuenses mittitur.

Henrici Regis per Cardinalem Turnonium cum Venetis officia.

Senatus responsum.

Interea ex Hellesponto Turcica trecentum ac viginti navigiorum classis sub Sinanis Bassæ, Rusteni Visirii fratris, imperio

1551 perio exierat; qui ſecum Dragutem ducens nonis julii Corcyræ euripum prætervectus, cum ad Siciliam appuliſſet, an de Aphrodiſio, ac Caneſtrio ſibi reſtituendis Cæſaris mandata accepiſſet, a Prorege peti juſſit; ea ſi haberet, nullius damno, aut injuria curſum in orientem flexurum. Inſueta certe res, quæque cunctos in admirationem raperet, præpotentem navigiorum numero, ac viribus claſſem Byzantio uſque in Siciliam provectam, pacifico curſu intra Helleſpontum ſe ſubducere. Sed cum ejuſmodi a Prorege reſponſum tuliſſet, ob ea oppida ex archipiratæ humani generis hoſte manibus erepta adverſus inducias, quæ Cæſari cum Suleimano eſſent, nil actum exiſtimare, neque ad ea reſtituenda obſtringi; commotus ira Sinanes, Auguſtam urbem incendit, arcem tormentis disjectam nullo obſiſtente, capit, ac diripit. Nam Andreas Auria cum quadraginta triremibus adhuc in Hiſpania, quo, ut diximus, Philippum, & Maximilianum devexerat, detinebatur. Antonius illius nepos, qui circa Neapolim, ac Siciliam cum quindecim triremibus ſubſtiterat, & ad commeatus, tormenta, aliaque belli uſui neceſſaria in Aphrodiſium importanda proficiſcebatur, ad Lampeduſam inſulam tempeſtate correptus, octo triremes amiſerat, cum reliquis in Africam trajiciens, præſidio, quod ſupererat in urbem immiſſo, reverſus eſt.

Sinanii Baſſa, claſſis Turcarũ imp. a Sicilia prorege poſtulata. Siciliæ proregis reſponſum.

Auguſta a Sinane capta.

Antonius Auria tempeſtatis vi octo triremes amittit.

Turcæ e Sicilia ad Melitam profecti, inſulam, barbaræ crudelitatis veſtigiis relictis, vaſtarunt; ac novem eductis muralibus tormentis, cum urbem, atque arcem aggredi Sinanes vellet, rei difficultate deterritus, milites, ac machinas recipi intra triremes juſſit. Inde ad Gaulum, octo a Melita paſſuum millibus profectus, exſcenſione militum facta, tormentiſque eductis, oppidum adoritur; in quo primo machinæ ictu præfecto, ſumma opinione virtutis inter Hieroſolymitanos milites, diſcerpto, ac cæſo, triduo aſſiduis verberationibus oppido eo ſimul cum arce concuſſo potitur. Eo everſo, tribuſque hominum millibus in ſervitutem abductis, recta Leptim, *Tripolis* hodie dicitur, Africæ urbem, contendit. Leptitani, quo expeditius oppidum tuerentur, in duas naves mulierum, ſenum, ac puerorum turbam inutilem, atque imbellem conjectam, aſportari in Siciliam juſſere; quæ cum forte in Turcicam claſſem incidiſſent, capta, miſerandæ ſervitutis jugum ſubi-

Gaulum a Sinane captum.

subire, qui iis vehebantur, coacti sunt. Sinanes jam mœnia tormentis quatere cœperat, magnaque urbis potiundæ spe invehebatur; cum Gabriel Aramonius, Henrici legatus, qui Byzantio in Gallias profectus, de Turcicæ classis adventu Rege certiore facto, eodem revertebatur, duabus Gallicis triremibus Melitam delatus, Hierosolymitanæ religionis Magistro operam daturum, ne Leptitanos molestia Turcæ afficerent, pollicitus fuerat, supervenit, dum per mœnium strata aditum sibi in urbem parare milites conabantur. Cumque a Sinane nihil impetrare potuisset, oppidi præfectus, ut suæ, atque Equitum saluti consuleret, pacta bonorum, ac vitæ incolumitate, Leptim Turcis tradidit, ac una cum militibus, & præcipuis civibus, qui ducenti erant, Gallicas triremes conscendit. Turcæ, ut mos gentis est, nulla fidei, aut jurisjurandi ratione habita, iis, qui remanserant, cæsis, oppido direpto, atque in eo tenui præsidio relicto, ad Menicem iter habuere: qui Gallicis triremibus recepti fuerant, Melitam delati sunt.

1551

Gabrielis Aramonii Henrici oratoris ad Melitam accessus.

Sinanes Leptim per deditionem in Turcarum potestatem redigit.

Classem Turcicam ad Tolonem Provinciæ oppidum hyematuram fama percrebuerat; nec deerant qui Melitam denuo Sinanem aggressurum dicerent. Iis rebus cum vehementer Veneti commoverentur, atque reipublicæ christianæ imminentia ex consociatis Gallicis, ac Turcicis maritimis viribus, Parmensique in Italiæ visceribus furente bello, pericula prospicerent, Julium ad pacis consilia convertere vehementius nitebantur, eaque in re egregiam Pontius orator operam præstabat. Pontifex irarum fluctu æstuans, multa in Henricum exaggerabat, quod obstinata nimium vincendæ sententiæ cupiditate adductus, infidelium classi sinum christiani orbis aperuisset: Franciscum patrem, quod necessitate compulsus ad ea extrema remedia confugisset veniam mereri: quid causæ esset, cur ad communium hostium incendia, & prædas viam Henricus communisset? cur barbarorum crudeles iras, atque acerrima odia in immeritos acuisset? Demum in eum anathemate animadversurum minabatur. Complura addebat, quibus quæ a se gesta fuerant, jure facta tueretur: Venetias Achillem Crassium propediem missurum, qui suorum consiliorum rationes exponeret, simulque propensum in publicam pacem studium pa-

1551 tefaceret. Interim Andreas Auria Turcicæ classis rumore adductus, ex Hispaniis Genuam redierat; sed Turcis undique Mediterranei maris oras miserabili clade concutientibus, in eo portu substitit, donec Sinanes nostrorum calamitatibus exsaturatus Byzantium cursum navigationis intendit. Henricus de Senatusconsulto in Parmensi negotio a Cardinali Tornonio certior factus, Laurentio Contareno, legato, Reipublicæ se probare consilia significat; in Venetis rebus augendis, ac promovendis ingens studium ostendit. Cæsar contra cum Dominico Mauroceno conqueritur, Monlucium, atque Tornonium, dum iis de rebus cum Patribus agerent, atque Henricum tuerentur, multa in illum maledicta congessisse. Eodem officii genere Joannes Mendozzius, Cæsaris legatus, cum Patribus functus est; qui nihil, quo Cæsaris dignitas imminueretur, enunciatum fuisse affirmabant. Is erat ea tempestate Regum in Venetos animus; ea de illorum consiliis solicitudo, ut ambo, ne ad alterius partes declinarent vereri, atque haud parum consecutos se esse arbitrarentur, si æquabili temperamento inter utrosque constitissent.

Laurentius Contarenus ad Henricum orator. Dominicus Maurocenus ad Cæsarem orator.

At Julius Henrico multis de causis infensus, nisi a Turcarum societate abstineret, gravia, & acerba obnuntians, ad eum minarum plenas literas dederat; quibus perlectis, ingenti, ac prope incredibili ira adeo exarsit, ut statim e regia pontificium nuntium dimitteret, legemque antea latam, postea a se abrogatam, denuo instauraret, qua, Sorbonici collegii theologorum, atque provinciarum, & Præsulum consilio adhibito, pecuniam pro sacerdotiorum diplomatibus erogari solitam, Romæ persolvi vetabatur; Lutetiæ depositi loco, ut patrato bello Pontifici traderetur, servari jubebatur. Cæsaris quoque legatum per eos dies abire jusserat, graviterque cum Laurentio Contareno de illatis sibi a Carolo injuriis conquestus, armis vindicaturum obtestabatur.

Julii Pontificis litera ab Henricū Regem.

Cæsareus orator ab Henrico dimittitur.

Inde innumeræ christianæ reipublicæ calamitates impendere, gradusque Suleimano ad regnandi cupidinem explendam fieri videbatur. Quid enim, distractis viribus, in se conversis Christianorum armis, ad commune bonum præsidii expectari poterat? Cum ex hoc Principum veterno, jam barbari mediterraneo mari fere dominantes, cunctis essent formidolosi? Sici-

liæ

liæ direptiones; Melitæ clades; Leptis Hierosolymitanæ religionis munimentum amissa, magnum cunctis terrorem incuterent? Ut Julius Pontifex Maximus eventuum atrocitate expergisci tandem videretur, coactoque Cardinalium collegio, hujusce tempestatis calamitates, conditionesque temporum miseratus, quot undique christiana respublica premeretur periculis dissereret; legatosque ad Reges, qui exulceratos animos concordia sanare, omnique studio ad pacem traducere contenderent, mittere statueret. Carporum itaque Cardinalem ad Cæsarem, Verallum ad Regem designavit. Eodem fere momento, quo pacis consilia Julius animo volutabat, a Gallis bellum in Subalpinis cœptum Romæ nuntiatur: Sancti Damiani oppidum captum; Clarascum obsessum; Gonzagam, Parmæ obsidione relicta, ad opem in Subalpinis ferendam profectum, Meneniani Marchionem copiis ad Parmam præfecisse. His nuntiis mirum in modum Julius perturbatus, quod infaustam sui pontificatus memoriam ob inflicta a barbaris christianæ reipublicæ vulnera, atque ob bellum in Italia excitatum ad posteros transmittere vereretur, Cardinalium collegio denuo accersito, Christianorum clades deplorat: *religionem in plerisque provinciis vel nutantem, vel labefactatam* lamentatur; *sævientes in innoxios populos, ob Regum acerrima odia, Christi nominis hostes; novum, dum pacem meditatur, exortum in Subalpinis bellum; jam divina, humanaque omnia permixtum iri. Quid igitur tot malorum ingruentibus procellis reliquum esse, nisi ut, divina ope implorata, constanter ad ea remedia deveniretur, quibus sæpius afflictis, ac fere prostratis reipublicæ christianæ rebus, aspirante Numine, salus, atque incolumitas affulsisset? Quapropter ad Concilium Christianos Principes evocare statuisse, ut sacrum adversus Turcas fœdus iniretur; in eos, qui non accessissent, ac tantæ rei molimini impedimenta injecissent, gravissimis pœnis ex Ecclesiæ instituto animadversurum*: acerbe admodum Cæsarem, ac Regem sugillando, quod illorum dissidiis christianæ res disjectæ collaberentur, ac prope conciderent. Verum speciosis verbis, ac consiliis nusquam exitus pares fuere, cum summo reipublicæ christianæ malo nullo magis barbari, quam Regum intestinis dissidiis ad eam magnitudinem

Julius Pontifex Card. legatos ob pacem ad Cæsarem & Henricum Regem designat.

Galli in Subalpinos bellum movent.

Julii Pontificis in Cardinalium Collegio oratio.

1551 excreverint, ad quam solidæ virtutis nixu nunquam pervenissent.

Cæsarem viribus in diversas partes distractum, pecuniæ inopia oppressum, jam belli in Italia suscepti, quo illius cogitationes impediebantur, pœnitebat; cum tot implicatus molestiis jam de Philippo filio Romanorum Rege creando spes abjicere cogeretur, Conciliumque Tridenti indictum ob belli tumultus ægre haberi posse animadverteret. Veneti, qui omne studium ad Rempublicam e bellorum fluctibus ereptam quiete, ac tranquillitate firmandam contulerant, Julium ad arma deponenda, ad pacem Italiæ restituendam sedulo hortabantur.

Achilles Crassius a Pontifice Venetias mittitur.

Is, Achille Crassio Venetias misso, quæ cum Henrico, ac Farnesiis in negotio Parmensi egerat, propensumque in Italicam pacem studium significavit; quæ egisset necessitate adactum fecisse, invitumque ad bellum se descendisse profitebatur. Senatus, se ingentes habere Julio gratias respondet; præclarum in quietem animum extollit; quæ, ni ab armis in Italia discederetur, pericula immineant commemorat; nihil Ecclesiæ incolumitati, ac dignitati; nihil Italis Principibus, quam si ex hac provincia arma depellantur, opportunius accidere posse.

Inter has belli, pacisque curas gravissimum de religione negotium Julio assiduc obversabatur; quippe qui a pravis hominibus inductas sententias, vel olim a sacrosanctis Conciliis damnatas hæreses repullulare, ac passim mortalium mentibus instillari animadverteret. Nam virus illud superioribus annis in Germania ortum, vel Principum socordia, vel populorum libidine, qui libertatis plausibili capti nomine in omne nefas provolvebantur, adeo reptando excreverat, ut Germaniam non modo magna ex parte fœdasset, sed in Gallias quoque trajecisset, & nonnulla illius semina in Italiam etiam permeassent. Ea res piorum animos vehementer excruciabat, ne reliquis malis hoc insuper adjiceretur; cum præsertim quæ ad illud vel avertendum, vel extinguendum remedia ex Tridenti Concilio expectabantur, bellis recrudescentibus elanguescerent. Itaque Julius, cui tum Christi vices in terris gerenti, Ecclesiæ administrandæ munus incumbebat, ad tuendam religionem necessaria meditabatur, ne pravis dogmatibus vetus, ac sincera religio inficeretur, curabat, eaque in re Crassio mandata

1551

data dederat, cum Venetis ageret, ut ad eos, qui in hæreseos crimen in Reipublicæ ditionibus incidissent, plectendos, ratio iniretur. Id a Republica pietate, ac religione florente obtinere haud difficile fuit. Itaque in Decemvirum Consilio lata lex est, ut quæ in urbe Veneta in ejus delicti sontibus pœnis coercendis prisca consuetudine, ac legibus recepta essent, eadem in reliquis imperii Veneti oppidis, atque continentis urbibus servarentur; nempe, ut reorum quæstionibus, ac judiciis, quæ ab ecclesiasticis viris fiunt, magistratus Reipublicæ adessent; nihil, nisi iis præsentibus, agi, aut decerni posset; juris humani, divinique peritos, si gravius aliquod negotium incideret, adjicere, ac consulere liceret, id jus tantum civitatibus esset; qui in oppidis, ac pagis delinquerent, ab urbanis magistratibus judicarentur. Ex hoc decreto magnam apud Pontificem, summam apud Cardinales laudem Veneti tulere. Julius, gratiis Senatui actis, publicam religionem, ac pietatem sæpius concelebravit egregiis laudum præconiis. Ac sane si quis a Venetæ Reipublicæ incunabulis usque ad hæc tempora varias rerum successiones, bella, clades, schismata modo a barbaris, modo ab hæreseos labe coinquinatis hominibus disjectas, afflictas, ac quandoque eversas urbes, provincias mente inspexerit; ortam una cum imperio religionem, ac pietatem, nunquam aut imminutam, aut labefactatam intelliget. Ea fundamenta jacta tum primum fuere, cum in Rivoaltina sede libertas sociam sibi religionem adscivit, quam incorruptam, nullisque aspersam maculis semper conservavit, ac mordicus retinuit. Par libertatis studium in Venetis viguit, ac modo viget; pro ea tuenda solicite excubant; nullis vigiliis, nullis laboribus parcunt. Quoniam vero usu evenit, ut quandoque ex optimis initiis, atque exemplis, ni diligens cura adhibeatur, prona ad res novandas mortalium natura, pravæ consuetudines obrepant, atque ita hominum ingenia formata sint, ut nil adeo sanctum habeatur, quod petulans aliquando non contaminarit audacia, religionisque obtentu a facinorosis hominibus multa, eaque gravia perpetrentur: inde effectum est, ut religionis vindicibus custodes majores nostri publicæ libertatis conjunxerint. Ita illam intactam, hanc illibatam ingenti apud cunctos prudentiæ, atque sapientiæ commendatione præstiterunt.

Decemvirûm decretû de hæreticis plectendis.

1551

Sed ut ad institutum narrationis cursum redeamus, Julii in pacem studio, Veralli ad Henricum legatione, Venetorum crebris ad concordiam dehortationibus vehementer Cæsar commovebatur; veritus, ne, si ad Henricum Julius accederet, totius belli pondus ad se transiret. Itaque nihil, quo sibi illum conciliaret, omittebat, Joannemque Marinellum Romam miserat, ut cum Didaco Mendozzio, ne Verallus in Galliam proficisceretur, contenderet; æquum non esse, ut Cæsar, qui ejus voluntate, ac nutu arma induerat, cum Rege pace icta, solus gravi, ac difficili bello premeretur. Verum a suscepta sententia minime Julius deduci potuit; quinimo, legato in Galliam proficisci jusso, tractandæ pacis ejusmodi mandata dedit, quibus, Parma excepta, quæcumque Henricus posceret, concessurum, pollicebatur. Verallus per dispositos equos in Galliam contendit; Carporum Cardinalis ægritudine correptus, legationis ad Cæsarem sibi delato munere minime functus est. Interea Parmam Cæsareanis, Mirandulam Pontificiis copiis circumsidentibus, levioribus tantum præliis agebatur. Henricus Lutetiæ pecunias, tormenta, copias expediri curabat, seque ad bellum profecturum Joanni Capellio Reipublicæ legato significavit; ad id vero magis in dies accendebatur, quod & pecunia potens, & externis Principum amicitiis suffultus, militaris virtutis fructum per socordiam amittere turpe sibi esse existimaret. Interim vero legato in Galliam profecto, ac perhonorifice habito, se a pace minime abhorerre significat; Cardinalem Tornonium Venetiis adhuc commorantem Romam proficisci jubet, quo Julium spe pacis alliciendo, cunctatione adhibita, ad belli apparatus negligentiorem redderet; cum secum ipse Octavium Parma minime excludere statuisset, ne urbs ad res Cæsaris turbandas, ac vexandas opportuna sibi eriperetur. De Regis vero in Italiam adventu cum fama percrebresceret, Cæsar, de Belgico itinere consiliis mutatis, Augusta ad Oenipontem contendit. Eum ibi Mauritii Saxonum Ducis, & Marchionis Brandeburgici, ac multorum Germaniæ procerum legati conveniunt; Philippum Hessiæ Lantgravium, qui jam triennio carcere detinebatur, libertate donari petunt. Cæsar Mauritium Saxonem Oenipontem accersit, quod gravissimis cum eo de rebus sibi agendum sit. Obnuntiant legati, atque ut

Joannes Marinellus a Cæsare ad Pontificem missus.

Julius Pont. Verallum legatum in Galliam mittit.

Joannes Capellius apud Henricum Regẽ orator.

Tornonius Cardinalis ab Henrico Romã proficisci jubetur.

Carolus Cæsar ad Oenipontem se confert.

ut infamiæ nota, quam Principes contraxisse videbantur, quod Lantgravium carceribus minime traditum iri se se obstrinxerant, leventur, ultro custodiæ se ipsos mancipaturos affirmant: cumque nihil impetrassent, indignabundi discessere, & consilia de bello adversus Cæsarem iniere.

1551

Germani Principes consilia de bello adversus Cæsarē ineunt.

His fluctibus christiana republica jactata, unum tantummodo Ferdinandum Romanorum Regem lætiori vultu fortuna aspexit, atque ei vix speranti Daciæ regnum detulit. Eam rem quoniam inter Principes, cum quibus latissimos fines Veneti habent, acta est, & ob varia, quæ contigere, memoratu digna habetur, brevibus perstringendam duxi. Georgius, Varadini Episcopus, vir cuculatus, consilia de Dacia ad Ferdinandum transferenda (ut antea scripsimus) agitabat. Ea cum Suleimano innotuissent, ne opportunam admodum provinciam amitteret, Isabellam Reginam a Georgio divellere aggressus, ingentibus promissis onerat: Stephano filio Regia corona præcincto, Dacia non modo potiri permissurum, sed Budæ, ac Pannoniæ, quas possidebat, ditionum imperium concessurum. Mulier, mutata sententia, Suleimano accedit; subsidia petit, quibus a tradenda Ferdinando provincia Georgius deterreretur. Sigismundi fratris, Sarmatiæ Regis, opem implorat, quam maximas potest copias cogit. Ad eam primores Daciæ accedunt; Georgius Ferdinandi auxilia solicitat; Joannes Baptista Castaldus Neapolitanus, cui Dacici belli administrandi munus Rex detulerat, cum decem millium equestrium, ac pedestrium copiarum numero in regni fines se infert. Septimo idus junias Daciam ingresso, Saxonum, Siculorum, & Bassianorum legati (ex tribus enim gentibus Dacia constat) obviam facti, libertatem, Stephanique Regis pueri dignitatem commendant, in Romanorum Regis potestate futuros pollicentur. Isabella ex Alba Julia, quod caput regni est, se in munitum oppidum recipit. Idem Petrovicus una cum Marchione Balasso efficit, frustra adversus Georgium cum militibus, quos contraxerant, fortunam experti. Turcæ, qui prope Temisvarium magnas copias coegerant, atque equitatu regios superabant (quod vix credibile de gentis solertia videtur) torpore correpti, nil moliendo substitere; ut Juliam Georgius nullo negotio deditione reciperet. Repentina hac rerum mutatione ad concordiam cum

Dacicarum rerum narratio.

1551 Ferdinando ineundam Regina animum flexit; qui, ut summa felicitate adeptum illius provinciae imperium firmius tueretur, Stephano filio Oppoliæ principatum magnis redditibus auctum concessurum, filiam, cum ad ætatem pervenisset, connubio juncturum, Isabellæ centum aureorum millia dotali jure ad se spectantia traditurum paciscitur. Georgio qui auctor illi ad Daciam obtinendam fuerat, Strigoniensem archiepiscopatum, magnosque proventus defert, atque ut a Pontifice in Cardinalium collegium cooptaretur, operam daturum pollicetur. Petrovicus, ac Balassus Temisvarium cum militum circiter decem millibus se recepere, a finitimis Suleimani præfectis auxilia poscentes, quibus Daciæ regnum Ferdinando eriperetur. Suleimanus ad Reginam, ac Georgium legatos mittit: ni a Ferdinandi amicitia discedant, arma moturum, cuncta direptionibus, incendiis vastaturum minatur.

Interim Turcæ in Budæ, atque Illyrici fines ingressi, atrocissime in homines, pecora, tectaque saeviunt, ingentemque mortalium numerum in servitutem abducunt; diversa ex parte alii Mœsiam Daciæ propinquam, nulli neque sexui, neque ætati parcendo, crudelissime deformant. Verum Isabella neque Suleimani postulatis, neque propinquo bello deterrita, regni procerum conventu vocato, de eorum sententia Joanni Baptistæ Castaldo, Ferdinandi vices gerenti, regiis insignibus diademate, sceptro, regali amictu traditis, cum Stephano puero, Daciæ Principibus extra provinciam comitantibus, Cassoviam, quam Georgius obtinebat, concessit. Ille ut populos in Ferdinandi fide contineret, ac, si qui tumultus exorirentur, compesceret, in Daciam reversus est; Petrovicus Temisvarium cum reliquis suæ ditionis oppidis, Batoreo, Ferdinandi præfecto, tradidit. Itaque insueto felicitatis cursu Daciam potitus Ferdinandus, Pannoniam fere universam suo imperio adjecerat. Dum hæc agerentur, maritimus Turcarum præfectus, vir ingentis animi, ac militaribus gestis clarus, magno Turcarum, ac Scytharum coacto exercitu, minabundus Byzantio egressus, acriter se prædonum, non militum injurias justis ultionibus vindicaturum jactabat, qui Suleimano potentissimo Regi latronum more Daciam eripuissent. Nuntiis de Turcarum copiis allatis, magnus terror Dacos oppressit, quod impares nimium ad in-

Ferdinãdus Rex Dacia potitur.

Turcarum apparatus ad Daciam recuperandam.

gen-

1551

gentes hostium conatus repellendos essent; cum præcipue Georgius, e cujus nutu, atque auctoritate cuncti pendebant, vividum animi impetum, quo alias ad præclara quæque agenda reperiebatur, remisisse videretur, atque intra prævalidam arcem se contineret. At Ferdinandus nihil ad regnum nuper partum servandum omittebat; Sfortiam Pallavicinum, Pannonibus, Germanis, ac Bohemis militibus præfectum, in Austriam, qua parte Pannoniæ finitima est, proficisci jusserat, ut Bassæ Budensi, qui sex equitum millibus eas regiones continentibus incursibus concutiebat, obsisteret; Temisvarium oppidum novis munitionibus, ac propugnaculis firmius reddi præceperat; a Suleimano inducias, magna pecuniæ vi oblata, obtinere, Pannonicam pensionem duplo aucturum pollicitus, nitebatur. Suleimanus vero illatæ sibi injuriæ impatiens, ab omni concordiæ ratione abhorrebat, atque arcta custodia in turri ad mare Euxinum sita Malvetium, Ferdinandi legatum, comprehensum servari jusserat.

Sfortia Pallavicinus, Ferdinandi Regis copiarum præfectus, in Austriam mittitur.

Malvetius, Ferdinandi Regis legatus, in turrim ad mare Euxinum in custodiã datus.

Maritimus Turcarum præfectus, Histro, ac Tibisco amnibus superatis, circumjectam regionem depopulatur. Georgius una cum Castaldo copias sedulo cogunt, quibus Temisvario, atque aliis munitis oppidis subveniant. Castaldus Regem ad subsidia mittenda urget, qui neque ex Imperii ditionibus, neque a Carolo fratre aliquid in re tanta opis obtinere poterat. Pallavicinum quammaximis copiis in Daciam contendere, atque se Castaldo adjungere Ferdinandus jubet. Hostes Budensis præfecti auxiliis aucti, aliquot captis oppidis, Temisvarium obsidione aggrediuntur. Suleimanus Hadrianopolim usque se proripuit. Tum Georgius, qui per eos dies in Romanorum Regis gratiam Cardinalis a Julio renunciatus fuerat, ac una Castaldus cum triginta bellatorum millibus e Dacia ad suppetias Tremisvario ferendas egrediuntur. Hostes octavo kal. novembris obsidionem reliquere. Regii vi Lippam, magni momenti oppidum, tribus hostium millibus cæsis, occupavere. Arcem Ulamanes Persa cum duorum Turcarum millibus tenebat. Illam acriter Castaldus, ac Pallavicinus oppugnant, continentibusque verberationibus mœnia quatiunt. Ulamanes cum suis, omnique supellectili egressus, fuga sibi consuluit, cujus rei Georgius Cardinalis insimulabatur, qui cum jampridem animum ab egregiis gestis ad turpem proditionem tradu-

Lippa ab Austriacis capta.

1551 *Georgius Cardinalis a Ferdinando deficiens Ulamani Persæ fugam permittit.*

duxisset, eam hosti abeundi commoditatem præbuisset. Re cognita, Marchio Balassius cum militum manu celerrime profectus, iter Ulamani intercludere conatus, acre certamen iniit, vulnere accepto; cum decem equitum millia ad Ulamanem excipiendum a Turcarum præfecto missi fuissent, incolumem præstitere. Iis de rebus Ferdinandus certior factus, deque Cardinalis perfidia edoctus, vastos illius spiritus magis in posterum veritus, secretiora Castaldo illius interficiendi mandata dedit. Negotium Sfortia Pallavicinus suscepit, qui summo mane decimosexto kal. januarii, duobus e suis domesticis comitantibus, cum nondum custodes ad cubiculum convenissent, colloquii specie ingressus, Georgium obtruncavit; qui, quo ex humiliori loco in altissimum dignitatis, ac potentiae gradum sublatus fuerat, eo graviori lapsu corruisse visus est. Captivos quosdam Turcas apud eum inventos fuisse ferebatur, cum quibus occulto de Castaldi, ac suorum cæde, ut Daciæ regnum ad se transferret, agitaverat. Illius auriculæ cædis testes ad Ferdinandum delatæ; Castaldus militum manum Albam Juliam mittit, quæ statim Ferdinandi vexillum sustulit; exemplum alia oppida sequuta. Oivarium, præcipuum Daciæ munimentum (*Civitatem* id *novam* significat) quo Georgii gaza contineri fama erat, statim receptum est, irrita inveniendi thesauri spe. Varadini civitas cum aliquantisper obstitisset, qui Ferdinando obtemperaturos se dicerent, legatos ad regios misit. Pannones quoque qui Regi militabant, Seghedinum, prævalidum ad Tibiscum amnem oppidum, Turcis ademere. Lippa amissa, cum decembris finis adesset, atque hyemis rigore arma conticescerent, Turcarum præfectus, in agri Temisvariensis oppidis præsidiariis militibus relictis, Albam græcam contendit. Regina, Cardinalis cæde cognita, cum Stephano puero, Petrovico, ac Nitriæ Episcopo, e Cassovia in Silesiam profecta, Oppolium recepit. Ita præter spem, crebris mutationibus agitante fortuna, Dacia veluti tempestate acta in Ferdinandi Romanorum Regis potestatem pervenit. Quo fere tempore Maximilianus filius cum conjuge ex Hispaniis classe in Italiam delatus, per Insubres, Mantuanos, ac Veronenses Oenipontem est profectus. Senatus Joannem Michaelium legatum,

Georgius Cardinalis a Sfortia Pallavicino interficitur.

Alba Julia & aliæ urbes ab Austriacis captæ.

tum, qui obviam illis Mediolanum iret, ac per Venetos fines deduceret, designavit; neque publicæ in eos liberalitatis argumenta desiderata sunt. 1551

M. D. LII.

CEterum prosperos Daciæ successus, quæ insequenti anno gravia, atque acerba contigere, obruere visa sunt, qui & Germanorum conspiratione, & cladibus a Turca illatis insignis fuit. Nam cum æquo animo plerique Germaniæ proceres Caroli imperium pati nequirent, quod vetusta sibi privilegia adimi, libertatem, cujus præter ceteras gentes anxii custodes sunt, infringi, & coarctari, in religionis causa adstringi conquererentur; consilia, quibus se in libertatem vindicarent, inierant, eo potissimum obtentu, quod Cæsarem ad Lantgravium e carcere educendum, nullis demissis quamvis precibus, adducere potuissent. Atque eo usque efferebantur, ut de illo ex Germania expellendo, novo Imperatore deligendo cogitarent; occultoque Henricum Galliarum Regem ad contrahendam societatem incitaverant. Alberto itaque, Marchione Brandeburgense, auctore, fœdus adversus Cæsarem pro Germanica libertate tuenda percussum, quo complectebantur Mauritius Saxonum Dux, penes quem summum imperium belli erat; Albertus ipse Brandeburgensis; Gulielmus, & Ludovicus Hessiæ Lantgravii captivi filii; Michelburgi, ac Pomeraniæ Duces, cum aliis compluribus, ac liberæ Germaniæ maritimæ civitates. Fœderis conditionibus cautum erat, ut peditum viginti quinque, equitum octo millia Germani conficerent; Henricus octoginta in singulos menses aureorum millia pro impensis solveret; trium mensiium statim collata pecunia, conjunctisque copiis adversus Cæsarem proficiscerentur. Henricus ad bellum conficiendum necessaria comparat, copias lustrat; expeditionem in Germaniam molitur, atque, ut se proficiscentem sequatur, a Joanne Capellio, Reipublicæ legato, petit. Senatus de Regis voluntate certior factus, ne ab eo legatus discederet, jussit. Obsidibus in Galliam missis, ducenta ac quadraginta aureorum millia ex pactione Henricus persolvenda curavit. Germanis ea privilegia, quibus Galli utuntur, modo ne quidquam in religione novarent, promulgato edicto concessit. 1552

Germanorū Principum adversus Cæsarem consilia & fœdus.

Jam de iis, quæ inter Albertum Brandeburgensem, atque Hen-

1552 Henricum agitata fuerant, rumor ad Cæſarem Oeniponte commorantem pervenerat; ac licet minime obſcura de bello Germanico inde argumenta colligeret; attamen adhuc Mauritium Saxonem moras nectentem præſtolabatur, cum Albertum in Franconia provincia milites cogere, Mauritium fœderatorum ducem declaratum Magdeburgenſem civitatem communire, magnam equitum manum, ac ſupra decem peditum millia in promptu habere, quibus Carolum ad Lantgravium e carcere educendum cogeret, nuntiatur. Cæſar adverſus imminentes tempeſtates nullum ſatis firmum præſidium parabat; ad Ducem Albanum tantummodo in Hiſpaniam literas dederat, quibus octo Hiſpanorum peditum millia ſecum in Germaniam ducere præceperat, qui rebus labentibus opportune adeſſe non potuere. Imperii proceribus de iis, quæ Mauritius, atque Albertus molirentur, ſcribit; Germaniæ quietem interturbari conqueritur; auxilia flagitat; ad copias in Oenipontis comitatu conſcribendas miſſis præfectis, nihil profecit; cum fere omnes, qui armis tractandis idonei erant, partim in Italiam ad Parmenſe bellum deſcendiſſent; partim in Pannonia Ferdinando militarent; plerique ad ſtipendia facienda apud fœderatos ſe contuliſſent; alii quoque per Halſatiæ fines ad Henricum profecti fuiſſent: idem quoque Helvetii, atque Rhæti fecerant. His cum pecuniæ ingens inopia accederet, Cæſar neceſſitate compulſus ad concordiæ conſilia ſe transferre cogebatur. Si ab armis diſcederetur, Lantgravium libertate donaturum; Hiſpanorum militum inſolentiam Germanis tunc intolerandam repreſſurum pollicebatur. Tot periculis undique circumſepto, illud quoque addebatur, quod Salernitanus Princeps, præcipui inter Neapolitanos cives nominis, Petri Toletani Proregis ſæpe ſibi illatis injuriis laceſſitus, a Cæſare defecerat, ſecumque haud parvam, utpote cognationibus, clientelis, atque amicitiis fultus, nobilium Neapolitanorum manum attraxerat; multaque cum Galliarum Rege ad Neapolitani regni perniciem moliebatur. Ferdinandus vero, qui, Poſſonium vocatis comitiis, auxilia adverſus Suleimanum, quem magnis copiis in Daciam venturum fama percrebuerat, enixe flagitabat; fratris juſſu cum Mauritio Saxonum Duce de concordia agebat, Linciumque ob id conventuros ferebatur.

Salernitanus Princeps a Cæſare deficit.

Ferdinandus Rex comitia Poſſonium evocat.

Interim in Gallia Ciſalpina, atque in Subalpinis, armis

prope

1552

prope quiescentibus, in Germanicum, ac Gallicum fœdus adversus Cæsarem omnium obversis animis, classem magno triremium numero quamprimum ex Hellesponto educendam instrui Suleimanus sub Sinanis imperio, ac Dragute jusserat. Veneti, ut maritimas ditiones tuerentur, sibique subjectos populos incolumes a barbaris præstarent, Stephanum Theupolum tertium classis imperatorem crearunt: Joanni Justiniano legato, qui in classe erat, Andream Duodum alterum legatum addidere; ut decem in Creta triremes armarentur decrevere; quo tota classis septem ac quadraginta constaret: quadraginta etiam in urbanis navalibus adornari jussum, ut, si opus esset, momento educi possent: ad eas regendas cives creati, viginti a Senatu præfecti, totidem majoribus comitiis trierarchi titulo nuncupati; Julius Saornianus præfectus cum copiis Corcyram missus. Maritimæ oræ in sinu Hadriatico, in Ionio, Aegæo, ac Cilico mari præsidiis auctæ. Theupolus iiii. nonas maji, vexillo solemni more in aurea divi Marci basilica de Principis manu suscepto, imperatoriam triremem conscendit.

Turcarum classis sub Sinanis imperio.

Theupolus tertium classis imperator.

Joannes Justinianus, Andreas Duodus, classis legati.

Julius Saornianus Corcyræi præsidii præfectus.

Dum hæc fiunt, Mauritius atque Albertus, fœderatorum copiis coactis, Tinghispillum, Rotimburgum, Norlingum, ac Janavertum oppida deditione recepere: nullis inflictis injuriis, a commeatibus tantummodo, atque auxiliis Cæsari præstandis, amissionis bonorum, ac necis indicta pœna, prohibuere. Mox ad Augustam admotis castris, ultro a civibus excepti, vetere ejecto Senatu, novum instituunt, depravatam religionem inducunt. Ejus rei nuntio adeo Cæsar atque ejus ministri perculsi sunt, ut cum Oeniponte tuto consistere non posse censerent, de receptu in Tridentinam urbem cogitarent; sed veriti, ne, Germania relicta, ii, quos amicos, ac fautores habebant, ad hostes transirent, catholicaque religio ingentem jacturam faceret, ac in Germaniam redeuntes majora pericula, & labores manerent, Oenipontem minime deserendum statuere; aliquot peditum vexilla cogere; quæ Constantiæ ad Pannonicum bellum conscribebantur, copias evocare; in angustiis montium præsidia locare decernunt. Fœderati, ut per Bajoariæ fines tutum iter haberent, cum ab Alberto Duce petiissent, ultro cum commeatibus, obtinuere, quod is amico in omnes animo esse profiteretur. Constabant Germanorum

Germanorum Principum progressus.

Cæsareanorum consternatio.

rum

1552 rum copiæ octo & triginta peditum, quatuor equitum selectorum millibus, bellorum usu, ac militaris virtutis opinione in Germania insigniores ductabant. His septuaginta varii generis tormenta addebantur; iter, ut Cæsarem imparatum opprimerent, quamcelerrime conficere nitebantur. Nec deerant qui adventantis periculi metu perterriti, cum impar ad hostium impetus sustinendos esset, Cæsarem ad proficiscendum in Italiam hortarentur; Ferdinando Gonzaga in primis suadente, qui, Parma ac Mirandula acriori obsidione cinctis, Galliarum Regem a susceptis consiliis ad urbes in Italia constitutas tuendas abduci, ac bellum a Germania in Italiam transferri posse arbitraretur. Verum ab ea sententia Cæsar abducebatur, quod Venetos, ne Salernitani Principis impulsu cum Gallis fœdus inirent, perque Reipublicæ fines tutum sibi iter minime foret, vereretur. Neque satis Herculi, Ferrariæ Duci, ob amicitiam Regis fideret; cum præsertim per eos dies quinque peditum millia, atque haud exiguum equitatum coegisset, ne Reginus ager a Cæsareanis Parmam obsidentibus vexaretur. Inter has consiliorum ambiguitates dum Cæsar versatur, fœderati Augusta, Nemetum, Ulmam contendunt, cives cuncta ad oppidum tuendum expediunt; inde mora injecta, eo metu Cæsareani liberati sunt, quo ne inopinantes ab hostibus opprimerentur, veriti fuerant; denuoque pacis spes oborta, cum Mauritius, ac Bajoariæ Dux Lincium Romanorum Regem allocuturi convenissent. Fœderati, Ulma frustra oppugnata, egregiam in ea tuenda civium constantiam experti, quindecim dierum inducias, ut de pace ageretur, pepigere.

Induciæ inter Pontificem & Henricum Regem.

Joannes Baptista Montius ad Mirandulæ mœnia interfectus.

De iis, quæ in Germania gerebantur, nuntiis Romam allatis, Augustam ad fœderatos transisse, Cæsarem Antistites, qui Tridenti convenerant, ut in eam se civitatem reciperet, dimisisse; Julius Pontifex Maximus animo haud parum perculsus, cum inde magnas rerum mutationes subsecuturas esse arbitraretur, Cardinalium collegio coacto decimoseptimo kal. maji, Concilium in aliud tempus distulit, atque in biennium inducias cum Henrico ea conditione sancivit, ut a Parma, ac Mirandula copias abduceret, Cæsar quoque, inde suis amotis, iisdem, si ei libuisset, comprehenderetur. Quo vero die ea acta sunt, Joannes Baptista Montius, Julii nepos, pontificiarum

rum

1552

rum copiarum præfectus, dum inermis paucis comitatus Mirandulæ mœnia adequitat, falconis ictu equo, cui insederat, in caput percusso, humi procubuit: cum pondere se explicare non posset, ab Helvetio, italicæ linguæ ignaro, copiarum licet imperatorem se prodente, caput alabarda disjectum; ab alio pectus hasta transfixum est. Intra oppidum trahere nitentibus, globus militum supervenit; gravi certamine oborto, cadaver hostibus ademptum in castra a suis relatum est. A Camillo Ursino, qui ex pactionibus munitiones circa Mirandulam erectas deserere cogebatur, Cæsareani, ac Galli certatim, ut sibi concederentur, petiere. Cum Ursinus kal. maji se discessurum, atque iis, qui primi occupassent permissurum diceret, Galli valida militum manu adorti, solo æquavere.

Interea dum ea, quæ diximus, in Germania geruntur, Henricus, Lantgravii Hessiæ, ac Mechelburgi filiis obsidibus receptis, ut copiæ, quibus Anna Memorantius præerat, Tullum Lotharingiæ oppidum contenderent, jussit: quadraginta peditum, novem equitum millibus constare ferebantur. Henricus, Tullo, ac Viroduno occupatis, Metim adortus deditione recipit; armatus Tullum ingreditur; præsidio Gallorum imposito, Nancæum, præcipuum Lotharingiæ oppidum, adit; Vademontio, defuncti Ducis fratre, exceptus, Claudia filia, quæ nondum quatuor annos excesserat, Duci, novem annorum puero, desponsata; eoque ad educandum in Galliam misso, & Lotharingia in clientelam suscepta, discessit. Mox lustrato exercitu, Metim victor ingreditur, cives sibi sacramento obstringit, ac licet commeatibus exercitus laborare cœpisset, atque Mauritium Lincium, ut de pace ageret, profecturum cognovisset, iter ad Rhenum intendit, tum ne ulla in re fœderi defuisse socii conquererentur, tum ut eis acriores stimulos adderet, aut saltem, æquioribus conditionibus concordia inita, sibi arctius devinciret. Verum, ne Rhenum trajiceret, opportunius sibi esse Germani putabant, vel ut Belgarum auxilia a Cæsare averterent, vel quod sibi propriis viribus satis subnixi viderentur. Ad Argentoratum vero ubi Henricus pervenisset, subsistere est coactus, cum cives iis, quæ Metensibus acciderant, commoti, exitum eorum, quæ a Mauritio de pace agitabantur, præstolari se dicerent, legato ad Regem misso,

Henrici Galliæ Regis progressus.

Lotharingia a Gallis in clientelam suscepta.

Henricus Rex Metim ingreditur.

1552 misso, commeatus, ni urbi appropinquaret, obtulere. His auditis, vim adhibere se nolle, Rex inquit, quod ad liberandos, non ad opprimendos Germanos accessisset. Itaque alio itinere Spiram proficiscitur. Verum cum Germanos finitimos Henrici virium metus solicitaret, nimiaque illius potentia foederatis quoque formidolosa evasisset, ac Mauritius inducias cum Ferdinando, quarum tempus ad octavum kal. junias inciperet, indictis Pataviam comitiis, pepigisset; iis de rebus Henricum certiorem fecit; qui cum Germanorum nutantes animos animadverteret, per Treviros itinere in Galliam correpto, incendiis, ac populationibus passim grassatur. Leucos invadit; Danvillerium, ac Ivosium occupat, Hernesto Mansfeldio cum multis aliis capto.

Hernestus Mansfeldius a Gallis captus.

Dum de pace inter Germanos proceres, ac Cæsarem agitabatur, novi motus Italiæ imminebant, cum Salernitanus Princeps Neapolitani regni invasionem meditatus, Henricum in eam expeditionem solicitaret, quam multis nominibus ex voto cessuram sibi suadebat, atque eo in primis, quod Venetos victoriæ præmiis allectos socia arma cum Henrico conjuncturos speraret. Itaque cum tertiodecimo kal. maji secretius Patrum collegium adiisset, causas, quæ illum ad patriam relinquendam coegerant, exposuit. Petri Toletani Proregis acerbas nimium injurias diutius perpeti non potuisse, qui suspectam illius fidem Cæsari reddidisset; utque glande plumbea trajectus occumberet, curasset. His adductum, in hunc vexatis, atque afflictis tutum quietis portum delatum, ad concives suos ex miserrima, atque intoleranda Hispanorum oppressione eripiendos, Henrici invicti Gallorum Regis opem implorasse, liberaliterque impetrasse; eandem sibi Rempublicam præstaturam confidere.

Salernitani Principis in Venetorum collegio oratio.

Paucos deinde post dies quod mente agitaverat Patribus significavit. *Quæ jampridem* (inquit) *animo Cæsar volutarit, satis Patribus nota esse arbitrari; quippe qui nullum consortem imperii passus, cunctorum ad se provincias, ac regna trahere, solus rerum potiri velit. Itaque nihil de inexplebili illius regnandi cupidine additurum; de regno Neapolitano tantum sermonem facturum, cujus incolæ afflicti, abjecti, miserandum adeo in modum lacerati sint, ut ad extremam prope desperationem*

tionem devenerint; idque ex eo potissimum contigisse, quod cru- 1522
delibus, atque acerbis Proregis imperiis premerentur, qui non bonis, non sanguine, neque miserorum vita contentus, regni legibus violatis, Hispanorum libidini objecisset, a quibus intoleranda pati cogerentur: jus omne corruptum, provocationem sublatam; atque eo calamitatum deventum esse, ut nisi quo se recipiant, invenerint, ultro in Turcarum potestatem sint concessuri. Ego sane, inquit, *qui illorum mentem perspectam, & cognitam habeo, quorum calamitates inspexi, mandataque habeo, egregiam hanc vobis opportunitatem defero, ne præclarum regnum, quod nec suis vulneribus detectis, nec precibus, nec lacbrymis expetita tot malis remedia a Cæsare impetrare potuit, in barbarorum tandem manus incidere cogatur. Sed vestris una cum Gallorum Rege sociatis viribus, Divino Numine adspirante, sublevetur, atque erigatur. Quis enim neget id divinitus contigisse, ut Carolus Cæsar, qui tot egregia virtute, atque armis gessit, modo a cunctis fere desertus, turpi fuga suis rebus consulere cogitet? An hæc vobis exigua ad fœdus cum Galliarum Rege ineundum incitamenta videntur, quibus incolumitas, ac libertas Italiæ nititur, quibus vestræ Reipublicæ ingens gloriæ cumulus accessurus est? Quid enim fructus commemorem? cum Henricus in Neapolitano regno maritima Apuliæ oppida, in quibus incredibilis in Venetum nomen amor viget, in Insubribus præter Cremonam, atque Abduanæ glareæ tractum, alia quoque, uti vobis libuerit, oppida sit concessurus? A quibus a Rege petendis si ingenuus vos quidam absterret pudor, per dispositos ego equos in Galliam contendam, tum meo, tum Neapolitanorum nomine, ut vobis ab Henrico omnia proponantur, assequar. Cum vero ad bellum suscipiendum duo in primis necessaria videantur; justitiæ ratio; gerendarum rerum facilitas; ac pecunia, in qua nervi bellorum consistunt: quid justitiæ consentaneum magis, quam tot afflictos populos, tot innoxios mortales servitute eripere? quid æquius, quam incolumitati publicæ prospicere, atque illorum fastum, ac libidinem reprimere, qui in omnem occasionem intenti, regna ac provincias sitiunt? Nihil vero facilius. Universa Apuliæ ora Reipublicæ vestræ addicta est; alias pietatem, justitiam, rectamque administrandi rationem Vene-*

1552 *torum est experta. Mihi cum amicis, ac clientibus in N politanum regnum proficiscenti cuncta ex voto eventura, gentesque tumultus, ac mutationes suborituras optima quia ratione polliceri possum. Quod vero extremum ad sumptus li attinet, classe tantum, qua imperium vestrum tuemini, o est, ut quæ modo vires amplitudinem, incolumitatemque strampariti eadem ingentes vobis gloriæ fructus afferat. Q igitur cunctatione opus est? cur oblatam tantarum rerum casionem prætermittatis? Neque enim frustra Rempublicam stram Deus immortalis e magnis fluctibus, ac periculis e ptam, his viribus auctam, hoc imperio subnixam servav sed ut ad Italiæ decus, ac libertatem retinendam, cujus rentes, ac custodes estis, uteremini. Quid igitur amplius moror? quo initio cœpi, eodem finem dicendi faciam, ut Hispanorum se jugo vindicent, Neapolitanis adeo fixum, at immotum est, ut nisi vestra egregia pietate, ac potentia op poscentibus subveniatis, ad ea extrema, atque immania media venturi sint, quæ absque dolore, atque horrifico ani sensu excogitari nequeunt.*

Senatus responsum.

His atque aliis ejusmodi, ut Patrum animos in Neapoli nam expeditionem incenderet, dictis, cum statim profic in Galliam ad Henricum velle affirmaret, sibi responderi tiit. Itaque nonis maji in hanc sententiam Senatusconsu responsum. Summo tum ob Neapolitanorum publicas ca mitates, tum ob privatas illius molestias, quem uti fili Respublica semper complexa sit, dolore se affici: quod ro ad ea, quæ proponerentur, spectaret, quanti mome sint, quam digna, ut exactius expenderentur, se optime n se: dum gravissimis rebus decernitur, ad complura respici dum esse, quæ quo majora sint, eo altiori indagine, ac c quisitione indigeant: itaque nil aliud tunc addere posse, si Senatum pro certo habere, quæ Principem Italum decear quæque reipublicæ christianæ conducant, ad Italiam serv dam officia adhibiturum. Cum hoc responso in Galliam Regem Salernitanus proficiscitur.

Mauritii Saxonum Principis progressus.

Mauritius vero Lincio, pace infecta, ad suos reversi cum copiis recta adversus Cæsarem contendit; Eretbergar Augustani Antistitis oppidum, capit; Clusam, in montium gustiis

1552

gustiis sitam arcem, cujus præsidio potissimum Cæsar nitebatur, partim pulsis, partim cæsis militibus, occupat. Ejus rei nuntio a fugientibus Oenipontem nocte media allato, insuetus adeo timor, ac trepidatio cunctos incessit, ut ne in hostium potestatem perveniret Cæsar veritus, fugienti similis itineri statim se committere decreverit. Itaque Joanne Federico, olim Saxonum Duce, libertate donato, citissime regio comitatu per aspera montium, ac præruptos saltus, nunquam intermisso itinere, Brunecum, inde *Villacum* (Julium olim Carnicum dictum) Carinthiæ oppidum ad Forojuliensium fines, contendit; Mauritio, a fide minime discessisse, dictitante, quod inducias in diem octavum kalen. junii pepigerat, quæ vero sequuta fuerant, duodecimo kalen. accidissent: qui mox in triumphi morem Oenipontem ingressus, Cæsarisque supellectile potitus, tamquam hostium manubias suis militibus dispertiit; cum interim Cæsar Villacum summa adeo omnium consternatione pervenisset, ut, in Carnis equites cogi licet falso nunciantibus, haud exiguo timore cuncti afficerentur, ne Veneti, cum Gallis ac Germanis fœdere icto, illum adoriri decrevissent. Verum eas de Venetis suspiciones Dominici Mauroceni legati prudentia discussit, qui Reipublicæ eximiam in Carolum voluntatem testatus, nullius Principis, vel afflictis, ac prostratis rebus ad res suas augendas ullo unquam tempore uti assuetam, constantissime affirmavit. Qua ex re confirmatus Cæsar, Venetorum prudentia, atque in se ipsum studio mirifice commendato, quod difficillimis temporibus, dum acerbe adeo in illum hostes sævirent, constanter amicitiam retinuissent, Senatui gratis egit. Eo eventu adepta præteritis egregie gestis Cæsaris gloria haud parum obscurari, atque imminui visa est, quod is, qui nuper tot victorias retulisset, Germaniamque in primis reluctantem perdomuisset, eorumdem Germanorum armis jactatus, præceps turpi fuga se recipere, ut vix parvo oppido tutus consisteret, coactus esset: insigni certe humanarum varietatum exemplo, quo sæpe fit, ut dum sibi summum felicitatis fastigium mortales attigisse videntur, continuo dejecti, in imum miseriarum provolvantur.

Joannes Federicus libertate a Cæsare donatus.

Carolus Cæsar Villacũ se recipit.

Mauritius Saxonum Dux Oenipontem ingreditur.

Dominicus Maurocenus ad Cæsarem orator.

1552

Caroli Cæsaris in Germanos bellici apparatus.

At Carolo tantæ rei indignitate commoto, atque iis, quæ antea summa felicitate confecerat, ante oculos obversantibus, pristinus ille vigor animi assurgere irarum æstu videbatur. Quapropter Germanos præfectos ad se vocabat; copias cogebat; bellum denuo parabat: complures, quorum mentes eximia illius potentia perstrinxerat (ut Regum inclinatæ res ad misericordiam mortales flectunt) calamitas ad opem ferendam concitabat. Ferdinandus eodem tempore cum Mauritio, atque aliis Germanis Principibus Pataviæ pro concordia laborabat, imminentibus Pannoniæ, ac Daciæ periculis solicitatus, quod præpotentem exercitum in eas provincias Suleimanum missurum ferretur, ac Georgii obitu in iis gentibus restinctus pro patria tuenda ardor videretur. Verum in eo negotio perficiendo multa a Germanis petebantur, qui Cæsaris potentiam coercere; libertatem augere; Principum, ac civitatum privilegia novis incrementis ampliora reddere, temporum nacti opportunitatem, conabantur. Cæsar, quamvis extrema quæque passurum, quam aliquid imperatoria indignum majestate facturum constantissime profiteretur; tandem Germanorum plerisque postulatis est adsensus. Mauritius pace icta cum ab armis discessisset, supremus belli labor in Alberto Brandeburgensi debellando manebat.

Pax inter Cæsarem & Mauritium. Principis Salernitani Venetias reditus.

Interea Salernitanus Princeps in Galliam profectus; de Neapolitano regno invadendo cum Henrico communicatis consiliis, Venetias revertitur, atque una cum Silvæo, Regis legato, denuo, ut Senatum ad fœdus ineundum impellerent, nituntur. *Modo Regis vires, ac potentiam ostentare; modo afflictas, ac dejectas Cæsaris res objicere: præclaram augendi imperii opportunitatem non prætermitterent, neu aliquo sibi beneficio Carolum demereri sperarent, in quo plus imperii cupido, quam collati beneficii memoria posset. Quæ præmia Genuenses, Florentini, Senenses in illum observantiæ tulissent, inspicerent.* Hæc vehementi adeo dicendi vi a legato enuntiabantur, ut Patrum animos a susceptis consiliis, quibus per tot annos Rempublicam administraverant, deducere potuissent, nisi rerum usu edocti in neutras declinando partes cum dignitate incolumitatem, ac libertatem publicam retinuissent, quam vana rerum specie, summis periculis obdu-

G

cta,

1552

cta, amittere, neque prudentium esset, neque eorum qui sæpius utriusque periculum fortunæ fecissent; cum præsertim Neapolitana expeditio non adeo facilis censeretur, quemadmodum rerum novarum cupidi homines prædicabant; atque anni tempus jam eo provectum esset, æstate in autumnum vergente, ut eo anno nihil confici posset. Itaque cunctis fere suffragiis latum, ut Regi, ac Principi de propensa, atque egregia in Rempublicam voluntate gratiæ agerentur. Ceterum cum per multos annos pacem cum omnibus Principibus servarit, ab ea nulla lacessitam injuria recedere non posse. Eo responso a suscepta sententia Salernitanus nequaquam deterritus, Gallos ministros, ad quos Rex totum negotium detulerat, ita assidue urgebat, ut tandem Fossam Clodiam convenirent, atque de Neapolitana expeditione, multis hinc atque inde allatis, disceptarent. In eo numero Turnonius, ac Ferrariensis Cardinales, Paulus Thermius in Italia præfectus, Salernitanus Princeps, Henrici apud Rempublicam legatus, Comes Mirandulanus, Cornelius Bentivolius, Sommensis Dux, atque alii Neapolitani regni proceres extitere. Ut Neapolitana expeditio susciperetur Salerni Princeps contendebat: *Nullo negotio in Appulis, ac Salentinis oppida capi posse, quibus iter ad regnum omne obtinendum aperiretur: populos in spem libertatis erectos, Hispanici dominatus pertæsos; multos in iis regionibus clientes, atque obæratos habere; præcipuos regni proceres Proregi infensos esse; Gallicum nomen apud plerosque vigere: Turcicam classem affore; e Massilia Gallicam propediem venturam: si præpotentibus maritimis viribus regnum adorirentur, victoriam relaturos.* Verum qui negotium hoc altius ad disquisitionem vocabant, ac prudentiæ opinione pollebant, nihil prospero eventu cessurum disserebant: *Nondum instructas ad tantam rem perficiendam copias; nondum ea, quibus bellica tormenta veherentur, comparata: jam æstatem fere elapsam, nec dum maritimas conjunctas vires.* His, atque aliis Paulus Thermius, ac Turnonius Cardinalis rem in aliud tempus differendam esse censebant: nihilominus, ut pluribus in locis Cæsareanorum copias, viresque distraherent, Neapolitanum regnum se aggressuros, ea de re dissipatis sermonibus, vulgavere. Salernitanus Massi-

Gallicarum partiũ proceres Clodiæ conveniunt.

 liam,

1552 liam, ubi Gallica classis aderat, quam celerrime se contulit, ut cum ea in Tyrrhenum mare delatus, Turcicæ se conjungeret.

Senensium cum Gallis adversus Hispanos tractationes.

Dum hæc fiunt, novi in Italia motus exoriuntur; nam Senenses grave Hispanorum imperium perosi, occulto cum Gallis de pristina recuperanda libertate, quam sibi, per summam injuriam arce extructa, ereptam conquerebantur, consilia ineunt. Eam vero opportunitatem minime Galli spernendam rati, faces ultro incensis animis addere, Nicolaum Ursinum Petiliani Comitem ad suas partes pertrahere, copias cogere. Idem occulto Aeneas Piccolomineus, atque alii Senenses effecerant, qui permultos plebis, complures nobilium civium ejusdem facti cupiditate inflammatos sibi socios facinoris adsciverant. Itaque noctu cum ad portas se civitatis proripuissent, ab iis, qui intus aderant, una cum Gallis excepti, repente ingentem in civitate tumultum concitavere; libertatis nomine ingeminatis vocibus sublato, ad arma conclamavere. Hispani cum se in forum conglobassent, furenti populo, ac militibus obsistere non potuere. In ea urbis agitatione, ac tumultu Ludovicus Lansacius, Regis apud Julium legatus, supervenit; cives ad rem perficiendam auctoritate cohortatus, qui eodem impetu arcem nuper ab Hispanis exædificatam, præsidio ejecto, certatim dirutam, atque eversam e vestigio solo æquavere; ac per summam contumeliam Cæsaris insignibus dejectis, vexillis detractis, Henrici auspiciis libertatis omina cepere, ubique jactantibus Gallis, nulla alia, quam supplicum, ac miserorum civium causa adductos, Senensi reipublicæ ademptam libertatem restituisse; cum revera in ea Italiæ regione belli sedem constituere decrevissent, quæ ad cogendas terrestres copias opportuna, & portuum commoditate ad Gallicas classes excipiendas, Turcicasque adjungendas idonea, Tyrrhenum mare infestum, & Neapolitanum regnum assiduo belli metu solicitum redderet.

Senenses, Gallis in urbem receptis, Hispanos ejiciunt.

Classem, uti singulis annis consueverat, sub Sinanis imperio in occidentem Suleimanus miserat; quæ Zacynthi, ac Corcyræ Venetæ ditionis insulas amice prætervecta, inde per Mamertinum fretum (*Pharum* hodie dicunt) delata, Rhegium Brutiorum oppidum incenderat. Inde cum in sinum Neapolitanum se intulisset, & ad Prochytam insulam ali-

Rhegium a Sinane incensum.

quan-

quantisper substitisset, Tarracinam usque provecta, adversa tempestate ad Pontias insulas rejecta fuerat. Salerni vero Princeps Massiliam appulsus, in Gallicas triremes militibus impositis, Numidicam classem præstolabatur, qua socia ad Turcicam contenderet, ut aliquid adversus Neapolitanum regnum, spe rei bene gerendæ inflammatus, experiretur. Horum apparatuum fama, ac nuntiis Prorex adductus, Auriam solicite ad Germanorum præsidia subvehenda urgebat. Is Neapolim navigationem intenderat; sed cum in conspectum Pontiarum venisset, quæ parum a Circejo distant, ibique latere Turcicam classem, de qua nondum aliquid per exploratores cognoverat, intellexisset, superveniente nocte, flexo itinere, incitato remigio adeo in altum se extulit, ut jam hostes prætergressus videretur; nisi Dragutes cum sex expeditis, ac selectis triremibus, summo silentio vehementius classiariis nitentibus, Christianorum navigiis institisset, signoque aliis ad insequendum dato, ad pugnam Auriam lacessisset; qui neque numero, neque viribus par, proris aversis, celerrime se subducere, atque in Cæsareanos portus se recipere contendit. Turcæ totam noctem, ac sequentis diei partem persecuti, septem ex illius triremibus cepere, Germanos septingentos una cum Madrutio eorum præfecto in servitutem redegere. Ceterum cum iis in locis classem Gallicam, ut sperabant, non invenissent, septimo kalen. septembris vela in Hellespontum dedere; dum interea Salerni Princeps, triremibus instructis, Massilia discedens, quinto kal. supervenisset, ac Turcicam abeuntem, nunquam intermissa navigatione, frustra insecutus fuisset. Gallicæ triremes ad Chium, Aegæi maris insulam, hyemavere, Salernitanus in sequentem annum de Neapolitanorum regno invadendo consilia distulit. Veneti, senescente autumno, maritimarum gerendarum rerum tempore elapso, Theupolum imperatorem, ac Justinianum legatum ad urbem vocavere; Andreæ Duodo, alteri legato, classis præfecturam detulere.

Ac ne annus, nullo inflicto christianæ reipublicæ a communibus hostibus vulnere, elaberetur, Turcæ cum ingenti exercitu Daciam ingressi, Temisvarium vi cepere. Eo capto, Aldana Hispanus, qui Lippæ præerat, perterrefactus, bellico apparatu flammis absumpto, magna ex parte munitionibus solo æquatis, ho-

1552

Hispanorũ triremes a Sinane capta.

Gallicæ triremes cum Salernitano Principe in Aegæo mari

Stephani Theupoli, classis imperatoris, in patriam reditus.

Temisvariũ a Turcis captum.

Lippa ab Aldana Hispano derelicta.

1552 hoste non expectato, oppidum turpiter deseruit; Castaldo vero copiæ ad dimicandum cum Turca non aderant. Et Sfortia Pallavicinus, qui, Italorum in Flaminia, ac Piceno tribus coactis millibus, per Adriaticum Sinum, Venetis permittentibus, Tergestum delatus, in Pannoniam se contulerat, Germanorumque peditum, & Hungarorum equitum manum sibi adjunxerat, a Budæ præfecto, qui ingentem equitatum comparaverat, lacessitus, quod pugnæ se subducere non posset, prælium inire coactus, cum magna animi vi per aliquot horas egregio fortitudinis exemplo hostium impetum sustinuisset, multos interfecisset, Hungaris equitibus pugnam detrectantibus, est fusus, & profligatus: ipse saucius cum magna suorum parte captus, reliqui cæsi. Pallavicinus Budam perductus, haud multo post pecunia redemptus est; inde Castaldus Tordam se recepit; hostes complura Pannoniæ oppida, nullo obsistente, occupavere. Cæsar mense octobri Metim magnis viribus aggressus, cum nihil in ea civitate e Gallorum potestate eripienda, ingenti admoto exercitu, mœnium verberationibus, arcta obsidione, oppidum Guisio Duce fortiter tuente, profecisset; tandem exeunte anno abducere copias est coactus, cum interim Hedinum, quod Cæsareani occupaverant, Galli deditione recepissent, atque eodem tempore in Subalpinis dubia, sæpiusque alternante fortuna, bellum gereretur.

Sfortia Pallavicinus a Turcis profligatus & captus.

Cæsar obsidionem Metensem deserit.

Hedinum a Gallis receptum.

M. D. LIII.

1553 IN Hetruria quoque, Senensibus Gallorum ope in libertatem vindicatis, magnum belli incendium exoriebatur; cum Cæsar sibi illatam injuriam inultam minime passurum, sed continuo arma in eos moturum diceret; quamobrem Petro Toletano Proregi, ut cum Neapolitanorum, ac Germanorum copiis adversus Senas proficisceretur, injunxit. Cives, qui urbi administrandæ præerant, Ferrariensis Cardinalis, quem Henricus Senas miserat, opera, cum Rege fœdus inierant, quo & portus, quibus classes exciperentur, præbituros, & per eorum fines tutum iter, commeatusque suppeditaturos polliciti fuerant. Rex illis præsto futurum, atque ab omni injuria, hostiumque impetu defensurum se se obstrinxerat. Inde haud exi-

Senenses cum Gallis fœdus ineunt.

1553

exigua belli ſeges extabat, incenſis utrinque vel ad præſentem Senenſium ſtatum retinendum, vel ad civitatem plectendam, atque ſub priſtino imperio recipiendam Regum animis; civibus vero vel libertatis deſiderio, ac voluptate adductis, vel pœnæ timore ob facti conſcientiam, ſi denuo in Cæſaris poteſtatem redirent, deterritis. Veneti ab inſtitutis jampridem conſiliis minime diſcendendum rati, ut ab armis abſtineretur, nitebantur. Julium Pontificem aſſidue per Dominicum Maurocenum legatum hortabantur, ne pacem Italicam denuo abrumpi pateretur; quamque, Parmæ diſſidiis amotis, quietem huic regioni pepererat, ea ne corrumperetur, contenderet: ni cito erumpenti malo occurratur, undique externas copias in Italiam confluxuras; Italos Principes magna inde detrimenta, atque incommoda accepturos. Licet vero Julius a concordia non abhorreret, attamen, cum neque Galli Senas deſerere, neque Cæſareani tutum adeo receptum Henricum ſibi in Italia comparaſſe æquo animo paterentur, ſummis difficultatibus concordiæ ineundæ ratio obvolvebatur. Senatus cum neutris favere, uti Parmenſi bello fecerat, decreviſſet, Ferdinando Gonzagæ, atque Coſmo Florentiæ Duci petentibus, ut Germanis, quos evocaverant, militibus per Reipublicæ fines tutum iter habere liceret, ultro permiſit. Idem Gallis conceſſum. Eorum copiis cum ſummo imperio Paulus Thermius præerat; Herculis Portum, Groſſetum, Alcinum montem, & Cluſium Galli præſidiarii milites tuebantur. Prorex, pecuniæ vi ad ſumptus belli faciendos tum Januæ, tum Venetiis comparata, quatuor Italorum peditum millia ab Aſcanio Cornia conſcribi, ex ſubalpinis totidem Germanorum millia evocari, duo Hiſpanorum, qui nuper ex ea provincia advenerant, Auriæ triremibus imponi juſſerat, cum iis ipſe Triturritam conceſſurus; Garziæ filio, ut cum mille levis armaturæ, ac quadringentis haſtatis, octo peditum millibus terreſtri itinere Senas proficiſceretur, mandaverat. Galli itidem Italos milites conſcribere non ceſſabant: pedites, atque equites, qui adhuc in Ciſalpina Gallia erant, adducere; ex Piceno, atque Urbinatum ditionibus quot poſſent conficere; oppida munire; nihil ad Senarum tuitionem omittere. Prorex, cum, ad Triturritam excenſione militum facta, Florentiam veniſſet,

Veneti Cæſareanis & Gallis militibus iter per ſuos fines concedunt.

Paulus Thermius Gallicarum copiarum imperator.

Hiſpanorum bellici apparatus.

Garzia Toletanus exercitum contra Senenſes ducit.

Galli ad belum ſe inſtruunt.

Petrus Toletanus Florentiæ obiit.

1553 nisset, ægritudine correptus interiit. Garziæ filio, in ejus locum suffecto, summum imperium Carolus detulit. Inde initium belli factum, quod variis eventibus protractum, universam Hetruriam, ac circumjectas regiones terra, marique exercuit.

Interea Suleimanus, licet Rustenum in Persidem adversus Tacmasum Regem, bellum iis in locis in Turcas cientem, misisset; attamen ingentem classem sub Dragutis imperio in occidentem missurus nuntiabatur. Quapropter ut decem in Creta triremes ad classem augendam armarentur, latum; sed postea certioribus allatis nuntiis, cum minorem triremium numerum fore quam fama percrebuerat, nam Draguti sexaginta tantummodo triremium imperium Suleimanus detulerat, cognitum esset, Senatus decretum abrogatum est. Dragutes cum Gallicis, quæ ad Chium insulam ea hyeme substiterant, in Salentinos delatus, Lacinium promontorium prætervectus, ejus provinciæ oram legendo, multis detrimentis, ac cladibus affecit. Deinde in altum elatæ classes, Mamertino freto relicto, ad Pachynum Siciliæ promontorium, hodie *Passerum* dictum, pervenere. Exinde in Africam navigationis cursu directo, atque biduum in priscæ Carthaginis portu commorati, in Sardiniam trajecere; ac lustrata classe, in qua centum omnis generis navigia censebantur, Corsicam insulam, quæ sub imperio Genuensium erat, aggressi, militibus expositis, ac populorum favore, quorum plerique infensi in Genuensium nomen erant, subnixi, Sanctum Florentium, atque alia oppida occupavere; Bonifacium, quod caput insulæ, arce, atque portu insigne, habetur, nullo negotio in suam potestatem redegere. Incursionibus, atque direptionibus fœde multis in locis Corsica vastata, præter Calvium arcem, Galli tota potiti sunt. Eo felici eventu magnum res Gallorum incrementum accepere; quod non modo mari Tyrrheno imminerent, verum ejus loci opportunitate Genuam, in qua magnum semper momentum ad Italiam invadendam fuerat, adoriri possent. Acrius igitur in Hetruria pro Senarum urbe pugnari cœptum, atque in Corsica nova certaminum sedes constituta est.

Dragutis direptiones. Dragutes cum Gallis Corsicam invadit, & complura oppida in Gallorum potestatem redigit.

His Julius Pontifex Maximus adductus, ne altius in Italiæ visceribus conceptum virus augeretur, apud Reges agebat, ut, indu-

1553

induciis pactis, ab armis discederetur, quo de conficienda pace mox pertractari posset. Verum adeo sævierant animi, ut, prorsus abjectis, ac desperatis concordiæ consiliis, acerrime decertando provincias, populosque contererent: cum eodem tempore in Belgio, in Italiæ Subalpinis, in Hetruria, atque in Corsica pugnaretur; Cæsar Taruanam, Morinorum munitissimum oppidum, Gallis ereptum, diripi, incendi, atque everti, Hedinum quoque captum solo æquari jussisset; Rex Corsicam occupasset; Senas cum multis illius ditionis oppidis obtinuisset. Dragutes vero post Corsicam fere omnem a Gallis subactam, præda onustus, ingenti captivorum numero abducto, in Sardiniam devectus, inde septembri mense intra Hellesponti fauces, uti a Suleimano jussus fuerat, se recepit.

Dragutes Byzantium regreditur.

Dum gravioribus hisce successibus res christiana jactatur, pacisque fructus uni fere ex Europæ Principibus Veneti percipiunt, non deerant, qui multis, iisdemque gravibus incommodis maritimarum ditionum Reipublicæ incolas afficerent, atque suspicionum semina inter Suleimanum, ac Venetos, quibus pax interturbaretur, jacerent. Prior Capuæ, Petri Strozzii frater, cum Gallica stipendia deseruisset, a Rhodiorum militum magistro tribus triremibus præfectus, mare Aegæum, ac Cilicium infesta prædis, ac rapinis reddebat; neque enim Turcarum manubiis, cum quibus perpetuæ inimicitiæ exercentur, contentus, Cypriis, Cretensibus, atque aliis qui Venetorum insulas incolunt, multa eo anno damna intulerat. Quæ cum in prospectu Venetarum ditionum adversus Suleimani subjectos committerentur; haud parum præpotentis Regis animus in Rempublicam accendebatur, compluresque e nostris fovere homines hujusmodi conquerebatur. His de rebus sæpius cum Rhodiorum Magistro expostulans Senatus, frena illorum cupiditati injici non posse animadvertens, classis præfecto mandavit, ut Capuanum Priorem ubicumque invenisset, pro hoste haberet, obvium, obtemperare detrectantem, armis adoriretur, illius triremes armamentis exueret. Jussum præterea, ut proventus, quos permultos Hierosolymitani equites in Reipublicæ ditionibus obtinent, ad illata damna sarcienda, penes sequestros reponerentur. Justiniano Justinianio, Hierosolymitanæ religionis legato, quæ decreta sint significantur, qui haud

Capuanus Prior Hierosolymitanus orientis maria infesta reddit.

Senatus mandata de Capuano Priore persequendo.

Hierosolymitanorum equitum bona apud sequestros, Senatus jussu reposita.

1553 haud multo poſt, pecunia, qua damna perpeſſis ſatis fieret, in ærarium collata, cum, in poſterum ut milites a Venetis rebus abſtinerent, Magiſtrum juſſurum polliceretur, proventuum libertatem impetravit. Edictum deinde, quo iis, qui præfinito tempore in publicas tabulas nomina eam ob cauſam conjeciſſent, proſpiciebatur, vulgatum eſt. Compreſſa inde eo anno militum licentia, ac Turcarum querelæ amputatæ,

Muſtaphas Suleimani filius legatum cum literis Venetias mittit.

Erat Suleimano Turcarum Imperatori filius natu maximus Muſtaphas ex Circaſſa, licet abjectæ conditionis femina, ſuſceptus, attamen præſtanti, atque acri ingenio ad militaris gloriæ æmulationem effictus. Is arctius amicitiam cum Venetis colere, atque egregii in eos animi argumenta edere ſtatuerat. Quapropter dapiferum ſuum cum literis Venetias legatum miſerat, qui, Principe ac Patribus conſalutatis, propenſam ipſius in Rempublicam voluntatem ſignificaret; veſte inſuper aurea benevolentiæ pignore dono Principi miſſa, ut ſibi globus orbis terrarum effigiem repræſentans mitteretur, petierat. Literis perhumaniter a Senatu reſponſum eſt; varii generis pretioſæ veſtes, ac dona addita, globus miro artificio elaboratus Dominico Triviſano legato Byzantium miſſus, Muſtaphæ obitu interceptus eſt. Nam cum Suleimanus ex Roxolana, elegantis atque eximiæ formæ femina, quatuor filios, Mahumetem, Ziangirium, Selimum, ac Bajazetem, & Cameriam filiam, quæ Ruſteno nupſerat, ſuſtuliſſet, mulier de filiorum in Ottomanico regno ſucceſſione ſolicita, vel Ruſteni generi falſis in Muſtapham criminationibus, vel veneficiis, ac præſtigiis adeo Suleimani animum ab eo averterat, ut inſiti a natura patrum in filios amoris oblivisceretur. De matrimonio quoque cum Tacmaſſis Perſarum Regis filia occulto egiſſe inſimulabatur; quæ cum altius in Regis pectus inſediſſent, eo ſenſim adactus fuerat, ut, ne filius Perſæ auxiliis adjutus imperium ſibi adimeret, dubitaret. Itaque ſuperiore anno Ruſtenus in Perſidem cum ſecretioribus Reginæ mandatis miſſus fuerat, ut quacumque ratione poſſet Muſtapham e medio tolleret; qui cum in Aſiam perveniſſet, conficta calumnia, qua ad filii necem Suleimanum raperet, prætorianos cum ceteris copiis adeo Muſtaphæ ſtudere ſignificat, ut ni propere occurrat, jam e regio ſolio deturbatum

Suleimani ex Roxolana filii.

Suleimani de Muſtapha filio ſuſpitiones.

1553

batum prope inſpiciat; nullum in ſummo diſcrimine remedium ſupereſſe, niſi ut ipſe quam celerrime in Syriam contendat. Eo nuntio territus Suleimanus, in belli adverſus Perſas ſpeciem cum copiis magnis itineribus Aleppum properat: filium ſtatim ad ſe vocat. Muſtaphas, quamvis nonnihil de iis quæ ſibi pararentur inſidiis, perſenſiſſet, atque ab Acmete Baſſa, ut ſaluti ſuæ proſpiceret, ſecreto monitus fuiſſet, conſcientia tamen, candore, atque innocentia fretus, imperio patris obtemperat; in caſtra veniens recta ad regium tentorium tendit. Ibi a mutis nonnullis inſigni corporis robore præditis, quos Turcæ in deliciis habere ſolent, patre ſpectante, ac jubente, proſternitur; proſtrato nervo guttur frangitur. Eodem momento Suleimani juſſu Muſtaphæ ſignifero (*Michaelinum* Turcæ vocabant) illata nex, qui e patricia Michaelium gente Veneta ortus, cum adoleſcens admodum in Illyrico a Turcis captus eſſet, Byzantium delatus, Mahumetanaque ſacra amplecti coactus, in Muſtaphæ poteſtatem pervenerat; eique ob præclaram indolem, ac corporis ſpeciem in primis carus, præcipuum inter ejus aulicos locum obtinuerat. Filii vero necem, ratione iracundiam compeſcente, Suleimanum pœnituiſſe, atque egregii juvenis interitum ingenti animi dolore fleviſſe fertur.

Suleimanus Perſicum bellum prætexens Aleppum proficiſcitur.

Muſtaphas Suleimani patris juſſu necatur.

Eodem anno pridie nonas julii Eduardus Britanniæ Rex ſextumdecimum ætatis annum agens exceſſit, teſtamentique tabulis Joannam Suffolciam, Henrici patris ex ſorore proneptem, Maria, atque Heliſabeta ſororibus prætermiſſis, heredem regni reliquit. Verum is favor, atque omnium regni ordinum, præcipue nobilium ad Mariam Henrici ex Catharina Ferdinandi Hiſpaniarum Regis filia ortam converſus, atque inclinatio extitit, ut miro omnium conſenſu ad paternum ſolium eveheretur; Northumbriæ Ducis conatibus repreſſis, qui Suffolciæ favens, in illam tumultus concitaverat, Joanna carceri mancipata, atque Northumbriæ Duce capitali ſupplicio affecto. Inde Catholica religio in Anglia labefactata, ad priſtinum nitorem reſtitui cœpta, cunctiſque injecta ſpes, ut nobiliſſimum regnum, hucuſque fœda veluti tempeſtate jactatum, tandem conquieſceret. Venetorum nomine tunc Joannes Michaelius, Jacobo Superantio ſuffectus, legationis munere

Eduardi Britanniæ Regis obitus.

Joanna Suffolcia ab Eduardo Regni heres relinquitur.

Maria, Henrici ex Catharina Aragonia filia, ab Anglis regnum defertur.

Joanna Suffolcia in carcerem traditur.

Catholica religio in Anglia reſtituta.

Joannes Michaelius Senatus nomine.

Mariæ reginæ gratulatur.

1553 *Franc. Donati Principis obitus.*

nere fungebatur. Is Reginam adiit, ac Senatus nomine adeptum regnum gratulatus, Reipublicæ priſcam benevolentiam, atque obſervantiam eſt teſtatus. Franciſcus vero Donatus cum ſeptem annos principatum geſſiſſet, decimo kalen. junii exceſſit; vir civili prudentia, ac rerum uſu inſignis; a Joanne Donato, qui tum in Republica eloquentiæ laude florebat, laudatus. Comitiis de more habitis, Marcus Antonius Triviſanus, civis ſanctitate, atque innocentia, miraque in pauperes liberalitate, ac religione conſpicuus, Princeps renunciatus eſt.

M. D. LIV.

1554 *M. Antonius Triviſanus a Venetis Dux eligitur. Coſmus Mediceus ad partes Cæſaris accedit. Iacobo Mediceo militare imperium traditur. Senarum obſeſſio.*

CEterum Senenſium res variis jactatæ caſibus, modo Cæſareanis, modo Gallis adſpirante fortuna, ſuſpenſos Italorum Principum animos tenebant. Coſmus Florentiæ Dux veritus, ne Gallorum ſucceſſus, qui Corſicam occupaverant, atque Senenſis Reipublicæ libertatis tuendæ ſpecie finitimis ſibi ditionibus imperabant, aliquando in ſui exitium converterentur, Cæſari accedere, bellumque Senenſibus inferre decrevit, adminiſtrandi illius imperio Jacobo Mediceo Meliniani Marchioni delato. Conſilii ſuſcepti cauſas Venetis, atque aliis Italis Principibus expoſuit, non propagandi imperii cupiditate adductum, ſed ut Gallos ſuis ditionibus inhiantes averteret, Senenſes ad Cæſaris imperium, a quo nuper deſciverant, revocaret, neceſſarium bellum ſuſcepiſſe. Inde exercitu in agrum Senenſem immiſſo, acri urbem obſidione cinxit. Galli omne ſtudium in urbe tuenda adhibere. Nunc mutuis incurſionibus, nunc gravioribus, vel levioribus certaminibus; quandoque oppidorum vel aggreſſione, vel defenſione res agebatur, grave atque diuturnum bellum fore, pleriſque opinantibus, non abſque ingenti periculo, ne eo tota Italia corriperetur. Iis cum Venetorum in primis animi ſolicitarentur, ut ſe ſe efferens incendium reſtringueretur, nitebantur. Par ſolicitudo Julium Pontificem Maximum periculorum propinquitate territum ceperat. Neque minus Hercules Ferrariæ Dux commovebatur, quippe qui cum Gallis ſemper faviſſet, nimiumque eorum, qui Cæſaris partes ſequerentur, incrementa ſuſpecta

1554

Petrus Strozzius Senas commeatuum vim infert.

quam maximam potuit commeatuum vim in obsessam civitatem invexit. Verum ea hujusmodi non fuit, ut fame pressi Senenses, imbelli licet, atque inutili plebis turba quotidie extra urbem ejecta, levarentur; brevique victus necessitate perdomitam in Cæsareanorum potestatem concessuram minime dubium erat. His successibus magna non modo Galli molestia afficiebantur, sed ii quoque in Italia Principes, quorum animis libertas, ac dignitas infixa erat, commovebantur; cum, Senis occupatis, magna in Italia Caroli auctoritati, ac potentiæ vis accessura videretur. Nam præter Neapolitanos, atque Insubres, plerique etiam ex iis, qui in Italia ea tempestate imperia Ducis titulo obtinebant, Cosmus Florentiæ, Mantuanus Dux, atque alii minoris notæ Reguli, uno Hercule Ferrariense excepto, partes Cæsaris sequebantur. Itaque quod sæpius irrito conatu Galli tentaverant, tunc denuo efficere adnixi, Venetos ad se attrahere, atque ad opem Senensibus ferendam impellere conabantur.

Lodevensis Antistitis, Galliæ oratoris ad Venetos oratio.

Lodevensis Antistes, qui Odeti Sylvæ in Veneta legatione successor a Rege datus fuerat, Senatum vel ad opem obsessæ Senarum civitati ferendam, vel ad concordiam urgendam vehementi usus oratione adhortabatur: *Henricum non commodi, quod ad se perventurum speraret, spe, sed insita regia magnanimitate adductum antea Parmam, nunc Senarum urbem in sui clientelam susceptam, armis, copiis, pecunia juvisse: ut prævalidæ, atque præcellentis provinciæ libertatem tueretur, quid summo studio non egisse? immensam auri vim profudisse; trecenta aureorum centena millia erogasse; totidem per eos dies persolvi jussisse; eodem tempore in Subalpinis, Provincia, Hetruria, & Germania, quatuor exercitus aluisse: at quonam tot labores, atque impensæ evasissent? Senas diutina prope obsidione confectas, atque ad supremam omnium rerum egestatem perductas: nec dum tantarum rerum successibus permotos, atque expergefactos Italos Principes fuisse: cunctos in Venetos oculos conjicere, quæ ipsi agitarent, quæ molirentur sedulo animadvertere, Venetam Rempublicam Italicæ libertatis fundamentum, ac veluti lumen rati: ni his eventibus commoveretur, ac si in ea, in qua hactenus perstiterat, sententia perseveraret, reliquos illius exemplum secuturos, de Senarum*

urbe

1554 *adjici, de percutiendis fœderibus actum : quæ dispergerentur voces, eas minime negligendas censentem, coram Patribus prodiisse, ut persancte testaretur, nil aliud in Senensium causa, quam, ne suis juribus exueretur, Carolum quærere : eam civitatem alias sub Cæsarum imperio fuisse; supremum illius jus apud eosdem continuo extitisse; per temporum successiones ad se delatum modo Carolum obtinere : dissidiis, quibus ea urbs summo cum periculo ob cædes, atque illatas, acceptasque injurias conflagraret, occurrendum, frena populari libidini, ac licentiæ fuisse inquirenda. Quid porro hæc ad Gallos spectare? Quid illis cum Senensibus? Quorum nullum jus, nullam penes se potestatem unquam habuerint, ut in Italiam arma inferrent, quibus humana cuncta, atque divina miscerentur? Quid timendum esset, si in Carolum Senæ concessissent? quænam clades istæ ac calamitates, quibus ea urbe recepta Italiam affectum iri comminiscantur? sibi suaderi non posse, Venetos, qui prudentiæ laude cunctorum opinione excellerent, qui eam tenerent Rempublicam, quæ post Romanam exorta, veram religionem, qua illa caruerat, jam a cunabulis imbuta sit, a veteri instituto recessuros, atque aures iis, qui arma ad imperium augendum meditantur, præbituros; sed in Cæsaris amicitia, quam per tot annos inconcussam, inviolatamque servaverint, permansuros.* Hæc utrinque concitatis animis, atque ingenti adeo dicendi vi disceptata sunt, ut irarum æstus, intenecinique odii rabies facile in fronte, atque oculis emineret. De iis cum in Senatu a Præconsultoribus referretur, ea parte prætermissa, qua ad auxilia Senensibus ferenda fuerat cohortatus, ut Henrici Regis legato responderetur, decretum. *Nihil magis, quam Italiæ tranquillitatem Senatui curæ esse; in hoc Senensium motu omni studio, ac diligentia, ut oborta dissidia concordia dirimerentur enixum; multa cum Julio, & Cæsare egisse; idem enixius quoque in Henrici gratiam facturum.* Haud multo post Ferrariensis legatus Herculis literas Patribus perlegit, quibus continebatur, a Julio, ut Perusiam se conferret, ubi ipse propediem, ut de concordia ageret, adfuturus esset, petiisse; lubentique animo iter illud suscepturum pollicitum. Literas quoque ad Senatum dedit, quibus si ei collibuisset, Senenses clientelam Reipublicæ subi-

Senatus ad Galliæ oratorem responsum.

Senensium literæ ut in Reipublicæ clientelam reciperentur.

1554

ſubituros diceret; id niſi expedire arbitraretur, quammaxime poſſet de eorum cauſa componenda negotium urgeret, cum res eo deductæ forent, ut obſidionem ultra januarium menſem ſuſtinere non poſſent.

Dum hæc in Italia gererentur, ut ſingulis annis fieri conſueverat, licet tunc in Syria Suleimanus eſſet, quinquaginta triremium claſſis ſub Dragutis imperio Helleſponto egreſſa, Aegæi, atque Ionii maris oras emenſa, ſe in Adriaticum ſinum intulit, atque ad Corcyram nigram uſque pervenit; deinde in Apuliam delata, Veſta direpta, atque incenſa, in Tyrrhenum mare ſe proripuit. Dragutes, nulla re præclare geſta, Chriſtianorum tantum ingenti præda avecta, Byzantium, exeunte autumno, reverſus eſt. Eo in itinere multa, & gravia Venetorum rebus damna attulit, quæ claſſis legati acre ſtudium avertere non potuit: quod Dragutes amicitiæ nomine, quæ Suleimano cum Venetis intercedebat, obtectus, ad inexplebilem avaritiam, ac crudelitatem exſaturandam abuteretur; quæ adeo moleſta Patribus fuere, ut graves ad Suleimanum adverſus Dragutem literas darent, quibus illum in intimiora Adriatici ſinus ſe invexiſſe, majoribus triremibus, quæ in Corcyræo Euripo in Syriam iter habituræ morabantur, inſidias ſtruxiſſe, multis, iiſdemque gravioribus damnis Reipublicæ ſubjectos affeciſſe, conquerebantur; ac ne tot inultas injurias pateretur, ſed in piratam Diis, hominibuſque inviſum animadverteret, flagitabant. Suleimanus ad Dragutis in Venetos infenſum animum coercendum ſeveriora mandata adhibuit: verum ea erat temporum ratio, adeo archipiratæ illius ob rei militaris peritiam, qua plurimum pollebat, ſe ſe apud Turcas extulerat auctoritas, ut poſtea diſſimulatione utendum Patres cenſuerint. Suleimanus Aleppo Byzantium regreſſus, Hibraimum legatum, qui adeptas a ſe adverſus Tacmaſum Perſarum Regem victorias nuntiaret ad Venetos miſit; cui de more excepto, victus ex publico adhibitus, quingenti aurei nummi dono dati, cum literis, ac muneribus, quæ ad Regem perferret, dimiſſus eſt; ac mox Aloyſius Rhenerius legatus ad Suleimanum eſt deſignatus. Neque hoc anno Hieroſolymitani milites quievere. Balthaſſar Intimilius, Joannes Varghes Hiſpanus Cypriis haud parva damna intulere. Senatus, qui ſuperiori anno ne Hieroſolymita-

Dragutes cum claſſe ad Apuliæ oras urbem Veſtam diripit.

Veneti per literas de Dragute cū Suleimano conqueruntur.

Suleimanus Hibraimum legatum Venetias mittit, ut geſta contra Perſas enunciet.

Aloyſius Rhenerius legatus ad Suleimanū ſecundum deſignatus.

Senatus decreta ob damna a Hieroſolymitanis equitibus Venetis illata.

1554 norum redditus in Venetis ditionibus capi a militibus possent, jusserat, eorumdem proventus penes sequestros reponi mandavit.

Cæsar vero, Germaniæ utcumque seditionibus compressis, cum omnes curas ad bellum cum Gallis gerendum transtulisset, ab obitu Eduardi Anglorum Regis, Britannos, qui Gallis semper infensi fuerant, sibi adjungendi occasionem nactus, Mariam, quæ nuper regnum adepta fuerat, sibi arcta cognatione junctam, utpote ex Catharina, Joannæ matris sorore, Ferdinandi Aragonum Regis filia, ortam, Philippo filio connubio jungere decreverat; atque re agitata, Reginam ad nuptias celebrandas illexerat. Inde dotali jure amplissimum regnum ad Philippum deducebatur, ac licet trigesimum atque octavum annum Regina attigisset, Philippo in juventæ flore constituto, attamen in Cæsare cuncta Britanniæ potiundi cupiditas vicerat. Connubii leges fuere, ut Philippus aulicis tantum comitatus in Britanniam trajiceret; nemo ex suis ad munia regni capessenda admitteretur; si qua suscepta sibi ex Maria mascula soboles fuisset, Britanniæ non modo regnum, sed etiam Belgium obtineret. Philippo in Angliam profecto, magna nuptiæ lætitia concelebratæ sunt; qui adventum ejus in Angliam initumque connubium significaret, Aloysium Cordubensem ad Senatum misit. Gratiæ Regi actæ; Joannes Michaelius legatus publicam lætitiam Regi, ac Reginæ patefecit. Sub id tempus comitiis totius Regni habitis, de Catholica religione restituenda decernitur, quæ superioribus annis Henrici Regis libidine labefactata, ad pristinum nitorem redigi, cœpta est. Ex ea re cum ob insitum in Republica Catholicæ religionis studium, ingentem lætitiam Senatus cepisset, per Mihaelium legatum apud Philippum, ac Mariam, eximiam eorum virtutem, ac pietatem, qua Deus Optimus Maximus ad opus adeo præclarum conficiendum usus esset, summis laudibus extulit. Julio quoque Pontifici Maximo gratulatus est, quod ea tempestate pontificatum nactus esset, qua amplissimum, atque avitæ religionis gloria præfulgidum regnum, erroribus ejectis, ac profligatis, Catholicæ se Ecclesiæ rursus adjunxisset. Cum Reginaldo Polo Cardinali eodem officii genere fungi Michaelius jussus, qui cum a Julio legatus in Angliam missus esset, tantum morum integritate, doctrina, ac prudentia effe-

Philippi Hispaniarũ & Mariæ Angliæ Reginæ nuptiæ. Aloysius Cordubensis Cæsaris ad Venetos orator.

Anglorum decretum de Catholica religione restituenda.

Reginaldus Polus, Julii Pontificis legatus in Anglia.

effecerat, ut quod vix antea ſperandum videbatur, negotium ſumma felicitate conficeret. 1554

Quoniam vero de Cardinali Polo ſermo incidit, de inſigni viro, nonnulla adnectere minime ſupervacaneum puto. Fuit is Eduardi quarti Anglorum Regis pronepos, cum ex filia Georgii, Clarentiæ Comitis, atque Eduardi fratris, maternum genus traxerit. Pater Richardus Polus, equeſtris ordinis, magnus Henrici Octavi cubicularius, Arturique filii alumnus. Regia itaque affinitate ſuffultus, ac propter egregiam, quam de ſe prima juventa opinionem concitaverat, Henrico pergratus fuit, qui ut inſitam illius pectori virtutem promoveret, Lutetiam, ac Patavium, quibus in urbibus toto orbe celeberrima gymnaſia ſunt, ut varias per artes ingenium excoleret, miſit; tantoſque in omni ſtudiorum genere, ac præſertim in theologicis progreſſus edidit, quantum ſuorum laborum monumenta ſcriptis teſtantur. Sed ubi Henricus de Catharinæ uxoris repudio conſilia agitare cœpit; neque Raynaldi (ita enim antequam Cardinalis eſſet vocabatur) adſentandi artes peroſi, ſalubres monitus in animum demittere, neque Regi ipſe obſecundari vellet; ſumma benevolentia in odium inexpiabile converſa, acerrime illum eſt perſecutus, ut patriam deſerere, ac ſolo migrare cogeretur. Qui cum Romam ſe contuliſſet, atque in Cardinalium collegium a Paulo tertio Pontifice Maximo cooptatus eſſet, adeo Henricus excanduit, ut præceps ira majorem illius natu fratrem ſupplicio capitali affecerit; inde matrem ſexaginta atque amplius annos vitæ emenſam, ſanctiſſimis moribus, ac pietate percelebrem, capite plecti juſſerit. Reginaldus cum annos vigintiquinque voluntarium ſibi indicens exilium patria abſens fuiſſet, tandem Eduardo defuncto, Maria ad ſolium evecta, a Julio in Angliam legatus miſſus eſt. Legationis munere perfunctus, Cantuarienſem eccleſiam, ac regni primatum, ſupremique conſiliarii dignitatem adeptus, religionis tuendæ, regnique adminiſtrandi immenſum pondus ſuſcepit; atque in eo obeundo integre adeo, & innocenter ſe geſſit, ut ſummam virtutis laudem, magnamque ſimul auctoritatem conſequeretur. Arcta ſibi amicitia devinctum, ſtudiorum omnium, ac voluntatis conſcium Aloyſium Priolum, patricium Venetum, eſt ſortitus,

Aloyſius Priolus Reginaldo Polo Cardinali amicitia junctus.

1554 quem illi vitæ innocentia, morum suavitas, ac singularis doctrina adeo conciliaverat, ut omnium laborum, curarum, atque actionum comitem, & socium haberet; tantumque illius benevolentiæ, atque acri judicio tribueret, ut penitiores animi sensus communicaret. In Venetam Rempublicam adeo proclinato, amantique animo fuit, ut privatis, ac publicis sermonibus sæpe illius laudes tolleret, cum diceret: *non minus Italiam, ac præcipue Reipublicæ Venetæ ditiones, quam Angliam ipsam pro patria se habere; ibi genitum, hic exceptum fuisse affirmans*. Hæc breviter de insigni illius ætatis viro attingere libuit.

Guido Ubaldus Urbini Dux a Venetis stipendiis missionem obtinet. Federici Salicis, Rhætorum oratoris, de sua gente Reipublicæ fœderibus obstringenda officium.

Sed ut ad institutum opus revertar, Guido Ubaldus Urbini Dux, Reipublicæ terrestrium copiarum præfectus, cum imperatorios titulos a Senatu impetrare non potuisset, missionem postulaverat; qua impetrata, complures operam in munere militari obeundo Venetis detulere. Tres Rhætorum pagi, Federico Salice legato, ut fœdera cum Republica pro extorribus utrinque pellendis profligandisque jungerent, Venetias misso, eo negotio confecto, arctiori se se cum Venetis vinculo obstringendi ingens desiderium patefecere. Multa Federicus, quæ ad Rhætorum amicitiam Senatum impellerent, est prolocutus: *Rerumpublicarum consimilem formam allicere, qua unius imperium perosi, genuina, atque illibata libertate fruerentur: eam præcipue Venetis, Helvetiis, ac Rhætis intactam esse: Rhætorum gentis robur, ac ferociam suadere, qui Helvetiis adjuncti, haud vulgaria fortitudinis exempla edidissent: quorum opera Gallorum Reges ad regnum tuendum usi essent, uti superioribus bellis Francisco, atque Henrico cum Cæsare dimicantibus contigerat: abundare militibus Rhætos, finitimos Venetis esse, octo dierum spatio quotquot vellent, ad oppida, atque arces tuendas milites educi posse*. Hæc, atque alia, ut Senatum ad fœdera suaderet, Salices protulit. Rhætis de propensa in Rempublicam voluntate gratiæ actæ: *additum nullum societatis genus, mutua benevolentia arctius Senatum existimare; nemini nunc fœdere devinctum esse; nisi novæ causæ accesserint, in eadem sententia permansurum*. Henricus quoque Brunsuici, & Luneburgi Dux Richardum Sichenum Venetias misit, qui gravissimis de rebus acturum Brunsuicensem,

Senatus responsum.

Richardus Sichenus Venetias a Brunsuicensi Duce missus.

sem,

sem, si ita Patribus libuisset, ad urbem venturum diceret. Annuente Senatu, Henricus Venetias accessit, secretiusque Collegium adiens, *singulari*, inquit, *qua Venetam Rempublicam benevolentia prosequeretur adductum, ad Principem, Patresque consalutandos venisse; alteri negotii pertractandi munus deferre noluisse*. Adjecit, *se bellicæ virtutis gloria inflammatum, Principi alicui militare statuisse; secum multa reputantem, cui suam operam dignius deferret, præter Venetam Rempublicam, quæ multis nominibus Principes viros ad se alliceret, neminem invenisse; amplas sibi ditiones, multos amicos, compiures clientelas esse; quatuor equitum, viginti peditum millia, quæ stipendia Reipublicæ facerent, paucorum dierum spatio, transitu per suos fines a Romanorum Rege impetrato, in ejus ditiones ducturum; ni petere Senatus velit, tot illi amicitias in Helvetiis, ac Rhætis esse, ut nullo negotio per eorum ditiones se se in Venetorum fines illaturum polliceatur: bellicam disciplinam usu edoctum, cum bello, quo superioribus annis Germania exarserat, interfuisset, plura gessisset, ex quibus haud vulgarem militarium rerum disciplinam comparasset: ubicumque visum Senatui esset, atque etiam in Venetis ditionibus commoraturum*. Iis, quæ a Brunsuicensi proponebantur, discussis, ita respondendum Senatus censuit: *Cum Respublica per multos annos pacem cum omnibus Principibus colat, eamque diuturnam fore speret; nullam cur arma pararet causam esse: que Henricus prompto adeo, eximioque animo Senatui detulisset, ea perenni, grataque memoria prosecuturum*. Duci in urbe moranti publicæ munificentiæ, & liberalitatis officia delata, victus ex publico ærario tributus, mille nummi aurei dono dati. Erat sane Henricus vel nobilitate, quod ex Saxonum familia ortus esset, vel viribus summi inter Germanos Principes nominis; nam Saxonia in media multas ditiones obtinebat: Brunsuicum inter eas urbs præcipua est, incolarum frequentia, ac divitiis potens, præcipue vero sale dives, qui ex puteorum limpidissimis aquis conficitur; atque ex ea regione, quæ Duci parebat, quatuor equitum, quatuordecim peditum millia colligi poterant. Post annum, quo Marcus Antonius Trivisanus principatum gesserat, pridie kal. junias, cum de more summo mane una cum Pa-

1554

Henricus Brunsuicensis Dux Venetis in re militari suam operam defert.

Senatus responsum.

Marci Antonii Trivisani Principis obitus.

1554 tribus in interiori aulæ ſacello ſacris intereſſet, ex humanis repente exceſſit; creditumque eſt, aſſiduis vigiliis, ac jejuniis confectos, atque attenuatos ſeniles artus cum regere non poſſet, animam pietatis, ac religionis ſtudiis alitam in divinorum myſteriorum celebratione efflaviſſe. Bernardinus Lauretanus laudationis munus obivit. In ejus locum Franciſcus Venerius eſt ſuffectus. Peſtifera vero lues per Iſtriam graſſata Juſtinopolim invaſit, funeribuſque pene aſſumpſit.

Franciſcus Venerius Dux Triviſani loco eligitur.

M. D. LV.

1555 ACriori in dies obſidione Senæ premebantur, atque eo ventum erat, ut inter tot ærumnas obſtinata tantum animorum conſtantia cives adhuc infracti, atque invicti perſiſterent; cum, deficiente annona, tetra fame adacti, noxiis, humanoque generi inviſis cibis veſci cogerentur: neque ulla concordiæ ratio iniri potuerat, quod propediem neceſſitate compulſos deditionem facturos Meleniani Marchio, belli præfectus, ſibi polliceretur; occupatiſque undique itineribus, nulla ad obſeſſos ſubſidia, nulli nuntii perferebantur; ut tandem eum propinqua jam imminentium periculorum facies civibus ſeſe oſtentaret, ſeque Germanis, atque Hiſpanis prædæ cum ſupremo urbis excidio futuros animadverterent, flectere mentes coepere, atque cum hoſte deditionem his conditionibus, de quibus Coſmus agitaverat, pepigere. *Senarum urbs, Galli amicitia relicta, denuo in Cæſaris clientelam ſe committeret: libertate, uti ſueverat, ac magiſtratibus uteretur: civium, & incolarum crimina oblivioni traderentur; bona reſtituerentur; unicuique quocumque ſibi libuiſset vertere ſolum liceret: ad tuendam civitatem ex Cæſaris præſcripto, ac voluntate, quos deſtinaſset milites, ſuſciperent: arx neque nova exædificaretur, neque dejecta reſtitueretur: munitiones urbi circumjectæ diſjicerentur: Gallis militibus explicatis ſignis, armatis, cum ſarcinis abeundi facultas permitteretur.* Hæc præcipua dedendæ urbis capita, quæ licet Cæſari, qui libere recipere civitatem optaverat, non omnino probarentur; attamen ejuſmodi fuere, ut reipublicæ formam abſtulerint, ac libertatem, qua utcumque Senenſes uſi aliquando fuerant, penitus extinxerint.

Senarum deditio.

Eo

Eo rerum Senensium statu Julius Summus Pontifex e vita migravit, atque Italiam, quam summis belli molestiis, ac curis implicaverat, iisdem agitatam, ac perturbatam fluctibus reliquit. Comitiis habitis, summo consensu Marcellus Cervinus, Cardinalis Thuscus, ex Montis Politiani oppido, titulo Sanctæ Crucis, Pontifex Maximus creatus est; priorique retento nomine, Marcellum secundum se appellari voluit. Ob ingentem de illius religione, virtute, ac doctrina apud omnes opinionem summa christiani orbis Principes, ac populos lætitia incessit, quod turbulentis temporibus is summam in terris dignitatem adeptus esset, qui dissidentes Regum animos conciliare, pacem Italiæ restituere, atque reipublicæ christianæ vulneribus mederi posset. Veneti, quorum rebus antea sæpe faverat, magno ex Marcelli dignitate gaudio perfusi, statim officiis, atque observantia refertis literis publicam ei lætitiam patefecere. Lecti de more quatuor oratores fuere: Carolus Maurocenus, Franciscus Contarenus, Matthæus Dandulus, Hieronymus Grimanus. Verum orbi ostentata Marcelli virtus, gaudium cito incredibili dolore commutavit, cum rheumate correptus secundo ac vigesimo post die, quam pontificatum inierat, supremum vitæ spiritum effuderit; cujus obitu sidus, quod post tot tempestates micare cœperat, momento obrutum, atque extinctum est. Egregia initia, ac veluti fundamenta suorum consiliorum Marcellus jecerat, cum sui exemplo lapsos Romanæ curiæ mores corrigere, atque ad pristinam sanctitatis, atque integritatis formam revocare instituisset; Italiæ tranquillitatem, ac quietem armis labefactatam, & concussam reddere sibi in animum induxisset. Præclaros orsus imitaturum obitus intercepit, cum annum quartum & quinquagesimum non excederet. Ita se mortalium res habent, ut frequenter per virtutis semitas currentibus fatalis humanarum rerum necessitas manum injiciat, egregiosque conatus abrumpat, atque prosternat. Marcello defuncto, justis de more persolutis, comitia de successore deligendo habentur. Veneti a Cardinalium Collegio de Pontificis obitu per literas, perque Joannem Casam legatum certiores facti, rescribunt, hortantur, ut eum virum Marcello sufficiant, qui ea tempestate, qua in Italiæ visceribus bellum aleretur, religio catholica in plerisque provinciis nutaret, pietate, ac

1555
Julii III. obitus.
Marcellus Secundus Pontifex creatur.
Oratores a Venetis ad Pontificem designati.
Marcelli Pontificis obitus.
Senatus literæ ad Cardinalium collegium ad Pontificem eligendo.

pru-

1555 prudentia succurrere labentibus rebus, atque intrepide reipublicæ christianæ clavum tenere posset. Pisano atque Cornelio, patriciis Cardinalibus, idem per oratorem significant: suadent, ut illi in suprema dignitate adipiscenda suum studium, ac suffragium deferant, qui neutri addictus, unum tantum sibi publicum bonum, atque ipsius Italiæ quietem, consiliorum, & actionum omnium metam præfigat.

Theatinorum institutio.

Neapolitanus Cardinalis, ex Caraffa illustri familia ortus, Theatinus vocatus, Pontifex Maximus renunciatur. Is cum plures annos Theate episcopatum gessisset, cœtum humilium, ac piorum virorum instituerat, quos *Theatinos* appellavit; qui communi victu utentes, acerrimos se hæresum hostes profitebantur: hujusque instituti anno M. D. XXVII. Roma bello, pestilentiaque vexata, cum ab Augustino Amulio, classis præfecto, Venetias delatus esset, præclara fundamenta jecerat: per multos annos Christianæ pietatis officiis in urbe deditus, complurium, eorumdemque illustrium civium familiaritate usus, exacta jam ætate, cum annum circiter octogesimum ageret, ad pontificatum sublatus.

Pauli Quarti Pontificis electio.

Ac nemo fere erat, qui Pauli (ita enim nuncupari voluit) anteactæ vitæ cursum contemplatus, non sibi cuncta ab eo moderata polliceretur; atque illum, qui ab humanis curis semotam ætatem traduxerat, a bellicis molestiis, & regum negotiis aversum, unius pontificiæ atque ecclesiasticæ dignitatis vindicem, atque assertorem fore non speraret. Sed, vel per multos annos pectore inclusum ambitionis studium erupit; vel, ut plerumque iis accidit, qui ad supremum honorum fastigium tolluntur, statim humanæ gloriæ fastu captus, animum ambitione tumentem, victus atque apparatus pompa, illustrium ac nobilium virorum assidue sibi inservientium corona, nihil non eximium atque magnificum agitantem, significavit.

Oratorum a Venetis ad Paulum Pontificē electio. Bernardus Naugerius ordinarius orator ad Pontificem.

Qui vero intimius Pauli affectus noverant, summopere verebantur, ne infensus multis nominibus in Cæsarem animus, dissimulatione abjecta, aliquid agitaret, quo novis Italia solicitudinibus, ac curis exardesceret. Qui antea delecti ad Marcellum legati fuerant, iidem a Senatu ad Paulum mittuntur: una cum illis Bernardus Naugerius, Dominico Mauroceno in ordinaria legatione suffectus, Romam est profectus.

Senarum vero urbe a Cæsareanis recepta, adhuc belli reliquiæ in Hetruria manebant, cum Alcinoi Montem, Clusium, Grosset-

tum,

tum, Herculis portum, atque alia oppida Galli in Hetruria obtinerent; Corsica quoque fere omnis illis pareret. Vario eventu certatum: Herculis portus a Meleniano oppugnatus, deditione recipitur, cum eo anno serius, quam ut obsessis opem ferret, classis Turcica se in ea maria intulisset. Nam Hellesponto Dragutes egressus, pacate Zacynthum, ac Corcyram prætervectus, atque e Pontiis Tarracinam delatus, recta ad Sancti Stephani portum contendit, ad Populinumque substitit. Viginti, quæ citius Julia Cæsarea, Numidiæ oppido, navigia moverant, Populoniam (cum incolæ se in arcem conjecissent) diripuere; arcem oppugnare cœpere. E reliqua classe Dragutes, in Populini litoribus tribus peditum millibus expositis, cum oppidum aggredi vellet, compluribus cæsis, reliquis in fugam actis, ad triremes regredi coactus est. Inde Hilva vastata ac direpta, una cum Gallicis triremibus in Corsicam proficiscens, Calvio oppido frustra tentato, inclinante autumno vela in orientem flexit, atque amice in itinere Venetorum insulas, ac maritimas oras legens, Byzantium revertitur.

1555

Herculis Portus a Cæsareanis deditione captus. Dragutes in mari Tyrrheno. Populonia a Numidicis triremibus direpta. Turcæ ad Populini oras cæsi & in fugam versi.

Neque vero a Hierosolymitanorum militum incursionibus tuta eo anno Veneta navigia, atque homines fuere, cum sæpius gravia ab iis illata incommoda nuntiarentur. Quibus Senatus antea (ut diximus) permotus, eorum proventus ad illata damna sarcienda in publicum redigi jusserat; mandataque maritimis præfectis dederat, ut in eos qui Venetorum rebus detrimenta intulissent, severe animadverterent. Ea cum religionis supremus Magister cognovisset, Joannem Baptistam Alliatam legatum Venetias misit, qui una cum Justiniano Justiniano (quem *Receptorem* vocant) Principem ac Patres adiens, multa de Hierosolymitanæ religionis primordiis, atque legibus protulit, quam antiquitate, insigni pietate floruisse, magna atque præclara pro christiana republica gessisse, ajebat: *inexpiabili odio adversus fidei christianæ hostes Equites obstringi: in eos ubicumque invenissent, impetum facere, bonis exuere, morte plectere: Christianos, quos illi miserrima servitute contererent, in libertatem vendicare: nullam cum iis pacem, nullas inducias habere: his institutis altum, atque servatum Hierosolymitanorum equitum ordinem: si a navibus perlustrandis probiberentur, quidnam id esset, quam jacta innumeros prope ante annos eorum instituti fundamenta*

Joannis Baptistæ Alliatæ, Hierosolymitanorum equitum ad Venetos oratoris, oratio.

1555 *ta evertere, sine quibus religiosus ordo corrueret, cujus milites vitam sæpius pro christiana religione devovissent? vigere in eorum animis eximium erga Rempublicam Venetam studium, pro qua, si opus esset, opes, ac spiritum quoque libenter effunderent. Quapropter Senatum orare, ut Equitum proventus libere religioni permitteret, neque quidquam de prisca illorum consuetudine, atque instituto imminui pateretur.*

Senatus responsum.

Hæc Alliata pluribus prolocuto, Senatusconsulto quæ publica mens sit, exponitur: *Ob ea, quæ gravissima Venetis navigiis damna illata sint, incredibili molestia affectum Senatum fuisse, tum quod amicitiæ jura, humana commercia, jus denique gentium violata fuissent, cum maria cunctis libera, neque secus in Venetorum navigiis, ac intra mœnium septa tuta omnia esse oporteret; tum quod pax, quæ Reipublicæ cum Suleimano intercederet, in discrimen adduceretur; immerita, & invita Respublica ad periculosissimum cum potentissimo hoste bellum, ex quo haud parva ad universam christianam rempublicam detrimenta manarent, traheretur: hæc cum ita se habeant, ut acriora remedia exposcere videantur, Senatum, in Hierosolymitanum ordinem propensum, clementius agere statuisse, eoque tantum, ut proventus, quos in suis ditionibus habeant, penes sequestros reponantur, contentum fuisse: decretum quoque ipsum amoturum, modo civium, subditorum, atque eorum, qui navigiis Venetis veherentur, indemnitati, atque incolumitati prospiceretur, in posterumque ab iis equites abstinerent.* Franciscus Vargas, Cæsaris legatus, quod equites in Caroli clientela esse diceret, ut Alliatæ postulatis satisfaceret, quæ ab eo dicta fuerant, repetitis, contendit; quibus Princeps vehementi adeo dicendi vi, atque argumentorum copia respondit, ut se ratione victum Vargas fateretur. Verum cum Senatus decreto Hierosolymitani milites non acquiescerent, ad Pauli Pontificis opem confugere, præcipue Puccio & Farnesio religionis protectoribus freti. Dominici Mauroceni in eo negotio diligentia, ac virtus enituit, qui ita causam Reipublicæ cum Pontifice egit, ut illius animum ratione flexerit. *Eo militum insolentiam evasisse, ut a justo bello ad piraticam exercendam se traduxissent; naves amicæ Reipublicæ diripuissent; usque in insulæ Cretæ sinus se intulissent; in Cy-*

Hierosolymitanorum equitum negotium Romæ discussum.

doniæ

doniæ portu navigium intercepissent, bona asportassent: his publica negotia, atque humanam societatem dirimi, intuta maria navigantibus reddi, vectigalia, Reipublicæ nervos, succidi, pacem interturbari: an non hæc graviora, atque acriora remedia exigerent? vel ex eo Reipublicæ proclinatam in omnes voluntatem dignosci, quod proventus tantum, quibus damna sarcirentur, uti alias factum fuerat, retinuisset. Pontifici, quæ legatus adduceret, probabantur; unum illud conquerebatur, quod legem de redditibus ecclesiasticis Senatus tulisset. Verum neque id indiscussum Maurocenus prætermisit: *non de privata, at de publica re agi; ejusmodi negotia inter Principes agitari consuevisse, publicas injurias publico decreto sarciendas: Julium quoque Pontificem Maximum ejus generis Senatus decreta probasse.* His Paulus adductus ordinis apud se legato, ut Magistro scriberet, præcepit, ne Veneta navigia scrutari, Reipublicæ maria excurrere, neu litoribus adnavigare, aut in Venetos portus se inferre militibus permitteret. Pecunia ex proventibus in ærarium coacta, omnibus, qui damna perpessi fuerant, consultum est.

1555

Sed quoniam sæpius de Hierosolymitanis militibus sermo incidit, non abs re fore arbitror, si de eorum origine, atque institutis nonnulla proferam. Postquam Romani imperii moles in immensum fere aucta, suo pondere deprimi, & vel Principum negligentia, vel disciplinæ militaris studio neglecto, collabi cœpit (quod potissimum Heraclii temporibus contigit) Hierosolymorum regnum cum Syria, atque Aegypto in Persarum potestatem non absque ingenti christianæ religionis jactura concessit; quod divinis humanæ redemptionis mysteriis insignia, atque eximio cultu, ac pietatis obsequiis veneranda loca, ad quæ ex cunctis orbis partibus invisenda infinitus prope mortalium numerus confluebat, impii homines, ac veræ religionis hostes occupassent. In Solymorum tamen civitate licet oppressa adhuc Christiani degebant, cum barbari ex quatuor illius regionibus unam, in qua Servatoris sepulchrum visitur, Christianis concessissent, reliquas cum templo ipsi obtinerent. Neque deerant qui tum ex orientis, tum ex occidentis oris, vel religione tacti, vel negotiorum causa sacrosanctam tellurem adirent. Ex Italis vero negotiatoribus,

Hierosolymitanorum Equitum origo & acta.

qui

1555 qui Amalphim incolebant, cum peregrinas merces orientalibus antea non visas conveherent, gentis benevolentiam, Regisque gratiam adeo sibi conciliaverunt, ut tutus ad illos aditus quocumque libuisset pateret. Ii domicilium sibi in urbe petiere. Locus in ea parte, quam reliqui Christiani habitabant, amplissimus designatur, negotiatorum ære pro foribus basilicæ Dominicæ resurrectionis, sub jactu fere lapidis, cœnobium perpetuæ Virgini Dei Genitrici Mariæ dicatum extruunt; nihil, quod vel ad cœnobitarum commodum, vel ad suæ gentis suscipiendos hospites attineat, prætermittunt; ex Italia Abbatem, ac monachos traducunt; a Latinorum institutione cœnobium *de Latina* dictum. Ad mulieres quoque excipiendas alterum cœnobium erigitur, ac Mariæ Magdalenæ inscribitur. Xenodochium præterea in eorum gratiam, qui, peregrinatione suscepta, cum ad sanctissima loca appulissent, egestate, ac calamitate conflictabantur, exædificatum, quibus victui, ac tegumento necessaria ab institutis cœnobiis suppeditabantur, Divo Joanni Baptistæ dicavere, quod ad eum sæpe locum Zacharias, magni Vatis pater, divina meditaturus accederet; vel, ut Wilhelmus Tyrius, metropolitanus Archiepiscopus, ac regni Hierosolymitani cancellarius, scriptum reliquit, divo Joanni, qui genere Cyprius, cum Alexandriæ Patriarcha, Phoca Imperatore, creatus esset, quod omnia sua liberaliter pauperibus largiretur, Misericordis, sive Eleemosinarii nomen est sortitus. Utcumque se res habeat, satis constat, in celeberrima Godefridi expeditione Gerardum ejus xenodochii magistrum cum sociis nonnullis anno circiter centesimo supra millesimum, amictum, ac ritum, quo nunc ejus ordinis milites utuntur, primum suscepisse. Id institutum a Hierosolymitano Patriarcha, ac Pontifice Maximo probatum, brevi adeo coaluit, ut viri nobilitate insignes ex longinquis provinciis religionis causa Hierosolymam accedentes, votis nuncupatis, cum religionis christianæ hostibus irreconciliabiles, perpetuasque inimicitias habituri, illi se se adjunxerint, ingentesque opes Principum liberalitate sint consecuti; Reges Hierosolymitani eorum virtuti arces, atque oppida limitanea tuenda commendaverint. Verum Christianorum rebus in Syria nutantibus, Hierosolymis a Saladino Turcarum Principe

captis,

captis, Tyrum, & Ptolemaidam ſe ſe equites recepere, quæ loca diu adverſus barbarorum impetus egregie ſunt tutati. 1555

Tandem cum Syria omnis in Turcarum poteſtatem veniſſet, Rhodum, clariſſimam mediterranei maris inſulam, anno M.CCC.VIII. Wilhelmo Villareto duce, vi occupavere. Inde Rhodiorum nomen ſortiti, per annos ducentos ac quatuordecim eam inſulam, ſæpius Turcarum ingentibus copiis profligatis, retinuere, ut propugnaculi inſtar barbaris Rhodus oppoſita, claſſibus Europam invadendi facultatem ademiſſe videretur. Donec Suleimanus immenſis viribus terra, marique aggreſſus, militibus per aliquot menſes ingentes belli conatus ſuſtinentibus, tandem occupavit; cum ob Chriſtianorum Principum diſſidia auxiliorum ſpe deſtituti, atque ad extrema redacti civitatem dedere (uti ſuperioribus libris ſcripſimus) coacti fuiſſent. Rhodo amiſſa, Melitam Caroli Imperatoris liberalitate inhabitandam ſuſcepere, quæ in mediterraneo mari inter Numidiam, & Siciliam ſita eſt. Leptis quoque, quæ *Tripolis* dicitur, in Numidia adjecta. Verum hæc paucis ante annis a Turcis occupata fuerat: Melitam peregregio opere munitam ad hæc uſque noſtra tempora acerrime tuentur, Suleimanique præfectum Pialim prævalida claſſe, atque immenſo prope apparatu invadentem anno M.D.LXV. ſumma cum virtutis, ac fortitudinis laude repulere. Ex iis profectus initiis per annorum ſeries hucuſque ſe Hieroſolymitanus, vel ſancti Joannis ordo extulit, ex quo complures viros fortes, atque egregios effluxiſſe nemini dubium eſt; licet mutata temporum conditione, ſæpius præpotentes Turcarum vires minutis laceſſentes præliis, infenſiores Chriſtianis reddendo, in eorum exitium incitaverint, atque a priſcis legibus nonnumquam deflectentes, religionis decus, avaritiæ ac lucri ſordibus aſperſerint.

Primarium hunc, atque antiquitate potiorem ordinem duo poſt Syriam, ac Hieroſolymorum regnum ſacro Chriſtianorum fœdere recuperatum, ſunt conſecuti: Templariorum alter, cujus novem viri auctores fuere, qui, terrenis omnibus proculcatis atque abjectis, Chriſto Deo ſe manciparunt, caſtitatem, obedientiam, communemque victum profeſſi. Principes hujus inſtituti Hugo de Paganis, & Gaufredus de Sancto Aldema-

Templariorum equitum inſtitutio.

1555 ro fuere. His certa ſede carentibus, Rex in ſuis ampliſſimis ædibus, quæ prope templum, unde nomen ſortiti ſunt, ſitæ erant, degere permiſit: certa, quibus viverent cum temporaria, tum perpetua ab eo, ac Patriarcha beneficia tributa, ut itinera tuta peregrinis redderent, & latrones, ac graſſatores pro viribus inſectarentur. Novem annorum ſpatio cum in eo inſtituto perſeveraſſent, anno M. C. XXII. Honorii Pontificis Maximi, ac Stephani Patriarchæ auctoritate ordinis formula eſt conſtituta, albus amictus aſſignatus; mox Eugenii Pontificis tempeſtate rubra crux addita. Res inde Templariorum in immenſum crevere, immanes congeſtæ Chriſtianorum pietate, ac munificentia opes, quamplurima oppida addita, magiſtratus creati, cum certa pecuniæ vis quotannis in peregrinorum ſubſidium ab iis Hieroſolymam mitteretur. Verum ex optimis initiis peſſima exempla oborta exitium ordini attulere. Anno M. CCC. XII. a Clemente V. ſublatus, bona magna ex parte divi Joannis militibus attributa. Alteri ordini ex ambobus mixto, quod hoſpitio exciperet, & pro religione armis decertaret, vir Theutonicus initium dedit, qui poſt Hieroſolymam receptam in propriis ædibus Patriarchæ auctoritate divæ Genitricis Virginis ſacello conſtituto, Germanis ſacra inviſentibus loca, xenodochium inſtituit. Hunc quoque inſignes plerique viri ſumpto cum atra cruce candenti amictu, nobilitarunt. Hi, Hieroſolymis amiſſis, in patriam reverſi, a Sarmatis vocati, ut eis contra irruentes barbaros auxilio eſſent, Pruſſiam, chriſtianæ religionis hoſtibus pulſis, occupavere. Atque is ordo, licet Pruſſia amiſſa, viget adhuc, Maximilianumque, Rodulphi Cæſaris fratrem, Magiſtrum temporibus noſtris obtinuit.

Theutonicorū Equitum origo.

Paulus Pont. inſenſus in Cæſarem.

Ceterum diſſidia inter Paulum Pontificem, ac Cæſarem Philippumque filium novos in Italia tumultus concivere. Ea licet tunc primum ſuboriri viderentur, jamdiu tamen etiam animis erupere, cum varias ob cauſas utrinque odiorum occulta ſemina alerentur, quæ jacta fuiſſe plerique dicerent, cum a Leone Decimo Sedis Apoſtolicæ nuntius ad colligendum beati Petri vectigal in Britanniam Caraffa miſſus, legatione perfunctus, in Belgium ad Cæſarem profectus, eumque in Hiſpaniam proſecutus, ſua opera, ſi qua in re poſſet, delata, repulſam tuliſſet. Aucta vero, cum a Paulo tertio ad Neapoli-

1555

politanum archiepiscopatum evectus, tamquam nimium Gallicarum partium studiosus, possessione diu exclusus jussu Cæsaris fuisset. Ad hæc ex suis cognatis, ac propinquis nonnullos exilio mulctasse; alios levibus suspicionibus adductum obtruncari jussisse, ajebat; atque, quod minime ferendum arbitrabatur, ea Caroli mandata potissimum fuere, quibus legatis jubebatur, ut alios quosvis potius, quam se Pontificem Maximum renuntiari paterentur. Par quoque odium in Cæsare vigebat, quod rebus semper suis, atque consiliis adversum Cardinalem Caraffam expertus esset. Ob id vero mirum in modum in eum Carolus, ac Philippus exarsere, quod cum illum, uti novæ Jesu societati adscriptum, in quam Julius quoque Pontifex Maximus, ac complures e Cardinalium Collegio nomen dederant, Hierosolymitanus eques convenisset, nomenque suum, ut scripto apponeret, atque cuidam decreto subscriberet, petiisset, ipse elate nimium Philippi Regis subscribendi locum præripuit. Admirante equite, atque non ei talem deberi locum dicente: *Immo vero*, Caraffa inquit, *mihi maxime debetur, cum Decani inter Cardinales gradum obtineam; ac si Cardinales Regi æquiparantur; Decanus vero cunctos Cardinales antecellit: cur non ego Regem antevertam, Philippum præsertim nondum diademate aliquo redimitum?* Hoc facto, ut par erat, vehementer Reges commoti perhibentur.

Sanctæ Floræ Comites ad partes Cæsaris accedunt.

Verum quæ mentibus condebantur haud difficulter in apertum prodiere: nam cum Cæsareani sibi secreto Sanctæ Floræ Comites adjunxissent, quod ab Henrici amicitia abstractis, Gallorum vires magnam in Hetruria jacturam facturas sperarent, Carolus Sfortia Galliæ Cisalpinæ, uti vocant, *Prior*, qui Henrico bello Senensi militaverat, atque binas e Gallia discedens in Massiliensi portu triremes reliquerat, ut illas abduceret, simulatione obtectas ad Henricum literas mittit: rogat, ut, restitutis triremibus, assueta stipendia facere permittat. Annuente Rege, Nicolaus Alamannus præfectus cum iis Centumcellas contendit. Prior triremes Alexandro fratri, cameræ Apostolicæ clerico, ab Alamanno tradi jubet. Illo absente, reddere recusanti, nihil Alexander veritus, quod in ditionis pontificiæ statione consisterent, vim parat; abducere e portu, Alamanno contradicente, ac repugnante, conatur.

1555

tur. Nicolaus illatas in Ecclesiæ ditionibus Henrico injurias conquestus, discessum inhiberi a Petro Capuano Centumcellensi præfecto impetravit. His statim Romam ad Sanctiflorium Cardinalem delatis, inscio Pontifice, per Joannem Franciscum Lotinum Volaterranum, quem a secretis habebat, a Joanne Montorii Comite, Pontificis fratris filio, callide expressit, ut statim præfecto mandaret, triremibus abitum permitteret, neque se Regum negotiis immisceret. Itaque Alexander, statim Cajetam, inde Neapolim triremibus deductis, amice, ac liberaliter a Prorege Bernardino Mendozzio, & Auria, Hispanicæ classis præfecto, exceptus est. Ea re, quod violatos Ecclesiæ portus, nullamque suæ dignitatis habitam rationem diceret, Pontifex mirifice exarsit, statimque in carcerem Lotinum conjici, Alexandrum Sfortiam, gravissimis indictis pœnis, triremes reducere Centumcellas jubet. Idem Cardinali, ut curet, præcipit, qui ira æstuantem Pauli animum mollire adnixus, illarum reditum, uti concupiverat, obtinere nequiit. Dum gravissimas interea minas Pontifex intentaret, ni monitis, ac mandatis Sanctiflorii parerent, in eos acerba quæque exempla editurum; Cardinalis autem Caraffa Guidonem Ascanium Cardinalem ad se vocatum in Hadriani arcem custodiendum misit; quæ res effecit, ut e carcere liberandi fratris causa Sanctiflorius Comes, qui Cosmi Hetruriæ Ducis exercitui præerat, ab Hispanis enixe contenderet, ut triremes restituerentur; quod tandem factum est.

Alexander Sfortia callide e Centumcella portu Sfortianas triremes abducit.

Pauli Pontif in Sfortianos mina.

Guido Ascanius custodiam in Hadrianam molem missus.

Sfortianæ triremes in Pontificias ditiones perductæ.

Hæc mutui odii, & simultatum initia magna quoque inde incrementa suscepere, quod ei nuntiatum esset, Cæsareanæ factionis principes modo apud Cardinalem quem dicunt *Camerarium*, modo apud Marcum Antonium Columnam in eum colloquia clandestina serere; Lotinumque a Cardinali ad Cæsarem missum, ut de tota ratione, & exitu comitiorum, in quibus multa adversus leges acta fuissent, illum doceret. Insidias quoque sibi parari crebris sermonibus usurpabat, cum incensum per se animum in dies magis Carolus Caraffa, Cardinalis nepos, juvenis acer, in militiam potius quam in sacerdotium propensus, atque in primis Cæsareanis infensus, inflammaret. Itaque Paulus cohortes conscribi, custodes corporis augeri

1555

Cardinalis Camerarius & Camillus Columna in custodiam dati.

geri jubet; Cardinalem quem *Camerarium* vocant, & Camillum Columnam in Hadriani molem trudi imperat. Alexandro Sfortiæ absenti sacerdotium adimit; Marcum Antonium Neapolim profectum in judicium vocat; Julianum Cæsarinum, atque Ascanium Cornæum, datis vadibus, urbis exitu prohibet. Eodem tempore quammaximam potest Italorum militum manum cogit, Urbinati, pontificiarum copiarum imperatori, ut in suis ditionibus quatuor peditum millium delectum habeat, jubet, equites undique colligat. Jamque Romæ tria peditum millia aderant, quos, adjecta equitum manu, Antonio Caraffa duce, Palianum versus, Neapolitano regno finitimum Columnensium oppidum, contendere præcipit. Antonio adventanti Paliani incolæ, Marco Antonio Columna ab omnibus rebus imparato annuente, oppidum pontificiis dedere; exemplum alia castella subsecuta sunt. Antium (*Neptunum* hodie) in litore situm cepere; Bracianum ad Sabatinum lacum, Sanctiflorio Cardinali captivo permittente, præsidio militum imposito, occupavere.

Paulus Pont. in proceres Hispanicæ partis animadvertit, atque ad bellum se instruit.

Antonius Caraffa Columnensium ditiones occupat.

Galli Pontifici adversus Cæsarem concitant, Regis patrocinium promittunt.

His haud dubium impendere Italiæ bellum videbatur, cum præsertim Avanzonius, Regis legatus, Arminiacus Cardinalis, Lansacius Pontificis animo novarum rerum consilia instillarent; gesta extollerent: unam ad ecclesiasticam dignitatem tuendam viam esse, si Cæsareanorum fastum atque elatos spiritus obtunderet: Christianissimum Regem pontificiæ dignitatis eximium vindicem, ac patronum habiturum, qui nulla pontificiam dignitatem labe infici pateretur, præpotentisque regni viribus præsentem opem laturum. Pontifex Carolo infensus, in animum Gallorum consilia demittere, aures pollicitis præbere, a Cardinali nepote impelli. Ob id Annibalem Oricellarium in Galliam mittit, qui Henricum ad Ecclesiæ, Pontificis, atque Caraffæ familiæ patrocinium suscipiendum hortetur: quidquid virium, quidquid ex Ecclesiæ ditionibus, vel ad bellum in Hetruria renovandum, vel ad Neapolitano regno inferendum peti possit, defert. Ardenter enim, ut Neapolitani in Gallorum potestatem concederent, Caraffa Cardinalis optabat, atque (ut plerumque quæ maxime homines cupiunt, ea sibi facilia fore arbitrantur) suæ familiæ summam auctoritatem, ac vires, quantopere in Neapolitano regno, ac præcipue in Salentinis posset, extollere: complures propinquos, at-

Annibal Oricellarius a Pōtifice ī in Galliam missus, ad Neapolitanam expeditionem Regi suadendam.

 que

1555 que affines magni nominis proceres multis sibi nominibus adjunctos esse: incolis invisum Hispanicum nomen: ad primum armorum, ac signorum Galliæ prospectum a Cæsare Neapolitanos defecturos, ultroque Gallicum imperium subituros. Henricum, ne tantam præclare gerendæ rei opportunitatem omitteret, Italorum peditum, tormentorum, commeatuum magnam vim polliciti, adhortabantur; ut socios Venetos belli sibi adsciserent, magnis propositis præmiis, nitebantur; qui cum ingentem ex ea rerum perturbatione molestiam perciperent, Paulum ad saniora consilia revocare licet frustra conati fuerant; cum improsperis Albani Ducis in Subalpinis eventis, pecuniæ inopia, Germanorum tumultibus, Ulpiano munito valde oppido a Gallis capto, ausus in dies majoresque spiritus sumeret; & quamvis de concordiæ aliqua ineunda ratione ageretur, nihil tamen confici potuerat.

Hispanorum in Subalpinis improsperi successus.

Fœdus inter Paulum Pontificem & Henricum Regem.

Henricus vero ex dissidiis inter Pontificem Maximum ac Cæsarem subortis peramplam ad res bene gerendas occasionem minime prætermittendam ratus, Lotharingum, ac Turnonium Cardinales citatis itineribus cum mandatis pro fœdere sanciendo Romam jussit contendere. Neque difficile fuit infensos animos mutuis fœderibus conjungere, quæ secreto sub his conditionibus pacta fuere: *Ut pontificias ditiones, atque Caraffam familiam in clientelam Henricus susciperet: exercitum Helvetiorum, ac Gallorum ad decem millia, hastatos quadringentos, leviores equites mille ac ducentos in Italiam mitteret: Pontifex contra communi impensa Italorum peditum decem millia conficeret; tormenta, apparatus, annonam, aliaque necessaria compararet: quingenta aureorum millia Romæ, aut Venetiis deponerentur, quorum Pontifex centum ac quinquaginta millia, Rex reliquum curaret: Bello aut Hetruria, aut regnum Neapolitanum peteretur; adeptum minori Henrici nato quadraginta aureorum millium pensione concederetur: Siciliæ quoque bellum, nisi gravi aliquo periculo Gallia laboraret, inferretur: Joanni Montorii Comiti in Neapolitano regno ditiones cum vigintiquinque aureorum millium annuis proventibus traderentur: Antonio Caraffæ quindecim millia tribuerentur: Eisdem legibus in Insubribus oppugnandis Pontifex teneretur: eorum imperium uni e Regis filiis, Delphino excepto, traderetur; quæ olim Ecclesiæ*

obve-

obvenerant civitates, eas rursus obtineret: Cosmus Florentia expelleretur; Senensibus libertas restitueretur: Ecclesiæ fines citra Apenninum usque ad Aternum amnem, trans ad Lyrim usque extenderentur: Veneti in idfœdus, magnis propositis præmiis, allicerentur: Herculi Ferrariæ Duci supremum pontificiarum copiarum imperium deferretur: in Italiam summum copiarum præfectum, penes quem belli administrandi jus esset, ex insignioribus unum proceribus Rex mitteret. Hæc summa fœderis capita erant, quibus Pontifex, ac Galli subscripsere. Lansacius statim in Galliam, ut de singulis Henricum doceret, atque ad opus aggrediendum impelleret, mittitur.

1555

Herculi Ferrariæ Duci supremum pontificiarum copiarum imperium defertur.

Dum hæc fiunt, Philippus Angliæ Rex ex Britannia in Belgium profectus, cunctas, quæ ad Burgundiæ principatum spectabant, provincias a Carolo patre libere Bruxellis accepit; cum vel rerum humanarum pertæsus, vel corporis ægritudine affectus Cæsar receptum in Hispaniam meditaretur. Reflantis enim fortunæ vim expertus, cum ingentem de sua virtute, ac felicitate conceptam apud mortales opinionem ad Julium Carnicum fuga, Metensium obsidio infauste tentata corrupissent, secedere, atque e fluctibus in portum se se recipere statuerat. Itaque Philippo filio Belgio, ac mox reliquis regnis, ac provinciis traditis, a gravissimis curis, atque molestiis se subduxit. De Belgio sibi tradito Philippus Venetos per literas, perque Vargam certiores fecit, qui ei tot provinciarum imperium sunt gratulati. Interea Cæsareani ad bellum Pontifici inferendum necessaria sedulo comparabant, si improviso pontificias ditiones adorirentur, imparatumque offenderent, quas vellent illi leges imposituros rati. Atque ut justa induisse adversus Paulum arma viderentur, illatas ab eo injurias conquesti, immerito in Cæsarem, ac Philippum vetus effudisse odium prædicabant.

Philippus Rex Belgii possessionem a patre accipit.

Hispani ad bellum se instruunt.

Franciscus vero Vargas in Patrum Collegio graviter admodum atque acerbe in Paulum invehebatur: *Quod Columnenses, qui Cæsaris rebus favebant, in carcerem conjecisset; bona ademisset; oppida occupasset: copias cogeret; bellum adversus Cæsarem pararet; nullis quamvis æquis concordiæ rationibus acquiesceret: jam totum se Gallis addixisse; Henrici pietatem, ac religionem in Cardinalium collegio extulisse, utpote qui amplissimi regni vires, opes, se ipsum denique pro Ecclesia tuenda,*

Francisci Vargæ apud Venetos orationis in Pontificem vehemens oratio.

1555 *atque augenda obtulisset; lapsum in suo regno religionis cultum restitui, duobus ab eo in Galliam theologis missis, contentus esset; totum de pace ineunda negotium sibi permisisset: ex his dignosci haud dubie posse, quam aversa Pontificis mens a Cæsare esset; inclusum pectore diu odium, atque inimicitias palam erumpere: senio jam confectum non recte sibi consulere: ab assentatoribus undique septum, a propinquis novarum rerum cupidis præcipitem agi; neque quid sibi, atque Ecclesiæ conduceret, satis prospicere. An vero arbitraretur, Cæsarem impune invadi posse, qui nullius unquam injurias perpessus, magnis viribus fultus, hostium suorum impetus semper retuderit, atque oppresserit? tot christianæ reipublicæ vulneribus illud quoque adjectum esse, ut ille, qui supremam in terris dignitatem esset adeptus, novos motus excitaret, atque Italiam vix ob præteritas clades spiritum ducentem rursus in easdem tempestates detruderet, non absque Dei Optimi Maximi imperscrutabili consilio, ut meritas de humanis sceleribus pœnas reposceret (quod alias sæpe contigisse memoria proditum est) ad honorum fastigium pravos Principes evehi.* Inde complura quoque prolocutus, quibus Paulum maledictis perstrinxit, quæcumque pararet, moliretur, vehementi oratione insectatus. Ad ea Princeps, summam ex Pontificis, ac Cæsaris controversiis Rempublicam molestiam capere, respondit, quod exitiosum, atque universæ reipublicæ christianæ deflendum bellum imminere animadverteret: in visceribus Italiæ incendium rursus excitari, quod singuli paulo ante extinguere annixi fuissent: nihil præstantius, nihil pace optabilius, quam Respublica semper concupiverit, omnique studio quæsiverit; erga Cæsarem ea mente, qua semper extiterit, optima nempe, atque egregia Senatum futurum.

M. D. LVI.

1556

Lotharingi. Cardinalis ad Venetos oratio.

LOtharingus vero in Galliam rediens, Venetias accessit summis honoribus exceptus, Principe, ac Patribus Henrici nomine consalutatis, in hanc sententiam est loquutus; *Paulum, cum primum pontificatum iniisset, iis, quæ Gallis cum Hispanis negotia essent, se immiscere, ut prius de rerum*

1556

rum statu edoceretur, noluisse; propterea certos homines, qui singula diligenter perquirerent, in Galliam misisse; se vero ut rerum præsentium statum Pontifici significaret, Romam ab Henrico proficisci jussum: Christiana pietate, eximia religione, optima in publicum bonum, cui noctes, diesque incumberet, Paulum mente esse; nulli infensum; ni ipse provocetur, neminem lacessere: penes Henricum pacis arbitrium, ac leges esse velle, quibus perturbatæ, atque afflictæ christianæ reipublicæ succurreret; hos præclaros orsus, hæc summis extollenda laudibus consilia a Cæsareanis perverti, qui graviter illum insectati, in Ecclesiæ ditionibus imperium ita exerceant, ut vix spiritum libere haurire sinant: jam eo elatos eorum spiritus evasisse, ut Pontifici Maximo, Christi Servatoris in terris vices gerenti, vastitatem atque exitium minentur; efficere Henricum non posse, quin majorum suorum vestigiis insistens exposcenti Pontifici opem ferat; in ea præsertim causa, quæ nulla majori vel honestate, vel æquitate nitatur: hæc omnia Reipublicæ quam summa benevolentia complecteretur, significare Regem voluisse, quo consiliorum, atque actionum suarum particeps fieret. Lotharingo a Senatu responsum; *Regi de propensa in Rempublicam voluntate ingentes se habere gratias; sperare, demptis controversiis, pacem, qua nihil universæ christianæ reipublicæ opportunius accidere ea tempestate possit, retentum iri; ex vetere instituto in ea vel conservanda, vel instauranda omne studium, ac curam se adhibuisse: idem Christianissimum, ac prudentissimum Regem facturum, sibi polliceri.*

Ceterum assiduis bellis, mutuisque cladibus non tam in Carolo, atque Henrico decertandi ardor restinctus, quam attritæ, ac prope exhaustæ vires erant, ut neque in militum stipendia pecunia suppeteret, neque bellorum diuturnitate summis incommodis afflictæ provinciæ subsidia conferre possent. Itaque Cameraci inter Cæsarem, Philippum filium, & Henricum Galliæ Regem in quinquennium induciæ pactæ fuerant, quibus ad pacem firmandam sterni iter posse videbatur, nisi gravioribus inter Summum Pontificem, ac Philippum dissidiis amplior sæviendi seges increvisset; Caraffa, atque aliis Pauli propinquis faces quotidie admoventibus, qui cum pactis in

Induciæ inter Cæsarem Philippum, & Henricum Reges Cameraci initæ.

 quin-

1556 quinquennium induciis, de quibus tum rumores tantum dissipati erant, ſpes ſibi præreptas, atque ſucciſas pati æquo animo non poſſent, nihil non movebant, ut, quæcumque ex occulto fœdere teneretur Henricus, præſtaret. Neque vero minori angebantur metu, quod, Albano Duce e Subalpinis Neapolim profecto, ne quidpiam adverſus pontificias ditiones Hiſpani molirentur, pertimeſcerent. Henrici præconſultores in diverſas ſententias ſcindebantur. Equitum Magiſtro, provectæ ætatis viro, aſſiduo rerum uſu magnam virtutis opinionem nacto, Admirallio, atque aliis nonnullis proceribus, minime a pactis induciis recedendum videbatur; neque temporum conditionem expoſcere, ut in graviſſimi, ac periculoſi belli tempeſtates nullo operæ pretio rurſus ſe Henricus demitteret. Lotharingiæ vero Cardinalis, fratreſque, vivida juventa, militarique laude incenſi, obſtrictam Pontifici fidem præſtandam, neque præclaram illuſtrandi Gallici nominis opportunitatem prætermittendam rebantur: quorum conſiliis cum Henricus, ac Catharina uxor faciles aures præberent, novi belli ſemina jaciebantur. Caraffæ in pontificia oppida, atque urbes frumenta, & commeatus importabant; Romam munitiorem reddebant; quæ vel ad arces tuendas, vel ad hoſtes repellendos attinerent, a Petro Strozzio Pontificis juſſu curabantur.

Gallorum de Italicis rebus ſententia.

Sed inter hæc, cum de induciis Cameraci initis Romæ certi nuntii adveniſſent; neque ad belli ſumptus ſuſtinendos pares vires eſſent; complures miſſos facere milites coacti, neque pacis conditiones amplectebantur, neque prorſus conceptas ſpes abjicere poterant. In ea conſiliorum ambiguitate, ne penitus ſui muneris Pontifex oblitus videretur, Carolum Caraffam, ac Scipionem Rebibam Cardinales, alterum Lutetiam ad Henricum, alterum ad Carolum & Philippum in Belgium, legatos deſignat, qui pacem inter Reges ſanciendam curent. Atque haud multo poſt in Cardinalium collegio acerba quamplurima in Columnenſes exaggerat: *Quot ex ea familia prodirent, tot acerrimos Eccleſiæ inſecutores, atque hoſtes eſſe: an ea repeteret, quæ vel vetuſtis monumentis tradita, vel adhuc recenti obſignata in hominum mentibus memoria continerentur? quoties arma adverſus Romanos Pontifices induiſſent? quoties anathemate perculſi, atque diris devoti, quo-*

Carolus Caraffa & Rebiba Card. alter ad Cæſarem, alter ad Henricum a Pontif. mittuntur.

Paulus Pont. in Cardinalium collegio in Columnenſes invehitur.

ties

1556

ties ditionibus, ac dignitatibus, quæ ab Ecclesia obtinuerant, exuti fuissent? An vetera recenseret, necemque Bonifacio Octavo Summo Pontifici illatam commemoraret? Quis profecto esset, cui nuper acceptas Romanæ urbis clades repetenti, ab Ascanio, ac Pompejo Columna, Roma direpta, augustum divi Petri templum, ac sacra Pontificis sedes prædæ loco habitæ, Clemens in arce obsessus non objicerentur? Eosdem cum Paulo Tertio, ac Julio Tertio inimicitias exercuisse; Marcum Antonium Cæsaris subnixum ope, patre ejecto, immania adversus se ipsum, atque Ecclesiæ imperium meditatum. His, atque aliis adductum Columnenses ditionibus exuere, anathemate plectere, atque perpetuo exilio mulctare decrevisse. Itaque Marcum Antonium, atque Ascanium patrem edicto vulgato anathemate perculit, honoribus, atque iis, quæ in ditionibus ecclesiasticis oppida obtinebant, exutos, Ecclesiæ hostes, ac perduelles declaravit; eorum oppida Joanni Caraffæ, Comiti Montorii, nepoti suo, diplomate ea de re confecto, atque a Cardinalibus subsignato, principatus Paliani titulo addixit; plerisque obloquentibus, maledictisque ac probris Pauli nomen proscindentibus, quod octogenarii senis, atque jam letho proximi consilia non ad reipublicæ christianæ utilitatem, sed ad familiæ amplitudinem, propinquorumque opes dirigerentur. Miserrima sane vel ex eo Regum, ac Principum æstimari conditio potest, qui non propria virtute, ac prudentia, sed aliorum consiliis nituntur; qui dum privatæ dignitati, ac commodis inhiant, suisque rebus prospiciunt, Principum majestatem produnt, eosque populis invisos in maximas ærumnas conjiciunt. Paulus Pontifex exacta ætate, innocentiæ, atque integritatis fama ad summam dignitatem evectus, suorum cupiditate, atque ambitione ad deterrima quæque compulsus, Italiam pene omnem subvertit, immanique belli incendio fere absumpsit; cum interim adsentatores Paliani factum specioso nomine obtegerent: forti, ac Romanæ in primis Sedis amanti viro in Columnensium oppidis constituto, ab iis perpetuo Columniam gentem exclusum, in posterumque recuperandi facultatem ablatum iri. At vero Dux celebri pompa, insignibus indutus, universo comitante populo,

Columnenses a Pont. Anathemate percussi Ecclesiæ hostes declarantur. Joanni Caraffæ principatus Paliani tribuitur.

præ-

1556 prætorianis custodibus, ac levis armaturæ equitibus e Vaticano in Capitolium deductus, divinis solemni ritu celebratis interfuit. Neque hoc contentus Paulus, Antonium, Joannis fratrem, Montebelli oppidi; Diomedem, Joannis filium, Cavæ Marchiones creavit: statimque Carolus Cardinalis, Joannes Dux, ac Petrus Strozzius Palianum cum muniendarum artium peritis se contulere, novisque aggeribus, ac propugnaculis cingere decrevere; præsidiarios milites auxere; tormenta, commeatus convehi jussere. Inde Caraffa Cardinalis triremibus Massiliam delatus, ad Henricum in Galliam, Petro Strozzio comitante, contendit. Rebiba quoque in Belgium iter arripuit. Hac legatorum profectione resurgere denuo spes pacis, & eo, quo primum timore Italia perculsa fuerat, paulatim levari cœpit, cum nemini fere inducias inter Reges pactas abrumpi verisimile videretur.

Caraffis honores & tituli a Pontifice delati.

Palianum a Pontificiis munitum.

Verum iis, quæ ad Palianum a pontificiis agebantur, quod inde sibi ad Neapolitanum regnum invadendum aditum facerent, Hispani haud parum solicitabantur, cum simulatæ pacis tractandæ artes non amplius tegi possent; & Cardinalem ad Ecclesiæ, atque Caraffæ gentis patrocinium, uti pollicitus fuerat, suscipiendum Henricum adhortatum fuisse constaret: cum pontificias ditiones ob pactas inducias hostibus objectas in maximo periculorum discrimine versari diceret; Rebibamque legatum ab itinere in Belgium suscepto ad se in Galliam vocasset; Herculi vero Ferrariæ Duci fœderatarum copiarum imperium delatum fuisse fama esset. Quibus nuntiis Philippus permotus, Ferdinando Alvaresio, Albæ Duci, in mandatis dat, ut, quammaximis Neapolitano in regno coactis copiis, aliisque ex Hetruria, ac Subalpinis evocatis, per Campaniam pontificias ditiones invadens, Romam usque profectus, vi, atque armis vel instante metu, vel periculi magnitudine Pontificis animos comprimat; a Gallorum amicitia sejungat; Marco Antonio Columnæ Palianum oppidum restituendum curet; hæc quamcelerrime aggrediatur; Caroli, ac Petri Strozzii e Galliis reditum, Henricique subsidia antevertat. Ea dum Albanus sedulo curat, Pontifex oppida regno Neapolitano objecta præsidiis auget; pecuniam undique colligit; Palianum tormentis, & commeatu firmat; Antium, Velitras, Anagniam mu-

Philippi Regis ad Albanum Ducem mãdata de Põtificiis ditionibus invadendis.

muniri, urbis custodias intentiori cura haberi jubet, Joanne Montorio, Paliani Duce, cui pontificiarum copiarum præfecturam tradiderat, singula administrante, qui Ascanium Cornæum equitatus, Julianum Ursinum Italici peditatus præfectos creaverat. Per eos quoque dies Joanne Antonio Tassio cursorum Magistro, ac Garzia Lasso Vega, Regis legato, ob literas Tarracinæ interceptas, quibus Albanus Romam quamprimum ducere exercitum urgebatur, Romæ in carcerem conjectis, irarum causæ augebantur. Omnia in urbe tumultus plena; complures Cæsari favere; rem in celeritate positam esse affirmare. Cosmus Florentiæ Dux tria peditum millia, quæ ad Albanum mitteret, cogebat; ex Pedemontana regione, atque e Gallia Cisalpina mille ac quingenti Hispani pedites; e Germania militum auxilia evocabantur.

Joannes Montorius Pontificiarum copiarum præfectus.

Garzia Lassus Vega, Hispanorū legatus, & cursorum magister in carcerem conjecti.

Pontifex, iis, quæ Hispani meditabantur, cognitis, jamque propediem armis controversias dirimendas ratus, Antonium Caraffam, Montebelli Marchionem, ad Senatum mittit, qui de rerum statu Patres doceat. Is, ab inito Pontificatu quæ cogitationes, quæ consilia Pauli fuerint, persequitur: *Nihil illum vehementius concupivisse, quam ut catholicam religionem confirmaret; prolapsam disciplinam restitueret; corruptos mores corrigeret; ad pristinum nitorem, ac decus Ecclesiam revocaret: his praeclaris, atque egregiis artibus Pontificem doctrina, ac pietate insignem sedulo incumbentem, atque in optimo cursu expedite sanctissimorum Pontificum vestigiis insistentem, deturbatum, ac pene dejectum libidine, atque ambitione Hispanorum fuisse; qui veteri in illum odio incensi, ipsis invitis, supremam dignitatem adeptum torvis oculis inspicerent; variis injuriis affecto, demum bellum minitarentur; armaque in promptu, quibus Ecclesiæ ditiones aggrediantur, haberent. Quid enim ea commemoraret, quæ omnibus nota essent? portus Ecclesiæ violatos, triremes per vim abductas, perduelles receptos, multa occulto agitata, ex quibus qua invidia, quave rabie conciti Christi Servatoris in terris locum obtinentem insequerentur, dignosci posse; & nunc Albanum Ducem milites conscribere, copias cogere, Germanos ad Apostolicæ Sedis, atque adeo totius Italiæ exitium adcersere. Quem enim lateat, Alpium claustris a praeferoci gente, atque Italico nomini infensa transmissis,*

Antonii Caraffæ, a Pont. ad Venetos missi, oratio.

sis,

1556 *ſis, quot pericula nobiliſſima hæc provincia ſit ſubitura? quem non permoveat religionis diſcrimen, gente, quæ, jamdiu priſcis inſtitutis relictis, novis ſe erroribus contaminavit, atque hæreſeos deteſtabili labe coinquinavit, patenti Italiæ campo recepta, divina, humanaque omnia permixtum iri? his Pontificem religionis, ac pacis ſtudio flagrantem vehementer turbari; eadem Reipublicæ religionis, ac pacis amantiſſimæ ſignificare voluiſse: petere, ne Germanis per Venetos fines iter in Italiam permittat; venientes vi repellat; neve eam peſtem, ex qua tot mala libertati, ac religioni impendeant, Italicum ſolum ingredi patiatur.* Gravia imminentia hæc pericula Senatui erant, omnique ſtudio pro Paulo, ac Philippo conciliandis connixus fuerat: ſed Reipublicæ vetus inſtitutum ſecutus, neque ſe permoleſto immiſceri bello, neque alicui ſe adjungere ſtatuerat. Itaque Antonio ſignificatur; *eas ob curas, quibus Pontifex premeretur, ſummo dolore Patres affici: Verum de concordia prorſus actum eſse non arbitrari: pro Italica pace retinenda, & hactenus laboraſse, & nihil in poſterum ad eam conſervandam prætermiſsuros: quod vero ad tranſitum Germanis intercludendum attineat, cum plures aditus ſint, quibus e Germania in Venetas ditiones perveniatur, difficile arceri eos poſse, multiſque copiis, quæ modo in promptu non ſint, opus eſse; neque Rempublicam, quæ cum omnibus Principibus pacem ſervet, obſiſtere militibus pacate per ſuos fines tranſeuntibus conſueviſse.* Atqui ut propenſum in Pontificem, ejuſque ditiones animum patefaceret, tres tormentarii pulveris myriadas Caraffæ Pauli nomine petenti Senatus conceſſit.

Paulus Pont. a Venetis poſtulat, ut tranſitum Germanis per ſuos fines non permittant.

Senatus reſponſum.

Eodem tempore Franciſcus Vargas cum Martino Alonſo, quem Philippus extra ordinem cum literis ad Senatum miſerat, Patres adiit; atque ut erat magna dicendi vi, gravem orationem habuit, qua multa de Paulo conqueſtus, complura de bello Italico, de Regis cauſa eſt perſecutus: *Pauli Pontificis animo alte acerrimum in Carolum, ac Philippum odium inſediſse; quod multis ante argumentis cognitum, poſt initum pontificatum aperte erupiſset; occulta cum Gallis fœdera adverſus illos pepigiſse: pacem ore ſæpius præferre, pectore bellum alere; legatos pro pace ad Reges in ſpeciem miſiſse, revera*

Martinus Alonſus Philippi ad Venetos orator.

Franciſci Vargæ, Hiſpani oratoris ad Venetos, oratio.

vera quo Henrici animus ad inducias infringendas a nepote incederetur. Cur enim mox Marcum Antonium Columnam damnasset? anathemate perculsum perduellem declarasset? oppida ademisset, propinquis suis tradidisset? Cur Garziam Lassum, quem ad illum Rex, ut de concordia ageret, designaverat, cur Joannem Antonium Tassium tetro carcere includi jussisset? an non ex his satis intelligi, quænam mens Pauli sit? bellumne, an pacem cum Rege malit? At vero si bello rursus Italia implicetur, ac pontificia cum Cæsareanis arma congrediantur, quot inde clades, quot pericula consecutura sint vix explicari dicendo potest; dum eodem tempore divina, atque humana cuncta turbari necesse sit. Id enim Paulus meditatur; in id incumbit, ut Gallorum exercitus in Italiam inducat, quibus Philippo, cui viribus par esse nequit, obsistat: neque quantis religionem periculis objiciat, animadvertit, quam inter bellorum tumultus, atque armorum strepitus elanguescere necesse sit. Non intelligit, belli sede in hac provincia constituta, cuncta militum libidini, atque avaritiæ objectum iri; scilicet id illi fixum est, si pares voluntati vires essent, Hispanos Italia pellere. Ob id Neapolitanum regnum Philippo ad empturum minatur; atque ut institutum consilium perficere queat, quot velit Henricus, in Cardinalium Collegium cooptaturum pollicetur, ut eo defuncto, suarum partium Pontificem habeat. Ex his quis non intelligat, dissidiorum, ac schismatum materiam ali; dum is, qui communis omnium parens titulo, ac nomine censetur, in christianos Principes auctoritate abuti, atque armis sævire velit. Neque vero esse, quod quis Philippum arguat, qui arma ad se tuendum, non ad Pontificem oppugnandum induat: id insitum natura esse, ut omnes se resque suas tueantur; cum præsertim nemini de pietate, ac religione, quam sinceram, Catholicamque profitetur, Philippus concedat; & cum eodem Paulo Summo Pontifice sæpius egerit, ut, controversiis compositis, æquis conditionibus pacem amplecteretur. Nam quod conquerantur, Regem Ecclesiæ perduelles fovere, ac tueri, nemini mirum videri debere, si eos, qui sua stipendia faciunt, deserere nolit. Quod vero addunt, hæresi infectas gentes in Italiam venturas, hujus rei culpam affingi Philippo non posse, qui non proferendi imperii cupiditate

1556

tate

1556 *tate ductus, sed ut suas res tueatur, bellum suscipere cogitur: id potius iis esse tribuendum, qui ad arma capienda compulere. Nam quorum copiis utatur? nisi eorum, qui sibi subjecti sunt, qui sua regna, ac provincias incolunt: Gallos certe ea in re minime imitatus, qui Turcas ad Cæsarem oppugnandum sibi socios superioribus annis adjunxere: quamquam ad omnia extrema ingens necessitatis telum impellere solet. Neminem igitur vel parum propensi in Ecclesiam, aut religionem animi Philippum insimulare, vel imperii propagandi cupiditatis arguere debere, cum id unum quærat, ut illatas sibi injurias fortiter repellat. Quod vero postremum est, idem enuntiat, societatem Reipublicæ se petere, arctiori nexu cum illa adstringi cupere; quæcumque pollicitus fuerit, cumulate præstaturum: ob id Martinum Alonsum Venetias cum literis misisse, quibus illi perampla ad fœdus cum Republica sanciendum facultas permitteretur. Scire se fœdera nonnunquam ad alios invadendos; nonnunquam ad se ipsos ditionesque suas tuendas fieri: quamcumque inire Patres rationem velint, ab ea Regem, qui summa benevolentia Venetos complectatur, non discessurum.* Maximæ ob præclaram in Rempublicam significationem Philippo Senatusconsulto gratiæ actæ: at unum in pace præsidium hoc tempore collocandum esse, Senatum censere, adjectum est; pro eximio hoc bono retinendo, omne studium, operam, industriam adhibiturum.

Hispani Venetos arctiori fœdere sibi adstringere nituntur. Senatus responsum.

Interea Albanus Dux, ut justum Paulo bellum intulisse videretur, Julium Tolfium, Sancti Valentini Comitem, ad eum mittit, qui suum studium, atque obsequium, uti religionis Principi deferat; de iis, quæ in Cæsaris, ac Philippi beneficiarios, amicosque egerit, conqueratur; in urbe, atque oppidis hostes, ac perduelles exceptos; publicos homines indicta causa in vincula conjectos; tabellarios captos; resignatas literas; gravibus injuriis Reges affectos, quin vehementer commoveantur, de iis repellendis cogitarent, efficere non posse. Pontifex, re ad Cardinalium collegium deducta, mox Julio vocato, in Cæsareanos acriter invectus, Dominicum Nigrum ad Albanum Ducem cum mandatis se misisse inquit: *contra jus bellum sibi Philippum inferre: ceterum nullis minis, periculisve deterritum, gravia quæque, atque acerba passurum,*

Julius Tolfius ab Albano Duce ad Pontificem mittitur.

ne-

ue pontificiæ dignitati, aut Apostolicæ sedi ulla in parte cturum: esse Deum malorum vindicem, a quo se christia- gregi custodem datum sciret.

1556

Albanus, Dominico Nigro perhonorificis verbis excepto, re infecta dimisso, totus in bellum intendit; ac ne ar- adversus Pontificem Maximum, quem christiani Principes mis honoribus venerarentur, temere induisse videretur, nardinum Peccium Venetias mittit, qui causas, quæ Phi- um Angliæ Regem ad id bellum suscipiendum adegissent, itui exponeret: *Invitum Catholicum Principem id consi- cepisse; multas, ac prægraves acceptas a Paulo contume- diu tulisse; fœdera adversus ipsum cum Gallis icta; Co- nenses acerbe multatos; legatos, jure gentium spreto, viola- sæpius invitatum æquissimis conditionibus pacem renuisse: am prudentissimi, ac humanissimi Regis patientiam, ut tan- vim armis depellendam statuerit: quocirca cum exercitu anum Romam contendere, hostium impetus antevertere, bellum in alienam domum inferre decrevisse.* Jam septem- mensis aderat, atque Prorex cum duodecim peditum mil- s, sex gravioris armaturæ vexillis, mille ac ducentis le- ibus equitibus e Neapolitani regni finibus pontificias di- es ingressus, Pyrrho Offredo, qui bellum Paulo denun- et, præmisso, Pontem Corvum, in Fregellarum vetustis imentis situm, vi cepit; deinde Ceperanum, Ferentinum, inonem, atque alia oppida in suam potestatem redegit; cumque caperet, ea se Ecclesiæ, & futuro Pontifici ser- rum professus. Quo ferme tempore Gallica classe Carolus linalis, ac Petrus Strozzius e Massilia Centumcellas dela- nde Romam, una cum Monlucio, ac Lansacio, aliisque orum proceribus pervenere; in iis, quæ ad arma tra- da, atque ad urbem tuendam attinerent, sedulo incu- e.

Dominicus Niger a Pontifice ad Albanum Proregé missus. Bernardinus Peccius Neapolitani Proregis jussu Venetias proficiscitur.

Hispanorū exercitus Pontificias ditiones invadit. Pyrrhus Offredus bellum Pontif. denuntiat. Pons Corvus & alia oppida ab Hispanis capta. Carolus Caraffa Card. cum Gallicis proceribus Centumcellas advehitur.

iter hæc Pontifex cum se in grave, ac periculosum bel- incidisse, in Venetisque, vel ad illud gerendum vires, ad concordiam ineundam summum auctoritatis pondus e intelligeret, utpote qui nimia in Italia Cæsareanorum menta suspecta haberent, atque pro pace retinenda sum- semper cura, ac solicitudine adnixi fuissent, Joannem Fran-

1556 *Joan. Franciscus Commendonus a Pont. Venetias missus. Joannis Francisci Comendoni, oratio.*

Franciscum Commendonum, Zacynthi Antistitem, qui ab Senatu opem, atque auxilium exposceret, Venetias mittere decrevit. Is, singulis, quæ ab inito Pauli pontificatu acciderant, commemoratis, Patres ad opem ei ferendam gravi, ac vehementi oratione est cohortatus. *Sive enim jus, atque æquitas, sive religio, sive majorum instituta, qui præclarissimam hanc Rempublicam sua virtute pepererant, atque auxerant; sive præsens rerum statum in consilium adhiberentur, omnia Pontifici subveniendum esse, suadere. Quid enim æquius, quam summam in terris sustinentem Dei Optimi Maximi majestatem injusto bello lacessitum tueri? ab atrocissimis injuriis Sanctissimam Apostolorum sedem vindicare? Paulum immerito armis vexatum; in urbe obsessum, eos, qui christianum nomen profitentur non absque indignatione, ac lachrymis inspicere. Quis*, inquit, *erit harum rerum modus? Quousque tandem se se istorum jactabit dominandi libido? Nam si in æquissimas pacis leges consensissent, non eo deventum esset, ut impia arma moverentur. At proculcare pontificiam majestatem volunt, leges indicere; quocumque eos vesana imperandi cupiditas rapit, eo per fas, atque nefas contendere. Neque vero nunc primum repente hæc consilia iniere; sed jamdiu hausta retentaque pectoribus, uti sæpius antea fecere, palam præseferunt. An non ii sunt, qui cum primis Italiæ dominatum affectent, nullam occasionem, qua illorum opes, atque imperium in ea augerentur prætermisere? Nam, ut Neapolitanos prætercam, an non Insubres, pro quibus acerrime sæpius certatum est, vobis in primis nitentibus, ut Italo Mediolanense imperium Principi traderetur, sibi arripuere? An non Florentinorum rempublicam oppressere? Ii sane sunt, qui superioribus annis Placentiam occuparunt; Parmam oppugnarunt; ac nuper Octavium Farnesium illarum Ducem sibi adjunxerunt; Senas in suam potestatem redegere. Ac veluti exiguæ illorum in Italia imperii accessiones forent, nunc pontificias ditiones adorti, Latium pene omne occuparunt, Romanam civitatem obsident, religionis Principem e sede deturbare conantur. Tot undique Paulus angustiis septus quosnam imploret? quorum auxilium rebus suis nutantibus postulet, nisi eorum, quorum animis Pontificum Romanorum decus, Italiæ libertas*

sem-

1556

ſemper infixa fuit ? Quid enim catholicam religionem, cujus ſemper ſtudioſi fuiſtis; quam una cum imperio, ac libertate hauſiſtis, commemorem ? pro qua arma in remotiſſimas regiones intuliſtis; ſanguinem ſæpius intrepide profudiſtis; & modo, proh dolor, colluvione perditorum hominum in hanc provinciam vocata, in diſcrimen adducitur, quo quid acerbius, quid gravius audiri, aut excogitari poteſt ? Exigua hæc ne vobis ad opem Paulo Pontifici Optimo Maximo ferendam videntur incitamenta ? An potius per ſe ſatis rerum magnitudine incendere, & pietate allicere debent ? Res quoque veſtra agitur: niſi forte, armis univerſa circumſtrepente Italia, nulla vos publicarum calamitatum cura tangit: niſi vaſti iſtius, quod alitur, incendii flammas ad vos minime pervaſuras arbitramini; neque tot incrementis auctas, atque exaggeratas Cæſareanorum fortunas in veſtram perniciem coituras unquam exiſtimatis; cum majores veſtri nimium in hac provincia externorum efferentes ſe ſe vires, regnandique cupiditatem fœderibus coercere, & obtundere armis conati ſint, voſque ipſi nullis laboribus, nullis ſumptibus, ut decus, ac libertas hujus provinciæ retineretur, peperceritis. Cum igitur hæc tot, tantaque ſint, ut Reipublicæ veſtræ utilitas, religionis cauſa, pontificia dignitas agatur, quæ vos ad auxilia Paulo ferenda ſuadeant, quid oratione mea, quid ſuaſione opus eſt ? Amplum terra, marique imperium obtinetis; claſſes vobis, atque copiæ adſunt; pecunia ſuppetit; ſumma veſtra apud omnes Principes auctoritas. Quid vel ad utilitatem præſtantius, vel ad gloriam propagandam illuſtrius, quam majorum virtute, veſtris laboribus congeſtas vires, atque opes ad Pontificis ſubſidium adhibere ? Juſta, ac pia pro Apoſtolica ſede arma ſumere, vel auctoritate veſtra niti, ut ſubortæ controverſiæ, ac diſſidia tollantur, bellum ab Italiæ finibus arceatur, Pontificum Romanorum dignitas, ac vetus catholica religio retineatur ? Hæc profecto Paulum facile a vobis conſecuturum reor, dum majorum veſtrorum facta, atque inſtituta intueor, qui, ut in civium animis flammam virtutis alerent, in ſplendidiſſima comitiorum aula illuſtria exempla excellenti artificio expreſſa eſſe voluerunt; inter quæ veluti lumina, illud egregie micat, quo Alexandrum tertium Pontificem Maximum excepiſtis, fo-

1556 *vistis, vestris auxiliis, vestris armis in pristinum dignitatis locum restituistis, qua ex re ingentem apud cunctos mortales gloriam per omne ævum duraturam retulistis.*

Hæc diserte, atque incredibili prope dicendi vi Commendonum enuntiasse publica monumenta produnt. Quibus permotus Senatus, ne, quod ad Paulum, ac Philippum conciliandos attineret, quidquam prætermitteret, Phœbum Capellam, a Secretis, ad Albanum Ducem in castra per dispositos equos mittere statuit, ut quacumque ratione posset, illum ad pacem Reipublicæ nomine hortaretur. Qui cum citato itinere Romam pervenisset, Bernardo Naugerio legato negotio communicato, statim ad Albanum Ducem tendit; propensum in publicam pacem Senatus studium in Summos Pontifices, quorum incolumitati, ac dignitati semper prospexerit, observantiam patefacit: suadet *ne exortum incendium latius evagari permittat; arma sistat; de concordia cogitet; sperare, divino favente Numine, nuper obortas tempestates, pace Italiæ restituta, sedatum iri.* Albanus, coactum se ad bellum descendisse, inquit: *quem enim fructum ex eo bello Philippus ferret? a pace, modo æquis conditionibus fieri queat, non abhorrere; rem omnem ex legati Veneti sententia, cujus prudentiam optime nosset, confecturum.* Per eos dies sane a Philippo literæ ad suos scriptæ fuerant, quibus pacis negotium Venetis permittere, si minus inter pontificios ac Cæsareanos conveniret, in eosdem consentire judices jubebantur. Id cum multis de caussis Senatui non placuisset, Phœbus, vel hominem ad Pontificem mittat, vel colloquio locum designet, Albano suadet. Sed cum nulla ratio inveniretur, qua exulceratis utrinque animis satisfieri posset, nec Pontifex Palianum deserere, neque Cæsareani ullas, nisi eo relicto, vel penes sequestros deposito, conditiones admitterent, nullumque ad fidem servandam vinculum satis esse arbitrarentur; cum per aliquot dies Phœbus enixe, quæ in mandatis habuerat, perficere curasset, tandem irrito conatu Venetias reversus est. Senatus, frustra Albani Ducis animo pertentato, denuo per legatos agit; Federico Baduario injungit, ut Carolo & Philippo filio suadeat, ne diutius bellum protrahi in Italia sinant;

Phœbus Capella Senatus decreto ad Albanũ Ducem missus.

Albani Ducis responsum.

Phœbus Capella negotio infecto Venetias regreditur.

Senatus mãdata ad Federicum Baduariũ oratorem de pace cum Carolo & Philippo tractanda.

nant; nonnihil de sua contentione remittant; æquioribus legibus de concordia cum Pontifice transigant. Ii, se nihil magis cupere, quam ut bello necessario suscepto finis imponatur, significant. Eodem officii genere Paulus Theupolus cum Ferdinando Romanorum Rege perfungitur.

1556

Interea Albanus propius ad urbem accedit; Ostiam adoritur, oppidum capit, arcem crebris verberationibus quassatam deditione recipit. Qua ex re ingens adeo terror Romam invasit, ut cum annonæ inopia laborare cœpisset, de pristino vigore, atque infracto, quem adhuc præstiterant, animo Caraffæ dejicerentur. Itaque ad decem dierum inducias deventum est: inde Carolus Caraffa, ac Sanctiflorius Cardinalis in insulam, quæ scindente se in duas partes Tiberi conficitur, medio inter utraque castra intervallo, Albanum Ducem convenere. Variis hinc atque inde agitatis, cum præcipuæ de Paliano controversiæ exitus non inveniretur, Senis a Philippo Pontifici traditis, negotium componi posse, Caraffa dicente, cum ad id mandata se non habere Albanus diceret, induciæ in quadraginta dies prorogatæ sunt, quo tempore Franciscus Paceccus in Hispaniam ad Philippum proficisceretur, ad quem totam rem Albanus rejecerat. Dum hæc fiunt, Henricus magnas in Gallia copias comparat; Helvetiorum auxilia evocat; ingentem exercitum mittere in Italiam statuit, cui Guisium Ducem e Lotharinga familia præficit; absque fracti fœderis noxa arma pro Pontifice, quod induciis comprehenderetur, sumi posse affirmans. Hercules quoque Ferrariæ Dux, qui hactenus sua consilia celaverat, delatum sibi fœderatarum copiarum imperium suscipit; levioris, atque gravioris armaturæ equites instruit; pedites sedulo conscribit.

Ostia ab Hispanis capta. Induciæ inter Pontif. & Hispanos.

Carolus Caraffa & Sāctiflorius Cardinalis Albanum Ducem conveniunt, inducias prorogant.

Franciscus Paceccus in Hispaniam mittitur. Henrici Regis bellici apparatus. Guisius Dux ad Italicum bellum designatus. Hercules Ferrariæ Dux fœderatarum copiarum imperium suscipit.

Interea Caraffa Cardinalis, summa cum auctoritate Legati titulo, quem *de latere* vocant, Venetias accessit; a Principe, ac Senatoribus regia navi, cui *Bucentauri* vetustas nomen indidit, circumfusa undique civitate, exceptus, ad Ferrarienses ædes deductus est; mox in Principis, ac Patrum Collegio de præsenti rerum statu copiose verba fecit. *Duo Paulum Pontificem Maximum, postquam summum dignitatis fastigium attigisset, sibi proposuisse; alterum, ut collapsam*

Carolus Caraffa Cardinalis legatus Venetiis excipitur, & ejus officium.

1556 *ecclesiasticam disciplinam, ac mores restitueret, religionisque controversias, more majorum convocato concilio, dirimeret; alterum, ut dissidentes Regum animos firma pace connecteret: æquum se præstitisse patrem, illud præter cetera argumento esse, quod ex induciis in quinquennium pactis summam voluptatem percepisset, neque Ferrariensi Cardinali, ut Roma decederet, præcipere veritus fuisset. His præclaris initiis, ut plerumque in maximis rebus fit, summa impedimenta se se objecere: initium ab triremibus per vim e Centumcellensi portu Neapolim abductis factum; tumultus inde Columnensium subsecutos, quos dum Paulus, uti multorum criminum reos, justis plectere pœnis aggrederetur, Cæsareanos in suam clientelam receptos fovere, tueri, neque in eos ut animadverteret pati potuiss; Mox arma in illum sumpsisse; palam, atque clam petiisse: interceptos homines habere, qui Hispanorum insidias detexissent; ut interim veneficia, paratosque dolos silentio præteriret, tum quæ ab initio belli eo usque gesta fuissent. Quot Albani Ducis, quot pontificiæ copiæ essent, recensuit; Paulo ejusmodi non esse vires, ut diuturno bello sustinendo pares esse queant. De concordia sæpius agitatum, atque eo potissimum tempore, quo Senatus Phœbum Capellam Romam miserat; nihil definitum fuisse. Atque, ut reliqua* (inquit) *facile conficerentur, Palianum Columnensibus restituere, qui Paulus posset? an illatas Ecclesiæ injurias pessimo exemplo non ulcisci? an eo pontificiam dignitatem abjicere, ut beneficiarios, ac subjectos summis criminibus obstrictos, pœnisque obnoxios, per ludibrium sibi insultantes ferat? Eam ob rem quod summopere Paulus concupiverat, ut bello injuste illato finis imponeretur, effici nequivisse.*

His atque aliis decimo kal. januarii coram Principe, ac Patribus enunciatis, alium sibi diem Caraffa ad Pontificis mandata exponenda deposcit. Et quoniam natalitiis festis publicis negotiis interdictum erat, sexto kalen. januarii secretius collegium adiens, literas ad Decemvirum magistros exhibuit. Earum summa hæc erat. Legatum illum *de latere* ad Rempublicam atque alios Italos Principes a Paulo Summo Pontifice designatum, ut bellum, quo Ecclesia premeretur, amovendum,

Pauli Pontificis litera ad Venetos.

at-

ue avertendum curaret. Alteras insuper addidit, quibus dera cum Venetis, atque aliis Italiæ Principibus quibuscumque i conditionibus videretur ineundi facultas permittebatur. 1556

His perlectis, ad societatem cum Pontifice ineundam Patres rtatur. *Summis votis expetendam occasionem oblatam esse, a & in tuenda Ecclesia, Pontificiaque auctoritate, cujus per majorum exemplis incitati studiosissimi fuissent, num am intermoriturum laudem consequerentur; atque eodem pore imperii propagandi egregiam facultatem arriperent. uis enim ambigeret, pontificiis, ac Venetis conjunctis viri is; Henrico insita Gallorum Regibus virtute ac pietate accedente; quin omnia prospera eventura sint? ac facile Italia ispanos pelli, atque huic nobilissimæ provinciæ, quæ gravi perbæ, atque avaræ gentis dominatu premitur, pristinum de s restitui posse? Inspicerent Neapolitanos illis parere; Insu ibus dominari; Florentinis compedes injectos; Parmæ, ac lacentiæ urbes, Octavio Farnesio ad partes pertracto, sui ju s factas; Senenses libertate exutos: modo religionis caput tere, oppida Ecclesiæ occupasse, nuper Ostiam urbi Romæ rentem cepisse: ni tot incrementis, atque inexplebili domi ndi potentiæ obsisteretur, brevi ad reliquos quoque eam con gem pervasuram. Ecclesiasticas ditiones diripi, turbari, ca non posse, quin eodem velut attactu res Venetæ afficeren r: unum id, Pontificem, ac Venetos, firmissimum veluti gerem sibi objectum obsistere; si Pontificem offenderint, si llo lacessitum in summas angustias redegerint, quæve juris i sunt occupaverint, quis dubitet eos sibi gradum ad Rem blicam oppugnandam facturos? Cuncta itaque ad fœdus licitare, atque impellere; summam sibi illius percutiendi a ulo auctoritatem delatam: animum tantummodo ad societa m ineundam adjicerent, non vereri, ne facillime res ad exi m perducatur: non verbis agendum proposuisse; habere quas eipublicæ diu exoptatas Flaminiæ civitates, Cerviam nempe, Ravennam tradat: eas statim, Pontifice ita jubente, con ssurum, donec Apuliæ portus, atque Abduana glarea in Rei blicæ potestatem concedant. Ac ne quis exactam Pontificis octo simum primum annum attingentis, ætatem objiciat, tot ex Senatus oluntate in Cardinalium Collegium cooptaturum, quot ad alium*

Caroli Caraffæ Cardin. oratio ad Venetos habita.

1556 *Pontificem, Paulo defuncto, creandum sufficiant, polliceri. Ea tanti esse, ut justam imperii propagandi opportunitatem nunquam Reipublicæ laxiore sinu fortunam explicuisse arbitraretur.*

Hæc summa Caraffæ orationis capita fuere, quæ insequenti die Lodevensis Antistes, Henrici legatus, haud absimili sermone est subsecutus. *Non amplius de bello, ad quod omnia jam sedulo compararentur, ambigi posse; Henricum cum exercitu quamprimum Alpes transgressurum: spes omnes de pace prorsus abjectas; nil nisi bellum Pontificem, ac nepotem meditari: peramplam amplificandæ Reipublicæ opportunitatem adesse, quæ statim duabus præcipuis urbibus, pro quibus diu dimicaverat, sibi adjectis, laborum antecapere præmium posset: nullum sibi ex susceptis molestiis, ac sumptibus fructum a Rege peti; amplam nimium adeptum mercedem, si Cæsareani Italia pellantur, existimaturum: nullum in ea imperium, nullas urbes, aut oppida sibi deposcere: Neapolitanis Regem, Insubribus Ducem filios daturum, qui, regno Galliarum relicto, in Italico solo coalescant: eos quoque, si ita Senatui libuisset, Venetiis educatum missurum. Suadere igitur, hortari, ne tantæ rei præclare gerendæ tempus elabi paterentur.* Iis, quæ a Caraffa Cardinali, Galloque oratore enunciata fuerant, mature perpensis; omnem proferendi imperii cupiditatem, insitosque humanis animis affectus prudentia, ac ratione cohibendos, nullis propositis præmiis, ab iis, quibus per multos annos Rempublicam administraverant, consiliis recedendum Patres arbitrabantur; usu ipso, ac rerum experientia docti quanta ex Italico semel bello suscepto pericula, quot sumptus, quot labores subeundi forent; præsentem rerum statum, modo is pace, ac concordia retineri posset, incertus belli eventus, quibus per summum ludibrium fortuna abuteretur, anteferendum rati. Coacto itaque Senatu, ut Caraffæ responderetur latum est. *Post ea dissidia, quæ inter Paulum Summum Pontificem, & Cæsarem ac Philippum exorta fuerant, cum nihil bello acerbius Italiæ accidere posse Senatus animadverteret, quidquid officiis, quidquid auctoritate potuisset, id omne summo studio ad concordiam contulisse: in eadem quoque sententia manen-*

Senatus ad Pontif. legatum responsum.

nentem nihil, quod efficere, aut excogitare possit ad pacem revocandum, prætermissurum. Ceterum antequam de ineundis fœderibus ageretur, Cæsaris, ac Philippi Regis responsum expectari oportere, ne præpropera tractatione abruptum, ac recisum pacis negotium videretur. Decreto, ut moris est, Cardinali perlecto, cum parumper substitisset, *Cupere se*, inquit, *quænam de iis, quæ attulerit, Senatus sententia sit, intimius pernoscere: nam quod ad pacem attineret, pro certo habere, e Pontificis dignitate nihil Cæsareanos agi passuros; immo cuncta ad bellum consilia adhibituros: ne itaque verborum ambitu uterentur, sed singillatim in iis, quæ Pauli nomine fuerat prolocutus, Senatus voluntatem apertius significarent.* Cum vero tertio kal. januarii factum Senatusconsultum, Cardinali postridie ejus diei perlegeretur, quod eo tempore novi Præconsultores creantur, res in januarium mensem, anni insequentis rejecta est.

Francisci Venerii Principis obitus.

Eo anno Franciscus Venerius, cum principatum in Republica annum ac menses undecim gessisset, quarto nonas junias migravit e vita: ad Servatoris templum delatus, postea a Petro fratre egregii Mausolei honore decoratus est. Comitiis ex lege habitis, Philippo Trono, Stephano Theupolo, Thoma Contareno Marciis Procuratoribus ad summæ dignitatis fastigium nitentibus, prætermissis, Laurentius Priolus nondum in id Collegium cooptatus, quod raro accidit, decimoseptimo kal. julii suffectus est. Pestilentiæ quoque lues per urbem grassata, complures, ac præcipue infimæ plebis homines absumpsit; quæ per contagem effusa, ni a magistratu saluti præfecto opportunis remediis fuisset compressa, altius pervagata, ingentem cladem editura videbatur. Ab ægrotorum congressu, ac supellectile se abstinere, cœtus, ac turbas hominum evitare, illa demum ingruenti malo salutaria fuere: multis in vicinos agros, villasque circumjectas, relicta urbe, donec morbus desæviret, migrantibus. Pestilentiæ annonæ caritas comes fuit, cum acerrimi morbi metu a frumentis, atque aliis, quæ in vitæ usus necessaria sunt, importandis mortales deterrerentur. Quæ res præter cetera legi occasionem dedit, qua cautum est; ut neglecta, vel stagnantium aquarum alluvione, vel limo, ac junco inculta loca in posterum cultu adhibito, producen-

Laurentius Priolus Dux eligitur. Venetiæ peste & inopia vexatæ.

1556

Nicolai Zeni de agris ad cultum reducendis solertia, & Senatus decretum.

dis frugibus apta redderentur. Hujus legis ferendæ auctor Nicolaus Zenus, vir acri, atque expedito ingenio, fuit, cui collegæ Franciscus Barbarus, Antonius Eritius dati fuere; statimque, ut rem conficerent, in continentem profecti, summa diligentia, ac studio ad derivandas convallium, ac paludum aquas, multos fossores adhibuere. Cum vero in Rhodigiorum fines ad Gorzonum se contulissent, & circa ea loca stagnantes aquas ad Brundulanum portum, qui duobus fere passuum millibus a Fossæ Clodiæ civitate distat, deducere decrevissent, ob ingentem, que ex derivatione in eum sinum confluerct, aquarum copiam, haud parum turbati Clodienses, brevique eorum civitatem eversum iri pertimescentes, Patres opem suis fortunis imploratum adierę. Eo periculo animadverso, ut ad Athesis fluminis supra fossionis ostium canales deducerentur, Senatus scivit.

Sfortia Pallavicinus peditū Præfectus eligitur.

Cum vero sæpius de summo militiæ Præfecto creando post Guidi Ubaldi, Urbini Ducis, missionem agitatum esset, infecta re, Sfortiæ Pallavicino, cujus probata in re militari virtus, atque ob res in Pannonia, & Dacia gestas opinio se se apud omnes extulerat, peditatus tantum præfectura attributa est, duobus aureorum millibus in stipendium adjectis, ea conditione, ut belli tempore pedites mille, equites centum, qui ære Veneto militarent, conscriberet. Enituit quoque eo anno in Bonam Sfortiam, Joannis Galeatii olim Mediolanensis Ducis filiam, Sigismundi Sarmatiæ Regis matrem, eximia Senatus liberalitas; quæ cum in Italiam ad Aponenses in agro Patavino thermas valetudinis causa accedere statuisset, ea re Patribus significata per Arthurum Papacaudam legatum; Joannes Capellus continentis Sapiens cum frequenti comitatu obviam venienti ire jussus est. Post aquarum haustum cum ad urbem accessisset, frequens Senatus, nobilesque matronæ bucentauro Reginam exceptam, per amplum, qui totam urbem dividit, euripum, ad Estenses ædes magnificentissimo apparatu instructas deduxere, Ferrariæ & Augustæ Cardinalibus comitantibus. Celebrioribus locis invisendis, cum aliquot dies in urbe insumpsisset, triremibus Venetis, Barium in Apulia oppidum, quod dotali jure Aragoniæ gentis obtinebat, devecta est.

Bona Sforzia, Sigismundi Sarmatiæ Regis mater, Venetiis excepta.

Bel-

M. D. LVII.

1557

BEllo inter Paulum Pontificem Maximum ac Philippum Hispaniarum Regem variis rerum successibus gesto, annus quingentesimus quinquagesimus septimus supra millesimum insignis fuit, quo, Gallorum copiis excitis, Germanis, atque Helvetiis Alpes transgressis, Italia magno armorum strepitu, ac tumultu inhorruit. Ab ea tempestate Veneti tantum immunes fuere, cum omne studium in suis ditionibus tuendis, atque in pace suadenda collocarent. Initio de Caroli Caraffæ Cardinalis postulatis, denuo repetitis consulationibus, agitatum, atque cur a priore sententia recederetur, cum nullæ essent causæ, re ad Senatum deducta, decretum ejusmodi, quo ei responderetur, latum: *Bello, quod inter Pontificem, ac Philippum exortum esset, Italiæ, ac reipublicæ christianæ, nil gravius accidere potuisse, Senatum arbitrari: ut concordia sanciretur & antea enixe incubuisse, nec postbac quidquam de propenso in pacem studio precibus, atque officiis remissurum: in eadem vero mente permanere: ni prius a Philippo ex Hispaniis literæ perferantur, de societate ineunda nibil agi oportere. Pontificis Maximi dignitatem, imperii incolumitatem vehementer cupere; quidquid pro iis tuendis tuto, ac salva Republica efficere posset, id omne liberaliter præstaturum.* Cum hoc responso Cardinalis, gratiis Patribus actis, Venetiis discessit. Quo tempore Decemvirum Collegii edicto, gravissimis propositis pœnis, cautum est, ne quis eorum, qui Reipublicæ subjecti essent, nomina in exterorum Principum militiam darent.

Venetorum decretum contra subjectos qui nomina in exterorum Principum militiam darent.

Summo interim studio a Gallis copiæ cogebantur; Helvetii iter in Italiam parabant; Brisacius e Galliis reversus veteres copias augebat, Italico peditatu firmabat; Guisius, & Aumalius fratres Gallica nobilitate septi cum egregie instructo equitatu propediem in Italiam venturi ferebantur. His nuntiis Christophorus Madrutius, Tridenti Cardinalis, qui cum summo imperio Insubribus Philippi nomine præerat; atque Aterni Marchio militiæ præfectus, mirum in modum commovebantur, quod militum, ac pecuniæ inopia impares se Gal-

Christophorus Madrutius Card. Insubrum Gubernator.

lis

1557

lis animadverterent. Itaque quod in re præsenti poterant, equitatum comparabant, pedites Italos cogebant. Cum in militibus Hispanis, atque Germanis, qui in oppidis erant, seditione militari tactis, castrorum disciplina, atque erga duces obedientia elanguisset, novos in Germania delectus haberi Philippus jusserat. Madrutius vero, atque Aternus, quo expeditiori itinere milites uterentur, Alexandrum Vicecomitem Venetias misere, qui cum Varga legato per Reipublicæ fines transeundi octo Germanorum peditum millibus, mille ac ducentis equitibus, trecentisque jumentis ad subvehenda tormenta facultatem peteret; quæ ultro a Senatu concessa est. Cosmus quoque, Florentiæ Dux, quod latos cum pontificiis ditionibus fines haberet, Gallorumque arma vereretur, majoribus præsidiis res suas egere ratus, quatuor peditum millibus, ac quadringentis cataphractis equitibus e Germania accersitis, copiam per Venetas ditiones itineris faciundi a Patribus impetravit. Cumque per eos dies Gallos equites in Italiam per Rhætos in Camonicam vallem, quæ Veneti imperii est, venturos nuntiaretur, Brixiæ, ac Bergomi magistratibus, quæ in ea re voluntas Senatus esset, poscentibus, aditum iis liberum permitti jussum: neque enim Senatui, in neutram partem propendenti, iis intercludi itinera e republica esse videbatur. At Paulus, quod suis hostibus per Reipublicæ fines iter Veneti permisissent, moleste adeo tulisse visus est, ut per aliquot dies Bernardum Naugerium legatum admittere noluerit, quem mox, animi repentino impetu, ac veluti ardore restincto, perhumaniter excepit; ac deinde per Commendonum Episcopum quatuor Helvetiorum millibus transitum petenti satis a Senatu factum est. Dum vero arma, ac milites tota Italia cogerentur, ut suis rebus Senatus consuleret, peditatum, atque cataphractorum equitatum augeri, trecentis ac triginta levioris armaturæ equitibus, centum ac quinquaginta adjici, qui numerum quingentorum conficerent, decrevit; centum aureorum millibus in ærarium congestis, ut urbes, atque oppida munitiora redderentur, sancivit. Legatus summa cum auctoritate Thomas Contarenus in continentem missus, ne detrimenti aliquid Respublica caperet, sedulo prospicere, ac curare jussus.

Alexander Vicecomes transitum Germanorũ militum per Reipublicæ fines obtinet.

Senatus Cosmo Florentiæ Duci Germanorũ militum transitum concedit.

Helvetiis a Pontificiis delectis transitus a Venetis concessus.

Veneti numerum militum augent.

Thomas Contarenus legatus cum imperio in continenti eligitur.

Jam

1557

Gallorum exercitus ad Augustam Taurinorũ. Valentia a Gallis capta. Corregium a Ferrarie̅si captum.

Jam ad Augustam Taurinorum Gallorum copiæ ad decem & octo peditum, equitum tria millia convenerant, atque Duria amne trajecto, arrepto in Insubres itinere, Valentiam primum illius regionis oppidum adorti, deditione recepere: inde Zanaro superato, per Derthonenses Regium Lepidi, in Ferrariensium finibus oppidum, contendere, ubi Hercules cum quinque Italorum peditum millibus, equitum gravioris ac levioris armaturæ manu Gallos præstolabatur, atque Corregium aggressus, metu, ad deditionem compulsum sibi adjecerat; per Placentinum, ac Parmensem agrum commeatus affatim Octavio Farnesio, Cæsareanarum licet partium, suppeditante. In eo exercitu quatuor Gallorum, sex Helvetiorum peditum, equitum duo millia censebantur, cum Brisacius cum octo peditum millibus, atque octingentis equitibus in Subalpinos reversus esset. Regium Estensis cum suis copiis venerat; eodem quoque Caraffa Cardinalis se contulerat. De bello administrando consilia ineuntibus, Ferrariensi Parmam initio aggredi, Octavio ejecto, civitatem a Pontifice obtinere posse rato; vel Cremonam adoriri, atque in Insubribus belli sedem statuere placebat. Guisio in Hetruriam exercitum ducere, ac arma in eam provinciam inferre satius videbatur. Caraffæ neque Galliæ Cisalpinæ, neque Hetruriæ invadendæ consilia probabantur, id Paulo statutum esse affirmanti, ut quamcelerrime pontificiis ditionibus subvenirentur, armaque in Neapolitanum regnum verterentur. Id consilium Guisius amplexus, movere exercitum, rectaque Bononiam, inde Ariminum petere decrevit. Hercules cum nihil e sua sententia statutum animadverteret, suis subductis copiis, itineri se committere noluit. Qua ex re apud plerosque aut inconstantis, aut parum fortis animi notam subiit.

Galli, expeditione Neapolitana decreta, exercitum Bononiam versus ducere decernu̅t. Hercules Ferrariensis Venetias se confert.

Conventu vero Regio Lepidi dimisso, Venetias Hercules accedens, quæ illum, ut ad Gallorum partes se adjungeret, impulerant, Patribus exposuit; complura de Hispanorum odio acerbe conquestus: *Se per dolos, atque insidias sæpe petiisse, oppidis, atque urbibus inhiasse; Brixillum ad Padum oppidum occupatum, quæ Parmensi bello adversus se egerant, satis documento esse: Pontificis preces, ac jussa quinquies ad se datis literis accessisse, quibus, ut amplissi-*

mum

1557 *mum ſibi honoris gradum , vices Galliarum Regis in Italia obeundi ab Henrico delatum ſuſciperet , hortabatur , atque pro ſuo jure imperabat ; ſe vero jurejurando ad tuendam uti beneficiarium Eccleſiam adſtrictum abnuere non potuiſſe ; hæc conſilia neque a ſua , neque a publica libertate , ac dignitate ſejuncta ſibi videri : Henricum , qui ſub ejus clientela quieſcentem OctaviumFerneſium , neque copiis ſibi , neque pecunia parem , incolumem ſervaſset , ſe quoque tutum , atque illæſum præſtaturum confidere . Ecquid porro libertati , ac dignitati Italiæ utilius , quam Pontifici opem ferre ; illius ditiones tueri ; neque pati , ut Hiſpanorum dominatus ſe ſe latius effunderet ?* Adjecit , *non ignorare , mirari pleroſque , quod ad exercitum profectus non ſit ; id vero ſe ab eodem Pontifice per literas , quas recitari voluit , juſsum feciſse , quibus ne e ſuis ditionibus diſcederet , monebatur ; nam quod ad ſe attinet , cur copiis ſummo cum imperio præeſse nolit , nil cauſæ eſse . In ea demum , qua ſui majores , atque ipſe obſervantia in Rempublicam fuiſsent , perſeveraturum ; fortunas , imperium , vitam denique ipſam , ſi ſe occaſio objiceret , libenter pro eadem effuſurum .* Vix ea Patribus effatus fuerat , cum ab Alphonſo filio literæ ſupervenere , Mutinæ hoſtium conſpirationem fuiſſe detectam : qua ex re perturbatus Hercules , re Patribus patefacta , atque enixe illorum ope implorata , nocte inſequente Ferrariam rediit , ſtatimque Senatum certiorem fecit , explorati quidquam de inſidiis Mutinæ minime compertum haberi ; ceterum cuncta ſuſpicione , ac metu plena eſſe : magnas copias prope ſuos fines cogi ; quocirca enixius auxilia Senatus flagitare . Patres cum Herculem ſuopte conſilio graviſſimis ſe moleſtiis , ac curis implicaſſe , univerſumque belli pondus in pontificias ditiones , ac Neapolitanum regnum caſurum animadverterent , cunctatione utendum , neque quidquam ea in re decernendum cenſuere .

Hercules Ferrarieñſis , nuntiis de conſpiratione Mutineñſi acceptis , Ferrariam proficiſcitur .

Interea Petrus Strozzius , qui Romæ cum militari imperio præerat , induciis elapſis , cum ſex peditum millibus , ac tormentorum manu Oſtiam adortus , deditione recepit , munitionibuſque hoſtium , quæ mari commeatus intercludebant , diſjectis , civitatem magno incommodo levavit : inde Vicum Varronis , ſive potius Valerii , in poteſtatem redegit . Guiſius vero ,

Petrus Strozzius Oſtiam deditione capit .

1557

vero, Caraffa, Ferrariæ Princeps, aliique Gallicarum partium proceres magnis itineribus Romam contendunt, ut coram Pontifice de bello gerendo consilium caperetur. Re agitata, ut impetus in Neapolitanum regnum fieret, decretum est; cum nihil Paulo, nisi Hispanos ex eo pelleret, actum fuisse videretur; exercitus Arimino Anconem proficiscitur. Equites, ac pedites Itali Antonii Caraffæ auspiciis Reate coacti, copiis se adjungunt. Guisius Roma Anconem reversus, cum inde ad Truentum amnem, qui Aprutium a Piceno dividit, pervenisset, quingentis levioribus equitibus præmissis, trajicere cum exercitu statuit. Ii aliquot admixti peditibus transgressi, regione circumquaque lustrata, exilia quædam castra, dedentibus sese oppidanis, recipiunt; alia fœde diripiunt: ipse cum universis copiis, septem ac decem muralibus tormentis, Truento trajecto, ad Civitellam castrametatur; vineas agit, machinas disponit; quati mœnia jubet; per diruta ingressum in oppidum molitur. Illius conatus Sfortia Sanctiflorius comes virtute ac diligentia avertit. Nuntiis vero de Albani Ducis adventu allatis, postquam per aliquot dies frustra oppidum oppugnasset, citra flumen Caropulum prope Asculum indignabundus se recepit, pollicita Caraffas minime præstitisse conquestus, in Hetruriam, vel in Galliam Cisalpinam exercitum ducturus. Ancone iterum cum Guisio, Turnonio Cardinali, Petro Strozzio Caraffæ conveniunt; de præsenti rerum statu disceptatur: Gallos exorant, ne ex iis regionibus copias abducant; Italos pedites ad exercitum quamprimum venturos; tria Helvetiorum millia suis stipendiis evocata Pontificem propediem habiturum; unicum Paliani Ducis filium prædem in Galliam cum Petro Strozzio, qui quo loco res essent Henricum doceat, missuros. Guisius contra quatuor Helvetiorum millibus exercitum aucturum; regnum Neapolitanum invasurum pollicetur. Strozzius cum Paliani Ducis filio in Galliam contendit. Dum hæc geruntur, Marcus Antonius Columna, acriter Paliano obsesso, in circumjectos agros incursiones facit, commeatu oppidani laborare incipiunt. Paulus tria Helvetiorum peditum millia, qui per eos dies Romam pervenerant, novem Italorum vexillis, ac trecentis levioris armaturæ equitibus adjectis, Antonio Caraffa Duce, ad

Gallorum copiæ Anconem proficiscuntur.

Petrus Strozzius cum Paliani Ducis filio in Galliam proficiscitur

Marcus Antonius Columna Palianum obsidet.

1557 ad opem Paliano ferendam, annonam, atque bellicos apparatus importandos mittit. Hos medio itinere Columna adoritur, qui statim in fugam, turbatis ordinibus, conjectis, compluribus Helvetiis cæsis, nonnullis amissis vexillis, relicto commeatu, in Segniam præcipites se protrudunt, atque inde Romam revertuntur. Strozzius in Italiam reversus, Regis mandata detulit, quibus ex Pontificis sententia bellum administrari jubebatur; igitur Guisius e Piceno movens, Romam iter intendit, illum Spoleti Petrus Strozzius, atque Caraffa Cardinalis secum de belli ratione acturi adiere.

Pontificii a Columna profligati. Guisius exercitum Romam versus ducit.

Dum alternis eventis inter pontificios, atque Hispanos decertaretur, nunquam de Pauli, ac Philippi conciliandis animis negotium Senatus intermiserat. Sæpius Pontificem per Naugerium legatum hortabatur, ut, abjectis de bello consiliis, omne studium ad pacem conferret, neque diutius illud augeri virus sineret, quo Ecclesiæ opes inani fructu exhaurirentur, & universa Italia contabesceret; cum eodem tempore Subalpinæ regiones, Cisalpina Gallia, Hetruria, atque Ecclesiæ ditiones eo incendio conflagrarent. Sæpius pacem Philippo Regi per Michaelem Surianum oratorem suadebat, quod nullum ex eo bello fructum, nullam sibi laudem pareret. Erat in Paulo perplexa, atque ambigua mens, quæ ex fortunæ varietate modo in spem attolleretur, modo dejecta concideret. Itaque nonnunquam adeo in pacem proclinatus videbatur, ut se a Senatus consiliis minime discessurum diceret; aliquando bellum ita meditabatur, ut jam spe Neapolitanum regnum præciperet. In hac vero sententia labantem Caraffæ nepotes erigebant, ac sustinebant, qui ingentes opes, ac titulos ex armis ad se perventuros vana spe imbuti sibi pollicebantur. Accedebat pontificiæ dignitatis majestas, gentisque fastu elatus animus, quibus demittere se se, atque e præcelso solio descendere, dum concordiæ conditiones tractaret, existimabat; ut propterea cum Albano Duce colloquia aversaretur, ac ni a Philippo, qui se supplex adiret, mitteretur, nihil facturum diceret. In Rege magna ad pacem inclinatio, dummodo illam honestis conditionibus sancire posset; summa erga Pontificem veneratio, ac studium: non a certo homine ad Paulum mittendo abhorrere; totum pacis conficiendæ

Michael Surianus ad Philippum Regem, orator.

1557

Sena beneficiario jure a Philippo Florentiæ Duci concessa.

ciendæ negotium Senatui permittere ; ab eo , quod illi visum fuisset, non recessurum. Eadem quoque in Albano Duce in pacem propensio noscebatur. Cosmus quoque Florentiæ Dux, ut bello finis imponeretur, laborabat; ob id officiis, & auctoritate, quammaxime posset, in eam rem incumbere Senatum hortabatur, idque eo vehementius, quod nuper Senarum urbe beneficiario jure a Philippo accepta (quod Patribus per Petrum Pandulphinum legatum significaverat) bellum a finibus procul arcere suis conducere rebus arbitraretur.

Marcus Antonius Columna ad Palianum oppugnandum ab Albano Duce missus.

Albanus Dux exercitum in Latium ducit.

Paulus Pont. oblatam ab Hispanis de Neapolitano regno pensionem recipere recusat.

Verum cuncta irrito conatu cesserant ; neque ab armis , nisi necessitate impellente , discendendum fore plerique censebant. Nam Guisius jam se Romam prope intulerat ; atque Albanus Dux , Marco Antonio Columna cum Hispanis , ac Germanis militibus ad Palianum oppugnandum præmisso , cum reliquis copiis in Latium non sine totius urbis, ac Romani populi metu , & terrore subsequebatur, ut prælio decernendum fama percrebresceret. Iisdem ferme diebus , cum ex lege , qua Romanis a Pontificibus regnum Neapolitanum Carolus Cæsar acceperat, divi Petri Apostoli festo die septem aureorum millia , atque albentem equam quotannis Philippum exhibere Ecclesiæ oporteret, oblatamque pensionem Paulus recipere noluisset, Franciscus Vargas, ne quidpiam de sui Regis jure, quantum in se esset, imminui sineret, Triultium, Pauli legatum (quem Venetiis id muneris obeuntem Cardinalatus honore insigniverat) adire , Regisque nomine solvere statuit ; si Triultius renuisset , obnuntiatione usurus . Scriba itaque adsumpto, ad ædes Triultii accedit, quæ statuerat exequi conatur . Triultius in scribam verbis acriter invehitur ; minas intentat: ad Principem, & Patres profectus Vargæ factum detestatur; plecti scribam flagitat . Vargas de probris , ac contumeliis a Triultio in eundem scribam congestis conqueritur; utrinque irarum æstu animi feruntur . Senatus rem omnem uti acciderat per Naugerium Pontifici deferendam curavit.

Philibertus Allobrogum Dux Sancti Quintini oppidum aggreditur.

Dum hæc geruntur , Philippus bellum adversus Gallos in Morinis molitur . Philibertum Allobrogum Principem cum prævalido exercitu in hostium fines impetum facere jubet ,

qui

1557

Anna Momorantius ad Sancti Quintini oppidum cū Gallis proficiscitur. Galli ab Hispanis profligati, & Sancti Quintini oppidum a Philippo Rege captum.

qui ad Divi Quintini oppidum (Augustam Veromanduorum dictum antiquitus volunt) ad Sommam amnem situm, profectus, oppugnaturus castra locat. Anna Momorantius equitum magister Henrici jussu eo statim cum trigintaduobus Germanorum, duobus ac viginti Gallorum peditum signis; quatuor equitum millibus, tormentis majoribus quatuordecim contendit, levibus præliis hostem distinendo, in oppidum commeatus inferre posse ratus. At Philibertus, instructis copiis, amne trajecto, Momorantium aggreditur. Germanici, ac Belgici equitatus impetum cum diu Galli sustinere non possent, primum trepidare, mox distractis ordinibus cædi, fugam capessere, complures capi, alii abjectis armis se se dedere. Summi nominis viri in hostium potestatem concessere, atque inter hos Anna ipse Momorantius una cum filio captivi ad Philippum nondum ad exercitum profectum perducti sunt; qui mox, cum se in castra contulisset, vehementius Sancti Quintini oppidum oppugnare, acriter se Gallis tuentibus, cœpit: quod tandem VII. kal. septembris vi captum, ac sævissime direptum est. Admirallus captivus in hostium potestatem pervenit. Ea clade accepta, Gallorum res magno in discrimine versabantur: flore equitatus amisso, insignioribus regni proceribus captis, jam non de bello inferendo, sed de Galliæ finibus tuendis agendum erat. Itaque statim Henricus ex Italia Guisium cum copiis revocare statuit: qua ex re omnia cum Pontificis Maximi tum nepotum consilia disjecta, atque eversa fuere.

Henricus Rex Guisiū ex Italia revocat. Franciscus Valētianus a Philippo Rege Venetias missus ad partam victoriam enuntiandam. Triultius Cardinalis, apud Venetos legatus, res pontificias Venetis commendat.

Philippus Franciscum Valentianum, Hierosolymitanum equitem, qui partam significet victoriam, ad Senatum mittit. Vargas legatus cum eo Collegium Patrum adiens, posteaquam rem, uti gesta erat, narrasset, subjecit, ob ingentem Regis felicitatem, ac virtutem, Divino aspirante numine, victoriam nil de Regis in pacem publicam studio imminui; eam si unquam antea, hoc tempore summis votis cupere: prosperos rerum successus ad tria potissimum, pacem ipsam, christianæ reipublicæ incrementum, & Venetorum commodum conferre, sibi in animum induxisse. Ea omnia Pontifici, quo facilius ad concordiam flecteretur, per Naugerium Senatus jussu significantur. Eodem tempore Triultius Cardinalis, quantis

1557

tis undique periculis ob Hispanorum victoriam circumseptus Paulus sit, Patribus ostendit: Henricum gravissima clade perculsum ex Italia suas copias ad Gallias tuendas accersere coactum; omnibus destitutum viribus, atque auxiliis, hostium voluntati, ac libidini Pontificem objectum iri: afflictis, ac perditis rebus, nullum sibi, nisi in Republica subsidium superesse. Quapropter Pauli nomine Ecclesiæ imperium, pontificiam dignitatem illi commendare; petere, ut prisca pietate se, resque suas tueatur; pro illius incolumitate quantum possit officio, atque auctoritate nitatur. Senatus nullo officii genere Paulo defuturum pollicetur. Statim per literas perque legatos denuo pacis negotium suscipit; Marcum Antonium Franciscium a secretis, mutatis ad pernicitatem equis, Romam statim proficisci jubet: præcipit, omnem operam, studium, diligentiam ad Principum animos stabili pace conciliandos adhibeat; cum Naugerio legato statim Paulum adeat, quæ in mandatis habeat, exponat. Franciscius Romam profectus cum Naugerio primum Caraffam Cardinalem, deinde Pontificem alloquitur, jussa Senatus patefacit. Paulus in Reipublicæ laudes effusus, ingentes Senatui gratias agit, illius pietatem extollit: quod faustum, felixque sit, Albanum Ducem adiret, pacisque negotium conficeret. Cardinalis, tuto itineris ad exercitum faciendi facultate Franciscio ab Albano Duce impetrata, antequam in castra progrediatur, de rerum statu docet. *Aequum non esse* (inquit) *ut, abjecta prorsus dignitate, Pontifex in Hispanorum voluntate sit, qui superbe nimium Palianum oppidum petant, e regia eos liberalitate pendere, eique prorsus addicere velint: dura hæc adeo esse, ut iis legibus omnis spes concordiæ prorsus auferri videatur: extrema potius, quam eas leges passurum; neque Guisium multa, eaque gravia petentem, ne soli hostilibus armis pateant, dimissurum; atrocissima quæque tormenta subiturum, vitam denique ipsam pro jure ac dignitate Pontificis retinenda, prompto, atque hilari animo effusurum*. Hæc, atque alia vehementi concitatum spiritu loquentem Cardinalem Naugerius lenire adortus, eorum, quæ jam præteriissent oblivisci, ex animo in pacem intendere; *Nunc demum tempus esse*, inquit, *ut Italiæ vulnera, summo totius christianæ reipublicæ beneficio,*

M. Antonius Franciscius a Venetis ob ineundam pacem Romam mittitur. Pacis negotium.

1557 *neficio, concordia coalescant*. Carolus Naugerii oratione permotus prosperum rei exitum Senatui acceptum relaturum, immortalis beneficii memoriam nunquam sibi excidere passurum, amplissimis verbis testatur.

Albanus e suis, qui Senatus scribam in castra deducat, hominem Romam mittit. Is, fiduciariis Senatus literis exhibitis, subjicit, *notum Proregi esse, quantopere Veneti, ut ab Italia bellum averterent, nixi fuerint: postquam ad arma deventum est, nunquam suadendo, hortando, ut concordiae ratio aliqua iniretur, destitisse: Phoebum ob id Capellam ad eum misisse, neque minus propensum in pacem animum Regem ostendisse, qui negotium omne Reipublicae permiserit; cum hactenus omnia irrito conatu acciderint, nunc Dei Optimi Maximi beneficio opportunum tempus adesse, quo Philippus, eximia victoria comparata, excelso animo ad pacem conciliandam uteretur: magna spe duci, si in colloquium descendatur, rem celerrime confici posse; quapropter petere, ut quamprimum ad certum cum pontificiis locum conveniat*. Albanus Senatus in pacem studium effert, Regem eadem esse mente testatur. Ceterum congredi cum pontificiis se posse negat, colloquia utpote alias inani fructu suscepta aversatur. *Quid enim quae Grottoferratae, quae in insula habita fuerant, commemoraret? e Regis dignitate non esse tempus inutili verborum certamine conterere. Quod enim observantiae, atque obsequii genus in Pontificem edi posset, quod ille non cumulate praestitisset? an non Paliani vice Senarum urbem per Franciscum Paceccum obtulisse? at fastu tumentes ingentia facta, egregios magnarum rerum successus spirantes, se ne responso quidem dignatos: si illorum animos tanta pacis cupiditas incessisset, rem peragi absque colloquio posse*. Ad haec Franciscius: *nullam neque faciliorem, neque compendiosiorem ad concordiam viam esse, quam si coram mutuis sermonibus disceptetur: dum per alios agitur, mora, & cunctatione incerta, ac fallaci eventus spe negotium protrahi*. Tum Albanus: *si par utrinque voluntas afferatur, verendum non esse, ne res cito conficiatur; nihil eo bello Regem petere; nullas ad eum urbes, nulla oppida perventura; cuncta, quae recepisset, Ecclesiae redditurum: cur igitur a pace, modo aequis conditio-*

ditionibus sanciatur , abhorret ? a plerisque , quibus in magnas angustias compellere Paulum potuisset , Regis jussu abstinuisse ; quod usque ad Romanæ urbis portas accessisset , scalas mœnibus admovisset , nulla alia re ductum , nisi ut durus nimium Pontificis animus , fractus , ac perterritus ad concordiam flecteretur . Tum Franciscius, *eo magis colloquium cum Caraffis ineundum Albano esse* , inquit, *quo promptius cunctis pacis studium significet, neque quidquam, quod ad illam attineret, prætermisisse videatur : petenti Senatui Veneto ea in re satisfaceret; atque hoc postremum Italiæ quieti , ac tranquillitati tribueret* . Multis hinc atque inde agitatis , tandem victus Albanus , Senatus voluntati satisfacturum , inquit ,; locum colloquii Præneste deligit . Franciscius statim cum Ducis responso ad Pontificem , atque Cardinalem revertitur . Tubicine præeunte , Romam ingredienti undique multitudo circumfunditur , ecquidnam ferret , solicite postulat ; dum mixtæ interim vulgi fremitu multorum voces exaudirentur , qui extrema quæque se pati inclamantes , eas , quibus circumsepti essent , calamitates perpeti diutius non posse , vociferarentur . Sequenti igitur die Carolus Cardinalis , atque Antonius Caraffa , Pontifice adsentiente , una cum Sanctiflorio , & Vitelorio Cardinalibus , Præneste prope Albani Ducis castra se contulere ; mox Cavio oppido haud longe a Paliano ad negotium peragendum designato , eodem omnes convenere .

Pontificii cum Albano Duce Præneste mox Cavii ad colloquium conveniunt.

Dum hæc fiunt, Lodevensis Episcopus, quo loco Gallorum res sint, Patribus exponit ; clades nuper acceptas memorat ; *Guisium cum exercitu in Galliam evocare, Italiamque deserere Henricum cogi; pro qua tuenda quid egerit , quid per tot annos, immensis fere exhaustis copiis , suorum sanguine , atque internecione effecerit , iis notum esse , qui ea , quæ pro Parma, pro Senensi Republica, pro Romano Pontifice aggressus sit ; prospexissent : vehementer dolere , atque angi , quod præclaris ausibus eximiæ Regis voluntati , ac virtuti fortuna infesta nimium extiterit: sperare amplissimum, ac potentissimum Galliæ regnum, insita virtute, ac robore subnixum, diutius illatas injuras inultas non passurum : id tantum vereri, ne,*

Lodevensis Galliæ legati apud Venetos officium.

 exer-

1557 *exercitu ex Italia subducto, Pontifex ad indignissima quæque prolabi, atque teterrimas pacis leges subire cogeretur: in eo Italiæ dignitatem, ac libertatem, pro qua Respublica semper solerter excubaverit, verti: sed ut copiæ retineantur, adhuc penes Senatum esse, qui, si pecunia, qua plurimum pollet, nutantibus rebus succurrere velit, ne in tot tenebris aliqua lux emicet, ambigendum minime videatur.* Hæc Lodevensis.

Pax inter Pontificem & Philippum Regem.

Verum biduo post nuntius de pace supervenit, quæ post varia utrinque agitata, tandem his legibus sancita est. *Albanus Dux Regis nomine supplex a Pontifice veniam postulet; qui idem officii genus exbibeat, a Philippo Romam mittatur: Regem uti filium Pontifex amplexus, iisdem, quibus reliquos Christianos Principes, beneficiis exornet: Gallico fœdere Paulus renuntiet, seque communem parentem æque ambobus addictum præstet: quæcumque sacris initiati viri, aliique omnes eo bello deliquissent, pristinis opibus, ac dignitatibus restitutis, oblivioni mandentur; Marco Antonio Columnæ, Ascanio Corneo, aliisque pontificiis perduellibus exceptis, in quos, uti sibi libuerit, animadvertat, oppida, arces, aliaque bello ab Hispanis occupata integra fide restituantur: Paliano sexcentorum peditum præsidium communi pontificio, ac regio sumptu imponatur; ei ex Pauli voluntate præfectus detur, qui Paulo, ac Philippo sacramento obstringatur.* His conditionibus pridie idus septembris bello, quo per biennium fere dimicatum fuerat, finis est impositus. Pacis nuntio ex Naugerii literis accepto, Senatus, cunctique civitatis ordines magna lætitia sunt affecti. Per literas, perque oratores Pontifici, Regique gratulantur: ab iis pro impensa solicitudine, ac studio, quo in concordiam incubuerat, Senatui gratiæ actæ.

Roma Tiberis illuvione male babita.

Verum Romana urbs nondum belli fluctibus emersa, Tiberi amne assiduis imbribus iutumescente, postridie ejus diei, quo pax inita fuerat, aquis pene absumpta est; planis, frequentioribusque locis oppletis, ingenti ædificiorum strage edita, miseræ plebis fortunis bello attritis, ad extremum fere redactis.

Guisius mari in Galliam revertitur.

Guisius cum suarum copiarum parte Centumcellas contendit; inde triremes con-

conſcendens, in Galliam delatus eſt. Eadem die, qua Guiſius itineri ſe dedit, Albanus Dux Romam ingreſſus, Pontificis pedes de more exoſculatus, ab eo perhonorifice eſt exceptus. 1557

Finis Libri Septimi.

EPITOME.

Hispanorum contra Herculem Ferrariae Ducem, in Italia motus exorti brevi, Cosmi Florentiae Ducis opera compositi sunt. Galli, rebus contra Hispanos prospere gestis elati, Suleimano mittendae in occidentem classis auctores fuere. Surrento capto, maritimis locis vastatis, expugnata Civitella in insula Baleari minori, praeda graves Byzantium Turcae rediere. Varii, ardente inter Gallum & Hispanum bello, utrimque eventus narrantur. Alterum alteri conciliare Venetus omni studio contendit. Imperium, quod Carolus V. abdicaverat, Ferdinando ejus fratri VIIvirum suffragiis delatum est. Factum Paulo IIII. Pontifici minime probatum. Galliae, & Hispaniae Regum oratoribus, uter utri, cum Principi officii caussa adessent, digniori loco cederet, acerrime contendentibus, Senatus Gallicum oratorem de antiqua honoris possessione nequaquam dejiciendum censuit. Carolus V. in hispanico secessu diem supremum obiit. Conventus utriusque Regis oratoribus ad pacem componendam Lillam indictus. Induciae inter ipsos pactae. In Mariae Angliae Reginae defunctae locum Elisabetha successit. Obortae inter Cremonenses, & Brixianos ob Ollium amnem controversiae, neque arbitrorum colloquiis diremptae. Pax inter Gallum, & Hispanum sancita. Suleimanum ab Hungarica expeditione domesticae filiorum dissensiones averterunt. Cōtarenus in Dyrrhacchii portum classem intulit, arcem crebris verberationibus ictam pluribus locis diruit, piratarum biremes illinc abduxit. Quod contra foedus haec in Turcas egisset, dies illi senatusconsulto dicta: factum apud Suleimanum purgatum est. Henricus Galliae Rex in equestri ludo gravi suscepto vulnere interiit, ac Francisco II. regnum vacuum reliquit. Paulus IIII. Pontifex Maximus postquam in nepotum avaritiam & libidines gravissime animadverterat, (severissima ad ecclesiasticam disciplinam restituendam edicta ediderat, e vivis excessit. Plebs Romana furore percita in ejus monumenta saeviit. Venetiis Laurentius Priolus Princeps fato functus est. Ejus frater Hieronymus ad principatum evectus. Cardinalium comitiis Pius IIII. cui Joanni-Angelo Mediceo ante nomen erat, Pontifex renunciatus est. Ob religionis dissidia Galliae regnum turbari coepit. Foedissima Hispanicae classis ad Meningem insulam clades describitur. Turcae arce insulae imposita strenue ab Alvaro Sandaeo propugnata tandem potiti. Pius IIII. Concilium iterum Tridentum indixit. Cum idem Veronensibus Episcopum dare Marcum-Antonium Amulium, id temporis apud Sanctam Sedem Reipublicae oratorem, agitaret animo, quod id per suas leges non liceret, vehementer Patres commoti sunt. In Gallia, dum perduellium licentiae frena injicere conabatur, Franciscus II. immaturo fato ereptus. Carolus VIIII. frater heres fuit. Senatus legatos duos, qui Reipublicae nomine Concilio interessent, Tridentum misit: in Marcum-Antonium Amulium, quod cardinalatum sibi delatum non renuisset, graviter excanduit. De Treviliensibus, qui, obortis propter Brembum amnem controversiis, in Bergomensem agrum excurrerant, praedam egerant, captivos abduxerant, apud Insubriae gubernatorem graviter Veneti conquesti sunt. Hac de caussa Bergomum validissimis operibus munitum est. Haeresis in Gallia grassari coepit, resque in civile ac intestinum bellum erupit. Interea Tridentum cunctorum fere Christianorum Principum legati adfuere. Inter Venetos, ac Bojariae Ducis oratores de digniori loco occupando certatum est. Lis, Pontificis jussu, Venetis est adjudicata. Galliae Regi rem catholicam contra novatores propugnanti centum aureorum millia, belli civilis subsidium, a Senatu missa sunt. Christophorus Canalis, pugna cum piratis commissa, graviter duobus jaculis ictus est. Deletis hostibus victor, ex vulnere occubuit. Praemia egregia in ejus heredes a Senatu collata. Pax inter regios, & Ugonottos in Gallia sancita est. Veneti Pontificem a comparandis adversus haereticos iterum in Gallia tumultuantes armis dehortati sunt. Gradenses, Utinenses, ac Muglenses ab Austriacis finitimis vexati: res tamen per arbitros amice statim composita. Absoluta Tridentina synodo, Patres dimissi sunt. Pius IIII. Venetis, quod omnium primi synodi decreta in suis ditionibus servanda jussissent, magnificas ad divi Marci aedes eorum oratoribus Romae incolendas dono dedit. Classem Suleimanus ingentem commeatu, bellicis machinis, ac milite valide instructam contra Hierosolymitanos Equites misit. Turcae ad Melitam expositi Sancti Hermi arcem egregie propugnatam non sine maxima suorum caede tandem cepere: per quatuor menses Divi Michaelis munitione oppugnata, obsidionem Equitum virtute solvere coacti, Byzantium re infecta revertere. Pius IIII. Romae mortuus est. Michael Gislerius successit, qui Pius V. appellatus. Pialis supremus turcicae classis praefectus Chium occupavit: in hadriaticum sinum classem intulit. Veneti infestum hominem celeri classis apparatu a suis finibus avertere. Dum ancipiti fortuna inter Christianos & Turcas in Pannonia dimicabatur, Suleimanus ad Zigetum exstinctus est. Imperium Selymo filio obvenit. Turbarum, quae in Belgio excitatae, origo & caussae continentur. Selymum de invadenda Cypro consilia agitare, Venetias allatum est. Maritimae ditionis oppida validius a Venetis firmata sunt, & ad Leucosiam Cyprii regni caput egregiae munitiones excitatae. Pax inter Maximilianum, & Selymum facta. Selymus in ganeis & lustris imperii administrationem auspicatus. Contra perduelles bellum in Gallia protractum est. Post Hieronymi Prioli obitum Venetiis Petro Lauretano nec opinanti principatus delatus est. Novi ab Arabia ad totam Aegyptum pertinentes tumultus, eo Selymi armis aversis, Venetos, Pontificem, Hispanos incertos omnes, quos Turcae petituri essent, metu omni levaverunt. Statim a conciliata iterum cum foederatis perduellibus pace, tertio civile bellum in Gallia exarsit. Centum aureorum millia a Venetis Galliarum Regi commodata. Marcus Quirinus piratica navigia semel iterumque in suam potestatem redegit: piratas ad unum contrucidavit. Annonae caritate vehementer Venetiis laboratum est. Navale foedissimo incendio, majori tamen civitatis trepidatione, quam damno conflagravit.

HI-

HISTORIARUM VENETARUM ANDREAE MAUROCENI

LIBER OCTAVUS.

BEllo Pontificio compoſito; Gallis in ſuum regnum abeuntibus, univerſus armorum impetus in Herculem Ferrariæ Ducem convertebatur, in quem Philippus valde infenſus, quod fœderi adverſus ipſum cum Gallo adhæſiſſet, nihil non editurus videbatur. Itaque ſummum belli ducem Octavium Farneſium deſignaverat: equites; Inſubrum copias; Subalpinæ regionis vires; Hetruriæ milites; Coſmi Florentiæ Ducis auxilia cogi juſſerat. Eo ſubito ingruentis belli periculo Hercules perterritus, licet omnino ad tantam molem ſuſtinendam impar eſſet; attamen ſuæ ditionis oppidis firmatis, præſidiis auctis, peditatu, atque equitatu collecto, ſe ad Hiſpanorum impetus excipiendos comparabat. Quod vero Venetos belli propinquitate, ſuoque peri-

1557

Octavius Farneſius a Philippo Rege copiarum imperator contra Ferrariæ Ducem deſignatus

1557 *Herculis Ferrariæ Ducis per Cymaclii Episcopum cum Venetis officium.*

culo ad opem sibi ferendam impelli posse arbitraretur, Cymaclii Episcopum Venetias misit, qui, quo in discrimine Hercules versaretur, significaret: *In concordia Romæ inita præteritum, Hispanorum cupiditati, atque invidiæ objectum fuisse; qui recentibus in Gallia successibus elati, veteris in illum effundendæ malignitatis ex oblata opportunitate causam peterent: eos propediem cum viginti peditum, duobus equitum millibus in suos fines impetum facturos: quocirca Reipublicæ, cujus se semper filium professus esset, opem, atque auxilium implorare: nihil sibi incommodi accidere posse, quin ex eo aliquid ad ipsam quoque manaret. Quos enim ab Hispanorum dominandi cupidine satis tutos esse, qui omnem fere Italiam perlustrarint, bellique facibus incenderint? Callide pacis legibus comprehensum iri Herculem noluisse, ut statim in ipsum arma inferrent; relictum, desertumque opprimerent. Quorum enim opem, quorum auxilia expectet? Gallorum ne, qui suis rebus veriti Italia decedere coguntur? an Pauli Pontificis Maximi, cujus auctoritate, ac jussu cum fœderatarum copiarum præfecturam suscepisset, ab eo modo desertus est? aliorum ne Italorum Principum, ex quibus Octavius Farnesius belli dux adversus ipsum a Philippo est declaratus? Cosmus novo Senarum beneficio obstrictus, magnam peditum, atque equitum manum in bellum confert? Unum sibi præsidium in Venetis ponere; Senatum orare, ut difficillimo, ac periculoso tempore illi præsto esse, opitulari, subsidiis juvare velit; vel eniti, ut turbo iste, qui suis ditionibus imminet, concordiæ aliqua ratione disjiciatur, ac propellatur.* Hæc Cymaclii Episcopus. In eas enimvero curas, ac solicitudines Herculem se demissurum, jam tum primum Veneti providerant, cum illum ad Gallorum partes accessisse cognoverant; cui quidem ut neutri se obstringeret, suasores semper extiterant. Ipse vero minime, ut solebat, communicatis consiliis, imperii proferendi spe captus, summum præfecturæ honorem sibi delatum avide susceperat. Ea vero utcumque Herculi accidissent, Hispanorum armis oppugnari moleste Patres ferebant. Verum ne prorsus de concordia desperarent, multa efficiebant: non alienus ab Italica pace Philippi animus; bella, quæ ab eo cum Henrico acerrime in Gallia gerebantur; Pauli Summi Pontifi-

cis

cis auctoritas, cui Herculem beneficiario sibi jure obnoxium vinci, ac pessumdari minime conduceret: anni demum tempus autumno in hyemem labente, quo neque arma commode tractari, neque imis, ac palustribus locis, in quibus pleraque Herculis oppida sita erant, munera militaria obiri poterant. His adducti Patres Herculis animum labantem erigunt, confirmant, spem injiciunt, brevi eos turbines cum illius prudentia, ac virtute, tum Pontificis auctoritate depulsum iri: quibuscumque possent officiis, ut arma conquiescant, operam daturos, quidquid ex Reipublicæ ditionibus commodi sibi accedere possit, liberaliter pollicentur, ac deferunt.

1557

Senatus responsum.

Octavius Farnesius, eductis copiis, kal. octobris bellum auspicatus, Monticulum agri Regiensis, admotis tormentis, metu ad deditionem compulit: inde Sancti Pauli oppidum ab omnibus imparatum rebus recepit. Minutis præliis, atque parvis oppugnationibus vario eventu hinc, atque inde anni exitu iis in locis dimicatum. Quo tempore Venetiis Ziliæ Dandulæ, Laurentii Principis conjugis, Ducis inauguratio lætissimum, veteris instituti memoria renovata, civitati spectaculum præbuit; cum a Paschalis Maripetri Ducis tempestate usque ad ea tempora centum annorum cursu elapso exolevisset, nullaque eo cultu matrona id dignitatis fastigium attigisset. E Barbadicis ædibus in divorum Gervasii & Prothasii vico sitis Senatus frequens aurea talari veste amictam, ducalique caput infula redimitam, magno matronarum comitatu stipatam, bucentauro excepit, & ad aream usque divi Marci perducit, egressam per forum, quo ingens populi multitudo confluxerat, mediam inter Marcum Centanum, & Antonium Justinianum ex sexviris seniores, plausibus, ac multitudinis acclamationibus perstrepentibus: quacumque incederet auleis, statuis, obeliscis, fornicibus, sese in obtutum dantibus, ad ædes Principis Patres deduxere.

Octavius Farnesius Ferrarienses ditiones invadit.

Zilia Dandula, Prioli Principis uxoris, inauguratio.

M. D. LVIII.

Bellum Ferrariense interea lente procedebat, quod etiam non diuturnum fuit, cum omnis armorum procella se se in Galliam, ac Belgium effudisset, ac Philippus gravioribus dis-

1558

1558 distentus curis cum potentissimo Rege dimicare coactus, novos in Italia motus alere, suis rebus conducere non arbitraretur; neque copiarum erogandis stipendiis pecunia suppeteret, atque Octavii Farnesii milites in tumultus, ac seditiones prolaberentur. Hyeme vero ita suis ditionibus, atque urbibus Hercules firmandis vacaverat, ut nisi majoribus viribus aucti prosperos belli eventus sibi Hispani polliceri non possent. Re itaque per Cosmum Florentiae Ducem agitata, tandem his conditionibus pax subsecuta est: *Foederibus cum Paulo, atque Henrico percussis, Hercules renuntiaret; amicitiam aeque cum Regibus coleret; Hispanis non secus ac Gallis iter, & commeatus per suos fines praeberet; quae ab Octavio oppida in Regiensium finibus adempta fuerant, restituerentur; utrinque abolitio criminum fieret; inter Farnesios, atque Estenses vetus necessitudo renovaretur; Gallis, qui Herculi militaverant, liberum per Insubres in Subalpinos, vel in Galliam iter permitteretur; Cosmus initae concordiae se vadem daret; pacta ad Philippum signanda perferrentur, interea induciae fierent.* Quibus sane rebus non aegre Philippus ipse assensus est: nam ob Icium nuper amissum ingenti clade perculsus, cum tot bellorum pondus sustinere non posset, ultro pactis legibus subscripsit, plerisque licet obloquentibus, quod non absque regiae dignitatis, atque amplitudinis nota cum Italiae Regulo iis conditionibus pepigisset. Verum quae sub id tempus in Gallia, ac Belgio accidere, Italiae jactatae, multisque tempestatibus circumactae tranquillitatem, atque otium peperere.

Pax inter Philippum Regem & Ferrariae Ducem.

Dum enim Philippus, Namurco, ac Sancti Quintini oppidis communitis, copiis in hyberna deductis, vere novo acrius in Gallos bellum meditaretur, Henricus ob acceptas clades regio pudore suffusus, media hyeme, quae eo anno frigidissima fuit, copias sedulo comparabat. Jam ex Italia Guisius, Strozzius cum aliis Galliae proceribus redierant; pecunia sponte in regni subsidium a populis congesta, Germanorum auxilia adcersebantur. Itaque, brevi ingenti coacto exercitu, Hispanis intra oppidorum moenia receptis, per circumjectos agros nemine obsistente vagantur; ac ne ignobili otio marcescere vividos Gallorum gentis impetus pateretur, Sancto Quintino,

quem

quem Hispani multo opere muniverant, prætermisso, ad Icium, sive Caletum, Anglorum in Belgio oppidum, animum adjecit, ex quo facili ex Britannia in Galliam trajectu, nonnunquam immissis copiis, multa Angli, ac gravia suæ genti damna intulerant. Ejus consilii Petrus Strozzius auctor erat, qui, nullo militarium rerum usu, nulla virtute præstantibus Britannis propugnatoribus perterritis, eo potiri haud difficile fore suadebat. Itaque kal. januarii Guisius admotis castris, turrim ad portum sitam, Anglo se in oppidum recipiente, occupat. Postridie arcem tormentis quassatam, mari refluente, quod reciprocantibus æstubus in viginti pedum altitudinem modo attollitur modo deprimitur, Anglis nequicquam obsistentibus, capiunt. Eodem victoriæ cursu oppidum, incolis se dedentibus, ea conditione recipiunt, ut Angli tuto in Britanniam trajicerent; captivi quinquaginta Guisio traderentur; quidquid pecuniæ, supellectilis, mercium in urbe esset, id ei permitteretur; tormenta bellicique apparatus intacta Regi manerent. Caleto capta, ingenti Henricus lætitia perfusus, statim ad urbem invisendam contendit. Guinesium decem a Caleto passuum millibus haud absimili impetu Galli aggressi, postquam dies aliquot ingentibus, ac crebris ictibus mœnia diverberassent, præsidiariis militibus prope omnibus cæsis, deditione potiuntur. Amesium, quod reliquum in continenti Britannis erat, ab incolis desertum recipiunt. Dirutis oppidorum mœnibus, Caletum tantummodo, Rege jubente, inexpugnabili opere cinctum, præsidio militum firmatur, quod adversus Anglos toto continenti ejectos, Gallis pro munimento fuit.

1558

Icium a Gallis receptum.

Gallorum progressus.

Prosperis hisce successibus, quibus acceptas ad Sanctum Quintinum clades sarsisse sibi Henricus videbatur, ad majora audenda, ac conficienda excitus, ingentem auri vim, quam quingentarum myriadum summam conficere ferebatur, coegerat; certum Byzantium hominem miserat, qui classem a Suleimano mittendam in occidentem curaret, quam numero, ac viribus apprime instructam, centum scilicet ac triginta triremibus, hippagogis viginti, alioque navigiorum genere ad trecenta Hellesponto Suleimanus eo anno emissurus nuntiabatur. Cur vero tantas maritimas vires cogeret, cum explorati nihil haberetur, crebrisque rumoribus in Cyprum expeditionem

Henricus Rex Suleimanum ad classem in occidentem mittendam hortatur.

1558

Turcarum apparatus. Veneti classem augēt. Thomas Cōtarenus classis imperator. Pandulphus Contarenus legatus. Christophorus Canalis alter classis legatus. Melchior Michaelius legatus cum imperio Corcyram mittitur. Sebastianus Venerius Cypri supremus praefectus.

nem moliri Turcas fama dissiparetur, idque ex literis a Ferdinando Romanorum Rege, ac Philippo intelligeretur, Veneti classem augere, milites cogere, subsidia ad maritima loca mittere statuunt. Ut centum triremes armarentur, in Senatu latum est. Classis imperator majoribus comitiis Thomas Contarenus, divi Marci Procurator, creatus. Pandulphus Contarenus legatus designatus. Statim decem triremes ad classem, cui Christophorus Canalis, alter legatus, praeerat, mittuntur. Melchior Michaelius cum summo imperio Corcyram proficiscitur. Septingenti pedites in Cretam mittuntur. Cyprii regni praesidia, octingentorum Italorum peditum supplemento transmisso augentur; levioribus equitibus ducenti Thoma Lusio praefecto adjiciuntur. Literae ad Sebastianum Venerium, supremum insulae praefectum, atque reliquos magistratus perscribuntur, ut regni primores vocatos, ad patriam, resque suas acriter tuendas, si se occasio obtulisset, intrepide pro regni nobilissimi defensione certamen subeundum hortentur. Ejusdem exempli ad Cretae, aliarumque provinciarum magistratus dantur. Octavo idus maji vexillum imperatorium inter missarum sacra a Vincentio Diedo Venetiarum Patriarcha solemni ritu concelebrata, Thomae Contareno a Principe delatum est; ab eodem, comitante Senatu, ad imperatoriam triremem de more deductus ad classem proficiscitur. In ea duo atque octoginta navigia censebantur; Illyricae triremes viginti; Cretenses tredecim; Venetae decem atque octo ad transtra ablegatorum; biremes quinque; celoces quindecim; myoparones tres. His Venetorum apparatibus Turcae haud parum solicitabantur, veriti, ne praeteritarum cladium memoria, ad societatem cum Philippo Hispaniarum Rege saepius incitante, atque adhortante ineundam accenderentur. Itaque Rustenus Antonio Barbadico, Reipublicae legato, ad se vocato, *Mirari se*, inquit, *cur Veneti classem, novis adjectis triremibus, augerent, oppida praesidiis firmarent, ingentem pecuniae vim effunderent: cur enim sibi a Suleimano amico pertimescerent, qui pollicitam semel fidem (ut praepotentem Regem decet) nunquam fallere consuevisset?* Ad ea Barbadicus, *mirandum minime esse*, inquit, *si ingentibus eo anno viribus maria obsidentibus, Veneti*, ex *veteri instituto*, *ad sua regna*, *ac provincias tutandas*

Rusteni Bassa cum Antonio Barbadico legato officium.

das classem numero, ac robore paratiorem reddiderint, validioribus præsidiis urbes, oppidaque firmaverint; vigili id nimium prudentiæ non novarum rerum studio tribuendum. 1558

His vero nuntiis Turcæ permoti, ut classis quamprimum educeretur, curaverant. Ea cum ad Nicopolim pervenisset, pridie nonas junii amice Corcyræ euripum prætervecta, quarto idus se in Neapolis conspectum dedit. In occidentem vero itinere simulato, intendentibus se tenebris Turcæ ad litus appulere: inalbescente die militibus expositis, Surrentum adorti, nullo negotio captum, flammis absumpsere, ad decem hominum millia, atque in his multos religiosos viros, ac mulieres captivos fecere; universam oram, quæ a Græca turri, usque ad Salernum protenditur, direptionibus, incendiis crudelissime deformavere. Inde Prochytam profecti, de captivis restituendis egere: cum Neapolitani octoginta aureorum millia in religiosorum gratiam, ne sacratis quidem parcendo vasis, coegissent. Classis præfectus, ni totidem ex suis reciperet, captivos cum pernegasset, Prochyta discedens, altius in Tyrrhenum provectus, litora legens, cum oppida ad illorum impetus excipiendos expedita esse intelligeret, in Corsicam navigationis cursum direxit. Ibi Gallica classe minime inventa, in Provinciam iter arripuit, Niceamque, vel Saonam Gallis sibi adjunctis aggressurum percrebuerat. Jam enim constitutum ferebatur, ut Brisacius cum sex peditum, duorum equitum millibus superveniens, Monœci portum, atque oppidum in suam potestatem redigere conaretur: inde Genuam aut vi, aut civium dissensione potituros rati, cum præsertim classis Turcicæ præfectum prætereuntem, legato ad eum salutandum misso, Genuenses multis muneribus affecissent, civiumque complures Gallorum factioni addicti dicerentur. Verum cum Brisacius per multos dies Lugduni commoratus, pecuniæ necessitate adactus, neque copias cogere, neque se in Provinciam proripere potuisset, Turcæ ad minorem Balearem insulam delati, Civitellam oppidum aggressi, non absque suorum cæde, ac sanguine expugnavere. Oppidanis abductis, in Provinciam reversi, licet Gallorum classem, commeatuum copiam, incolas ad arma evocatos, pontes Varo amni instratos invenissent; attamen, ægritudine classiariis correptis, ac longa

Turcarum classis Surrentum occupat, Neapolitanas oras diripit.

Civitella in Baleari minori a Turcis capta.

1558

Classis Turcica Byzantium revertitur. Thomas Contarenus, Classis imp. in patriam redit. Cypri regnũ a Venetis munitum.

ga navigatione defessis, cum nollent milites exponere, a Lerine insula discedentes, litoribus Genuæ emensis, augusti initio, nulla re, quæ tot sumptibus, atque apparatibus responderet, confecta, Byzantium rediere. Veneti Thomam Contarenum, classis imperatorem, ad urbem vocavere, qui statim se magistratu abdicavit.

Quoniam vero multa de Cypria expeditione variis dissipata rumoribus fuerant, diligentius pro eo regno tuendo excubare Patres cœpere, ut ex incolis trium peditum millium delectus haberetur, jussere. Bellicarum rerum scientes præfecti, qui ad militaria munera obeunda instruerent, usuque, & exercitatione formarent: attributi *Francomati* (id militiæ genus vocabatur) immunitates concessæ, stipendium, licet exile, collatum. Epirotarum equitum sexcentorum numerus ad octingentos auctus; iis ne agro colendo, quem stipendii loco acceperant, animos, & corpora neglecto servitio dejicerent, ex ære publico pecuniam persolvi jussum. Centum præterea sclopettarii equites ex insulanis, totidem ex Italis, qui Cyprio solo coaluissent, ad litorum custodiam delecti; diversa quoque armorum genera parmæ, sarissæ, hastæ, gladii, ac sclopi ad equites, & pedites armandos transmissa; ad hæc ligones, sarcula, sulphureum pulverem, ferreorum globorum numerum, tormentorum rotas, ac strata advehi mandatum. Decretum præterea, ut prisca olim Tamassus (nunc *Famagustæ* civitas) atque Cerines oppidum munitionibus, ac propugnaculis ad hostium impetus excipiendos validiora redderentur; circumjectis agris complanatis, quo liberiore prospectu ab insidiis tutiora fierent.

Theodonis villam oppidum a Guisio captum.

Petrus Strozzius glande plũbea interfectus.

Dum hæc sedulo Veneti curant, Galli, viginti peditum millibus, atque ingenti equitatus robore coacto, Guisio Duce, Theodonis villam munitissimum oppidum, quod non longe a Metis quatuor leucis distat, Mosellæ amni propinquum, loco ad iter Hispanis in Germaniam intercludendum sito, tormentorum vi, cuniculorum suffossione aggressi, per vim potiuntur. In ea oppugnatione Petrus Strozzius glande plumbea trajectus occubuit: vir magnitudine animi, militari virtute, per varios humanæ fortunæ casus, ac labores durato corpore, ac spiritu imperterritus, merito priscis ducibus conferendus: ex

cujus

1558

cujus obitu parem damno mœrorem Gallia perpessa est. Diversa ex parte Paulus Thermus, decem peditum, duobus circiter equitum millibus collectis, Caleto Gravelingam, vel Sancti Audomari fanum adoriturus egreditur. Ea oppida ab Hispanis munita occupare minime posse ratus, finitimam regionem vastat, ac diripit, Duncherchium capit. Dum jure, atque armis de dignitate, atque imperio inter Reges contento studio, atque odio dimicatur, Philibertus Sabaudiæ Dux Aegmondanum cum mille Hispanorum peditatu, totidemque levioris armaturæ equitibus, quatuor Germanorum millibus præmittit; ex oppidorum præsidiis octo peditum millia, quosque possit equites educere, præcipit; quam celerrime adversus hostem contendere, acie decernere jubet. Aegmondanus cum iis recta in hostes progressus, prælio decertat; Gallorum exercitu profligato, plerisque cæsis, Thermo sauciato, atque capto, ingentem victoriam retulit. Ita æquatis utrinque vel victoriis, vel cladibus, Regum vires collabebantur, ut potius ingentibus populorum calamitatibus, suorum cædibus, pecuniæ ob immanes bellorum impensas inopia, quam inimicitiis mitescentibus, atque pugnandi ardore restincto, ad pacis tractationes cogi viderentur.

Duncherchium a Paulo Thermo captum.

Aegmundanus Dux Gallorum exercitum profligat, Thermum Ducem capit.

Verum Henricus, clade ad Gravelingam accepta, non despondere animo; nihil de vivida virtute, gloria vires ministrante, remittere; exercitum augere; amicorum auxilia cogere, ut brevi fortior, ac validior ad conserendam cum hoste pugnam evaderet. Neque minus in Philippo belli studium, quem victoriæ nuper partæ felicitas audentiorem redderet. Itaque brevi cum a Gallo, tum ab Hispano eo numero, ac robore exercitus comparantur, quibus multis ab hinc annis instructiores nemo se vidisse affirmaret. Nam sub Gallorum signis equitum scloppettariorum (quos *pistolettos* vocant) novem; cataphractorum duo millia; totidem leviorum esse ferebantur; Gallorum peditum quindecim millia; septem Germanorum; totidem Helvetiorum, in quorum supplementum Henricus sex millia illius gentis accersiverat, majorque Saxonum Ducis natus cum tribus equitum millibus ad exercitum pervenerat. Philippi vero copiæ sex scloppettariorum, duorum millium ac quingentorum cataphractorum; leviorum equitum fere

Gallorum & Hispanorum præpotentes exercitus.

1558 fere tantumdem; ſex Germanorum; octo Vallonum peditum millium numero conſtare dicebatur: tria inſuper Hiſpanorum millia ex Hiſpaniis expectabantur; ad hæc Britannica claſſis prævalida, qua peditum quatuordecim millia vehebantur; ut Hiſpanorum copiæ ad quinque ac triginta peditum, duodecim equitum millia, Gallicis numero pares cenſerentur: atque adeo caſtris propinqua duces caſtra locaverant, ut quatuor leucarum (quarum ſingulæ duo italica milliaria conficiunt) intervallo tantummodo ſejungerentur; ducum animos, hoſtium proſpectu incitante, atque acuente, ut pari virtute, atque auſu Guiſius, ac Sabaudus propediem in aciem prodituri dicerentur. Inde magna mortalium animi ſuſpenſione detinebantur, quiſnam tantorum conatuum exitus foret; in quamcumque partem ſe felicibus renidens ſucceſſibus fortuna verteret, magnos inde motus, ſucceſſus rerum varios conſecuturos; hoc ſupremo poſt tot annos certamine afflictas, atque penitus proſtratas vires chriſtianæ reipublicæ nervos debilitatum, ac convulſum iri.

His præter ceteros Veneti ſolicitabantur, quod clades cladibus in dies adglomerari, exhauriri internecionibus Chriſtianorum provincias intuerentur; inde communibus animos, ac vires hoſtibus adjici, qui perpetuis Chriſtianorum Principum diſſidiis ſuperba nimium incrementa ſuſciperent. His de rebus ſæpius Præconſultores ſermone inter ſe habito, diutius minime cunctandum rati, Senatuſconſulto, legatis, ut quamprimum Reges adirent, eoſque ad pacem ineundam Senatus nomine hortarentur, imperandum cenſuere: ſenſim collabentes chriſtianæ reipublicæ vires ob oculos proponerent, ingentes populorum cædes: per tot annos in reipublicæ chriſtianæ viſcera ſævitum: ne ex tot provinciis collectum copiarum florem conteri, neu tot fortiſſimos viros, tot egregios duces infauſto, atque exitioſo bello concidere paterentur. Literæ ad Reges adjectæ; ut Regum legatis vocatis eadem ex Senatus ſententia ſignificarentur, latum.

Nicolai Zeni oratio.

Neque deerant qui ſtatim deſignandos ad Henricum, ac Philippum extra ordinem legatos putarent, inter quos Nicolaus Zenus, continentis Sapiens, prompto vir ingenio, ſubtili, atque acuto dicendi genere præſtans, qui temporum illo-

rum

rum calamitates miseratus nunquam antea eo malorum deventum fuisse disserebat : *Jam præpotentes Regum exercitus, quibus ea ætas majores non vidisset, exiguo spatio secerni, ut brevi, ni Deus Optimus Maximus hoc a cervicibus christianæ reipublicæ malum averteret, acie decertaturi essent; neque adhuc quemquam inveniri, qui de pace sermones injiceret: assiduis bellis defessos (uti a Reipublicæ legatis intelligeretur) Principum ad concordiam proclinatos animos esse. Verum fastu, atque animorum magnitudine eam propensionem tegi; qui prior de concordia verba fecisset, eum sibi detractum aliquid de gloria, ac dignitate arbitrari; ita importuno, atque exitiali silentio res ad extremum prope casum prolapsas. Cur igitur quæ sæpius pro pace excubasset Respublica, difficillimo hoc tempore in id sedulo; atque ex animo non incumberet? An rem tantam, tam gravem per literas, atque ordinarios legatos confici posse? Certos ad id mittendos cives esse, qui suadendo, hortando ad concordiam Reges impellere nitantur. An eorum oblitos esse, quæ superioribus annis, ad Nicæam missis legatis, effecissent, quorum opera Carolus, ac Franciscus in decennium inducias pepigere? An illorum, quæ nuper inter Paulum Pontificem Maximum ac Philippum Regem bello, Phœbo Capella, ac Marco Antonio Francíscio a secretis ad Albanum Ducem in castra proficisci jussis, egissent, unde immortali cum Senatus Veneti laude pax Italiæ effulsisset? Eam vero laudem ingenti utilitate cumulaturos: nam uter Regum victor evasisset, ambigendum esse, ne, ut Principum ingenia gloriæ, atque imperii avida sunt, fortunæ felicitate subnixus, adjecta potentiæ accessione, ad aliorum perniciem abuteretur. Henricum non modo Galliæ amplissimo, ac fortissimo regno imperare, verum, Scotiæ Regina in nurum adscita, Scotorum regnum obtinere; Suleimanum, potentissimum Turcarum Regem, socium, ac fœderatum habere. An non, devicto hoste, ad Belgium occupandum sibi gradum facturum? An non vetere Insubribus, ac Neapolitano regno potiundi desiderio incitatum in Italiam venturum? Philippum Hispanias, Belgium, Insubres, Neapolitanum regnum obtinere; Cosmum Florentiæ Ducem veteri, ac recenti beneficio devinctum; Urbinatem nuper suæ militiæ adscriptum; Octavium Farnesium*

1558

1558 *Parmæ, ac Placentiæ Ducem addictum; multas in Germania clientelas habere. Quonam, depressis ac profligatis Gallis, superbæ gentis dominandi libido se se tolleret? Enitendum esse, ne grave hoc exortum incendium se se latius effundendo cuncta corripiat; Senatui præsertim, qui, ne nimium se se alterius efferret potentia, atque ut æquabili temperamento pax, libertasque Italiæ retineretur, laborasset. Itaque hoc rerum statu minime cunctandum; quamprimum, ut periclitanti christianæ reipublicæ subveniatur, extra ordinem legatos mittendos censere.*

Philippi Foscari oratio.

Iis, quæ a Zeno adducebantur Philippus Foscarus, Consilii Sapiens, *neminem arbitrari*, inquit, *ita tardo, atque hebeti ingenio esse, qui non summopere recondi ea arma cuperet, quæ miserrime in mutuam Christianorum perniciem distringerentur; id ipsum omnes & velle, & in primis optare, id porro non vanæ ostentationis specie, sed re ipsa statim peragendum esse, ne, dum legatorum missione tempus teritur, cunctando pulcherrimi consilii fructus interciperetur. Quæ vero propositæ legationis utilitas esset, non satis intelligere, dum eadem, quæ Zenus vellet, per ordinarios legatos perfici possent; nisi forte Suleimanum lacessere minime sibi pertimescendum arbitraretur, quem cunctas Reipublicæ actiones sedulo observare, qui ignoraret, esse neminem. Quasi vero*, inquit, *rebus conducere vestris possit, ut dum fœdere Principes nectere enitimini, adversus vos potentissimi Regis arma exacuatis. Quis enim nescit, postquam efferæ gentis potentia excrevit, quam gravia vobis ejus arma fuerint, quarum vel magnitudine, vel infida, ac suspecta sociorum amicitia quot damna subiveritis, prætereundum potius silentio, quam difficillimorum Reipublicæ temporum acerba memoria refricanda est. Illi vero maritimi apparatus, ea cunctis rebus adornata classis, an non in Cyprum destinabantur? nisi vestro studio, copiis, præsidiis, triremibus suscepta consilia disjecta, atque interturbata essent. Horum impetus ut fortiter, atque constanter sustinere virtutis, atque in patriam pietatis est; ita ultro provocare, atque elicere, neque prudentiæ est, ab iisque consiliis abhorret plurimum, quibus, armis invicem reliquis sævientibus, pacem retinuistis, servastis, auxistis.* Hæc, atque alia cum disceptata forent, frequens

1558

Veneti per oratores Reges ad pacē hortantur.

quens Senatus Præconſultorum ſententiam probavit, ac per diſpoſitos equos ad legatos mandata perferri juſſit.

Acceptis Senatus literis, ſtatim Joannes Michaelius ad Henricum, qui tunc ad Damianum oppidum extra Lutetiam morabatur, proficiſcitur, quæ ſibi injuncta fuerant, exequitur: *Quot ex acerrimo bello clades chriſtiana reſpublica perpeſſa ſit, quot eo tempore impendeant*, *exponit*; *nihil vel ad ampliſſimum Galliæ regnum ſervandum*, *atque augendum*; *nihil ad publica ſananda vulnera pace opportunius eſſe*: *neminem inveniri*, *qui tot malis defeſſus ſummis votis concordiam non exoptet*, *pacem non expoſcat*: *Veneti Senatus nomine enixe petere*, *orare*, *ut tandem perturbatis*, *afflictiſque rebus prudentia*, *ac pietate ſuccurrat*, *neve*, *quantum in ipſo ſit*, *eximium hoc bonum expetere diutius mortales patiatur*. Henricus, gratiis Senatui actis, belli cauſas in Hiſpanos confert, qui nimium elati, ſuiſque rebus tantum augendis intenti, duriores conditiones proponant: Chriſtianum ſe Regem eſſe, pietatis titulos a majoribus hauſiſſe, pacem, dummodo ſine detrimento, ac dedecore confici poſſit, ex animo amplexurum. Eodem officii genere Lotharingiæ Cardinalem, ſupremum Regis Conſiliarium, Michaelius aggreditur. Is, præteritorum temporum memoria repetita, *una cum imperio hereditario veluti jure*, *bella ad Hiſpaniæ*, *ac Galliæ Reges perveniſſe*, inquit, *quibus miſerandum in modum chriſtiana reſpublica lacerata*, *ac diſcerpta pene ad interitum properaret*; *ſed hactenus qui averſos animos conciliandi negotium ſuſciperet*, *neminem extitiſſe*: *Paulum Pontificem Maximum*, *cujus præſertim id munus eſſet*, *nullos unquam de concordia ſermones injeciſſe*; *neque*, *ſi maxime velit*, *perficere quidquam poſſe*, *quod ei ne minimis quidem in rebus Reges confiderent*: *Venetos tantummodo*, *qui æque cum iis pacem ſervarent*, *atque in neutram partem inclinarent*, *tam grave*, *adeo arduum negotium poſſe ad exitum perducere*. Mihaelius inde Lutetiam reverſus, quæ egerit, Catharinæ, Regis uxori, ſignificat; quæ non aliunde conficiendæ pacis ſpem, niſi a Veneto Senatu dimanare poſſe confirmat: ut ad id onus ſuſcipiendum Patres vehementer hortetur, a legato petit. Eodem tempore Michael Surianus citato itinere Bruxellis Atrebatum contendit; inde in caſtra ac Philippum progreditur, manda-

1558 data exponit. Summum Rex in pacem studium ostendit; ne, uti maxime cuperet, conficeretur, Gallorum superbiam, nimiamque regnandi libidinem impedimento esse. Eadem Albanus Dux, ac Feriæ Comes legato testantur; nihil omnino sperandum arbitrari, nisi Senatus auctoritate, qua plurimum posset, uti velit: id si faciat haud dubie Gallos ad æquas conditiones concordiæ subeundas impulsurum.

Carolus Cæsar, imperio fratri delato, in Hispaniam se recipit.

Joannes Capellius, Bernardus Naugerius ad Ferdinandum Cæsarem legati. Paulus Pontifex Imperii cessionem ratam non habet.

Martinum Gusmanum a Ferdinando missum, Pontifex ad urbem accedere vetat.

Interea dum cuncti ancipiti rerum eventu, atque expectatione solicitantur, urbium oppugnationibus, præliis, direptionibus provinciæ, ac populi conteruntur; Carolus Cæsar in Hispaniam, tutum veluti portum, se recepit, atque humanis solutus curis, totum se pietati, ac religioni addixit, Imperiumque fratri detulit; idque per literas, Arausionensi Principe in Germaniam misso, Septemviris significat. Ii cum Francfordiam convenissent, Ferdinandum Caroli loco Imperatorem dixere. Qui gratulatum ad illum proficiscerentur, legati a Senatu designati; Joannes Capellius eques, Bernardus Naugerius. Ferdinando vero septemviralibus comitiis Imperii dignitatem adepto, Paulus Pontifex Maximus mirum in modum excanduit, quod lege minime renuntiatum diceret, neque Carolum ad alium cæsareum decus transferre potuisse; penes Septemviros jus tantum defuncto successorem eligendi, viventi non esse; si quis abdicare se Imperio velit, eum (uti pontificio diplomate caveretur) supremo reipublicæ christianæ Principi, Pontifici, inquam, illius fastigium dignitatis permittere oportere. Itaque Paulus Martinum Gusmanum, quem ad eum Ferdinandus legaverat, neque uti legatum urbem ingredi, neque ad colloquium admittere voluit. Is dum e Germania Romam proficisceretur, Venetias accedens, Principe, ac Patribus Ferdinandi nomine consalutatis, ut ei favere apud Pontificem vellent, rogavit. Neque Aloysius Mocenicus legatus a Senatu jussus quidquam, quo Pauli animus flecti, ac molliri posset, prætermisit: *ne perturbatas adeo christianæ reipublicæ res recenti hoc, gravissimoque dissidio cumularet: ne de religione dissentientes Germanos acerbius exasperaret: Ferdinandum egregia pietate, catholicæ religionis studio incensum, nihil ejusmodi fuisse promeritum: videret, ne acriter nimium agendo, ad ea consilia, a quibus adhuc aversus fuerat, impelleretur: non defuturos qui illum armis, pecunia juvando incitent, quo secessio, ac schisma in Ecclesia suboriatur: inde clades innumeras, ac calamitates emanaturas; itaque altius providendum, ac*

ne parva initia in ingens malum evadant, Pontifici in primis prospiciendum. Sed a suscepta semel sententia Paulum dimovere difficillimum erat; in re præsertim, in qua de pontificia dignitate, & auctoritate agi sibi videretur; plerisque licet concedendum aliquid, ac de nimia severitate nonnihil remittendum censentibus. Quocirca in dies cum negotium extraheretur, Ferdinando jubente, Gusmanus Roma, re infecta, discessit. At mox Franciscum Vargam apud Rempublicam legatum (si qua definiendæ controversiæ ratio iniri posset) denuo Romam mittendum censuit. Venetis vero, ne altioribus radicibus malum coalesceret, assidue adnitentibus, inani fructu sumptus labor, neque quidquam Paulo vivente confici potuit.

1558

Franciscus Vargas Venetiis Romã Ferdinandi causa proficiscitur.

Verum Ferdinando Imperatore renuntiato, quæ superiore anno inter Regum legatos de potiori loco obtinendo controversia exorta fuerat, animos in suorum Principum, ac gentis decus incensos obstinate, atque acerbe nimium exercuit. Cujus rei seriem si brevibus universam complectar, operæ pretium me facturum existimo. Antequam e Belgio in Hispaniam Cæsar proficisceretur, Franciscum Vargam e Veneta legatione adcersitum, cum per aliquot menses apud se detinuisset, rursus cum suo, tum Philippi filii nomine Bruxellis datis literis in Italiam contendere, atque eodem munere apud Venetos fungi jussit; ipse mox (uti fecit) abjectis Imperii administrandi curis, ac molestiis, in Hispaniam abiturus. Vargas ad urbem accedens, cum, de more, Patrum Collegium adiisset, se Cæsaris, ac Philippi nomine legationem obiturum significat; nullum officii genus, quo vel regum benevolentiam vel suam in Rempublicam observantiam patefacere possit, prætermissurum. Ut vero de principe loco retinendo Patrum sententiam eliceret, adjicit: *Pro festo quoque divi Marci die, qui vii. kal. majas concelebrari solet, in comitatu Principis futurum*. Ad hæc Princeps: *Vargæ adventu, ac repetito legationis munere nil gratius cunctis civitatis ordinibus accidere potuisse. Sed cum antea Lodevensis Antistes, Galliarum Regis orator, invitatus fuisset, vereri ne inde (quod minime vellet) contentionis occasio subrepat*. Tum Vargas: *non a Philippo tantum, sed a Cæsare, quemadmodum fiduciariis li-*

Gallorum & Hispanorum legatorum acerrima de principe loco controversia.

1558 *teris constaret, ad Rempublicam designatum fuisse*, inquit: *decedere de suo jure non posse: petere, ut in ejus, quem antea obtinuisset, loci possessione retineretur: si amplissimorum regnorum, quibus Philippus potiretur, præstantia, ac numerus recenseatur, an non illum antecedere, neque ulli primas deferri oportere?* His ab Henrici legato cognitis, statim ipse Patres convenit. *Admiratione se affici*, inquit, *quod antiquitus Galliarum Regum oratoribus delatum honoris locum præripere sibi Philippi legatus velit, qui jam se Cæsaris legatione abdicarit, atque ex veteri instituto Venetiis digressus duplicatis muneribus a Senatu decoratus fuerit: Carolum, legatis Principum dimissis, in Hispaniam se recepisse; mole regnorum deposita, privatam vitam ducere: & nunc, pulcherrimo astu Cæsaris nomine literis inscripto, illud quæri, ut Gallorum Regem qui ceteros vel antiquitate, vel dignitate, vel titulis antecederet, Philippus præiret: se itaque nunquam de suo jure quidquam remissurum, neque solenni die a Principis latere discessurum.* Ex his legatorum dissidiis ne quid gravius accideret, enitendum Patres censuere. Marcum itaque Antonium Amulium consilii, Dominicum Bolanum continentis Sapientes ad oratores mittunt, qui hortentur; suadeant, ea die a publicis se cæremoniis abstineant. Qua ratione, qua prece obfirmatos animos aggressi tandem flexere; quæ acciderant, Jacobo Superantio apud Henricum; Michaeli Suriano apud Philippum legatis significantur; quid ea in re statuerit Senatus Regibus exponere jubentur. Henricus, *quæ Patres decrevissent, probare se*, ait, *neque secus decerni potuisse*. Philippus, *suam dignitatem, ac decus Reipublicæ cordi fore, sibi ita polliceri, quam qui maxime*, affirmare.

Itaque toto superiori anno legati se a Principis comitatu abstinuere; sed cum a Ferdinando, qui nuper, ut diximus, Imperii gubernacula susceperat, legatus Venetias accessisset, ea ex re opportunitatem nactus Aquensis Episcopus, in Lodevensis defuncti locum orator suffectus, ut sibi quem semper Cæsaris oratori proximum locum obtinuerat, a Senatu permitteretur, flagitat. *Cur enim priscum Gallorum jus cunctatione ipsa vel adimeretur, vel in dubium vocaretur? ut diutius sua possessione interdiceretur, æquum non esse*. Proximus erat ascendenti

Chri-

Christo Servatori in cælum dicatus dies, qui vetusta consuetudine sacer, ac solennis quam maxime civitati habetur, quem ingens parta de Othone, Friderici primi Imperatoris filio, navalis victoria, qua Alexander tertius Pontifex Maximus in pristinum dignitatis locum est restitutus, sinusque Hadriatici civium sanguine adeptum imperium annuli stata cæremonia, ac desponsatione percelebrem reddunt, in quo Princeps regio amictu bucentauro ad id munus obeundum legatorum, magistratuum, ac Senatorum stipatus corona, undique cymbis, biremibus, aliisque navigiis circumfusa populi frequentia devehitur. Vargas itaque cum de Aquensis Episcopi petitione cognovisset, Collegium illico adit: *ne sibi Henrici legatus præferatur, quem ipse merito præire debeat,* poscit. *Cur enim Philippus præferendus non sit, quem tot regna, ac provinciæ supra ceteros Reges eveberent? Hispaniarum regna, Belgium, magnam Italiæ partem; Insubres nempe, ac Neapolitanos obtinere, ultra Gaditanum fretum, Herculeasque metas ad ignotas antea novi orbis immensas in occidentem regiones se se protendere. Britanniam nuper dotali jure adjectam, cujus Reges Franciæ titulos sibi adsciverint. An vero si superiori tempestate proximum Cæsaris legato locum Gallus obtinuerit, id nunc quoque servandum esse, cum rerum vices, ac temporum conditiones immutatæ sint? Humana cuncta varietati obnoxia, tolli nonnunquam, aliquando deprimi, ut mirum non sit, tot titulis, tanta regnorum accessione auctum Hispaniarum Regem principem sibi locum vendicare. His addi egregiam Philippi in Rempublicam voluntatem, quam sæpius testatam, si se obtulisset occasio, omnibus benevolentiæ officiis, copiis, classe, viribus res Venetas juvando patefacturum: sperare sibi a Senatu eum honoris gradum delatum iri, quem & Regis majestas, & spectatus in Rempublicam animus exposceret. At si quid ea in re statuere Senatus velit; ne, se inaudito, quidquam decernatur, flagitare. Si festo Ascensionis die Henrici legatus interesse velit, se quoque adfuturum, neque ab eo præripi sibi locum passurum; vim adbibenti vim illaturum.* Hæc acriter adeo utrinque & apud Patres, & passim in urbe jactabantur, ut a maledictis, & contumeliis non abstineretur. Cum vero neque Principis suasiones Vargæ incensum, atque æstuantem animum sedare, neque Franciscus Franciscius, Decemvirum scri-

1558

I 4 ba,

1558 ba, ad Aquensem missus ab instituta sententia amovere potuisset, Senatum tandem cogere necesse fuit, ejusque decreto legatis significari: sibi placere, ut jurgiorum, & contentionum vitandarum gratia solennibus non interessent. Bernardus Naugerius, Jacobus Superantius Præconsultores ad oratores mittuntur. Vargas, *se a Senatus voluntate non discessurum*, inquit. Aquensis, quem semper obtinuerat, sibi locum adimi conquestus, publico scriba teste adhibito, *cuncta Henrico scripturum*, *ejusque mandata expectaturum*, affirmat. *Interim vero cum obsistere Senatus decretis nequeat, celebritati non adfuturum.*

Senatus decretum de Gallorum legato in possessione potioris loci retinendo.

Cum vero in dies majoribus negotium difficultatibus involveretur, atque æqua Gallorum postulata Patribus viderentur, retinendum in prisca possessione Gallum censuere. Itaque, ut a Principe Senatus verbis Vargæ legato significaretur, latum: *Post Caroli in Hispaniam secessum, dum pro Philippo Hispaniarum, atque Angliæ Rege legationis munere fungeretur, rem a Senatu cunctationibus, moraque extractam: modo, cum a Ferdinando nuper ad Imperium sublato orator accessisset, qua ratione Aquensi diutius, quem Galli Reges semper retinuerant, locus pernegaretur, non satis videre: quippe qui post Cæsaris legatos, uti complura, eaque prisca, pacis, fœderum, publicorumque gestorum monumenta testantur, reliquos Christianos Principes prægressus esset: neque eo quidquam de Philippi juribus detractum, aut imminutum iri; subortas vero controversias eorum, quibus definiendi jus sit, sententia dirimendas voluisse.*

Franciscus Vargas, Philippi Regis legatus, de Senatus decreto conqueritur.

Vargas, ad quem nonnihil dissipatis per civitatem rumoribus de Senatusconsulto pervenerat, secretius Collegium, Decemvirum magistris præsentibus, adiit: *Per omnium ora circumferri*, inquit, *de legatorum loco decretum; quæ in vulgus dispergerentur, an vera sint, nosse cupere.* Tum Senatusconsulto audito, acriter, atque acerbe conqueritur: *indicta causa legem latam: si sententiam ferre Senatus voluerat, rationes suas antea despiciendas fuisse. Quid Philippus, ejus rei nuntio accepto, faceret, ignorare: pro comperto habere, magnam sibi illatam injuriam existimaturum; omnia potius fieri, quam ita cum Catholico Rege agi oportuisse, quem semper amicum Respublica experta sit, cujus classe ad commu-*

nes

nes opprimendos hostes socia uti posset. An ea ab Henrico Galliæ Rege auxilia sperarent, qui Christianissimi titulo jactabundus, Christianis ipsis infensissimus esset: recentia, atque adhuc sanguine respersa vestigia Surrentum, Mascum, ac quidquid Salernitana ora continetur, inspicerent. Quid ejusmodi in Philippo Catholico Rege, ad pietatem, ac justitiam nato, vel invidorum hominum livor inveniat? Proinde cum ita visum Senatui fuerit, illius mandata expectaturum, neque ab ea die in Patrum conspectum uti legatum proditurum. His a Varga vehementi oratione enunciatis, Princeps brevibus respondit: *Nihil, quod alicui damno verteret, Senatum sanxisse, aut jussisse; prisci moris nil immutatum, ut eam ob causam Rex eximia prudentia præditus perperam secum actum a Republica existimaret, quam veteribus non modo, sed recentibus consiliis, actionibus, officiis amicam cognovisset.*

Philippi Regis & Hispanorum ob Senatus decretum perturbatio.

Verum quam credi par erat, altius Philippi animo vulnus, quod sibi Senatus decreto inflictum rebatur, hærere visum est. Cum enim de eo nuntius Bruxellas allatus esset, omnes conqueri, fremere, Venetos maledictis incessere; prælatum Hispano Gallum non pati: *Non id potissimum Regem promeritum; non id decerni a Senatu debuisse.* Hæc altius insidere Michael Surianus, orator, vir singulari prudentia, acri atque expedito ingenio, moleste ferens, malevolorum hominum voces obtundere, & Senatusconsultum tueri, studebat; quidquid statuisset, æquitatis stabili, inconcussoque fundamento inniti. *Quid enim decretum, nisi, ut, quem semper post Cæsaris legatos Gallus locum obtinuisset, in ejus possessione perseveraret? uter maximorum Regum præiret, neque ad se spectare, neque decrevisse.* Sed in Philippo magna animi perturbatio, quod inde nonnihil de sua detractum dignitate arbitraretur. Cui cum Surianus rem, uti gesta erat, exposuisset, *graviter se, quæ acta fuerant, ferre,* respondit, *atque eo gravius, quod Gallorum metu facta fuisse viderentur.* Ad hæc Surianus: *Ex iis, quæ Senatus decreverat, nihil de veteri in illum benevolentia, atque observantia ademptum voluisse; neque judicis partes suscepisse: quid enim ab eo magis alienum? nihil de prisca consuetudine immutatum: proximum Cæsaris legato locum, quem semper obtinuerat, ut in eo permaneret, Regi Gal-*

Michaelis Suriani apud Philippum oratoris prudentia in Senatus decreto defendendo.

lo

1558 *lo permisisse : nihil vero metu Senatum egisse , ea satis patefacere , quæ superioribus annis a Republica gesta fuerant .* His lenire Regis animum , Senatumque tueri est adnixus ; cum regis vero præconsultoribus , Albanoque in primis Duce , acrius propugnat ; ratione , prudentia , dicendi vi ita agit , ut , desæviente impetu , ac maturius rem expendentibus , primus animorum ardor sensim tepescere , atque elanguescere videretur , Albano ipso affirmante : *nihil ob id de Philippi in Rempublicam benevolentia decessisse ; cunctis opibus , quadocumque se occasio daret , præsto futurum ; secum Surianus reputaret* (hoc enim sermone utebatur) *Philippi Regis classem , & copias in Venetorum atrio , veluti clavo infixas esse ; sublato , iis , prout libuisset , uterentur* . Hæc an Hispanica adsentatione , an ex animo diceret , incertum ; illud exploratum , cum ad Regem , ut de adepta ad Gravelingam victoria gratularentur , legatus accessisset , perhumaniter exceptum , quamque Rex animo molestiam contraxerat , abstersisse , atque abjecisse omnino visum esse . Attamen paulo post , Francisco Varga Romam ob Ferdinandi negotium proficisci jusso , intimos animi sensus diutius cohibere non potuisse significavit , quamvis Vargas ad obeundam rursus legationem rediturum , Joanne Hernando ab epistolis interea relicto , constanter affirmasset .

Caroli Cæsaris obitus , & elogium .

Sub id vero tempus Carolus Cæsar octavum ac quinquagesima annum agens excessit , Imperator prudentia , fortitudine , rebus gestis insignis , felicitate nulli secundus ; nisi in senium vergentem corporis vires , insitus ad gloriam impetus , ac fortuna suis cœptis adspirare assueta defecissent . Multa cum illo Venetis , cum ad Italicam pacem firmandam , tum ad Turcarum impetus repellendos fœdera intercessere , ex quibus nullum sumptibus , laboribus , ac periculis dignum Respublica fructum tulit . Nam Francisco , Sfortiæ sobolis postremo Mediolani Duce , defuncto , ut Insubribus alium Ducem daret , nunquam adduci potuit . Bello vero cum Suleimano gesto , vel ministrorum negligentia , & insito in Venetos odio ; vel ingenti rerum mole Cæsare presso , in Rempublicam universum fere belli pondus procubuit . Ceterum propenso Carolus in Venetos animo extitisse , de illis honorificentissime sensisse , magnique eorum amicitiam fecisse visus est : neque im-

immerito, quod Senatus peramplis sibi propositis conditionibus, a pace nunquam recessisset; Mauritii Saxonis arma fugientem, ad Julium Carnicum receptum, fovisset, atque ad spem meliorem erigere conatus esset. Ipse vero, Maranum in Venetorum potestatem concessisse, fratrem ægre ferentem, atque ira æstuantem demulsit, ac pacatiorem in Rempublicam reddidit.

1558

Caroli patris obitu Philippi Regis consilia a belli curis ad concordiam flectebantur; cum ad Hispanicam profectionem in dies exstimulatus Belgium, & Italiam attritas, ac quassatas, pace prius recreare, ac reficere vellet. Igitur, Magnus equitum Magister ac Sanctadreanus Tribunus, vulgo *Marescialium* vocant, qui captivi ab Hispano detinebantur, una cum Arausionensi, Ruigomesio, Meliti Comite, atque Atrebatum Antistite, Lillam Frandriæ oppidum convenere. Ibi jactis de pace sermonibus, ut, veteribus omissis controversiis, de iis tantum, quæ post ademptam Carolo Sabaudio Allobrogum provinciam acciderant, disceptaretur, sancitum est. Inde ad Clercampium, in Sancti Pauli comitatu cœnobium, Lotharingus Cardinalis, equitum Magister, Sanctandreanus, Aureliani Episcopus, Albaspina a secretis pro Gallo; Albanus Dux, Atrebatum Antistes, Ruigomesius, atque Aurasionensis pro Hispano, se contulere. Induciæ in viginti dies pactæ; adventante hyeme, cum ægre sub signis contineri copiæ possent, in hyberna deductæ. Ceteris compositis, cum Caleti tantummodo controversia superesset, oppido decedere Gallis negantibus; Philippo vero, Anglo non adsentiente, nullas conditiones admittente, negotium anni reliquo extractum, in duos menses induciæ prorogatæ sunt. Cambresium, Cameraci Episcopi oppidum, quo anni sequentis initio ad rem perficiendam convenirent, designatum: cum interea Maria Britanniæ Regina, Philippi uxor, diuturna ægritudine confecta obiisset; cui Elisabetha, ex Anna Bolenia ab Henrico Octavo suscepta, successit. Eadem quoque die Reginaldus Polus Cardinalis decessit, cujus virtus, ac singulare in catholicam religionem studium enituit. Inde præcipuo Britanniæ lumine extincto, piaque Regina defuncta, regnandi initio liberum unicuique Elisabetha religionis arbitrium permisit.

Philippi Regis consilia de pace.

Lillæ conventus ad pacem inter Reges tractandam.

Induciæ inter Reges pactæ.

Reginaldi Poli Cardinalis obitus. Elisabetha religionis arbitrium permittit.

Eo-

1558

Brixiensium & Cremonensium de Ollio amne dissensiones.

Eodem anno ob Ollium amnem inter Brixienses, & Cremonenses tumultuatum, cum hi prisca totius fluminis possessione Brixienses depellere conarentur. Ac primum ad jurgia; mox ad arma deventum est; perampla, ac nobili Brixiæ civitate, ne quidquam, quod juribus suis officeret, finitimi molirentur, adnitente: cum ex eo amne, qui a Sebino lacu, quem hodie *Iseum* vocant, manans aquarum fecunditate Brixiense solum ingenti ubertate donat; quamplurima publice, ac privatim commoda incolæ consequantur. Igitur Brixienses milites cogunt, ad Ollii ripas armati consistunt, vi adversus Cremonenses usuri. De iis contentionibus cum Vargas Philippi legatus cognovisset, ut Brixienses ab armis abstineant, amice subortæ controversiæ tollantur, a Senatu petit; ne parvis initiis inter finitimos, atque invicem incensos populos bellum exoriatur. Postulatio æqua Patribus visa. Itaque Rex, ac Veneti, edicto promulgato, suos utrinque ab armis discedere jubent. Mox, ut negotium per arbitros definiretur, decretum. Veneti Dominicum Bolanum, Brixiæ Prætorem, dixere; Philippus Joannem Angusolam, Senatorem Mediolanensem, dedit: ii condicta die cum ad Ollii ripas stetissent, atque de controversiis disceptassent, re infecta, discessere.

Dominicus Bolanus, & Joannes Angusola arbitri de Brixiensibus & Cremonensibus cōtroversiis.

M. D. LIX.

1559

INsequentem annum a Virgineo partu M. D. LVIIII. pax inter Reges initio sancita insignem reddidit, qua afflictæ, ac perturbatæ christianæ reipublicæ opportune consultum est; tum quod ingentes copias Suleimanum ad Pannonias invadendas cogere, Viennamque præpotenti exercitu adoriturum nuntiaretur; tum quod religionis dissidia eo usque excrevissent, ut pestilens in Germania jam exortum virus non modo Angliam, catholica Regina defuncta, afficeret; sed in Galliam quoque passim serpendo se se effudisset, quæ præter alias causas ab externis curis ad internos morbos curandos Henrici animum traduxerant. Itaque Cambresii pax iis conditionibus inita est: *Quæ ad totius reipublicæ christianæ incolumitatem, decus, atque incrementum attinerent, ea se Reges*

Pax inter Galliarum & Hispaniarum Reges Cambresii inita.

ges

ges præstaturos, atque ad religionis dissensiones tollendas quamprimum concilium universale cogi curaturos pollicentur: In Morinis, ac Belgio utrinque capta oppida, Hedino excepto, restituantur: Taravanna in Galli potestatem redeat: Quæ in Monferratensi ditione loca occupata fuerant, Mantuanorum Duci tradantur; ipse vero incolis, qui ad partes Regum transierint, id minime fraudi fore, jurejurando sese obstringat: Valentiam Insubrum civitatem Galli deserant: Cirnum insulam Genuenses uti antea possideant: Qui ex Corsis Henrico faverint, pœnæ immunes sint: Oppidis, quæ in Hetruria Galli possident, decedant: Sabaudo quæcumque Galliarum Rex in Subalpinis occupaverat, Augusta Taurinorum, Pinarolo, Clavasco, Cherio, Villanova, in Hastensi agro; quæ per triennium in ejus potestate sint, exceptis, restituat, quo tempore Philippus Hastam, Vercellasque possideat. Vt pax firmius coalesceret, connubii nexus accessere; Philippus Elisabetham, Henrici Regis majorem natu filiam, quadringentorum aureorum millium dote tributa, uxorem duceret; Emanueli Philiberto, Sabaudiæ Duci, Margareta Henrici soror connubio jungeretur; trecenta aureorum millia, ac Biturigum, quoad ea viveret, ditio tribuerentur, dum æque cum Regibus amicitiam coleret. Hæ præcipuæ pacis leges fuere. In amicis vero recensendis honorifica utrinque Venetorum mentio facta. Optatæ pacis nuntio Venetias allato, publicæ lætitiæ egregia signa edita; Senatus decreto in divi Marci basilica solenni more divina peracta sunt; supplicatio circa forum, cuncta urbis affluente multitudine, religiosa pompa habita; cum in affabre factarum contignationum circumlatione auri, atque argenti innumera cælata, sculptaque vasa oculos intuentium perstringerent, exaggeratasque urbis opes mirifice ostentarent. Qui de sancita pace Senatum certiorem faceret, Theophilum Calcagninum Henricus Venetias misit. Eamdem Philippus per literas, perque Hernandum a secretis significavit. Legati duo, Joannes Capellius, Marcus Antonius Amulius, tunc Veronæ præfecturam gerens, designati; quorum ille in Galliam, hic in Hispaniam ad gratulationis munus cum Regibus obeundum proficiscerentur.

1558

Philippi Regis cum Elisabetha, Henrici Regis filia, nuptiæ.

Emanueli Philiberto Margareta Henrici soror connubio juncta.

Joannes Capellius in Galliam, M. Antonius Amulius in Hispaniam oratores designati.

Suleimani filiorum de regno dissensiones Turcas a Pannonico bello amovent.

Intestinis reipublicæ christianæ pacatis dissidiis, in Suleimanum

num

1558 num Pannonicam expeditionem, atque Viennæ oppugnationem meditantem, cunctis intendentibus, graves inter filios contentiones, atque adversa in regnum nitentium studia, ab externis bellis ad domesticas curas avocarunt. Cum enim illorum odia, atque inimicitias prorsus sedare, ac restinguere frustra nixus esset, Bajazetem minorem filium, solicitante metu, ne sævo gentis instituto, regium solium Selymo obtinente, ei victima caderet, res a privatis dissensionibus ad publica arma deducta est. Bajazetes Ancyræ Galatiæ civitate quantas potest equitum, ac peditum copias cogit; Syriæ præfectum sibi adjungit; ex circumjectis regionibus præsidia comparat. Selymus quoque frater delectus militum habet; exercitum instruit; pater subsidia mittit, Bajazetis interitu, intestinam pestem in Ottomanico regno delendam ratus. Haud procul ab Iconio acie dimicatum. Verum multitudine virtus Bajazetis repressa; victus e Cilicia cum quatuor filiis, ac militum manu ad Tacmassum Persarum Regem profugit. Suleimanus veritus, ne Persarum auxilio res novas moliretur, ingentibus pollicitis a Persa extorquet, ut filius, ac nepotes Ottomanicæ gentis instituto, quæ regnum neci, ac sanguini permiscet, e medio tollat: testem facinori, ne dolo obtegeretur, prægustatorem suum, Bajazeti notum, in Persidem ad regiam urbem Casbinum mittit. Eo præsente patri, ac filiis funiculo adstrictæ fauces, intercluso spiritu, finem vitæ dedere; corpora Sebastem delata, & condita sunt.

Hæc domestica Suleimani dissidia inhiantem Pannoniis animum eo anno revocarunt, ac ne pax cum Venetis, ob ea, quæ ad Dyrrhachium accidere, turbaretur, effecerunt. Nam piratis Apuliæ oras divexantibus, navigiaque per sinum Hadriaticum Venetias confluentia fœde diripientibus, Pandulphus Contarenus, classis legatus, cum decem expeditarum triremium manu ad ea purganda maria se contulit. Forte vero navigium cadis olei onustum quatuor biremes interceptum Aulonem protraxerant; recipere abnuente præfecto, Dyrrhachium perduxerant; inde, navigio in portu relicto, tertia noctis vigilia digressæ, ad Lachium promontorium se proripuere. Legatus, biremibus non inventis, Corcyram iter intendens, in tres myoparones, majores duos, alterum parvum

Venetum navigium a piratis captum Dyrrhachium perducitur.

cum

1558

cum incidisset, incitatiore remigio prosequitur: minor utpote levior, fugæque aptior, propinquum amnem subit; reliquos Dyrrhachium versus fugientes acriter nostri insequuntur. Et jam ex triremibus duæ altius provectæ ita institerant, ut eos tormentorum ictibus assequerentur: cum vero promontorio, ad quod Turcicæ biremes constiterant, ita prope essent, ut ad eas machinarum bombus perveniret, binas triremes prægressas, aliasque subsequentes conspicatæ, statim Dirrhachio propius se intulere. Nostri, ne disparem subire pugnam cogerentur, legatum cum reliquis triremibus præstolantur. Jam sex biremes ad urbis mœnia accesserant, iisque se protegebant, cum legatus superveniens Dyrrhachium recta petit. Quid hostes moliantur, in tuta tormentis statione contemplatur. Nunqum se loco moventibus, die frustra insumpto, sole abeunte dicessum parat. Tum Antonius Canalis, ablegatarum triremium præfectus, ad Contarenum versus: *An sex infamium piratarum biremes impunes relinquemus? Quæ tot navigia, quorum unum etiam ante oculos obversatur, intercepere? Patiemur teterrimos homines, nobis inspectantibus, Veneta navigia diripere; prædas e nostris agere? Neque ullus priscæ virtutis vigor animos in justam vindictam exacuet, atque extimulabit? An non id probro, ac dedecori nomini, ac famæ erit nostræ, si hinc nullo virtutis edito conatu discedimus? Nonne ex hoc elatiores, atque insolentiores facti, majoribus damnis, ac cladibus innoxios Venetæ Reipublicæ subjectos afficient?* Non ultra effatus Canalis: Contarenus cum triremibus digressus, aquatione facta, postridie diluculo Dirrhachii portum ingressus, oppido appropinquat; atque tormenti absque pila, displosione, amicitiæ signa edit. Ex arce quater excussæ cum globis machinæ, ita nostros consalutarunt, ut triremis Joannis Balbi remi aliquot frangerentur. Id legatus conspiciens, propius ad oppidum accedit; ne sibi biremes eriperentur, incolæ veriti, incondite magno tumultu conscendunt; veluti pugnam cum nostris commissuri, progrediuntur, cum interim ex arce continenter pilarum grando emitteretur. Contarenus in hostes citissime fertur; frequentibus, terrificisque bellicarum machinarum ictibus rem gerit. Piratæ, dejectis animis, spe amissa, fugam moliuntur; biremibus relictis, in terram exiliunt. Binæ demersæ fluctibus fuere;

Piratarum biremes Dyrrhachii se recipiunt.

Antonius Canalis Pandulphum Contarenum contra piratas concitat.

Pandulphus Contarenus Dirrhachii portum ingressus biremes piratarum invadit.

fuere; inde oppidum, atque arx a nostris verberari cœpta; mœnia compluribus in locis diruta. Incolæ metu perterriti, fuga saluti consulunt; nonaginta ex Turcis periere; neque verberatio intermittebatur; cum oppidani duos ex suis cum literis ad Contarenum oratum misere, ut ab eorum damnis, atque injuriis temperaret; oppidi præfectos absentes, qui si affuissent, nihil ejusmodi accidisset; reversos, malorum auctores dignis pœnis affecturos. Legatione audita, Pandulphus, receptui canere jusso, cum triremibus digreditur; navigium pridie captum Ascrivium perductum est.

Id Contareni factum vario animorum sensu civitatem commovit; vulgus extollere, *quod strenue, ac naviter rem gessisset, piratarum fastum, atque insolentiam repressisset: non cunctatione, ac segnitie, cui nonnunquam prudentiæ tituli prætexerentur, utendum, sed vivido animi impetu humani generis hostium conatus opprimendos fuisse; cunctisque patefaciendum, non frustra adornari triremes, classes instrui, immanem exhauriri pecuniæ vim; sed, ut implacabiles cum prædonibus inimicitias exercendo, tuta maria mortalibus redderentur*. At iis, qui rem maturius expendebant, non inanis gloriæ species, sed quæ inde oriri incommoda poterant, obversabantur: *Dum pacem cum Turcarum Rege Respublica coleret, classis legatum in illius portus se se intulisse, oppidorum mœnia verberasse, incolas cæde affecisse: verendum, ne Suleimanus injuriæ impatiens, insita Ottomanorum superbia tumidus, aliquid in Rempublicam moliretur, atque unius civis temeritate pax abrumperetur: fatale huic familiæ videri, ut belli Turcici omina, atque initia daret: Alexandri Contareni, classis legati, hujus Pandulphi fratris, anno* M. D. XXXVII. *iracundia, divulsa cum Turcis pacis fœdera, exortum atrox, & difficile bellum: quo per triennium variis casibus, ac jacturis fortuna Rempublicam exercuerat*. His adducti Patres, Senatusconsulto Pandulphum Contarenum, legatum, Venetiis coram Principe, ac Patribus se sistere, facti rationem redditurum, jussere; Jacobo Celso, sinus Hadriatici præfecto, ut ei Senatus decretum nuntiaret, interea classis curam susciperet, injunctum. Christophorus Canalis legatus suffectus, statim jussus urbe discedere. Literæ ad Marinum Caballium By-

Pandulphus Contarenus Venetias, in jus vocatur.

Christophorus Canalis classis Contareni loco legatus.

zan-

1559

Senatus mandata ad Marinum Caballium ad Byzantium legatum.

zantium datæ, ut ingentes in Dyrrhachinos querimonias jactaret, quod prædones reciperent, teterrimis, atque omni labe coinquinatis hominibus, in navigia, ac negotiatores sævientibus, apud eos tutus receptus esset; inde malorum omnium causam effluxisse: in homines hujusmodi severe animadverteret, pœnisque meritis coerceret; si quid Reipublicæ legatus deliquisset, in eum Senatum graviter animadversurum. Illyrici quoque magistratibus præceptum, ut intentiori custodia pro finibus excubarent, ne Turcarum incursionibus ex Dyrrhachii successu prædæ occasionem more gentis captantium paterent. Corcyræ copiæ trecentorum peditum supplemento auctæ. Veruntamen; vel, quod ea, quæ acciderant, invitis Venetis contigissent; vel potius, quod Suleimanus gravioribus cogitationibus filiorum dimicatione detineretur, cito ea molestia Marini Caballii virtute depulsa est. Re enim, uti gesta erat, intellecta, vel suorum ignaviæ, vel malignitati quæ evenerant tribuenda ratus, ad Senatum Suleimanus literas dedit, quarum summa hæc erat: *Quæ ad Dyrrhachium contigissent, ex Senatus sententia fuisse perpetrata minime sibi suaderi; quippe qui propensum Venetorum in pacem cum Ottomanis studium nosset: æquum ob id censere, ut ex pacis legibus ageretur; portus violatos, mœnia quassata, ac diruta, vi navigia abstracta: petere, ut auctor, plecteretur; navigium restitueretur: ad mœnia sarcienda aureorum nummorum mille penderentur: si quis suorum deliquisset, meritas juris pœnas persoluturum*. Patribus cum æqua Regis postulatio videretur, Christophoro Canali, qui classem a Contareno ad Pharum acceperat, navigium in Dyrrhachinum portum ducendi cura commissa est; ut pecunia ad reficienda mœnia curaretur, jussere.

Suleimani literæ de Dyrrhachino successu ad Venetos.

Eo vero anno (licet præter omnium opinionem, seriusque quam putabatur) Turcarum classis sexaginta triremium numero Hellesponto egressa Nicopolim pervenit; inde Dyrrhachium atque Neocastrum usque in Rhyzonici sinus fauces delata est. Plerique ut Philippum a Leptitana in Mauritania Tingitana expeditione averteret, immissum putavere; quam cum eo anno moliri decrevisset, in sequentem rejecerat. Ab ea vero classe, quamvis parum instructa, atque collectitio milite referta nihil timendum erat: attamen maria obsidendo, navigia intercipien-

1559 do, prædas, captivosque more gentis abducendo haud exigua molestia Veneti affecti sunt; cum plerique perterriti, navigatione relicta, a convehendis in urbem frumentis abstinerent. Nam post immensam prope imbrium copiam, quæ veris initio e cælo profluxerat, vehemens adeo siccitas consecuta est, ut squalentibus agris, sata nimio ardore absumerentur, vitiumque propagines, ac fructus exarescerent; inde frugum, vini, atque eorum, quæ ad victum necessaria sunt, caritas, nullis per tres menses e cælo manantibus pluviis, in immensum fere pretia auxerat. Quare soliciti Patres, nihil, quod ad levandam inopiam spectaret, omisere; in Bajoariam qui frumenta in urbem importarent, missi; octoginta sestarium millia ex Apulia, Philippo permittente, abducta; totidem e Flaminia confluxerant: multa in Peloponnesum, ac Græciam navigia missa, quibus laboranti annona civitati subventum est.

Turcica classis multa incommoda Venetis affert.

Ad piratarum vero insolentiam reprimendam immmensæ prope molis navigium singulari artificio extructum emittere Senatus decreverat, eique Christophori Canalis loco, quem classis legatum creaverat, Alexandrum Bonum, maritimis clarum studiis, præfectum suffecerat. Neque sumptui parcitum, neque ulla in re diligens cura omissa est, ut ingens moles formidabilis hostibus redderetur: multa varii generis bellica tormenta, armorum apparatus, strenui milites, peritissimi nautæ aderant. Dum vero sex ab urbe passuum millibus in anchoris ad fauces portus, triginta pedum altitudine aqua extante, moraretur; nondum erectis, ac dispositis machinis, atque ostiolis disclusis, primis tenebris sæva procella oborta, in latus inflexum, tormentorum pondere in eam partem delapso, violento turbine intendente se vento, demersum est: trecentorum, qui in eo erant hominum plerique vel aquis hausti, vel tormentis interfecti sunt. Eo eventu tota civitas incredibili mœrore perculsa est, nihilque prætermissum, quo sublevari, atque erigi posset: binæ majores triremes, totidem ampla navigia (*maranos* vocant) quorum nixu tolleretur, parata; Græcus homo, Francus nomine, notus urinator, contento spiritu ad duas ferme horas sub aquis moram trahere assuetus, operam ea in re Patribus est pollicitus. Navalium magistris injunctum, ut, quæcumque usui forent, militiæ Triumviris ad opus conficiendum suppeditarent.

Veneta ditionis inopia Magistratuum sedulitas ad annonas procurãdas. Alexander Bonus navigii contra piratas, extructi præfectus.

Navigium contra piratas extructum demergitur.

Græ-

Græci opera e profundo viginti circiter tormenta extracta fuere, ut eo sublato pondere facilius eveheretur; eidemque quoad viveret e publico victus Senatus decreto exhibitus. Verum humanæ industriæ labor irrito conatu cessit. Nam adhibitus varii generis harpagonibus, atque ad sustollenda pondera machinis, sexcentisque in id summo nixu incumbentibus hominibus, ad majores triremes alligatum, fractis dissilientibusque rudentibus, ac funibus, educi nunquam potuit. Ita immani impensa, ingentique labore ad piratarum, prædonumque perniciem ædificata moles miserrime, nullo edito fructu, deperiit. Atque sub id ferme tempus Cosmi Florentiæ Ducis rostrata biremis, quæ Pelusiacum sinum ingressa, ex Veneta navi Mauros nonnullos abstulerat, a Cypri triremium præfecto capta, temeritatis pœnas dedit. Qua ex re summa Cosmus molestia affectus cum ad Senatum plenas querelis literas dedisset, iis, quæ præfectum ad id impulerant, cognitis, atque æquum non esse, ut Veneta navigia, quæ arcium instar tuta esse debuerant, ea cujuspiam avaritiæ, ac libidini exponerentur, probatis Reipublicæ rationibus, acquievit; mox ut capta biremis cum aliquot, qui supererant, captivis restitueretur, a Senatu impetravit, quæ Corcyram perducta est.

1559

Hetrusca biremis a Cypri triremium præfecto capta.

Ejus vero insulæ defensioni cum in primis Patres incumbendum esse animadverterent, Sfortiam Pallavicinum, summum peditum præfectum, eo proficisci jussere, ut una cum Reipublicæ magistratibus de illa exactius, atque ex militaris disciplinæ præscripto accuratius munienda ageret. Is, inspecto urbis, arcium, atque insulæ situ, variis exceptis sententiis, Venetias reversus, cum in Patrum Collegio copiose, ac subtiliter de Corcyra ab hostium impetu tuenda disseruisset, ingens opus, quod hodie in immensam prope, nullis vel laboribus, vel sumptui parcendo, magnitudinem excrevit, Senatus consulto cœptum est. Pallavicinus magna auctus dignitate, militiæ totius præfecturam est adeptus; eique de more in divi Marci basilica vexillum Principis manu delatum.

Sfortia Pallavicinus in Corcyram missus ob munitiones statuendas.

Sfortiæ Pallavicino militiæ summa præfectura tributa.

Dum hæc a Venetis geruntur, Lutetiæ, depositis armis, ingentia pro inita pace signa edebantur, magnificentissimoque apparatu in spectacula, variorumque lusuum genera effusa civitate, nuptiæ concelebrantur; cum Philippus e Belgio Atrebatum Episcopum, Albanum Ducem, ac Ruigomesium ad Henrici filiam sibi uxorem desponsam accipiendam cum mandatis in Galliam

1559 misisset, eoque Philibertus Sabaudiæ Dux ad nuptias cum regia sorore accessisset. Dum theatrales apparatus, choreæ, ludi equestres, hastarum certamina incredibili tum amplissimæ urbis, tum finitimarum regionum, miro populi undique affluentis concursu, habebantur; Henricus, ut erat ad omnia militaria munera egregie natura, & usu formatus, in hastarum concursu, clarissimis regiæ fortitudinis argumentis editis, pluribusque concertatoribus equo dejectis, tandem cum Mongomerio Scoto, hastis cuspide ferrea nudatis, parvuloque tantum ferreo annulo ad summum astricto, congressus, dum ambo, admotis calcaribus, citatisque equis ingenti velocitate concurrunt, Scoti hasta in regiam cassidem impacta dissiliit, ejusque fragmentum per rimulas in Henrici caput penetravit; ex equo statim procumbentem in aulam custodes corporis deduxere. Infausto eventu, splendidissimis nuptiis, triumphis, ac ludis mœsta facies, ac luctus obducitur; repentinaque mutatione ab ingenti lætitia ad summum mœrorem, prægravesque solicitudines, admirabili inconstantiæ rerum humanarum exemplo, Gallorum res traductæ sunt. Nam tertio kal. julii ictus, cum medicorum conatus morbi vis, quem leviorem esse, quemque facile ope humana vinci posse sperarent, inanes reddidisset; tandem septimo idus julii, noxis expiatis, divinoque refectus pane, christiana pietate fultus excessit. Eo vita functo, Franciscus, major natu filius, Delphinus, regni gubernacula, nondum sexdecim egressus annos suscepit. De regis casu, atque obitu Joannes Capellius, qui Henrico gratulatum de pace proficiscebatur, certior factus, Lugduni substitit, literasque ad Senatum dedit, quibus an se iter prosequi placeret, petebat. Statimque Lutetiam se conferre, munusque legationis obire jussus; adjectis fiduciariis epistolis, quibus, ut Senatus nomine acerbum Henrici patris casum Francisco condoleret, jubebatur: duos propediem legatos, qui id officii præstarent, atque acceptum regnum gratularentur, missurum. Nicolaus Pontius doctor, Bernardus Naugerius, equestri ambo dignitate, sunt designati: cum interim Joannes Michaelius, ordinarius orator, nullum officii genus, quo Senatus mœrorem ex inopinato Henrici excessu susceptum Regi, ac Catharinæ matri patefaceret, prætermisisset; quæcumque in amplissimum regnum a Venetis officia proficisci possent, detulisset. Franciscus supra æta-

Henricus Galliæ Rex a Mongomerio Scoto in equestri ludo hasta percussus, obiit.

Franciscus II. Henrico patri in regno succedit.

Nicolaus Pontius, Bernardus Naugerius oratores in Galliam designati.

Joannis Michaelii oratoris cũ Francisco Rege officiũ.

Francisci II. Regis responsum.

1559

ætatem regiis virtutibus excultus, ita Michaelium est alloquutus, ut singularem prudentiam, atque expeditum ad res præclare gerendas ingenium ostenderet. Gratias Senatui agit; summo se Rempublicam amore prosequi testatur; iniquo licet fato patre sibi erepto, eamdem, quam ipse coluerat cum Venetis amicitiam, retenturum, neque ulla in re patri concessurum: quæ ad illius dignitatem, vel incrementum spectarent, uti præcipuum inter Reipublicæ amicos deceret, curaturum. Eodem officii genere cum Regina matre, quam atro vestitu, tenebricosis parietibus clausam cum filiis, regiisque sororibus invenit, Michaelius usus est: quæ paucis, intercisisque verbis par filio in Rempublicam studium significavit. Eodem tempore Marcus Antonius Amulius Gandavum pervenit, ac Philippo Reipublicæ nomine pacem est gratulatus; quam licet ob inopportunum Henrici obitum plerique brevi convellendam arbitrarentur; attamen constans adeo in ea servanda Philippus extitit; nec minus Galli, vel ob Regis immaturam adhuc ætatem, vel ob novarum rerum semina, quæ jam tum in Gallia jactabantur, pro ea retinenda soliciti fuere; ut, affinitatis vinculo adjecto, pax inter gentes alioqui infensas diuturnior, ac sibi initio suaserant, futura videretur; ex qua ille in primis fructus cunctorum votis expectabatur, ut religionis dissidia, quibus per tot annos christiana respublica lacerata, atque afflicta fuerat, tollerentur.

Vigebat sane vehemens christianorum Principum in id studium; Paulusque in primis Pontifex Maximus pio in religionem animo nihil non effecturus videbatur, nisi affecta jam ætas, domesticæ curæ, atque nimius quidam impetus, quo acri, ac rigida severitate mortales deterrere potius, quam allicere censebatur, offecissent. Nam cum ad eum multa de nepotum avaritia, ac libidine allata essent, quæ aliquamdiu vel timor, vel obsequium oppresserat, vehementer commotus, atque iracundiæ æstu impatiens, nunc familiæ sobolem detestari; nunc amicorum, atque eorum, quibus ipse se crediderat, fidem conqueri; inscium, & immeritum omnium odium, atque invidiam subiisse. Statimque Carolum Caraffam Cardinalem, Paliani Ducem, Montisbelli Marchionem urbe expellit; auctoritate, ac dignitatibus, quibus pontificatum gesserant, exuit; sacrorum

Carolus Caraffa Card. & Paliani Dux a Pontifice Roma expulsi, & dignitatibus exuti.

1559 Patrum Collegio convocato, ingenti animi mœrore, summa iracundia intermisto in nepotes invehitur; *immunem se ab eorum criminibus; quæ perperam gesta sint, non sibi tribui debere. Quid enim faceret intra palatii parietes inclusus, ad quem nihil, nisi per alios perveniret? Daturum se operam, ut aliorum errata optimo, atque egregio ipsius in rempublicam christianam animo corrigantur*. Mox quibusdam vectigalibus, quæ se inscio indicta ajebat, sublatis, urbis custodiæ Camillum Ursinum præfecit; cui paucos post dies defuncto, Joannem Antonium Ursinum, Gravinæ Ducis fratrem, suffecit. Viginti Cardinalium, ac quadraginta Curiæ ministrorum collegium instituit, a quo secum pontificiæ ditionis causæ cognoscerentur; edicto promulgato, ut iis, qui ob magistratuum avaritiam, ac sordes rerum suarum jacturam fecissent, tutus ad eum aditus foret; se ex æquo jus illis administraturum.

Paulus Pont. Episcopos ad ecclesias regendas proficisci imperat.

Is licet domesticorum curis, atque urbis, ecclesiasticarumque ditionum tuendarum solicitudinibus distentus, assiduis tamen in religionis quæstionibus cognoscendis, atque hæreseos labe vel infectis, vel suspectis coercendis, atque exterminandis erat. Episcopos, ut ad sibi creditas ecclesias regendas, urbe relicta, proficiscerentur, quæ res ea tempestate durior plerisque videbatur, compulit. In cooptandis vero Episcopis solers adeo, atque acerrimus perscrutator erat, ut cum vix unquam sibi satisfaceret, ambigua cunctatione menses, atque annos tereret. Id in nonnullis Venetorum civitatibus contigit. Nam ob Durantis Cardinalis, Brixiæ Antistitis, obitum multis Senatus precibus fatigatus post annum Dominicum Bolanum, Equitem, Francisci filium, illius tunc præturam civitatis gerentem, Episcopum declaravit; quem grave onus detrectantem ad eam provinciam alacri suscipiendam animo per literas est cohortatus: præceptis obtemperaret, divino nutui acquiesceret, colla cælesti jugo subderet, peramplam ecclesiam regendam spe divini Numinis fretus susciperet. Illum prætura, publicisque muneribus abdicatum Senatus Brixiensium precibus ductus, insueto exemplo definiendis amnis Ollii controversiis cum Angusola Senatore interesse voluit; rebusque ex Patrum sententia compositis, Brixiam reversus sacris initiatus est.

Dominicus Bolanus Brixiæ Episcopus declaratus.

Brixiensium & Cremonensium de Ollio amne controversia a Bolano & Angusola composita.

Rem

1559

Pauli Pont. decretum de religiosam vitam professis in cœnobiis coercendis.

Pauli IV. Pontificis obitus.

Rem quoque perdifficilem Paulus aggressus, vitam religiosam professis in cœnobia, unde qualibet ex causa exierant, præstituta die, nulla mora, aut excusatione adhibita, regredi præcepit: ni id facerent excommunicationis vinculo adstringerentur: quæ sacerdotia obtinerent, ea Apostolicæ Sedi cederent: obtemperare detrectantibus, ut ab aliis internoscerentur, pileo, aut galero lineum album filum imponere jussit. Atque in eo edicto exequendo severe adeo, atque acerbe enitebatur, ut complures in pontificiis ditionibus satellitum manu in vincula truderentur; alii in triremes conjicerentur. Ex eaque lege ingens hujus generis hominum turbatio, ac tumultus in urbe Veneta excitatus; quam urbem, qui varias ob causas edicto parere non poterant, uti tutissimum perfugium elegerant; eorumque ad triginta millia esse ferebantur: quorum plerique desperatione adacti, in Turcarum oras proficisci, vel in Germaniam migrare statuerant; nonnuli domorum parietibus inclusi rei exitum, ac propinquum Pontificis lethum præstolabantur, cœnobiarchis (quod durum nimium videbatur) intra monasteriorum septa homines hujusmodi excipere abnuentibus, utpote qui ad id præstandum edicto non cogerentur. Dum hæc, atque alia ad lapsos ecclesiasticæ disciplinæ mores restituendos Paulus molitur, cum aqua intercute laborare cœpisset, tandem quintodecimo kal. septembris tertium supra octogesimum annum agens, naturæ concessit. Nondum animam efflaverat, cum repente furens populus, perque urbem veluti amentia correptus discursans, effractis carceribus, omnes innoxios, æque ac sontes liberavit: mox novum Inquisitionis carcerem, igne injecto, iis, qui eo detinebantur emissis, flammis absumpsit. In sacram quoque Dominicanæ familiæ ædem ad Minervam impetus factus, incendium intentatum, ac vix demississimis nonnullorum precibus aversum. Neque his exagitata, atque œstro percita plebs contenta, in statuam e pario marmore Paulo in Capitolio erectam sæviit, caputque illi cum dextera manu præcisum triduo ludibrio habitum per urbem provolvit; quod tandem, languescente rabie, in Tyberim projecit; populi Romani edicto pervulgato, ut ex urbe insignia Caraffæ familiæ, pœna perduellionis non obtemperantibus proposita, tollerentur.

Romani populi furor in Pauli Pontif. monumenta.

1559

Herculis Ferrariæ Ducis obitus. Alphonsus Herculi patri succedit. Jacobus Surianus, & Lazarus Mocenicus oratores ad Alphonsum Ferrariæ Ducem. Emanuel Philibertus, Sabaudiæ Dux, suum principatum recipit. Philippus Mocenicus ad Sabaudiæ Ducem orator. Laurentii Prioli Ducis obitus. Hieronymus Priolus Dux fratri Laurentio suffectus.

Per eos quoque dies Hercules Ferrariæ Dux excessit e vita, Alphonso filio majore natu herede relicto. Ad eum legati duo officii causa designati Jacobus Surianus, Lazarus Mocenicus, qui perillustri comitatu, ac cultu legationis munere perfuncti sunt. Emanuel quoque Philibertus ex Hispania in Italiam reversus, Allobrogicum, ac Subalpinum principatum a Gallorum Rege ex pace Cambresii inita restitutum suscepit: Philippus Mocenicus gratulationis causa missus, ad legationis ordinariæ munus obeundum apud illum manere jussus. Ne ab hoc quidem tot funerum cumulo Venetiarum Princeps sejungi potuit; nam cum triennio summa cum laude Reipublicæ præfuisset, vita functus est: a Leonardo Justiniano, Laurentii filio, in Gemellorum æde laudatus, ac divi Dominici avito tumulo conditus. In ejus locum Hieronymus Priolus, frater major natu, divi Marci Procurator, est suffectus. Interea Romæ, evocato cum præsidiis Ascanio Corneo Duce, tumultu plebis compresso, in Vaticanum ad novi Pontificis celebranda comitia Cardinales nonis septembris convenere; quæ ob dissentientes sententias, atque illorum, qui summo ad eam dignitatem nixu contendebant, studia perplexa admodum, ac diuturna fuere. Senatus per literas, perque Aloysium Mocenicum legatum cum Cardinalium Collegio vehementer egit, ut, dissidiis compositis, in eum vota, ac studia converterentur, qui afflictæ, ac perturbatæ christianæ reipublicæ succurrere, religionem in plerisque provinciis debilitatam, ac prope ruentem sarcire, ac pristino decori restitutam tueri, atque augere posset. Tandem vero, quatuor elapsis mensibus, Joannes Angelus Mediceus Cardinalis profesta Natalis nocte omnium consensu, cunctis ad illius genua provolutis, Pontifex renunciatus est, atque Pii Quarti nomen suscepit.

Pii IV. Pontificis electio.

M. D. LX.

1560

DUm Reges veteribus odiis perciti inter se plusquam civilibus dissensionibus digladiarentur, incepta jam a Paulo Tertio Pontifice Maximo ante decem atque octo annos in Tridentina civitate Synodus, ob bellorum tumul-

1560

tumultus in aliud tempus dilata fuerat; cujus tandem meliori ſpe perficiendæ conſilia tunc ſuſcipienda videbantur, quod, diſſidiis compoſitis, ac pace parta, cunctorum animi paratiores ad grave incendium reſtinguendum, quo pleræque chriſtianæ reipublicæ provinciæ miſerrime conflagrabant, eſſent futuri. Id enim in primis Pius Pontifex recens creatus meditabatur, ut quam poſſet afflictis rebus opem ferret. Neque ſegnius in id Regum, ac Principum ſtudium, cum religionis obtentu perniciosa libertas, ſeu potius veſana licentia paſſim graſſaretur, ac excuſſo legum metu, dominorum ſpretis imperiis, petulantia, libido, elatio irrepſiſſent. Pio Pontifici a Senatu perhonorifica eſt decreta legatio, in qua fuere Melchior Michaelius, Aloyſius Rhenerius divi Marci Procuratores, Hieronymus Grimanus, Hieronymus Zanius. Ii una cum Marco Antonio Amulio, qui Aloyſio Mocenico ordinario legato ſucceſſor datus fuerat, Romam profecti, omnium ordinum ingenti obviam effuſa multitudine, in urbem deducti; mox a Pontifice in Regum aula excepti ſunt. Adeptum pontificatum gratulati, officia, pietatem, ac religionem Reipublicæ teſtantia exhibuere: poſtera die ſplendidiſſimum, ac magnificentiſſimum epulum Pius præbuit, atque in Venetæ Reipublicæ laudes effuſus, omne in augenda illius dignitate ſtudium, atque operam eſt pollicitus. Legatos ſingulos equeſtri dignitate ornavit; cum eiſdem multa de reipublicæ chriſtianæ, ac religionis ſtatu, de Concilio indicendo diſſeruit, eademque Senatui ſignificavit. Summum in illo tuendæ pacis ſtudium erat; æquus in omnes pater; neutri Regum propenſior, ut cuncti magna ſpe ducerentur, præſentibus tandem malis opportuna opera adhiberi poſſe. Tres, inito pontificatu, in Cardinalium collegium cooptavit, Joannem Mediceum, Coſmi Florentiæ Ducis filium; Carolum Borromeum, ex Margareta ſorore Giberto Borromeo Aronæ Comiti Mediolanenſi nupta nepotem; Joannem Antonium Scerbellonum; atque ut propenſi in Venetam Rempublicam animi præclarum aliquod argumentum ederet, regni Cyprii Antiſtite biennio fere ante vita functo, cum nondum ſucceſſor a Paulo dictus eſſet, quatuor eligendorum jus Senatui detulit, ex quibus mox ipſe Archiepiſcopum crearet. Laurentium Foſcarenum, Gregorium Bar-

Veneti oratores ad Pium Pontificem. Marcus Antonius Amulius ad Pontificem ordinarius orator.

Pius Pontif. ad quatuor in Antiſtitem Cyprium nominandos jus Venetis tribuit.

1560

Philippus Mocenicus regni Cyprii Antistes electus. Andreas Bolduus Mocenici loco ad Allobrogem orator.

Barbadicum, Hieronymum Trivisanum viros sacratos; Philip
pum Mocenicum, ad Allobrogum Ducem legatum designa
tum, Patres nuncupavere: ex his Mocenicum, morum inte
gritate, atque egregia doctrina præstantem, Pontifex delegit;
cui Andreas Bolduus orator ad Sabaudum est suffectus.

Verum ea tempestate cunctorum oculi ad Galliæ regnum
obvertebantur, quod Henrici fortissimi, ac prudentissimi Re
gis excessu ad Franciscum impuberem, ac feminam pervene
rat, in eamque rerum conditionem inciderat, ut, externis li
cet bellorum turbinibus discussis, in dies magis intestinis mor
bis vexaretur, ac variis exagitatum affectibus, haud parum
pristini roboris amitteret, gliscentibus religionis dissidiis, at
que in complurium animis novarum rerum studiis, vel ad
privatas augendas fortunas, vel ad conterendos adversarios
assurgentibus, quæ jam tum a Francisci magni exorta tempo
ribus, paulatim se se extulerant; dum continentibus belli
distento, atque cum Germanis fœdere juncto, ex illius gen
tis primoribus multi Lutetiam, atque alia Galliæ loca fre
quentarent, qui cum a recto priscæ religionis instituto defle
xissent, pravo exemplo, veluti tabifico attactu, Gallos pleros
que affecerant. Inde per libellos novæ doctrinæ virus diffu
sum, plebem libertatis lenocinio pellexerat; proceribus nova
rum rerum cupidine inflammatis stimulos, ac faces addide
rat: cum præsertim Antistites, crediti sibi curandarum ani
marum muneris prorsus obliti, & in Regum aulis vitam tra
ducere soliti, immensas redditutum ecclesiasticorum opes ex
haurirent; non iis, qui doctrina, morum integritate, ac reli
gione præstarent, sed qui regni negotia obirent, sacræ digni
tates præmii loco tribuerentur; egregiæque mercedis fructu
nonnunquam fœdo exemplo ad pueros, feminasque manaret
Resolutis proinde ecclesiasticæ disciplinæ nervis, atque doctri
næ, ac pietatis aggere comminuto, haud difficile fuit, homi
nes, in vetitum semper nitentes, atque semel laxatis habenis
in omne impudentiæ genus proclives, a veritatis semita aber
rare. Tot malorum cumulo Franciscus Rex, catholicæ religio
nis observantissimus, obviam ire conatus est; gravissimis pœ
nis novatores coercuit; severe in sontes animadvertit. Verum
quæ stirpitus morbum evellerent, nulla idonea satis remedi

Francisci Regis sedulitas in religionis novatoribus plectendis.

in-

1560

inventa : cum multi Genevam (quæ hæreticorum asylum esse cœperat) ex cunctis Galliæ civitatibus confugerent, ex eorumque amicitiis, ac clientelis majore in dies numero nova secta augeretur, captivitates, supplicia, interneciones ad delendam pestem non sufficerent; immo ea libido complures omnium ordinum ita invaserat, ut contrito legum, ac judiciorum metu, quo, Francisco, atque Henrico vivente, continebantur, ad summam licentiam, atque omnium scelerum impunitatem, quam libertatem vocabant, anhelarent. Nec duces, aut antesignani deerant, qui ambitioni, atque dominandi cupiditati religionis causam prætexerent. Inde Ugonotorum sectæ initium, cujus Joannes Calvinus, Noviomagi in Morinis natus, longe princeps, e Geneva civitate semina scriptis, ac ministris in Galliam diffuderat; a Turonum urbis porta Hugonis Regis nomine nuncupata, penes quam primum ejus sectæ homines concionari, & orare consueverant, appellationem sortita.

Ugonoti, unde dicti.

Et hoc veluti fonte ingentia mala prodiere, quæ initio hujus anni cœpta, innumeris prope casibus amplissimum, ac nobilissimum regnum hucusque versavere; arma civilia suscepta; cruenta certamina inita; innumeræ multitudinis strages; obstinatæ urbium obsidiones; Reges inaudita crudelitate ferro extincti; externæ gentes in regni penetralia a factionibus vocatæ; ac denique quidquid miserum, atque acerbum excogitari, aut fingi potest, actum, perpetratum. Cum enim Lugduni decem circiter ejus factionis homines in Petri cujusdam Tarassoni domo convenissent; conjurationis fundamenta jaciunt; Namnetes in Armoricis civitatem designant, quo ex omnibus regni partibus confluant. Ductor, ac princeps consiliorum Godofridus Barrius, Renaudius cognomine Forestus, Regem sexto idus martii Blœsis una cum matre, fratribus, Guisio Duce, ac Lotharingiæ Cardinali, quorum summa in regno erat auctoritas, comprehendere statuunt; ad tumultus populi comprimendos, in præcipuis regni urbibus ex nobilitate viros eligunt; omnes aditus, e quibus auxilia ad Guisios transmitti possent, obsepire decernunt. Verum dum copiæ ad scelus patrandum comparantur, rei multis communicatæ indicia ad Regem pervenere: detectis *Protestantium*

Ugonoti in Petri Tarassoni domo Lugduni conveniunt.

Namnetibus Ugonoti convenire designant.

Godofredi Barrii consilium de Rege & Galliæ proceribus cōprehendendis.

(hoc

1560 (hoc enim nomine eos appellabimus) consiliis, quibus, Rege, matre, fratribus, ac Guisiis Principibus in suam potestatem redactis, nova invecta, veterem religionem delere; Galliæ monarchiam prosternere; cuncta diripere; divina, humanaque miscere meditabantur. Franciscus Ambosiam, valde munitum oppidum, se recipit; militum delectus haberi mandat; armatos eo statim convolare jubet; in complures supremo supplicio animadvertit. Renaudius a regiis militibus confoditur; plebi, atque iis, qui in se non deliquissent, reliquorum criminum venia conceditur. Ita compresso eo conjuratorum hominum conatu, summoque periculo Rex ereptus est: at non extinctus sævæ pestis furor, sed veluti exagitatus in dies magis recrudescere, atque profundiores radices agere. Itaque Franciscus nil intentatum relinquere, omnia experiri constituit, quibus si non restingui, saltem sedari concitatæ plebis impetus posset. Senatui, quæ sibi acciderint, per Aquensem Episcopum legatum significat; flagitat, cum Pio Pontifice Maximo agat, ut quamprimum Concilium variis reipublicæ christianæ casibus prorogatum, cunctatione amota, Tridenti indicat. Eo tantum effrenes populorum impetus remorari, ac sisti posse; si, ex cunctis orbis regionibus Synodo coacta, gravissima auctoritate sceleratorum hominum adversa catholicæ religioni commenta, ac sectæ disjiciantur, ac profligentur. Detecta perditorum hominum consilia, ac summo Regem periculo ereptum Patres gratulantur; deinde Pium Pontificem Maximum ad cogendum Concilium urgent, qui egregio in rempublicam christianam animo nuper suam ea in re mentem Senatui significaverat: nihil sibi antiquius fore, quam ut per tot annos divulsam, ac labefactatam religionem sarciret; in id omnes conatus, ac nervos adhibiturum; Christianissimo Regi opem laturum; ut in Gallia avita institutio retineatur, enixurum. Quæ ab Apostolicæ Sedis legatis in Regum, ac Principum aulis hisce de rebus agerentur, ea omnia cum Reipublicæ oratoribus communicari mandavit, ut communi studio in saluberrimum, atque christianæ reipublicæ necessarium opus incumberent.

Franciscus Rex Ambosiam se recipit, milites cogit, in sontes animadvertit. Godifridus Barrius interficitur.

Venetorum cum Pio Pontifice officium de Concilio indicendo.

Ceterum intestinis malis christianæ reipublicæ laboranti aliæ quoque externæ clades ob Leptitanam infeliciter susceptam a

Phi-

Philippo Rege expeditionem accessere. Nam pace inter Gallos atque Hispanos icta, Rhodiensium militum Magister, cui superioribus annis Tripolis Africæ urbs a Turcis erepta, atque a Suleimano Draguti concessa fuerat, acceptæ injuriæ memor, in omnem occasionem intentus, qua illius recuperandæ spes affulgeret, Hispanum ad eam expeditionem solicitare, atque urgere cœpit: prædonum Hispaniæ regno imminentium infames receptus everteret, qui eo usque excrevissent, ut Dragutes non modo Carvenæ Regem Maurum majore sui principatus parte exuisset; verum etiam, corruptis Maurorum animis, Meningem insulam (*Gerbe* hodie dictam) a Lotophagis olim, ut fert opinio, inhabitatam, Suleimano *Secho* (ita enim Regulum vocant) amicitiæ specie Tripolim deducto, occupasset; nec multo postea eo interfecto, alteri *Secho* sex aureorum millium indicta pensione tradidisset: parvo negotio expugnari urbem posse, quod in ea quingentorum dumtaxat propugnatorum præsidium esset; infensum Draguti, ac Turcico nomini Carvenæ Regem socia arma juncturum, ut adeptam sibi regionem recipiat. Philippus itaque certa propemodum victoriæ spe classem instrui, copias cogi mandat. Summum imperium Medinæ Cæli Duci defert. At variis ex causis profectione impedita, de Christianorum apparatu Dragutes certior factus, ad duo amplius propugnatorum millia in urbem invexit. Inde spe ejus potiundæ Hispani dejecti, Meningem recta petunt, nullo negotio a *Secho* arce tradita potiuntur; annuo illum tributo regio sacramento obstringunt; peramplam, atque uti compluribus videbatur, tutissimam, & inexpugnabilem arcem Philippalcazeriam Regisnomine nuncupatam struere aggrediuntur.

1560

Dragutis imperii incrementa.

Philippus Rex Africanam expeditionem decernit.

Medina Cæli Duci classis imperium defert.

Interea de Hispanorum conatu Turcarum Rex certior factus, summa celeritate classem quadraginta supra centum triremium comparat; Pialim Bassam imperatorem designat; ducandæ curam Mustaphæ injungit. Ea veris initio egressa, cum mense majo ad Gaulum prope Melitam pervenisset, & in Africam contendens, summo mane regiæ classi copiam pugnandi fecisset; ejus adspectu, ingenti adeo timore Hispani correpti sunt, ut statim triremes in fugam versæ, pars proris terræ obversis, litoribus impactæ, facultatem condendi sese clas-

Piali Bassa a Suleimano classis imperium demandatur.

Hispanicæ classis ad Turcarum prospectum fuga & profligatio.

1560 classiariis præberent, in quibus regia Joannis Andreæ Auriæ, ipso cum paucis e suis in terram prosiliente, se usque ad Meningis munitiones proripuit: pars incitato remigio, passis velis, longius se subducere conarentur. Ex iis, quæ ad litus contendebant, nonnullæ ab hostibus captæ; septem munitionibus protectæ evasere; quæ in altum provectæ fuerant, velis intumescentibus, malis, antemnis diffractis, nonnullæ in Turcarum potestatem venere; Sancius Leva cum Neapolitanis, quibus præerat, captus; eandem fortunam Flaminius Ursinus pontificiarum præfectus subiit: navigia vigintiquinque ad victoriæ cumulum accessere. Prorex, atque Joannes Andreas, noctu fuga capta, celocibus delati Melitam incolumes pervenere. Hæc miserabilis ad Meningem insulam clades fuit, qua vel internecione, vel aquarum haustu, vel teterrima servitute, variisque casibus decem atque octo Christianorum millia desiderata sunt, amissæ triremes vigintiseptem, naves onerariæ præter alia minora navigia quatuordecim. Eos, qui, Alvaro Sandæo duce, in Meningis nuper extructo opere remanserant, variis oppugnationibus Turcæ fatigavere. Atroci utrinque certamine sæpius pugnatum, modo subeuntibus hostibus, atque propugnatorum cæde iter ad oppidum tentantibus; modo repulsis, atque ingenti strage dejectis. Tandem commeatu, atque aquarum inopia militibus prope siti enectis, cum, Alvaro Sandæo duce, constanti viro, atque intrepido adhortante, supremum laborum exitum experiri decrevissent, eruptione facta, Turcas inopinantes adorti, initio complures prosternunt, cædunt, obtruncant; multitudine demum magis, quam virtute funduntur. Alvarus vivus in Turcarum potestatem venit; duce amisso, reliquis præsidiariis militibus se dedentibus, arce hostes potiuntur. Hispanos fere omnes, qui supererant, ferro absumunt. Pialis, circa augustum medium arce occupata, supra vota eventu jactabundus, cursu Aulonem intento, iter Hellespontum versus arripuit. Hoc infausto successu, nullis virtutis, nullis militaris disciplinæ signis editis, nemo fuit, qui ob attritas maritimas christianorum vires vehementi dolore non afficeretur, atque efferæ gentis insolentiam ob id magis auctam non arbitraretur.

Alvari Sandæi Meningis munitionis ducis egregium facinus.

Alvari Sandæi captivitas & novæ arcis amissa.

Veneti in primis ingentem jacturam Philippo condoluere; quod,

1560

quod, summo totius christianæ reipublicæ damno fœde capta, ac disjecta Hispanorum classe, communes hostes majora incrementa sumpturos, per cuncta maria libere debacchaturos intelligerent. Et vero iis omnibus, quorum ad maris litora ditiones protendebantur, insueto pavore perculsis, illorum avaritia, atque sitis inexplebilis coerceri, aut sedari nequivit, qui piraticam exercendo, negotiatores aggredi consueverant. Inter hos Andreas Lenus, Fruzzascii Comes, e Sabaudi ditione, navigio instructo, Nicæa egressus, haud parva detrimenta Venetorum rebus intulit. Neque absimili instituto Philippus Cicala Ligur, summi nominis pirata, in nostros sævit, ac prædas egit. De Leno cum Emanuele Senatus conquestus, quæ illata ab eo damna fuerant, sarciri Allobrox jussit. Cicalam Christophorus Canalis persecutus, circa Siculum fretum, myoparone prope naufragio absumpto, periclitantem cepit; captum Venetias misit; Senatus jussu in vincula conjectus carcere per aliquot menses detentus, tandem summis precibus Pontifice, ac Cardinali divi Clementis ejus patruo adnitentibus, iis legibus in eorum gratiam libertati est restitutus, ut prius nostrorum incolumitati prospiceret.

Philippus Cicala Ligur pirata a Christophoro Canali capitur.

Dum hæc fiunt, in Gallia repressa conjurationis initia sensim se efferre, ac rursus per provincias erumpere incipiunt, ut jam prope ad desperationem deductæ res viderentur; tantumque vel animorum pervicacia elati, vel procerum nonnullorum favore, & gratia subnixi factiosi homines provehebantur, ut nullis legum frenis coerciti, pro libidine imperarent; templa per summum scelus contaminarent; in publicis locis cœtus cogerent; depravata religione, Regis imperium excutere niterentur. Porro qui vetera repetebant, atque concitatæ multitudinis fluctus expendebant, quonam virus per omnes nobilissimi regni artus diffusum evaderet, taciti meditabantur. Germaniam in complures sectas divulsam; Angliam a catholica Ecclesia sejunctam; Scotiæ regnum consimili amentia captum; Galliam tumultuantem; Hispaniam, in qua adhuc Mauritanæ stirpis homines voce tenus Christiani, corde judaicos ritus retinentes degerent, plerisque in locis eodem morbi genere correptam; Belgium haud absimili flamma contactum: quænam superesset provincia, Italia excepta, ad quam te-

1560 teterrimæ pestis vis non pervasisset? in qua tamen furtim illius semina a pravis hominibus veluti per cuniculos ita jacierentur, ut nemo esset, qui gravissimis, ingentibusque solicitudinibus non angeretur. Neque vero ullum, nisi a communi Synodo remedium petendum videbatur. Quapropter Senatus cum reipublicæ christianæ vulnera Pontifici sæpius per oratorem suum patefaceret, cunctatione utendum non esse suadebat: *Gravi morbo Galliæ regno laboranti hoc uno opitulari tantum posse; providendum ne mora tabifico veneno saniores quoque partes inficerentur: verendum ne insanientis populi fluctibus ii, qui regni gubernacula tenerent, abriperentur: id si acciderit, non opis ferendæ, sed inane tantum pœnitendi tempus fore: id potissimum moliretur; in id curas, cogitationesque conferret, ut Concilium quamprimum indiceretur, cujus auctoritate, divino adspirante Numine, dissipatæ in vulgus, atque arreptæ a popularibus hominibus adversæ priscæ religioni sententiæ discuterentur, atque excinderentur.* Itaque Pius Concilii prosequendi diploma fieri mandavit, illudque ad Senatum misit: per Joannem Delphinum legatum cum Ferdinando Imperatore egit, ut communi consilio Tridenti Synodus cogeretur, quo Germani, Galli, atque Itali facile convenire possent.

Pii Pontifex Concilii diploma fieri mandat, & ad Senatū mittit.

Pii Pontificis cū Ferdinando Cæsare officium de Cōcilio convocando.

Inter ea vero quæ difficillimis in rebus, ac temporibus Pontificis ante oculos obversabantur, Geneva, confluentium perditorum hominum receptus, erat; quo ex oppido, veluti ex omnium errorum officina, teterrima pestis in omnes Europæ provincias dispergebatur. Ea urbs cum olim in Allobrogum Ducum potestate esset, quo tempore Franciscus adversus Sabaudum bellum movit, excusso suorum Principum jugo, propriis legibus uti cœperat. Emanuel vero Philibertus, avito imperio sibi restituto, ad eam recuperandam animum adjecerat; atque consilio Pio Pontifici Maximo communicato, ad se illius voluntatem, atque auctoritatem eo facilius attraxerat, quod incolas, in vallibus illi subjectis tumultuantes, atque ad novandam religionem propensos, summa virtute represserat, incendiumque cuncta depascens restinxerat. Ejus vero rei summa felicitate confectæ Senatum certiorem fecerat; mox, intimioribus communicatis consiliis, ad fœdus se-

Emanuel Philibertus Venetos ad fœdus secū ineundum hortatur.

ſecum ineundum ſolicitabant. *Ex eo complura ad Venetos commoda obventura affirmabat: veterem Sabaudiæ Ducum in Rempublicam benevolentiam, atque obſervantiam commemorabat: quæ bello adverſus Sfortiadas egiſſent, publica monumenta teſtari; pro Venetis arma ſumpſiſſe; in Inſubres impetum feciſſe; luſtratas Vercellis Reipublicæ copias fuiſſe; poſtquam priſcum obtinuerit imperium, nil niſi magnum, atque egregium Emanuelem cogitare. Quatuor potiſſimum ad tuendum, atque propagandum imperium, concordiam, arma, commeatus, pecuniam requiri: quæ ut minime Reipublicæ deſint; attamen ad commune bonum augendum arctioris neceſſitudinis jura ultro deferre; frumenta ex uberrima Subalpina regione ſuppeditaturum: iter a Nicæa in Pedemontanos meditari, ut inde mercimonia ex Hiſpania devecta, ac per Eridanum, qui in ſuis finibus ortus, in ſinum, ac veluti ulnas Venetæ Reipublicæ longum poſt lapſum conquieſcit, in Venetiarum urbem confluerent. Ad hæc quinque ſupra viginti millia ſelectorum peditum, octingentos cataphractos equites, leviores mille, ejuſdem arbitrio præſtaturum.* Mox ad Genevam oratione tranſgreſſus, quantum exigua urbs nimio auſu ſe extulerit, exponit. *Quatuor ac viginti annorum intervallo, quo ſe ex Allobrogum dominatu eripuerit, vix emenſo, libertatis jus adeptam profiteri: eam peſtem excindere, neque diutius intolerandam audaciam pati nolle: nullo ferme agro circumſeptam, nullo Helvetiorum fœdere munitam, quos ſibi ipſe adjunxerit, perdomitu haud difficilem fore: itaque aut benignitate, atque humanitate ad ſe allicere, religionis cauſa Pontifici permiſſa, aut armis oppugnare ſtatuiſſe: ea in re ſibi Pontificem non defuturum pro certo habere, a quo etiam ad id munus depoſceretur, ut Concilii decretis obtemperare renuentes, vi adhibita, cogeret: qui ſenſus iis in rebus Senatus ſit petere; opem, atque auxilium flagitare.* Allobrogum Ducis poſtulatis Patres Senatuſconſulto reſpondendum cenſuere. *Ingentes de propenſo in Rempublicam ſtudio, atque egregia, ſæpiuſque perſpecta voluntate Sabaudo haberi gratias: ceterum quod ad nova ineunda fœdera attineret, minime e re communi eſſe, arbitrari, pace diutius inter potentiſſimos Reges ſancita, ſuſpicionum ſemina ſerere; nihil præſtantius animorum conjunctio-*

1560

Ducis Allobrogum conſilium de Geneva oppugnanda. Senatus reſponſum.

1560 *ne ad communes res tuendas existimare : in Concilio vero habendo nullam armorum mentionem fieri oportere ; cunctos ad illud invitandos, atque alliciendos esse, ut communi omnium gentium cœtu communibus malis medicina adbibeatur.*

Interim nihil, quod ad Reipublicæ tuendum imperium, ea tempestate in universa fere Europa populis ad seditionem vergentibus, usui esse arbitrarentur, Veneti omittebant. Melchior Lusius Helvetius, ex Umbervaldi pago Villicione, præfectus Venetæ militiæ adscriptus: annua mille ac ducentorum aureorum pensio, ac præfectura iis conditionibus tributa, ut, poscente Senatu, dierum quindecim spatio cum duodecim Helvetiorum vexillis, quæ peditum tria millia ac quingentos conficerent, in Venetis ditionibus se sisteret. Hercules Salices cum Federico, atque Abundio filiis adsciti, totidem Rhætos præstaturos, qui ære publico mererent, polliciti sunt. Mira quin etiam in catholica religione, & ecclesiastica disciplina retinenda, Senatus solicitudo, ac studium extitit; atque ut ii sacerdotiis, atque ecclesiis præficerentur, qui pietate, ac doctrina animarum saluti prospicerent, neve aut negligentia, aut sceleratorum hominum calliditate prava dogmata irreperent, excubarent; suaque præsentia cunctos in officio continerent. Inde Brixienses Dominicum Bolanum; Vicetini Angelum Bragadenum selectos, atque integerrimos viros, Pontifices tulerant.

Melchior Lusius Umbervaldensis Helvetius Venetæ militiæ adscriptus. Hercules Salices cum filiis ad Veneta stipendia adsciti.

Veronæ Antistite vita functo, enitentibus Patribus, ut insigni ecclesiæ egregius pastor tribueretur, cunctatione Pio utente, id contigit, quod Senatus in publica dignitate, ac severitate retinenda, patriis legibus servandis studium posteritati commendavit. Nam cum Pontifex Marci Antonii Amulii legati eximiam prudentiam rerum usu confirmatam, doctrinam, spectatos mores intueretur, conferre in illum eam dignitatem secum ipse statuit: atque ut id Senatu annuente efficiat, Carolo Borromeo nepoti mandat, Vercellarum Episcopo, apud Venetos legato scribat, Patres adeat, Pontificis mentem de Amulio exponat, Senatus sententiam exquirat, persancte affirmet, hæc inscio legato fieri. Iis intellectis, incredibile dictu est, quantum Patres non modo, verum etiam omnes totius civitatis ordines exarserint : *Violatam*

Pii Pontif. propensio ad Veronæ Episcopatum in Amulium legatum conferendum.

Venetorum de ea re perturbatio.

tam legum majestatem ; laxatas ambitioni habenas ; jam non amplius publicam utilitatem , ac decus , sed privata commoda , atque ornamenta hisce illecebris corruptos legatos anxie quæsituros . Sanctissimis sane legibus majores nostri sanxere, ne quis eorum civium , qui legati ad Reges , ac Principes mittuntur, ullos honores, dignitates, præmiave acciperent ; iis, qui secus fecissent, gravissimis exilii, bonorumque publicationis pœnis indictis. Ita acri custodia septos , ac circumvallatos civium animos esse voluerunt, ut nullis stimulis, nullis curis, præter unius patriæ caritatem incenderentur. Itaque Senatus cogitur ; Joannes Formentus a secretis per dispositos equos Romam mittitur : statim Pontificem adire ; ingentes illi de egregio in Rempublicam animo gratias agere jubetur ; lege , quam semper Respublica inviolatam , atque illibatam servasset, Amulium ab episcopatu Veronensi arceri, significaret ; eique e vestigio Senatus nomine, ut illico in patriam reverteretur, obnuntiaret ; ipse tantisper, dum successor Amulio suffectus eo se conferret, Romæ moraretur.

Joannes Formentus Romam missus Amulio reditum in patriam denunciat. Marci Antonii Amulii litera ad Senatum.

Dum hæc geruntur, cum de Borromei literis nonnihil Amulius persensisset, statim ad Senatum scribit : *nihil de Pontificis voluntate , nihil de literis sibi perspectum , quibus cognitis, exanimatum pene fuisse ; nullo unquam tempore ecclesiasticas dignitates appetiisse, multo minus eo in munere, quo Reipublicæ personam gereret ; nosse leges ; nosse quid sibi præstandum sit : Veronæ pontificatum ultro delatum, si ei per leges recipere liceret , recusaturum* . Formentus cum Romam pervenisset, statim mandata Senatus exequitur. Pontifex gravem a Senatu legato immerenti inustam notam conqueritur , viro eximia virtute, atque integritate, quem ne tantillum quidem de ejus mente novisse , jurejurando sæpius interposito, affirmet ; proinde, si quid ea in re peccatum sit, delictum penes se esse : manu sua exaratas literas ad Senatum daturum, atque hominem Venetias missurum. Formentus, vir summa dexteritate ingenii præditus , Pontificis animum ab homine mittendo avertit ; epistolas idem pondus habituras affirmat. Igitur literas Pius ad Senatum dat : *Se Veronensis Ecclesiæ onus, & Amulii virtutem ac præstantiam cogitantem, præficere illum, adsentiente Senatu, gravissimo obeundo muneri sta-*

Pius Pont. a Senatu abrogationē decreti de Amulio a legatione revocando postulat.

 tuis-

1560 *tuisse; nihil de ea re aut compertum, aut cognitum legato fuisse, Deum Optimum Maximum ac Cælites testes adhibere; ni quæ scriberet, vera essent, nil sibi infaustum, nil infelix deprecari: vehementer angi, atque excruciari, quod innoxii legati Senatus decreto læsa, atque obtrita existimatio sit; neque ullas leges duras adeo, ac severas extitisse unquam, quæ ab innocente, nulliusque delicti conscio viro pœnas exposcerent; proinde enixe summis precibus a Senatu petere, ut, abrogato decreto, legatum Romæ permanere permittat.* Recitatatis in Senatu Pontificis literis, non defuere qui acriter contenderent, *nihil de priore Senatusconsulto immutandum; Senatus severitatem, ac constantiam retinendam; non Amulii tam, quam reliquorum in posterum rationem habendam esse: omnes penitus gravissimi morbi ex omnium animis sementes evellendas esse.* Attamen Senatus, cum nihil Amulium deliquisse constaret, atque amicissimi Reipublicæ Pontificis preces minime aspernendas arbitraretur, frequens tulit, ne legatus Roma discederet; si forte in itinere esset, ad urbem reverteretur. Ricinetum Piceni oppidum Amulius pervenerat, cum ei de Senatus decreto est allatum; itaque, statim mutato itinere, Romam regreditur.

Amulius in legatione permanere jubetur.

Pontifex vero eo Senatusconsulto ingenti lætitia affectus, quammaximas potest Senatui gratias agit; *nunquam ex illius mente, quæ in sui gratiam egisset, elabi passurum*, summa in Rempublicam amoris significatione Formento testatur: *quidquid auctoritate, quidquid viribus posset, ea omnia ad ejus dignitatem, atque incrementum collaturum*: eadem disertis verbis in Cardinalium Collegio enuntiavit. Amulio vero quingenti aurei nummi Senatus decreto dono dati. Deinde quatuor eligendorum facultatem, ex quorum numero Episcopus à se Veronensis diligeretur, Pius Patribus concessit; perque legatum egit, ut eo numero Amulius comprehenderetur, cui assentiente Senatu id munus tribueret. Verum cum in suffragia itum fuisset, nomenque Amulii recitaretur, ejus rationem minime habendam esse frequentes Patres decrevere: nuncupatique sunt Bernardus Naugerius, vir præcipuis Reipublicæ magistratibus perfunctus; Daniel Barbarus, Patriarcha Aquilejensis electus; Andreas Lippomanus, Trinitatis,

Pius Pontifex ad quatuor in Verona Episcopatum eligendos Venetis facultatem concedit.

ut

ut vocant, *Prior*; Hieronymus Trivisanus, Dominici frater, e Dominicana familia percelebris ea tempestate theologus; qui Veronensem episcopatum consecutus, summa cum laude administravit. Erat sane Pii Summi Pontificis egregius in Rempublicam animus, atque ad eam amplificandam, & augendam impense proclivis, haud vulgaribus in dies argumentis probatus. Nam Cypriæ ecclesiæ, quæ præcipua habebatur, Antistitem juris patronatus nomine nuncupandum Senatui concessit; Reipublicæ legatos insigniter ornatos multis honoribus affecit; ecclesiasticas lites Venetiis decerni, ne subditi per judiciorum ambages Romam pertraherentur, jussit; simul cum Republica ortum eligendi Venetiarum Antistitis jus, amplo, ac perhonorifico diplomate probavit; nihilque fuit, quod a Senatu flagitaretur, quin illi ultro prompte, atque expedite deferret. Extant in publicis tabulis Senatus literæ, quæ eximiam illius in Rempublicam benevolentiam, Reiquepublicæ in illum observantiam patefaciunt. Ex ea animorum conjunctione, ac mutuis officiis complura ad Apostolicæ Sedis auctoritatem, & dignitatem, ad pacem Italiæ servandam, religionemque sarciendam, atque amplificandam (uti suo loco dicemus) prodiere.

1560

Hieronymus Trivisanus Veronæ Episcopus eligitur.

Pius Pontifex juris patronatus nomine Cypri Antistitem nuncupandum Venetiis permittit.

Interea Franciscus Galliarum Rex, ut ea ferebat ætas, acri, & in seditiosos, ac refractarios severo admodum ingenio nihil non moliebatur, ut diræ pestis semina elideret; copias conscribere, solertes, ac strenuos duces deligere, arma comparare, pecuniam colligere: quodque sæpius salubre, atque opportunum fluctuanti Galliæ fuerat, trium regni ordinum conventum, cleri nempe, nobilium, ac popularium indixerat, ut gravissimi cœtus auctoritate nimium elatos spiritus, imperiumque anhelantes contunderet. Concilium quoque (quod *nationale* vocant) ut haberetur, se jussurum vulgaverat; eo edicto de religione dissidia compressurum, atque languidiora redditurum ratus. Sed re periculi plena, atque ab Catholica Ecclesia discedendi gradum factura vehementer perturbatus Pontifex, nihil, quo ab eo Concilio Franciscum averteret, prætermisit. Philippus, Antonio Toletano legato in Galliam misso, ne id fieret, summopere contendit. Veneti quoque per Joannem Michaelium, ut de sententia Franciscum deducerent, sunt annixi: *Ex Gallicano Concilio ad ea sananda vulnera, quibus*

Franciscus II. Rex ordinum conventus indicit.

1560 *Gallia non modo, sed pleræque provinciæ miserandum in modum lacerabantur, id opis expectari non posse; pacato conventu, quo ex universis orbis regionibus doctrina, ac pietate præstantes viri confluerent, opus esse: eo propediem coacto labantibus rebus opportune consultum fore.* Cum igitur indicturum se Tridenti Concilium Pontifex polliceretur, sensim de nationali cogendo sententia elanguit. At in Rege ingens animus ad quæcumque aggredienda tutus, atque audens, nulli parcere, legibus severe in quosvis animadvertere, fixum atque immobile sibi hærere. Itaque Condæum Principem, qui vel infenso in Guisios animo, vel levitate ingenii, atque ambitione incitatus, ducem, ac caput se factiosis hominibus præbuerat, ad regiam vocatum publice custodiæ tradiderat; mox ut ille capitis damnaretur, statuerat; non benignitate, ac clementia, sed severitate in primis, ac terrore coercendos, Divini, ac regii juris hostes existimans. At dum in eo præclare rerum agendarum cursu supra ætatem celso, atque erecto animo, religionis ac regni incolumitati incumbit, immaturo admodum fato est ereptus; in aure pustula oborta, cujus incremento paullatim extinctus est. Nec defuere qui dicerent, veneno in aurem instillato, supremum diem obiisse. Cujus interitu perturbatis, atque eversis quæ ad regni incolumitatem fundamenta jacta fuerant, in majores, ac sæviores procellas, ac calamitates Gallia incidit, Carolo fratre, ejus nominis nono, duodecim annos nato, regnum adepto; cui, quod per ætatem nondum gubernacula sumere lege permitteretur, Catharinæ matri pueri cura, atque regni administratio a Parisiensi curia est delata. Qui Francisci obitum publico nomine dolerent, regnique successionem gratularentur, ad Carolum legati duo Joannes Legius divi Marci Procurator, Marinus Caballius, Equestris ambo ordinis, a Senatu designati fuere. Senatus decreto publici decoris ergo, Procuratores, ad quos aureæ divi Marci basilicæ procuratio spectat, Ducis infulam pretiosis gemmis, atque exquisitis unionibus, qui centum aureorum millium summam superarent, ornare jussi. Præterea ex auro solido summo artificio elaboratæ coronæ duæ, altera Cretæ, altera Cypri regna repræsentantes, solemnibus diebus in ara maxima cum selectis, atque egregiis omnis generis margaritis, & aliarum pretiosissimarum rerum anna-

Condæus Princeps in custodiam datus.

Francisci II. Regis obitus. Carolus IX. Francisco fratri succedit.

Joannes Legius, & Marinus Caballius legati in Galliam designati. Ducis infula gemmis & unionibus ornata & aucta. Cypri & Cretæ regnorum coronæ elaboratæ.

apparatu, quas longa vetuſtas ſumma induſtria colligere potuit, omnium obtutibus ſunt expoſitæ.

1560

M. D. LXI.

1561

CArolo ad regnum evecto, ſumma rerum omnium immutatio in Gallia eſt ſubſecuta: Antonio Navarræ Rege omnium copiarum ſummam præfecturam adepto, Lotharingiæ Cardinalis, ac Guiſiorum auctoritas imminuta, nova regni adminiſtrandi ratio, pluribus præconſultoribus adhibitis, inducta. Qui ob varia ingenia, inteſtinaque religionis diſſidia, dum in diverſas factiones ſcinduntur, ingentem catholicæ religioni jacturam peperere, Admirallo præſertim palam ſe novi dogmatis acerrimum fautorem profitente. Regina licet catholicam religionem cum lacte hauſtam tutaretur; attamen procerum, plebiſque offenſionem verita, quæ ad evellendas hæreſes in primis adhiberi remedia oportuiſſet, ſuperante metu, omittebat, neque a Navarri conſiliis, qui illi ſe addictiſſimum profitebatur, diſcedebat. Is vero plerumque ex Admiralli callido ingenio pendebat; regni ordinibus, ut ante Franciſcus decreverat, Genabi convocatis, multis de religionis diſſenſionibus tollendis, de ſeditionibus, quæ paſſim exoriebantur, comprimendis diſceptatis. Sed ut Tridentinæ ſynodi decreta expectarentur, catholici interim ritus retinerentur, factioſi, ac tumultuantes coercerentur, religionis cauſa in vincula detenti admitterentur, decretum; graviſſimæ iis, qui ob religionem ad jurgia, injuriaſque deſcenderent, pœnæ indictæ. Inde Genabo ad Fontem Bellaqueum Carolus proficiſcitur. Condæum, ut ſe ab objectis criminibus purgaret, adcerſit; qui apud ſecretius concilium, quod *privatum* vocant, multa conqueſtus, an aliquis in ſe teſtificatus eſſet, Cancellarium interroganti, ac ſi quæ haberet, produceret, petenti, cum ille abnuiſſet, omneſque objecta diluiſſe Condæum affirmarent, ad eum, qui ſibi in conſilio debebatur locum, ſe contulit; ſtatimque culpæ immunis a Rege declaratus, ut publici conſilii particeps eſſet, atque iis privilegiis, quæ regio ſanguine genitis debentur, frueretur, decreto toto Galliæ regno, ac per orbem chriſtianum vulgato, ſancivit. Dum ea fiunt, in Aquitania tumultus oborti; Valentia, Vienna,

Admirallus novi dogmatis fautor ſe profitetur.

Regni Galliarum ordines Genabi convocati.

Condæus a Rege immunis a culpa declaratus.

Aquitaniæ tumultus.

1561 na, Arausio civitates novam sectam professæ, magnos motus ediderant, ut jam cunctis in dies prolabentibus, sæva gliscentis morbi vis nullis humanis remediis sisti, ac coerceri posset. Summa apud omnes florentissimi regni miseratio, neque minor propagantis se mali metus, ne, alpium repagulis perfractis, sese effunderet, atque Italiam invaderet; cum nullis neque officiis, neque precibus adhibitis (qua in re Veneti per suos legatos summopere enixi fuerant) quidquam proficeretur. Itaque cuncti Synodum, opportunam huic morbo tantummodo medicinam, summis votis exposcebant.

Pii Pont. decretum de Concilio Tridentino prosequendo.

Pius igitur Pontifex Maximus ad divinam opem perturbatis, atque afflictis christianæ reipublicæ rebus poscendam, jejuniis, supplicationibusque indictis, solemni ad noxas expiandas, pœnasque delictorum redimendas jobeleo promulgato, Concilium Tridenti proximo paschatis festo prosequendum sanxit. Reges, Principes, Resquepublicas per legatos, ac literas ad susceptum ingens, piumque negotium juvandum, conciliumque celebrandum, summis adhibitis adhortationibus, invitabat, quo omnibus pene provinciis depravatæ religionis vitio laborantibus salubri, ac præstanti remedio, quo calamitosissimis temporibus Ecclesia uti consueverat, subveniretur. Diploma per universum christianum orbem diffusum, catholici Principes summo ardore complexi, provinciarum Episcopis, & iis, quorum jus in Concilio decernendi, vel disceptandi esset, Tridentum proficisci jussere. In iis Ferdinandus Imperator, Philippus Hispaniarum, Carolus Galliarum, Sebastianus Lusitaniæ Reges, atque alii Principes fuere. Senatus legatos duos, qui Reipublicæ nomine Concilio interessent, Nicolaum Pontium, Matthæum Dandulum designavit, Venetæque ditionis Antistites præstituto tempore Tridentum convenire præcepit. Ex eorum vero numero, qui accedere noluere, princeps Elisabetha Britanniæ Regina extitit, quæ, veteri ex Anglia religione sublata, novisque hæresibus invectis, Hieronymum Martinengium, legatum ad se a Pontifice missum, ne audire quidem, aut admittere voluit; immo e Belgio in Angliam trajectu prohibuit. Germani Principes, Saxo, Brandeburgius, ac Rhenanus, qui Lutheri dogmata amplexati fuerant, Zachariam Delphinum Pharensem, ac Joannem Franciscum Commendonum Zacynthi Episcopos, legatos, non uti a Pontifice missos, sed quod Veneti

Nicolaus Pontius, Matthaeus Dandulus oratores ad Concilium designati.

Elisabetha Angliæ Regina Hieronymum Martinengium, Pontificis legatum, admittere renuit.

Legati Pontificii ad Germanos & alios Principes ad Concilium invitandos missi.

neti

neti essent, qui apud Germanos summa existimatione habentur, perhonorifice excepere. Sed cum nihil sibi cum Romano Pontifice esse, atque ea de re ad Cæsarem relaturos dicerent, infecto negotio discessere. Delphinus superioris Germaniæ Principibus ad Concilium invitatis, apud Cæsarem legationis munus obire jussus est. Commendonus, Germania inferiore, Saxonia, Rhenana ditione, Belgis, Lotharingia, deinde Germania superiore, & Bajoaria peragratis, cunctisque regionum illarum Episcopis ad Concilium Pontificis nomine vocatis, Romam est reversus; postea in Sarmatiam, eodem jubente contendit. Pius Apostolicæ Sedis legatos Herculem Gonzagam Mantuanum, Hieronymum Seripandum Neapolitanum, Augustinianorum olim fratrum antesignanum, Stanislaum Osium Sarmatam Cardinales confestim Tridentum ire præcepit, quibus haud multo post Jacobum Simonetam Mediolanensem, Marcum Sciticum Altempsium, sororis filium, purpuratos adjunxit.

Cardinales legati & alii a Pontifice Tridentum proficisci jubentur.

Cardinales a Pio Pontifice electi

Turbulentissimis vero temporibus Cardinalium Collegium pietate, religione, ac rerum usu insignibus viris, qui laboranti Ecclesiæ opem ferrent, augendum ratus, ex Veneta nobilitate tres adlegit, Joannem Grimanum, Patriarcham Aquilejensem, a quo pronuntiando ob ei inflictam a malevolis calumniam abstinuit; Bernardum Naugerium, qui tunc præcipuum in Republica Sapientis Consilii magistratum gerebat; Marcum Antonium Amulium, legatum. Is, quod adversus leges delatam dignitatem accepisset, magnam apud Senatum, civitatemque universam invidiam subiit, quam neque ipsius literæ, quibus diu se abnuentem, ac reluctantem, coactum tandem Pontificis iussa detrectare nequivisse affirmabat; neque Pontificis, qui in hominem summa virtute, miro ingenio, invitum tamen, eam contulisse dignitatem testaretur, mitigare potuere. Nam cum de Cardinalium cooptatione nuntius esset allatus, statim in Senatu latum est, ne publica, aut privata ulla signa lætitiæ, uti adsolet, ederentur, neve quis propinquorum holoserica purpura uteretur. Joannes Formentus iterum citato itinere Romam contendit, qui de Grimano, atque Naugerio summa dignitate ornatis ingentes Senatus nomine Pontifici gratias ageret. Quod ad Amulium attineret, Pii voluntati repugnare se nolle: ceterum perperam lega-

Senatus perturbatio & decreta ob Amulii Card. electionem.

Joannes Formentus a Senatu Romam mittitur.

ga-

1561 gatum fecisse, qui patriæ legum oblitus, ab officio recesserit. Adjectum, ne illum inviseret, neu alloqueretur, neve quidquam de publicis negotiis communicaret. Idem quoque iis, qui pro Republica legatione Romæ fungerentur, præceptum; statimque Hieronymus Superantius ei a Senatu successor datus est.

Hieronymus Superantius in Romana legatione Amulio suffectus.

In Gallia Cisalpina, quæ superiore anno inter Brixienses, ac Cremonenses de Ollio amne controversiæ exortæ, ac compositæ fuerant, denuo finitimos populos exercuere; atque ut recrudescentium dissidiorum seges amputaretur, rursus ad eosdem arbitros res est delata. Dominicus Bolanus, Brixiæ Episcopus, qui Tridentum profectus fuerat, a Senatu pro eisdem definiendis difficultatibus est evocatus. Angusciolam regii iterum arbitrum dixere. Ab iis, sedula locorum inspectione, ac jurium discussione, re agitata, tandem communi consensu contentioni finis impositus est. Inter Bergomates, & Trevilienses ob Brembum fluvium, qui per illorum fines labitur, majores dissensiones subortæ. Trevilienses haud exigua armatorum manu stipati, Brembatum immunitum, apertumque oppidum improviso ingressi, turbatis, exterritisque repentino impetu incolis, multa sæva, atque immania perpetrarunt; prædas egere; ex oppidanis duodecim captivos Trevilium abductos, in vincula conjecere. Facti atrocitate vehementer commoti Patres, quæ acciderint, Antonio Mazzæ a secretis, qui Mediolani publica negotia obibat, significant. Aterni Marchionem, Insubrum præfectum, adire jubent: gravibus verbis Senatus nomine captivos quamprimum dimitti postulet; neve pacem, quam Respublica cum Philippo inviolate servaret, facinorosorum hominum scelere, atque audacia interturbari, atque labefactari sinat: si quid Trevilienses juris in Brembi amne se habere existiment, causam per arbitros quiete discuti, atque definiri permittant; ni statim pro illatis injuriis factum sit satis, eadem, & graviora ipsos quoque experturos. Ea obnuntiatione effectum est, ut, haud multis post diebus captivis redditis, judices deligerentur; pro Treviliensibus Danesius Philidonus, Mediolanensis consilii præses; pro Bergomatibus præfectus urbis Julius Gabrielius; qui, controversiarum locis lustratis, cum usque ad mutuas altercationes

Brixiensiū & Cremonensium cōtroversiæ denuo exortæ eisdem arbitris Bolano & Angusciola permittuntur.

Bergomatiū fines ob Brēbi amnis controversias a Treviliensibus invasi.

Danesius Philidonus, & Julius Gabrielius ad dissensiones Bergomatum & Treviliensium tollendas electi.

1561

tiones disceptando aliquot dies insumpsissent, negotio infecto discessere. Ab injuriis interim, atque armis utrinque Principum edicto temperatum.

Sinuessani Ducis consilium de munitionibus ad Venetorū fines in Insubribus erigendis. Bergomum a Venetis munitum.

Frequentibus hisce finitimorum dissidiis, quæ nonnunquam in arma erumperent, adducti Patres, de limitaneis oppidis exactius muniendis consilia iniere; idque eo magis efficiendum censuere, quod superiori anno Sinuessanus Dux, Mediolani præfectus, cum circumjectam regionem peragrasset, atque ad Venetorum fines adequitasset, de arcibus nonnullis haud procul a Reipublicæ ditionibus erigendis cogitaverat, moxque in Hispaniam profectus, ad eas res perficiendas ingentem pecuniæ vim sibi depoposcerat, Igitur de Bergomo firmando, quæ postrema ex Venetis urbibus ad Insubrum fines in montis clivo sita est, agi cœptum; exquisitisque peritorum virorum sententiis, tandem ex Sfortiæ Pallavicini, summi militiæ præfecti, mente opus aggredi, eidem munere delato, Senatus decrevit. Statim operarum, ac fossorum multitudo eodem contendit, fossis excavandis, propugnaculis novis erigendis, veteribus perficiendis destinata; quingenti ac quinquaginta ex ordinum militibus præsidiariis adjecti, quo intentiores custodiæ haberentur. Ingens ea in re Bergomatum studium, ac fides in Rempublicam extitit, quorum cum domus nonnullæ, atque ædificia diruere, ac solo æquare necesse esset, ob idque legatos, qui civium detrimenta patefacerent, civitas ad Senatum misisset, ejus voluntate, & mente cognita, non modo æquo animo eam jacturam perpessi sunt, verum etiam fortunas, filios, quæque ipsis cariora forent, Senatui detulere. Eversis itaque aliquot civium domibus, sacrisque Alexandri, atque Augustini templis, ex quibus summa cum pietate divorum reliquiæ ab Antistite, ac sacerdotibus, magistratu, atque universa comitante civitate, sublatæ sunt; validissimæ munitiones extrui cœptæ, fossæ profundiores in prærupta, ac saxea materia insuperabili prope labore actæ, totaque demum urbs inexpugnabili opere munita est: qua in re Sfortiæ ingenium, atque industria, Hastoris Baleonii, Hieronymi Martinengii, Julii Soarniani, atque Augustini Clusonii virtus enituit.

Ex ea finitimæ urbis subita munitione haud levis in Insubrum

1561 brum animis suspicio oborta : *Quorsum Veneti , quibus cum Philippo intercederet , ingens opus , atque vix imm sumptu conficiendum susciperent ? Cur qui per tot annos n hujusmodi aggressi fuissent , modo id molirentur ? recondi aba animi recessibus consilia Principum , oblata occasione , ea prodire , atque erumpere .* Itaque nuntii afferebantur , tun tuari in Insubrum finibus , armari milites ; Aterni Marcl nem una cum Sabaudo , Ferrariensi , ac Parmensi Duci ad Viglevanum convenisse ; ibi secretiora colloquia habe His permotus Senatus , duo peditum millia conscribi jussi atque , ut omnem ex finitimorum animis suspicionem exi ret , quæ efficeret , moliretur , ea ad imperii tutelam tant modo dirigere Aterno significat : eadem Philippo per legat patefecit . Inde , omni suspicionum nube discussa , eo ac in eam rem incumbendum Patres existimabant , quod p Meningem captam , & Hispanorum classem devictam , n eo anno , veluti induciis pactis , de nova expeditione su pienda Turcæ meditarentur . Dragutes tantum cum quad ginta triremibus Lepti egressus , prædabundus libero , ac tenti mari multa mortalibus damna intulit ; Neapolitana , Sicula litora magno terrore complevit ; ingentem Christia rum numerum captivitate affecit ; multa navigia cepit ; ex sidiis ad Liparim insulam septem Siculas triremes adortus , suam potestatem redegit . Philippus licet ex Italia , atque spania classem ad quinquaginta triremium numerum com rasset , diu tamen in Sicilia commorata , superioris anni cla bus perculsa , in Drepani portu substitit ; cujus postea pa hyeme adventante , ad subsidia in Gulettanam arcem ir renda usque in Numidiam se proripuit .

Siculæ triremes a Dragute ad Liparim captæ .

Ceterum nullibi magis christianæ res , quam Galliæ flu bus , ac procellis agitabantur , quæ adeo sævire , ac se se lere cœperant , ut passim toto regno pestis erumperet , que , verecundia abjecta , apud proceres conciones novi d matis haberentur . In hoc rerum discrimine regii præconsul res cunctatione minime utendum arbitrantur ; ac licet Trid tum convenire Patres jam cœpissent , colloquium tamen P siaci ad Divi Germani haberi decernunt , in quo inter C tholicos , ac Protestantes de religione disceptaretur ; ea

Possiaci colloquium inter Galliæ proceres & Protestantes .

ducti

ducti, fore, ut ratio aliqua ad furentis populi impetus nisi coercendos, saltem sedandos inveniretur. Rex cum matre, fratribus, ac regii sanguinis sobole die præfinita, in magno religiosorum cœnaculo adest; Cardinales, Archiepiscopi, Episcopi complures cum absentium, ac regni conventuum procuratoribus intersunt. Qui novam religionem profitebantur, introducti titubanter sua sensa; immo potius portenta proferunt. Turnonius, magni animi vir, ac Lotharingus Cardinales intolerandam eorum audaciam graviter exaggerant: indignos esse, qui in Christianissimi Regis conspectum prodeant, quorum impudentia dicta tot piorum, ac doctorum auribus excipiantur: Regem ad catholicam religionem tuendam, atque ut in ea, quam priores sanctissimi Principes vel sanguinis profusione tutati fuerant, sententia persisteret, hortantur. Pluribus hinc atque inde disceptatis, cum religionis fundamenta novatores everterent, nulla re confecta, discessum est. Atque ex iis, quæ ad morbi vim, vel convellendam, vel sistendam, plerique adhibenda curaverant, pabulum, atque alimenta addita sunt; instillatis simplicium mentibus pestiferæ sectæ seminibus; atque sacrosanctis mysteriis per indocti vulgi ora dissipatis: tantum sese plebis libidine efferente, ut a novæ sectæ hominibus ecclesiæ occuparentur, sacræ imagines passim prosternerentur, aræ disjicerentur, divina mysteria proculcarentur; ut jam consiliis ex hominum ratione depromptis nullus locus relictus esse videretur; atque paullatim ad arma res recideret, intestina, civiliaque bella exurgerent, quibus potentissimi, atque amplissimi regni arma olim exteris Principibus formidanda in se ipsa converterentur, communemque parentem, atque altricem miserrime discerperent; haud absimili aliarum dissensionum civilium exemplo, quarum initia exilia primum, atque, ut plerumque fit, neglecta, paullatim serpendo, atque consiliorum conatus illudendo, in excidium regna, respublicasque trahendo, ingentes clades, ac ruinas edidere.

1561

Neque, ut ego quidem reor, ab instituto alienum est, tantarum rerum ortus, ac progressus intueri, ut inde quæ vitari, quæ amplecti debeant, ii, qui regendis imperiis præsunt, cognoscere queant. Ac sane nulla domestica magis, ac

sævior

1561 sævior pestis ambitione censetur, quam potentiores sensim illapsam pectoribus excipiunt; plebem libertatis, ac commodi specie rapiunt; adversarios nacti ad illos frangendos, & prosternendos, favore populi utuntur; a jurgiis, ac contentionibus ad dissidia demum, atque arma descendunt. Quid enim populus per se moliatur, qui levitate, atque inconstantia agitatus, nisi ducem inveniat, statim concidit, insanientisque veluti æstu defervescente paullatim recumbit? At si caput, atque antesignanum invenerit, omnia audet, ac tamquam e carceribus emissa bellua furore correpta, quidvis aggreditur, quidvis molitur. Sullæ, ac Marii; Pompeji, ac Cæsaris; Marci Antonii, atque Augusti nota in Romana Republica exempla sunt, quorum ductu armatæ civium acies depugnavere; contusæ populi terrarum domini vires; nimia veluti mole obtrita potentia, deletæ leges, solutæ Reipublicæ compages; libera civitas unius imperium perpeti coacta. Sed illud, quod exactis sæculis novum, atque insolens memorant, plerisque maximam admirationem incussit, quod hac tempestate de religione armis disceptetur, gravissimaque bella tota Europa eam ob causam exorta sint; ab ea, quæ omnium sanctissima habetur, faces, ac tædæ ad belli incendia sumministrentur. Verum nulla res adeo intaminata, atque sancta est, qua non homines abutantur. Ingens profecto religionis vis, neque gens ulla barbara adeo, atque effera extitit, quam non aliquis Deorum metus, ac numen attigerit, ut nullo magis humanæ societatis, quam religionis vinculo connexæ, atque districtæ sint. Inde sua quæque nationes sacra, ritus, statas cæremonias habuere. Observantissima religionis Græcia, atque aliquando superstitiosior visa fuit. Romani ab Hetruscis, ac Græcis religionem haustam constantissime retinuere; qui ab eorum institutis differerent, barbaros vocavere. At nondum ea mortalium generi veritas affulserat, qua, depulsis erroribus, perennis felicitatis præmia in cælo Dei nempe Optimi Maximi visio, iis, qui innoxiam, atque immunem ab omni labe vitam traduxerint, certo promittuntur; iis vero, qui sceleribus pollutam exigunt, dira, atque nullis unquam temporis metis comprehensa supplicia infliguntur. Quæ in humanis pectoribus tantum virium habuere, ut, quod inauditum usque ad ea tempora fuerat, carceres, vincula,

cru-

cruciatus, eculei, unci, candentes laminæ, feræ, craticulæ, ac si quid aliud est, quo sese imbuat humana crudelitas, ea omnia nihili ducerentur, atque pro semel suscepta christiana religione vitam libentissime homines effunderent. Viguit ea diu simplex, nullis admixta falsitatis ambagibus. At postquam pravi homines ambitione acti hæresibus infectam commaculavere; dissensiones obortæ; schismata caput extulere; bella, interneciones, excidia prodiere; proceres, atque ii, qui auctoritatem, vel imperium affectarent, ex populorum in gravissima re dissidiis fundamenta potentiæ posuere: cujus rei, ne longius abeam, funestum sese Gallia theatrum præbuit, dum, Henrico Secundo in ætatis flore e medio sublato, Franciscus, ac Carolus puerilibus annis successere, atque proceres regnum in diversa traxere, Guisiis principem auctoritatis locum adeptis, Condæo, Castellionæo, & aliis nimiæ illorum potentiæ adversantibus; qui religionis specie plebis favorem nacti, eo sibi ad adversariorum potentiam labefactandam gradum struxerant, quam populari licentia, laxatis religionis catholicæ habenis; adeo pellexerant, atque ad se attraxerant, ut quocumque sibi luberet impellentes, magnum subsidium ad illos dejiciendos, suamque firmandam potentiam compararent. 1561

M. D. LXII.

SEquentis anni initio longe ante inchoata, varias ob causas sæpius impedita, Tridenti Synodus haberi cœpta est; quam Paulus Mantuæ primum, tum Vicetiæ indictam, mox Tridentum exciverat; sessionibus aliquot habitis, decretisque editis, Patres ejus auctoritate Bononiam transtulerant; inde Julius Paulo suffectus Tridentum denuo vocaverat; qua tempestate alia quoque edicta emanaverant. Verum cum graves in propinquis Germaniæ locis tumultus exorirentur, bellum in Italia, & Gallia exardesceret, in aliud tempus rejecta fuerat. Interea auctis, atque miserandum in modum propagatis hæresibus, quæ in Galliis ad intestina bella eruperant, exposcentibus Christianorum Principum votis, tandem incredibili cunctorum lætitia atque expectatione januario mense anni M. D. LXII. coacti Patres intermissum denuo opus exorsi sunt, 1562

cum

1562
Ferdinandus Cæsar & Reges suos proceres ad Concilium mittunt.

cum frequens e cunctis fere christiani orbis partibus legati Principum Tridentum confluerent. Nam ab Ferdinando electo Romanorum Imperatore Antonius Archiepiscopus Pragensis, ac Sigismundus a Thuni: a Carolo Galliarum Rege Ludovicus Lansacius; atque cum eo Raynaldus Ferrerius, Parisiensis curiæ præses; ac Guido Faber, major Tholosatum judex: a Philippo Hispaniarum Rege Ferdinandus Davalus, summus in Insubribus præfectus: a Sigismundo Sarmatiæ Rege Valentinus Herbutius, Episcopus Præmissiensis: a Sebastiano Lusitaniæ Rege Ferdinandus Martinus Mascarenius: a Veneta Republica Nicolaus Pontius doctor, ac Matthæus Dandulus, equestris ambo ordinis: ab Emanuele Philiberto Sabaudiæ Duce Marcus Antonius Bobba, Episcopus Augustensis: ab Alberto Bajoariæ Duce Augustinus Paungartnerus: a Cosmo Mediceo, Florentiæ ac Senarum Duce, Joannes Strozzius: a septem Helvetiorum pagis, Luceria nempe, Urania, Suitia, Silvania, Tugio, Friburgo, & Soloduro Joachimus Abbas Heremitarum Monasterii, missi sunt.

Veneti oratores Senatus mandata Concilio exponunt, literas reddunt.

Pontius, ac Dandulus septimo kal. maji, divo Marco Euvangelistæ, Reipublicæ Venetæ patrono, dicata die, civitatem ingressi, ad sacrosanctum œcumenicum, & generale Concilium in Spiritu Sancto Tridenti legitime congregatum, exhibitis literis (ita enim inscriptæ fuerant) mandata Senatus exposuere, Summa literarum hæc erat: *Cum Pius Quartus, Dei providentia Sacrosanctæ Romanæ, ac universalis Ecclesiæ Pontifex Maximus, dissidentium opinionum, quibus christiana religio jamdiu vexaretur, ingentibus periculis succurrere, atque ea, quibus sancta, & universalis Ecclesia uti solet, remedia adhibere decrevisset, ut vera in fide concordia cunctos Christi fideles vinciret, œcumenicum, & generale Concilium Tridenti celebrari voluisset, inter ceteros christianos Principes, ut sancto, atque egregio instituto faveret, oratoresque suos ad illud mitteret, Senatum adhortatus fuisset, juvandæ religionis desiderio, ac pro summa in eumdem Pontificem Maximum, Christi Vicarium in terris agentem, observantia, sedulam adhibuisse operam, ut Venetæ ditionis ecclesiastici viri doctrina, atque integritate præstantes se se quamprimum Tridentum conferrent: primarios e sua nobilitate viros*

ros

1562

ros oratores, nuntios, & procuratores ad ſacroſanctam ipſam œcumenicam Synodum conſtituiſſe: peramplam facultatem, atque auctoritatem, cum libero, & amplo mandato, ut ejus nomine Concilii celebrationi intereſſent, eaque omnia agerent, dicerent, & curarent, quæ ad veram Chriſti Servatoris noſtri fidem, religionis concordiam, decus, ac dignitatem ſpectarent, detuliſſe; quidquid per eos actum, dictum, curatum foret, ratum habiturum. His legati ea addidere, quæ eximium Venetorum in religionem ſtudium in primis patefacerent: *Summopere Senatum angi, quod in tot fluctus, ac turbines ea tempora incidiſſent, quibus, venefico, atque inteſtino morbo ſæviente, chriſtianæ reipublicæ artus, & compages laxarentur, penituſque conciderent; quibus afflictis, atque obtritis, in chriſtianæ reipublicæ regnis, ac provinciis perditorum hominum audacia, & furore divina cuncta, atque humana permiſcerentur: ut quam longiſſime a ſuis finibus ea peſtis abeſſet, pro virili Senatum incubuiſſe; conſilio, atque opera labentibus rebus opem tuliſſe. Ceterum in dies cunctis ruentibus, unum præſidium in generali hoc Concilio reliquum eſſe arbitrari, quo veluti præſtanti quadam, atque invicta divinæ virtutis dextera tot impendentium periculorum mala averti, ac disjici poſſent: pro illius ſecuritate, ac dignitate Venetos majorum ſuorum exemplis incitatos, quidquid in ſe auctoritatis, quidquid virium obtinerent, collaturos: ad id ſumma in Chriſtum Servatorem ac Dominum pietate impelli, illiuſque tuendæ religionis deſiderio inflammari, pro qua fortunas, opes, vitam denique cum ſanguine alacriter profudiſſent*. Legatis ea ad verbum reſponſio facta eſt.

Concilii Patrum ad Venetos reſponſum.

Non poteſt ſancta Synodus non incredibilem lætitiam, & voluptatem capere, maximaſque Deo immortali gratias habere, cum tot nobiliſſimis legationibus hunc ſacrum, & legitimum conventum augeri, & honeſtari videat. Nam cum a Pio IIII. Pontifice Maximo, cujus ſapientia, & vera in Deum pietas nunquam ſatis laudari poterit, ſacroſanctum hoc generale Concilium ad catholicæ Eccleſiæ pacem, & dignitatem vel conſtituendam, vel recuperandam convocatum fuerit; non ignorat quantum præſidii ad divinæ ejus mentis cogitata perficienda omnium chriſtiani orbis gentium, & populorum

1562 *lorum consensus, & conspiratio afferre possit. Verum ita vobis, oratores amplissimi, sancta Synodus persuasum esse vehementer velit, illud sibi in optatis semper maxime fuisse, ut quam antea Veneta Respublica in tuenda Dei Ecclesia alacritatem ostendisset, quamque in ea mentem, & voluntatem esse difficillimo hoc reipublicæ christianæ tempore, dubitare non poterat; eadem etiam missa hac legatione omnibus declararet, quam statim indicto Concilio Senatus vestri auctoritate decretam fuisse in ore omnium, atque sermone positum erat. Ac profecto in eo Concilio, in quo de componendis Ecclesiæ discordiis, ac morum disciplina restituenda ageretur, Veneti nominis in orbe terrarum clarissimi auctoritas, & amplitudo deesse non potuit. Nam præter alias innumeras virtutes, quas in Reipublicæ administratione vestri prudentissimi cives melius expresserunt, quam ulli sapientes homines ratione, & præceptis tradiderunt; nihil unquam diligentius, quam veram pietatem, & religionem coluistis, atque ad pacem, & concordiam conservandam, & cum dignitate retinendam omnes curas, & cogitationes contulistis. Neque vero alia vobis studia sanctiora, & antiquiora ulla esse debent, ut qui a præclaris iis majoribus orti, & procreati estis, qui cum in misera illa totius Italiæ vastitate mirandæ urbis vestræ fundamenta jacerent, non tam illi quidem sibi ipsis videntur otii, & securitatis perfugium quæsivisse, quam pacis, & tranquillitatis publicæ sedem stabilem, & domicilium certum collocasse. Nam quod ad religionem attinet, hæc vestræ beatissimæ Reipublicæ, hæc, inquam, vera, summa, & propria laus est, quod fidem Christi non accepit, sed in ea nata, & pie educata, eam deinceps per tot sæculorum ætates puram, atque integram sancte, & religiose conservarit; ita ut quam late Venetorum imperium, & ditio pateat, nusquam ullum peregrinæ doctrinæ vestigium, nusquam interruptus orthodoxæ fidei cultus appareat; ubique sanctitas, ubique religio, & catholicæ Ecclesiæ disciplina, atque institutio plurimum vigeant. Quin potius, quod in extremis orientis partibus adhuc lumen aliquod veteris, & sinceræ religionis eluceat; id totum Christi Ecclesia in primis Dei clementiæ, deinde Venetorum pietati, & virtuti acceptum refert.*

fert.

fert. Hæc autem, oratores amplissimi, eo dicta sunt, non 1562
quod sancta Synodus vestræ Reipublicæ laudes, quæ ne longa quidem oratione comprehendi possent, hoc loco prosequendas existimet; verum, ut intelligatis, quantam sibi hilaritatem, & lætitiam, quantum spei, præter illam, quam antea, adjuvante Domino, rei bene gerendæ haberet, adventus hic vester optatissimus attulerit. Accedit autem ad majorem harum rerum cumulum, quod hujusce legationis munus vobis præcipue optimis, & ornatissimis viris delatum est. Etenim si generis splendor, si rerum usus, & prudentia (cujus egregia exempla in Romana legatione semel atque iterum a vobis pro patria suscepta, intueri omnibus licet) si optimarum artium cognitio, si pietas requiratur; hæc ipsa ornamenta omnia tam clara atque illustria in vobis sunt, ut aliquem fortasse vobis comparandum esse (ut magnam habet Respublica vestra præstantium virorum, ac civium copiam) neminem certe anteponendum sancta Synodus judicarit. Quod igitur reliquum est, primum quidem mandatum vestrum, prout juris est, libenter admittit; deinde vos, oratores clarissimi, cum vestro merito, tum optimæ, ac sanctissimæ Reipublicæ vestræ nomine benigno, & lætanti animo excipit. Et quoniam Divina providentia factum videri potest, ut in ipsum divi Marci solemnem diem, quem Venetæ civitatis patronum, & custodem summa religione colitis, adventus vester incurreret, quemadmodum certe eo deprecatore futurum sperat, ita a Domino petere, & obsecrare nunquam desistet, ut hæc ipsa legatio, consiliaque vestra omnia vobis, & catholicæ Ecclesiæ prospere, ac feliciter eveniant. Postremo quod Veneti imperii amplitudinem, opes, fortunasque omnes tam prolixe, & liberaliter ad communem sanctæ matris Ecclesiæ causam juvandam detulistis, de hoc vobis eadem sacrosancta Synodus se plurimum debere agnoscit. Hanc autem voluntatis vestræ præclaram significationem eo lubentius accipit, quod cum in hanc Tridentinam urbem Pontificis Maximi jussu, & omnium Principum approbatione convenerit; quamvis ex altera parte invictissimi Cæsaris potentia, & auctoritate non solum ab omni injuria defendatur, sed ab omni etiam periculi metu liberetur: ex altera tamen, quod vestræ etiam ditionis tutela, & præsidio te-

 cta,

1562 *cta, & munita sit, permagni faciendum esse merito atque optimo jure existimat.*

Bajoariæ Duis legatus Venetis oratoribus locum præripere contendit.

Ceterum cum ab Alberto Bajoariæ Duce ad Concilium quintò kal. julii Augustinus Paungartnerus legatus una cum Joanne Cavilonio, theologo Societatis Jesu, Ingolstadiensis Collegii, supervenisset, novam rem adortus, potiorem Venetis oratoribus locum in consessu sibi adsciscere contendit. Id Venetorum oratoribus, ut pote insolens, atque a Reipublicæ dignitate alienum, nequaquam passis, re ad Concilii Legatos delata, Bajoariæ Ducis oratorem perhumaniter hortantur, ne insueta contentione gravissima negotia interturbet, neu cum præpotenti Republica, cujus imperium late terra, marique pateat, certare velit. Sed cum nulla ratione ab instituto Bajoarius dimoveretur, ea de re ad Pontificem literas dant; petunt, quænam illius sit mens, rescribat. Veneti oratores de orta cum Bajoario contentione Senatum certiorem faciunt, qui statim, ne publicæ dignitati desint, jura, decusque publicum tueantur, præcipit. Pontifex rei novitate commotus, quippe qui honorificentissime de Venetis sentiret, ac loqueretur, indignumque existimaret, Rempublieam antiquitate, rebus gestis, imperio florentem, cui duo nobilissima regna, Creta, ac Cyprus parerent, cum Bajoariæ Duce de honoris insignibus depugnare; Concilii Legatis respondet: Bajoario ejus nomine suadeant, ne obfirmato animo sit, eamque sibi anteferri Rempublicam haud gravate ferat, quæ mille fere ac ducentos annos cum dignitate imperium retinuerit, finium amplitudine, bello, paceque gestis regios titulos sustinere posset: ni pareat, utcumque res se habeat, Venetorum jura, ac locum tueantur. Verum neque his flecti Bajoarii obstinata mens potuit; ad obnuntiationes scriptis exaratas descendit: *Alberti Ducis mandato, antequam legationis munus obeat, pro illustrissima, ac vetustissima Bajoaria domo, quæ ab sacri Imperii Electoribus, Cæsaribus, ac Regibus, multis ab hinc sæculis originem duxerit, obtestatur, sibi, uti Ducis legato, potiorem oratoribus Venetis locum deberi: ne vero ad id Concilium, in quo, humanis ablegatis affectibus, religionis, ac pietatis negotia agitantur, certandi studio ductus accessisse videatur, & prisca cum Veneta Republica amicitiæ jura serventur, ejus oratoribus loco cedere, ea tamen lege, solemnique obnuntiatione, ne id posthac aliis in congressibus Alberto,*

Pii Pontif. mandata de potiore loco Venetis conservando.

Bajoariæ Ducis legati obtestatio.

to, ejusque posteris, ceterisque Germaniæ Principibus, Electoribus, ac Ducibus fraudi sit: atque ut hujusce rei monumentum posteris relinquatur, id in Concilii acta referri, exemplarque sibi scribæ manu exaratum exhiberi. flagitat. His auditis, Nicolaus Pontius (Matthæo Dandulo ob ægritudinem absente) ad Reipublicæ dignitatem retinendam, Senatus nomine, altiori voce coram Concilio latino sermone effatur: *Bajoariæ Ducem, prout tunc efficeret, ita ubique, ac semper pluribus, eisdemque justissimis de causis Venetæ Reipublicæ concedere debere*. Idque in acta referri petiit. Quo facto ingentem apud Patres non modo, sed apud omnes, publicæ dignitatis retentæ ac defensæ laudem tulit. Viguit sane in Republica Veneta eximium publicæ dignitatis retinendæ, & augendæ studium, citra omnem fastus, ac vanæ ostentationis notam, cum egregia potius facere, quam inanis gloriæ laudem quærere, urbis situs, morum institutio, maritimis rebus obeundis, immensis itineribus conficiendis assueti animi, ac durata corpora suaderent. Hinc post Tribunos, per quos res Venetæ per multos annos fuerant administratæ, nomen Ducis invectum (quod jam tum primum a Longobardorum temporibus inductum fuerat) per tot sæcula perseveravit, civitati tam nominibus, quam moribus, qui nimiam elationem præseferrent æque invisis. Inde cum superioribus ætatibus Fridericus Tertius Regiam dignitatem Venetæ Reipublicæ Principi obtulisset, quamvis Dei Optimi Maximi benignitate ejus majestatem nominis Venetum imperium egregie sustinere potuisset; qui de ea dignitate, ac nomine ad Senatum referre auderet, inventus est nemo. Titulos quoque illustriores, priscis auribus insuetos, hac tempestate oblatos, neglectos vidimus, dum vetustam gravitatem nimium sese efferenti ambitioni anteferendam, majorum exemplis edocti cives arbitrantur.

1562

Nicolai Pontii ad legatū Bajoarium responsum.

Dum quæ ad catholicam religionem firmandam, collapsam morum disciplinam restituendam Tridenti sedulo pertractantur, in Gallia novæ sectæ seditiosi asseclæ templa occupant; sacrosanctas Divorum imagines prosternunt; palam concionabundi plebes acrius incitant. Regina Possiaceno colloquio incendium magis auctum conspicata, nova remedia adhibere ingenti malo adnixa, insignes ex regni curiis viros, regia sobo-

1562 le prognatos, consiliarios, *libellorum supplicum magistros* vocat, ut ni restingui, saltem sedari Protestantium impetus possit; frementibus Catholicis, quod inde gradum ad excindendam veterem, catholicamque religionem fieri dicerent: ob id Guisii regia discedunt. Ad Divi Germani oppidum concilio habito, concionandi, atque extra civitates novæ religionis exercendæ libera facultas tum primum hæreticis permissa, modo hæc absque armis ac tumultu interdiu fierent: ne templa occuparent, occupata dimitterent; nova ne ædificarent, vetitum. Novatoribus, quibus non tam satisfactum, quam de priori licentia aliquid detractum videbatur, parere detrectantibus, promulgatio dilata. Verum cum frementis veluti amnis impetus nullis aggeribus coerceri posset, benignitate, ac clementia cuncta in pejus laberentur, Cantabrorum Rex fortiter catholicam religionem, regnumque capessendum ratus, Annæ Momorantio, & Guisiæ Duci se adjungit. Ludovicus Condæus Aurelianum occupat; literas ad socios tota Gallia mittit; pecuniam, & milites cogi curat; jurejurando adhibito, causas, quæ illum ad arma capienda impulerint, exponit: *Non rerum novarum studio, aut turbas ciendi cupiditate ductum, ferrum stringere; sed, ut regno externo dominatu oppresso, Rege, ac matre captivis in libertatem vindicatis, Gallias pristino decori restituat*. His ad Regem perlatis, statim literas evulgari, atque in acta curiæ referri jubet: *Quæ de illius, matrisque captivitate falsis rumoribus dissipata sint, inane, falsumque Protestantium, quod eorum criminibus prætexant, inventum esse: Lutetiæ cum matre libere, uti semper assueverant, commorari*. Delectus deinde toto regno haberi jubet; Helvetiorum, ac Germanorum auxilia accersit. Parisiensis Curia Condæi scriptis respondet: *Quæ de Regis, matrisque captivitate, deque præconsultorum omnium metu ad se delata esse affirmet, veritate redargui; Cantabriæ Regem, vices Regis obeuntem, Borbonium itidem Cardinalem, ejus fratrem, egregios, ac cordatos viros, apud Regem esse, quorum virtus, ac fides, nisi diu perspecta fulgore suo turbida commenta discuteret, ne hoc piaculo obstringeretur, verendum forsitan fuisse: unum Condæum Regis auctoritati adversantem refragari. Quod vero ad religionis*

Ludovicus Condæus Aurelianũ occupat; literas contra regni proceres dispergit.

Caroli Regis mandata de copiis cogendis.

Parisiensis Curia ad Condæi literas responsum.

gionis

gionis dissidia attinet, januarii edicto, ne inde malum recrudesceret, obstitisse: tandem inserviendum tempori existimantes, evulgari passos, non quod ulla in re sacrosanctam religionem immutare vellent, sed ut populorum tranquillitati prospicerent, seditionesque passim assurgentes eliderent: si qua in eo inveniantur, quibus minus homines parere velint, non a quoque sibimet jus dicendum, sed regiam auctoritatem implorandam fuisse. Meminerit se a Parisiensi Senatu absolutum, atque ab omni noxa immunem judicatum: videat, ne sua culpa Gallia in calamitates, quæ illi ingenti omnium mœrore portendantur, miserrime impingat.

1562

At Protestantes undique quantas possunt copias conscribunt; regia vectigalia intercipiunt; egregia majorum pietate congesta templorum ornamenta diripiunt; Divorum reliquias flammis absumunt; sacras imagines, arasque demoliuntur; compluribus in locis eximias fanorum, ac basilicarum substructiones solo æquant; innumera adversus ecclesiasticos crudelitatis exempla edunt. Lutetiæ atque Aureliani ad bellum utrinque cuncta parantur. Neque pacis consilia inter armorum strepitus a matre Regina, jam tum Galliæ impendentes ex civium sanguine calamitates præsagiente, prætermittuntur, si forte Condæum a pravis inceptis ad saniora consilia traducere queat. Ter ad colloquia deventum. Dimitti a Condæo copias Regina petit; singulis, quam quisque religionem amplecti velit, quoad a Concilio decretum sit, tutum fore pollicetur; Guisium, Momorantium, Sanctandreanum, iis peractis, regia discessuros. Contra Condæus, si statim dimittantur, januarii edictum integre servetur, ab armis recessurum: re infecta discessum. Mox, syngrapham, primoribus, qui apud se erant, adstipulantibus, Condæus ad Reginam mittit: *Antequam quidquam de communibus rebus agitaretur, Guisio, Momorantio, Sanctandreano ad domos suas reversis, se in voluntate, ac potestate Regis futurum, illius mandatis pro regni incolumitate, Dei Optimi Maximi gloria, conscientiæ libertate, obtemperaturum.* Scripto Reginæ, ac Cantabriæ Regis manu obsignato, Principes se intra suas ditiones recipiunt; Condæus statim in castra venit; socii proceres, Admirallus,

1562 Andelotius, Rupifulcaudius, Baugentium armati accedunt. Negotium agi cœptum. Multa ab iis dirimendæ concordiæ cupidis gravia, atque acerba proponuntur: nimiam, ut ipsi ajebant, Condæi facilitatem, ac mansuetum, in pacemque propensum ingenium veriti, eo secum abrepto, discedunt.

Caroli copiæ ad Talsium oppidum consederant. Condæus peditum circiter decem millibus, Andelotio duce, quem equitatus subsequebatur, improviso nocte concubia regios adoriri statuit; ac quam maximis potest itineribus apricos, atque ubertate fecundos Beossæ agros vastando emetitur. Cum inalbescente cælo adhuc a regiis castris abesset, ad Lorgæum oppidum substitit; mox, curatis corporibus, ordinata acie, copiam Catholicis pugnandi facit. Regii, quod nondum Helvetiorum, ac Germanorum auxilia supervenissent, a certamine abstinere, cunctatione distinere hostes, ardorem furentium restinguere, pecunia, commeatu, militum paucitate confectis, incruenta victoria potiri posse rati. Itaque oppida ad Ligerim amnem sita, atque in primis Aurelianum, quo Condæus se receperat, ac novis propugnaculis, & munitionibus auctum, sedem belli statuerat, recuperare contendunt. Ille auxilia evocare; Anglos solicitare, ne Germanorum subsidia accederent, enititur. Attamen Roccandulphus cum turmis equitum nonnullis, quos *Raitros* vocant; Reingravius cum Germanorum peditum vexillis viginti; Frulichius cum Helvetiis superveniunt. Interim Parisiensis curia in effractores, atque eversores imaginum edictum promulgat, quo capite bonorumque publicatione, uti lesæ divinæ, atque humanæ majestatis reos, absque causæ cognitione plecti jubet. Lutetiæ octoginta atrocissimi criminis morte pœnas luere; eorum, qui Condæum sequerentur, dignitates, bona, ac proventus fisco adjudicantur. Regii judices, ac ministri quindecim dierum spatio confessionem fidei, juxta Sorbonici collegii sententiam, gravissimis, si secus faxint, pœnis propositis, edere coguntur. Arma civibus, agrestibus in eos, qui vel injurias in sacratos viros congererent, aut publicos, vel privatos conventus inirent, concessa; permissum, ministros, atque alios hæreticorum templis inservientes capere, ut juris præscripto in eos, tamquam perduelles,

Edictum in sacratum imaginum violatores.

Edicta in religionis novatores.

ani-

animadverteretur. Mox qui Aureliani, Lugduni, Rothomagi arma ceperant, Dei Optimi Maximi, ac Regis hostes declarari, eorum bona in publicum, ni statim ab armis discederent, redigi jussum. Condæi Principis nomen consulto prætermissum, ne regia sobole genitos teterrima nota criminis adspergerent, mutuaque ludificatione illum captivum a fœderatis, ac pervicacibus detineri conquerebantur. 1562

Interea Carolus, ac Regina mater cum Cantabrorum Rege, Momorantio, Guisio copias augere minime cessabant; argenti vim conquirere; ad omnes se belli casus componere; a Regibus externis auxilium poscere; ad Galliæ incendium extinguendum, ne in eorum ditiones diffunderetur, incitare. Senatus opem afflictis, ac perturbatis Galliæ rebus flagitant; Boetalerius legatus ad Principem, ac Patres accedens, hunc in modum est loquutus.

Boetalerii Gallorum Regis ad Venetos legati oratio.

Ita se res humanæ habent, Princeps Serenissime, Patres Optimi, ut cum perpetuo æstu agitentur, nihil adeo constans, ac firmum videri possit, quod non aliquando variis perturbatum casibus, diversam veluti faciem induens, intuentium oculis se se objiciat. Id si ulla in re unquam, modo in nobilissimo, atque amplissimo Galliæ regno cernere licet, quod cum alias aliis opem tulerit, ac præcipue difficillimis temporibus in Italiæ dignitatem, libertatemque incubuerit, copiis juverit, immensam auri vim profuderit: modo ad aliorum opem confugere, atque externa flagitare subsidia cogitur; cum parvis initiis hæreseon virus obortum, post Henrici Regis obitum adeo excreverit, ut nullis coerceri pœnis, nullis adhibitis remediis extingui, aut sedari potuerit. Ad eam pestem, quæ totius regni perniciem aliquando minitaretur, profligandam quid prætermissum? quibus humanæ prudentiæ consiliis, ut ei malo prospiceretur, parcitum est? At turget, furit, divina omnia, humanaque permiscet, adversus Christianissimum Regem novo, atque inaudito in Gallia exemplo se se effert. Quis vero ambigat, non ad omnes Principes eam luem attinere, quæ jam Angliam, Germaniamque corripuit, ac non brevi, effractis alpium claustris, ad Italiam ipsam perventuram? Neque vero quidquam a matre Regina relictum, quo, seditiosorum hominum conatibus compressis, aliqua concordiæ ratio iniretur.

Quæ-

1562 *Quæcumque incolumi religione, ac regno præstare poterat, ultro detulit; illorum cum Guisiis controversias per amicos viros componendas curavit. Hac incredibili humanitate insolentiores facti, catholicam excindere religionem, prisca regni instituta evertere moliuntur; arma comparant; socios sibi adjungunt; auxilia externa implorant. Hæccine Regina impune permittat, quæ majorum exemplis edocta, insita pietate nihil catholica religione antiquius habet? Illius certe animo immobilis sententia insidet, cuivis potius discrimini regnum objicere, quam ut ulla, vel minima in re catholicæ religioni detrimentum afferatur. Itaque cum leniendo, ac ferendo malum in dies recrudescat, vim adhibere, arma comparare, frangere perditorum hominum, ac perduellium audaciam parat: cunctos Reges, ac Principes ad incendium, quod miserrime Galliam universam depascitur, extinguendum accessuros confidit. Pius Pontifex Maximus, cujus præsertim catholicæ religionis tuendæ partes sunt, copiis ad Avinionem coactis, ac quibuscumque potest viribus, & auctoritate presto adest. Philippus Hispaniarum Rex, ad quem mali illius contagio ob propinquum Belgium maxime pertinet, decem peditum, quatuor equitum millia pollicetur. Emanuel Sabaudiæ Dux tria peditum millia subsidio mittit: Carolus Lotharingiæ Dux, cujus ditio pene in Galliæ visceribus sita est, nihil non parat, agit, molitur. Venetam quoque Rempublicam difficillimis hisce, ac perturbatis Galliæ temporibus non defuturam Carolus, Catharina mater, atque adeo regnum universum certo sibi persuadent, dum arctam Gallorum, ac Venetorum jam inde ab utriusque imperii incunabulis amicitiam mutuis officiis alitam, atque auctam, jura fœderum, consociata arma, bella gesta, relata victoriæ egregia præmia intuentur: atque, ut hæc omnia deessent, catholicæ religionis periculo permotam, opem amplissimo regno laturam autumant, cum illius pietatem, ac religionem contemplantur, pro qua tuenda nullos majores vestri labores, nulla pericula, nullos sumptus ullo unquam tempore reformidarint. Neque vero terrestres copias, aut instructas ad bellandum classes Regina petit; sed, qua in primis nunc Gallia indiget ad belli sumptus sustinendos, argenti vim mutuo flagitat, sine qua diu milites, atque exercitus contineri nequeunt;*

quam

quam eo facilius consequuturam sperat, quod parvo, vel potius nullo incommodo, auctis Reipublicæ vectigalibus, amplificatis fortunis, Dei Optimi Maximi benignitate cunctis ex voto rebus affluentibus, amico Regi præstari possit. Id si, ut summa spe ducitur, a Senatu impetrabit, perennem ejusce beneficii memoriam nullis unquam delendam casibus, per filios ad posteros transmissuram pollicetur. Quidquid militum, virium, fortunarum in Gallia sit, id jure sibi Rempublicam in posterum vendicaturam. Quid porro vel ad vestram gloriam illustrius, vel ad utilitatem præstantius, quam nobilissimum tueri, fulcire, juvare regnum, quo in primis libertas, ac dignitas Italiæ, atque adeo totius christianæ reipublicæ continetur? His in hanc sententiam a legato enunciatis, re ad Senatum deducta, Regi subveniendum, centum aureorum millia quatuor mensium spatio persolvenda, frequentibus suffragiis latum. Ingentes ob id a Carolo, ac matre, quod tot fluctibus jactatæ Galliæ opem tulisset, Senatui gratiæ actæ, memoriam illius beneficii sempiternam apud se mansuram professis.

1562.

Senatus decretum de Rege Galliæ pecuniis subveniendo.

Dum hæc in Gallia geruntur, Tridenti varia ad rem christianam attinentia summa animorum contentione agitabantur: inter quæ de Episcoporum in ecclesiis præsentia quæstio vehementer torsit initio; cum satis constaret, nil ad continendos in officio populos, atque ad catholicam servandam religionem præsentius remedium adhiberi posse. Res a legatis proposita, cunctorum mentes eximia utilitate illectas attraxerat; parumque abfuit, quin id jure divino sancitum esse decerneretur. Sed altius re perpensa, altercationibus obortis; cunctantius agi cœptum, in varias Patribus sententias euntibus; Gallis, Germanis, omnibusque fere Transalpinis, ad id jure divino obstringi Antistites oportere, censentibus; Italis contra *positiva* (ut ajunt) lege teneri, statuentibus; resque eo tandem devenit, ut Galli, ac Germani, ni ita decerneretur, se abituros assererent. Inde ingentia reipublicæ christianæ pericula portendi scissione videbantur. Summis ob eam rem molestiis, ac solicitudinibus Pius angebatur, quod, invalescentibus in dies Catholicæ religionis hostibus, gravioribus procellis Gallis jactatis, populis vesano furore correptis, in Concilio,

Quæstio de Episcoporum in ecclesiis residentia Tridenti habita.

1562 lio, quo uno ingruentia mala sisti posse censerentur, acri animorum certamine ageretur, ut illius exitum nemo satis prospicere posset. His fiebat, ut nonnunquam fœdus inter catholicos Principes pro tuenda religione ineundum sibi in animum induceret. Qua in re Senatus sententiam, ut fere semper consueverat, exquirit. Gravissimum id negotium erat, ingentibus difficultatibus implicitum, ac laboranti tunc reipublicæ christianæ minime opportunum; cum verendum esset, ne ii, qui a catholica religione dissentirent, ob consociata catholicorum Principum arma arctius inter se conglutinarentur, atque inde in universa christiana republica atrox, & exitiale bellum funesta exordia duceret: neque minus metuendum, ne Italiæ infensæ gentes, quibus undique cingeretur, ad eam invadendam, cujus felicitati maxime inviderent, classico excitato, concurrerent; id porro omnium malorum veluti apicem fore. Quæ a Patribus cum altius inspicerentur, Pontifici, ut ab iis consiliis abstineat, suadent: *Ne totius orbis expectatione coactam tanto labore Synodum, ob varios, qui irrepserant, affectus dissolvi sinat; ingens opus summa animorum tranquillitate pertractandum curet: nil religioni exitialius accidere posse, quam si dissidentibus sententiis abscederetur; nullum dissidiis locum relinquendum, concordi voluntate, ac studiis pro tuenda religione laborandum; libere, quidquid unicuique a divino suppeditaretur Spiritu, enunciandum esse: summopere cavendum, ne, Concilio œcumenico dissoluto, in singulis provinciis conventus, ac singularia concilia habeantur, quibus divulsa, ac veluti in diversas partes consceerpta religio penitus concideret, ac sententiarum, & dogmatum diversitate teterrimi monstri faciem præseferret.* His commotus Pontifex, ea sententia abjecta, totum se ad Concilium contulit, atque animorum æstu, quo res in discrimen adduci posse videbantur, sedato, multa ad firmandam catholicam religionem, consentientibus sententiis, decreta sunt.

Verum complurium ad Ecclesiam reformandam erectis mentibus, ac studiis, mirum in modum Pius commovebatur, ne illustri, ac præclara specie ad pontificiam auctoritatem imminuendam, ac labefactandam uterentur. Qua in re Conimbricæ Episcopus Lusitanus maxime incubuerat, acriterque disseruerat;

erat: in primis collapsos mores erigendos, veterum disciplinam instaurandam, abusus prorsus excindendos; Cardinalium eligendorum, ac Pontificis Maximi creandi aliam iniri rationem oportere, qua gentium omnium suffragiis in summo dignitatis fastigio excellentes virtute viri constituerentur. His consiliis Cardinalis Lotharingus, qui a Carolo cum triginta Episcopis ex Gallia missus fuerat, favere videbatur; atque eo ventum erat, ut, nisi de reformatione ageretur, re minime perfecta, Concilium dimissum iri plerique existimarent. De iis a legatis Patres edocti, cum nil funestius discessione arbitrarentur, Pontificem certiorem faciunt: *Non ignorare se, quantum christianæ reipublicæ, pontificiæ dignitati, atque Italiæ in primis ea consilia adversa sint: non deesse qui pontificatum per tot annos Italos obtinere ægre ferant, atque ad Transalpinos transferre obducta pietatis specie conentur: quo quid Italiæ acerbius contingeret, quam si eo decore exuta, externorum imperia perpeti cogatur? itaque enixe contendendum, ne quidquam prisci instituti immutetur. Quod vero ad mores instaurandos, ecclesiasticam disciplinam restituendam attinet, ambigi non posse, id in primis turbulentis hisce temporibus, quibus, dissolutis omnis severitatis, ac modestiæ nervis, cuncta licentia, ac libidine diffluerent, admodum necessarium esse. Itaque in eo Pontifici elaborandum maxime, nulla re magis, faciliusque cunctorum ora obstructum iri, quam si, veteri virtute excitata, effrenes ecclesiasticorum mores coerceret, labantia, ac fere prolapsa instituta in pristinum statum revocaret.* Hæc a Pontifice cum libenter audirentur, multa ad pravas consuetudines tollendas, sarciendamque Ecclesiasticam disciplinam decreta edita, nihil de sacrorum comitiorum ratione immutatum. Qua in re egregium Senatus studium in Pontificis Maximi auctoritate, ac dignitate tuenda extitit, tum ob jam inde ab urbis initiis erga Sanctissimam Sedem obsequium, tum, quod in ea retinenda non modo religioni, sed etiam Italiæ libertati, ac dignitati consultum maxime arbitraretur; ejusque retentæ, ac defensæ laudem Reipublicæ Venetæ præsertim acceptam se referre Pius crebris sermonibus usurpavit, clarissimisque argumentis testatus est.

Regiorum progressus in Gallia.

At in Gallia Avaricum, Biturigum oppidum, regii capiunt;

Ro-

1562 Rothomagum, Neustriæ insignem urbem, obsidione premunt; propugnatoribus acriter se tuentibus Divæ Catharinæ munitione vi potiuntur; ea occupata, & Cantabriæ Rege cum sexdecim peditum, duobus equitum millibus, Germanorumque subsidio, victore ex Biturigibus superveniente, cum Catholicorum impetum fœderati sustinere non possent, civitatem deserere coguntur. In ea obsidione Antonius Rex glande humero trajectus occubuit. Momorantius statim cum copiis Lutetiam contendit, quo Condæum, Corbolio ad Senam amnem frustra oppugnato, cum exercitu proficisci nunciabatur. Parisienses, nulla interposita mora, noctu dieque continuatis operibus, suburbia aggeribus, ac fossis communiunt; cum interim, amne tantum exercitus sejungente, levioribus certaminibus sæpe utrinque pugnaretur, deque concordia sermones, quamvis irrito conatu haberentur. Communitis castris, in quibus decem peditum, sex equitum millia, tormenta bellica septem censebantur, ordinata acie Condæus egreditur. Catholici loco consistendum rati, sclopporum, ac tormentorum assidua ejaculatione, nullo fere hostium damno rem agunt: nec secus postridie contigit. Regina imminentia Galliæ pericula, si qua via detur, avertere enixa, Condæum ad colloquium, brevibus induciis factis, denuo accersit: haud procul a Divi Marcelli suburbio conveniunt. Eorum, quæ a Condæo petebantur, summam Albaspinius a Secretis excipit. 1. *Quam quisque sequi religionem velit, ei ne crimini sit; nuperque invecta publice exerceatur.* 2. *Eo facto Angli, atque externæ copiæ e Gallia discedant; oppida in priorem statum redeant.* 3. *Vita, bona, religio unicuique libera, ac tuta sint.* 4. *Intra sex mensium spatium ad dissidia tollenda liberum Concilium celebretur; ni perfici possit, conventus ea de causa totius Galliæ, in quo quilibet interesse possit, habeatur.* 5. *Ad ea perficienda cautiones adhibeantur.* Regina scripto mature consulto, per eumdem Albaspinium sequenti die in hunc modum respondit: *Mentem Regis esse, ut neque Lugduni, neque in urbibus in limitibus sitis, vel in iis, quæ curia insignitæ sint, aut quæ hucusque januarii edictum non receperint, religionemque intactam servaverint, conciones habeantur, aut nova religio inducatur: Sacratis viris bona ademm-*

Antonius Cantabriæ Rex in Rothomagi oppugnatione interfectus.

Condæus a Regina ad colloquium vocatus pacis conditiones proponit.

Reginæ responsum.

1562

adempta restituantur. Dei Optimi Maximi cultui, uti antea assueverant, inserviant: unicuique suis facultatibus absque molestia frui liceat. Quæ vero de Britannis, externisque dimittendis, oppidis, ac urbibus restituendis, ac de Concilio cogendo dicerentur, sibi probari. Multis hinc, atque inde agitatis, cum res prope confecta videretur, rursus eodem, quo antea, loco conveniunt: sed, novis excitatis controversiis, pace prorsus desperata, discessum est. Id vero minime prætermittendum, viros nobilitate insignes ita invicem dexteras junxisse, atque ad mutuos amplexus descendisse, ut nusquam certatum armis crederes. Fratres, propinqui, ac necessitudinis nexu adstricti, tunc more gentis lætitia diffluentes, postera die nullam sanguinis, nullam amicitiæ rationem habituros, nemini se parcituros profitebantur: tantum in animis hominum affectus, ac semel haustæ opiniones possunt, ut, jure naturæ abrupto, cognationis atque amicitiæ vinculis resolutis, arma in cognatorum viscera condantur, neque ab ullo ferinæ crudelitatis conatu abstineatur.

Condæus statim cum exercitu in Normanniam contendit, ut Anglorum subsidiis, quæ in Galliam transfretabant, peditatum augeret, Catholicosque ab Aureliani obsidione averteret. Regii Condæum ad Britanniæ auxilia impedienda insequuti, duabus leucis (quæ quatuor Italica milliaria conficiunt) ab hostibus trans Diviam amnem consistunt. In regio exercitu peditum decem ac novem millia, equitum duo millia; in fœderatorum copiis quinque equitum, sex peditum millia adnumerabantur. Prælio decernitur. Primo concursu Condæus, ac Colinius tanto impetu Annam Momorantium, qui aciem ductabat, aggrediuntur, ut momento fere equitatum, atque Helvetios ingenti cæde disjicerent, ac prosternerent, ipso duce scloppetto in facie icto, & capto; ut nuntii fœderatorum victoriæ, ac regii exercitus cladis Lutetiam perferrentur. At Guisius, qui eo usque spectator pugnæ fuerat, cum recenti, ac expedito milite fessos hostes adortus, adeo acriter invectus est, ut statim in fugam conjectos, terga dare coactos, ingenti internecione protereret. Condæus captivus in regiorum potestatem pervenit. Victoria regii, castris hostium occupatis, potiuntur. Exeunte decembri mense pugna-

Prælium inter regios & Condæi.

Anna Momorantius a Condæanis captus.

Condæi profligatio & captivitas.

1562 gnatum. In prælio octo circiter millia, præter saucios, quorum maxima pars deperiit, cecidere. Victoriæ nuntii, per universam Europam allati, ingentem Catholicis cunctis lætitiam attulere, quod non absque præsenti Dei Optimi Maximi auxilio contigisse videretur, ut qui, media Regis disjecta, ac contrucidata acie, victores exultarent, iidem momento temporis victi prosternerentur. Qua in re Francisci Guisii fortitudo, ac virtus omnium ore, ac prædicatione concelebrabatur. Multa lætitiæ signa Lutetiæ, ac tota fere Gallia, nec non in Hispania, atque Italia edita. Carolus, ac Regina mater per ordinarium legatum felicem prælii eventum Senatui significavere; qui per literas, perque Marcum Antonium Barbarum oratorem mox iisdem victoriam est gratulatus. Hæc in Gallia eo anno accidere.

Maximilianus Secundus Bohemiæ & Romanorum Rex renunciatur.

Joannes Legius, & Michael Surianus ad Ferdinandum & Maximilianum legati.

Leonardus Contarenus ad Maximilianum ordinarius orator.

Induciæ inter Ferdinandum & Turcas.

In Germania vero Ferdinandus Cæsar, ut quam maximis posset dignitatum, atque opum præsidiis filios, posterosque fulciret, Maximilianum, majorem natu, in spem successionis educatum, Bohemiæ Regem Pragæ inaugurari voluit. Mox, Francfordiam vocatis comitiis, Romanorum Rex, sex consentientibus Electoribus, renunciatus est. Adeptum summi honoris gradum, missis ad Ferdinandum patrem, Maximilianumque filium literis, Veneti gratulati sunt. Qui coram id munus obirent, legati duo designati Joannes Legius divi Marci Procurator, Michael Surianus, ambo equestris dignitatis. Leonardus Contarenus, uti Reipublicæ nomine legatione apud Maximilianum fungeretur, est delectus. Ceterum Ferdinandus, ut nutantibus suis rebus prospiceret, atque bellicis curis solutus, intentiori studio componendis Germaniæ dissidiis studeret, Pannoniasque a Turcici belli metu liberaret, octo annorum inducias cum Suleimano pepigit. Inde majori solicitudine ad res maritimas procurandas Venetorum conversi animi, cum Ottomanum otii, ac pacis hostem, bella ex bellis serentem, Pannoniæ compositis rebus, non otio torpescere, sed novas expeditiones moliturum arbitrarentur. Itaque de Creta, atque Cypro exactius muniendis actum. Julio Saorniano præfecto in Cretam cum summa auctoritate proficisci jusso, Candidæ præsertim, ac Cydoniæ urbium firmandarum munus injunctum. Decretum quoque, ut Cerinium, in Cypro

pro oppidum, ad hostium sustinendos impetus operibus, ac munitionibus fulciretur; rei administrandæ cura regni magistratibus demandata. 1562

Piratarum direptiones.

Licet vero hoc anno Turcæ quiescerent; attamen ingentia toto mediterraneo a piratis damna illata Italiam attigere, cum ex Caria, Lycia, aliisque Asiæ minoris provinciis complura navigia; atque myoparones egressi, pars in superum, pars in inferum mare delati, direptionibus, ac captivitatibus ingentem mortalibus metum incuterent; atque in Adriaticum sinum invecti, usque in Illyricum, ac Venetas oras penetrarent; plurimisque navigiis interceptis, trepidatione, ac terrore accolas afficerent. Senatus, ne piratarum insolentiam inultam pateretur, atque subditorum rebus, fortunisque prospiceret, ut decem triremes ad pugnandum apprime instructæ, atque expeditæ emitterentur, decrevit. Earum præfecti cives navalium rerum usu, ac disciplina insignes lecti Philippus Bragadenus, Marcus Quirinus, Thomas Michaelius, Aloysius Raymundus, Antonius Bragadenus, Bernardus Superantius, Georgius Cornelius, Jacobus Mustius, Laurentius Bembus, Marcus Michaelius; qui statim conscendere, ut quamprimum Christophoro Canali, classis legato, se adjungerent. Antonio Canali, Adriatici sinus præfecto, datæ literæ, quibus ad rem naviter, atque impigre gerendam incitabatur. Is senis triremibus Piceni oras legens, cum duas piratarum biremes in altum provectus acriter esset insequutus, in Anconis litora impingere coegit. Turcas in penitiora loca mortis metu abdere se se nitentes Picentes captivos fecere; Christiani supra centum, qui ad transtra ablegati miserrima servitute premebantur, in libertatem vindicati. Canalis præfecti, ac Joannis Baptistæ Bembi trierarchi virtus concelebrata.

Triremes ad piratarum insolentiam inhibendam Venetiis emissa

Piratarum biremes ab Antonio Canali captæ.

Christophori Canalis cum Mustapha, piraticarum triremium duce, pugna.

Christophorus quoque Canalis legatus, magni atque acerrimi animi vir, nullis laboribus fractus, vel periculis territus, in excurrendo mari egregie munus obibat. Circa Cephalenem tres prædonum biremes adortus, cæsis, atque obtruncatis hostibus, depressit. Mox saxonem prætervectus, ad Iapygium promontorium quinque longas hostium triremes, Mustapha duce, qui Lilio Hætruriæ ducis insula ortus, christiana sacra ejuraverat, conspicatus, in eas impetum facit. Acre certamen ini-

1562

Christophorus Canalis piratarum triremibus potitur. Christophori Canalis in pugna vulnerati obitus, & elogium.

initur. Noſtri pro dignitate, ac vindicta; hoſtes pro ſalute, ac vita decertant. Calente marte, dum ſummi ducis, ac ſtrenui militis Canalis intrepide munere fungitur, ac per triremem arcu armatus (utpote qui ſagittandi peritia excelleret) diſcurſans, ſuos in pugnam acuit, duobus jaculis vulneratur, quorum uno leviter pede ſauciatus, altero femore transverberatus eſt. Nihilominus ingenti conſtantia a certamine non diſcedens, cum præ dolore ſtare non poſſet, eminentiori triremis loco ſedens, ſuos hortatur; addit animos; inſtat. Cæſis compluribus, ac Muſtapha vulnerato cum aliis in terram deſiliente, duabus triremibus potitur. Tres, quæ, fuga arrepta, in Acroceraunios intento quam maxime remigio devehebantur, a noſtris inſequentibus captæ. Deleti hoſtes, captivi Chriſtiani libertate donati. Legatus Corcyram devectus, incurabili, ac letali vulnere medicas manus refugiente, intra ſeptimum diem confectus, non minus fortiter, quam pie, & religioſe occubuit; ingenti omnium, atque in primis maritimæ militiæ dolore, ac lachrymis. Funus Corcyræ magiſtratuum juſſu perhonorifice deductum eſt. Spectata, atque egregia Hieronymi filii pietas, ac virtus ſummis exornata laudibus, quod ſagittarum hoſtilium imbrem ſcuto excipiens, patrem protexit, nunquam poſtea ab ejus latere, quoad ſpiritum efflaret, diſcedens; quem pater moriens ad ſolidæ virtutis iter capeſſendum, fortiterque pro patria inſudandum extremo ſpiritu eſt cohortatus. Fuit in Chriſtophoro Canali ingenium ad maritimas res tractandas mirifice accommodatum, a teneris annis navalibus ſtudiis innutritum, cujus mox, ad rempublicam accedens, ingens ſpecimen dedit, ac cunctos illius militiæ gradus emenſus, percelebre ſibi nomen ea tempeſtate comparavit. Senatus in civem de Republica optime meritum beneficus, ac liberalis extitit. Nam ut ejus liberis quadringenti aurei nummi ex ærario ſingulis annis penderentur, ſanxit; duabus puellis, cum per ætatem liceret, matrimonio jungendis, quatuor aureorum millibus pro dote conſtitutis. Latum etiam, ut Hieronymo filio, qui ad maritimarum rerum ſcientiam græcæ, ac latinæ linguæ cognitionem adjunxerat, cum vigeſimum attigiſſet annum, triremis unius præfectura tribueretur, bina aureorum

Hieronymi Canalis in patrem pietas.

Senatus in Canalis filios liberalitas.

mil-

millia ſtatim perſolverentur; eo ſolatio clari civis obitus majorum exemplo filiis, poſteriſque penſatus. Canali in claſſis legatione Philippus Bragadenus, qui paulo ante triremi præfectus ad claſſem ſe contulerat, eſt ſubrogatus. Is, ſtatim prætoria conſcenſa, privatum navigium ex Senatuſconſulto Hieronymo Canali tradidit. Tridenti vero cum Hieronymus Triviſanus, Veronæ Epiſcopus, qui egregiam operam pro Eccleſia in Concilio navaverat, ex humanis exceſſiſſet, in ejus locum Bernardus Naugerius Cardinalis a Pio Pontifice Maximo ſuffectus eſt; ac Joannes Delphinus Torcellanus Epiſcopus creatus.

1562

Philippus Bragadenus Canali legato ſuffectus.

Bernardus Naugerius Cardinalis Veronæ, Joannes Delphinus Torcelli Epiſcopi eliguntur.

M. D. LXIII.

1563

PArtæ a Carolo Gallorum Rege de perduellibus victoriæ nuntio per Europam vulgato, ingens Principes omnes lætitia inceſſit, quod, fracta catholicæ religionis hoſtium ſuperbia, debilitatiſque viribus, quietem Galliæ non modo reſtitutum iri, ſed latius eam tabem ad alias provincias minime emanaturam ſperarent. Complura ob id publicæ lætitiæ ſigna in Italia, atque Hiſpania edita. Senatus decreto unius diei ſupplicatio per omnia civitatis templa eſt habita; in Principis baſilica miſſarum ſacra ſolemni ritu celebrata, Deo Optimo Maximo gratiæ actæ. Carolus, ac Catharina mater Sambonetum, qui victoriam Concilii Patribus, ac Venetis ſignificaret, in Italiam miſere. Is cum per internuntium Caroli geſta, virtutem, conſtantiam, fortitudinem, felicitatem extuliſſet, priſciſque illum Regibus, qui Dei præpotentis ope ſubnixi, præclara, atque immortalitate digna facinora ediderant, æquiparaſſet, mox Principi, ac Patribus filii, matriſque nomine, quod ſuppetias laboranti Galliæ opportuno tempore tuliſſent, gratias egit. Guiſius, poſt devictos acie hoſtes, victoriæ veſtigiis inſiſtendum ratus, Stampas adortus, in ſuam poteſtatem redegit. Pleraque Beoſſæ oppida ſponte deditionem fecere. Inde Aurelianum, quod fœderati pro munimento habebant, acri obſidione premere inſtituit. Admirallus, Andelotio fratre ad urbem tuendam relicto, cum trium Germanorum millium equitatu ad ea excipienda, quæ ab Eliſabetha Britanniæ

Carolus Rex Sambonetū ad Conciliū & Venetos mittit.

Aurelianū a Guiſio oppugnatum. Andelotius præſidii Aurelianenſis præfectus. Eliſabethæ Angliæ Reginæ ſubſidia ad Ugonotos miſſa.

1563 Regina pecuniæ, militum, tormentarii nitrati pulveris subsidia mittebantur, ad Neustriæ litora proficiscitur. Interea Guisius, vehementiore nixu Aureliano obsesso, hostes compellere ad deditionem nititur. Currenti, ac prope fortunam manu tenenti victoria simul cum vita a Joanne Politroto Engolismensi eripitur, qui pernici equo Guisium duobus comitibus septum insequutus, breviori scloppetto, *pistollam* vocant, disploso, tribusque excussis glandibus, ei humeros transfodit; quo ex vulnere paucos post dies interiit. Politrotus vero in fuga captus, a quatuor equis distractus, ac discerptus, meritas tanti facinoris pœnas luit.

Guisius ad Aurelianum a Joanne Politroto interfectus.

Guisii obitu magna rerum omnium mutatio consecuta; egregio, ac strenuo duce amisso, ingentem Catholici jacturam perpessi sunt. Contra qui novam religionem invexerant, majores spiritus sumpsere, atque externorum auxiliorum spe audentiores facti, rursus cuncta diripere; in sacra, ac profana sævire; pleraque Normanniæ oppida occupare. Inde Regina tot excidiis perterrita, nullumque dissensionum fluctibus finem fore verita, consilia ad pacem flexit, quæ Ambosiæ decimoquarto kalend. aprilis his conditionibus sancita est: *Ut libera fere in universo regno facultas novæ exercendæ religionis permitteretur: patrata crimina oblivione tollerentur: Condæus, Mmorantius, ac reliqui utrinque captivi liberarentur: adempta hinc, atque inde restituerentur: externæ copiæ dimitterentur*. His pactionibus debilitatæ, atque accisæ in Galliis Catholicorum rationes, atque Drocensis victoriæ brevi fructus deperditus, ac corruptus videbatur. Verum Galli temporum necessitate acta excusavere: mutuis civium cladibus brevi conterendas, atque evertendas publicas, privatasque amplissimi regni opes, nisi post arma frustra experta, concordia ruentibus rebus subventum fuisset. De inita pace Carolus Venetos certiores fecit, quæque ad eam amplectendam in primis impulerant, causas significavit. Senatus cuncta prospera, ac felicia amico Regi, ac nobilissimo regno optasse; nil, nisi ab arduis in rebus spectata prudentia profectum, se scire respondit.

Pax inter Regios & Ugenotos.

Discussis utcumque Galliæ procellis, religionis vero dissidiis adhuc vigentibus, Concilii tantum remedium supererat, quo a

pra-

1563

pravis hominibus jacta in mortalium animis errorum semina, pravæque de religione sententiæ excinderentur. Idque in primis Regina expetere videbatur, quæ, ut Concilii negotia urgerent, neu, quantum in ipsis esset, quidquam, quod ad illud celeriter maturandum attineret, prætermitti sinerent, impense a Patribus flagitabat. Verum, ut plerumque magnis in rebus fit, variis assurgentibus affectibus, cunctatione res trahebantur; cum plerique, in primis Romanæ Curiæ mores formandos, pravas vel ambitione, vel avaritia inductas consuetudines evellendas censerent; atque in id summo studio Lotharingiæ Cardinalis intenderet, quem Galliæ Episcopi, Germani, Hispani complures, nonnullis quoque Italis adsentientibus, sequebantur, qui ecclesiasticæ disciplinæ ardore, ac conscientiæ stimulis incendebantur. Quæ summas Pontificis Maximi, ac Romanorum Præsulum animis curas, ac molestias injecerant, ne Apostolicæ Sedis auctoritas imminueretur; ac si quid iis de rebus statuendum foret, id Romæ a Pontifice, ac Cardinalibus fieri malebant; Hispanis, Gallisque contra nitentibus, arctiora, ac severiora a Concilio decreta fieri petentibus: ni id impetrarent, se coacturos in Gallia Concilium minitantibus. Neque ab his dissentientiens Cæsaris voluntas, qui Oenipontem profectus, si occasio posceret, Tridentum venturum, ut præsens Concilio adesset, pollicebatur. His solicitudinibus confectus Pius, cum in gravem morbum incidisset, augeri suspicio cœpit, ne ejus obitu vetus eligendorum Pontificum institutum immutaretur, neve illi successor a Concilio daretur. Cum itaque convaluisset, diplomate cavit, ne alibi, quam Romæ Summus Pontifex crearetur; si id ea in urbe fieri non posset, loco a Cardinalibus constituto ageretur, penes quos tantum Summorum Pontificum eligendorum jus esset. Interea Synodi legati Joannem Franciscum Commendonum Oenipontem ad Cæsarem, ut Apostolicæ Sedis dignitatem illi commendaret, misere; nec multo post eo Lotharingus Cardinalis contendit, summa ope nixus, ut ad collapsos ecclesiasticorum mores Concilii ope restituendos Ferdinandum adhortaretur. Dum hæc geruntur, Hercules Gonzaga, Mantuanus Cardinalis, Concilii legatus, excessit e vita; quem paucos post dies Hieronymus Seripandus est subsecutus.

Pii decretũ de Pontifice Romæ & a Cardinalibus tantum eligendo.

Jo. Franciscus Commẽdonus a Cõcilii legatis ad Cæsarem missus.

Lotharingus Cardinalis Oenipontem ad Cæsarem proficiscitur

Herculis Gonzagæ & Hieronymi Seripandi Cardinaliũ obitus.

1563

Joannes Moronus, Bernardus, Naugerius, suffecti.

Eorum loco Joannes Moronus Mediolanensis, ac Bernardus Naugerius Cardinales suffecti.

Pii Pontificis literæ ad Senatum de Cardinali Amulio.

Naugerius in itinere Venetias accedens, Pii literas ad Senatum detulit, quibus enixe, ut Marcus Antonius Amulius Cardinalis in gratiam reciperetur, Patres rogabat; nihil sibi jucundius contingere posse, quam si, ad lenitatem, ac clementiam proclinatis animis, egregio, ac singulari virtute prædito civi, publicæ indignationis nubibus detersis, aliqua tandem benignitatis lux affulgeret. Literas Naugerius gravi oratione est subsequutus. Re vero in Senatu agitata, cum plerique vel cunctandum, vel mollius Pontifici respondendum censerent,

Aloysius Mocenicus, Julius Contarenus in Amulium invehuntur.

Aloysius Mocenicus, ac Julius Contarenus, consilii Sapientes, e suggestu in Amulium invecti, perpetratum ab illo adversus patrias leges facinus acerrime insectati, Patres ad publicam gravitatem, severitatemque retinendam sunt adhortati: *Legibus veluti mœnibus circumseptam, ac circumvallatam Rempublicam esse, quas si quis transiliret, aut perfringeret, is summi sceleris noxa inquinatus, parricidii piaculo obstringeretur: nullas inviolatas magis, ac sacrosanctas a majoribus nostris habitas fuisse, quam eas, quibus legatorum ambitio coerceretur, ut quorum in pectore gravissima Reipublicæ negotia reconderentur, ii non modo ab omni labe, verum etiam a criminum pertenui suspicione immunes essent.*

Senatus ad Pontificem responsum.

Itaque Senatusconsultum, quo Pio Pontifici Maximo responderetur latum est: *Quo minus postulata præstare posset, legum observantia, qua Respublica sustentaretur, ac coalesceret, quaque una per tot sæculorum successiones dignitatem, atque incolumitatem retinuisset, arceri: Amulium, dum legatione fungeretur, oblitum legum, oblitum officii, pessimo exemplo deliquisse, qui se Veronensi episcopatu indignum, atque refragantibus Reipublicæ institutis minime aptum censuisset, eumdem ambitione victum, cardinalatus dignitatem appetiise, & non modo inconsulto, verum etiam repugnante Senatu, accepise, quod Varniensis, & Atrebatensis legati, Episcopi dignitate insigniti, nisi permittentibus eorum, Regibus non effecisent: veniam proinde a Senatu non mereri, qui, projecta adeo ambitione, atque ausu in patrias leges impetu facto, irruiset.* His peractis Naugerius Tridentum proficiscitur.

Ibi

Ibi magna contentione diſſidentibus animis diſceptabatur; neque ob eas, quæ de veteribus inſtitutis corrigendis agitabantur, controverſias quidquam decernebatur; in Galliis vero poſt pacis conditiones pactas acerrime adhuc inter ſe populis de religione certantibus, novi tumultus ſuboriebantur. His permotus Pontifex arma comparare, Principum auxilia implorare, atque Concilium in aliud tempus rejicere meditabatur. Ea ex re ingentem Senatus moleſtiam percipiens, ut, iis conſiliis, quæ ad vim, atque arma ſpectarent, relictis, ad calcem Concilium perduceret, contendebat: *Ne in humanis auxiliis, Principumve potentia, aut viribus, quæ plerumque ambigua, incerta, noxia eſsent, ſed in Deo omnes curas, cogitationeſque defigeret; Dei opus non humanis conatibus, ſed Divina virtute æſtimandum. Quid chriſtianæ reipublicæ deterius, atque acerbius, quam Synodum, univerſi orbis expectatione tot laboribus, tot impenſis coactam, dimitti? Quam illius denuo convocandæ; ac cogendæ ſpem affore? Quonam graviſſima religionis diſſidia eſsent evaſura? Jam Galliam nationale concilium concoquere; ejus, exemplo reliquas idem provincias facturas. Catholicam inde religionem magnum diſcrimen ſubituram; dum unaquæque provincia privatim ſuis rebus conſuleret, commune bonum diſtractum, ac convulſum, peſſum iturum. An vero id tanti eſset, Eccleſiam reformandam iis Patribus credere, qui pietate, ac religione ex omnibus provinciis ſelecti in eum locum conveniſsent, in quo Deo Optimo Maximo adſpirante de graviſſimis ſanctiſſimæ, ac Catholicæ religionis cauſis decernendum eſset? Quocirca, omni timore depoſito, ſtrenue in id incumberet, in quo afflictæ, ac perturbatæ Eccleſiæ ſalus contineretur.* Ad hæc Cæſaris literæ acceſſere, quibus Pontificem a Concilio e Tridento amovendo, atque alio transferendo (uti rumor erat) dehortabatur; cum exinde multa, eaque gravia detrimenta obventura autumaret; neque id ſe paſſurum diceret, meliuſque nunquam inchoatum, quam cœptum intermiſſum, ac in aliam civitatem tranſlatum affirmaret. Itaque ſuadere, ut Patribus liberam diſciplinæ, ac morum inſtaurandorum facultatem permitteret, & ſumma, qua pollebat, auctoritate ad præſentem perturbatis rebus opem ferendam Tridentum ſe conferret: eodem & ipſum, ut

1563

Pii Pontificis conſilio de Tridentino Concilio dimittendo & religionis cauſſam armis tractando.

Senatus Pontificem, ut ab armis abſtineat, hortatur.

1563 communi bono consuleret, concessurum. Sub id quoque tempus Philippus Hispaniarum Rex Aloysium Davilam Romam miserat, qui de Synodo prosequenda ageret. Germani vero Principes, Augustanam confessionem amplexi, ad Concilii Patres literas dederant, quibus, quominus in eamdem sententiam convenirent, nunquam detrectasse, aut impedimenta injecisse, ajebant. At decretis iis, quæ a Concilio Pontificis auctoritate ederentur, obnoxios esse nolle Cæsari significasse. His permotus Pontifex, ut de reformatione a Concilii Patribus ageretur, adsensus est, cum prius Joannem Moronum Cardinalem ad Cæsarem proficisci jussisset, ut illius animum flecteret, atque ne Concilii libertas in licentiam prolabi sineret, durioraque nimium Gallorum postulata remitti curaret, hortaretur. Eadem quoque cum Philippo agebat, Lotharingus Cardinalis pristino animi ardore sedato, ac restincto, æquiora flagitabat. Itaque Sessione xxi. de ecclesiasticorum reformatione agi cœptum. Complura a prioribus Conciliis decreta repetita, ac firmius sancita; Ecclesiasticus ordo severioribus legibus adstrictus, ut jam, consentientibus Principibus, Synodo finis imponi posse videretur.

Aloysius Davila a Philippo Rege ad Pontificem missus.

Condæus tantum, Gallici consilii princeps, si qua posset ratione, ejus exitum impedire nitebatur, legato in Hispaniam ad Philippum misso, qui, majori Germanorum parte, Anglis, Scotisque, & Gallis compluribus, in quorum gratiam Tridenti Concilium indictum fuerat, justis de causis eo proficisci abnuentibus, quod universale, atque œcumenicum non esse assererent: in Germaniæ civitatem aliquam, ut puta Constantiam, Wormaciam, vel Augustam Vindelicorum transferri peteret: ni id fieret, in eorum provinciis concilia habituros. Condæi postulatis a Rege responsum: legitime Tridenti Concilium coactum, Regum, ac Principum Christianorum consensu: Franciscum Secundum, Galliæ Regem, illud ad inflicta suo regno a pessimis hominibus vulnera sananda petiisse; Pontificem Maximum cunctos, qui christiano nomine censerentur, invitasse; fidem publicam interpositam, ut quibuslibet eo accedere, ac reverti tutum, atque incolume foret. Itaque nil immutandum, prosequendum quinimmo, ac quidquid ab eo decretum fuisset, id ratum, ac sanctum haberi oportere. Eadem

Condæi Principis legatus ad Philippum Regem, ut Concilii exitum impediret.

Philippi Regis ad Condæum responsum.

dem per Allegrium legatum a Pontifice petierant; qui rei novitate vehementer est commotus, quod effractis religionis vinculis, cuncta pro libidine agere, Lotharingiæ Cardinalis prorsus elevare auctoritatem, dignitatemque obterere vellent, qui a regio consilio ad Synodum missus, magna pars in eo fuerat, postulata Regis nomine obtulerat, theologorum, atque Antistitum haud exiguum numerum secum duxerat. At cum Carolus quartum ac decimum annum egressus, ex lege, Galliæ gubernacula suscepisset, eaque eximia virtutis, religionis, ac prudentiæ argumenta edere cœpisset, Gallia non modo in summam pristinæ recuperandæ dignitatis spem est erecta; sed, ut tandem unanimi Principum consensu Synodus perficeretur, maxime sperandum videbatur: cum præsertim Pontifex Concilii legatis scripsisset, ut quæcumque ad reformationem attinerent, sedulo curarent: iis, quæ a Concilio decernerentur, ut cuncti obtemperarent, omnem operam, ac studium adhibiturum. Nulla itaque de Romani Pontificis auctoritate mentione facta, multa ad prolapsam ecclesiasticam disciplinam instaurandam sancita, ac decreta sunt. Neque prætermittendum est, Joannem Grimanum, Patriarcham Aquilejensem, pravorum hominum, quod minus catholice in Epistola quadam de prædestinatione scripsisset, calumniis appetitum, summo cunctorum Patrum consensu ab omni noxæ suspicione immunem judicatum fuisse: magnaque lætitia ob eximium, quo Patriarcham complectebantur, amorem perfusi Patres, non modo cum eo per literas sunt gratulati, verum etiam, ut insignis viri famæ, atque honori consulerent, præclarum de illo Patrum judicium Regibus, ac Principibus christianis significarunt.

Concilii de Joanne Grimano Aquilejensi Patriar. decretum.

Dum hæc in Italia geruntur, ac ad firmandam religionem Principum intentis animis, arma in Europa conquiescunt, Juliæ Cæsareæ, quod hodie *Algerium* vocatur, Rex, qui maritimas Lybiæ oras obtinebat, Orani recuperandi (quod oppidum paucis ante annis Hispani occupaverant) cupiditate incensus, Arabum, ac Turcarum decem millium peditatu coacto, Dragute cum triginta triremibus socio adscito, oppidum aggreditur, tormentis viginti quatere incepit. Barbarorum impetum fortiter Hispani propugnatores excepere, crebris eruptio-

ptio-

1563

ptionibus sæpius, compluribus interfectis, hostes in castra repulere. Verum assiduis dimicationibus ex præsidiariis multi cecidere, rerumque omnium inopia laborari cœptum. Philippus ex Italia Neapolitanas, Genuenses, atque Andreæ Auriæ triremes accivit; iis se Melitenses adjunxere, ut cunctæ quatuor ac triginta circiter numerum conficerent: quæ in Carthaginis novæ portum delatæ, Hispanis nonnullis navigiis auctæ, milite, commeatu, ceteroque apparatu bellico instructæ, ad subsidium Orano importandum contendere. Earum adventu Dragutes perterritus, muralibus machinis, aliisque in usus rei militaris relictis, repente discessit; ejus exemplum terrestribus sequutis copiis, munitissima Africæ arx e Turcarum faucibus est erepta. Publica ob id in Hispania lætitiæ signa edita; in triduum supplicationes pro gratiis Deo Optimo Maximo, ac Cælitibus agendis indictæ. Rem omnem, uti gesta fuerat, victoriamque Rex Senatui significavit, qui insigne de barbaris relatum decus Philippo mirifice est gratulatus.

Dragutes, militaribus tormentis amissis, ab Orani oppugnatione discedit.

Verum prosperi hi Christianorum eventus ab assuetis, ac frequentibus piratarum maritimis excursionibus corrumpebantur, a quorum libidine, atque avaritia nil satis tutum, aut intactum erat. Hi dextra, lævaque superum mare, ejusque litora fatigavere. Philippus Bragadenus legatus, Illyrico emenso, cum classe in Apuliam usque se proripuit, ubi ingens prædonum numerus vicinas oras populabatur. Circa Sipontum tres illorum biremes aggressus, earum unam, omnibus fere internecione deletis, in suam potestatem redegit; reliquis, dum fuga saluti consulunt, in litora impactis potitur: qui fugientes terram attigere, simul cum Dali, Nasuph, Caramussa, & Acmate eorum ducibus ab incolis cæsi sunt: captivi supra centum tum ex Venetis, tum ex aliorum christianorum Principum ditionibus libertate donati. Sub id tempus Quirina navis, quæ ex Aegypti litoribus mercibus prædives in Ciliciam prospero vento devehebatur, repente sæva tempestate oborta, in propinquum Cypri litus, circa Paphum impegit, ac naufragium fecit; complures undis absorpti, pretiosæ mercis, ac signatæ pecuniæ jactura ingens facta. Inde ut privatis negotiatorum fortunis consuleretur, in Senatu latum,

Philippus Bragadenus piratas insequitur, eorũ triremes capit.

Quirina navis tempestatis vi demergitur. Triremes majores ob mercaturã in Syriam & Aegyptum missa.

tum, ut tres majores triremes in Aegyptum mitterentur; quæ veteri civitatis more iter in Alexandriam ad mercaturam exercendam haberent: præfectus Nicolaus Surianus creatus. Decretum quoque, ut binæ ejusdem generis triremes in Syriam navigarent: his Ambrosius Bragadenus præfectus est. Syriaca, & Aegyptiaca navigatio ob insessa a piratis maria aliquamdiu intermissa, summo non modo privatorum, verum etiam publico commodo, incrementa accipere, ac denuo vigere cœpit; civitas maritimis rebus assueta, invalescere, atque lætiores spiritus sumere.

1563

Ascrivium a terra motu male habitum.

Ascrivium, Epiri urbs, hoc anno ingenti terræ motu contremuit, qui meridie repente sæviens, horrendam hominum, atque ædificiorum stragem edidit: centum ac sexaginta octo privatorum civium ædificia quassata, ac disjecta corruere; reliqua fatiscentia, inclinataque in præceps pene provoluta sunt. Collapsæ violento, atque horribili tremore prætoriæ ædes Franciscum Priolum præfectum, uxorem, filios, universamque ejus familiam oppressere; vix e sinu spirantis adhuc matris semiviva puella erepta: centum circiter ac quinquaginta cum ex civibus, tum ex plebe mole ruentium murorum ruinis mersi, & obtriti interiere: in his aggrestium turba, qui ex vicinis pagis, quod per id tempus solemnes nundinæ habebantur, in urbem venerant: arcis mœnia pluribus in locis subterraneo impetu strata, ac convulsa, fossæ oppletæ, oppidum priori adspectu immutato visebatur. Eo eventu commoti Patres Senatus consulto, ut statim Philippus Bragadenus, classis legatus, Ascrivium se conferret, atque urbi prospiceret, jussere: multa deinde ad afflictæ civitatis solatium, fortunasque civium sublevandas, varii generis subsidia transmissa. Priolo defuncto Andreas Duodus prætor suffectus, qui incolas perterritos, atque præteritorum malorum cladibus pene obrutos suo adventu recreavit, atque ad spem meliorem erexit, brevique virtute, ac diligentia oppidum instauratum, recentibus munitionibus auxit.

Franciscus Priolus Ascrivii præfectus & ejus familia ruinis oppressi.

Andreas Duodus Ascrivio præficitur.

In Carnorum quoque finibus tumultuatum; ii, qui in Ferdinandi Imperatoris ditionibus morabantur, in Gradenses impetu facto, eorum ædes, aucupia, ac piscationes, quibus victum quærebant, disjecere, ac diruere. In Muglensium quoque,

Gradenses, Utinenses & Muglenses ab Austriacis vexati.

1563 que, atque Vtinensium finibus damna illata. Iis injuriis propellendis Senatus jussu Forijulii magistratus omnem operam adhibuit; ac ne incensis populorum in vindictam animis, ex parvis initiis res palam ad arma verteretur, Joannem Formentum Patres in Germaniam ad Cæsarem misere, ut graviter de finitimorum injuriis conquestus pro amicitiæ jure damna a suis nostris illata sarciri, cuncta in pristinum redigi, & in posterum ejus subditos in officio contineri posceret: is a Joanne Michaelio legato ad Cæsarem perductus mandata Senatus exposuit. Eo audito Ferdinandus, quæcumque Gradensibus erepta fuerant, restitui, eosdemque e possessionibus minime deturbari jussit. Ceterum ut finium controversiæ tollerentur, communi consensu utrinque arbitros eligere placuit, qui in rem præsentem se conferrent, hinc, atque inde expensis, ac discussis rationibus, difficultates componerent. A Ferdinando dicti sunt Maximilianus Dorimbergius, Stephanus Suozius, Andreas Relingherius, Antonius Scotembergius, Andreas Peghelius; a Venetis Sebastianus Venerius, Marinus Caballius, Petrus Sanutus, Joannes Baptista Contarenus, Augustinus Barbadicus; ii omnes Gonarsium convenere; jurisperiti pro nostris fuere Jacobus Chizzola, Franciscus Gratianus, Utinensis quoque fisci advocatus, Marquardus Susana: multa de iis, quæ inter Austriacam domum, ac Venetam Rempublicam intercedebant, controversiis acta. Hoc eodem anno Jordanus Ursinus, Valerii illius filius, qui superiore cum Turcis bello strenuam, egregiamque in Illyrico Reipublicæ operam navaverat, peditatus præfectura a Senatu insignitus est, mille ac quingentis aureis nummis quotannis decretis, militarisque Brixiæ civitatis custodia demandata.

Joannes Formentus ad Cæsarem mittitur.

Arbitri inter Cæsarem & Venetos ad controversias de finibus tollendas.

Jordanus Ursinus a Venetis peditum præfectus eligitur.

Interea vero, quamvis variis discussis, ac decretis, Concilium prope ad exitum spectare videretur; attamen non deerant ex Hispanis præcipue, qui cunctatione utendum arbitrarentur; novisque difficultatibus recens in dies seges augebatur. Pontifex tantarum rerum mole defatigatus, ac valetudine correptus, ne, quam plerique ex transalpinis summam auctoritatem æquo animo pati non poterant, imminuere, ac labefactare conarentur, veritus, iis, quæ ad catholicæ religionis dogmata firmanda attinebant, absolutis, Concilio finem imponi

poni

1563 *Pius Pontif. Concilio finem imponere studet.*

poni summopere exoptabat; atque a Venetis, ut per suos legatos id enixe curarent, postulabat; qui ad Pontificis dignitatem, & auctoritatem tuendam incensi, nullum ea in re officii genus prætermisere. Cæsar, & Carolus suis provinciis magis consultum rati, si, Concilio nondum peracto, componendis religionis dissidiis aliqua spes maneret, ne ad exitum perduceretur, nitebantur, suamque Patribus mentem significaverant; de quo Pontifex licet certior factus, cum nil de pristino ardore remitteret, Senatus legatis, ut quamprimum Concilium absolvendum curarent, in mandatis dedit. Id cum sedulo effecissent, non parvo, ut sui voti compos Pontifex fieret, adjumento fuit, ingentesque Patribus ob egregie pro Apostolicæ Sedis auctoritate navatam operam gratias egit. Summo igitur omnium Patrum consensu decretum, ut eorum, quæ in Concilio sancita fuerant, ab Apostolica Sede confirmatio peteretur. Ita decembri mense Tridentinæ Synodo finis est impositus, anno vigesimoseptimo postquam a Paulo tertio Mantuæ indicta fuerat, a prima vero Tridentina sessione decimo octavo. Illius decretis Patres, quibus id jus erat, ducenti quinquaginta quinque subscripsere; inter quos Legati Cardinales quatuor; Joannes Moronus, Episcopus Prænestinus, Mediolanensis; Stanislaus Hosius, Sarmata, Warmiensis; Ludovicus Simoneta, Mediolanensis; Bernardus Naugerius, Venetus: Cardinales præter legatos duo; Carolus Lotharingus, Archiepiscopus Rhemensis; Ludovicus Madrutius, Tridenti Episcopus designatus: Patriarchæ tres; Antonius Helius, Justinopolitanus, Hierosolymorum; Joannes Grimanus, Aquilejæ; Joannes Trivisanus, Venetiarum: Archiepiscopi vigintiquinque; Episcopi centum sexaginta octo; Abbates septem; absentium procuratores novem ac triginta; ordinum supremi magistri septem.

Senatus legatis mandat, ut Concilium absolvendum curent.

Tridentinum Concilium absolvitur.

M. D. LXIV.

1564 *Tridentini Concilii decreta a Pio Pontifice confirmantur.*

PIus vero cum septimo kal. februarii tum ad sacra dogmata, tum ad ecclesiasticam reformationem spectantia Concilii decreta pontificia auctoritate probasset, ex vetere instituto amplissimum confirmationis diploma plumbo obsignatum promul-

1564

Venetorum de recepta Synodo promulgatio.

Aedes ad divi Marci Romae a Pontifice Venetis dono data.

mulgavit. Senatus ad provinciarum, urbiumque magiſtratus literas dedit, quibus in iis exequendis, prout res poſceret, operam præſtare jubebantur; ac mox in divi Marci baſilica, dum ſolemni ritu miſſarum divina, Principe cum Patribus adſtante, celebrarentur, Euangelio perlecto, e ſuggeſtu ab Antonio Milledonnio ſcriba decretum Senatus de promulganda, ac recipienda Synodo recitatum eſt. Pontifex, ut egregia aliqua ſignificatione præſentibus, ac poſteris eximiam in Venetos voluntatem teſtatam relinqueret, ſponte, atque, ut ajunt, *motu proprio*, Reipublicæ ampliſſimas, ingentibuſque ſubructionibus inſignes divi Marci ædes, olim a Paulo Secundo excitatas, dono dedit, literis adjectis, quibus Venetorum pietatem, religionem, ac præclara in Apoſtolicam Sedem merita extulit. A Senatu pro illuſtri munere ingentes Pontifici gratiæ actæ; Jacobus Superantius legatus publico nomine accepit; illum ſubſequuti oratores ædes eas incoluere: latumque, ut ad illas vetuſtate, ac ſitu collabentes inſtaurandas decem aureorum millia ex ærario tribuerentur.

In Carnis cum de controverſiis inter Auſtrios, ac Venetos ab arbitris utrinque actum fuiſſet, publicis ex communi ſententia compoſitis, id erat reliquum, ut quæ ad privatos pertinerent, dirimerentur: qua in re cum varia a Cæſareanis impedimenta objicerentur, neque, illis reluctantibus, moraſque nectentibus, negotium confici poſſet, re infecta, Germani diſceſſere. Senatus, ut, quod ſemper profeſſus fuerat, in pacem publicam, atque concordiam ſtudium teſtaretur; ſuis, ne abirent, præcepit; cum, nullo operæ pretio tot laboribus inſumptis, fruſtra gravioribus controverſiis conſultum, & cito finitimos populos ad jurgia, vetereſque contentiones redituros animadverteret. Sperabat autem, fore ut Cæſar, de iis, quæ geſta erant, edoctus, ſuos iterum cum noſtris convenire, quæque ſupererant difficultates, tolli juberet. Verum illius obitu conventu dirempto, arbitri in patriam a Senatu vocati ſunt: nam Ferdinandus diuturna ægritudine confectus pridie kalen. auguſti ex humanis exceſſit. Qui cum in ea tempora incidiſſet, quibus ob religionis diſſidia univerſa Germania fluctuabat, priſca catholica inſtituta conſtanter retinuerat, ſummaque pietatis, ac virtutis opinione excellens

Ferdinandi Cæſaris obitus.

cuncto-

1564

cunctorum sibi amorem, ac benevolentiam conciliaverat. Maximilianus filius natu maximus Imperii successor fuit, qui Bohemiæ ac Pannoniæ regna obtinebat. E fratribus Ferdinandus Stiriam, Carinthiam, & Carniolam; Carolus Austriam, & Noricos est sortitus. Quæ Ferdinandi patris obitum doleret, Imperiique successionem gratularetur, de more a Senatu ad Maximilianum decreta legatio, in qua fuere Marinus Caballius, Aloysius Mocenicus.

Maximilianus Secundus patri in Imp. succedit.

Marinus Caballius, & Aloysius Mocenicus ad Maximilianum oratores.

Numidica Hispanorū expeditio.

Dum hæc in Germania contingunt, Philippus anni elapsi prosperis eventis illectus, ad arcem in ora Numidiæ sitam, quam *Pignonem*, sive *Rupem Velezi* vocant, occupandam animum adjecit, quod piratis Hispaniæ litora, ac maria infesta reddentibus, præruptis, atque inaccessis scopulis circumfluo mari munitum oppidum tutum receptum præberet. Eam provinciam Garziæ Toletano injunxerat, qui, Hispanis coactis triremibus, ad maritimas Philippi, sociorumque vires jungendas in Italiam itinere arrepto, duobus veteranorum Hispanorum millibus ex Neapolitano regno avectis, tribus Germanorum peditum millibus, quos Annibal Altempsius, Pii nepos, in Germania conscriptos, transitu per Venetorum fines a Gabriele Queva Insubrum præfecto impetrato, Spediam Genuensis oræ oppidum perduxerat, octoginta circiter triremium classe, in Hispaniam velificatione facta contendit. Cum ad Malacæ litora prope ad Gaditanum fretum pervenisset, Lusitaniæ Regis triremibus auctus, bellicoque apparatu, in Numidiam trajecit: muralibusque tormentis expositis, inferiorem arcis partem quatere, barbarorumque propugnacula demoliri, & disjicere adeo ingenti impetu, ac fragore cœpit, ut Mauri, ac Turcæ perterrefacti, noctu arce relicta, fuga salutem quæsiverint. Hispani oppido potiti, militum præsidium imposuere. Garzias ad opem Genuensibus ferendam, a quibus nuper Cyrni insula defecerat, se contulit. Nam cum Sampetrus Corsus, vir bello strenuus atque impiger, Ligurum nomini infensus, aliquot illius gentis homines insigni audacia, ac ferocia sibi adjunxisset, Gallica triremi, parvoque navigio e Massilia in insulam delatus, populorum animis solicitatis, Listria, ac Portu vetere oppidis per dolum occupatis, insulam omnem, munitis exceptis locis, in

Pignonis arx ab Hispanis capta.

Corsica a Sampetro Corso occupata.

1564 in ſuam poteſtatem redegerat . Genuenſium vero tria p
tum circiter millia ad perduelles expellendos tranſmiſſ
Sampetrus fortiter adeo exceperat, ut, multis cæſis, compl
bus captis , aliis fugatis, non modo parta retineret , ve
etiam reliquis oppidis minitaretur . Quocirca Genuenſes i
pinato gravi impliciti bello , auxilia Philippi Catholici R
imploraverant; quibus licet Hiſpanæ aliquot triremes in C
num devectæ præſto eſſent ; attamen Sampetrus , in ar
ac præruptis montium ſuis coactis , nullos hoſtium imp
verebatur . Stephanus Auria , quem belli ducem Gen
ſes creaverant , ſpe illos prælio vincendi dejectus, ince
domibus , vaſtatis agris , corrupto commeatu , fame
ficere moliebatur ; dum ii obſtinatis animis, Genuenſ
jugum peroſi, acerrime pro libertate contenderent.

Suleimanus a ſummo vitæ amittendæ periculo ereptus.

At Suleimanus Perſicis diſtentus rebus , paucarum t
mium claſſe emiſſa , intra Aegæum ſe continuit , Byza
que ingens vitæ periculum ſubivit ; dum ad peramœnum
vi Stephani pagum , decem & octo ab urbe paſſuum m
bus, venatum profectus , in magnam tempeſtatem , atqu
quarum eluviem incidiſſet , quæ inſueta, ac prope incred
imbrium copia e vicinis montibus rapido curſu ruentes,
zantium , proximoſque agros , ac villas latiſſime inund
rant ; ac niſi fugam celerem, inſtructo ad id navigio ,
puiſſet, ejus ſævientis vi abreptus cum ſuis, ac demerſus
teriiſſet . Vix enim iter ceperat, cum lata planitie aquis
pleta, ædes, ubi defatigato Regi receptus , lapſu repen
corruere; horribili turbine oborto, turris templi (*Moſch*
Turcæ vocant) ab eo regio ſumptu nuper extructa, de
tacta eſt . Mare præter ſolitum intumeſcens, ſtragem ædi
pontium , porticuum , aquæductuum , publicorum , priv
rumque ædificiorum edidit : multi in urbe , atque pa
per agros homines , ac jumenta aquis abſorpta interie

Dragutes ſex Chriſtianorum naves in ſuam poteſtatem redigit.

Dragutes vero ex Africæ litoribus ſolvens , in Tyrrhe
mare delatus, ad Aenariam inſulam ſex Chriſtianorum
rarias naves aggreſſus, cruento inito certamine, devictas a
puit, hoſtibus, qui navem Epidamnicam invaſerant , du
tis circiter, igne a noſtris, deſperata ſalute, injecto , ab
ptis : una ex iis Veneta, *Fabiana* vocata, reliquæ Gen

ſe

1564

ses fuere. Dragutes præda onustus, in Africam, quassatis, ac semilaceris ex pugna triremibus, est reversus.

Petrus Tronus Cassani Turcarum trierarchi triremem capit. *Suleimani ob Troni factum indignatio.* *Petrus Tronus exilio damnatus.* *Danielis Barbadici legati opera Suleimani animus delinitur.* *Collegium maritimum a Venetis institutum.*

At in Aegæo Petrus Tronus, Cretæ, ac propinqui maris custodiæ præfectus, cum in Cassani trierarchi Turcæ triremem incidisset, in eam statim hostili impetu invectus, Turcas, licet abjectis armis Suleimani se milites, non piratas esse dicerent, ad unum omnes contrucidatos delevit. Qua ex re mirum in modum Rex indignatus, in vindictamque exardescens, injuriam minime inultam pati, bello suorum cædem ulcisci, ni sibi a Venetis satisfieret, minabatur. Senatus, re cognita, cum Tronum adversus pacis conditiones egisse constaret, ut se coram Triumviris capitalibus sisteret, jussit. Ille, judicio declinato, absens, Francisco Taliapetra referente, damnatus, atque in Illyricum in Absoram, & Crepsam decennio ablegatus est. Mox lenire Suleimani animum, pacatioremque reddere Patres conati, Danielis Barbadici legati opera usi sunt, qui, purpuratis muneribus sibi conciliatis, ingenii dexteritate, ac singulari prudentia effecit, ut, desæviente Regis ira, pax sarta tectaque cum Ottomana gente perseveraret. Sub id tempus, excitatis in Venetorum animis priscæ navalis disciplinæ severioribus studiis, duodecim virorum Collegium est institutum, qui centum triremium classem comparandam curarent, ut ad omne belli motus armis, virisque instructa, statim educi, atque in hostem emitti posset; cum præsertim crebris rumoribus perferretur, Turcas in sequentem annum ingentem classem adornare; neque diutius maritimas præpotentis imperii vires Suleimanum torpescere passurum. Rebus enim cum Persa compositis, senescente licet ætate, juvenilem animi vigorem retinens, tum insito in christianos Principes odio, tum gloria nominis incensus, Melitæ insulæ oppugnationem animo agitabat; qua occupata, Guletam Numidiæ oppidum aggredi, injuriasque ab Hispanis ob Pignonem captum illatas, ulcisci meditabatur. Neque interea Maximilianum Imperii initia auspicatum suspicione belli vacuum sinebat. Nam Joannes Sigismundus, Daciæ Princeps (Turcæ *Erdeli Begum* eorum lingua vocant) qui Joanni patri successerat, precariumque imperium a Turcarum Rege obtinuerat, prævalidis gentis viribus fretus, ac perduellium quorumdam procerum,

1564 Georgii in primis Rebeci adhortatione, ac stimulis incitatus, Satmarum munitum oppidum, Melchione Balassio, Cæsaris præfecto, ejecto, conjuge, liberis, gaza capta, occupaverat. Ea re vehementer perturbatus Maximilianus, neque tantam injuriam, inita vix Imperii administratione, ferendam ratus, Lazaro Suendio, solerti duci, & ob res præclare gestas fama percelebri, belli administrandi summam defert. Is, equitum peditumque Germanorum copiis coactis, in agros Sepusienses, qui a Gepidis prisca Germanorum gente, paululum detorto nomine, dicuntur, exercitum ducit; rigente hyeme Docceum magna celeritate, ac virtute expugnat. Eo capto Zerentium occupat; Satmari præfectus, oppidi desperata defensione, incensum hosti relinquit. Suendius situs opportunitate ductus instauravit. Inde Tibisco amne trajecto, adspirante victoriæ cursu, in Maximiliani Cæsaris imperium pleraque oppida concessere. Neque dubium erat, quin opem imploranti Daco Suleimanus non modo totis viribus adesset; verum ipse etiam expeditionem Pannonicam susciperet;

Joannes Sigismundus Daciæ Princeps Satmarum Cæsareanorum oppidū occupat. Docceum & alia oppida a Lazaro Suendio Cæsaris præfecto capta.

M. D. LXV.

1565

NIsi a terrestribus pugnis ad maritimum bellum illius animus traductus fuisset, Rhodiorum militum injuriis in primis permotus, qui perpetui Ottomanorum hostes maria excurrendo, navigia intercipiendo, captivos abducendo, clades Turcis ingentes inferebant. Neque deerant qui Regis odia in Militenses acuerent, suaderentque, ut ingenti, atque expedita classe insulam aggressus, equitum fastum, viresque frangeret; Melita occupata, aditum sibi ad Siciliam invadendam pararet. Auctores consilii in primis erant, Cassanus inter purpuratos Visiri locum obtinens; Chariadenus Ahenobarbi illius filius, qui ob illata Christianis damna magnum apud suos nomen adeptus fuerat; ac Dragutes Leptinatus præfectus, vir bello strenuus, qui piraticam exercendo magnas sibi opes, magnam auctoritatem comparaverat. Suleimanus igitur in hanc sententiam propensus, fabrorum navalium numero aucto, undique bellico apparatu coacto, classem numero, ac viribus prævalidam hyeme instruendam curaverat; ineunte

Suleimani in Melitenses maritimi apparatus.

te vere, citius ac fieri consueverat, in Peloponnesum navigare jusserat, ut e Methone, Corone, Naupacto, Pylo, atque aliis illius regionis oppidis abunde nauticus panis, atque alia in belli usus necessaria suppeditarentur. In ea ad quatuor prætorianorum militum millia censebantur, complures equites (qui *Spachi* a Turcis dicuntur) multi e Græcia, atque aliis Europæ provinciis sibi subjectis evocati, ut universi viginti millia numero conficerent. Classis centum quinquaginta triremibus constabat, inter quas viginti ex Aegæi maris custodiis numerabantur; quinqueremes, quas *maonas* vocant, octo, quibus immania tormenta ad mœnia disjicienda advehebantur: ad hæc complura navigia commeatu, bellicisque rebus onusta. E Lepti quoque Dragutes accitus, ut cum suis navigiis reliquis se se adjungeret; classemque ducentarum triremium numero futuram ferebatur. Maritimum imperium Piali purpurato qui, superioribus annis ad Meningem Hispanorum classem devicerat, terrestre Musthaphæ Suleimanus detulerat.

1565

Ingenti hujusce apparatus fama cum per Europam percrebresceret, omnium Principum animos ad se attraxerat. Veneti, licet omnem belli impetum in Melitam insulam effusum iri cognovissent; attamen, ne præpotenti Turcarum classe maria insidente, vetustum maritimarum virium augendarum morem prætermitterent, atque ut Reipublicæ ditiones tuerentur, classis imperatorem Melchiorem Michaelium, divi Marci Procuratorem, majoribus comitiis dixere. Philippo Bragadeno legato Antonium Canalem collegam addidere; Corcyræ summum imperium Francisco Barbaro detulere; ad Illyrici, Cypri, Cretæ magistratus literas dedere, quibus, interiore sollicitudine iis firmandis, ac tuendis incumbere jussere. Michaelio præceptum, Suleimani classe Corcyram versus tendente, ne qua cum Turcis congrediendi occasio sit, se se in Illyricum recipiat; si quid hostile adversus res Venetas Pialis moliatur, virtute, viribus, omnique conatu obsistendo, videat, ne quid Respublica detrimenti patiatur; sin alio cursum dirigat, ab iis se abstineat, quibus pax cum Suleimano inita violari possit: neque enim temere præpotentem, atque amicum Regem lacescere e Republica esse.

Pialis Turcarum classis imp.

Musthaphas terrestribus copiis præficitur.

Melchior Michaelius classis Veneta imperator.

Antonius Canalis & Philippus Bragadenus classis legati.

Franciscus Barbarus Corcyrae sum. imperio præficitur.

Junio igitur mense cum Melitam delata Turcica classis esset,

1565

Turcica classis ad Melita oppugnationẽ se confert.

ſet, diebus aliquot exponendis copiis, ac commeatu, ſituque locorum explorando inſumptis, Sancti *Hermi* arcem (ita enim divum Hermetem vulgo vocant) in oſtio portus ſitam, muralibus tormentis quatere hoſtes cœpere, Melitenſibus equitibus ſtrenue, atque acriter, non ſine ingenti clade obſiſtentibus. Sed cum mœnia machinarum globis dejecta ejuſmodi ruinam, qua late hoſtibus aſcenſus pateret, ediidiſſent, ſcalis admotis, arcem conſcendere adnixi, a propugnatoribus ſumma virtute propelluntur. Verum, munitione extra mœnium ambitum capta, interjectam foſſam goſipii, ac lanæ ſacculis opplere conantur. Ex Turcis complures, ex propugnatoribus quadraginta tantum deſiderati, cecidere. Interea Joannes Valetta, Melitenſium Magiſter, militum ſubſidia obſeſſis mittere, equites ad pugnam incendere; Meſſanam, qui a Garzia Toletano auxilia peterent, deſtinare. Hoſtes contra acrius inſiſtere, majori impetu quatere; Dragutes, qui nuper e Lepti cum triremibus, veteranorumque militum numero acceſſerat, nihil intentatum relinquere; latera, & protegentes muros proſternere. Turcæ irrumpere iterum in arcem conati, iterum repelluntur. Demum redintegrato tormentorum impetu, mœnibus fere cunctis ſolo æquatis, ex triremium antemnis conflato ponte, noctuque ingreſſum moliuntur. Atrox pugna ad pontem initur, dum illi exſcendere, hi prohibere hoſtes contendunt: innumeri prope Turcæ cadunt. Dragutes impigri militis, ac ducis munus obiens, lapide ex tormento excuſſo in facie ictus interiit. Machinarum magiſter, prætorianorum dux, atque alii complures ſtrenui milites, ac duces cecidere. Numero tandem equites vincuntur. Nam cum per trigintaquinque dies Turcæ fruſtra pugnaſſent, extremum rei eventum experiri terra, marique ſtatuunt; profeſtoque divi Joannis Baptiſtæ die ſummo mane univerſis viribus adorti, Equitibus poſt egregiæ fortitudinis exempla ad unum fere obtruncatis, Divi Hermetis arce potiuntur. Ea potiti, Divi Michaelis munitionem aggrediuntur; ingenti machinarum vi, quibus pilas ferreas, immaneſque lapides ejaculabantur, proſternere conati. Cum in ea tuenda acrior equitum virtus, ſubſidiis invectis, aſſurgeret, extremaque potius pati, quam locum deſerere ſtatuiſſent.

Joannis Valetta, Melitenſiũ Magiſtri, ſedulitas in Sancti Hermi arce ſubveniendo.

Dragutes in Sancti Hermi oppugnatione interfectus.

Sãcti Hermi arx a Turcis capta.

Divi Michaelis munitio a Turcis oppugnatur.

Cum.

1565

Garzia Toletanus Siciliæ Prorex Melitēsibus subsidia mittit. Turcæ Melitensem obsidionem deserunt.

Cumque annus in hyemem vergeret, quatuor mensibus in ea obsidione elapsis, discessum Turcæ meditabantur; cum præsertim Garziæ Toletani, Siciliæ Proregis, triremes cum decem millium peditum auxiliaribus copiis in insulam transmisissent: qua re permoti hostes obsidionem solvere, ac, turpi fuga arrepta, suorum compluribus desideratis, Dragute amisso, Byzantium rediere. Ferturque in eo conatu viginti tria hostium millia periisse; ex Melitensibus ducentos quadraginta equites, milites ad tria millia, inutilis turbæ mille ac septingentos cæsos fuisse. Ita immanes Suleimani apparatus, equitum Militensium, ac Joannis in primis Valettæ Galli, Hierosolymitanæ militiæ Magistri, Melitæque Principis, virtute ac constantia, inani prorsus eventu irriti cecidere. Hæc ad Melitam gesta.

Stephanus Battoreus, Daciæ Princeps, ad Cæsarem orator. Turcarum & Dacorum contra Cæsareanos progressus.

Quamvis Suleimanus ob ea, quæ prospera Cæsari in Dacia contigerant, mirum in modum exardesceret, attamen pro præsenti rerum statu dissimulatione utendum ratus, ultionem in aliud tempus differebat. Interim vero induciis pactis, de concordia varie, frustra tamen, agitabatur. Joannes Daciæ Princeps iis, quæ ipsius præfectus Lazaro Suendio de oppidis aliquot Cæsari restituendis spoponderat, stare se nolle ajebat; Stephanus Battoreus ab eodem ad Cæsarem legatus nihil conficiebat; Cæsar Tocajum a se munitum, ni impensæ sarcirentur, Daco restituere abnuebat. Cernovicchio vero a Maximiliano Byzantium misso, una cum Suleimani legato Viennam pro rebus componendis reverso, mora res trahebantur. Cum Turcæ interea, ex Lippa, ac Temesvario copiis eductis, Pacotam, in Daciæ finibus positum oppidum, per vim, ingenti incolarum strage edita, potirentur, ac paullatim ad occupandam Julam aditum sibi patefacerent; Zadanem, Genumque, propinqua urbi loca a Daciæ Principe Turcarum octo millibus adaucto occupantur. Cæsar de his certior factus, copias denuo cogit, Germanos pedites, Bohemicum equitatum comparat. Dacus, conventu coacto, procerum, ac populi opem implorat.

Joannis Daciæ Principis legati ad Venetos missi patriciam puellam in uxorē Principis postulant.

Eodem ferme tempore Andream Grumium, ac Morgantem Manfronium Venetias miserat, qui de rerum suarum statu Senatum docerent, amicitiam exposcerent, peteréntque ut

1565 centum equitum, totidem peditum in Reipublicæ ditionibus ad Daciæ Principis custodiam conscribendi facultas permitteretur. *Haud exigua ex Ioannis amicitia ad Venetos commoda perventura*, affirmant: *ex Dacia non modo ingentem frumenti copiam comportari, sed equitatum quoque submitti posse; frumenti trecenta sestarium millia singulis annis, quæ per Danubium in Savam amnem devecta, tuto Spalatum, inde mari ad urbem conveherentur, Dacum præbiturum: triginta boum millia per Illyricum, atque Istriam nullo negotio Venetias duci posse: adeo propensum Ioannis Hungariæ Regis* (sic enim illum appellabant) *animum in Venetos esse, ut nullo unquam tempore ab illorum consiliis recedere; imperium, fortunas, opes eis obstringere statuerit: atque ut arctius devinciretur, e patricia gente puellam uti Reipublicæ filiam sibi uxorem deposcere, ex ea nisi liberos sustulisset, regni ex testamento heredem Rempublicam facturum: tres demum ex ordine Senatorio in Daciam mitti, qui illius imperii leges in ordinem redigerent*. Hæc a Grumio cum oratione, tum scripto proposita, cum essent ejusmodi, ut specie magna, atque opportuna, re ipsa summis involuta difficultatibus cernerentur; per aliquot menses responsum Patres distulere. Interim Cæsar de illorum hominum adventu certior factus, ne Veneti militum delectum in suis ditionibus Daco ad bellum adversus ipsum gerendum concederent, suspicabatur; eaque de re graviter per Leonardum Contarenum legatum conquestus: *non id in Rempublicam ejus benevolentiam; non prisca amicitiæ jura promerita, ut illius hostes milite, atque armis juvarentur*. Senatus, ut e Maximiliani animo omnem suspicionem eximeret, *eadem, qua semper erga ipsum fuerat mente, esse* testatur; *neque ut e suis ditionibus copiæ adversus illum educantur, passurum*: quo responso omnis e Cæsaris animo ambiguitas depulsa est. Grumius ducentis aureis nummis donatus cum literis ad Joannem Principem officii, ac benevolentiæ refertis dimittitur.

Maximilianus Cæsar per Leonardum Contarenum oratorem cum Senatu conqueritur. Senatus responsum.

Joannis Daciæ Principis alii oratores ad Venetos.

Provanii, Daciæ oratoris, oratio.

Ceterum haud multo post Prosper Provanius cum eodem Grumio a Joanne denuo Venetias mittitur, qui fiduciarias Principi exhibitas literas oratione subsecutus, *Haud parum se mirari*, inquit, *variis ab ignaris, atque malevolis homi-*

hominibus dissipatis rumoribus, Joannis Hungariæ Regis famam, atque existimationem in vulgus traductam immerito lædi, tanquam is Christiani Principis officii, ac nominis oblitus, religioni infensus, pro Turcis, communibus acerrimisque christianæ reipublicæ hostibus, adversus christianos Principes arma induerit; eademque Italia tota, atque in Venetiarum urbe dissiparentur: illud se summa adseveratione, ac persancte affirmare posse, christianæ religionis observantissimum Joannem Regem esse; nihil illi christianæ reipublicæ felicitate optatius, nihil antiquius contingere posse: eam in commune bonum egregiam animi propensionem Senatui significare voluisse; pacem cum Maximiliano, modo æquis conditionibus confici possit, summopere exoptare: petere, rogare, ut a Republica pro concordia ineunda legati mittantur; idem Pontificem, Galliarumque Regem facturos sperare, quos eam ob causam adeundi a Rege in mandatis haberet: si res secus cessissent, invitum ad arma descensurum; cædium, cladium, eversionum, quæ siccis oculis cerni nequirent, penes alios culpam futuram: quod si in certaminis aleam veniendum sit, quinquaginta equitum millia in promptu habere; quadraginta millia Pannoniæ præfectum obtulisse; in eam expeditionem venturum sibi Suleimanum significasse. Verum prospicientem quot ex eo bello christianæ reipublicæ damna, & calamitates exoriri posent, vehementer commoveri, angi; homines, Deosque testari, invitum arma capturum. Harum rerum Senatum, cujus benevolentiæ, consiliisque confideret plurimum, certiorem facere voluise; quidquid vel dignitatis, vel opum, vel imperii obtineret, ea omnia in ejus auctoritate, ac manibus collocare. Provanio hunc in modum Senatusconsulto responsum: *Quod adeo illustri significatione Daciæ Princeps eximiam illius in Rempublicam benevolentiam, studiumque testatus eset, ingentes illi habere, atque agere gratias; paribus aliquando officiis repensurum; propensissimum illius in pacem animum commendare, & extollere summis laudibus. Verumtamen quod ad concordiam sanciendam spectaret, cum Cernovicchius eam ob causam a Cæsare Byzantium missus propediem expectaretur; a nullo melius, quam ab eo, utpote qui de singulis edoctus eset, negotium pertractari, aut confici pose.* Senatus decreto audito Provanius, quæ

Senatus responsum.

1565 Grumius antea petierat, denuo Joannis Regis nomine de patricia puella sibi connubio jungenda postulavit. Re ad Senatum deducta, ut Provanio hunc in modum responderetur, latum. *Legibus Rempublicam constare, iis veluti nervis compactam, ac connexam teneri; inde mores, atque instituta fluxisse, quæ non absque detrimento immutari queant; quin, uti maxime cuperet, Regis petitioni satisfaciat, ea esse impedimento*. Cum literis perhumaniter ad Regem scriptis Provanius discessit, varioque eventu hoc anno in Pannoniæ finibus pugnatum; oppida modo capta, modo recepta, levioribusque certaminibus plerumque res acta, Suleimano, ut moris Ottomanorum Regum est, una tantum expeditione suscepta, belli nervos in Melitensem oppugnationem intendente.

Licet vero in pace retinenda cunctorum Italorum Principum conspirantibus animis, otii dulcedine, altaque tranquillitate hæc provincia perfrueretur; Senatus tamen rerum terrestrium curam minime abjiciendam arbitratus, legatum summa cum auctoritate, atque imperio in continentem mittere decrevit. Creatus Aloysius Mocenicus eques; injunctumque, ut urbes, oppida, arces, ditionesque Reipublicæ invisendo, iis rebus, quæ ad terrestre imperium tuendum, firmandumque attinerent, sedulo prospiceret; atque in Carnos præsertim profectus, universa regione lustrata, situque diligenter inspecto, de munitione erigenda consuleret, qua barbarorum impetus superiori tempestate ingenti incolarum damno funesti, ac calamitosi cohiberentur, deque re ipsa ad Senatum referret. Vincentio quoque Mauroceno continentis Sapienti munus cataphractorum, leviorisque armaturæ equitum lustrandorum delatum. Sub id tempus Maximilianus Cæsar sorores duas, Barbaram unam natu majorem Alphonso Ferrariæ; Joannam alteram minorem, Francisco Cosmi Florentiæ Ducis filio, Principi connubio junxit; quæ, nobilium virorum, ac mulierum coetu comitante, cum per Rhætos in Italiam descendissent, in Veronensium finibus Senatus jussu a Veronæ magistratu liberaliter exceptæ sunt; iis hospicia exhibita, munera publico nomine delata. Bini e patricia juventute pro gratulationis munere obeundo legati delecti; Aloysius Contarenus, Laurentius Priolus; quorum alter ad Alphonsum Ferrariam; alter

Aloysius Mocenicus cum imp. legatus in cōtinenti.

Maximiliani Cæsaris filiæ Alphonso Ferrariæ Duci, & Francisco Florentiæ Principi nuptæ.

Aloysius Contarenus, & Laurentius Priolus ad Ferrariensem & Hetruscum oratores designati.

ad

1565

ad Cosmum, ac Franciscum Florentiam contenderet: qui non minus virtute, quam splendore in sibi delato munere perficiendo decertarunt.

Cardinales a Pio Pontifice electi.

Pius vero Pontifex, Romæ tribus ac viginti Cardinalibus creatis, inter quos Zacharias Delphinus, apud Maximilianum Nuntius; Aloysius Pisanus, Patavinus Episcopus; Joannes Franciscus Commendonus, Zacynthi Antistes, apud Sarmatas legatus, Veneti; Vercellarum quoque Episcopus, apud Rempublicam Nuntius; cum Melitenses equites, oppugnante insulam Suleimano, pecunia, ac milite juvisset, atque ex soluta insulæ obsidione publica lætitiæ signa, solemnibus supplicationibus indictis, dedisset: tandem decembri mense vehementi fluxione, assiduaque febri correptus, quam plerique e liberiore victus ratione contraxisse arbitrabantur, nocte, quæ quintum idus decembris est subsecuta, sextum ac sexagesimum ætatis annum agens, cum pontificatum fere sex annis gessisset, excessit. Pontifex omnium, qui nostra tempestate fuere, Venetæ Reipublicæ amantissimus, quacum communicatis consiliis, pacem in Italia aluit; catholicam religionem firmavit; pontificiam auctoritatem stabilivit; Concilium perfecit, quo Sacrosanctæ religionis dogmata, depulsis hæresibus, sancita, ac corroborata sunt. Venetorum dignitatis augendæ studium, compluribus, ac illustribus argumentis ad posteritatis memoriam editis, testatus: cujus obitu civitas universa summo dolore correpta est.

Pii Pontif. obitus.

Alexander Bonus capite damnatus.

Eodem anno Alexander Bonus, Marini filius, Decemvirum decreto capitali supplicio est affectus; qui acre ingenium, rerumque maritimarum usum, ac peritiam augendæ rei cupiditate, novo, atque inaudito scelere corrupit. Nam conspirationem in urbe agitari commentus, re uti ab alio accepta ad Patres delata, ingenti metu civitatem replevit; esse qui occulto arma compararent; socios facinoris, ædes, quo se reciperent, habere; cunctaque adeo callide ad fallendum effinxerat, præfracto mendacio veri specie imposita, ut Comitiorum dies intermitterentur. Verum cum mora res extraheretur, initio cunctorum mentes suspensione detineri, fluctuare, inter dubium rei exitum hærere. Cum tandem Nicolaus Pontius, vir perspicaci admodum ingenio, *Cur*, inquit, *mortalium*

men-

1565 *mentes diutius inani expectatione detinemus? Alexander comprehensus nos ab omni ambiguitate explicabit*. Itaque Decemvirum jussu Bonus in vincula conjicitur; interrogatus statim cuncta aperit; *Nulla re, nisi ut aliquam ex ærario pecuniam corrogaret, ad id comminiscendum adductum: nusquam de rebus hujusmodi a quopiam actum; non arma, non ædes, non socios; omnia ab se excogitata, atque inventa, quibus veluti præstigiis animis Patrum illuderet*. Alexandri facinus minime inultum relinquendum Decemviri censuere. Itaque summo mane in foro inter geminas columnas securi percussus est: posterisque publica severitas non tantum in eos, qui in patriam conspirassent; verum etiam in illos, qui ejusmodi terriculamenta excogitassent, eo exemplo patefacta est.

M. D. LXVI.

1566 NOvemdialibus vero exequiis de more Pio persolutis, comitia pro successore deligendo habentur. Neque deerant viri pietate, virtute, rerumque usu insignes, qui ob egregia in christianam rempublicam merita summo honoris fastigio digni censerentur, inter quos Franciscus Pisanus, Ostiensis Episcopus, maximus inter purpuratos natu (*Decanum* vocant): Joannes Moronus, Episcopus Portuensis: Clemens Dolera, Monilianus, e Minorum fratrum familia, atque alii, qui licet summo studio ad supremam dignitatem contenderent, Venetis in primis, ut Pisano, civi de Republica optime merito, summus honos deferretur, adnitentibus; attamen repente, præter omnium expectationem, tamquam Divino afflatu attactis mentibus, communi consensu, septimo idus januarii, nono ac vigesimo interregni die, Alexandro Farnesio, & Carolo Borrhomeo auctoribus, ac ducibus, Michael Ghislerius Pontifex Maximus renunciatur. Quod si Romanorum Pontificum memoria repetatur, nullus fere humilioribus initiis, aut ab ambitione, quæ sæpius virtutis, ac sanctitatis opinione præstantes viros transversos agit, vacuus magis, atque immunis, eam dignitatem est adeptus. Nam Bosco, in perexiguo agri Alexandrini oppido, anno M. D. V. ortus, ex prisca, sed tenui Ghisleriorum familia originem duxit; Antoniique nomen, quod

Pii V. Pontificis electio.

1566

quod eo die in lucem editus esset, est sortitus, patre Paulo, matre Dominica Augeria. Annum quintumdecimum agens, Prædicatorum familiæ adscriptus, Michaelis nomen assumpsit; atque illius sodalitatis gradibus fere omnibus emensis, Inquisitionis in munere administrando eam virtutis, ac constantiæ laudem est consequutus, ut a Paulo IV. primum Nepesinorum, ac Sutrinorum Episcopus factus; deinde Cardinalis, summusque Inquisitor crearetur: qui perenni moderatione, atque animi æquitate pacatus, nihilque tale cogitans, Divini Numinis aura ad pontificatum sublatus est. Pii V. nomen suscepit. Nuntio de illius electione Venetias perlato, quatuor officii causa ad eum legati a Senatu designati sunt, Nicolaus Pontius, Hieronymus Grimanus marcius Procurator, Marinus Caballius, Hieronymus Zanius, equestri singuli dignitate insigniti. Pontius, quod ejus in Tridentina Synodo dicendi libertate suboffensus Pii animus diceretur, ob idque minus in illum propensus esset, a legatione abstinuit. Inito vero pontificatu, Venetos summa benignitate complexus, egregiam in illos voluntatem per ordinarium Reipublicæ legatum, perque Archiepiscopum Hydruntinum, Apostolicæ Sedis Nuntium, Senatui significavit; religionisque negotia commendavit, in qua tuenda, atque augenda par Venetorum studium exititit. Cumque ex corrupto, ac prolapso Ecclesiasticorum vivendi genere pravos homines sacrosanctæ religionis instituta pervertendi, hæresesque inducendi animos sumpsisse Pius intelligeret, omnes curas, cogitationesque ad vitæ, morumque disciplinam restituendam contulit.

Oratores Veneti ad Pium Pontificem.

Dumque totus Pontifex in iis esset, Suleimani victoriis, ac triumphis assuetus animus, ob infaustum Melitensis expeditionis eventum exæstuans, ingentesque superioris anni conatus inani eventu cessisse impatiens, magna adversus christianos Principes mente agitabat; nonnullis Melitam denuo aggressurum; aliis omnem belli impetum in Pannonias effusurum dicentibus. A Victore Bragadeno legato Byzantio literæ afferebantur; ingentes terra, marique apparatus a Suleimano fieri. Quibus permotus Senatus, ne classe Turcica ex Hellesponto emissa imparatus offenderetur, licet ei pax, & amicitia cum Suleimano intercederet, ut in Illyrico triremes octo, in

Turcarum bellici apparatus.

1566

Veneti classem augent. Marcus Antonius Foscarenus duas triremes piratarum capit.

in Creta decem armarentur sanxit. Interim Dalmatiæ, Istriæque litora piratis, latrociniis ac direptionibus infesta reddentibus, Marcus Antonius Foscarenus, trierarchus, juvenis impiger ac strenuus, duas biremes insecutus, medioque mari aggressus, incruenta pugna edita, prædonibus, milite, ac remige contrucidatis, depressit; ipse, atque e suis complures, dum atrocissime in hostes, desperata salute, decertant, sauciati sunt.

Turcarum classis sub Pialis imperio. Pialis Chiū Genuensium insulam occupat.

Turcica vero classis centum ac quadraginta circiter triremium numero sub Pialis purpurati imperio ad Chium in Aegæo mari delata, insulam, quæ jam inde a Græcorum Imperatorum temporibus, Genuensibus obtemperans, crescente in dies Ottomanorum potentia, ultro decem millia auri nummum tributi nomine quotannis pendebat, aggreditur; invadendæ caussas prætexens, quod anno superiore explorata Turcarum consilia Melitensium equitum Magistro incolæ significassent, ac Christianorum mancipiis e Byzantio perfugis receptis, eadem ad suos remitterent. Igitur Pialis in prætoriam insulæ præfectum cum duodecim magistratum gerentibus adcersitum, dum variis sermonibus detinet, publicæ civitatis ædes cum arce a Turcis occupantur; christiana templa diruta solo æquantur; Sancti Dominici fanum relictum Mahumetanis sacris polluitur; præfecti, ac duodecim virum familiæ Byzantium translatæ, inde in varias regiones deportantur. Turcicus magistratus, quem *Subassi* vocant, tribuitur: licet nonnullis postea annis elapsis, Gallorum Regis officiis umbram quandam publicæ administrationis, pristinorumque judiciorum, provocatione tantum ad Turcicum judicem manente, impetrarint; quod eo facilius a barbaris concessum est, ne cunctis Christianis incolis in alias terras commigrantibus, nudum, atque aridum solum in nullos ipsis usus relinqueretur. Chio occupata, Pialis Aulonem, maritimæ Epiri oræ oppidum, petiit, atque in mare Adriaticum invectus, in Rhizonicum sinum ad Ascrivii fauces se contulit. Inde Epidamnum, vectigalem Ottomanorum urbem, delato, fama increbuit, sese penitus Adriaticum in sinum inferentem, Seniam urbem, ac Flumen oppidum, tutos Uscochorum piratarum receptus, Austriacis Principibus parentes, aggressurum improviso, atque inopinato.

Pia-

Pialis ad Aulonem appulsu commotus Senatus, ut insolentis barbari conatus, si quos experiri in Reipublicæ ditionibus meditaretur, reprimeret, Adriaticumque sinum, certam Venetorum possessionem, pro qua tutanda immanem auri vim una cum sanguine civium majores profudissent, tueretur; quamcelerrime triremes triginta e navalibus deduci imperavit. His trierarchos rerum maritimarum usu præstantes, gubernatorum titulo præfecit; atque ut tribus ac quadraginta, quibus Antonius Canalis legatus præerat, in Illyrico adjungerentur, jussit. Classis imperator Hieronymus Zannius, eques, majoribus comitiis renunciatus: collega Canali Philippus Bragadenus adjectus. Pialis Epidamno solvens in Illyricum navigans, usque ad Lyssam insulam prope Pharum se intulit; statimque ut triremes viginti ex urbana juventute armarentur latum, quindecimque dierum spatio triremes quinquaginta, viris armisque instructæ, ex urbe eductæ sunt; atque ad classem validiorem reddendam (quæ in universum rostratarum navium nonagintatrium numero constabat) ex agresti pube sex hominum millium delectus haberi jussum; ex quibus in singulas triremes armati quinquaginta distribuerentur. Imperator, de more publice vexillo accepto, statim conscendit, ac ne turbandæ, atque abrumpendæ pacis occasio a Piali præriperetur, triremes, quæ sub Antonii Canalis imperio in Illyrico erant, in Istriam revocantur. Zannius imperator urbanis litoribus in omnem occasionem expeditus, cunctari jubetur, ut ex Turcicæ classis progressu certiora consilia caperentur. Verum Pialis ex Lyssa in Apuliam transgressus, Aterno in Brutiis oppido frustra oppugnato, Diomedeis insulis inani conatu invasis, e Salentinis, ac Calabris ingenti præda abacta, Adriatico sinu cum classe egressus, recta Byzantium contendit. Ac nemo fuit, qui Venetorum apparatu Pialis eversa, ac perturbata consilia non existimaret. Neque enim cum prævalida barbarus classe se se in penitiora Adriatici sinus intulisset, nisi imparatis Venetis, aliquod mente facinus agitasset, quod incredibli maritimi apparatus celeritate depulsum est: ferebanturque per omnium ora præpotentis maritimæ urbis opes, quod paucorum dierum spatio tot triremes tormentis bellicis, remige, milite ad pugnam instructas, atque expeditas virorum mariti-

1566

Veneti 30. triremes ad Turcicos conatus reprimendos instruunt.

Hieronymus Zanius classis imperator.

Philippus Bragadenus classis legatus.

Pialis cum classe in sinum Hadriaticum ingreditur.

Veneti alias 20. triremes ex urbe educunt.

Pialis in Apuliam se confert, prædas abducit.

ma-

1566 marum rerum usu, atque experientia insignium ductu, ex urbe deducere potuisset. Verum qui res Venetorum gestas attente inspexerint, facile intelligent, per tot sæculorum successiones a mari assuetis civibus tantum navalium apparatuum congestum fuisse, ut mirandum non videatur, validissimas adornatas classes; neque ullam (ut exteri quoque scriptores testantur) susceptam a Christianis adversus barbaros expeditionem fuisse, cujus Veneti magna pars non fuerint: ut pro certo habeatur, Dominicum Michaelium, Venetiarum Ducem navium ducentarum classe, Calisto Secundo Pontifice Maximo rogante, Joppem, Judææ Phœnicum coloniam, quam antiquiorem terrarum illuvione Solinus testatur, petivisse, atque a Saracenis pressam obsidione liberasse, Tyrum oppugnasse ac perdomuisse, & ab Emanuele Constantinopolitano Imperatore, Latino nomini infenso, ulterius progredi vetitum, in reditu Methonem, Rhodum, Chium, Samum, Andrum, & Mitylenem acerrimo hosti eripuisse; quæ ab hac ætate anno fere quingentesimo gesta fuere. Turcica vero classe in Hellespontum versa, Zannius imperator in patriam, Senatu jubente, reversus, magistratu se abdicavit.

Hieronymus Zannius, classis imperator, in patriam redit.

Dum hæc mari geruntur, ancipiti fortuna in Pannonia dimicabatur. Turcæ Palotam oppidum oppugnant, atque tormentorum continuatis ictibus ita labefactant, ut, prostratis atque ad terram collapsis mœnibus, propugnatores extrema subire cogerentur, nisi Georgio Helfestaino, Jaurino cum nongentorum peditum subsidio superveniente, hostes, majores copias adesse rati, trepidi fugæ, relicta obsidione & impedimentis, se commisissent. Inde a Cæsareanis Vesprinium, ac Tata, ad unum fere omnibus contrucidatis, capta: hostes castellis minus munitis incensis, Strigoniam se recipiunt. Mox Jula a Portauno purpurato, junctis cum Bassa Temesvariensi Daci, Tartarorumque copiis, obsessa, ac præfecti proditione in hostium potestatem pervenit; propugnatores, atque incolæ, fracta fide, interempti.

Suleimanus cum exercitu in Pannoniam proficiscitur.

Suleimanus interea, qui confectas senio vires corporis, ingenti animi magnitudine superabat, cum ducentorum millium exercitu Byzantio in Pannoniam proficiscitur; cumque Cæsarem, qui jam triginta equitum, peditum viginti millia coe-

ge-

gerat, perlicere ad pugnam non posset, octavo idus augusti ad Zigetum, munitissimum Pannoniæ oppidum, castra admovit; in quo adversus immanes Suleimani conatus tuendo Nicolai Zerinii comitis egregia, ac singularis virtus, & fortitudo enituit, qui hostes a mœnibus sæpe magnis illatis cladibus repulit. Sed multitudine Turcarum superante, duobus millibus ac quingentis ex propugnatoribus cæsis, eos, qui supererant, dux acer, atque intrepidus, mortisque periculo imperterritus, in irrumpentes hostes educit, atque acerrime pugnando, magna strage edita, egregium constantiæ documentum cum omnibus suis cæsus dedit, triginta hostium millibus desideratis. Septimo idus septembris, cum triduo antea Suleimanus excessisset, Zigeto Turcæ potiuntur, Regis obitum Mehemete Bassa tamdiu celante, donec successor ejus Selymus, Suleimani filius, cui, patre defuncto, regnum obvenerat, ad exercitum in castra pervenisset; prudenti astu, ne victoria interciperetur, cavens; simulque ne prætoriani milites (insolens militiæ genus) tumultu excitato, tentoria, regiamque supellectilem diriperent; spoliisque ditati amplius in officio contineri non possent; atque inde Cæsar optatam rei feliciter gerendæ occasionem arriperet; cui, licet in proximo castra haberet, tanti Regis casus ignotus fuit. Obiit Suleimanus ætatis anno septuagesimo sexto, cum sex & quadraginta, menses sex Imperio Constantinopolitano præfuisset, continentibus victoriis, ac bellis tot annorum curriculum emensus, quibus fere omnibus fortissimi Imperatoris laude celeber interfuit: animo ad gloriam, ac decus incitato, corpore vigiliarum, ac laborum patientissimo, ingenio acri, ac præter barbarorum morem, in humanitatem proclivi; licet conjugis amore delinitus in Mustapham, maximum natu filium, sævierit. Ingentem felicitatem infelix filiorum exitus haud parum imminuit, ex quibus maximus natu a patre interfectus; minimus ipse sibi manus intulit; Bajazetes autem ad acerrimos Ottomanorum hostes Persas cum liberis profugus, in patrem conversis armis, tandem ejusdem jussu vitam amisit. Venetis amicus turbulentis temporibus, bello Italico implicita Republica, pacem inviolatam servavit; annona frumentaria, tormentario pulvere juvit, ut bellum, quod anno M. D. XXXVII. exarsit, for-

1566

Zigetum a Suleimano oppugnatū. Nicolai Zerinii comitis virtus in Zigeto propugnando.

Suleimani obitus.

Zigetum a Turcis captum.

Selymus in Turcarum imperio Suleimano succedit.

1566 fortunæ potius, humanisque casibus, quam Suleimani Vene nocendi studio tribuendum videatur.

Suleimano Selymus filius quadragesimum secundum annu agens in Imperio successit. Is in Magnesia, Sultanorum pr cipum provincia, de patris obitu certior factus, summa ce ritate *Iscodaram*, sic enim Chrysopolim veterem Turcæ a pellant, e regione Byzantii sitam, pervenit; atque ab hon rum præfecto, quem *Bustangem* Turcæ vocant, triremi, more, exceptus, insigni pompa urbem ingressus, faustis a clamationibus intra regalia septa deductus, in Ottomanoru solio consedit. Postridie, cum se populo prodiens per urbe spectandum exhibuisset, paternis exequiis, ingenti animaliu numero litato, celebratis, inde magnis itineribus Albam Gr cam contendit. Ibi hyemis asperitate aliquantisper detentu Portauno haud exiguis cum copiis in Pannoniam misso, cu veteris exercitus paucis, ac pene attritis reliquiis Byzantiu regreditur. Senatus, qui patris obitum doleret, regnique su cessione gratularetur, Marinum Caballium Equitem legatu misit. Eo nondum digresso, Hibraymbejus e Sophia Trib lorum oppido a Selymo legatus, ex Illyrico triremi Valan sia devectus, supervenit; atque hospitio publico ad Judaica exceptus, frequenti Senatorum comitatu Patres adiit; Selyn que literis exhibitis, Suleimani obitum, illiusque in avito Im perio successionem significavit; eandem, quæ patri cum R publica intercesserat, amicitiam, confirmata pace, servaturu testatus. Hæc publice effatus, mox secretioribus colloqu graviter de Uschocorum injuriis, latrociniis, direptionibusq Selymi nomine conqueritur: *Turcica navigia intercipi; eo qui negotiorum causa ex suis regionibus in Venetas oras it haberent, captivitate, ac morte affici: jam eo deventum, acrioribus remediis opus esset; in Venetis ad immanissimoru prædonum maritimos conatus coercendos pristinum ardorem d bilitatum, ac fere restinctum. Quid Ottomanorum Rex fa ret? an inultas suorum injurias, an lædi quotidie suam e stimationem pateretur? Ni tot detrimentis obviam iretur, cla se in Adriaticum sinum immissa, communi hosti arma ill turum, infame gentis nomen simul cum Senia, Bucaro, a que aliis, quo eis tutum perfugium foret, oppidis fundit exci-*

Marinus Caballius ad Selymum orator.

Hibraymbejus Selymi legatus ad Venetos.

Hibraimbejus de Uschocorum injuriis cōqueritur.

excisurum. His ab Hibraymbejo expositis, Senatusconsulto Patres respondere: *Nihil, quod ad tutanda maria pertineat, a Venetis prætermitti; quotannis ingentem auri vim absumi; triremibus, ac biremibus lustrari maria; prædones pugnantes occidi, captos supremo supplicio plecti. Ceterum mirum non esse, si genus hominum agreste, dispersum, ferarum potius, quam hominum vitam agens, nonnunquam improviso veluti e latibulis sese proripiat, atque pugnantium vires subterfugiat. Maria negotiatoribus tuta esse, Reipublicæ non minus, quam Selymi interesse; si quis diligentiæ, ac virtutis stimulus addi possit, ut intentiore studio in id præfecti, ac milites incumbant, Senatum curaturum*. Tum, ut moris est, egregie donatus Hibraymbejus discessit.

1566

Senatus responsum.

Dum Pannoniæ Turcarum armis petitæ varie bellorum fluctibus jactarentur, nova incendii semina in Belgio exoriebantur, in ingens, atque atrox bellum tandem eruptura. Ejus namque mali, quo Gallia correpta fuerat, veluti contagione tacta, in easdem paulisper tragœdias collabebatur; a populis libertatem in solutam licentiam verti; prisca religionis instituta contemni; nova induci; finitimorum exemplo, qui a Galliæ Regibus liberam vivendi rationem extorserant, incendi: ut jam prope seditiones delitescentes erumperent. Inde ea bella exorta, quibus per duos ac quadraginta annos vario eventu provincia totius Europæ pulcherrima, rerumque omnium copia affluens, vexata, atque afflicta fuit. Hujusce rei initia, ac progressus, quamvis aliena ab ea, quam Venetarum rerum conscribimus, historia forte videri possint; attamen cum inde multa acciderint, quæ omnes Europæ Principes, atque Venetos quoque attigere; brevibus perstringere haud ab re fore existimavimus. Atque ut paulo altius exordiar, inter eos, qui ex Austriaca familia ad imperatoriam dignitatem sunt evecti, satis constat, Federicum tertium, præter ceteros, illius dignitatem non minus virtutis ope, quam fortunæ incrementis auxisse; cum fratrum obitu, atque Uladislai Hungariæ Regis excessu, inter plures dispertitæ provinciæ coalescere, atque ab unius imperio pendere cœpissent. Federico Maximilianus filius successit, qui, Tyrolensi, Sigismundo comite defuncto, reliquis ditione adjecta; Mariaque, Caroli Burgundionum Du-

Belgici belli initia.

1566 cis unica filia, desponsata; dotali jure Burgundiam non modo, verum etiam Belgium, quod Amisio, atque Aa fluminibus continetur, obtinuit; in quo decem ac septem provinciæ adnumerantur: ducatus quatuor, nempe Brabantinus, Limburgensis, Lucemburgensis, ac Geldrensis: comitatus octo scilicet Flandriæ, Artesiæ, Annoniæ, Olandiæ, Zelandiæ, Namurci, Zutphaniæ, cum Marchionatu sacri imperii: dominatus vero quinque, Frisiæ, Mechliniæ, Ultrajecti, Transysalaniæ, & Groeningæ. Adspirantem non minus felicitati, ac votis fortunam Philippus Maximiliani filius sensisset, nisi immatura morte præreptus foret. Nam Joannæ, Ferdinandi Aragonum, atque Isabellæ Castellæ Regum filiæ, connubio amplissima Hispaniarum, Neapolis, Siciliæ, Indiæque occidentalis regna Austriacæ familiæ contigere, cujus universa amplitudo in Carolum, ac Ferdinandum filios concessit. Ad Carolum ut majorem natu Hispania, Belgium, Burgundia, Neapolis, ac Siciliæ regna pervenere; qui Imperium adeptus, ea gessit quorum pars breviter, ac strictim a nobis est comprehensa. Is gravissimis, ac difficillimis bellis gerendis distentus, Margaretæ Austriacæ amitæ, quæ antea Joanni Hispaniæ Principi, Ferdinandi atque Isabellæ filio, nupserat, Belgii administrationem detulit. Ea extincta, anno M. D. XXXI. Maria Caroli soror ex Ludovico Pannoniæ Rege vidua, gubernacula suscepit, ac per quatuor & viginti annos tenuit; quo tempore Philippus Secundus Burgundico ducatu a Patre inauguratus, Emanueli Sabaudiæ Duci suis ditionibus a Gallo ejecto, earum regionum imperium detulit. Is, pace inter Henricum, ac Philippum inita, ademptis sibi ditionibus receptis, cum e Belgio abire decrevisset; Margaretæ, sorori nothæ, Octavii Farnesii conjugi, regendas Philippus Belgii provincias tradidit; quæ tunc Belgium summa cum auctoritate Regis vices gerendo administrabat. Apud illam (ea enim est regiminis forma) de iis, quæ ad reipublicæ statum, ad vectigalia, atque alia publica negotia spectant, concilia habebantur. Iis provinciarum præconsultores consulendo, ac decernendo intererant, ut in regia potestate species Reipublicæ quædam extaret; cum præcipue plura, eademque summi momenti eæ provinciæ privilegia obtinuissent, propriasque sibi leges adsciscerent, ac stata

Philippi Regis soror Belgii præses.

qua-

quadam ratione regerentur; quam si Principes immutare, vel quidpiam adversus earum privilegia, legesque efficere, aut moliri velint, se sacramento præstito solutos existimarent. Ita enim natura, atque usu formatæ gentes illæ sunt, ut æquis imperiis assuetæ, prægrave dominandi jugum pati nequeant; quæve libertate frui non possint, exiguam illius, ac tenuem umbram mordicus retineant; neque suis legibus, atque institutis adversum aliquid patiantur.

Cum igitur ea tempestate, ut diximus, e Galliæ propinquitate pestiferum virus ad Belgium emanasset, delitescerentque in multorum animis novæ, atquæ perversæ doctrinæ semina, quæ passim erumpendo ingens incendium editura viderentur; Philippus ad populos in catholica religione continendos quæstiones de religione, uti primum a Ferdinando Rege in Hispania institutæ fuerant, haberi in Belgio jussit. Id Belgæ tamquam illorum privilegiis adversum palam abnuere; liberum vivendi genus, quo hactenus usi fuerant, angustis, ac severioribus quibusdam veluti cancellis adstringi, ac coerceri ægre ferre: viri nobiles secum, quanam ratione ingruenti periculo obsistendum esset, consilia agitare; quorum illud amplectendum statuunt, ut Regi, illiusque vices sorori obeunti libellos supplices deferant, postulent, exorent, ut edicto de inquisitione inducenda silentium imponatur. Tertio nonas aprilis Brederodius; Ludovicus Nassovius comes, Arausionensis Principis frater; Bandebergius, & Collemburgius Comites, quingentorum nobilium numero stipati, Bruxellas conveniunt; Gubernatricem adeunt; scripto oblato, *se dicto semper Regi audientes, summa in illum fide fuisse; fortunas, opes, vitam pro ipso effusuros* testantur. *Id unum demisse petere, ac rogare, ne, Hispanica inquisitione inducta, vetusta eorum privilegia tollantur: unicuique de religione libere sentire permittatur; lex* Placardus *vocata, qua severe a Carolo V. in hæreseos labe infectos animadvertebatur, abrogaretur; pro eo trecentas florenorum myriades Regi soluturos.* Margareta, cum sibi iis de rebus decernendi facultatem non esse diceret, negotio in Hispaniam ad Philippum rejecto; interim ne religionis causa quisquam in judicium vocaretur, petentibus concessit. Verum nondum responso habito, in plerisque locis tumultuari cœptum,

Philippi Regis decretum de inquisitione in Belgium inducenda.

Belgarum procerum ad Margaretã Austriacam deprecatio.

Belgii a Margareta Interim *obtinent.*

1566 fœdusque palam est ictum, quo, fide, atque obsequio in Philippum Regem testato, quidpiam suis privilegiis adversum meditanti, parere minime teneri decernebatur; ac si quis ea infringere, aut abrogare niteretur, conjunctos obviam ituros. Inde militum delectus per provincias haberi cœptus, pecuniæ comparari, de fœderis imperatore externo deligendo consuli. Fœderati *Geusiorum* nomen, quod latine redditum, stipem petentes significat, sumpsere. Cum enim supplicem libellum Gubernatrici detulissent, quemdam aurei velleris Equitem ad illam conversum dixisse fertur: *Non est quod quidquam verearis; Geusii enim isti sunt*. Inde illos arrepta occasione, *Geusios* se nuncupasse; mox Bruxellis publico in convivio quemdam ex fœderatorum primoribus, e vasculo ligneo, stipem petentium more vino hausto, *Vivant Geusii*, inclamasse. Inde subcinericii coloris assumptis vestibus, ligneisque vasculis ad latus appensis, mendicorum effigiem expressere; atque ut suam in Regem fidem externo aliquo symbolo significarent, nummisma e collo suspensum gestare cœperunt, una ex parte Regis effigiem referens, altera binas se invicem complectentes manus, quibus supposita mantica sustinebatur; utrinque insculptis Gallico sermone verbis: *Fidelis Regi usque ad manticam*. Hæc initia Belgicorum tumultuum fuere, quæ brevi postea in sævissima bella exarsere. Philippus ad coercendos pervicacium impetus, Albanum Ducem cum exercitu in Belgium misit, qui, tantum abfuit, ut labantes res sisteret, nutantesque firmaret, ut potius majori pabulo subnixum incendium latius sese extulerit, detrectantesque Belgarum animi, sociorum Principum vel religionis causa, vel odio in Hispanos, armis atque auxiliis adjuti, potentiam, ac vires Philippi Regis per tot annos exercuerint, & longissimæ ætatis citius, quam Belgicorum tumultuum finem inspexerint.

Geusii in Belgiis unde dicti.

Albanus Dux cum exercitu in Belgium missus.

Sed ut eo redeat, unde digressa est oratio; assiduis Turcarum in Pannoniam impressionibus incitati Patres, frequentiora de Carnorum ditionibus muniendis consilia habebant, cum per eas regiones superioribus sæculis barbaros sibi ad Italiam invadendam aditum aperuisse, colluvioneque efferatarum gentium ea loca inundasse intelligerent, avorumque, ac patrum ætate incursus a Turcis factos memorarent, quibus provinciam incendiis, direptionibus, captivitatibus, miserrime,

1566

Venetorum consilium de Utino muniendo.

me, ac fœde vastaverant. Itaque, Sfortia Pallavicino, summo militæ præfecto, aliisque armorum ductoribus, quorum insignis bello virtus enituisset, in consilium adhibitis, de Utino, celebri ac præcipuo Forijulii oppido, muniendo actum. Sed antequam manus operi admoverentur, tres Senatorii ordinis ad situm loci inspiciendum mittere placuit. Lecti Thomas Contarenus, Melchior Michaelius, Aloysius Mocenicus, Marcii Procuratores, injunctumque, ut Utini formam, solum, situm, quibus e locis aqua, ligna, aliaque ad munitionem erigendam, ac tuendam adjumenta suppeterent, solerter inspicerent, atque ad Senatum referrent; ut quid Reipublicæ, imperiique Veneti ditionibus expediret, consultius, ac maturius decerneretur, ne immensa in ingenti opere perficiendo vis auri, irrito conatu, insumeretur. Ceterum nullis bellis implicita Veneta Republica, tranquillitate, & otio florente civitate publicis ædificiis, ac substructionibus ad eam exornandam Patres conversi, binas hoc anno ex pario marmore ingentes statuas summis in scalarum gradibus, qua palatium aditur, erigendas curavere; alteram Martis; Neptuni alteram, Jacobi Sansovini Hetrusci admirabili opere exsculptas, quibus bellicæ, præsertim maritimæ Reipublicæ vires repræsentantur. Sub id tempus Zilia Dandula, Laurentii Prioli olim Principis uxor, matrona lectissima, excessit e vita: exequiæ Principum more concelebratæ a Principe, ac Senatu; sacerdotum ex universa civitate cœtu comitante, ad Gemellorum ædem pompa funebri deducta est, a templi divo Fantino dicati antistite laudatione habita.

Statuæ in summis scalarum gradibus palatii Veneti erectæ. Zilia Dandulæ, Prioli Ducis uxoris, obitus.

M. D. LXVII.

1567

SEquens annus, qui fuit humanæ reparationis M. D. LXVII. variis belli Turcici suspicionibus Rempublicam exercuit. Ejus namque initio alter a Selymo legatus Venetias advenit; qui cum more gentis elate admodum, ac superbe multa de Zigetana expeditione, ac victoria enunciasset, Suleimani defuncti regis militaria gesta extulisset, de potentia, ac viribus Ottomanorum Principum cum plura esset proloquutus, adjecit; *Selymum Alphonsi Ferrariensis, qui opem Maximiliano*

Selymus alterum legatum Venetias mittit, & ejus querela.

1567 *acerrimo illius hosti attulisset, injurias nequaquam inultas ti, sed armis vindicare statuisse; proinde petere, an R blica, uti finitima, Principi opem esset allatura.* Tum d schocorum gente verba faciens, graviter damna, clade Turcis illatas exaggeravit; *ni tot incommodis obviam irt Selymum classem, a qua debitæ de sceleratis prædonibus, manique generis osoribus pœnæ sumerentur, in Adriati sinum missurum. Maria Venetæ ditionis esse; quid ager accurate inspicerent; caloris vi sicca non modo, verum e quæ in propinquo humida essent, absumi.* Mox *pacis cond nes minime servari a Venetis* conqueritur, *quibus cave ut si qui piratarum conflata pugna superessent, Byzant supplicio afficiendi transmitterentur*, Senatusconsulto le Patres respondent: *Nulla unquam in re amicitiæ jura, Venetis cum Ottomanis Regibus intercederent, læsa esse; q quid pacis legibus contineretur, persancte, atque inviolat servari; nihil, quod ad piratarum insolentiam reprimen attineat, prætermitti; absque discrimine in prædones, omnibus infensos, animadverti. Quod ad Ferrariensem spe ret, Principem juris sui esse, Maximiliano Imperatori af tate junctum; officio impulsum, ut suppetias cognato affer bello Pannonico interfuisse.* His haud obscure jam tum pa propensus, immo aperte infensus Selymi animus esse int gebatur; cum præsertim a Jacobo Superantio Byzantio lit perferrentur, palam de Cypro invadenda sermones circum ri, Selymumque dum, vivente patre, Amasianam præfe ram gereret, sæpius jactare assuetum; *quamprimum regni bernacula suscepisset, Cypriam expeditionem moliturum.* Qu vis eodem ferme tempore Marinus Caballius legatus cum zantium pervenisset, perhonorifice supra morem quoque ceptus, atque ad Regem introductus, pacem eisdem, qui cum Suleimano pacta fuerat, conditionibus sanxisset.

Senatus responsum.

Jacobi Superantii literæ de Turcarum rumoribus Cypri invadendæ.

Marinus Caballius pacem cum Suleimano confirmat.

Verum Senatus minime barbaro Regi fidendum ratus, vigili cura, ac solicitudine ad maritimas res procurandas c versus, oppida validioribus munitionibus firmare; præs militum augere; clari nominis duces in Illyricum, Epiru Cretam, Cyprumque mittere statuit. Philippo Bragade qui classis legati munere perfunctus fuerat, Marcus Quirin

Marcus Quirinus classis legatus.

vi

1567

vir a prima juventa maritimis studiis innutritus, impiger, neque unquam fatigando lassus, unde *Stentæ* cognomen est adeptus, sufficitur. Petrus Haimus biremium præfectus creatur; statimque in Illyricum ad reprimendos Uschocorum ausus, contendere jubetur; injunctumque, ut eos terra, marique acerrime insequeretur; si quis ex eorum ductoribus in illius potestatem venisset, capitis pœna plecteretur; reliquos ad triremium transtra annos duodecim ablegaret: eos, qui hospitio excepissent, favissent, consilio, aut opere juvissent, severe pœnis coerceret. Franciscus Barbarus cum summo imperio in Cyprum legatus designatur; Julio Saorniano, qui tunc Corcyræ erat, in Cyprum proficisci jusso, centum pedites, decemque honorarii milites, ac totius militiæ præfectura tributa; atque uti in muniendis urbibus excellenti disciplina, ac peritia viro, insulæ validius firmandæ, Tamassi, ac Leucossiæ præsertim, cura est demandata. Cum eadem auctoritate Paulus Ursinus Corcyram; Hieronymus Martinengius in Cretam mittuntur: Sfortia Pallavicinus in Illyricum, ad Jaderam provinciæ caput muniendam ire jubetur.

Petrus Haimus biremium præfectus.

Franciscus Barbarus legatus cum imperio in Cyprum designatur. Julio Saorniano militum præfectura in Cypro tributa. Paulus Ursinus Corcyram, Hieronymus Martinengius Cretã, Pallavicinus in Illyricum mittuntur.

Datæ a Senatu ad Cypri magistratus literæ, quibus incolæ ad patrias sedes alacri animo pecunia, viribus tutandas incitabantur. In universa vero non modo Cypria nobilitate, verum etiam in cunctis ordinibus & plebe is animorum ardor, eaque alacritas extitit, ut certatim pecunias, operas, atque quidquid in ipsis esset, ad institutas munitiones perficiendas conferrent. Philippus Mocenicus Archiepiscopus omnes opes, fortunasque pro patria devovit; Leucossiæ civitas aureorum nummum sexaginta millia spopondit; Rochasius Comes decem aureorum millia; totidem Tripolitanus obtulere. Sed egregium animum Antonius Davila, magnus equitum magister, ostendit. Is Petri Davilæ nepos erat, qui post obitum Jacobi Regis cum armorum præfecturam gereret, eximia fide, atque constantia rebellium arma, & Aragonensem factionem e regno exterminaverat, pacataque insula, Venetæ Reipublicæ vexillum, cui Catharina Cornelia, Regis vidua, summum imperium deferebat, primus erexerat. Antonius igitur avitæ virtutis memor, non modo aureorum obtulit decem millia, eodemque die, quo obtulerat, exacte pependit, sed

Cypriorum procerum liberalitas ad novas munitiones erigendas.

1567 hærentibus deinde ex annonæ caritate munitionibus, magn
hordei, atque frumenti vim e propriis horreis afferri jusf
operariisque languentibus dispertiri. Nec id satis esse dux
sed cum pecuniæ ad institutum opus deficerent, argenti
cti, atque cælati quidquid habebat, quodque Venetias in
sum propriæ familiæ secum ferre decreverat, e navi, quo j
exportatum erat, efferri curavit, præsidibusque animo lal
rantibus obtulit: eo tanquam pignore ad inveniendam r
tuam a nummellariis pecuniam uterentur. Quod ubi pr
dum literis Senatus accepit, ut Antonio gratiæ honorific
tissimis verbis agerentur, Patres decreverunt; statimque qu
quaginta aureorum millia ad munitiones perficiendas in C
prum deferri jusserunt.

Julius Saornianus in Cyprum delatus, statim locorum s
inspecto, magistratus in consilium adhibuit. Re diu, m
tumque perpensa, nihil ad regnum tuendum, atque ad qu
vis hostium impetus repellendos opportunius visum est, qu
si Leucossia, in media fere insula sita, muniretur, unde v
uti ex corde ad alias insulæ partes spiritus emanaret; sol
ejusmodi naturæ esse, ut quamcelerrime aggesta humo mu
tio erigi posset, quæ brevi compacta adeo, ac firma e
evasura, ut ad tormentorum muralium ictus excipiendos
missima, immobilisque persisteret: inde parvo temporis s
tio, neque magno sumptu perfici opus posse, secus ac in T
masso accidisset, in cujus unico tantum propugnaculo ext
endo centum ac viginti aureorum millia expensa foren
Communi igitur consilio, quod faustum felixque esset, r
nitionem erigi decretum, quæ undecim propugnaculis (
luardis Gallice vocatis, nomine a pulchra custodia desu
pto) constaret; ejusque decreti extemplo Senatus certior
factus: incredibile vero Cypriorum studium adeo in eo o
re incipiendo, ac perficiendo exarsit, ut brevi exortum j
tius, quam factum fuisse videretur.

At Byzantii post pacis conditiones inter Selymum,
Venetos ictas, cum Marinus Caballius legatione perfunct
reditum in patriam pararet, atque in discessu de more
Bassam Visirum invisendum una cum Jacobo Superantio
cessisset, nonnullos in ejus cubiculo Judæos invenit, qui
lu-

1567

luminis merces, quas Venetias detulerant, sibi restitui, vel tantumdem pecuniæ a legatis Senatus nomine polliceri flagitabant, quæ Ottomanorum fisco ex aluminis vectigali publice Byzantii sub hasta conducto ab iis debebatur: qua ex re cum vehementer Bassa excandesceret, ac ni satis Judæis legati facerent, gravia minaretur, eos ad judicem Turcicum, quem *Cadi* vocant, ut jure apud eum agerent, perduci jussit. Legati rei novitate commoti, Bassam multis dictis a sententia avertere conantur: cum nihil suadendo proficerent, insolens barbarus eos in judicium invitos trahi jubet; vis infertur, ingentique plebis furore a Zausiorum præfecto ad judicem ducebantur, illis frustra postulantibus, ut Galatam Judæi, de negotio secum acturi, se conferrent. Tandem, ne ad judicem raperentur, in Hibraimi interpretis ædes (*Dragomanum* Turcæ vocant) duci se permittunt; nullum officii genus, ut ratio illis satisfaciendi inveniatur prætermissuros pollicentur. At jam nonnihil de animi pervicacia remisso, Judæi acquieverant, cum Bassa indignabundus, scripto Bailum se obstringi imperat, nisi, legato Venetias reverso, publico nomine Judæis quidquid petierant, persolveretur, coram Turcico judice adfuturum, quæ ea in re statuisset, præstaturum. Itaque coacti legati schedulæ (quod *cogetum* Turcica lingua nuncupatur) cum nullus obsistendi locus esset, subscribunt.

Veneti legati in judicium a Turcis Hebraeorum mercatorum causa vocati.

De iis, quæ acciderant, Senatus certior factus, vehementer est commotus, quod barbare adeo cum legatis actum esset, ac, quod nullo pacto ferendum videbatur, vi adhibita, syngraphæ subscribere pessimo in posterum exemplo, atque publicis negotiis pernicioso compulsi essent. Ut igitur per vim facta rescinderentur, neque posthac quidpiam ejusmodi contingeret, Byzantium legatum mittere Senatus decrevit; munus Hieronymo Zannio, insigni civi, ac præcipuis domi ac foris magistratibus gestis claro, defertur. Verum Caballio legato Byzantio digresso, Superantius enixe adeo operam omnem, ac studium ad scriptum rescindendum contulit, ut tandem illud Bassa deleri, ac scindi adsensus sit. Ea re cognita, Zannius, qui jam discesserat, atque ad Pharum, Illyrici insulam, pervenerat, in patriam est revocatus. Bassa Cubatem e Zausio-

Hieronymus Zanius ad Selymum Orator eligitur.

1567 ſiorum ordine Venetias miſit, qui pecuniam, ac mercimonia a Judæorum debitoribus exigeret; negotii rite perficiendi ſolicitudo Aloyſio Grimano a Patribus demandata eſt. His perfectis, Cubates digreditur. Sed cum ex Judæorum interceptis literis haud levis ſuſpicio de negotio perperam Byzantii a Caballio adminiſtrato Patrum animis irrepſiſſet, atque adverſus illum Joannes Donatus vehementi oratione in Senatu uſus eſſet, latum eſt, uti ab Antonio Canali, claſſis legato, e Cytera inſula Venetias delatus, publicæ cuſtodiæ traditus, atque a rerum capitalium Triumviris quæſtione habita, in Senatu cauſam diceret. Ab Antonio Valerio Triumviro duplici crimine eſt accuſatus: eo ſcilicet auctore *cogetum* fuiſſe confectum, atque pretio illectum Judæis faviſſe; inde Reipublicæ haud parum detrimenti accidiſſe. Caballius, nullis patronis adhibitis, ſuam in Senatu cauſam egit; ſingularique eloquentia, atque eximia dicendi vi, quæ illi objiciebantur, dilutis, candore anteactæ vitæ innixus, adeo judicum animos flexit, ut vi veritatis permoti, graviſſimi, atque egregii Senatoris caſum illachrymarent, cunctiſque fere Senatus ſuffragiis abſolutus, priſtinam dignitatem, gloriæ incremento ampliorem factam, retinuit.

Marinus Caballius ex Byzantina legatione reverſus in cuſtodiam traditur; Caballius propriam cauſam in Senatu agẽs abſolvitur.

Selymus ex Pannonia digrediens Joanni Sigiſmundo bellum adverſus Maximilianum proſequenti cum Turcarum Mœſiæ, ac Scythiæ, quæ ſupererant, copiis Portavum Baſſam præſto eſſe juſſerat: quibus nixus Dacus Tocajum, ſummi momenti oppidum, Tibiſco & Bogrodo amnibus vallatum, ſuperiore anno a Suendio captum, aggreditur; tormentis muralibus magna vi munitionem quatit. Suendius ad opem Jacobo Ramingero, cujus fidei Tocajum commiſerat, ferendam contendit. Maximilianus Henricum Staupicium cum Germanorum militum equitatu, peditum vexillis aliquot, pecunia, ac commeatu eodem progredi jubet. Interim decem Scytharum millia una cum Turcis, ac Mœſis, qui ad tutandas Daci res a Selymo relicti fuerant, ſeditione concitata, agros vaſtare; in cunctos mortales citra diſcrimen ſævire nunciatur. Ea res ſolvendæ obſidionis Sigiſmundo cauſa fuit. Ramingerus in diſcedentes irruens, complures cædit; reliqui palantes, ac trepidi fuga ſaluti conſulunt. Dacus, militiæ

in-

infauſtæ multis contrucidatis, Varadini obſidetur; inde dilapſus, recenti ſuorum coacta manu, ſtragem majori conatu renovat; reliquiæ in Podoliam, & Ruſciam effuſæ a Ruſciæ Palatino conficiuntur. Zatuarum deinde, ac Muncazium oppida Suendius obſeſſa, deditione recipit, Huſtium vallo circumcingit. Selymus ea de re certior factus Græciæ præfectum validis copiis, ut cum Portavo conjunctus, bellum adminiſtret, in Pannoniam proficiſci jubet. Interim Verantius Agrienſis Epiſcopus, ac Chriſtophorus Tiſembachius legati, qui de pace cum Selymo agerent, a Cæſare Byzantium mittuntur; quæ tandem anni ſequentis initio ea lege eſt confecta, uti quæ quiſque eo bello ceperat, retineret, Daciæ quoque Principe comprehenſo: octavo quoque anno induciarum (hoc enim paci prætendi nomen magis Cæſari convenire viſum) jura renovarentur. Selymus vero a patris conſiliis abhorrens, initia ſui imperii non ab armis, ut plerique Ottomanorum Principes conſueverant, auſpicatus; ſed iis, quæ ingenti copia ad voluptates, ac delicias in Byzantii regia affluunt, irretitus, nullum majorum virtutis ſpecimen editurus videbatur; non militari diſciplina corpus, atque animum exercere; non victus parſimonia ad perferendos labores aſſueſcere; domi inter ſepta, mulieribus ſtipatus, vitam ducere; vino lege Turcis vetito indulgere. Inde terror ille, quem patris arma ſæpius chriſtianis Principibus incuſſerant, elangueſcere, atque ex ingenti ſuperioris anni apparatu in ſingulorum animis exorta ſolicitudo depelli; ut iis curis ſoluti ad inteſtina diſſidia tollenda, vel compeſcenda Reges vehementius converterentur.

Maximilianus legatos de pace Byzantium mittit.

Pax inter Cæſarem & Turcas.

Nam Philippus, eorum neglecta ſententia, qui mitius cum Belgis agendum exiſtimabant, cum magnis tum equeſtribus, tum pedeſtribus copiis Albanum Ducem in Belgium miſit; qui ex Hiſpaniis in Italiam delatus, ac per Inſubres, Allobroges, Sequanos, & Leucos in Belgium profectus, in præcipuis quibuſque urbibus præſidiis diſpoſitis, magno univerſos terrore perculit; repente præter omnium expectationem Hornio, atque Egmondano magni inter Belgas nominis, atque auctoritatis comprehenſis, ac cuſtodiæ traditis; qua ex re complures ad fœderatos acceſſere, duriſſimaque Albani imperia peroſi,

Hornius & Egmondanus Princeps ab Albano Duce in cuſtodiā traduntur.

1567 si, penitus ad libertatem erecti bellum aperte, undique auxiliis accitis, moliri cœpere.

Condæi & aliorum Gallorum procerum adversus Regem consilia.

Finitimæ vero provinciæ ægritudine rursus consopita, Gallorum adversa paci studia erupere. Cum enim Condæus, & Gaspar Collinius maris præfectus Carolum ad Albani Ducis iter impediendum, armaque in Hispanos movenda frustra fuissent cohortati, veriti, ne finitimorum exemplo severioribus legibus coercerentur, occulta serere consilia, ac de Regis imperio penitus excutiendo agitare incipiunt: suæ factionis homines solicitant; quammaximas copias parant; diem edicunt, qua ipsi, & Rupifulcaudius, Andelotius, atque alii Rozeum conveniant, inde improviso Meldas oppidum, ubi Rex una cum matre commorabatur, adorituri. Inopinato nuntio perculsa Regina, concilium vocat: ex Nemorosii Principis sententia, ut Lutetiam, quæ viginti tantum passuum millibus a Meldis distat, Carolus statim se se recipiat, decernitur; qui octingentorum circiter Gallorum equitatu, ac sex Helvetiorum millium peditatu septus, digressus, vix quatuor passuum millia confecerat, cum repente Condæus trecentis equitibus comitantibus obvius adest. Helvetii alacres ad pugnam se expediunt, Condæanis gradum sensim referentibus, leviori certamine pugnatur. Carolus cum matre, atque imbelli comitatu per devias semitas urbem ingreditur. Helvetii, minime intermisso itinere, hostium conatu repulso, atque eluso, ordinata acie subsequuntur. Fœderati ad Clayam oppidum conveniunt. Commeatuum inopia premere Lutetiam statuunt; annonam ex propinquis oppidis importare in urbem prohibent. Molas trusatiles incendunt; itinera, quibus ex Morinis, ac Neustriis subvehi victus poterat, infesta reddunt; Ligeri trajecto, ad Divi Dionysii oppidum castra ponunt; Clarantonem pontem occupant. Carolus extemplo totius regni præfectis imperat, quantas copias possint, ad suppetias sibi ferendas comparent.

Carolus Rex Lutetiam se recipit.

Gallorum fœderatoris consilia de Lutetia obsidenda.

Eodem tempore Hospitalium cancellarium, Viglevillium, ac Morvillerium ad fœderatos conquestum mittit: *Se inscio milites coegisse, insueto exemplo ad arma ivisse: qui nullius imperiis subessent, eos, ni prius causas exposuissent, arma capere nunquam solitos; eo minus id subditis adversus Principem,*

cipem, penes quem summum in illos jus esset, licere. Ad haec foederati, *acerrimos illorum hostes a Regis latere non discedere*, queruntur; *quae adversus ipsos consilia inita sint, haud ignorare se*: affirmant, petunt, *ut externae copiae dimittantur; injuriis, quae a Guisiis quotidie illis inferrentur, obsistatur; eorum religionis libere exercendae facultas detur; e singulorum virtute, atque in rempublicam meritis dignitates tribuantur; gravioribus, atque iniquis tributis plebs levetur; totius regni ordinum conventus celebrentur*. Postulatis Rex haud quaquam respondendum ratus, fecialem armatum ad eos mittit, qui obtestetur; *cum ad Regem imperii administratio, delectus militum, pecunias imperare spectet; cumque Condaeus cum suis ea, quae cunctis innotuerant, egisset; coram Rege exarmati, atque obtemperaturi se sisterent, an quae egerint tueri, atque coeptis insistere velint, declaraturi*. Eo audito, ad unum illud, quo absoluta religionis libertas petebatur, conversi, cum Equitum Magistro in colloquium descendunt; quo Regem binas in suo regno religiones nunquam permissurum; quidquid edicto caveretur, pro tempore statutum; ut perpetuum foret, nunquam se quoque auctore concessurum, constanter affirmant: omnis concordiae ratio abrumpitur.

1567. Gallorum foederatorum petitiones.

Carolus Rex foederatis obtestatur.

Foederati Aurelianum capiunt, Lutetiam ad summam rerum egestatem adigunt. Regis praefecti Humallius, Longavillius, atque alii, Busenalium quingentis equitibus, tribus peditum millibus adoriuntur, magno impetu tormentis quassatum deditione recipiunt. Eo capto, nullo negotio propinquis oppidis in potestatem redactis, laxari annona coepit. Carolus interim majori solicitudine milites cogit; vim argenti undique in belli sumptus parat; reliquorum Principum auxilia implorat. Annibalem Rucellajum Venetias ad Senatum mittit, qui cum Arnoldo Ferrerio, ordinario legato, ad Principem Patresque introductus, quae gravia, atque acerba Galliae denuo contigissent, expositis, ut pecunia Regi subveniretur, efflagitavit. Verum ejusmodi erat eo anno rerum conditio, ut crebris de bello a Selymo adversus Venetos suscipiendo sparsis rumoribus, ingentem auri vim in maritimis rebus procurandis effundere Senatus coactus esset. Quapropter uti an-

Aurelianum ab Ugonotis captum. Busenalium a regiis captum. Annibal Rucellajus a Carolo Venetias missus.

1567 antea fecerat, ac maxime optabat, amico Regi opem ferre nequivit.

Prælium inter Regios fœderatos.

Ceterum in Gallia, lata planitie, inter Lutetiam, ac Sandionyſium ſita, acie decertatur. In fœderatorum exercitu mille ac quingentos equites, pedites mille ac ducentos tantum fuiſſe ferebatur, Andelotio cum peditatus flore, ac magna equitatus parte ad Poſiacum digreſſo; regium ex trium millium equitatu, octoginta peditum vexillis, ſex Helvetiorum millibus, ex quibus decem & octo millium ſumma conficeretur, conſtitiſſe. Fœderati initio acriter adeo certamen inierant, ut ab illis victoria ſtare videretur. Verum Momorantius ingenti ardore in hoſtes ſe ſe inferens, disjecto peditatu, haud dubiam victoriam reportavit. Sed eo inter dimicandum vulnerato, atque eodem tempore Condæo ex æquo prolapſo, dum hinc atque inde ad opem ducibus ferendam accurritur, nox prælium diremit. Regii campo potiuntur, interfecti, ac ſaucii ad trecentos ex iis fuere; ex fœderatis duces quinquaginta, trecenti equites, pedites permulti. Poſtridie Andelotio cum reliquis copiis ſuperveniente, ad pugnam fœderati regios elicere nituntur; qui Momorantii obitu, ac, ne in perampla civitate tumultus ſuboriretur, metu, intra Lutetiam ſe continent. Inde viribus aucti, Sandionyſio, viciniſque oppidis relictis, in Lotharingiam ad Germanorum ſubſidia, quæ a Caſimiro ſubmittebantur, excipienda fœderati proficiſcuntur. Ad ea impedienda, atque ad Joannis Gulielmi Saxonum Ducis, Badenſiſque Marchionis trium peditum millium ſubſidia recipienda, Humallium eodem contendere Carolus præcipit; Lanſacium ad Rhenanum Palatinum, alioſque Germanos Principes mittit, qui pro antiquo amicitiæ cum Gallis jure petat, ne illus perduelles juvare pecunia, aut milite velint. Momorantii loco Henrico fratri, Andegavenſium Duci, copiarum imperium defert: ſummi nominis duces præconſultores adoleſcenti adjungit. Is ſtatim Lutetia diſcedens, Arimbergio Comiti, qui cum mille ac ducentis equitibus, duobus peditum millibus, ex fœdere cum Philippo Rege a Carolo inito, in Galliam adverſus Proteſtantes ab Albano mittebatur, obviam contendit.

Annæ Momorantii obitus.

Henrico Andegavenſi Duci copiarum regiarum imperium defertur.

Dum inter belli vehementiores apparatus, externarum copia-

piarum curas, quæ a regiis ex Belgio, a fœderatis ex Germania accersebantur, atque concordiæ tractationes annus extraheretur, Cæsar, induciis cum Selymo pactis, belli Turcici curis expeditus, Germaniæ res in meliorem statum redigere nititur. Carolus Archidux Austriæ, ejus frater, ad Stiriam, Carinthiam, Carniolam, quæque illi Italiæ proximæ ditiones obvenerant, invisendas profectus, cum ad loca Forojulio, atque Istriæ proxima pervenisset; Hieronymus Lippomanus, Joannis filius, officii causa legatus ad eum mittitur, ut in finitimam Reipublicæ provinciam accessum gratuletur. Qui Carolum Goritiam conveniens, mandatum sibi a Senatu legationis munus obivit. Multa vero de Uschocorum gente conquestus, qui Senia, Bucaro, Flumine, atque aliis sibi subjectis oppidis excepti, prædas conveherent, maria infesta redderent, in omnis generis mortales sævirent; petiit, ut tot flagitia non inulta passus, efferam gentem in alias terras amandaret, aut debitis, eisdemque gravissimis pœnis coerceret. Ad finium quoque controversias definiendas Senatus nomine Carolum est adhortatus; ut dissidiorum amputatis causis, firmior in dies inter illum, ac Rempublicam amicitia coalesceret. Carolus perditos, ac sceleratos homines odisse, deque iis dignas pœnas sumpturum pollicitus, seque ad finium contentiones tollendas paratum esse testatus, legatum, quem perhonorifice susceperat, dimisit.

1567

Hieronymus Lippomanus ad Carolum Austriacum orator mittitur.

Inter hæc, in eo præcipue summo studio Patribus nitentibus, ut quæ ad maritimum imperium attinerent, sedulo curarentur, Hieronymus Priolus Princeps, octogesimumprimum ætatis annum agens, repentino comitiali morbo correptus, cum annos octo Reipublicæ præfuisset, ex humanis excessit. Exequiis solemni pompa, ut moris est, habitis, in Gemellorum æde a Joanne Baptista Grito, Aloysii filio, laudatus est. Uno ac quadraginta viris, ad quos novi Ducis creandi electio pertinet, majoribus comitiis renuntiatis, majus, quam assueverat, in suprema dignitate adipiscenda illustrium civium studium exarsit. Qui præclare pro patria domi, forisque gestis eminentiores habebantur, fuere Matthæus Dandulus, Hieronymus Grimanus, Aloysius Mocenicus, Jacobus Aemilianus. Verum cum per tredecim dies, quod raro evenit, in

Hieronymi Prioli Principis obitus.

con-

1567 antea fecerat, ac maxime optabat, amico Regi opem :
nequivit.

Prælium inter Regios & fœderatos.

Ceterum in Gallia, lata planitie, inter Lutetiam, ac
dionysium sita, acie decertatur. In fœderatorum exe
mille ac quingentos equites, pedites mille ac ducentos
tum fuisse ferebatur, Andelotio cum peditatus flore, ac
gna equitatus parte ad Posiacum digresso; regium ex t
millium equitatu, octoginta peditum vexillis, sex Helv
rum millibus, ex quibus decem & octo millium summa
ficeretur, constitisse. Fœderati initio acriter adeo certa
inierant, ut ab illis victoria stare videretur. Verum Mo
rantius ingenti ardore in hostes se se inferens, disjecto p
tatu, haud dubiam victoriam reportavit. Sed eo inter d
candum vulnerato, atque eodem tempore Condæo ex a
prolapso, dum hinc atque inde ad opem ducibus feren
accurritur, nox prælium diremit. Regii campo potiuntur;
terfecti, ac saucii ad trecentos ex iis fuere; ex fœde
duces quinquaginta, trecenti equites, pedites permulti.
stridie Andelotio cum reliquis copiis superveniente, ad
gnam fœderati regios elicere nituntur; qui Momorantii
tu, ac, ne in perampla civitate tumultus suboriretur, m
intra Lutetiam se continent. Inde viribus aucti, Sandi
sio, vicinisque oppidis relictis, in Lotharingiam ad Ge
norum subsidia, quæ a Casimiro submittebantur, excipie
fœderati proficiscuntur. Ad ea impedienda, atque ad J
nis Gulielmi Saxonum Ducis, Badensisque Marchionis triun
ditum millium subsidia recipienda, Humallium eodem
tendere Carolus præcipit; Lansacium ad Rhenanum Pa
num, aliosque Germanos Principes mittit, qui pro anti
amicitiæ cum Gallis jure petat, ne illus perduelles juvare
cunia, aut milite velint. Momorantii loco Henrico fratri,
degavensium Duci, copiarum imperium defert: summi n
nis duces præconsultores adolescenti adjungit. Is statim
tetia discedens, Arimbergio Comiti, qui cum mille ac
centis equitibus, duobus peditum millibus, ex fœdere
Philippo Rege a Carolo inito, in Galliam adversus Prote
tes ab Albano mittebatur, obviam contendit.

Annæ Momorantii obitus.

Henrico Andegavensi Duci copiarum regiarum imperium defertur.

Dum inter belli vehementiores apparatus, externarum
pi

piarum curas, quæ a regiis ex Belgio, a fœderatis ex Germania accersebantur, atque concordiæ tractationes annus extraheretur, Cæsar, induciis cum Selymo pactis, belli Turcici curis expeditus, Germaniæ res in meliorem statum redigere nititur. Carolus Archidux Austriæ, ejus frater, ad Stiriam, Carinthiam, Carniolam, quæque illi Italiæ proximæ ditiones obvenerant, invisendas profectus, cum ad loca Forojulio, atque Istriæ proxima pervenisset; Hieronymus Lippomanus, Joannis filius, officii causa legatus ad eum mittitur, ut in finitimam Reipublicæ provinciam accessum gratuletur. Qui Carolum Goritiam conveniens, mandatum sibi a Senatu legationis munus obivit. Multa vero de Uschocorum gente conquestus, qui Senia, Bucaro, Flumine, atque aliis sibi subjectis oppidis excepti, prædas conveherent, maria infesta redderent, in omnis generis mortales sævirent; petiit, ut tot flagitia non inulta passus, efferam gentem in alias terras amandaret, aut debitis, eisdemque gravissimis pœnis coerceret. Ad finium quoque controversias definiendas Senatus nomine Carolum est adhortatus; ut dissidiorum amputatis causis, firmior in dies inter illum, ac Rempublicam amicitia coalesceret. Carolus perditos, ac sceleratos homines odisse, deque iis dignas pœnas sumpturum pollicitus, seque ad finium contentiones tollendas paratum esse testatus, legatum, quem perhonorifice susceperat, dimisit.

1567

Hieronymus Lippomanus ad Carolum Austriacum orator mittitur.

Inter hæc, in eo præcipue summo studio Patribus nitentibus, ut quæ ad maritimum imperium attinerent, sedulo curarentur, Hieronymus Priolus Princeps, octogesimumprimum ætatis annum agens, repentino comitiali morbo correptus, cum annos octo Reipublicæ præfuisset, ex humanis excessit. Exequiis solemni pompa, ut moris est, habitis, in Gemellorum æde a Joanne Baptista Grito, Aloysii filio, laudatus est. Uno ac quadraginta viris, ad quos novi Ducis creandi electio pertinet, majoribus comitiis renuntiatis, majus, quam assueverat, in suprema dignitate adipiscenda illustrium civium studium exarsit. Qui præclare pro patria domi, forisque gestis eminentiores habebantur, fuere Matthæus Dandulus, Hieronymus Grimanus, Aloysius Mocenicus, Jacobus Aemilianus. Verum cum per tredecim dies, quod raro evenit, in con-

Hieronymi Prioli Principis obitus.

1567 *Petrus Lauretanus Priolo in principatu suffectus.*

conclavi Patres fuissent, neque in præsentes convenire possent; tandem, Mocenico in primis adnitente, Petrus Lauretanus, senio jam confectus, quintum atque octogesimum annum agens, præter totius civitatis, ipsius quoque expectationem, Princeps renuntiatur. Nunquam enim in omni vita publicis negotiis totum se ita addixerat, ut per arduas semitas ad eum honoris gradum contenderet; innocentia tantum vitæ fretus, ac morum integritate viam sibi ad Consiliariorum sexviratum muniverat. Tumque nil ejusmodi cogitans, cum e foro digressus, per mercatoriam viam domum proficisceretur, delatæ dignitatis nuntium accepit; atque e suis ædibus a Marco Antonio Franciscio scriba, qui Patrum nomine principatum ei delatum significavit, ad palatium est deductus. Postridie de more in aurea basilica ab electoribus populo ostensus, principatus insignibus inauguratus est.

M. D. LXVIII.

1568

Atque in eas tempestates ejus principatus incidit, quibus civitas fame, incendio, difficillimo, ac periculoso bello laboravit. Quamvis enim Selymus Turcarum Rex priscæ avorum, patrisque virtutis oblitus, dies noctesque compotationibus, conviviis, omnique libidinum genere contereret, Mehemeti genero, viro industrio, quem a parvis initiis ad supremam Visiratus dignitatem sustulerat, rerum, imperiique totius summam crediderat; qui prudentia, solerti, ac sagaci ingenio ad eam molem sustinendam haud impar, pace nuper cum Maximiliano Imperatore icta, minime passurus videbatur, ut Ottomanorum Regum vires, quæ continentibus bellis excreverant, inutili, atque indecoro otio marcescerent. Itaque maris imperio Piali adempto, Halim universæ classi præfecerat; quam magno cum apparatu, milite, annona, tormentis instructam ingenti numero emissurus videbatur; quonam iter habitura, quasve regiones petitura foret, incertum. Inde quisque suis rebus prospicere, Turcarumque concilia explorare. Senatus, licet nuper pacem cum Selymo pepigisset, attamen gentis mores edoctus, quæve ad Chium superiore anno acciderant, secum reputans, ne improviso aliquid in Cypri regno

Halis Turcarum classis imperator.

moli-

1568

molirentur, verebatur; cum præsertim de Cypria expeditione sermones Byzantii in vulgus non modo dispergerentur, sed ea de insula invadenda multa apud proceres agitarentur. Suspicionem quoque haud parum auxerant, quæ ad Decemviros per occultos nuntios afferebantur, in Tamaso, præcipua regni urbe, a sceleratis quibusdam hominibus ingentem subterraneum cuniculum excavatum fuisse, qui, ad Turcicæ classis conspectum igne concepto, ac horrenda strage edita, hostibus aditum patefaceret. Neque deerant, qui Ascrivium, in Rhizonici sinus faucibus situm, Reipublicæ urbem, invasuros Turcas dicerent. His permotus Senatus, triginta statim triremes, quæ reliquæ classi adjungerentur, comparari decrevit. Triginta trierarchi creati; totius classis imperator Hieronymus Zannius secundo a Senatu dictus, majoribus comitiis confirmatus est; ut pedites mille ad præsidia augenda deligerentur latum; Sebastianus Venerius legatus Corcyram cum summo imperio missus; Illyrici oppida, atque urbes usque ad Epiri litora præsidiis militum firmata: nihilque, quod ad Venetas res, subditosque tuendos attineret, prætermissum.

Sceleratorũ hominum cõsilium de Turcis Tamassum introducendis.

Veneti 30. triremes instruunt, Hieronymũ Zannium imperatorem eligunt.

Sebastianus Venerius, in Corcyram cum imper. mittitur.

Neque immunis a Turcicæ classis suspicione Pius Pontifex fuit, cum crebris rumoribus perferretur Halim in Adriaticum sinum ad Anconam oppugnandam venturum, prædivitis Lauretani templi eximia ornamenta, atque opes direpturum. Qua ex re Pontifex mille peditum numero Anconæ præsidium auxit. Trepidatum quoque ab Epidauriis, quorum saluti cum maxime Pius prospiciendum animadverteret, ut sibi a Venetis triremes ex pontificiis ditionibus remige, ac milite instruendæ traderentur, per Hydruntinum Archiepiscopum legatum postulavit. Senatus vero, licet quæcumque Epidauriis adversa accidissent, opportunitate, ac situ urbis, & portuum, ad Rempublicam, universamque Italiam spectare intelligeret: attamen ne acerrimi in se hostis arma lacesseret, cunctatione utendum, neque quidquam præpropere decernendum censebat; cum præsertim, quænam Pii mens esset, Patres non lateret, qui acerrimo in Turcas, perpetuos christianæ reipublicæ hostes, odio incensus, nihil magis exoptabat, quam ut Principes, illius gentis assiduis incrementis expergefacti, in eam socia arma converterent, rescissaque Venetorum cum Ottomanis Regibus amicitia, aditus

Pius V. Põtifex præsidia Anconæ ob Turcarũ rumores imponit.

1568 ad commune fœdus ineundum patefieret. Venetos vero a bello cum potentissimo hoste suscipiendo, tum ingens, ac fere immensa Turcarum potentia, tum ea, quæ superioribus annis postremo cum Suleimano bello acciderant, remorabantur. Itaque, ut nihil, quod ad imperium maritimum tutandum necessarium foret, prætermittendum, ita ab iis abstinendum, quibus pacis leges turbarentur, Respublicaque ad bellum traheretur, existimabant.

Inde licet singulis annis classibus educendis, orisque tuendis, magna pecuniæ vis insumeretur, publicæ, privatæque opes exhaurirentur; sacerdotum tamen decumas ex veteri consuetudine a Pontifice, Paulo Theupolo legato adnitente, obtinere non potuerant. Qua ex re haud parum molestiæ Patrum animis accesserat; cum ex auctis, exaggeratisque sacerdotum opibus, majorum pietate, ac munificentia, nihil ad Rempublicam tuendam adjumenti pervenire animadverterent civiumque ac subditorum fortunis, quorum sæpe multi egestate, atque inopia premebantur, tantam impensarum molem sustineri, eorum tantummodo sanguine, opibus Rempublicam ecclesiasticosque viros immunes niti; attamen nihil dimovere Pontificem a sententia potuit. Immo novam rem aggressus, edictum Romæ promulgavit, quo solutos a vectigalibus, portoriis, aliisque publicis oneribus sacerdotes esse sanciebatur; in eos gravioribus censuris, ac pœnis, qui secus fecissent, etiam propositis: nova tributa indici, se inscio, atque inconsulto, vetabatur, aliaque ejusmodi decernebantur, quibus Principum auctoritas vehementer imminui, ac lædi videbatur. Idque in primis Philippo Hispaniarum Regi, ac Venetis grave, atque intolerandum erat; cum ille in amplissimis suis ditionibus magnam auri vim ex sacerdotiis colligeret; Veneti vero Rempublicam cum libertate nacti, quam propriis legibus per tot sæculorum seriem administraverant; nihil, quo vetus regendorum populorum consuetudo immutaretur, pati poterant. Sed cum Paulus Theupolus legatus Reipublicæ jura, atque instituta acriter tueretur, Pontifex quæ decreverat, ad compescendam regulorum quorundam licentiam statuisse affirmaret, gravioribusque negotiis impeditus alio avocaretur, paulatim nimio ardore animi restincto, ea qua primum rem aggressus fuerat vehementia

re-

resedit, nihilque de Principum jure immutatum est. Solicitavit quoque haud parum Philippi Regis animum classis Turcicæ expeditio, quam complures vel ad Guletam in Numidia oppugnandam, vel ad Melitam invadendam venturam dicerent. Rumor quoque dissipatus erat, in regnum Neapolitanum delatam, assuetis incendiis, direptionibus omnes oras illas deformaturam. 1568

Ceterum quæ in Arabia Turcis eo anno adversa accidere, susceptos magna expectatione conatus inanes reddidere. Nam gentes, quæ in ea provincia prope Erythræum mare degunt, Ottomanorum Principum jugum excutere nitentes, ingentes tumultus conciverant; Bassam regionis præfectum, compluresque illius strenuos milites interfecerant; seditio per totam Aegyptum ad Memphim usque se se diffuderat; Lusitanorumque Regum auxiliis finitimis freti, animis, & viribus Arabes augebantur. Inde Selymus ab Europeis expeditionibus aversus, eo imperii sui vires conferre, maritimas, ac terrestres copias in Alexandriam mittere cogebatur. Quocirca Halis maris præfectus quinque atque octoginta triremium classe mare Aegæum, atque Ionium emensus, Corcyram amice prætervectus, Aulonem usque profectus, nulla re egregie facta, in orientem iter flexit.

Ottomanorum subjectorum ad Erythræum mare & in Aegypto tumultus.

Inde maritimi Turcarum apparatus suspicione depulsa, in Galliam, ac Belgium cunctorum ora obvertebantur: illa reciprocante veluti æstu, alternis modo belli, modo pacis fluctibus agitabatur; hoc eadem correptum tempestate, in vehementiores quotidie turbines conjiciebatur. In Gallia denuo pax inter Regem, ac fœderatos initur. Nam cum Germanorum auxilia, frustra obsistentibus regiis, ad fœderatos pervenissent, Carnutumque, oppidum duorum tantum dierum itinere a Lutetia distans, adorti fuissent, propugnatoribusque acriter se tuentibus, obsidio traheretur, de pace agi cœptum, quæ his legibus est confecta: *Ut unicuique, quamcumque religionem vellet, sequi permitteretur: crimina in Regem perpetrata, oblivione delerentur: Fœderati, externis auxiliis dimissis, ab armis discederent: urbes, atque oppida occupata Regi restituerent.* Ea si, ut polliciti fuerant, præstitissent, aliquis ex concordia fructus expectari posse videbatur. Sed varie in pacis exequendis conditionibus moras nectebant, ægre ad oppida deserenda ad-

Pax denuo in Gallia sancitur.

1568 ducebantur ; Rupellam paulo ante pacem occupatam, ad oceanum situm magni momenti oppidum, tuebantur. Ex iis complures, Rege minime adsentiente, ad Arausionensem Principem transibant, qui a Philippo Hispaniarum Rege desciverat, armaque adversus Albanum Ducem comparabat. Multa quoque præteritarum dissensionum semina exorta, ex quibus tertium civile bellum in Gallia initium sumpsit. Santones, Pictavos fœderati occupant; copias undique cogunt; toto fere regno tumultuantur. Rex bellum denuo indicit; edicto, ne qua religio, præter catholicam, publice exerceatur, cavet; omnes concordiæ leges perosus, quam maximas potest, copias parat; amicorum Principum auxilia implorat; literas ad Senatum dat, quibus, ut iis, quæ suo nomine Foxius legatus gravissimis de rebus ageret, ea fides, quæ sibi præsenti haberetur, Patres præstarent, petit. Foxius Principem, Patresque, Decemvirum Magistris adstantibus, in hanc sententiam est allocutus.

Bellum in Gallia iterum exoritur.

Carolus Rex, ne qua religio præter catholicam publica in Gallia exerceatur, cavet.

Foxii, Regis Galliæ ad Venetos legati, oratio.

Ingentem dolorem, ad quem in Christianissimum Regem, atque in patriam amor, & pietas impellunt, vix cohibere queo, Princeps Serenissime, Patres amplissimi. Jam enim tertio post alternas Galliæ clades civile bellum erumpit; tempestates, ac procellæ, quæ consedisse videbantur, resurgunt; graviorique ægritudine conflictatum, amplissimum regnum corripitur; capite laborante, membra reliqua ad ejus salutem, atque incolumitatem certatim accurrunt. Republica seditionibus exagitata, cuncti ordines in illius exitium, ac perniciem conspirant. Inde civium, ac populorum in se arma conversa, interneciones, urbium excidia, provinciarum vastationes, humanorum omnium, divinorumque eversiones, florentissimo, ac potentissimo Galliæ Regno, nisi Dei Optimi Maximi auxilium præsens sit, imminere jam ac impendere, incredibili animi dolore, cernimus. Carolus, uti clementissimum patrem decebat, hactenus aberrantes filios lenitate, ac clementia flectere adnixus, arma juste in eos conversa, vagina recondidit, quæ deliquerant, magnanimitate oblitus. Omnia secus ac speraverat cecidere; clementia audaciam peperit; criminum impunitas ansam peccandi fecit; nullo non scelerum genere perditi homines debacchantur. Eo ventum est, ut non lenioribus remediis, sed ferro, atque igne ad eam depellendam pestem, quæ brevi universam Galliam

corre-

correptura videtur, utendum sit, Quam maximas potest Carolus ad perduellium conatus reprimendos copias comparat; quadraginta equitum vexilla, sexaginta peditum, sex mille Helvetii, plerique e nobilitate in armis sunt; singulis provinciis praefectos viros fortitudine, ac prudentia insignes, strenuosque milites, ut externis auxiliis aditus impediatur, attribuit: omnes fere arces, atque urbes illi obtemperant; viri ecclesiastici, catholici, populus, ac fere tota Gallica nobilitas parent. Contra Condaeum pauci rerum novandarum cupidi sequuntur; nulla illi ad copias comparandas facultas; Rupellam tantum in Santonibus, in Aquitania Albanum montem, & Castrum possidet. Carolus catholicos Principes fere omnes amicos, ac foederatos habet; Pium Pontificem Maximum, Maximilianum Caesarem, Philippum Hispaniarum Regem, vestrum Rempublicam. Atque illud, quod reliquis praestat, Dei Optimi Maximi, cujus causa in primis agitur, auxilium sibi praesto futurum pollicetur. Verum ad tot alendos exercitus immensa prope pecuniarum vi est opus. Ad eam repraesentandam assiduis bellis attritae, atque afflictae Galliae, vectigalium, ac proventuum vires non sufficiunt. Ad foederatos itaque, atque ad eos, qui sibi mutua benevolentia conjuncti sunt, gravissima, ac justissima in causa, in qua totius christianae reipublicae status vertitur, confugit; Venetam Rempublicam praecipue orat, obtestatur, ne sibi, atque amplissimo regno deesse velit. Non magna Carolus petit, sed quae nullo incommodo praestari facile possint; centum nempe aureorum millia; hoc praesertim tempore, quo, belli suspicionibus penitus depulsis, alta pace fruimini; quo, undique ad vota rebus fluentibus, ingentes pecunias congestas retinetis. Reges connubiis atque affinitatibus benevolentiam ac necessitudines comparant; Respublicas beneficiis Regum amicitias promereri oportet. Ac, ne fortasse id objiciatur, quod ea, quam superioribus annis pecuniam Regi commodastis, minime ex condicto reddita fuerit, vobis Lutetianum vini vectigal addicit, publicanos, eorumque bona obstringit, vel tot gemmas, quae ducentorum millium aureorum summam conficiant, praebiturum se spondet. Quid igitur vos moratur, ne Regi de republica christiana optime merito, vobisque innumeris amicitiae vinculis conjuncto, difficillimo hoc

1568

1568 *tempore auxilium feratis, vobisque amplissimum ac potentissimum regnum perpetuo devinciatis? Italiam, Rempublicamque vestram incolumem servetis? Quis enim ignorat, Galliis nihil adversi accidere, neque commoveri amplissimum regnum posse, quin eodem motu atque impetu Italia Galliæ finitima concutiatur, ac convellatur? Subvenite itaque Christianissimo Regi; religionem tuemini; neque a majoribus vestris, neque a vobismet ipsis degeneres, laboranti Galliæ turbulentis, ac difficillimis tempestatibus opem non denegate.* His a Caroli legato enunciatis, ut e Patrum Collegio duo eligerentur, qui cum Foxio de auxiliis ferendis agerent, in Senatu latum. Lecti Vincentius Maurocenus consilii, Joannes Baptista Foscarenus continentis Sapientes; quibus referentibus, centum aureorum millia iis, quibus legatus petierat, conditionibus Regi commodata. Vario eventu, in Gallia pugnatum; Gennabum a Condæo captum; multi ex fœderatis, qui sub Acerio, ut se Condæo conjungerent, iter in Pictavos moliebantur, a regiis cæsi, ac profligati sunt.

Veneti centum aureorum millia Carolo Regi commodant.

Eodem tempore in Belgio dubio marte, modo Arausionensi, modo Albano Duci adspirante fortuna, certatum; complures, quos novarum rerum cupidos seditioni, aut tumultibus alimenta ministrare rebatur, comprehensos supremi supplicii pœna Albanus affici jussit; in Egmundanum, atque Hornanum comites Bruxellis medio foro capite animadversum. Qua ex re ingens adeo in cunctis fere Belgarum animis commotio est consecuta, ut belli incendio uberrimæ, ac ditissimæ illius regionis provinciæ conflagrarent; funesto ac fortasse non inutili exemplo, quam sæpe acerba, ac duriora imperia mortales ad desperationis casus adactos, moliri extrema quæque, non tam ipsis, quam Principibus exitiosa, compulerint. Belgii tumultibus, quibus Philippi Hispaniarum Regis animus vehementer angebatur, Caroli majoris natu filii obitus accessit, quem turbidi, atque efferati ingenii juvenem, quod adversus regiam majestatem multa egisset, antea omni armorum genere adempto, custodiæ tradi jusserat. Verum alti animi juvenis, probri, atque injuriæ impatiens, cum vita indecoram regiæ fortunæ notam delere statuit; quamque sibi gladio inferre nequiverat, inedia vincente naturam, necem sibi

Egmundanus, & Hornanus Comites ab Albano Duce capite damnati.

conſciſcere decrevit. At conſilio cuſtodum aſſiduitate de- 1568
», occulto adamantem ex annulo, quem geſtabat, extra-
ı, voravit, duriſſimo lapide incidere corporis nexus irri-
onatu poſſe ratus. Tamen vitam denique obſtinata men-
ertæſus, omni ciborum genere ſeſe ingurgitando, aquæ
læ nunquam potatione intermiſſa, brevi ſtomachi vitium
raxit, atque dyſenteria correptus, interitum ſibi matura-
quem, rite prius Eccleſiæ ſacramentis ſuſceptis, conſtan-
ſubiit. Nec multos poſt dies Regina immaturo infantem
u enixa, interiit. Ejus obitum per legatum, perque lite-
Senatus Regi doluit.

Caroli Philippi Hiſpaniarum Regis filii, obitus.

M. D. LXVIIII.

'Erum Turcici belli ſuſpicione, quæ ſuperiore anno Pa- 1569
trum animos ſolicitaverat, depulſa, in piratis inſectan-
marique a latronibus purgando civium diligentia, ac vir-
elaboravit. Marcus Quirinus, cui ſuperi maris cuſtodia a
tu demandata fuerat, magna exactæ, atque indefeſſæ
tudinis argumenta edidit, ſæviſſimos prædones toto mari
utus: in iis Turcarum biremem in Liburniæ ora ad Me-
m aggreſſus, ad unum hoſtibus contrucidatis, cepit. In
liæ litoribus tres myoparones alto mari conſpicatus, in-
ibili triremis ſuæ velocitate aſſecutus, binos Brunduſii li-
ous fugiendo impactos, ingenti cum barbarorum cæde
eſſit; tertius tenebris ſeſe intendentibus ægre a noſtro-
conſpectu divulſus eſt; centum amplius, qui catenis vin-
niſerrimam vitam trahebant, Chriſtiani libertate reſtituti,
iſque cladibus prædonum conatus illius virtute repreſſi.
id quoque tempus Byzantio afferebatur, Selymum in A-
e bello diſtentum, Perſarum quoque Regis arma perti-
ere: Arabes Adenam urbem cepiſſe; magnos in ea Ara-
parte, quam *Gemen* vocant, motus, magnos ſucceſſus,
eſque habuiſſe; cunctaque, unico oppido, quod Ziliam
int, excepto, in ſuam poteſtatem redegiſſe: ad Balſaram
que ingentes tumultus concitatos; populos, arreptis ar-
, Turcarum ſervitium abjeciſſe: Selymum quoque Aſtraca-
xpeditionem moliri, eo conſilio, ut decem atque octo

M. Quirinus claſſis legatus, piratarum navigia in ſuam poteſtatem redigit.

Arabum contra Turcas progreſſus.

Selymi conſilium de Volga Tanai conjungendo.

 paſ-

1569 passuum millia fossa perducta, Volgam, Tanaimque amnes conjungeret; inde aditu patefacto, classe Byzantio ad Caspium mare, atque in Persidem usque penetraret: eo Selymi facto Moscum, ac Persam ingentes comparasse copias, ne potentissimi hostis vires intima suarum regionum pervadere paterentur. Iis curis Selymo intento, quiescere Respublica, atque a sumptibus annuis abstinere posse videbatur. Verum summo cum imperio præfecto in Arabiam misso, populares motus cito compressi, ac sedati sunt. In opere vero de jungendis Tanais, ac Volgæ amnibus perficiendo, complures, atque haud exiguæ subortæ difficultates, quæ patrem quoque Suleimanum remoratæ fueranr, Selymum a suscepta sententia dejecere.

Venetiæ summa inopia vexatæ.

Itaque a reliquis bellorum motibus liber, susceptum pridem de Cypro invadenda consilium denuo secum agitare cœpit, iis præsertim, quæ Venetis hoc anno infausta contigere, incitatus. Nam annonæ frumentariæ caritas, quæ totam Italiam afflixit, in urbe, ac ditionibus Venetis mirum in modum sæviit. Frumenti sextarium, quod perraro, ac nunquam fortasse acciderat, decem aureis nummis veniit; complures fame compulsi invisos antea cibos appetiere; herbis alii victitavere; nec defuerunt, qui tabidos inedia artus trahendo annonæ inopia confecti sunt. In urbe cum ad ducenta mortalium millia alenda (tot enim circiter censentur) frumentum non suppeteret, ex milio panis confectus plebis famem sedavit. Nihil, quo ea calamitas depelli posset, a Patribus omissum; quæ eo gravior est habita, quod omnium rerum ubertate, ac copia affluenti civitati accidit.

Veneti navalis incendium & ejus descriptio.

Hoc malum decimo octavo kal. octobris atrox exortum in navalibus incendium conduplicavit. Est enim in ea urbis parte, quæ ad orientem solem spectat, immenso opere, cœptus jam inde a Reipublicæ incunabulis, duum circiter passuum millium circuitu in speciem urbis extructus locus, in quo quæcumque cum ad terrestres, tum ad maritimos bellorum apparatus pertinent, congesta sunt. Nonnullos lacus continet, in quos fabrefactæ majores, minoresve triremes, aliave navigia immissa, atque inde deducta, in expeditiones mittuntur; mox ad urbem reversa, ex iisdem lacubus machinarum vi intra amplissimos fornices subducuntnr, in quibus a ventorum vi, solis ardore,

1569 tu proripientium impetus, ne tectorum oppressi ruinis enecarentur: fragorem ad quinquaginta passuum millia in tonitru, ac fulguris morem exauditum fuisse constat. In ea repentina, atque adeo ingenti totius urbis commotione ex civium, atque nobilium numero complures, arreptis armis, patriæ, si res posceret, adfuturi, in forum veniunt; deinde navalis periculo comperto, cuncti summo studio ad opem ferendam incitati advolant. Joannes Legius, Eques ac Marcius Procurator, juvenum coacta manu, præsto fuit; præcipui Senatores accurrere; ingens navalium ministrorum numerus, ne latius incendium emanaret, intrepide adnixus, flammarum vim tandem cohibuit. Excubiæ per aliquot noctes, atque armatorum custodiæ habitæ. Verum terroris magnitudini, ac famæ, quæ ea de re per universam Europam sese diffudit, detrimentum impar fuit. Quatuor tantummodo triremes arsere; pauci pro periculi magnitudine periere; & non multorum mensium spatio mœnia, ac turres, quæ procubuerant, erecta, ac reparata, navale pristino splendori restitutum est. Ac ne in posterum aliquid ejusmodi accideret, lege cautum, ne ibi tormentarius pulvis asservaretur, sed turriculæ in adjacentibus insulis ad illum conservandum extruerentur. Multa præterea ad urbis diligentiorem custodiam a Decemviris sunt constituta. Magna edicto iis, qui facinus indicarent, proposita præmia: constans enim universam civitatem invaserat opinio, non fortuito, sed hominum fraude, ac perfidia contractum incendium fuisse. Verum sive id casu acciderit, sive a quopiam Veneto inimico nomini de industria injectum fuerit, nunquam liquido cognitum est.

Selymi consilium de Cypro invadenda.

His Venetarum rerum rumoribus Byzantium allatis, Selymus ad id, quod pridem mente conceperat, perficiendum incitabatur, ne Cypri invadendæ opportunitatem elabi sineret, eo tempore præsertim, quo, haud parvis incommodis Venetis jactatis, Reges gravissimis bellis impliciti, ad auxilium præbendum minus idonei videbantur. Nam Gallici tumultus adeo increverant, ut neque concordia, neque armis sedari facile possent; quamvis enim Henricus Regis frater, Andegavensis Dux, fœderatorum vires, Condæo extincto, fregisset (nam III. idus martii prælio ad Irnacum commisso, profligatis ejus copiis,

Condaeus Princeps in prælio interjectus.

piis, Princeps ille cæſus fuerat) attamen magni nominis duces non deerant, qui factionum principes effecti, ex Anglia, ac Germania conquiſitis auxiliis, licet victi, ac fracti, vehementius denuo atque acrius in Regem inſurgerent. Et in Belgio malum in dies alternis cladibus recrudeſcebat. Quibus quemadmodum chriſtianorum Principum vires mirum in modum imminui, ac debilitari videbantur, ita communis hoſtis efferebatur audacia, ut a ceteris bellorum curis liber, majori conatu ac ſpe rempublicam chriſtianam præpotentibus armis invaderet.

1569

Finis Libri Octavi.

EPI-

EPITOME.

SElymum Cypriam expeditionem moliri Marci-Antonii Barbari, Veneti apud ipsum oratoris, literis nunciatum est. Magni ad sustinendum bellum apparatus facti. Cubatem, qui ad Cyprium regnum Selymi nomine petendum Venetias accesserat, gravibus verbis allocuti Patres, statim dimisere. Civitate impendentis calamitatis metu solicita, Lauretanus Princeps annis gravis vita defunctus. Ei successor Aloysius Mocenicus datus est. Classis Turcica Hellesponto egressa ad Tenum Aegaei insulam appulit. Mustaphas oppidum magno impetu aggressus, Hieronymi Parutae virtute repulsus, & re infecta discedere coactus est. Hinc Turcae recta in Cyprum. Expositi ad Salinas, infensum agmen Leucosiae admovere. Urbis oppugnatio describitur. Podacataro propugnaculo expugnato, in urbem irrupere: magna edita mortalium omnis generis, aetatis caede, cuncta diripuere. Universa insula praeter Tamassum brevi in Turcarum potestatem concessit. Classis Veneta Pontificiae, & Hispanicae juncta, diutius in Creta in capiendis administrandi belli consiliis, Andrea Auria ab aliis numquam non dissentiente, cunctata, cum in Cyprum serius contenderet; quae illic acciderant, nunciatis, in occidentem revertit. Pius V. Pontifex, ut sibi Venetos, ac Hispaniae Regem foedere contra Turcas jungeret, maximo animi ardore laboravit. Hispanis alias super alias difficultates nectentibus, res in dies magis implicata, ac protracta est.

HISTORIARUM VENETARUM ANDREAE MAUROCENI LIBER NONUS.

M. D. LXX.

On me latet belli Cyprii historiam literis mandantem, multos fore, qui laborem susceptum supervacaneum esse fortasse arbitrabuntur, cum multa non defuerint, eademque præclara ingenia; quæ cum Latino, tum Italico sermone ea scriptis consignarint, quæ varia trium fere annorum spatio, gravissimo inter Turcas, ac Venetis sæviente bello, accidere; atque inter hos Paulus Paruta, i conscribendæ Venetæ historiæ onus a Decemviris ante me latum fuerat, qui copiose admodum, ac luculenter harum rum successus edidit. Attamen veterum auctorum memom repetenti, cum Græcorum, ac Latinorum scriptorum monmenta sese objicerent, quibus plerosque excellentis virtutis,

1570

1570 tis, atque eloquentiæ viros in iisdem rebus posteris tradendis elaborasse animadverterem; non ab re quoque me facturum esse existimavi, si in his, quæ difficillimis temporibus Reipublicæ accidere, mea quoque extaret industria; cum præsertim inter ea, quæ nostra tempestate contigere, nihil vel rerum gravitate, vel casuum varietate anteferendum putem. Accedit quod pleraque ex publicis commentariis, ex diligentissimorum virorum scriptis, atque ex iis, qui rebus interfuere, narrationibus excerpserim; multorum quoque, licet adolescens, testis esse possim; quæ si diligenter, atque accurate a me posteris tradantur, operæ pretium facturum, ni fallor, existimo. Primum igitur, quæ de Cypro comperta habeo, minime prætermittenda vel ad memoriam, vel ad curiositatem arbitror.

Cypriarum rerum narratio.

Cyprum initio Cethimum Japheto tertio Noachi filio progenitum incoluisse ferunt, postquam Babilonica turri idiomatum permixtione disjecta, mortales diversas terras petiere. Inde Cethim primum fuisse appellatam; mox paulatim, primævo Dei Optimi Maximi cultu, vel hominum pravitate ac sceleribus, vel præstigiis ac fallaciis dæmonum extincto, atque abolito, dum divinos honores, ac famæ immortalitatem concupiscunt, & inter Deos relati, divinitatis opinione, ac metu mortales perfundunt; ingens exorta Deorum turba, indita eorum urbibus nomina, templa erecta. In Cypro orta Venus summis honoribus colebatur. Templum magnifice in oppido Cythera extructum, Cythereæ nomen dedit; multisque fabulis aspersa veritas insulam apud antiquos percelebrem reddidit. Verum Troja a Græcis eversa, res Cypriæ vehementer sese extulere, novemque in ea insula Reges imperitarunt, qui, Phœnicibus devictis, maritimis rebus floruere. Donec Alexandri tempora successere, qui, Perside, Indiaque subacta, letho proximus, cum immensam imperii molem partiretur, Ptolemæo, Lagi filio, quarta pars, Alexandria nempe, in qua Cyprus censebatur, obvenit; cui Demetrius, Antigoni Syriæ Regis filius, maritimo prælio victo insulam ademit. Sed neque Demetrii imperium diuturnum; nam Antigono patre vita functo, in Syriam profectus, intestinis cum Seleuco dissidiis distentus, Ptolemæo rursus Cypri recuperandæ facultatem fecit. Huic Philadelphus ille successit, cujus opera congestis undique

im-

immani labore ac impensa voluminibus, extructæ bibliothecæ, atque hebraica Biblia a duobus ac septuaginta interpretibus in Græcam linguam translata. Inde a Romana republica res gestæ successere. Marcus Cato Cyprum provinciam Romanorum fecit, ingentesque ex eo divitias, atque aurum in ærarium publicum contulit. Plutarchus auctor est, ad septem millia talenta Asiatica fuisse, quæ supra quinquagies Venetorum aureorum conficiunt, sive, ut modo loquimur, quinque *milliones*. In Romanorum imperio fuit, donec Antonius cum Octaviano paciscens, orientis regiones sortitus, Cleopatræ Aegypti Reginæ concessit. Cæsar, classe Antonio ad Actium superato, Aegyptum, ac Cyprum in suam potestatem redegit. Mox nutante Romanorum imperio, atque armis inter se Imperatoribus decertantibus, crebris mutationibus obnoxia, varios dominos est perpessa; atque, ut orbis terrarum regiones cæli, atque elementorum subjectæ vicissitudinibus sunt, ferunt sex atque triginta annos ingenti siccitate, nullis e cælo decidentibus imbribus, laborasse; unde florentissima olim insula a mortalibus deserta, sterilis, atque horrida est effecta: Helenam, Magni Constantini matrem, cum sacra Servatoris cruce e Judæa in Cyprum delatam, madefacto aquis solo, læta uberrimæ, ac jucundissimæ terræ facie inspecta, ex finitimis provinciis populos ad eam incolendam accersisse: Constantinum matris suasu duces ad eam regendam misisse, qui per multos eam annos tenuere.

1570

Isaacius Comnenus postremus fuit, quem Riccardus Britanniæ Rex ejecit; mox Templariis equitibus centum aureorum millibus vendidit, qui biennio ea potiti, cum Cyprios imperium detrectantes haud facile perdomitum iri intelligerent, rursus Anglo tradidere. Is Guidoni Lusiniano iisdem, quibus Templariis militibus tradiderat, conditionibus concessit. Ab hac familia nomen regium rursus invectum, Cyprus illustrata, principibus viris, ac proceribus nobilitata, munitionibus aucta; publicis, privatisque basilicis, templis, aliisque substructionibus ornata, quam per trecentos, atque amplius annos obtinuere. Postremus Jacobus Rex fuit. Is Catharinam e Cornelia gente, tamquam Reipublicæ Venetæ filiam, numerata dotis nomine centum aureorum millium summa,

uxo-

1570 uxorem duxit; atque haud multo post ventris profluvio sublatus, prægnantem relictam, ex testamento regni heredem cum oritura sobole sub Veneti Senatus tutela instituit. Otto filio, vixque anno elapso, absumpto, regni proceribus novas res molientibus, classe cum legatis, ac Marco Cornelio, Catharinæ patre, a Venetis in Cyprum missa, compressi motus fuere. Inde cum mulier vidua Venetorum auctoritate quindecim annos, viro defuncto, pacate Cyprum obtinuisset, Ferdinandusque, Neapolitanus Rex, ut ampla illius regni possessione potiretur, variis artibus eam ad nuptias pelliceret, atque haud obscure Turcarum insidiæ, Syriæ quoque Regis finitimi vires, ac potentia suspecta forent, Georgio Cornelio, Reginæ fratri, negotium a Senatu datur, in Cyprum proficiscatur, sorori suadeat, ut Reipublicæ regni procuratione relicta, in patriam revertatur. Id cum Georgius perfecisset, classis præfectus, ac legati in Tamassi oppidi foro, jubente atque inspectante Regina, divi Marci Reipublicæ tutelaris vexilla erexere, Cypriumque regnum in provinciam redactum. Catharinam Venetias adventantem Senatus, ac omnes civitatis ordines incredibili lætitia excepere, eique Asulum oppidum in Taurisanis collibus dono datum, quina aureorum millia in annos singulos constituta. Subinde Cyprus in Venerum potestate usque ad hæc tempora fuit.

Quomodo Cyprus in Venetorum potestatem pervenerit.

Inter insigniores mediterranei insulas vel rerum ubertate & copia, vel divitiis, vel situs amœnitate principatum obtinet. Syriæ olim conjunctam fuisse, quemadmodum Siciliam Italiæ, Eubœam Peloponneso, Plinius auctor est. Ejus formam velleri Eustachius comparat. In circuitu vigintiseptem supra quadringenta passuum millia; in longitudine ducenta complectitur. Ammianus Marcellinus de ea loquens hæc verba profert: *Tanta tamque multiplici fertilitate abundat rerum omnium Cyprus, ut nullius externi indigens adminiculi, indigenis viribus a fundamento ipso carinæ, ad supremos usque Carbasos, ædificet onerariam navem, omnibusque armamentis instructam mari committat.* Frumenti, hordei ferax, gossipium ac saccarum exquisitum profert; oleo, vino abundat; fodinis auri, argenti, plumbi, stanni, chalchanthi, ferri, nec non aluminis, sulphuris, salis scatet. Celebriores in ea

sunt

Sunt urbes Leucosia, in media ferme insula constituta, a veteribus historicis prætermissa, mœnibus olim destituta, arcem prævalidam tantum ad orientem obtinebat. Callinici, mox Leucadii, inde Leucosiæ a Leuco nomen inditum, quod licet Græcis album significet, nonnulli vallem sylvis obsitam interpretantur, atque Leucosiam densissimo, ac confertissimo arboribus loco conditam initio ferunt ea præcipue ex parte, qua divi Triphilii basilica æstuariis undique præcincta visebatur: inde quotannis natalem illius celebrantibus palustres herbæ, ac junci vetustæ memoriæ signa spargebantur. Petrus Lusinianus Rex mœnibus urbem cingere est aggressus. Jacobus frater opus inchoatum perfecit. Superioribus annis Venetorum ope munita, undecim propugnaculis extructis, ad quoslibet impetus hostium excipiendos idonea censebatur. Salubri cælo, optimis aquis pollet; ingenua nobilitate nitens, elegantibusque moribus exculta, compluribus tum latinis, tum græcis basilicis ornata; populus in religionem propensus. In eam urbem varia hominum cujusque religionis genera confluebant. Nam præter Latinos, ac Græcos, Armeni, Maronitæ, Cophti, Jacobitæ, Nestoriani adnumerabantur. Suos quisque Episcopos suo more habebat, a quibus ad vices Leucosiensis Archiepiscopi gerentem provocationes fiebant.

1570

Non inferior Tamassi civitas, *Famagusta* vulgo dicta, habebatur; Ammachostus Græcorum temporibus, tamquam arena absconderetur; a Latinis postea erecta, arx navalis ædificata, portus catena obstructus. Veneti munitiorem, additis propugnaculis, juxta recentem muniendorum oppidorum formam reddidere. Olim aere, & aquis insalubribus utebatur. Nam ob Constantiæ lacus propinquitatem nocturno, diurnoque crepusculis, putridis, atque infectis sese sustollentibus vaporibus, morbi, ac noxæ mortalibus inferebantur. Huic incommodo, palude exsiccata, atque alio aversis aquis, obviam itum. E solo vero scaturiginibus prodeuntibus, quæ maris salsedine permixtæ manabant, rejectis, cisternæ, quæ salubres exciperent, & servarent, fabrefactæ. Sed cum frequenter collaberentur, atque ad eas sarciendas, artificum inopia inutiles redderentur; tandem limpidissimus, atque optimus e venis subterraneis erumpens aquæ fons inventus, uberem universæ

1570 civitati potus copiam fecit. Ad septentrionem Ceraunium oppidum, nunc *Cerines* appellatum, jacet; a Ciro Persarum Rege conditum ferunt. Ejus suburbio satis firmo ob arcem struendam diruto, cum de muniendo oppido in Senatu ageretur, Leucosiæ situs delectus est. Ad septentrionem Amathus, *Limissus* hodie nuncupata, sita est, præstantibus aquis, aere, lacu propinquo, qui ingenti piscium copia, auratarum in primis, scatet. Canum, ac falconum venationibus nobilis; vini, & olei ferax ea regio est; litoribus ad navigia tuto excipienda accommodatis; ad mercimonia, & negotia in Syria, & Alexandria exercenda peropportuna. Inde navibus in occidentem tendentibus, aquatio, & lignatio suppeditatur; gossipiumque & saccarum affatim præbetur.

Tot beatæ insulæ egregia dona, Mustapha in primis alumno suadente, Selymum impulere, ut dum in Magnesiæ principatu, uti, qui ad regiam dignitatem prope accedunt, assuevere, potiretur, senescentisque Suleimani patris obitum expectaret, ingenti Cypri occupandæ siti inflammaretur; insulæ amplitudinem, vires, divitias Mustapha exaggerante, septingentorum passuum millium ambitu, perbenigno ac felici cælo lætam, diuturna incolarum pace, opibus, potentiaque florentem, quæ sane ad sui initia imperii cohonestanda mirum in modum conducerent: *Non permittendum hujuscemodi propugnaculum in Asia penes Christianos esse, ex quo nonnunquam, uti superioribus ætatibus contigerat, invadi præpotens, ac dives Syriæ provincia, Hierusalem quoque (quo nil magis Christicolæ in votis habent) aliquando peteretur. Quid quod eo veluti munimento freti, ex occidente piratæ in Aegyptum usque percurrerent, universasque eas oras fœdissimis direptionibus, ac cædibus deformarent, peregrinosque Mochuram, quæ* Mecha *nunc dicitur, religionis causa adeuntes interciperent, vita bonisque exuerent? Facillime a præpotenti Rege in suis ditionibus pugnante hæc posse confici. Contra cuncta Venetis difficilia, atque infensa fore: vicies centena millia passuum Cyprum a Venetiarum urbe abesse, ut opportune instructa, ac præmunita ad excipiendos potentissimi hostis impetus reddatur, credi vix posse. Acamantem, modo* Divi Epi-

pha-

phanii, *ad occidentem promontorium, sexaginta circiter passuum millia a Pamphiliæ litoribus distare ; totidem a Comalitis promontorio ad septentrionem (quod medium fere insulæ obtinet) ad Ciliciam usque numerari : nec longiorem Aulide quod* Divi Andreæ caput *vocant) ad orientem in Syriam trajectum esse ; inde ad Cypri oppugnationem nullo negotio quantumvis militum , frumenti , atque annonæ suppeditari posse*. Hæc alte adeo in Selymi animum demittebantur , ut sæpius cum primum regnum esset adeptus , eam moliturum expeditionem haud obscuris verbis significaret ; ac nonnunquam genio indulgens, & mero incalescens, (ut erat vino mirum in modum deditus) auream patheram generoso Cypriæ vitis liquore præ manibus gestans , diceret , *Hoc in Cypro vinum potabimus*. — 1570

Hæc cum variis ad Senatum nuntiis , ac præcipue apud Selymum legati literis perferrentur , Patrum animos solicitabant, ne pax , quam per triginta atque amplius annos cum Ottomanis Regibus habuerant , Selymi vel ambitione , vel levitate turbaretur ; cum præsertim Hemon Ciliciæ portum e regione Cypri positum , atque ad ingentem classem excipiendam opportunum munire , castellumque ad illum tutandum erigere Turcas nuntiaretur . Neque minus infimæ plebis, atque agrestium hominum in Cypro degentium erga nobilitatem compressum odium , atque infensus animus curas conduplicabant . Qui cum antiquitus in nobilium potestate essent , inde *Parœcorum* nomen , quod prope domos procerum degerent, sortiti , gravia ab iis , atque intoleranda patiebantur ; miserrimumque servitutis genus perosi, novos dominos , præsentisque status mutationem , atque eversionem exoptabant . His Senatus permotus intentiore cura, ac studio ad Cypri regnum tuendum animum converterat. Julium Saornianum (uti antea diximus) rei militaris, muniendorumque oppidorum scientissimum , in Cyprum miserat ; ut, re cum magistratibus communicata , Tamassum validius communiret, injunxerat ; Leucosiam, totius regni caput, novo opere circumcingeret ; ad hostium impetus excipiendos erectis aggeribus, propugnaculisque aptiorem redderet. Is Tamassi munitiones quamprimum perfecit. Leucosiæ vero ambi-

1570 tu in arctum coacto, in ea planitie, rotunda figura, undecim propugnaculis præcinctam, quorum unumquodque pedites mille exciperet, munitionem extruxit. A Senatu bellica tormenta cum ad urbem firmandam, tum ad impugnandos hoſtes, varii generis in Cyprum miſſa; pilarum, tormentarii pulveris ingens vis, quibus urbs, vigintiquinque paſſuum millibus a mari diſtans, maritimiſque ſubſidiis ſuſcipiendis minus opportuna, diutius ſervaretur.

Interea, Suleimano in Pannonia, dum Zighetum oppidum acerrime oppugnaret, ex humanis ſublato, Selymus (uti antea dictum eſt) in imperium ſucceſſit: ſtatimque Marinus Caballius Byzantium pro gratulationis munere, paceque denuo ſancienda legatus mittitur: ac licet Judæi nonnulli, qui mercimonia ſua Venetiis intercepta eſſe conquerebantur, Veziri animum a Venetis alienare conarentur, Jacobi tamen Superantii, ordinarii legati, ac Caballii virtute, pacis conditiones, quæ inter Suleimanum olim, ac Rempublicam conſtitutæ fuerant, jurejurando interpoſito, confirmatæ ſunt. Inde magna ſpes continuandæ cum Selymo pacis orta, quem cunctas de Cypro invadenda curas, ac cogitationes ex animo depuliſſe Senatus cenſebat. Quis non crederet, potentiſſimum Regem, qui regnorum fines Aſia, Africa, atque Europa longe, lateque diffunderet, a fracto fœdere, juriſque jurandi violatione imperii ſui initia auſpicari velle? Sed jam a Marco Antonio Barbaro, qui Superantio in Byzantina legatione ſucceſſerat, literæ afferebantur, ingentes maritimos ea in urbe apparatus fieri; haud obſcure expeditionem adverſus Cyprum parari; ad ea vero tegenda conſilia, vulgatum, majoribus navigiis, quæ in diverſas regiones mitterentur, Regi opus eſſe; Barbaram inſuper, ac Bonaldam Venetas naves nuncupatas, Byzantii; Barbaram item alteram, Alexandriæ interceptas, quibus etſi ſtipendia exhiberi ſolita polliciti Turcæ fuerant, eodem tamen tempore Venetos mercatores aliquot, eorumque bona detenta eſſe.

Marci Antonii Barbari literæ [illegible] Turcicis apparatibus.

His nuntiis ancipiti cura Patres angebantur: licet enim Selymum, qui modo pacem ſanciverat, vix adduci poſſe arbitrarentur, ut nulla cauſa permotus, turpiter fidem frangeret, atque adverſus jura gentium jurisjurandi religionem corrumperet;

peret; attamen cum versarent animis, quantas dominandi libido Regibus faces admoveat, majori studio, quæ ad maritimum tuendum imperium attinerent, meditari, atque agere cœpere; quæ sane ita curabantur, ut inter belli curas pacis spes non elanguesceret. Huc accedebat, quod purpuratorum, qui apud Selymum maximum auctoritatis pondus habebant, non eadem sententia foret; ac plerosque invidiæ, æmulationes, privatorumque commodorum ratio (ut in summorum Principum aulis evenire solet) adeo transversos ducerent, ut non tam Regis utilitati, ac decori, quam suæ libidini, ac cupiditati consulerent. 1570

Mehemetes Selymum a Cypri expeditione avertere nititur.

Mehemetes, qui primum Visiratum, supremam apud Ottomanos Reges dignitatem, obtinebat, prudentiæ opinione insignis, ac Selymo in primis carus, quod ei, patre ad Zighetum extincto, gradum ad regnum struxerat, erga Venetum nomen propensus, a Cypria expeditione abhorrebat; a Regis amplitudine, ac dignitate alienum existimans, arma in eam Rempublicam convertere, quæ assiduam cum Ottomanis Principibus amicitiam coluisset. *Cur enim nuper pacem religione intercedente cum Venetis sanxisset, si id animo agitabat, ut eos nec opinantes, obsignatis fœderis pactionibus, aggrederetur? Non dolis, atque insidiis, sed vera virtute; non fucata armorum gloria, sed vivido, atque aperto marte bella a suis majoribus illata, Reges devictos, ingentes Ottomanorum imperio accessiones factas. Mirari vero se* (inquit) *nonnullis Cypriam expeditionem adeo facilem videri, ut primo belli impetu vinci, ac debellari queat. Quis non ignoret, eam insulam, natura, atque arte munitam; oppidis ad quoslibet sustinendos hostium impetus, aggeribus, propugnaculis prævalidam; milite, commeatu, bellicis tormentis, ac machinis instructam, ut non nisi multum temporis insumendum, ingentes apparatus conficiendi, nec parum sanguinis in ea obtinenda exhauriendum sit? Suleimanum Melitam, insulam neque magnitudine, neque arcibus, neque incolarum numero, ac divitiis cum Cypro comparandam, paucos annos ante aggressum, cum in ea oppugnanda classem numero, ac viribus præpotentem instruxisset, diu, multumque in illius oppugnatione insudasset, irrito eventu cum multa suorum strage, atque internecione inglorium discessisse.*

1570 *Neque vero tunc cum ea Republica agendum erat, quæ maritimis rebus assueta, triremibus, militibus, pecunia diuturna pace collecta, paratissima esset; quæ reliquorum Regum, christianorumque Principum arma ad se allicere, ac mutuo fœdere conjungere valeret, ut non tantum cum Venetis, sed cum reliquis christianæ religionis Principibus certandum sit; verendumque, ne, quæ Christianorum ingenti multitudine intra viscera Ottomanici imperii novæ res quotidie animo volvuntur, metu quamvis premantur, tandem erumpant, intestinisque dissidiis, ac tumultibus non minus, quam externis armis confligemur. Quod si augendi, propagandique imperii cupido invadit, cur potius in Hispanos, perpetuos Ottomanici nominis hostes, arma non convertimus? cur assiduis precibus, ac lacbrymis opem implorantes Bæticæ populos negligimus? cur eorum, qui eadem religione, iisdem sacris utuntur, voces spernimus, quibus si mature subveniatur, nobiliore, ac potiore Hispaniæ parte occupata, victricia Ottomanorum vexilla in occidentem explicare liceat?* His, atque aliis a Cypria expeditione avertere Mehemetes Selymum nitebatur.

Mustaphæ adhortatio, ut bellum Cyprium suscipiatur.

Contra Mustaphas censebat, vir turbidus, atque militari fastu ferox, qui multis nominibus gratiam a Selymo inierat; tum eo præsertim, quod a Bajazete fratre in Bythyniam compulsus, ingenti cum trepidatione, ac tumultu præda victori cessurus, ejus prudentia, ac virtute, exercitus fronte in hostem conversa, a summo periculo ereptus, victoria potitus, fratrem in Persidem sese recipere coegisset. Itaque Ottomanorum Regum virtutem, ac potentiam extollere; gesta evehere. *Magnam orbis terrarum partem, non inanis prudentiæ fuco, sed militari disciplina, atque armis subegisse; neminem non tanti imperii heredem, fines, nova provinciarum regnorumque adjectione propagasse. Avi, cujus nomen gestaret, Selymus meminisset, qui cuncta regni titulis minora existimans, fratrum, nepotumque interitu, severiori imperandi lege invecta, qua hucusque Ottomanorum Imperium stetit, Syriam, Aegyptumque, Mamalucis pulsis, subegisset, ac veluti belli fulgur, quacumque pergeret, cuncta prosternens sibi parere coegisset. Suleimani patris egregiam fortitudinem inspiceret, qui Albam græcam, Rhodum, Peloponnesum, maximamque Panno-*

niæ

niæ partem in suam potestatem redegisset; atque ex animi pectore martem adhuc spirans, Zigbetum extinctus occupasset. Nec esse cur Melitæ successu deterritus, a Cypro abstineret, immo notam, si qua ea ex re Turcico nomini inusta foret, delendam esse. Inanes concordiæ, ac pacis conditiones, regnandi, atque imperitandi legibus subesse. Quis vero existimet (inquit) *immensis potentissimi Regis opibus, ac viribus Venetos diu obsistere, tantoque maris intervallo dissitam in faucibus Ciliciæ insulam tutari posse? At reliqui Christiani Principes ad juvandam Venetam Rempublicam auxilia, atque arma conferent. An Maximilianus Imperator inducias nuper factas, Zigbeto amisso, infaustis præteritarum cladium successibus perterritus, violabit? An Carolus Galliæ Rex, qui semper Ottomanorum Principum amicitiam magnifecit, Gallia intestinis dissidiis, atque civili bello laborante, suppetias feret? Quæ porro auxilia a Pontifice expectent, cui neque pecunia, neque classis, neque triremes adsunt? Unum Philippum Hispaniæ Regem superesse, Belgico, atque Hispanico bello distentum, aliorum potius opibus egentem, quam ut præsto aliis esse possit. Subsidia si quæ collaturus est, longinqua, atque ex gentis more tardiora; suspectam Hispanorum propter ea, quæ superioribus annis ad Nicopolim accidere, fidem. Quid igitur cunctandum? cur ea, quæ jam manu tenetur, victoria ignave deserenda est, cujus fructus, atque emolumenta manifesta adeo sint, ut longiori sermone non egeant?*

1570

Selymus bellum adversus Venetos decernit.

Hac Mustaphæ oratione jam Cypri obtinendæ cupiditate inflammatus Selymi animus, adeo est permotus, ut, omni cunctatione abjecta, statim expediri triremes, Græciæ peditatum, atque equitatum ad Chypsalam, Thraciæ oppidum, convenire jusserit; ut copiis in ampla earum regionum latitudine collectis, in Phrygiam transfretaret, atque inde recto itinere in Ciliciam e regione Cypri contenderet. Cum vero ex Marci Antonii Barbari literis Senatus certior esset factus, bellum a Selymo in Cyprum decretum esse, cunctatione abjecta, qua hucusque hæsitabundi inter pacis spem, ac belli metum Patres fuerant, sedulo delectus militum habere; oppida, urbesque maritimas communire; navigia omnis generis instruere. Valida subsidia in Illyricum missa, quod Turcas excursiones agere, &

Marci Antonii Barbari literæ de Cypri expeditione.

Venetorum bellici apparatus ad bellum Turcicum excipiendum.

1570

Joannes Legius in Illyricum & Epirum legatus mittitur. Bernardi Maripetri, equitum praefecti, virtus & obitur. Fabius Canalis Maripetro suffectus. Laurentius Amulius legatus cum imp. in Cretam mittitur. Lucas Michaelius legatus Cydoni praeficitur. Sebastianus Venerius Corcyrae cum imp. legatus. Franciscus Duodus majoribus triremibus praeficitur. Petro Throno ab exilio revocato navium praefectura mandatur. Hieronymus Zannius classis imperator.

prope Reipublicæ fines itinera infesta reddere nuntiaretur. Legatum ibi, atque in Epiro Joannem Legium, qui statim conscenderet, creavere; Julium Saornianum militiæ in ea provincia præfecere. Dumque crebris levioribus quamvis certaminibus in Illyrico dimicatur, Bernardi Maripetri, impigri ac strenui juvenis, equitum præfecti, virtus ac fortitudo adeo enituit, ut, conserta cum hostibus pugna, magnam equitatus manum in fugam versam dissiparet. Sed dum fervore adolescentiæ acrius fugientes insequitur, in levi brachii axilla hasta confossus, e certamine victor, Jaderam regrediens, in itinere præ nimio vulneris dolore occubuit. In ejus locum Fabius Canalis suffectus. Repressa Turcarum audacia, ne suis finibus sese efferrent, effecit.

Laurentio vero Amulio, legato summo cum imperio in Cretam misso, ut, delectu remigum habito, celerrime viginti triremes ea in insula armandas curaret, imperatum. Lucas Michaelius, legatus, ut Cydonem contenderet. Sebastianus Venerius, Corcyræ summus præfectus creatus. Navigia in Venetiarum portubus consistentia, ne injussa discederent, latum. Majoribus triremibus, quæ undecim erant, præfecti maritimarum rerum usu præstantes dati; dux Franciscus Duodus, vir navali disciplina, atque intrepido mentis robore insignis, designatus. Octoginta minoribus præcipui cives, maritimarum rerum virtutis fama florentes, præfecti. Navium præfectura Petro Throno, ab exilio, in quo per aliquot annos privatam vitam egerat, revocato, est attributa. Ut ingens navis (*Galeonem* vocant) aliquot ante annos stupendo artificio Victoris Fausti arte, & opera exædificata, armaretur, decretum; Hieronymus Contarenus præfectus datus. Hieronymo Zannio, marcio Procuratori, majoribus comitiis cum Senatus prærogativa, classis imperatori biennio ante creato, ex lege, cum antea non conscendisset, summum imperium obvenit. Universa vero classis triremibus octoginta, quinqueremibus undecim, onerariis navibus decem, & Fausti Galeone, constabat, qui flante vento velis confidente, remis quemadmodum triremes agebatur. Iis accedebant, quæ tum Corcyræ, tum in Creta institutæ fuerant: ut centum, ac quadraginta in universum conficerent, remige, milite, tormentis, cun-

ctis-

ctisque ad bellum adeo ingens excipiendum necessariis apprime adornatæ, præter eas naves, quæ ad negotia, ac mercaturam exercendam in varias regiones delatæ expectabantur. Sfortiæ Pallavicino, qui summi gubernatoris dignitatem in continente obtinebat, atque ob egregia bello cum in Pannonia, tum in Dacia gesta, magnam militaris virtutis, ac fortitudinis de se famam concitaverat, militiæ præfectura attributa; in consiliisque capiundis classis imperatori, ac duobus legatis adjectus; quidquid a majori parte decretum foret, id ratum haberi; Zannio, ac Pallavicino in eamdem sententiam euntibus, quamprimum executioni mandari; prout res ferret, illum mari, hunc terra rem gerere, Senatus decrevit.

1570

Militum delectus ad Cypri propugnationem.

Delectus interea compluribus in Italiæ locis habebantur; multi præstantes ac clari bello duces præfectique Venetorum militiæ adscribebantur: alii ex Reipublicæ subjectis sponte nomina in militiam dabant, egregiaque animorum significatione opes, amicos, vitam ipsam Senatui deferebant; inter quos Eugenius Singliticus, Roccasius Comes, Cypriæ nobilitatis facile princeps, qui tunc lustrandi equitatus munere (*Collateralis*, ut vocant, titulo) fungebatur, cum se ad patriæ opem ferendam in Cyprum iturum, atque arma pro Republica sumpturum obtulisset, a Senatu equestribus copiis præfectus, statim conscendit, & cum mille peditibus vela in Cyprum dedit. Eodem animi ardore incitatus Hieronymus Martinengius, qui cataphractorum equitum turmæ præerat, se intra paucos dies duo externorum militum millia confecturum, atque Tamasso subsidio futurum, pollicitus, in amplissimo divi Marci foro collucentibus armis fulgens, explicatis vexillis, insigni pompa juventutis florem, quem summo studio collegerat, militari ad timpanorum sonitum vadentem gradu, ostentavit, & confertæ multitudinis, quæ forum universum compleverat, oculis exposuit. Tantum vero exarserat in singulis civitatis ordinibus in Turcas odium, tanta pro imperio tuendo alacritas, ut concepta rei bene gerendæ spes cunctorum animos ad omnes subeundos labores impelleret; nihilque ad Senatum de bello administrando deferebatur, quod universis suffragiis a Patribus non decerneretur.

Hieronymi Martinengii pollicita.

Ceterum cum atrox cum potentissimo Rege certamen instaret,

1570 ret, neque tantum Venetæ, sed totius christianæ reipublicæ causa ageretur, de Selymi Cypria expeditione suscepta, de maritimis, terrestribusque apparatibus, de Reipublicæ egregia pro imperio tutando voluntate, ac studio certiores christianos Principes facere visum est. Itaque Senatus Michaeli Suriano, apud Pontificem Maximum oratori, mandat, eidem significet: *Selymum arma terra marique comparare; reliquis sepositis curis, in Cypriam tantum expeditionem incumbere, quæ licet adversus Venetos instruatur, in ea tamen de universa christiana republica procul dubio agi. Quanta Turcarum viribus ex illius insulæ adjectione accessurum sit, quæ amplitudine, divitiis, incolarum frequentia, ac situ præsertim mirum in modum excellat, ex qua in Syriam, atque in Judæam facilis trajectus Christianis olim patuerit? His ingruentibus periculis obviam ire, atque teterrimis christiani nominis hostibus obsistere, ad illum in primis spectare, qui Christi Servatoris vices in terris gereret; cujus religio, & cultus ab impuris hominibus in discrimen vocaretur: confidere Venetos eamdem in se Sedem Apostolicam experturos, quam in se ipsam difficillimis temporibus Apostolica Sedes Rempublicam experta sit: pietatem Summi Pontificis, ingens conservandæ, ac propagandæ religionis studium nosse; sperare principem, & caput tantæ rei futurum: proinde auxilia ad immensum hoc belli pondus sustinendum exposcere, ut saluberrimo exemplo reliqui Principes incitati cunctis viribus adversus acerrimum hostem pro christiana republica pro Dei Optimi Maximi gloria consurgerent, sociaque arma jungerent.* Erat in Pio eximius religionis ardor, ut ceterarum rerum oblitus, singulari pietate pro christiana republica excubans, nihil prætermissurus videretur, quo immanium hostium conatus retunderet, Venetorumque causam tueretur. Itaque Suriano respondet: *Nihil sibi antiquius esse, quam ut Venetis, quorum præclara in Apostolicam Sedem merita nota sint, difficillimo hoc atque periculoso bello opituletur: cognoscere, si præpotens atque effera gens quidquam illis detrimenti intulisset, ejusdem mali labem ad reliquos quoque Principes, atque adeo universam christianam rempublicam pervasuram. Verum ut ea, quæ mente agitaret, quemadmodum vellet, perficeret, vereri; cum præcipue quam infaustos exitus fœdera superioribus annis cum Paulo tertio Summo Pontifice, ac Carolo V.* Im-

Senatus decreto de bello Turcico Christiani Principes certiores facti.

Senatus mandata ad Michaelem Surianum, oratorem ad Pontificem.

Pii Pontificis ad Surianum responsum.

Imperatore inita habuissent, nemo non ignoraret. Exhaustas ob gravissimas impensas Ecclesiæ opes; Avenionem, ditionis Pontificiæ in Galliis civitatem, dum bello regnum illud universum æstuaret, sibi tutandam esse: quæcumque tamen posset, quæ temporum ratio postularet, omnia facturum.

1570

Re tandem ad Cardinalium collegium delata, de ope Reipublicæ periculoso ac difficili bello ferenda verba facit; christianæ rei statum, Turcarum apparatus exponit. *Si Venetis vulnus infligatur; si maritimum illorum imperium, viresque debilitatæ, ac confractæ sint, verendum esse, ne ea tabe universum christianæ reipublicæ corpus sensim corripiatur: ingenti dolore affici, in eas temporum conditiones hæc incidere, quibus christianorum Principum animi divulsi, sejunctæ mentes, intestina, ac civilia bella intra amplissima regna recrudescerent; neque is religionis ardor, ac pacis studium vigeret, quo superioribus tempestatibus illustria pro humani generis Servatoris gloria facinora patrata fuerant: id mortalium errata promerita, quæ in nos Divini numinis iram, atque vindictam provocassent. Quid porro tam perditis, deploratisque temporibus faceret, nisi ut Dei Optimi Maximi, qui medio in iræ æstu misericordiæ nunquam obliviscitur, opem supplex imploraret? atque ut Christiani Principes, obliteratis odiis, detersisque injuriis, concordiæ vinculo adstricti, in veri Dei cultus ac religionis infestissimos hostes conspirarent, summas preces effunderet? præsertim vero niteretur, ut Philippum, Catholicum Regem, ac Venetos, qui generoso ausu arma pro publica salute induerant, certo fœdere sociaret. Iam se Regem per literas, ad ineundam cum Republica societatem, invitasse; ejus responso ad magnam spem erectum: celeritate opus esse, ne prospero aliquo successu inflatus hostis, majores spiritus sumat: cum eo etenim agendum, qui nullam in Venetos, quibuscum nuper pacem jurejurando sanciverat, causam nactus, arma intulerit; qui non lege, non promissis, non religione impudens, atque provehendi imperii cupiditate exagitatus deterreatur; quin quocumque illum libido dominandi rapiat, eo præceps feratur. Quid igitur? patiemur ne* (inquit) *in media christianæ reipublicæ viscera tamquam sensu carentes, ac stupore defixi, ferrum adigi? an posteris querelarum de nobis, deque totius christiani orbis Principibus justam ansam relinquemus, quod, adeo*

Pii Pontif. ad Cardinales de subsidiis Venetis conferendis sermo.

1570 *eo necessaria oblata opportunitate, obtorpuerimus, quod bellum adversus Christi hostes lacessiti, ac impetiti detrectaverimus? An Selymum regio nomine ac fastu tumidum, otio ac libidini deditum, nullisque regiis virtutibus ornatum, classe, quam modo Hellesponto, neque numero, neque robore satis instructam emisit, impune spretis Christianorum viribus, per orientis maria grassari patiemur, jamque ante victoriam de Cypro triumphum canere? Quis enim ignorat, ea insula amissa, omnem spem in posterum sanctissimi Servatoris nostri sepulchri recuperandi sublatum iri? E contra ex facili inde in Syriam transitu (nisi prorsus in christianorum Principum pectoribus priscae virtutis semina extincta sint) fortassis aliquando futurum, ut religiosae vetustatis exempla renoventur. Cunctis itaque nervis enitendum, ut mutuo foedere Philippus, ac Veneti conjungantur: id si, ut sperandum videtur, ex voto evenerit, Caesarem, Reges, ac reliquos christianae reipublicae dynastas invitandos. Neque porro quid multorum sermonibus circumferatur nescire, tempus tantis rebus perficiendis nimium maturum esse; foedere etiam inito, nihil eorum, quae decreta sint, hoc anno confici posse. Haud sane diffiteri, tantas res, ingentia adeo molimina tempore egere: attamen eos Hispanorum, Venetorumque apparatus esse, ut cum hoste pugnare, atque victoria potiri, dummodo expedita consilia capiantur, haud difficile sit. Cunctatione igitur remota, alacriter, ac strenue agendum, neque Dei Optimi maximi causam, si pietas, si religio, si pudor ingenuos ac pios animos accendit, deserendam esse. Quod si ipsemet aliquatenus usui in gravissimo hoc bello esse posset, libenter classem conscensurum, ac pro Dei gloria, pro christianae reipublicae utilitate, ac dignitate mortem quoque ipsam oppetiturum.*

His in hanc sententiam dictis, cum aliquantisper substitisset, *Cupere se* (inquit) *quae Patrum sententia ac voluntas in re gravissima, sit, ut nil, nisi communi consensu decernatur, intelligere*. Tunc plerique Cardinalium Pium summis laudibus extollere; per se incensum magis inflammare, hortari; quidquid virium pontificiae ditiones obtineant, id totum ad Venetos juvandos promptissime conferat; literis, ac nuntiis Christianos Principes, ne Reipublicae desint, roget, obteste-

tur;

tur; adversus communem hostem pro suo munere concitet, atque impellat. Unus Granuelanus Cardinalis a Pontifice dissentiens, de Republica est obloquutus: *Venetos per multos annos aliorum summa pericula, exantlatos labores, illatas, acceptasque clades sedentes inspexisse; tempus adesse, quo ceteri quoque eorum calamitates intueantur, quibus si quid durius hoc bello accidisset, tunc de ope, atque auxilio illis ferendo agendum. E vagina eductis gladiis, cruore respersos sanctius pactiones, ac fœdera servaturos.* His aculeatis in Rempublicam Granuelani verbis plerique vehementer commoti sunt; neque defuere qui Venetos a calumnia vindicarent, superiori bello ab iis gesta jure meritoque facta tuerentur. *Invictos coactosque ad pacem cum hoste descendisse, quod post bellum triennio suis fere universum sumptibus administratum, ab Hispanis promissa de frumento ac commeatu urbi & classi suppeditando, uti fœdere cautum fuerat, non præstarentur: quod Neocastrum ex pactionibus debitum retinuissent: prisci annales excuterentur; Reipublicæ gesta ab illius origine evolverentur: Venetos continenter pro christiana religione adversus barbaras gentes, pro Apostolica Sede ornanda atque amplificanda nullis laboribus, nullis sumptibus, non denique civium sanguini, non vitæ pepercisse satis constabit: labefactari illos non posse, quin eodem impulsu reliqui Principes, ac præsertim pontificia dignitas concutiatur. Cur igitur Pius cunctaretur? cur vivido Venetorum ad bellum suscipiendum impetu ad hostem opprimendum non uteretur? Quid enim hac consiliorum hæsitatione sperandum, nisi ut fervor ille in Republica conceptus, sensim remissus evanescat, ac quaslibet pacis conditiones ab insolenti, & potentissimo hoste, dum se ab aliis desertam viderit, accipiat; atque inde magnum reipublicæ christianæ detrimentum accedat, indelebilisque sacro huic Collegio nota a posteris inuratur, quod oblatam obtundendi hostis, atque a nostris cervicibus depellendi opportunitatem per socordiam omiserit.*

Pontifex igitur, qui antea per Surianum legatum de fœdere iciendo, deque Hispanica classe cum nostra conjungenda sententiam Senatui aperuerat, statim Ludovicum Torreum, Auditorem, in Hispaniam ad Philippum mittit: præcipit, omni studio curet, ut quamprimum a Rege triremes quinquaginta, Ve-

1570

Granuelani Cardinalis malevolum in Venetos officium.

A Granuelani maledictis & calumniis Veneti vindicati.

Ludovicus Torreus a Pontifice in Hispaniam mittitur.

1570 Venetorum subsidio, uti pollicitus fuerat, ad Messanam cogantur; atque si fœdus ineundum existimet, suis Romæ mandet, ut quamprimum de conditionibus agatur. Torreus Genuæ Leonardum Donatum, quem Senatus Sigismundo Caballio in Hispanica legatione suffecerat, offendit; eademque triremi ambo Barchinonem delati, cum Rex Madriti non adesset, statim in Bæticam profecti, Cordubam se conferunt, quo Philippus ad Maurorum opprimendas seditiones, tumultusque sedandos contenderat. Ibi Torreus ad Regem perductus, Pii mandata exposuit. *Non citra Dei Optimi Maximi voluntatem, effectum esse, ut quæ Selymum ad opem Bæticis ferendam arma in Hispaniam comparasse percrebuerat, ea in Cyprum convertisset; inde enim divinitus Pium Sanctissimum Pontificem ingens universæ reipublicæ christianæ bonum exoriturum vaticinari, ut tandem experrecti christiani Principes icto adversus communem hostem fœdere, illius fastum, cuncti exitium minitantis, & superbiam opprimerent. Venetos, quorum res in primis agatur, maritimis viribus, publicis, privatisque opibus florentes, nihil ad imperium, libertatemque sustinendam prætermissuros; eorum exemplo reliquos incitatos Principes sponte ad commune restinguendum incendium convolaturos; ex eo cum aliis, tum vero sibi in primis ingentem gloriæ cumulum accessurum; ad veram laudem nitenti majorem stimulum addi non posse, quam egregiis factis in omnem posteritatem propagata memoria. Si vero utilitatis tanta in re habenda ratio sit, majorem hac ne optari quidem posse, nisi fortasse id parum videtur, a potentissimorum hostium Hispaniæ imminentium metu, ab immanibus impensis, quæ in sinuoso terrarum, marisque tractu custodiendo sustinentur, se eximere, quod fœderatæ classis tantum opinione certo sperandum sit, regnum assiduo sumptu, populos gravi onere liberare, demptaque Mauris Turcicorum auxiliorum spe, facile motus Hispanicos comprimere, de sceleratis, ac perduellibus justas pœnas sumere. Qua in re quidquid auctoritatis in Pio Summo Pontifice sit, eam omnem ad Philippi utilitatem, ac decus collaturum, pecuniam sacram ex opimis Hispaniæ sacerdotiis concessurum. Quapropter illius nomine petere, orare, flagitare, alacri animo fœdus amplectatur: pertractandi munus suis Romæ man-*

Leonardus Donatus orator in Hispaniam proficiscitur.

Ludovici Torrei cum Philippo Rege officium.

mandet; triremes Messanam, quæ Venetis, dum interim de societate agatur, præsto sint, mittat; commeatus e Sicilia, & Apulia in classis, insularumque usus concedat: hoc eximio pietatis, ac religionis argumento suum erga Apostolicam Sedem obsequium, atque observantiam declaraturum, perpetuoque sibi Venetorum clarissimam Rempublicam devincturum. 1570

Ad ea breviter Philippus: *Summa se veneratione Pium Pontificem Maximum prosequi; magna in existimatione Venetam Rempublicam habere; quantum sibi oneris christianæ reipublicæ religionisque tuendæ incumbat, nosse; rem vero ejus ponderis, ac momenti esse, ut mature consulto opus sit; itaque negotio expenso, consilioque suorum adhibito, responsurum.* Interea a Leonardo Donato nullum officii genus omittebatur, quo Regem ad classem in Siciliam cogendam, ad commeatus exhibendos, mentemque de societate contrahenda declarandam impelleret. Joannes quoque Baptista Castanea, Pontificis nuntius, ad consilium expediendum Philippum vehementer urgebat. Cum tandem post mensem ita a regiis responsum est: *In fœdus alacri animo Regem consensurum, omnes conatus & nervos in Turcas intenturum, de societate agendi mandata Joanni Zunigæ, apud Pium legato, Antonio Granuelano, ac Pacecco Cardinalibus daturum: quamprimum quinquaginta triremes Messanam convenirent, curaturum; frumentum, persolutis portoriis, permissurum. Ceterum, ut bello gerendo sufficere possit, Pium rogare, ut cruciarium vectigal a superioribus Pontificibus sibi ob triremes olim ad Meningem insulam amissas concessum, quod ipse sustulerat, ex quo singulis annis quadringenta aureorum millia exigerentur, denuo concederet; præterea jus in Hispania, ac Sicilia decumas ab eo, qui in singulis Ecclesiis opulentiora sacerdotia obtineret (quod vectigalis genus escusatum Hispani vocant) tribueret.* Torreus apud Philippum legationis munere perfunctus, statim in Lusitaniam proficiscitur, a Sebastiano Rege, qui tunc in primo adolescentiæ flore nondum decimum & septimum annum excesserat, petit, ut decem triremes, quas in Portugalliæ oris habebat, in orientem contendere, Hispanis, Venetisque adjungi imperet. Ad ineundam cum reliquis Principibus adversus communem hostem societatem allicere, atque impellere adnititur. Verum Seba-

Philippi Regis ad Torreum responsum.

Ludovicus Torreus in Lusitaniā ad Sebastianum Regem contendit.

1570 Sebastianus neque triremes, uti maxime optabat, ad Venetorum auxilium mittere posse respondit, quod ob pestilentiam, quæ eo anno Ulysippone sævierat, multis mortalibus absumptis, remiges extincti forent; neque, bello in India orientali distentum, in quo singulis annis immensam auri vim effunderet, inire fœdus posse.

Cum autem maximum ad totius rei summam momentum, Maximiliano sibi adjuncto, accessurum Patres existimarent, ut præteritis Turcarum injuriis infensum animum pertentarent, atque incenderent, per Joannem Michaelium, ordinarium legatum, virum mirabili ingenii dexteritate, atque rerum agendarum usu præstantem, Cæsarem hortantur, *ut generoso impetu virtutem, quam sæpius præclaris gestis significaverat, in se ipso suscitaret: oblatam, quam sæpius concupiverat, occasionem esse, ut, Selymo in Cypria expeditione occupato, atque in maritimos apparatus cunctis Turcarum effusis viribus, nullo obsistente, arma in communes hostes converteret, ademptosque sibi Pannoniæ fines recuperaret; qua in re non ancipiti consilio opus esse, statim bellum inferendum, neque expectandum, ut acerrimus hostis nulla induciarum, nulla jurisjurandi habita ratione, acrius insurgeret, cujus proterendi tempus summo Dei Optimi Maximi beneficio nunc objiceretur*. Cæsar amplissimis verbis propensum in Rempublicam studium, egregiam in commune bonum mentem ostendit; nulla in re suo muneri defuturum pollicetur; Senatum ad bellum alacriter suscipiendum, constanterque administrandum hortatur; ejus exemplo reliquos Principes in communem causam majori nixu incubituros; quæcumque a se expectari possent, ea omnia præstaturum; a sua sententia fratres non discessuros: magna quinimmo spe adduci, fore ut Sarmatiæ Rex, ac Moscoviæ Dux ejus incitati auctoritate arma induerent: quæ tamen Philippus Hispaniæ Rex, ad quem nuper eam ob causam certum hominem miserat, mente agitaret, quid Principes reliqui meditarentur, prius explorandum esse. Sed cum Pontificem auctoritate plurimum apud Cæsarem posse constaret, inopportune acciderat, ut per id tempus inter Pium, ac Maximilianum diffidia, ac simultates ob *Magni Ducis Hetruriæ* titulum, quo Cosmus nuper a Pio

Veneti Maximilianū Cæsarem in Turcas incendere nituntur.

Pii Pontificis & Cæsaris diffidia ob Hetruriæ Magni Ducis titulum.

Pio fuerat decoratus, exorirentur, quod ejus legato, ut ipse ajebat, adversante, ne dum se inscio, effectum fuerat; qua ex re suæ detractum auctoritati, Cæsarei fastigii decus imminutum esse, acerbe admodum conquerebatur; gestisque pontificiis, uti juri adversis, rescissis, legatos, qui id illi obnunciarent, Romam miserat. Senatus vero, ne ex parvis initiis ingens excitaretur incendium, omnem industriam, ac studium ad Pii, ac Maximiliani conciliandos animos adhibebat.

1570

Ac ne in communi causa Carolus Gallorum Rex prætermissus videretur, licet civilibus tempestatibus Gallia jactata, illum a vetusta Ottomanorum amicitia abducere difficile admodum Patres arbitrarentur; attamen Aloysio Contareno legato imperant, Carolum hortetur, suadeat, ne periclitanti christianæ reipublicæ desit, fœdus adversus communem hostem amplectatur; id Christianissimis, quos gerit, titulis convenire; majorum suorum præclaris meritis ab se deberi; Gallorum virtutis proprium esse, qui, immensis terrarum marisque spatiis peragratis, Christi Servatoris vexilla in remotissimas regiones intulerant, ac de barbaris, præferocibusque gentibus triumphum egerant. His Reipublicæ officiis vehementer Pontifex favebat, haud parum conducere ratus, si maximum, ac potentissimum Regem fœderi adjungeret. Quamvis enim innumeris tunc Galliæ regnum difficultatibus premeretur, minoraque ob id expectari subsidia possent; attamen auctoritate quamplurimum roboris, atque existimationis sociis accessurum videbatur. Verum Carolus, pietate quamvis ac religione insignis, ea temporum conditione regnum nactus fuerat, qua ob religionis dissidia, inveterataque procerum odia, ingentibus fluctibus cuncta exæstuabant. Quocirca legato Reipublicæ respondet: *Cur societatem cum reliquis Principibus inire nequeat, notum esse; sperare, Rempublicam, quæ eximiam illius voluntatem perspectam, ac cognitam habeat, justas excusationes probaturam. Sed prospicientem, in quot bellorum anfractus sese demitteret, vehementer cupere, ob damna, ac molestias, quæ assidui bellorum comites esse solent, ne cum Turcis arma consereret: quapropter si quid pro pace confirmanda posset, omnem operam cum Rege sibi*

Venetorum officium cum Carolo Galliæ Rege.

Caroli Regis responsum.

1570 *sibi amico adhibiturum, atque ad eam tractandam suos homines Byzantium missurum.*

Itali Principes ad Venetos juvandos animati.

Verum cum militaribus apparatibus cuncta constreperent, atque omne studium ad reliquos Principes inflammandos a Senatu impenderetur, alienum visum est, pertenui atque exili concordiæ spe tot magnarum rerum orsus interturbare; Principum animos hebetare; in civibus summa ope ad ea, quæ tanto bello administrando necessaria erant, incumbentibus, vividum ardorem extinguere; cum præsertim Pontificis auctoritatem omnes fere Italiæ Principes, Florentiæ nempe, Sabaudiæ, Urbini Duces sequerentur. Cosmus recenti beneficio devinctus nulla in re ab illius sententia, consiliisque discedebat. Carolus Emanuel se suaque omnia, ac triremes præcipue deferebat. Guidobaldus Urbinas pollicitis nemini concedebat. Unum Alphonsum Ferrariæ Ducem de salis vectigalibus, deque per Padum navigatione cum Pontifice contentiones exortæ distinebant; qui adeo in se illius iracundiam incitaverat, ut ni de sententia deflecteret, armis illum in ordinem redacturum minaretur: Alphonsus vero, ut jura a majoribus suis sibi relicta tueretur, nihil non tentaturum; omnia extrema subiturum; Gallos quoque hæreseos labe infectos ad sui tutelam in Italiam, si ita res posceret, evocaturum affirmaret. Ex his dissidiis cum multa christianæ reipublicæ incommoda evenire, fœderisque negotium abrumpi facile posse Patres animadverterent, Joannem Formentum, a Decemvirum secretis, Ferrariam misere, qui Alphonsi animum sedare, atque ad controversias cum Pontifice amice componendas flectere niteretur. Eodemque officii genere Suriani dexteritate Pontifice delinito, ingentis mali semina compressa sunt.

Pii Pontificis, Alphonsi Ferrariæ Ducis dissidia composita.

Ne vero quidquam ad Selymi frangendos impetus prætermitteretur, majorum exemplo, qui cum Persarum Regibus, sæpius ultro citroque legationibus mittendis, amicitiam aluerant, Vincentio Alexandro, Veneto civi, viro multarum linguarum, ac Turcicæ in primis (utpote qui diu Byzantii vixerat) scientissimo, atque itinerum peritissimo, Senatus præcepit, ut quamprimum in Persidem profectus, Tamasum Regem ad bellum Turcis inferendum, sibique illatas injurias ulciscendas impelleret. Is terrestri itinere per Germaniam, Sarmatiam, &

Vincentius Alexander in Persidem proficisci jussus.

Mœ-

1570

Mœsiam ad Euxinum mare cum pervenisset navigio e Moncastro civitate ad Sinopem delatus, inde Taurisium contendit; ibique Rege non invento, *Casbinum* (quam vetustam Arsaciam perhibent) proficiscitur; noctu, more gentis, media licet æstate, Caidarem Sultanum, tertium Regis natum, illiusque vices obtinentem, adiens, causam tanti emensi itineris patefecit; de bello a Selymo Venetis illato; de christianorum Principum cum maritimis, tum terrestribus viribus, quæ adversus illum parabantur, edocet: suadet, ne tam præclaram occasionem elabi sinat: Asia milite nudata, dum omnes Cyprum adoriuntur, impetum in Turcicas ditiones faciat, certam de hostibus victoriam relaturus. Hæc cum libenter a Caidare audita essent, daturum operam, ut ad patris conspectum admitteretur, pollicitus est. Re in diem dilata, consilio, & opera Cozæ Alis, Taurisiani negotiatoris, cui eodem tempore Venetiis discedenti negotium hoc commendatum fuerat, cum magno Persarum scriba transegit: tandemque ejusmodi responsum tulit. *Tamasum sapientissimum Regem esse; maturius in summi momenti re incedendum arbitrari; proinde, quorsum fœderatorum Principum conatus provehebantur, expectaturum; ex iis firmiora consilia capturum.* Vincentius, re infecta, ne viso quidem Rege, discessit, spesque de Persa in Turcas commovendo irrito eventu cessit, vel Tamasi senecta, qua confectus otium, quam militares curas malebat, vel in compescendis intestinis Mediæ tumultibus, occupatis armis, Hampse Regis filio natu maximo, cum decem millium equitum copiis in eam regionem ad rebelles plectendos profecto.

Vincentii Alexandri officium cum Caidare Regis Persarum filio

Tamasi Persarum Regis ad Venetum nuncium responsum.

Dum hæc fiunt, cum diutius hostilem in Rempublicam animum Turcæ tegere nequirent, Venetos in Illyrici, atque Epiri ditionibus, quæ Selymo obtemperabant, negotiatores, bonaque intercipiunt, naves, exoneratis mercibus, in Byzantii portu detinent, redituque interdicunt. Quibus de rebus Senatus certior factus, Turcas mercatores, atque eorum mercimonia, quæ in urbe erant, custodiæ publicæ tradi jussit. Mamutem (ex eo hominum genere, quos Turcæ *Zausios* vocant, a quo legationum munera obeuntur) qui superioribus mensibus Venetias accesserat, custodiri præcipit. Hunc Selymus

Turcæ Venetos mercatores detinent.

Veneti Turcas & eorum merces in custodiam tradunt.

1570 ad Carolum Galliæ Regem legaverat, Uburgo Gallo comitante; qui Uburgus, ut Regis nomine de navigatione, & mercatorum negotiis ageret, Byzantium se profectum affirmabat. Mamutes per speciem negotii ad privatos mercatores spectantis, cum Venetis tractandi, Arnoldo Ferrerio, Caroli legato, suadente, ut sui Regis mentem de illius in Galliam itinere certius intelligeret, Venetiis substiterat, non absque suspicione, quod ad res Venetorum, bellicosque apparatus explorandos missus esset; Patrumque Collegium adiens, Principe, ac Patribus Selymi, ac Mehemetis Visiri nomine consalutatis, constanter affirmaverat, in Rege, ac Bassa conservandæ amicitiæ, ac pacis studium vigere; eorum, qui secus sermonibus jactarent, voces, uti vulgi commenta, prorsus negligendas esse; Selymique literas ad Senatum dederat, quibus ut nonnulla ab Vschocis Turcis negotiatoribus damna illata sarcirentur, petebat; paucisque exactis diebus, in Uburgum, a quo se deceptum conquerebatur, acrius invectus, per Insubres itineris in Galliam faciundi facultatem expectaturum, neque Venetiis discessurum, seque omnino in Senatus voluntate futurum, constanter ajebat. At Ferrerius, Regis legatus, ut Mamutes, quem Patres detineri jusserant, dimitteretur, flagitabat; æquum non esse, ut ei, qui legatus ad suum Regem proficiscebatur, iter per Reipublicæ fines impediretur. Ad hæc Princeps, ad Venetos quoque cum literis missum Mamutem esse; hostis legatum detineri belli jure potuisse, respondet. At Carolus, iis, quæ Patres impulerant, intellectis, ob eam rem nihil de sua dignitate detractum voluisse animadvertens, quæ facta fuerant, jure facta esse cognovit. Compertum postea fuit, singulari astu Turcas, speculatoris munere Mamuti delato, pacis spe suspensos animos in perficiendis iis, quæ ad bellum necessaria erant, languidiores efficere studuisse; ex quo non minimum iis utilitatis, nostris vero haud parum detrimenti accessit, cum de rerum statu certiores facti, tempestive triremes sarcire, navales apparatus instruere, ac nonnunquam ab opere cessando nostris illudere potuerint. Mamutes igitur Veronam missus, atque in Divi Felicis arce custodiri jussus est.

Mamutes Turcarum Zausius Venetiis detinetur.

Mamutes Veronæ in Divi Felicis arce custodiri jubetur.

Dum hæc geruntur, Selymus, ut, ineunte vere, præpotentem classem Hellesponto educeret, summo studio nitebantur: navales

fa-

fabros ad opus urgere; novas triremes exædificare; veteres sarcire; tormenta fundere; ipse nonnunquam præsens adesse; fossorum ingentem numerum in Græcia conscribere; in Peloponneso magnam nautici panis vim conficere. Remiges interea Byzantium ad classem confluebant; triremes vigintiquinque ad apparatus bellicos ex Alexandria subvehendos instruebantur. Turcis pertimescentibus, ne, triremium manu primo quoque tempore a Venetis in oras illas immissa, ea navigatione intercluderentur: cœptam insuper in Leuctris Mainæ munitionem urgebant, ut, navigiis aliquot in tuta statione locatis, subsidia, quæ in Cyprum mitterentur, interciperent. Regi (uti vulgo ferebatur) in expeditionem ituro infinitus prope Camelorum numerus, impedimenta, sarcinæ, quæque Ottomanis Principibus ad bellum proficiscentibus ingenti sumptu expediri solent, parabantur, ut jam consilia, quæ mira dissimulatione tegere conati fuerant, licet antea erupissent, diutius premere Turcæ non possent. Itaque Mehemetes Hibraimum ad Marcum Antonium Barbarum mittit, qui Cyprum a Selymo postulari significet. Idem postea ipse quoque Regis nomine a legato petit; causas prætendit, quibus justum Reipublicæ bellum inferri demonstret: *Piratas christianos in Cypro recipi; ea, quibus opus habeant, suppeditari; a magistratibus (uti pacis legibus cavebatur) non coerceri; inde iis locis insidentes, Turcarum navigia, negotiatores ultro, citroque commeantes intercipere, prædas agere*. Addit, *piratas Turcas, qui post prælium initum vivi in Venetorum potestatem venirent, crudeliter jugulari, neque ex pacis præscripto Byzantium mitti; proinde legis interpretes ob fœdus a Republica violatum Selymum jurejurando solutum affirmare; illius conscientiæ religionem injicere, quod Cyprum, quæ Musulmanorum fuerat, aliis parere, ubi eorum templa extitissent, nunc Christianorum ecclesias inspici pateretur. His commotum antequam in Imperio succederet, Cypriam expeditionem decrevisse*.

Turcæ Cyprũ a Marco Antonio Barbaro legato petũt.

His auditis, *minime sibi videri*, Barbarus inquit, *ullam in Venetos arma movendi Selymo justam causam esse: cunctis patere, prædones, qui in Cyprum ad aquationem faciendam, aut commeatus capiendos, accederent, ab equitatu, qui a Republica alebatur, semper ejectos; navigia vero, ac Selymi*

Marci Antonii Barbari ad Turcas responsum.

1570 *subjectos receptos ; quibus indiguissent , ea liberaliter exhibita ; piratas omni scelere contaminatos sæpius Byzantium missos , dumque meritas luere pœnas debuissent , impune libertati restitutos . Cypriis nunquam Turcas imperasse . An vero ita Reipublicæ in servandis pollicitis fidem rependi , quam ab Ottomanorum amicitia , magnis licet propositis præmiis , abducere reliqui Principes nequivissent ; quippe quæ pacem inviolatam servare , nec quidquam contra jus gentium , ac jusjurandum agere consuevisset ?* His , atque aliis a legato dictis , Mehemetes ne minimum quidem commotus , *Selymo* , inquit , *Cypro omnino potiri constitutum esse ; si sponte id Respublica permittat , pacem in reliquis Venetorum finibus servari curaturum ; quod ad se attineret , semper a bello aversum , ut Selymum de sententia deduceret , omni studio contendisse* . Barbarus , solerti atque acri vir ingenio , cum fixam , atque adeo immotam Selymi sententiam intelligeret , multa animo volvere , varia mente agitare , si forte remorari impetum , & sistere aliquantisper armorum motus posset , ut interea Respublica ad tantum bellum suscipiendum accuratius se compararet . Cum Hibraimo igitur conqueritur , *tabellarios a se Venetias missos , eo tempore interceptos , quos , ut itineri tutius se committerent , citiusque Selymi postulata perferrent , juvari non modo debuerant , verum a Rege certum hominem , qui tanta de re Patres certiores faceret , mitti oportuerat : indignum tanto Rege esse , eos improviso adoriri , quibus jurejurando fidem præstitisset . An vero arma illi defutura , quibus , si ita occasio posceret , uteretur ? cur non prius quam vim experiretur , jure atque amice ageret ?* His ab Hibraimo Mehemeti nunciatis , minime illi difficile fuit , Selymo suadere , ad Cyprum petendam ut legatum Venetias mitteret ; cum præsertim , cura omni licet ac studio adhibito , nondum ad insulam invadendam necessaria in promptu , atque expedita haberet ; ingentis Christianorum apparatus fama Byzantium perlata haud parum commoveretur ; pace inter Sarmatas , ac Moscos Cæsaris auctoritate sancita , solicitaretur ; neque eum minus , quod sequester fuisset tum concordiæ quam quod in persolvendo Pannoniæ vectigali moras necteret , suspectum haberet. Uluzzalis quinetiam, Leptitanus Bassa , classem

1570

flagitabat, qua & Mauris in Hiſpania ſubveniret, & Tunetum ab ſe captum tutaretur. Arabum præterea ad Gemenum conatus erant comprimendi, cum in dies latius ſuos fines in Turcicos agros protenderent. Perſarum Regis vetus odium, recentes motus ſtimulabant. Anceps quoque de Caroli Galliarum Regis voluntate Selymus erat, quod, Gallico navigio, ut Joanni Michæ ſatisfaceret, Alexandriæ detento, vehementer excanduiſſet. Populi præterea non ea, qua opus erat, alacritate, arma capiebant, inſueto gentis timore acti. In Baſſarum primoribus perplexa conſilia; ſententias ex die immutabant, ita ut nonnullos jam eorum, quæ acta fuerant, pœniteret. Regis quoque animus variis curis agitatus nonnunquam fluctuaret.

Itaque Mehemetes per Hibraimum a Barbaro flagitat, conſulatne, certum hominem, ut Reipublicæ ſententiam noſcat, Venetias mitti? Id cum legatus probaſſet, inito denuo inter Baſſam, & Barbarum colloquio; an ei acceſſus, reditusque tutus foret, Mehemetes petit; Barbaro ampliſſimis verbis annuente, tandem ſe Zauſium ad Rempublicam miſſurum pollicetur; enixe legatum rogat, Senatui ſuadeat, Selymo ſatisfaciat: Cypro tradita, ut perpetuo pax ſarta ſervetur, curaturum ſpondet. Cubates ad id munus obeundum deligitur: uſque ad illius reditum ut arma conquieſcant, edicitur. Aloyſium Bonricium, a ſecretis Senatus, virum impigrum, atque rerum uſu præſtantem, Barbarus cum Cubate Venetias mittit, qui de præſenti rerum ſtatu, ac de iis, quæ hactenus acciderant, Senatum doceat: ſimul a Baſſa obtinet, ut Aloyſio filio adoleſcenti in patriam reditum permittat, cujus ea tempeſtate Byzantii mora, ob efferatæ gentis inſolentiam, minime tuta videbatur. Epidaurum quarto nonas martii cum perveniſſent, ſtatim Bonricius ad Senatum ſcribit, ſe a legato ſocium itineris Cubati, qui ab Selymo ad Rempublicam mittebatur, adjunctum; Barbari literas, quibus totum negotium continebatur, adnexaſque Selymi, & Mehemetis in Italicum ſermonem verſas mittit.

Cubates Turcarum Zauſius Venetias a Selymo mittitur.

Aloyſius Bonricius Venetias cum Cubate contendit.

Inopinato hoc nuntio commoti Patres, varia animo agitare, legationem averſari; quæ ante fœderis tractationem conciliandæ pacis pignus extitiſſet, eamdem cauſam interturban-

Senatus haſitatio ob Cubatis adventum.

1570 dæ societatis fore, subvereri; ambigere, ne, suspicione H
nis injecta, per speciem Venetos de fœdere ineundo ag
re de suis cum hoste componendis rebus pertractare, pe
a societate abducerentur; fœderis abjecto negotio, Sel
majori pervicacia in sententia persisteret, gravioraque s
pericula Respublica cogeretur. Hinc pacis, cujus fructus
rimos complures annos perceperant, spes; inde diffici
belli metus solicitabant. Inter hos animorum fluctus ve
tibus, satius, ac tutius visum, se a reliquis Principibus
sejungere; neque conceptam de jungenda societate spem
rumpere, quam cum iis, qui nuper fidem fregerant, ager
pacis infidæ, ac dubiæ obtentu Rempublicam deserere.
enim satis firmum sponsorem concordiæ illum arbitrare
qui, vix dum obsignatis jurejurando pacis tabulis, eam
corrupisset? Ut igitur omnem ex Hispanorum animis Sen
suspicionem eximeret, Bonricio per literas præcipit, ut,
mi, qua vehebatur, in portus faucibus relicta, nulla in
sus, uti adsolet, tormentario bombo significatione edita
lico Collegium adeat. Angelo Suriano, trierarcho, man
neminem ad Cubatem colloquii causa accedere sinat. Eo
tempore de Zausii adventu, deque iis, quæ in manda
Selymo habebat, Pontifex, Cæsar, Galliarum, atque H
niæ Reges edocentur; responsum iniquæ petitioni confe
neum laturum significatur. Zannius imperator quampri
conscendere, atque cum iis, quæ jam instructæ erant, t
mibus Jaderam, reliquas præstolaturus, proficisci jussus.
ante Zausii in urbem ingressum Selymi, ac Mehemetis p
latis Senatusconsulto responderetur, latum.

Selymi & Mehemetis ad Senatū literæ.

Selymi literis, quarum (ut diximus) exemplar Bonri
ad Senatum miserat, ea continebantur, de quibus cum I
to Bassa conquestus fuerat. *Cypro in Reipublicæ potestate*
nente, de pace actum; si cum Ottomanis Regibus amici
exoptet, insula sponte decedendum: si abnuant, præmissa
se, cum terrestribus copiis in Cyprum trajecturum, omne
ad eam occupandam conatus adhibiturum. Ejusdem fere
tentiæ Mehemetis literæ erant, eo tantum adjecto: *Se*
netorum rebus, legatisque semper favisse: Rempublicam v
bi nimis fidentem, vel, quam optabilis pax sit, non repu
te

tem, aut denique ob congestos thesauros atque opes nihil sibi adversi pertimescentem, leges amicitiæ, ac pacis sprevisse. Selymum ob id terra, marique ingentes copias cogere: ex prisco suorum majorum instituto Cubatem legatum ad Cyprum petendam, bellumque, ni satisfaciat, indicendum mittere: interea, dum responsum Senatus expectaretur, armorum motus comprimi jussisse. Non esse, cur vel finitimorum Principum auxiliis, vel divitiarum affluentia intumesceret: cito auri, atque argenti vim, qua maxime niteretur, aquæ torrentis instar dilapsuram. 1570

Bonricio statim in curiam vocato, cum de Turcarum apparatu, de Selymi, ac purpuratorum mente, deque præsenti rerum statu ab eo copiose atque accurate esset dictum, Senatus cogitur; summo mane sequentis diei e triremi delatum Cubatem in curiam perduci; proximum Principi de more assidere; at ingredienti Patres non assurgere, neque ulla salutationis signa edere decernitur, atque ut cum hujusmodi responso statim dimitteretur, latum. *Optime Rempublicam nosse, nil antiquius fide, ac jurejurando Principibus esse oportere: ob id adeo constanter cum Ottomanis Regibus amicitiam retinuisse, ut nullis ab ea opportunitatibus illecta (licet multa summi momenti solicitarent) divelli, atque abripi potuerit: receptus, atque subsidia piratis, qui continenter de Venetorum navigiis, ac subditis prædas agerent, a suis exhibita; frequentes in Reipublicæ fines Turcarum excursiones, agrorum direptiones, atque occupationes factas; de illatis injuriis sæpius ex pacis conditionibus conquestum, ut amice absque armis controversiæ definirentur petitum: id ipsum Selymum, si ulla in re se læsum fuisse arbitraretur, efficere oportuisse. Verum postquam nullis justis de causis immerenti Reipublicæ bellum inferre statuerit, Venetos illud non renuere, immo fortiter excipere; in se, suisque rebus tuendis omnem operam collaturos: sperare, Deum immortalem, qui cuncta intueretur, humanasque mentes permearet, innoxiis auxilium, atque opem præstaturum.*

Senatus decretum, ut Cubates statim responso dimitteretur.

Cubates postridie ejus dei summo mane, publica stipatus custodia, e triremi in forum cymba devectus, per mediam concursantem turbam in curiam ascendit, confluente undique

1570 que ad eum videndum civitate, quam curiosa pervestigandi solicitudo, & rei novitas attraxerant. Principe, ac Patribus capite proclinato salutatis, Ducis vestem exosculatus, cum sedisset, Selymi, ac Mehemetis literas exhibuit, quibus Regis sui mentem, quæque ab eo poscerentur, contineri edocuit. Illico respondetur, versis in nostratem sermonem literis, Patres Selymo, Mehemetique rescripturos, atque ut reverti statim posset, ei ad triremem rescriptum perferri jussuros. His auditis, stupore defixus Cubates expalluit, Regisque, ac Bassæ literas sermone subsecutus, quæ ad Cyprum petendam Selymum impulissent, commemoravit. Tum decreto superioris diei perlecto, & per Michaelem Membreum, Reipublicæ interpretem, Turcico idiomate exposito, an loqui sibi liceat, Cubates petit. Annuentibus Patribus, subdit: *A Mehemete sibi injunctum, Reipublicæ significet, mille navigiorum classem educere Regem Hellesponto posse; se tamen pro pace instauranda sequestrem futurum*. Cum ad ea nihil responderetur, adjecit; *In curiam sibi venienti nullam a plebe, quod ad Principem, ac Patres ventitaret, illatam injuriam fuisse; ne secus sibi in reditu accidat, cum ingentem multitudinem frementem, torvisque in se conversam oculis circumspexerit, ut caveatur, postulare*. Illum igitur, ut iratæ plebis convicia, ac probra evitaret, per ostium magis abditum emitti placuit. Literæ, quas Byzantium perferret, statim delatæ, demptis, ex Senatus decreto, titulis, qui Ottomanorum Regum elationi, ac superbiæ haud impares earum fronti præfigebantur, nempe: *Serenissimo & Excellentissimo Selyn Sach, Maximo, & Invictissimo Regi utriusque continentis Asiæ, & Europæ, Arabum, Persarum, Syriæ, atque universæ Aegypti*, &c. Tunc enim ea tantum inscriptione, *Serenissimo Selyn Sach, Turcarum Imperatori*, insignitæ fuere; eademque, qua accesserat, triremi, Epidaurum, Senatus jussu, legatus revertitur. Ex Cubatis legatione universos civitatis ordines tanta indignatio cepit, ut nemo esset, qui non intimis exardescens sensibus, arma, bellum, faces in Turcas conclamaret; atque inter cetera id prope incredibile accidit, ut tam difficile, atroxque cum potentissimo hoste bellum, cunctis Patrum suffragiis, quatuor tantum ex ducentis in alia euntibus,

Senatus titulos Selymo de more literis appositos demit.

Venetorum mira in Turcas indignatio.

bus,

bus, decerneretur; quodque insuetum, ac prope inauditum videtur, ante Cubatis legationem responsum decretum fuerit, cunctis alacre Venetorum in bellum adversus Turcas studium, generosos ad præteritas infidæ gentis vindicandas injurias, atque ad Rempublicam christianam provehendam, impetus, ad sidera usque extollentibus. Cum pauci contra, quot, quantasque difficultates, ac pericula subitura Respublica esset, præteritarum rerum successibus edocti, jam tum animo prospicerent.

1570

Veneti Cæsarem & alios Principes in Turcas excitant.

Selymi legatione dimissa, de suscepto bello, de Senatus responso Principes certiores facti, ad auxilia exhibenda, fœdusque ineundum solicitantur. A Pio summo Pontifice, præter ea, quæ ex redditibus ecclesiasticis centum aureorum millia concesserat, nova subsidia petuntur; quamprimum expedire triremes rogatur. Maximilianus ad arma in Pannoniam convertenda, Sarmatam, ac Moscum in societatem alliciendos, legatum, quem Byzantium cum Pannonico vectigali miserat, revocandum, omni studio incitatur. *Quo enim magis reliquos Principes a fœdere deterreri, Turcis acriores spiritus addi posse, quam si in tanta totius Europæ commotione a Christianorum Imperatore cum pensione, ac donis supplicem mitti ad Selymum legatum cernerent?* Sed plerumque accidit, ut humanis consiliis, in quibus mens alternis cogitationibus defatigata, diu multumque capiendis insudavit, impares votis exitus respondeant. Nam post susceptum cum præpotente hoste bellum, quo inflammari, atque adversus Turcas acrius incendi Principes debuissent, post cunctorum laudibus concelebratam Veneti Senatus magnanimitatem, atque constantiam, tepor quidam obrepere, atque fervor ille animorum residere visus est. In Pontifice nihil promptum, nihil expeditum, omnia differre, pleraque abnuere; atque, recrudescentibus cum Cæsare ob Cosmi Florentiæ Ducis titulos dissidiis, neque pecunias concedere, neque suæ ditionis milites, ac commeatus asportari sinere, neque triremes instruere. In Cæsare cuncta hæsitationis, atque ambiguitatis plena: ex aliorum sententiis pendere; sensa animi tegere; responsa obscuris verbis involvere; studium, operamque, qua adversus communem hostem, uti debuerat, ad suimet vindicandam auctoritatem, quam a

Pon-

1570 Pontifice indigne læſam pati nequiverant, conferre; rem ad communem Germaniæ convetum delaturum; ac ni Pius de ſententia decederet, armis acturum, minari.

Inde ſummis curis Patrum animi torquebantur, cum graviſſimi ac difficillimi belli imminentem molem, incerta atque ambigua auxilia animadverterent; fœderis ineundi ſpem ob inteſtina diſſidia elangueſcere; Rempublicam imparem tanto ſuſtinendo oneri, ni reliquos ſibi Principes adjungeret, futuram; immenſa namque auri vi ad tot, tantaſque res conficiendas opus eſſe; ex Venetis ditionibus frumenta atque annonam ad claſſem, & copias cum maritimas, tum terreſtres alendas non ſuppetere: quocirca jam in nonnullis æſtus ille, quo ad certamen cum acerrimo hoſte ſubeundum abrepti fuerant, ſenſim remitti; præſenti metu ſpes, qua nihil arduum, nihil inacceſſum fore ſibi perſuaſerant, nutare cœperat. Ad hæc poſt Cubatis diſceſſum, in Illyrico armorum motus ejus adventu compreſſi, denuo ſuborti, finitimis Turcis undique in Reipublicæ fines irruentibus, cunctaque depopulantibus. Sub id quoque tempus Petri Lauretani Principis obitus quarto nonas maji inopportune acciderat: ac ne a belli ſtudiis novi Principis electione cives avocarentur, majoribus comitiis latum, ut Senatus præconſultores, navalium armorumque præfecti, eorum quæ decernebantur curatores, triremium inſuper gubernatores ac præfecti a Principe eligendo arcerentur. Vetus conſuetudo ex primariis civibus quinque, Ducis formulæ legibuſque corrigendis creandi, omiſſa; Triumvirum, quibus in defuncti Principis geſta inquirendi munus tribuitur, electio in aliud tempus dilata eſt. Lauretano Aloyſius Mocenicus, Eques, & marcius Procurator, eſt ſuffectus, qui ea tempeſtate rerum domi, foriſque geſtarum uſu ſolidæque virtutis opinione, & quadam altitudine animi, ac gravitate, quibus plurimum excelluit, par tanto oneri ſuſtinendo turbulentis iis temporibus habebatur.

Petri Lauretani Principis obitus.

Aloyſius Mocenicus Princeps eligitur.

Ceterum eo rerum ſtatu, quo magis omnia difficilia ſeſe animis objiciebant, eo magis Patres eniti, inſudare, ſi qua ratione diſſidentes Principes conciliare, Pontificis iracundiam compeſcere, Cæſaris animum flectere, ipſis quoque ob eam rem ſubiratum delinire poſſent. Cum enim Coſmus, perlatis

de

1570

Veneti dissidia inter Pontificem & Cæsarē componere nituntur.

de bello Turcico rumoribus, Roma ad Senatum plenis humanitatis atque officii literis, opem quibuscumque rebus posset, Reipublicæ detulisset; Patres, qui ante Angelum Guicciardinum, delatum illi a Pontifice *Magni Hetruriæ Ducis* titulum nunciantem, torque aureo donaverant, sed a perscribendis literis abstinuerant; recenti benevolentiæ argumento permoti, atque ut Pio gratificarentur, literas, quibus *Magni Hetruriæ Ducis* titulus præponebatur, ad Cosmum perferendas Romam miserant. Id cum Cæsar persensisset, parum suæ existimationi prospectum, Cosmum ipsius rationibus haud parum accessisse, sibi suasurum, acerbe conquerebatur. Cum magnum vel ad societatem, vel ad bellum momentum in Cæsare situm esse intelligerent, nihil, quod ad eum sibi conciliandum spectaret, prætermittendum rati, literas Romam delatas remitti jussere. Inde perfusus summa voluptate Cæsar, maximas Senatui gratias egit. Verum ea res ita illius animo hæserat, ut priori obnunciatione non contentus, legatos, qui denuo idem Pontifici denunciarent, Romam mitteret. Pontifex contra, ut ab se acta legitime tueretur, rationes, quibus adductus novis Cosmum titulis ornaverat, scriptis vulgari, ac Regibus, & Principibus significari mandavit, eorum auxilia, atque opem enixe admodum flagitans. Cum igitur in dies ingentis incendii semina alerentur, brevi in reipublicæ christianæ perniciem eruptura, Senatus Pium hortabatur, ni stirpitus tanti mali radices excindi possent, cunctatione saltem adhibita, præsentibus rebus prospiceret, negotium in aliud tempus differet, ne præclara fœderis ineundi jacta initia everterentur; ne hostes non tam propria virtute, ac viribus, quam nostris contentionibus aucti, audacius insurgerent, divulsamque christianam rempublicam pessumdarent. Tandem Senatus rationibus permotus, precibusque defatigatus, pristino animi ardore paulatim restincto, Pontifex mitius agere cœpit, legatorumque obnunciationi, qua nihil de Cæsaris in Summos Pontifices observantia imminutum fuisse significaverant, pacate admodum, ac benigne respondit; reque accuratius perpensa, ne scripto quidquam enunciaretur, cavit; discedentibusque legatis, sensim irarum motu compresso, eadem utrinque pro juribus suis tuendis consilia, eadem studia permansere.

Dum

1570

Hieronymo Zannio classis imperatori vexillum a Principe traditur.

Dum hæc geruntur, omnesque nervi cum ad bellum administrandum, tum ad fœdus sanciendum intenduntur, Hieronymo Zannio, classis imperatori, in aurea divi Marci basilica, divino sacrificio peracto, incredibili frequentia ac plausu, personantibus circumquaque lætitiæ vocibus, de more Reipublicæ vexillum a Principe traditur, qui per forum, Senatu comitante, deductus, prætoriam conscendens, concrepantium timpanorum, ac tubarum sonitu, nec non tormentorum boatu, quadraginta circiter stipatus triremibus, pulcherrimum civitati spectaculum exhibuit; quæ palatium, circumjectasque publicas substructiones, nec non sinuatum ejus regionis tractum, qui a foro usque ad divi Blasii templum protenditur, e quo in mare prospectus patet, compleverat. Inde e litore solvens, in Illyricum Senatus decreto, ut reliquis triremibus, quæ Jaderæ substiterant, se conjungeret, navigavit. Ab Jadera ne discederet, jussus, donec quinquaginta, quas subsidio Philippum missurum Patres sperabant, vela in orientem dedissent. Neque enim tutum existimabant, classem nondum numero (adhuc enim complures in Creta detinebantur) hostili parem, in discrimen adducere; ne, si forte in Turcicam incidisset, vel dubio marte dimicare, vel turpiter sese recipere cogeretur; quorum illud periculi, hoc ignominiæ plenum erat; nilque adversum magis contingere posse videbatur, quam, male belli initiis auspicatis, militum impetus obtundere, corporumque & animorum fortitudinem, torpore quodam injecto, prorsus restinguere.

Zannius ad Jaderā cōnsistere jussus.

Neque vero deerant, qui, ne copiæ otio marcescerent, aliquid in Illyrico tentandum arbitrabantur. At huic sententiæ id maxime obstabat, quod eo armorum motu verendum erat, ne ingenti hostium finitimorum numero lacessito, in ea provincia belli sedes constitueretur, quod, vel ob nimiam urbi propinquitatem, vel ob Cypri distantiam maxime cavendum erat; cum præsertim in oppidis, atque urbibus, magna militum, atque equitum manu relicta, quod maxime Senatus exoptaverat, ut Philippi classe nostræ adjuncta, vel prælio decerneretur, vel ab invadenda Cypro hostes deterrerentur, profici non posset. Multa quoque cum in Senatu de bello administrando disceptarentur, Patres in diversas sententias scinde-

debantur. Nonnullis, ne quæ in Cretam, & Cyprum subsidia submittebantur, ab hoste interciperentur, validam triremium manum in Peloponnesum, ubi majus imminebat periculum, mitti placebat; cum præcipue rumores increbuissent, triremes complures ad auxilia nostrorum disturbanda ex Hellesponto Turcas emissuros. Sed cum Bassis dissentientibus, classem adhuc Byzantii detineri allatum esset, satius visum, Marcum Quirinum, Adriatici sinus præfectum, cum selectis triremibus vigintiquinque in Cretam mittere, ut, ad reliquam classem Creticis perductis, Hispanicisque adjunctis subsidiis, tutius in orientem contenderetur. Verumtamen, ut magnis in rebus accidit, dum ob varia impedimenta mora res trahitur, triremesque diutius, quam par erat, Jaderæ detinentur, remiges otio torpere, milites desidia diffluere, multisque incommodis conferta multitudo conflictari cœpit: inde morbi grassari, funera quotidie cumulari, militarisque ille juventutis flos, qui ingenti ardore in hostem rapiebatur, deperire, atque absumi; ut jam deperdito remige, minus aptæ ad navigandum triremes redderentur, recensque militiæ robur elanguesceret.

1570

Classis Veneta morbis vexata.

Ac dum inutili otio tempus teritur, hostes, in Illyricum impetu facto, agros populantur; multos mortales captivos faciunt; pecora, ac jumenta abigunt, Retbilizam & Daslenam, Sicensis ditionis oppida, ex quibus, veluti ex speculis, despectus in circumjectos agros patebat, capiunt. His permoti Zannius classis imperator, ac Joannes Legius legatus, una cum Sfortia Pallavicino, ac Julio Saorniano, de oppidis minoribus tutandis consilia ineunt. Novigradum ducentorum, Xemonicum in Jadertino agro quinquaginta peditum subsidiis firmant; Vercenum, Remanicum, aliaque castella communiunt; Enonam, Pollizzanorumque loca, ne in hostium potestatem perveniant, solo æquari jubent. At nullo magis Turcas arceri, ac depelli rebantur posse, quam si quatuor peditum millia opportuna statione disposita ad Sici, Spalati, & Tragurii civitates, agrosque defendendos & tutandos momento fere flecterentur; cum Jadera egregie munita, ad quoslibet impetus excipiendos prævalida haberetur. Verum cum præcipua Senatui cura esset, ut classis, in qua felices belli eventus reposuerat,

Sicensium oppida a Turcis capta.

no-

1570 novis adjectis subsidiis, instructior fieret, ut ea tantum, quæ vel situ, vel natura excellerent, loca munirentur, ne nimio sumptu Respublica conficeretur, censuit. Super has, aliæ quoque solicitudines succreverant, quas superiorum temporum funesta memoria subjecerat. Nam, primo belli impetu in Illyrium facto, variis nuntiis perferebatur, Istriæ, ac Carnis Turcas minitari; præteritarumque cladium recordatio magnam trepidationem ac metum earum regionum incolis injecerat, vel eo maxime, quod a Græciæ Beglierbego ingentes copiæ (incertum, quo tenderent) parabantur. Senatus ad eas provincias ab hostium incursibus protegendas, cataphractos equites in Carnorum fines mittere statuit. Utinensium magistratui præcepit, beneficiarios, qui equo, aut pedibus stipendia facere tenebantur, in promptu haberet; in iis trecenti circiter equites, septuaginta pedites adnumerabantur: omnes insuper in Carnos aditus diligentissime explorari jussit; atque id munus Mario Saorniano delatum, qui, accurate omnibus inspectis, haud parum, si occasio adfuisset, adjumenti erat allaturus. Sed cum neque aliquid extra Illyricum hostes moliri, neque copias Beglierbegum in occidentem flectere, sed in Ciliciam transmittere nuntiaretur, Istrorum, & Carnorum suspiciones depulsæ sunt.

Carnorum fines præsidiis muniuntur.

Zannius imperator, junio mense fere elapso, quatuor triremibus ad sinus Adriatici custodiam relictis, cum reliqua classe Corcyram proficisci; ibi de Hispanicarum triremium adventu certior factus, statim Messanam contendere; sociatisque viribus, quæ res & occasio objicerent, consilia capere; ac, si id absque Reipublicæ detrimento effici posset, Turcicam adoriri classem, prælio decernere jubetur.

Zannius imperator Corcyram proficisci jubetur.

Ejus discessu haud parum in Illyrico detrimenti Reipublicæ accessit, subortis inter legatum, ac provinciæ magistratus, Julium Saornianum, Fabiumque Canalium equitum præfectum dissidiis; qua ex re neque commeatus oppidis, prout opus erat, suppeditari, neque ad bellum necessaria expediri poterant. Literis se invicem apud Senatum carpebant; Legius neque viribus, neque pecunia, quæ Saornianus moneret, perficiebat; contra Saornianus una cum magistratibus, ac Fabio Canalio Legium, eorum minime perquisitis sententiis, cuncta suo arbitratu administrare ajebat. Ita ex nostrorum contentio-

Venetorum præfectorum in Illyrico dissidia.

tionibus hostes in dies audaciores facti, Xemonicum, Jadertini agri Veneriæ gentis oppidum, ducentis peditibus aggressi, cum verberare cœpissent, a Hieronymo Contareno, Simonis filio notho, turpiter pretio deditione facta, recepere; qui, mox christiana ejurata religione, brevi meritas proditionis ac perfidiæ pœnas, a Turcis capite plexus, luit. Improspero Xemonici eventu non tam perculsi Patres, quam inter Legium, ac Saornianum dissensionibus, ex quibus haud parum Illyrici rebus incommodi accessurum verebantur, permoti, Senatusconsulto, ut consilia cum Saorniano, reliquis magistratibus, ac Canali equitum præfecto, antequam quidquam decernat, communicet, Legio præcipiunt. Ex eo in primis oppidorum, atque urbium Illyrici propugnationem sperandam, si illorum, quibus Respublica commissa sit, simultatibus amputatis, constans in commune bonum studium coalescat, In eamdem sententiam ad reliquos magistratus datæ literæ, in quibus ad mutuam concordiam cohortationes, ac stimuli addebantur. Verum Legio, exeunte æstate, a Senatu reditu in patriam concesso, magistratu se abdicanti, Jacobus Foscarenus suffectus est, qui ineunte vere in provinciam est profectus.

1570

Jacobus Foscarenus in Illyrico Legatus.

Xemonico capto, hostes Novigradum adorti, cum natura, & arte, militumque præsidio munitum invenissent, re infecta, discessere. Eodem fere tempore fero, atque agresti prædonum genere (quos *Martellossos vocant*) sibi adjuncto, universi mille summam confecerant; nullo certo duce, Sicensem agrum ingressi, innumeris accolas incommodis affecere; pecora, jumenta, ac supellectilem abripuere. Ex iis centum cum haud procul Rogosniza pago in summo scopulo, medio maris sinu fastigiato, se abdidissent, ex viminibus compactis lembis, boumque contectis coriis, noctu trajecto freto, & Caracozæ noti piratæ nomen, quo incolas perterrefacerent, inclamantes, in pagum impetum fecere. Sed cum vespere cuncti fere incolæ in continentem prædas ex hoste acturi, feminis, senibus, ac pueris tantum relictis, se ejecissent; feminæ (est id genus natura, & assuetudine ad vela, remosque tractandos mirifice instructum) inopinato hostium adventu nequaquam perterritæ, extemplo, domibus relictis,

Sicensium mulierum pulcherrimum facinus.

1570 navigia conscendunt, sinusque fauces nondum ab hostibus obsessas conspicatæ, ex iis, quæ audacia, & robore præstarent, nonnullas expedita celoce, ad opem a Petro Pisano, Sebastiani filio, petendam, qui Cestæ promontorii custodiæ præerat, mittunt. Is inalbescente die triremi ad pagum delatus, Turcas incolarum domus absque ulla metus suspicione diripientes offendit; quorum nonnulli, præda paucisque captivis relictis, dum ad suos, qui in insidiis erant, sese recipere contendunt, a feminis intercluso itinere, fugientes saxis, pilisque conficiuntur. Navales socii reliquos, qui in pago remanserant, partim cæde, partim captivitate mulctavere.

Alexander Donatus Antibaris prætor Turcarum fines diripit.

Inter hæc Alexander quoque Donatus, Antibaris prætor, restinctis inter plebem, ac cives vetustis odiis, & in hostem versis, militum, & incolarum contracta manu, Dobrovodam, Marcovicorum oppidum, qui natura Antibaritis infensi, jam copias ad eorum fines invadendos cogebant, improviso adortus, ducentis cæsis, compluribus captis, quinque ex suis tantum desideratis, diripuit, ac incendit. Mox in Volvizam, regionem olim Venetis subjectam, armaque parantem, invectus, universam flammis absumpsit. Inde finitimos populos, atque eos præcipue, qui placidum Venetorum imperium experti fuerant, ingens cupido incessit, præduro Turcarum jugo, ac tyrannide excussa, nostris se adjungere. Jamque in spem maximam erecti; pars adversus Turcas insurgere, magistratibusque obtemperare cœperant; pars cautius agendo primores e suis ad præfectos Reipublicæ destinabant, qui secreto fidem pollicerentur, arma, ac milites peterent: quorum propensum in Rempublicam studium alere Bernardus Contarenus, Ascrivii prætor nitebatur, idque in primis curabat, ut Epiri, atque illæ quæ Montem nigrum incolunt gentes, eodem momento insurgentes, inopinantes Turcas opprimerent. Ad id conficiendum, tria scloppettariorum millia, præfectum scientia militari clarum, atque arma a Senatu flagitabat, ut, classe in Rhizonicum sinum delata, hostes aggrederentur, populorum præsertim votis, atque egregia voluntate fretus, quos certatim ad arma capienda concursuros affirmabat. Verum de classis ad Jaderam mora, lethalique lue Turcæ certiores facti, metu abjecto, cum neque mari quidquam, neque terra adversum pertime-

Epirotarum in Venetos studium. Bernardus Contarenus Ascrivii præfectus.

1570

timescerent, denuo nostris infensi, gravia damna inferre; captivos abducere; cuncta depopulari; mox Olchinium tribus peditum millibus tentare ausi, tormentariis machinis in fugam acti, agros incendio, ac rapinis fœdavere. Sed cum, supplemento remigum, ac militum Venetiis emisso, instructa classis Jadera (ut antea diximus) solvisset, illius adventus fama hostes perterriti, quod exscensionem nostros facturos rumor erat, litoribus relictis, in oppida, atque arces se recepere, citatoquæ itinere Byzantium, qui nuntiarent, misere; Venetos, copiis expositis, Neocastrum, Apollonium, atque alia illius regionis oppida brevi recepturos. Itaque Janizzerorum manu in eas regiones immissa, Græciæ Beglierbegus suppetias suis copiis ferre jussus est. At qui in Epiro, & circumjectis locis Selymo parebant, alacres nostrorum adventum præstolabantur, ut, Pallavicino cum milite egresso, tumultu excitato, Turcas oppidis extruderent. Enimvero ut ab eo consilio Veneti abstinerent, multa in causa fuere, tum quod, triremium manu inibi relicta, imminutaque classe, de Cypro defendenda studium irrito eventu cessurum videretur, differique in autumnum, classe in sinum Adriaticum reversa, Epiri expeditionem posse censerent: tum quod, parvis immissis subsidiis, uti Contarenus petebat, vererentur, ne lacessiti hostes, cum universis Græciæ copiis in Reipublicæ regiones illati, suas non modo res tuerentur, ac deficientes opprimerent; verum etiam urbium obsidione vires ab aliis orientis insulis tutandis averterent: demum quod, cum triremibus Corcyram, uti ferebatur, contendentibus Hispanis, ne, ibi classe non inventa, cursum rursus in occidentem flecterent, omnisque bene rei gerendæ spes præcideretur, pertimescerent.

Selymi indignatio in Cubatis reditu.

Cubates interea cum Byzantium pervenisset, Senatusque literas attulisset, incredibile dictu est, quanta responsi novitate Turcas admiratio ceperit; Venetos, qui antea amicitiam cum Ottomanis Regibus magni fecissent, alacri adeo, ac constanti mente bellum suscepisse, & ne responso quidem legationem dignatos esse. Selymus, elato ac superbo supra gentis morem animo, ingenti iracundia æstuabat; legatum consuetis honoribus non exceptum; neglectam legationem; non sibi, qui de Senatus sententia certiorem faceret, hominem remissum; amplissi-

1570 mos titulos ademptos; Aloysium Bonricium adversus Barbari pollicita Venetiis detentum; nihil non in se hostile a Venetis actum. Neque minus acres stimulos irato Cubates ad eum a Mehemete perductus subjecerat, quem de itinere, de Venetias adventu, de Senatus responso, bellique apparatibus cum esset percunctatus, ab eoque singillatim de cunctis edoctus, inconstans animi adeo in diversa rapiebatur, ut nonnunquam Venetorum maritimis viribus, christianorumque Principum auxiliis territum, susceptae sententiae poeniteret; aliquando majori ira, ac rabie concitatum, ac fervescentem, tumidi spiritus inflarent, atque assentatorum turba ad omnia prospero eventu speranda, ac perficienda eveheret. Quocirca, Barbaro legato custodiis adhibitis, domo egredi, & Reipublicae negotia procurare interdicit. Memphis, atque Aleppi Bassis, ut idem adversus Alexandriae, & Assyriae consules, qui in eas regiones Venetis juri dicundo a Senatu mitti solent, efficiant, praecipit; qui jampridem detenti, datis vadibus, se ex Turcicis ditionibus non abituros, neque bona asportaturos, libertati restituti fuerant.

Marcus Antonius Barbarus, legatus a Turcis in custodiam traditur.

Interea in vulgus de Venetorum, aliorumque Principum apparatu fama in dies gliscente, ingens perplexitas, metusque suboriebatur; quonam christiana classis se se verteret, ambigere; ne ad Cypriam expeditionem avertendam Hellespontum ingressa, Byzantium improviso adoriretur, vereri. Ob id arces, quae olim Sestus, & Abidus, nunc *Dardanelli* vocantur, communiri, atque severiori custodia tueri Selymus jubet. Graeciae Beglierbego in Peloponnesum cum Graecorum copiis misso, classis discessum urget. Cum antea Amurathes quinque ac viginti stipatus triremibus ad subsidia Cipri intercipienda se contulisset; Pialim cum quinque ac septuaginta Rhodum proficisci, ibi Mustapham cum reliqua classe opperiri, atque ex nostrorum successibus consilia capere praecipit. In Cyprum ne statim universis viribus Turcae contenderent, an pars, uti antea decreverant, in Adriaticum sinum, pars in Cilicum mare vela darent, incertum erat.

Amurathes cum triremibus ad subsidia Cypri intercipienda profectus.

At dum hac in consiliorum ambiguitate versarentur, Zannius imperator ad Pharum devectus, sex majoribus triremibus, atque aliquot navigiis auctus, ad Rhizonici

inde

inde sinus fauces delatus, tandem Corcyram pervenit; præteritique temporis moram diligentia ac virtute sarcire conatus, ubi amici Regis triremes sibi adjunxisset, egregium aliquod in hostes facinus meditabatur. Verum repente ingens mutatio præter omnium vota consecuta, universam consiliorum rationem perturbavit: non ejusmodi ab Philippo mandata se habere Andrea Auria dicente, ut suas Venetæ classi triremes consociaret. Qua re Senatus vehementer commotus, ac justo dolore percitus, conquerebatur: *ingentes apparatus, militum florem, triremium robur inutili ad Jaderam cunctatione, una tantum Hispanici auxilii spe absumpta; adulta jam æstate nihil actum; quæ summa adseveratione polliciti fuerant, minime præstitisse. Quam igitur spem de fœdere reliquam? quid in sociis firmamenti esse, dum bello difficillimo communi cum hoste implicita Republica, quæ nulla impensa summa cum facilitate, utpote quæ in promptu, atque expedita essent, exhiberi auxilia possent, vel pernegarentur, vel exitiali mora protraherentur?* Pontifex quoque eam ob rem anxius regios compellere, querelas fundere, ad Auriam literas dare non cessabat: moras abrumperet; optimi Regis menti, ac fidei turpem derelictorum sociorum notam non inureret; turbulenta tempestate Reipublicæ non deesset. At regii varias excusationes nectere. Aurias, se quidem Pio satisfacere paratum esse, affirmabat; mandata ad ea, quæ cuperet, perficienda non sufficere; certiorem de conjungenda cum Venetis classe Regis sententiam expectari oportere, contendebat. His permoti Patres Zannio injungunt, Auria non expectato, consilia, quæ e dignitate, atque utilitate Reipublicæ sibi videantur, quæve rei opportunitas objecerit, capiat; ne diutius classem inutili otio torpere sinat.

1570

Andreas Auria negat consocianda classis mandata se habere.

Senatus ad Zannium mandata.

Pristinus interim ille in Pio ardor animi, quo initio Venetorum causam amplexus fuerat, assurgebat; reliquis detersis curis, ac solicitudinibus, totus in christianam rem incumbebat; in fœdere procurando, auxiliis parandis, Principibus in communem hostem incitandis versabatur. Duodecim Venetæ triremes pontificio ære Anconæ armantur, earum imperio Marco Antonio Columnæ, Paliani Duci, tradito, qui statim ad Senatum plenas officii literas dedit, quibus egregium in Rempublicam studium testatus, eximia in se, patrem, familiamque

1570 suam collata beneficia memorabat; tum illud in primis, quod amplissimum sibi ad gloriam iter sternebatur; ut eodem tempore & Apostolicæ Sedi, & Venetæ Reipublicæ, qua Italiæ splendor, ac decus niteretur, inservire posset. Suscepto itaque in percelebri divi Petri basilica de Pontificis manu imperatorio vexillo, Anconam ad bellicos apparatus urgendos profectus; inde Venetias accessit, omnemque operam, studium, diligentiam in iis, quæ Reipublicæ dignitati, atque utilitati forent, Patribus detulit; deque tota belli ratione ita disseruit, ut summam de se prudentiæ, militarisque virtutis opinionem non modo apud omnes concitarit, sed ingenii dexteritate, atque insita quadam modestia singulorum sibi benevolentiam conciliarit. Anconam inde reversus, intento in orientem cursu, quam primum, ut Zannio se se conjungeret, nihil prætermisit.

Marcus Antonius Columna Venetias profectus suam operã Senatui defert.

Dum hæc geruntur, Sebastianus Venerius, qui summum Corcyræ imperium obtinebat, vir impiger, ingens animi, cui nihil senecta de corporis robore ac firmitate detraxerat, otii quietisque impatiens, nonnihil moliebatur, quo & eas, quæ Corcyræ erant, copias socordia hebescere non sineret, & qua posset, Corcyræorum rebus consuleret. Erat in Cahonia, regione Epiri, quadraginta a Corcyra passuum millibus in summo montis jugo situm Soppotum oppidum, quod prædones, Turcæ, atque Epirotæ incolebant: inde circumjecta loca depopulantes, Corcyræos haud exiguis incommodis afficiebant; eo namque sese recipientes tuto prædas convehebant: tunc insolentiores facti, quod paucis ante diebus Jacobum Celsum, classis legatum, nullo militari ordine, nullo consilio, parva militum manu oppidum aggredi conantem, repulerant; compluresque navales socios, nullo duce in litus egressos, ad diripiendas in molis trusatilibus farinas convolantes, partim interfecerant, partim captivos abduxerant. Illud adoriri Venerius decrevit; idque ut facilius assequeretur, conciliandos sibi circumjectæ regionis populorum animos ratus, Emanuelem Murmurum, equitum præfectum, in Acroceraunios misit, qui Epirotas donis, ac pollicitis ad mite Venetorum imperium subeundum sollicitaret. Hi Turcici dominatus pertæsi in voluntate se præfecti futuros spondent. Venerius duabus triremibus Acroceraunium petit, obsides imperat, sacramento incolas adigit; Corcyram rever-

1570

verſus cives, ne ſibi, ne patriæ deſint, hortatur. Illi ſtatim, ex juventutis flore delectu habito, milites cogunt. Iis, quos ex arce eduxerant, adjunctis, recta ad litus Venerius tendit, ubi Celſum legatum cum ſeptem triremibus, ac externo milite, Emanuelem Murmurum, cum Epirotarum millibus ſe præſtolantes offendit; quos militari ſigno donatos, Murmuro duce, collem Ceſtriæ adverſum, aliquanto oppido editiorem ad ſubſidia hoſtium impedienda occupare jubet. Natalem Cremonenſem, Corcyrææ militiæ præfectum, cujus virtuti ea expeditio commiſſa fuerat, Marium Bonellum, Horatium Sorium, Scipionem Turrium, Candidum Canalium cum peditatu præmittit. Catharino Maripetro, freti anguſtias in extrema litoris parte, meridiem verſus, qua ex Delvino auxilia inferri poterant, triremi ut inſideat, præcipit. Ipſe cum ſexaginta ſelectis Græcis agrum excurrit, atque ad montium radices, quæ ſeptentrionem reſpiciunt, Epirotas ex iis, qui nuper ad illum acceſſerant, ſupra mille ad Ceſtriam aditus obſidentes invenit. Quibus ita compoſitis, tormenta per ardua ac confragoſa itinera ſubducta arci admoveri jubet. Mœnia dubio eventu verberari cœpta, cum incerto, atque plerumque fallaci ictu ex inferiori loco in præaltum oppidum diſploderentur. Itaque Venerius propius accedere, ſcaliſque moliri ingreſſum ſtatuit. Ejus rei rumor cum ad hoſtes perveniſſet, noctu muros tranſgreſſi, per cautes, ac rupes, arce relicta, evaſere. Noſtri nocte intempeſta digreſſi, ſub auroram mœnia cum ſcalis ſubeunt, apertaſque portas conſpicati, nullo obſiſtente, oppidum ingrediuntur. Epirotæ ſumma cum pernicitate (qua ea gens pollet maxime) Turcas fugientes inſecuti, complures cepere, multos cecidere. Summam ea die militaris virtutis Emanuel Murmur laudem tulit, quod Scanderum Vaivodam in arcem cum ſubſidiis aditum parantem bis inito certamine pulſum fregiſſet. Quocirca Soppoti, totiuſque Cahoniæ regionis, quæ ultro Venetis ſe adjunxerat, præfectura ei ab Venerio tradita eſt. Qui eodem felicitatis curſu, ſuorum militum opera, atque Epirotarum auxiliis Nivizzam & Cardichium, mediterranea oppida, cepit. Venerius ob rem fortiter ac feliciter adminiſtratam, ſumma omnium prædicatione concelebratus, rerum proſpere gerendarum ſpem noſtrorum animis injecit. Cui

Sebaſtianus Venerius Acroceraunios Veneto imperio adjungit.

Soppotum & alia oppida a Venerio capta.

1570 assidue hæc meditanti atque agenti, nuntius Venetiis supervenit, Aloysio Mocenico Lauretano Principi suffecto, sibi procuratoriam dignitatem majoribus comitiis delatam esse, quæ civibus iis, qui in Republica domi forisque naviter administranda vitam exegere, tribui solet.

Interea a Zannio imperatore (qui, ut diximus, Corcyram cum classe pervenerat) consilia de bello administrando habebantur. Moras abrumpendi, ac se se protinus in orientem inferendi, incredibilis ardor in cunctis erat. Verum multa remorabantur; nihil de hostium classe exploratum; nondum Marcum Quirinum cum Creticis triremibus adventasse; cum hoste, nisi cum universis viribus, dimicari non oportere. His accesserat, quod tabifica lues, quæ Jaderæ commorantem classem corripuerat, adhuc sæviret, attactuque sese diffundens, virus ad proximos quosque transmitteret, quod atrociter adeo in miseros debacchabatur, ut nonnullos phrenitide correptos ad eam insaniam ac furorem adigeret, ut se se in mare præcipites darent; ægrotorumque multitudini neque medicamenta, neque necessariarum rerum usus suppeteret. Ejus morbi vi viginti circiter mortalium millia ex Veneta classe absumpta sunt, atque in iis egregii complures ac nobilitate insignes viri, quos gloriæ cupiditas, ac religionis ardor ad pia in communem hostem induenda arma incitaverat. Idcirco ad classem sarciendam conversa studia: Zacynthi, Cephaleniæ magistratibus mandatum, ut quotquot possent remiges, ac milites in classis supplementum cogerent. Dum autem Auriæ expectantur auxilia, ut militum virtus ad aliquid egregii capessendum promoveretur, tentare nonnihil placuit. Sfortia Pallavicinus una cum Paulo Ursino ad Leucadem, & Nicopolim explorandam cum quatuor triremibus proficiscuntur; longiorisque operis re cognita, Margarittini, in Almenæ montibus prope Cibotam insulam oppidi, e regione Leuchimi, Corcyræi promontorii, oppugnatio decreta est. Sebastianus Venerius cum Sfortia Pallavicino, triremibus quinquaginta, in quibus quinque peditum millia, ac muralia tormenta inerant, Nistæ portu occupato, copias, machinasque exponi jubent. Verum cum a mari, secus atque ex incolis didicerant, dissitum oppidum comperissent, iterque per arduas, angustasque montium semitas, tormentis impervias, perturbata acie, ha-

Morbi vis complures in Veneta classe absumit.

pendum esset, Pallavicinus inutili cunctatione tempus terendum (cum præsertim ab hostibus ex Tessalia, ac Nicopoli subsidia obsessis mitti possent) minime censuit. Quapropter, Ruperto Moricone qui satis valida militum manu jam suburbia ceperat, ad castra revocato, nostri, agris vastatis, frumentis incensis, Corcyram revertuntur, frustra Venerio contradicente, repentinaque hac consiliorum mutatione, aut timoris, aut ignaviæ notam subeundam esse prædicante. At Sfortia cœptum potius opus deserere, quam inani conatu infirmiores classis vires efficere satius duxit. Redeuntes non militari plausu, ut adsolet, sed mœstitia obductis vultibus excepti, prætertoque otio, ac præsenti labore fessi, inedia, siti, ac sudore pene enecti, majora ingravescentibus morbis alimenta ministrarunt.

Turcarum consilia de bello administrando.

Dum hæc fiunt, Hispanicorumque auxiliornm spe nostri detinentur, multa de bello administrando ab hostibus agitabantur. Nonnullis placebat, ut a Cypro nostrorum vires averterent, Pialim cum duabus ac octoginta triremibus in Adriaticum sinum tendere: aliis in Cretam insulam navigare, direptionibus, atque incendiis eas oras deformare, Amphimalum portum occupare, ibi reliquam classem operiri, & ex nostrorum eventu, quæ expedirent, decernere. Selymus vero in dies majori Cypri potiundæ cupidine incensus, statim classem Cyprum petere; exponi milites; munitionem erigi; ibique triremes reliquas cogendas censebat. Pialis igitur Chium proficisci, ibi Mustapham expectare, atque conjunctis viribus Cyprum adoriri jubetur. Marcus autem Quirinus, qui reluctante vento, ac ne parva triremium manu in hostilem classem incideret, intra Cydonis portum diutius se continuerat, cum Creticis triremibus supervenit. Is in itinere in Peloponnesum ad Tænarium portum delatus, munitionem nuper a Turcis substructam oppugnare statuit. Tertio kalen. julii ante solis exortum, scloppettariis quibusdam expositis, collem prope arcem situm occupare præcepit. Ipse cum triremibus propius accessit. Terra marique oppidum oppugnari cœptum: tormentorum displosione defensiones propugnatoribus adimuntur; globulis plumbeis e colle jactis, e mœnibus deturbantur: desperata salute, in interiorem turrim se se recipiunt;

1570

Marcus Quirinus Turcarum munitionẽ ad Tanarium portũ capit.

Marcus Quirinus cum Cretẽsibus triremibus Zannio se adjungit.

Zannius in Creta classem reficere nititur.

piunt: nostri munitionem ingressi, tormentis, quæ in oppido invenerant, turrim quatiunt; illi incolumitatem pacti, deditionem fecere. Arx, quod difficulter defendi posset, suffossis cuniculis sulphureoque pulvere oppletis, igne admoto, disjecta, ac solo æquata est.

Quirini adventu nostrorum confirmatis animis, Zannius imperator a Cretæ magistratibus certior factus, hostes cum trecentis navigiis, inter quæ biremes quoque speculatoriæ, celoces, atque alia ejusdem generis censebantur, Rhodum applicuisse, atque in Cyprum iter moliri; Corcyra digressus, in itinere nongentis ex Cephalenia, quingentis ex Zacyntho, præter septingentos, quos e Corcyræis abduxerat, remigibus ad classem sarciendam delectis, pridie nonas augusti in Cretam pervenit. Amphimaleum portum ingressus, statim insulæ magistratibus mandat, ut quotquot possint, remiges cogant, magna spe ductus, fore ut exhaustæ funeribus classi usu, ac peritia Cretensium, quos ad omnia navalia munera obeunda natura finxit, opportune subveniretur; cum præsertim multa de ingenti in Republica defendenda studio, de acerrimo eorum in Turcas odio fama pertulisset. Verum vel hostium metu, vel teterrima lue, quæ passim sæviendo infinitum prope remigum, ac militum numerum absumpserat, deterritis, pristinus animorum ardor deferbuerat; plerique ne inviti ad transtra adigerentur, intra præruptas montium latebras, recessusque se se abdiderant. Ob id Sebastianus Venerius, qui in Cyprum cum summo imperio legatus proficiscebatur, cum tutum sibi in provinciam iter, ab hostibus intercluso mari, minime futurum animadverteret, in Aegæum cum tribus triremibus se proripuerat, ut ex Turcarum insulis quam maximam remigum posset copiam abduceret. Idem Zannius Marco Quirino, Adriatici sinus præfecto, efficiendum mandaverat. At ea quoque res parum prospere cessit. Nam Venerii adventu incolæ perculsi, cum intimiora loca petentes a nostrorum se se aspectu subduxissent, Quirinus septingentos tantum, pauciores Venerius ad classem perduxit.

Sebastianus Venerius legatus cum imperio in Cypro designatus.

Zannius ne intentatum quidquam relinqueret, cum viginti triremibus Candidæ portum, ut qua posset labentibus rebus succurreret, ingreditur; majoribus etenim incrementis pestife-

rum

1570

rum virus, militibus æque ac remigibus eadem tabifica labe prostratis, atque extinctis, quotidie augebatur, ut jam numero ac virtute præstans, tum conscriptorum, tum voluntariorum militum robur vix quatuor millium numerum excederet. E vestigio concilium nobilium Venetorum, qui priscis temporibus a Senatu in eam coloniam missi fuerant, indicit; classiarios mille petit; totidem magistratibus imperat. Inde Rhithimnam delatus a Reipublicæ beneficiariis, ut idem efficiant, postulat: detrectantes, quod suos homines intra ardua, atque angusta montium se recepisse dicerent, increpat; interminatur, ni pareant, iis, quæ Principis liberalitate obtineant, donis exuturum: *Arcondopulis*, qui gladiis, ac contis pugnant, ni statim conscendant, privilegia se adempturum denuntiat. Idem in duobus legatis, quos in Amphimaleo portu una cum Pallavicino reliquerat, sarciendæ classis studium. Qua in re egregiam operam Lucas Michaelius, Cydonis legatus, navavit, qui auctoritate, ac gratia, quam apud Græcos ingenii dexteritate ac suavitate sibi conciliaverat, adhortando, suadendo, ut complures sponte atque alacres ad triremes confluerent, effecit.

Lucæ Michaelis opera ad classi subveniendum.

Rebus utcumque compositis, remige, ac milite denuo instructa classe, propediem pontificias, atque Hispanicas triremes venturas nuntiabatur; cum Philippus Andreæ Auriæ mandasset, ut, nulla interjecta mora, se se nostris adiungeret. Inde imperatori Senatus injunxit; in id potissimum suas omnes cogitationes, studiaque conferret, ut navali prælio cum hoste decerneretur; unicam recte administrandi, ac conficiendi belli rationem esse existimans, si universis viribus Turca invaderetur, quem neque maritimarum rerum peritia, neque militum virtute, ac robore nostris parem, timore insuper insueto correptum, ac vanæ cujusdam superstitionis ambage irretitum, intelligeretur, classe quin etiam morbis, confecta, & imminuta. Igitur duodecim pontificiæ, ac novem & quadraginta Hispanæ triremes in Siciliam delatæ, una navigationis cursum in orientem intendere, & kal. septembris appulere. Zannius earum de adventu certior factus, Marco Quirino cum triremium manu sociis obviam ire jusso, ipse cum reliquis Amphimaleo portu egressus, nihil, quod ad summam

Senatus mandata de prælio cum Turcis committẽdo.

Pontificiæ & Hispanæ triremes Venetis se adjungunt.

1570 mam ex ipſorum adventu lætitiam ſignificandam attineat, prætermittit. A noſtra claſſe, quæ in binas deducta partes ingentium alarum ſpeciem præbebat, inter ſclopporum, ac tormentorum (quorum horribili fragore propinqui montes, ac maria reſultabant) ſalutationes, militareſque plauſus excepti, in portum deducuntur; nullumque officii genus, quo teſtata in eos publica exiſtimatio, ac benevolentia innoteſceret, noſtri reliquere. Nam Zannio imperatori Senatus præceperat, Columnæ, uti Pontificis præfecto, loco cederet; Auriam, ſi velle ſibi ſumere id animadverteret, ne magnos rerum orſus leviſſima ex cauſa interturbaret ac perverteret, anteferret. Ceterum, quod ad conſilia capienda ſpectaret, eorum ſententiis perquiſitis, quidquid e Republica videretur, ipſe decerneret. Verum Columna, ut Zannio præiret, vix adduci potuit; Auria ne tentavit quidem.

Dum hæc fiunt, meliore anni parte ad res militares pertractandas bellico apparatu, claſſe ſarcienda, ſociorum auxiliis expectandis inſumpta, hoſtibus tantum temporis relictum eſt, quantum ad res eorum componendas, expeditaque conſilia capienda ſuffecit. Selymus, qui, Mehemete ac Muſtapha ſuadentibus, de ſua in Cyprum profectione ſententiam mutaverat, Muſtapham cum ſummo totius belli imperio terreſtribus expeditionibus præfecerat: maritimarum rerum curam Piali, qui ſecundum a Muſtapha dignitatis locum obtinebat, tribuerat: Hali ductandæ claſſis munus injunxerat. Erat is e Janizzerorum præfecto, quem *Agam* Turcæ vocant, ad maris præfecturam, Mehemete ſuffragante, ſublatus; qui Piali infenſus, ut ei honos ille a Selymo adimeretur, auctor fuerat, quod tantam in uno viro auctoritatem, ut inter purpuratos eſſet, & præfectus maritimus haberetur, minime tutam diceret. Haud multis interjectis diebus Muſtaphas cum triremibus quinquagintaquinque, ac imperatoria quinqueremi, quam ſuperbe adornatam, regioque apparatu inſtructam diſcedenti perhonorificæ ſignificationis ergo Selymus detulerat, Pialim eſt ſubſecutus. Eubœam delati, Rhodum inde petiere. Ibi per ſpeculatores de Venetæ claſſis ſtatu, quæ acerba lue afflicta Jaderæ detinebatur, deque Hiſpanorum cunctatione edocti, nihil ultra timendum rati,

Muſtaphas terreſtribus copiis a Selymo præficitur. Piali maritimarum rerum, Hali ductandæ claſſis cura mandatur.

cum

:um universa classe in Cyprum contendere decreve- 1570
:e.

Dumque ab Eubœa Rhodum proficiscerentur, Andri inco-is poscentibus, Tenum, ex Cycladibus insulis unam, in ex-remo Aegæo sitam, adoriri Mustaphas statuit. Ac post solis occasum a Castro Rubro digressus, sexaginta passuum millibus :mensis, summo mane in conspectum se Teni dedit. Octo :irciter peditum millia in litus exposita, recta ad oppidum, quinque tantum passuum millibus a mari distans, proficisci, .tque in illud impetum facere jubet. Tenensibus Hierony-nus Paruta Venetorum nomine præerat, vir prudens, atque nduftrius, qui ne imparatus ab hostibus inveniretur, omnia ıd insulam propugnandam necessaria summo studio, ac dili-;entia comparaverat: sarciri mœnia; objectas oppido domos lemoliri; delectum militum haberi curaverat. Is hostium e-ninus conspecta classe, signo machinarum bombis edito, in-:olas intra oppidum cogit; ad Turcarum impetum excipien-lum cuncta disponit, quem eo facilius sustinere posse spera-bat, quod arx editiore loco sita, reliquis partibus præruptis, at-que inaccessis rupibus protectis, ea tantum, qua orientem, & austrum interjacet, tutanda foret. Hostes magno impetu oppidum aggressi, fortiter repelluntur; pulsi sese recipiunt, .criter adeo tormentorum ejaculationibus fracti, ut nocte in Divi Nicolai litore commorari cogerentur. Postridie ejus diei, majoribus muralibus tormentis subductis, cum quatere muros :nstituissent, situ deterriti ad obsidionem versi, nostros polli-itationibus ac minis ad deditionem solicitantes, cum nihil proficerent, re infecta discessere, immanibus crudelitatis ve-tigiis in pagis incendendis, templis diruendis, insula vastan-la relictis.

Tenos a Turcis invaditur.

Hieronymi Parutæ virtus in Teno protegenda.

Turcæ Teni oppugnationem deserunt.

Rhodo solventes in Ciliciam appulere, ubi a procurrente in pelagus tellure statio prope Attalicum sinum navigiis exci-piendis opportuna conficitur: eo copiæ omnes convenerant, quod commodissimum ex eo loco in Cyprum trajectum esse constabat. In recensenda classe ducenta rostrata navigia adnu-merabantur, in quibus biremes, ac myoparones complures: ad hæc majora navigia, *maonæ* appellatæ, non absimili Ve-netarum quinqueremium forma: naves sex: magnus onerario-

rum

1570 rum navigiorum numerus, quos *Caramussolinos* Turcæ vocant: his quinquaginta ad equitatum transportandum hippagogæ adjiciebantur, haud multum a nostris triremibus forma diversæ, puppibus tamen latioribus, erectioribusque lateribus, quo commodius & onerari, & jumenta continere possent. Omnibus itaque comparatis, e Ciliciæ portu in Cyprum contendere, atque eam insulæ partem, qua optimum egressum esse, ab exploratoribus cognoverat, Mustaphas capere statuit.

Magistratus interea Reipublicæ cum immensam belli molem jam imminere intelligerent, summo studio, atque animorum contentione ad bellum necessaria curabant. Commeatus in oppida, arcesque munitas convehere, incolas militiæ adscribere, oppida munitiora reddere. Hestor Baleonius, qui in Italia præfecturam leviorum equitum obtinebat, post Laurentii Bembi legati obitum copiis omnibus cum summo imperio præerat, atque Leucosiæ, quæ præcipua regni situ, & munitione civitas habebatur, considebat. Nicolaus Dandulus supremum magistratum (quem *Locotenentem* vocant) Venerio absente, legato, gerebat. Marcus Antonius Bragadenus, præfectus, Tamassum administrabat. Baleonius cum ad hostium sustinendos impetus Leucosiam satis munitam animadverteret, Tamassum profectus, una cum Bragadeno, quæ ad perficiendas munitiones spectarent, sedulo curabat, quod ibi exscensionem Turcas facturos rumor erat. Eodem Dandulus, de iis, quæ in re præsenti necessaria erant, cum Bragadeno colloquuturus, accessit; in Aschiæ pago de bello administrando concilium indicitur, in quo, præter Venetorum magistratus, Baleonius, summus militiæ præfectus; Eugenius Singliticus Rochasii Comes; Jacobus Nores, Lepti Comes; præcipui peditum ductores, Leucosiensium rebus procurandis præfecti interfuere: ut quacumque ratione egressu hostes averterentur, decretum; intra Leucosiæ urbem septuaginta quinque; intra Tamassum viginti quinque incolarum millia cogi; reliquos mortales cum jumentis, arduis, atque inaccessis montium recessibus recipi statutum; circumjecta Leucosiæ loca, ne hostibus tutus insidiis aditus pateret, sed liber undequaque prospectus esset, ut demoliantur, decernitur. Hieronymo vero

Hestor Baleonius summus in Cypro militiæ præfectus.

Nicolaus Dandulus supremus in Cypro præses.

M. Antonius Bragadenus Thamassi præfectus.

Hieronymi Martinengii obitus.

1570

Martinengio, qui subsidia Tamassum importabat, in itinere extincto, Baleonius de primo in eam Turcarum impetu, rumoribus in dies percrebrescentibus, permotus, cum minime inde discedendum censeret, Dandulus Rochasium Baleonii loco Leucosiæ copiis eadem cum auctoritate præfecit; Leptitano Comiti tormentorum, Joanni Singlitico equitum Cypriorum, Joanni Sozomeno fossorum, Scipioni Caraffæ, ac Petro Paulo Singlitico agrestium præfecturam attribuit; Leonardo vero Ronconio imperium Italorum militum detulit; quorum sane virtuti cum in primis Cypri tuendæ spes niteretur, inopportune acciderat, ut, plerisque vario morborum genere conflictatis, aliis extinctis, impar ad belli impetum sustinendum eorum numerus haberetur. Cui malo domestica incolarum militia in supplementum adhibita occurrere Dandulus statuit. In Tamaso idem militum defectus; nam ex duobus, qui cum Martinengio conscenderant, millibus, mille ac trecenti tantum incolumes pervenerant, quorum major fere pars labore, ærumnisque itineris confecta, tractandis armis parum idonea censebatur; duo millia septingenti ac triginta externi tantum milites adnumerabantur; iis Bragadenus ex ordinibus mille ac quingentos addiderat.

Mustaphas, qui Phœniciam, ut copias in Cyprum asportaret, appulerat, cum per exploratores adhuc Corcyræ detineri Venetorum classem cognovisset, Pialim ad exercitum e Cilicia in Cyprum traducendum misit. Kalendis vero julii e Papho primum Turcica classis inspecta inter Curium promontorium, ac Limissum in anchoris stetit. Emissi, qui circumjectam regionem popularentur, Divi Nicolai cœnobium, tres propinquos pagos, ac Limissum ipsum diripiunt. Quinquaginta Epirotæ equites, Turcarum confertæ multitudini impares, in penitiora loca leviori pugna certantes se se recipiunt. Interea Petrus Rondacius, Epirotarum dux, qui a Papho prætervectam classem Turcicam legendo litus insequutus fuerat, cum centum equitibus supervenit, sibique quinquaginta, de quibus diximus, conjunctis, in hostem impetum facit, plerosque cædit, tribus captis, reliquos sese recipere compellit. Hostes ad classem reversi, noctu ad Salinas iter dirigunt, ac quinto nonas julii litus tenent; equites centum, peditumque ma-

Turcica classis in Cyprum appellit.

Turcæ ad Salinas in Cyprum excendunt.

1570 manum ad regionem lustrandam exponunt . Rochasium cu
equitibus circiter quadringentis , scloppettariis Italis centum
Antonio Berettino, ac Lazaro Gocapane præfectis, Baleoni
eo proficisci jussit , ut si fieri posset , vel penitus hostes e
scensione prohiberentur , vel egredientes quam maxime d
mno, ac molestia afficerentur. Trecentos equos minores, qu
bus fistulatores Itali insiderent , expediri imperat , ipse cu
peditibus totidem, Epirotis equitibus centum ac quinquagi
ta ad disturbandos hostes Tamasso mox egressurus . At R
chasius (quanam causa incertum) re infecta, Italis Leucosi
remissis, cum reliquis Tamassum regreditur ; Baléonium ex
tum parantem offendit , ut , noctu occupatis hostibus , ip
inalbescente cælo superveniret. At cum omnia irrito conatu
venisse intelligeret, præsenti malo obviam ire connixus , v
equorum lassitudine, vel parum in id propensa Rochasii v
luntate, abstinuit. Ille summo mane Leucosiam quarto non
pervenit. Rondacius mandata Baleonii effecta fuisse , jamq
nostros manu cum hoste conserere ratus, iter urgendo , lic
equis fessis, ac prope enectis, ad Salinas paulo post Rocha
discessum pervenit , omniaque præter opinionem acta fuis
conspicatus, Lucosiam ipse quoque accessit.

Hector Baleonius ad invadendos hostes se instruit.

Hostes viginti peditum, tria equitum millia, nullo fere o
sistente, exponunt, non absque ingenti admiratione , nullu
egredientibus copiis impedimentum afferri : qua ex re ple
que haud levi suspicione solicitabantur , subterraneos extr
ctos a nostris cuniculos fuisse , ut , præstituto tempore ig
concepto, dissiliente, atque hiante solo disjicerentur . Huj
rei rumore perterriti , qui priores litus attigerant , veluti
certum interitum incederent , substiterant , vique ad proc
dendum coacti, levi pedum appulsu, nostrorum insidias , a
atque militares astus veriti, solum attingebant; neque deera
(ut inanibus plerumque imaginibus timore correpti comm
veri solent) qui hordei aristas ad messem excretas, leni ve
torum afflatu fluitantes, eminus intuentes, nostrorum copia
quæ in ipsos impetum facturæ essent, existimarent : neque
metus ab hostium animis depelli potuit , donec magna mi
tum manus e triremibus deducta pavorem omnem disjecit
Hostes itaque, nullo obsistente, egressi, agros incursionibu

Turcarum timor.

ca-

1570

captivitate, incendiis deformabant, in omnes æque grassabantur; usque ad Lescaram pagum, illati, omnia crudelitatis exempla edebant. Nec Leucosiæ deerant, qui irruptionem in Turcas flagitarent, quos dispersos, ac pallantes manipulatim excurrere nuntiabatur. Cæsar Plovenius Vicetinus cum Epirotis equitibus centum ab Rochasio exire jussus, qui & audaciam hostium reprimeret, & pabulatores, atque eos, qui frumenta, ac commeatus in urbem importabant, tueretur, tutumque rusticanis hominibus in montes receptum redderet; is ut, quid hostes molirentur, pernosceret, circumjecta regione lustrata, binos Turcas, qui ingentem jumentorum prædam convectabant, nactus, captivitate affecit; ea recuperata, cum haud procul quingentos hostium equites abesse cognovisset, in urbem revertitur.

Lescara Cypriorum pagus ad Turcas deficit.

Qui Lescaram pagum incolebant, se hosti dedidere; exemplum propinqui sequuti in Turcarum potestatem ultro concessere. Id pergratum Basæ fuit, qui comiter exceptos, ultro citroque commeandi facultate data, cum eorum rebus incolumes servari jussit, hac humanitate eos, qui intra montes se receperant, ad se attrahere posse ratus, quos per Lescaræ primores pollicitis, donisque solicitabat. Jamque multi ad defectionem spectabant, cum Leucosiæ magistratus, ut his initiis obviam iretur, multa exoriri tum inde incommoda prospiciens, Plovenium cum Epirotis equitibus centum, Gregorium Dantæum cum sexcentis ordinum militibus, quorum uxores filiique veluti obsides in urbe erant, mittunt, qui in Lescarenses, feminis puerisque exceptis, ferro atque igne sæviant. In itinere hostium manum præda onustam adorti, partim fundunt ac cædunt, partim captivos efficiunt. Mox noctu per acclivia montis ad pagum delati, inopinantes somnoque consopitos homines inveniunt, atque ad unum omnes obtruncant: quadringentos fuisse ferunt; pueros, feminas capiunt, supellectilem asportant, pagum incendunt, ac solo æquant; ea res reliquos perterrefactos in officio continuit.

Plovenius Vicetinus in Lescarenses animadvertit.

Turcarum copia in Cypri oppugnatione.

At exscensione copiarum, de quibus diximus, facta, centum ac quinquaginta hostium navigia, ut Mustapham cum reliquis in Cyprum deveherent, in Ciliciam revertuntur. Universo exercitu lustrato, quinquaginta peditum millia, atque in

1570 iis sex Janizzerorum recensita feruntur; duo millia ac quingent ad bellandum expediti equites; vectorii totidem; fossores a tria millia; bellica tormenta triginta, quæ partim quinquaginta partim librarum centum pondus excuterent; duæ insuper in gentes machinæ, quæ *mortaria* vocantur; falcones quinquagin ta. Tot copiis in Cyprum delatis, quam ex duabus præcipuis re gni urbibus potissimum oppugnandam susciperent, Bassæ con sulunt.. Pialis erat sententia, ut Tamassus primum invaderetur paucorum dierum spatio capi urbem posse affirmans: ea occupa ta, brevi Leucosiam quoque casuram, quæ patentibus assurgen campis, undique ingentibus circumfusa copiis, longe a mari si ta, inutili turba pressa, diu absque recentibus subsidiis defen di non posset. Mustaphas contra, ad Tamassum tempus mini me terendum esse, censebat; neque ingentes coactas tanto la bore copias, quarum fama universam Europam repleverat, ina ni cunctatione distinendas esse: primum regni caput, Leuco siam, invadendum, in qua nobilitatis flos, incolarum ex tot insula infinitus prope numerus, divitiæ diuturna pace conge stæ, haud ignobile victoriæ præmium ostentarent: ea capta quid, victoria militum sublatis animis, impedimento futurum quo minus statim Cypro universa potirentur? An vero in ean insulæ partem, ubi Tamassus jacet, traducendum exercitum quæ telluris humilitate, scaturientibus aquis insalubris., atqu ob immensum solis ardorem, fœdis, exitiosisque vaporibus ob noxia, momento gravissimis ægritudinibus copias omnes affice ret? Mustaphæ rationibus & auctoritati illud quoque accesserat quod a captivis, & exploratoribus nunciabatur, copiarum, at que ducum robur in Tamasso esse. Leucosiæ itaque oppugna tione decreta, cum universis copiis eo Turcæ contendunt. Eo dem tempore peditum quatuor millia, equitum vero mille Ta masso appropinquare jussi, ut Baleonium eggressum forte paran tem, atque infesta itinera reddere conantem reprimerent: septi mo kal. augusti equitatus se in conspectum Leucosiæ dedit.

Turcarum sententia de Tamasso aut Leucosia oppugnanda.

Mustaphas Leucosiam aggredi decernit.

Interea Eugenius Singliticus, Rochasii Comes, qui Baleoni loco belli pondus sustinebat, summo studio ad urbem tuen dam necessaria curabat; modo Italicos milites propositis præmii allicere, modo Cyprios, otio ac deliciis molles, insueto bell terrore commotos, spe erigere, cunctosque ad patriam ab imma

Eugenius Singliticus militum Leucosiæ præsidii præfectus.

ni

1570

ni hoſte tutandam ſuaſionibus, adhortationibus incitare. Erant intra Leucoſiæ mœnia mille ac trecenti Itali pedites; ordinum tria millia; incolarum duo, quibus ære publico ſtipendia perſolvebantur: ſexcenti haſtis, ac fiſtulis ferreis abſque gladiis armati; ab Cypria nobilitate ex domeſticis ſervis proprio ære adſcripti mille; Epirotarum equites quingenti, pedites ducenti; tormentorum magiſtri e Cypro ducenti, ex Italia ducenti ac ſexaginta; agreſtium hominum octo, foſſorum quatuor millia; reliqua iners, atque inutilis turba, ut eorum, qui Leucoſia continebantur, numerus quinquaginta millium ſummam conficeret; qui impares licet ad hoſtes repellendos, atque ad urbem diutius tutandam cenſerentur, Italico præſertim peditatu, in quo ſumma belli ſita erat, imminuto, ac prope exhauſto; attamen imperatoris virtute errata hominum, ac fortunæ aliqua ex parte corrigi potuiſſent, ſi eum virum nacta Cyprus eſſet, qui prudentia, conſilio, fortitudine periclitanti egregiam opem tuliſſet. Verum, Laurentio Bembo, legato, defuncto, Nicolaus Dandulus ſucceſſerat, cujus ad tantum onus ſuſtinendum neque par animus, neque virtus erat; inani quadam prudentiæ, atque indefeſſi roboris opinione ad eam dignitatem ſublatus, ceterum obtuſo ingenio, nullo fere rerum uſu ad magna obeunda munera aſſuetus, in quo optima ſæpe conſilia iracundia, familiari ejus vitio, pervertebantur. Is igitur appulſu Turcicæ claſſis perculſus, neque expediti quidpiam conſilii capere, neque ubi opus erat ſuppetias ferre, neque quidquam, ut in ſummis periculis conſtitutos cordatos viros decet, prudenter adminiſtrare noverat: nondum ex foſſis, uti oportuerat, egeſta humus; nondum militibus impertita tuendæ urbis munia; nondum incolarum copiæ evocatæ; civitas commeatu parum inſtructa. Cum igitur tot incommodis extemplo obviam eundum eſset, publico edicto cautum, ut quæ quiſque in agris frumenta caperet, in urbes convehendo ſua efficeret; at illorum magna pars in pagis agriſque relicta, hoſtibus præda fuit. Copiarum delectus magna cum celeritate habitus, qui prius ex legionariis dimiſſi fuerant, regredi juſſi.

Nicolaus Dandulus ſummus in Cypro præfectus, & ejus deſidia.

Dum hæc a noſtris geruntur, atque de urbe defendenda, de hoſtium conatibus impediendis conſulitur, Turcæ, propius admoto exercitu, tentoria explicant, tormenta diſponunt, caſtra,

1570 nullo obsistente, communiunt: inutili tantum ex mœnibus tormentorum displosione præpediti, frustra Epirotis, ac quandoque Italis erumpentibus, levioraque certamina committentibus, cum ob paucitatem extra tormentorum jactum cum hoste congredi, ac manus conserere prohiberentur. Andreas tantum Cortesius, Epirotarum equitum præfectus, cum propius, suis relictis se se in hostes intulisset, eorum multitudine circumseptus, ingentibus virtutis ac fortitudinis, acriter dimicando, signis editis, est interfectus. Omni eo tractu, qui a Divæ Marinæ usque in Aglangiam protenditur, castrametatione occupato, quatuor objecta propugnacula Turcæ ambiunt: qua copiæ pertingere nequibant, centum equites, pedites totidem ad commeatus, & subsidia intercipienda submittunt. Oppugnatione instituta, per aliquot dies mœnia continuato, verum inutili opere quatiebantur; nam globi in aggeres, qui ex cespitibus conflati erant impacti, nullo nostrorum detrimento, molliter impresso tantum vestigio, excipiebantur. Inde hostes vineas agere, cuniculos suffodere, quo tecti nostrorum tormentorum ictus eluderent propugnaculisque tuto succederent, nunquam die aut noctu intermisso opere, moliebantur.

Cortesius Epirotarum equitum præfectus a Turcis interficitur.

Dandulus, qui vana spe deceptus tot aggeribus communitæ urbi nihil adversi contingere posse arbitrabatur, ingentes operas immensumque fossorum numerum conspicatus, trepidare, excidium præsagire, sibi animo cuncta in pejus subjicere cœperat Baleonio absente, neminem esse, qui vel militari disciplina, vel tuendorum oppidorum experientia tantum impetum sustinere posset; complures primis eruptionibus Italos pedites absumptos quid igitur reliquum, nisi ut alio spectans, si qua posset, labentibus rebus opem imploraret? Quarto igitur kal. septembris speculatoria biremi in Cretam missa, magistratibus, quo loco res Leucosiæ sint, significat; rogat, obtestatur, si Veneta classis adhuc in Cretam non applicuerit, Zannio imperatori perscribant iter urgeat; si obsessis opportune subvenire cupiat, moras abrumpat; jam enim dirui propugnacula, ruinas edi, hostes cito in urbem irrupturos, omnem cunctationem exitiosam fore. Missi præterea Tamassum, qui a Baleonio peterent, ut statim ad præsentem opem Leucosiæ ferendam, subsidio militum traducto se conferret. Verum nequicquam a Zannio, qui Cretæ detineba-

Dandulus a Creta Magistratibus subsidia postulat.

Dandulus Baleonium ad Leucosiam propugnandam frustra evocat.

1570

ur, auxilia, ut mox dicemus, petita; neque a Bragadeno uidquam impetratum: cum ad urbis tutelam, quæ ſuæ cu:odiæ a Senatu concredita fuerat, Italico peditatu egere ſe af:rmaret; Baleonioque licet cupienti diſceſſum minime permi:t, ne (ut dicebat) itineribus omnibus inſeſſis, certo egregium .ucem periculo objectaret. Sed acrius inſtante Dandulo, ut ei rofectio permitteretur, cum Baleonius in præfecti voluntate ſe aturum diceret, eique poteſtatem abeundi Bragadenus face:et, quid conſilii caperet, Baleonius anceps, in re ſummi moıenti nihil decernere auſus, Tamaſſi ſubſtitit: qua ex re magna ı Dandulo animi conſternatio eſt conſecuta. Nam præter Italiım peditatum, reliquæ fere omnes (ut diximus) copiæ ex inɔlis partim delectis, partim ſtipendia publica vel privata merenbus conſtabant, qui neque uſu (quod plerique tirones eſſent) eque armis cum hoſtibus conferendi videbantur, cum multis aſtæ, aut fiſtulæ ferreæ non ſuppeterent, quarum loco contis, :que alabardis utebantur. Machinis vero bellicis, atque oıni tormentorum genere quamvis apprime inſtructa civitate, eque tormentarii magiſtri fortes ac ſtrenui, ejuſque artis peritiſmi deeſſent; foſſorum quoque ingens numerus ad quæcumque ɔnficienda opera idoneus; terra quoque ad retractos aggeres exuendos, quibus tuto noſtri ſe reciperent, ſuppeditaretur: atımen vel præfectorum diſſidentium altercatione, vel Danduli eſidia ac torpore, vel fatali quadam lege, qua florentiſſimæ ciitati interitus deſtinabatur, nihil imminenti periculo vel averendo, vel ſuperando opportunum, nihil ex militari præſcripto gebatur; cœptum quoque de interioribus aggeribus ducendis pus, quo maxime oppidorum propugnatores niti ſolent, ob iſſentientes ſententias aliquando intermittebatur.

Præfectorum Leucoſiæ diſſidia.

Uſu profecto non ſemel cognitum, & compertum eſt, quanum in bello adminiſtrando unius imperatoris ſpectata prudentia, c virtus valeat; nullam fere adeo ingentem, atque arduam rem :ſſe, quam unius viri ſolido virtutis fundamento ſubnixus animus, d exitum perducere nequeat: contra in magnis rebus gerendis ıon ſecus atque in ægrorum ſanandis corporibus accidere, quos medicorum turba ad interitum perducit: ac veluti diſſentientibus nautis, ſi nemo adſit, qui auctoritate, & conſilio ſingulis imperando, univerſos in officio contineat, certum turbato ven-

1570 tis mari naufragium imminet; ita in bello, ni ſummum imperium præſtanti viro committatur, cujus dicto inferiores præfecti obtemperent, infauſtus, atque infelix plerumque exitus manet. Prout nobili huic urbi contigiſſe exploratum eſt, cum ea, quæ noſtris deerant, hoſtibus abunde adeſſent: ſummum in duces obſequium, mira obedientia, ingens ſolicitudo, ſingulare in imperatis faciendis ſtudium; milites incommoda duroſque militiæ labores perferre aſſueti, quos nec ſolis ardores æſtate media, fervidiſſima regione, neque die, noctuque aſſidua opera deterrere poterant. Muſtaphas vero ſtimulos cunctis addebat; nunc pœnæ metu, nunc præmiorum ſpe ſingulos ad ſua ſtrenue obeunda munera incitabat: cumque jam tranſverſis aggeribus tecti prope ad urbis foſſas perveniſſent Muſtaphas cum Piali munera partitus, duo propugnacula quorum alterum Podacatarum, Conſtantium alterum vocabatur, oppugnanda ſumpſit. Muſaferro Baſſæ Davila, Tripolitanus Draviſio contigere.

Supplicationes a Leucoſienſibus indictæ.

Noſtri cum acrius in dies urgerentur, atque prope portas ingenti circumfuſo exercitu ſtare hoſtem animadverterent, neque ſatis in humano conatu, ac viribus præſidii ſitum eſse intelligerent; ad Divinam opem obnixe implorandam confugiunt in preces effuſi, publicis indictis ſupplicationibus, templa adeunt; ante ſanctiſſimam Euchariſtiam genibus provoluti, ex immo petitis corde precibus, Deum Optimum Maximum exorant, ne extremo urbis periculo, quæ ſemper ſanctiſſimam ejus religionem coluerat, pro ſua in humanum genus immenſa pietate deeſse velit; pro patria, pro libertate, pro religione pugnantibus præſens adſiſtat; omnipotenti vi nominis ſui hoſtes perdat, ac diſſipet. Pia hæc populi ſtudia Franciſci Contareni, Paphi Epiſcopi, religio atque chriſtianis virtutibus imbutus animus mirifice adjuvabat, a quo, Philippo Mocenico, Leucoſiæ Archiepiſcopo, abſente, nullum officii genus, quod in ſummis periculis ab egregio Antiſtite expectari poſset, omittebatur, adhortationibus, exemplo, obteſtationibus ſingulos monendo, veræ pietatis admotis facibus, in hoſtem incendebat, cunctos licet tot periculorum mole ſeptos ad meliorem ſpem erigebat. Inde erectioribus animis ad urbem tuendam inflammati alacrius opera militaria obibant; intenſiori

Franciſci Contareni, Paphi Epiſcopi, pietas & virtus.

1570

cura ac vigiliis propugnacula custodiebant; qua ab hostibus magis timendum erat, aggeres, quibus protegerentur, summo studio communiebant.

Interim Turcæ frequenti sclopporum displosione eos, qui in mœnibus erant, ita affligebant, ut vix ex aggere conspectum sustinere possent, ac majoribus quibusdam tormentis ad eam urbis regionem, quæ Sanctæ Marinæ dicitur, erectis, ingentium pilarum horribili fragore privatas domos disjiciendo, inaudito tremore cives, plebemque complebant. Eorum stupenda opera non absque magna nostrorum admiratione summa celeritate, atque artificio confecta conspiciebantur. Munitiones urbi adversæ ad id fastigium perductæ, ut ex iis tuto pugnare, tormenta contorquere, sagittas, atque arte elaboratos ignes in urbis mœnia ejaculari possent, quorum attactu gossipia, quibus ad globos excipiendos nostri uti consueverant, incendebantur. His difficultatibus propugnatores pressi cum in dies absumerentur, nec peramplæ custodiendæ urbi sufficere, nec eruptionibus adoriri, aut turbare hostem possent: reliqua in tormentis spes esse videbatur, quibus & hostium conatus impediri, & opera disturbari posse confiderent: qua in re Antonii Berettini ingenium, in machinisque bellicis tractandis peritia eluxit. At cum perpetua glandium verberatione libratores prosternerentur, brevi eorum quoque numerus valde est imminutus. Interim ad labrum fossæ mœnibus oppositum Turcæ successerant, atque, eo perforato, fossas subjerant, & egesta humo, cum a nostrorum tormentorum ictibus tutos se reddidissent, ligonibus propugnaculorum fundamenta suffodere cœpere, ac quibusdam veluti gradibus faciliorem sibi adscensum ad propugnacula invadenda reddidere. Inde Constantium, ac Podacatarum, veluti propugnatorum virtutis facturi periculum, aggrediuntur. At inopinato, repentinoque conatu Constantii milites perculsi adeo molliter eorum impetum excepere, ut ex Turcis complures audacius progressi, ultra protectorios aggeres se se inferrent. Verum supervenientibus cum suis cohortibus Paulo Guastio, atque Andrea Spellensi, non absque ingenti jactura fortiter pulsi sunt, e nostris aliquot desideratis, inter quos Andreas ipse, inter primos acriter dimicando, confossus occubuit.

Antonii Berettini machinarū tractandarum peritia. Turcæ munitiones Leucosiensium adorti repelluntur.

1570 Exin Turcæ quatuor propugnaculorum frontes exſcindere aggreſſi, neque tormentorum ejaculationibus, neque ulla vi depelli poterant, ut jam cominus pro civitate tuenda in propugnaculorum ruinis certandum foret. Itaque cum nullius certi auxilii ſpes oſtenderetur, erumpendi in hoſtes conſilium ſeſe objiciebat, quod hucuſque conſtanter abjectum fuerat, tum ob Italorum militum paucitatem, tum quod in plebe plerumque imbelli, neque militaribus functionibus aſſueta, atque in agreſti turba parum præſidii ſitum videretur. Italis namque compluribus ob ægritudines, quæ ea æſtate ſævierant, extinctis, multi inſuper ex iis, quorum cuſtodiæ quatuor propugnacula concredita fuerant, ab hoſtibus quotidie interficiebantur, ut ad ſexcentos tantum bello idoneos redacti eſſent. His fiebat ut eruptiones Dandulus, ac reliqui duces non permitterent. Rebus tamen urgentibus, & periculorum propinquitate permoti, præfectorum, militum, civiumque precibus defatigati, animos flexere. Decernitur itaque, ut elatis ſignis Italorum peditum pars, popularium, atque agreſtium manus ad millia circiter, Cæſare Plovenio duce, qui vices Rochaſii gerebat, Alberto Scoto, Joanne Baptiſta Ariminenſi præfectis, in Turcicas ſtationes erumpant, opera disjicere, tormenta, adactis in ſpiramenta clavis, configere conentur. Equitatus, qui opem peditatui ferat, inſtruitur. Quingenti Epirotæ equites, ducenti ac quinquaginta Leucoſienſes ad Salinarum portam conſiſtere jubentur, ut peditatui in eorum munitionibus, ac vineis Turcas adorituro præſto ſint, atque a lateribus invadant. Decimo octavo kal. ſeptemb. Deiparæ Virginis aſſumptioni ſacro die, meridiano tempore, ſolis æſtu torrente, Turcis nil hujuſmodi opinantibus, cum negligentius cuſtodias habentes, alius alio diſceſſiſſet, quidam diutino labore feſſi, ac curis ſoluti ſomno corpora reficerent, noſtri urbe egreſſi, ſeſe uſque in hoſtium aggeres intulere; magnam illorum ſtragem, pleroſque gladiis, atque alabardis confodiendo, edidere; reliquos metu perculſos fuga ſalutem quærere: adnixius inſequuti, duabus munitionibus potiuntur; quinque tormenta configunt; ingentique clamore, ac ſtrepitu in caſtra perlato, tumultus ac conſternatio exorta, fere omnes in fugam egerat, ita ut nonnulli tentoria quoque relinquerent. Conſtans multorum opinio fuit, ea die tormenta adimi, occupari

Leucoſienſes ex urbe erumpunt, hoſtes proſternuntur.

ag-

aggeres, urbemque ex hostium faucibus eripi potuisse, si equitatus, uti statutum fuerat, affuisset. Verum Dandulus optime instituta consilia evertit, equitesque egressu prohibuit, ac juniores nonnullos, quos ætatis fervor, generosusque animi impetus in hostem ferebat, erumpere conantes, propria manu avertit; mirumque in modum exardescens, nulli neque ex Cypria nobilitate, neque ex Epirotis equitibus e mœnibus exitum permisit. Inde hostibus, coacto equitum agmine, haud difficile fuit, nostros diuturna pugna, atque ingenti calore fessos aggredi, cunctisque subsidiis destitutos ingenti cæde afficere. Nam etsi Plovenius una cum Alberto Scoto, & Joanne Baptista Ariminensi, globo suorum facto, munitionem captam fortiter tutati diu, acriter ingruentibus Turcis obstitissent, eorum multitudine potius, quam virtute victi, non sine ingentis fortitudinis laude cecidere: ex militibus septuaginta, centurionibusque aliquot desideratis, reliqui fere omnes saucii intra urbis mœnia cum Turcarum exuviis se recepere.

1570

Dandulus subsidia suis impedit.

Plovenius & alii strenue dimicantes occumbunt.

Hoc eventu & Turcæ, ne quid in posterum a repentinis eruptionibus timerent, ad firmiora præsidia munitionibus adhibenda incitati, & propugnatores ab omni spe extra mœnia quidquam tentandi depulsi sunt. Itaque nullo repugnante, propugnacula diruere, aggeres a nostris confectos, subducta humo, demoliri, quidquid indefesso opere nocte sarcire conabantur, die prosternere, cum & a tormentorum jactu tuti essent; nostri neque in muris consistere, neque ex aggeribus caput exerere possent, quin statim glandium procellis dejicerentur. Verum ne penitus afflictis, ac prope perditis rebus decessent, Palatio Fanensi præfecto suadente, bini retracti aggeres in Podacataro, & Constantio propugnaculis instituuntur. Joannes Sozomenus in Davila, & Tripolitano receptus, nullo hosti spatio relicto, sibi delineandos sumpsit, qui confici nequaquam potuere. Turcæ ex ruinis tutos sibi gradus, quibus scanderent explicata acie, atque impetum in urbem facerent, confecerant: inde modo levioribus, modo gravioribus aggressionibus, si qua irrumpere possent, tentare; nunc unum, bina modo, quatuor quandoque propugnacula eodem tempore adoriri. Sed a propugnatoribus acriter dimicantibus semper repellebantur; subire conantes vario armorum genere,

1570 re, globis, ignibus fabrefactis, saxorum ac stipitum libramentis, ingenti strage edita, dejiciebantur. Hac propugnandi ratione ex nostris quamvis pauci caderent, eo tamen majore detrimento id fiebat, quod in dies militum numerus absumeretur, pauci, iidemque assiduis laboribus, vigiliis, ærumnisque afflicti & confecti superessent.

Tot difficultatibus circumsepti, cum literis secretioribus exaratis notis certum hominem Tamassum mittunt, auxilium cadenti civitati implorant: ad extremum ventum; ni opem ferant, jam de Leucosia actum esse. Responsi mora, interceptum ab hostibus hominem fuisse, uti contigerat, cum suspicarentur, captivum ante mœnia Turcæ objiciunt, ut subsidii spe omni amissa, nostri deditionem faciant. Rursus Joannem Baptistam e Sancto Columbano, militum præfectum, virum prudentem atque impigrum, Tamassum proficisci jubent. Is, cum incolumis eo pervenisset, mandata exequutus, Cerinium reversus, paucosque ibi, ne in hostium manus incideret, dies moratus, tandem noctu itinere confecto, spe subsidii penitus præcisa, urbe excipitur. Hoc frustrati effugio, literis ac nuntiis agrestes, qui intra juga montium sese abdiderant, ad auxilia ferenda, magnis propositis præmiis, solicitant. Missi, ab hostibus, qui omnes semitas militaribus præsidiis obsepserant, capti, in nostrorum conspectum obtruncantur. Verum nulla re Italorum mentes commovebantur; in Cypria nobilitate incredibilis ardor, atque ad extremum usque spiritum in patria tuenda constans atque infractus animus, qui nulla alia re magis, quam Venetæ classis spe sustentabatur; in ea & hostium cladem, & ipsorum salutem sitam esse rati.

Joannes Baptista a Sancto Columbano ad auxilium petendum Tamassum mittitur.

Turcæ contra, ne subsidia in Cyprum tandem submitterentur, veriti, nostros assiduis laboribus fessos, ac prope confectos, si qua possent ad deditionem pellicere, atque incitare conabantur: crebras literas sagittis alligatas in urbem ejaculabantur, quibus Mustaphas modo magistratus, cives nonnunquam, sæpe plebem, nunc clementia ac præmiorum spe, nunc terrore acerbissimorumque cruciatuum minis ad deditionem solicitabat. Cum nihil neque pollicendo, neque terrendo hostes proficerent, milites, qui Constantii munitioni præerant, in colloquium adcersunt. Thomas Cyprius, ordinum cohortis

tis

ris præfectus (fide utrinque interpoſita, ut unius horæ ſpatio ab injuriis ſuperſederetur) quæ afferre velint, auditurum, atque ad magiſtratus delaturum, inquit. Extemplo complures e caveis ſe in foſſam ejiciunt; ex iis unus Muſtaphæ nomine, ita loquutus fertur: *Vehementer mirari Baſſam, ne reſponſo quidem tot miſſas in urbem literas dignatos noſtros fuiſſe. An non ſatis hucuſque ſummo eorum damno immenſas præpotentis imperatoris vires expertos? Quid præſidii reliquum? An in claſſe, quæ ſævis conflictata morbis e ſtationibus egredi nequiret? An in militum numero, ac robore, qui exhauſti, ac prope exanimes vix pedibus inſiſtere poſſint? Videant, ne temeritatis potius pœnas, quam conſtantiæ laudem ferant, ac pro victoris humanitate & clementia, iram furoremque experiantur: ſi ſe dedant, pacem a Rege potentiſſimo inviolatam, ſanctiſſimi jurisjurandi fide roboratam habituros; Græcis, bonis, dignitatibus, civitate relicta, annua tantum ſibi tributi nomine penſione ſervata, contentum fore; Italis pecuniam, commeatus, arma, tutamque in Cretam itineris facultatem præbiturum.*

Iis ad magiſtratus perlatis, lapſo, quod pepigerant, intervallo, tormenta in hoſtem excuti jubent; idem & horarii ſpatii finis, atque ex Conſtantio, & Davila globorum ingentium in Turcas ejaculationis initium fuit, ex qua plerique, qui aperto cælo in vinearum aggeribus conſtiterant, ſunt interfecti. Eo eventu per deditionem Leucoſiæ obtinendæ ſpe penitus hoſtes dejecti ſunt. Noſtris ſumma quæque experiri, mortem oppetere potius, quam turpiter cedere obfirmatus eſt animus. Fovere egregios hoſce impetus, ardorem alere, propinqua ſubſidiorum ſpe magiſtratus adnixi, transfugæ cujuſdam per eos dies in urbem excepti opportunitate in vulgus proferunt, literas Tamaſſo delatas, quibus chriſtianæ claſſis adventus nuntiabatur: atque ut cunctorum mentibus altius ea ſpes inſideret, præfectis, qui incolas in montium anguſtiis tutabantur, ut ignibus adventantis claſſis ſigna darent, injunctum. Ex quo tantum roboris, atque animorum incolis acceſſit, ut non defuerint, qui inani gaudio perfuſi (ea eſt imaginandi præditæ facultatis vis) aſportari tormenta, avehi ex caſtris tentoria conſtanter affirmarent. Turcæ interim, nunquam verberatio-

1570 tione intermissa, diversis ex locis propugnacula aggressi, nullum quietis, nullum remissionis locum defensoribus relinquere. Hieronymus a Calice, Joannes Dolionius, militum praefecti, glande icti in Podacatara munitione cecidere; in Constantia Gualterius Bergomas, praefectus, est interfectus: in Davila Jacobus Nores, Leptitanus Comes, sagitta in capite ictus, post tres dies occubuit: ejus obitum ingenti moerore ac lachrimis omnes sunt prosequuti, illum potissimum eo tempore ereptum fuisse, qui virtute, ac fortitudine periclitanti patriae opitularetur: in custodiis habendis solertem, plebis acerrimum adhortatorem, quacumque se hostes inferrent, & impetum facerent, fortissime dimicantem. Francisco Mariae ejus fratri propugnaculi cura tributa est.

Hieronymi a Calice & Joannis Dolionii caedes. Gualterius Bergomas, & Jacobus Nores occumbunt.

Minutis hisce praeliis & nostrorum numerus in dies imminuebatur, & hosti vires, atque audacia succreverat, nihilque jam obstabat, quin totis viribus in quatuor propugnacula invaderent. Mustaphas igitur cuncta ad urbis oppugnationem necessaria, atque opportuna parat: ut animi impetum in militibus augeat, qui primi, secundi, aut tertii moenia conscendissent, iis edicto publico praemia Sangiacatus decernit: qui vero primus captam urbem ingressus fuisset, huic Bassae honos proponitur. Tum universis viribus exercitum moenia subire imperat, ad pugnam adhortatur, animorum impetum acuit, praesentem victoriam, Leucosiensium opes, divitias oculis subjicit: cum iis pugnandum, qui numero pauci, vix aegris, atque tabidis membris arma sustinerent, qui toties victi, ac fracti justo praelio nunquam decertare ausi sint. *An hi* (inquit) *praeferoces vestros conatus excipere poterunt? an vestrum in urbem impetum remorari, quin aggerum munimentis perruptis, inudantes hostili sanguine fossas cernere, has viles animas prosternere, atque per stragis acervos vobis aditum non facere nequeatis? Ille ante alios egregius animi ex me debita virtuti praemia referet, qui primus hostium munimenta subire, victricia Ottomanorum Regum signa extollere, ac figere in munimentis audebit*. Militum accensis animis, quinto idus septembris, duabus ante solis exortum horis, eodem tempore totis viribus quatuor propugnaculorum oppugnationem aggreditur; Caramano Bassae Podacatarum, Musaferro Constantium

Mustapha ad suos adhortatio.

obtigere; Muſtaphas Davilam ſibi ſumpſit, eoque prætoriano- 1570
rum militum robur contulit; Ali Tripolitanum aſſignavit.

Turcæ per ruinas adſcenſum moliuntur, cominus ſagittis, acinace, ſaxorum atque ignium fabrefactorum miſſilibus rem agunt: ſcloppettarii, ad id pugnæ genus armorum gravitate inutiles, in vineis conſiſtunt. Qui Conſtantium, Davilam, ac Tripolitanum tutabantur, ingruentium impetum fortiter excipiunt, acriter repellunt, nemini ex aggere deſcenſum permittunt; ſi qui tentare auſint, morte pœnas luunt. Pugnatur utrinque acerrime; noſtri pro aris ac focis, pro religione; illi pro præda, pro dominatu. Tantumque vivida propugnatorum virtus potuit, ut ſi in iis, qui Podacatarum tutabantur, par virtus extitiſſet, ea die ſervata civitas foret. Verum cum milites ſomno conſopitos, cuſtodiaſque negligentius obeuntes Turcæ offendiſſent, magno impetu aggeres adorti, nullo obſiſtente, occupavere. Qui Conſtantio præerant, ex faucibus, quibus recta in Podacatari frontem proſpectus erat, corruſcante tormentorum igne, ordinatam aciem, explicatis vexillis, in propugnaculi aggere conſiſtere conſpicati, initio noſtros, qui Turcas repuliſſent, arbitrabantur. Sed cum, nondum inalbeſcente die, incerta luce ægre res internoſci poſſet, quid ea in parte agatur, ſpeculatum mittunt. Propugnaculum a militibus relictum, hoſtes in aggere conſiſtere, ſed deſcenſum adhuc in urbem non moliri cognoſcunt, ea fortaſſe de cauſa, quod cuniculis ſuffoſſis repente opprimi vererentur. Ea re cognita, ſtatim quatuor muralia tormenta in Conſtantii propugnaculi faucibus diſponunt; bina catenis, bina globulis ferreis infarciunt, quæ eodem momento in hoſtes contorta ingentem ſtragem edidere; ut nonnulli etiam ex iis, qui ſupererant, exanimatorum corporum fragminibus humi proſternerentur.

Turcæ, Podacataro propugnaculo occupato, Leucoſiam capiunt.

Ceterum cuniculorum timore ſoluti, refecti animis, viribuſque aucti munitionem ingreſſi, Podacataro occupato, per urbis mœnia diſcurſantes, Conſtantii, Davilæ, ac Tripolitani interiora latera intercipiunt; atque a tergo Italos, & Epirotas frontibus propugnaculorum tuendis intentos adoriuntur. Eo ſtrepitu, ac clamore excitus Leonardus Ronconius, qui crure ſaucius domi detinebatur, illico devehi ſe ad Conſtantium jubet, atque in itinere ab hoſtibus interficitur. Eodem

fato

1570 fato Rochasius Comes abripitur, qui suorum militum manu redintegrare pugnam connixus, glande plumbea percussus, occubuit. Eo amisso, reliqui alius alio dilapsi, fuga salutem quæsivere. Verum in Constantii, Davilæ, ac Tripolitani munitionibus acriter adeo pugnabatur, ut tribus post solis exortum elapsis horis, adhuc Turcæ ex aggere dimicantes nihil proficerent; cum tandem, multitudine exundante, circumfusi, frontes deserere, atque adversi cum hoste a tergo invadente, confligere coacti, undique circumventi, profligantur, cæduntur, ac crudeliter obtruncantur. Pauci ex Italico peditatu, per medios hostes contis aditu patefacto, in angustas urbis semitas fortiter dimicando, Turcarumque impetum repellendo, sese recepere. Agrestium copiæ subsidio missæ, ingentem nostrorum internecionem ac stragem, hostemque civitatem ingressum cernentes, nullis adhortationibus, nulla vi, aut auctoritate sisti potuere, quin, passim abjectis armis, supplices se hostibus dederent, a quibus statim confossi deperibant. Neque Petri Pisani consiliarii, aut Bernardini Polani Salinarum præfecti auctoritas, aut virtus labentes erigere potuit. Nam Polanus inter confertam multitudinem dum retrahere ad pugnam quotquot potest, contendit, eodem lethi genere extinctus est. Jamque nullo ordine, nullis imperiis per vicos, ac semitas pugnabatur; oppidanorum ejulatus Turcarum acclamationibus, civium gemitus hostium ululatibus permixti exaudiebantur.

Qui e nostris supererant milites, forum occupant; magistratus eodem conveniunt; ac licet casu urbis perculsi, equis alius alias vecti, viarum ostia obstruere, hostibusque aditum intercludere conantur. Acerrime per duas horas dimicatum; ingruentes hostes pulsi; donec Aleppi Bassa cum equitatu superveniens, statim duos viarum exitus intercepit. Eo cum res deducta esset, jamque suprema clades instaret, Dandulus summus præfectus, Paphi Episcopus, aliique ex civium primoribus intra regias ædes sese recipiunt. Bassa, tribus ex mœnibus tormentis in forum convehi jussis, eos, qui adhuc strenue pugnabant, perterrefactos, turbatis ordinibus, locum relinquere coegit. Quorum plerique in ædium publicarum atrium conferti sese intulere, reliqui per vicos palantes, ac dispersi,

aut

aut obtruncati, aut capti fuere. Itali pedites, qui adhuc circiter octoginta ſupererant, nunquam intermiſſo certamine, ad Bembam uſque portam, hoſte inſiſtente, perveniunt, ibique denſata acie, multitudinis impetum egregie ſuſtinent. 1570

Interea Muſtaphas captam urbem ingreſſus, undantes ſanguine vias, jacentia humi corpora, oppletos cadaveribus vicos inſpiciens, ab armis ceſſare jubet; noſtriſque, qui publicis ædibus detinebantur, concordiæ ſigno dato, Cyprium quemdam, cui paulo ante in deditionem accepto fidem obſtrinxerat, ad Dandulum mittit. Is Muſtaphæ nomine cunctis vitæ incolumitatem pollicitus, una cum Tutio Conſtantio, ut deditionem magiſtratus nomine faceret, ad Baſſam remittitur; ſtatimque Dandulo jubente, arma abjiciuntur. E palatio exeuntibus Turcæ, qui illud circumquaque obſepſerant, conglobati, in fores impetu facto, nemine (quod arma ſinguli exuerant) repugnante, in atrium irrumpentes, cunctos abſque ullo diſcrimine memorando barbaræ crudelitatis exemplo contrucidavere. Nicolaus Dandulus, Franciſcus Contarenus Paphi Pontifex, reliqui magiſtratus, alii vel dignitate, vel nobilitate inſignes, eumdem caſum ſubiere. Eo facinore perpetrato, hoſtes nullo ordine, nullo præeunte ſigno, per urbem paſſim diſcurſare, irruere, circumfundi; in reliquias ſævire, domos diripere, templa demoliri; non matronarum, non ſacrarum virginum pudori, non ætati, non ſexui parcitum, quin omnes aut lethali ferro confoſſi interirent, aut in miſerrimam ſervitutem pertracti reliquum vitæ tempus omni ærumnarum genere conflictati tranſigerent. Auri, argenti, gemmarum, pretioſæ ſupellectilis ingens copia, ſed ad militum libidinem, atque avaritiam exſaturandam inferior, qui ſervorum vel indiciis, vel exquiſitis tormentis, a pleriſque opulentioribus, defoſſa terra, conditas divitias ſcrutati, nihil ad auri, atque argenti ſitim explendam intactum reliquere. Hic ſupremus labor, hæc poſtrema Leucoſiæ dies fuit, quæ nobilitate, opibus, viribus inſignis, per multos annos extra fortunæ aleam nullis obnoxia cladibus, aut calamitatibus floruerat. Viginti ea die hominum millia gladio cecidiſſe conſtat; viginti tantum ex Cypria nobilitate ſuperfuere. In capta urbe per novem dies hoſtes cum exercitu commorati, accenſis in quatuor

Muſtaphas Leucoſienſibus vitæ incolumitatē pollicetur.

Danduli præcepto Leucoſienſes arma abjiciunt.

Dandulo & aliis proceribus crudeliter necatis urbs a Turcis diripitur.

1570 tuor propugnaculorum ruinis ignibus, defunctorum cadavera, quæ publica non modo loca, verum privatas quoque domos compleverant, concremavere.

Ceterum ut insigni aliquo partæ victoriæ fructu Selymus potiretur, pulcherrimis matronis, selectis virginibus, puerorum atque adolescentium flore, egregia supellectile, tria navigia referta Byzantium mittere Mustaphas statuit. Magna vero Mahumetis Bassæ navi, una ex majoribus triremibus, ac myoparone oneratis, dum opportunus navigationi ventus expectatur, ignis repente in navi obortus, in proximamque triremem, ac myoparonem horribili fragore diffusus, momento viros, mulieres, ac prædam omnem absumpsit, navis magistro, ratiocinatore, ac sex Turcis tantum exceptis, qui natando ad litus appulere. Ex iis cognitum est, Cypriam matronam infandæ servitutis jugum perosam, patriæ excidium, civium, ac cognatorum ingentes calamitates, atque ærumnas lamentantem, generoso ausu in tormentarium pulverem igne injecto, memorandum facinus edidisse; tyranno victoriæ exuvias eripuisse: mulieris, quæ priscarum invictum robur, ac fortitudinem æquavit, nomen interiit.

Mustapha præcepto Danduli caput Tamassum defertur.

Eadem, qua Leucosia cecidit, die Mustaphas æreæ lanci Danduli præfecti capite imposito, per agricolam quemdam Tamassum ad Marcum Antonium Bragadenum, præfectum, deferri jubet: ni se dedat, eumdem illi manere exitum minatur. Is trecentis equitibus usque ad civitatis portas comitatus ejusmodi responsum tulit; Mustaphæ diceret, *ad extremum usque spiritum urbem tutari sibi constitutum esse; vires exereret; periculum faceret; propugnatorum robur, ac constantia quid posset, experturum*. Decimonono kal. octobris motis castris, Mustaphas Tamassum versus proficiscitur, victoriaque insolens, literis ac nuntiis præfecti animum rursus pertentat, si forte periculorum metu, atque adventantis exercitus terrore ad deditionem flecteret; sartas tectas vitam, fortunas, tutumque, quo sibi libuerit, iter pollicetur. Iisdem artibus Joannem Mariam Mutatium, Cerinii præfectum, Alphonsumque Palatium, qui militibus eo in oppido imperabat, aggreditur. Bragadenus una cum Baleonio infracti, atque imperterriti, si quis cum Turcarum mandatis, literisve ad urbem

Marci Antonii Bragadeni ad Turcas responsum.

Joannes Maria Mutatius, Cerinii præfectus, turpiter Turcis civitate tradita, perpetuo carceri damnatur.

ac-

accedere ausit, pro hostibus habiturum minantur. Qui Cerinio praeerant, licet initio oppidum intrepide se defensuros dictitassent, nec dum acie hostili inspecta, turpiter se dedidere, commeatumque in Cretam obtinuere. Mutatius, ac Palatius Venetias delati, perpetuo carceri addicti Decemvirum decreto, deserti per ignaviam oppidi poenas dedere. Ii quoque qui montium latebris tecti hostium impetum evaserant, Mustaphae imperium subiere; brevique insula universa, praeter Tamassum potitus, undecimo kal. octobris eodem cum copiis pervenit, atque in hortis ad vicum, quem *Adami pomum* vocant, tribus a Tamasso passuum millibus consedit. Classis quoque in eas oras contendit, ut instantis oppugnationis metu nostros ad deditionem compelleret.

1570

Mustaphas ad Tamassi oppugnationem copias duxit.

Bragadenus praefectus, vir acer atque impiger, strenui imperatoris munera obeundo, milites, cives, plebem ad urbem tuendam adhortatur: atque a divinis, uti decebat, exorsus, in foro summa totius civitatis frequentia missarum solemnia celebrari jubet. His peractis, cunctos jurejurando adigit, usque ad extremum spiritum Tamassum defensuros; quodlibet tormenti genus, mortem quoque ipsam, prius quam Reipublicae semel datam fidem fallant, oppetituros. Eadem die nonnullae emissae cohortes, levioribus certaminibus prospere depugnarunt. Hostes, in Bovis rupe portui adversa dispositis tormentis, tres in anchoris consistentes naves deprimere frustra connixi, e regione, quae Constantia appellatur, centum atque octoginta ab urbe passibus, quatuor erectis munitionibus, machinas ad moenia verberanda attraxere: aggeres insuper, qua navalium turris inspicitur, ad Limissanam usque portam perduxere, quibus scloppettarii tecti ingentem glandium procellam continenter die noctuque effundebant, verberatione ad navalium munitionem coepta. Nostri gravioribus excussis tormentis, duarum horarum spatio quatuor Turcarum ingentes machinas disjiciunt, ac prosternunt. Ex reliquis tribus partibus inani eventu hostibus res cessit, cum diurna opera nocturnis eruptionibus nostri everterent, tormentorum orificia obstruerent, munimentaque diruerent. Qua ex re cum nihil proficere, jamque annum in hyemem vergentem, complures suorum caesos Mustaphas animadverteret, castra a Tamasso movit. Baleonius discedere hostes conspicatus, in duas eorum munitiones impetum facit;

Marci Antonii Bragadeni virtus in Tamasso propugnando.

Mustaphas exercitum a Tamasso oppugnatione abduxit.

1570 harum alteram relictam jnvenit, ad alteram cum gladiis comminus dimicatum: hostibus turpiter fusis, in eorum conspectu munimenta, atque aggeres diruta, ac solo æquata sunt.

Christianorum ducum consilia de bello administrando & auxiliis in Cyprum importandis.

Dum hæc gererentur, de ratione belli administrandi, deque auxiliis in Cyprum importandis diversis sententiis in Creta disceptabatur. Aurias a profectione in Cyprum abhorrebat: *Neque anni tempus, neque in Veneta classe imminutum Epirotarum, ac militum numerum permittere, ut tuto in hostem iri posset, qui, exercitu e Cilicia in Cyprum traducto, de nostrorum adventu solicitus, nihil, quod ad firmandam classem spectaret, prætermissurus videretur: tutos receptus habere, remige abundare, copiis terrestribus subnixam, ab omni periculo immunem fore. Contra magnum a nostris classibus iter per hostium maria emetiendum; complures triremes claudicantes, ac parum instructas, adversis ventis ac fluctibus exponendas; infidas stationes, anni tempus in hyemem præceps, sævientia tempestatibus maria: tot tantasque vires, quibus christiana respublica in primis niteretur, incertis rerum casibus minime objiciendas: neque Venetis ipsis conducere, ut nulla rei egregie gerendæ spe, amici Regis classis adeo a Neapoli, atque Sicilia abduceretur, ut Numidarum prædonum incursibus paterent ea regna. Hæc ita se habere, arbitrantem, nequaquam tamen a Marci Antonii Columnæ sententia recessurum.* Columna, qui initio, nulla mora interposita, statim in Cyprum iter maturandum censuerat, cadavera, quæ Amphimaleo portui circumjecta litora oppleverant, intuitus, ob idque Venetam classem fere exarmatam ratus, plurimum pristini ardoris remittere videbatur, veritus, ne, suscepto frustra itinere, neque tuto cum hoste confligi, neque obsessis subveniri opportune posset. In eamdem sententiam Sfortia Pallavicinus, ac Jacobus Celsius, classis legatus, rapti, Cypri liberandæ, hostiumque immanes conatus avertendi unicam rationem rebantur fore, si vel recta in Hellespontum contenderetur, aut Eubœa universis viribus invaderetur: propinqui periculi metu perculsos hostes, ut suis rebus succurrerent, classem, copiasque a Cypro amoturos; ac si celerrime res conficeretur, haud difficile esse, ut quæ Cypriis damna illata fuerant, præclara aliqua urbium, aut oppidorum accessione rependerentur.

Zan-

1570

Zannius nutantibus hisce consiliis haud parum commovebatur, quod inutili cunctatione tempus elabi, Cyprios in dies majoribus periculis conflictari, nihil tot apparatibus, nihil concepta omnium opinione dignum fieri animadverteret. Itaque omni vi animique contentione, ut in hostem iretur, prælioque cum classe Turcica decerneretur, suadebat: *In eam sententiam ab Senatu mandata habere: nihil perfici præclarius posse, quam egregio hoc facto, & hostis insolentiam obtundere, & Leucosienses obsidione liberare. Nam quod Venetorum classem militum, ac remigum defectu parum navigationi, ac certamini aptam nonnulli affirment, inficias ire non posse, cælesti quodam impulsu morbis confectos complures in ea mortales occubuisse; attamen novo Italorum delectu militare robur auctum, remige ex Corcyra, Zacyntho, Cephalenia, Creta subventum: Græcos scloppettarios, sagittariosque non defuturos. Totis igitur viribus adversus hostes proficiscendum, neque indefensos Cyprios barbarorum avaritiæ, ac libidini relinquendos. Quibus enim* (inquit) *urbium, oppidorumve oppugnationibus imminens nobilissimo regno clades averti potest? Atque, ut omnia, quod pro difficillimo habetur, prospere eveniant, quis urbem, aut oppidum occupandum Cypro amissæ antetulerit? An non, Leucosia expugnata, perfacile hostes universa insula potituros, quo quid christianæ reipublicæ gravius, aut acerbius accidat? Ac ni belli ratio, ni publica utilitas adhortetur, an non tot mortalium Christi Servatoris cruore redemptorum ab acerrimo, ac potentissimo hoste obsessi voces, preces, ac lachrymæ animos flectent, quibus nisi vestra auxilia præsto adsint, indigne ac crudeliter pereundum sit? Cur igitur cunctamur? cur flantibus adhuc prospere ventis, non omnes ad iter accingimur? Adventus profecto nostri fama perculsi hostes vel obsidionem solvent; vel in oppugnatione occupati, classem milite vacuam nobis relinquent; aut si cum ea integra dimicandum erit, triremium numerus, militum robur, ducum virtus haud dubiam de hostibus victoriam referent, quos inopinato hoc adventu perturbatos & perterritos, aut turpiter discessuros, aut certam, si confligere ausint, vestris armis, ac virtute perniciem subituros sperandum est.* Cum Zannio Antonius Canalis, classis legatus, adstipularetur, Marcus

Zannii sententia de prælio cum classe Turcica committendo.

1570 Antonius quoque Columna consentiens, in eamdem sententiam Joannem Andream Auriam pertraxit.

Christiani duces in Cyprum proficisci decernunt.

Profectione in Cyprum decreta, ad Sitiam, olim Heracleam vocatam, classes convenere, ubi de maturando itinere cum a ducibus agitaretur, eadem in Auriæ animo aversio assurgebat: *Anni tempore, Venetarum triremium imbecillitate, exili rerum prospere gerendarum spe se deterreri: omnino ante octobris initium in occidentem vela daturum, neque regiam classem, cui propriæ quoque ipsius divitiæ, decusque niterentur, ingruentibus tempestatibus objecturum*. Zannius omnes moras discutere, adhortari, flagitareque pergebat, ne consiliorum perplexitate rerum adhuc præclare conficiendarum occasiones corrumperentur. Zannio adhærens Columna, Auriæ suadebat, *ne difficillimo tempore Venetis deesset, ne egregiam, & christianæ reipublicæ operam navandi, & sui nominis gloriam propagandi opportunitatem elabi sineret; nihil, eo abeunte, vel ad Cypri regnum obsidione levandum, vel ad hostis audaciam contundendam confici posse. Quid porro pertimesceret? an navigandi pericula? At, prospero vento flante, octo aut decem dierum spacio confici iter posse. An hostium potentiam? terra, marique distractas eorum vires? Porro id non suæ virtutis, non illius disciplinæ esse, qua ab incunabulis fere imbutus fuerat: magis præstare, suique Regis amplitudinem decere, fortiter cum hoste confligendo classem fortunæ, periculisque objectare, quam pugnam detrectando incolumem, sed ingloriam in occidentem abducere*. His permotus, ea demum conditione in aliorum sententiam Auria descendit, ut a nostris nautici panis copia sibi affatim præberetur, atque in singulis Venetis triremibus centeni milites essent; quod, ipso classem lustrante, præstitutum est.

Marcus Quirinus ad explorandum in Cyprum missus ad classem regreditur.

Marcus interea Quirinus, qui ad Turcarum res explorandas missus fuerat, decimo octavo kal. octobris regressus, e speculatoria hostium biremi cognovisse pertulit, adhuc Leucosiam stare, quotidie a nostris ingentem Turcarum numerum confici, qui, navibus, ac myoparonibus in triremium supplementum exarmatis, illisque ad centum ac quinquaginta redactis, christianorum adventu vehementer solicitabantur. Hoc nuntio confirmatis animis, cunctis ad iter habendum

ex-

expeditis, e Creta secundo vento solvere, Aloysio Bembo, Angelo Suriano, Vincentio Maria Priolo, trierarchis, speculatum praemissis. Classis socialis universa triremibus centum atque octoginta, duodecim galeatiis, onerariis Venetis quatuordecim, praeter minoris formae navigia, quae commeatu, ac bellico apparatu referta subsequebantur, constabat. Centum ac vigintiquatuor triremes Respublica; duodecim Venetas suo aere armatas Pontifex; quinque & quadraginta Philippus Rex contulerant. Milites, qui conscenderant, quindecim circiter millium numerum explebant. Horum mille in pontificia; quatuor in Hispanica; reliqui in Veneta classe censebantur. Ad haec eorum, qui sponte in militiam nomina dederant, ingens numerus, quos vel gloriae cupido, vel religionis ardor, vel in Rempublicam Venetam studium ex Italia, atque omnibus pene Europae regionibus ad hoc bellum attraxerant. Classis igitur Carpathum devecta, triduo trecentis passuum millibus emensis, ad Chelidonium promontorium, *Castrum Ruzum* hodie dictum, e regione Ciliciae, centum ac quinquaginta passuum millibus a Cypro distans, pervenit. Oborta tempestate, pontificiae, ac Venetae triremes portum, quem *Vathin* incolae appellant, inter Chelidonias & continentem cepere. Eumdem occupare quoque Auriam potuisse fertur, nisi aperto mari detineri ea nocte maluisset, non absque periculo, ut intensiore vento in occidentem abstractus, nostros deserere cogeretur. Verumtamen summo mane in conspectum se sociorum dedit, quo tempore Bembus, Surianus, ac Priolus cum captivis supervenerant, ex quibus Leucosiae excidium, Mustapham cum exercitu, Pialim cum classe Tamassum petiisse cognitum est.

1570

Christiana classis tempestate jactata.

Tristi nuntio vulgato, cuncti ingenti moerore, & lachrymis attoniti, ac veluti stupore defixi fatum nobilissimae urbis conqueruntur: *ambiguis ducum consiliis praereptam illius defendendae opportunitatem; hostes victoria elatos, reliqua insula potitos: Tamassum superesse: terra marique obsesso ni cito subveniatur, actum jam de regno Cypri esse*. At Zannius imis praecordiis curas, perceptamque molestiam premens, oris adspectu magnitudinem infractumque animi robur praeseferens, cunctos humanissimis verbis solabatur: *ne spem abjicerent*,

1570 *ne demitterent animos ; varios eventus bellorum esse ; modo huc, modo illuc fortunam adspirare : tantum ne quidquam in ipsis pristinæ virtutis, ac constantiæ deperiret, sperandum, integris viribus, ac classe, non diu hostes præsenti hoc victoriæ fructu lætos fore*. Inde Sfortia Pallavicino, Celsio, ac Canalio in concilium vocatis, eorum sententias exquirit : multa de Auriæ voluntate, de exitiali lue, quæ adhuc per Venetam classem grassabatur, de hostium viribus, de maritimis tempestatibus, de infidis stationibus, animis obversabantur; ex quibus progredi non absque periculo posse videbantur. Sed hæc tanti non erant, ut Zannium a suscepta de profectione in hostes sententia dejicerent; quinimo Francisci Duodi quinqueremium, Marci Quirini sinus Adriatici, Francisci Throni damnatorum triremium præfecti sententias poscit; qui, *sociatis classibus, audendum, inque hostem vadendum ; abnuentibus ducibus, revertendum*, censent.

Zannius ob Leucosiæ amissæ nuntium duces in consilium advocat.

At Sebastianus, Venerius, qui legatus in Cyprum designatus, classem in Tamassum trajecturus conscenderat, *non ambiguis sententiis exiguum hoc quidquid erat temporis conterendum, sed omni amota contentione, progrediendum*, acerrime contendebat : *Leucosiæ amissione pristinæ virtutis incitamenta minime deprimi, aut obtundi oportere ; in victoriæ cursu præda ac divitiis delinitos, molles oscitantesque victores a victis sæpe oppressos fuisse ? Cur idem Turcis quoque evenire non posse arbitrentur, quos vino, epulisque obrutos, ac demersos ingluvies, ac cupido a militaribus excubiis ad socordiam traduxerit ? Neque vero expectandum, ut, insequenti anno classe aucta, audaciores effecti, cito aut facile vinci ac superari nequeant. Non satis esse, subsidia militum in Tamassum inferre, quæ & navibus tuto importare haud liceat, & invecta oneri potius obsessæ urbi sint futura : impavido animo itineri insistendum : quidquid fortuna vel ad Cyprios sublevandos, vel ad prælium cum Turcica classe committendum objecerit, id fortiter obeundum*. His summa contentione atque impetu a Venerio, strenuo atque acerrimo viro, dictis, Zannius statim ad Marci Antonii Columnæ triremem, tribus præconsultoribus stipatus, accedit ? Aderant Columna ipse, Joannes Andreas Auria, Neapolis, ac Siciliæ triremium præfecti :

Sebastiani Venerii sententia de Turcis aggrediendis

1570

Christiani duces reditum in occidentem decernunt.

fecti : quid præsenti hoc rerum statu agendum sit consulitur. *Ut quamprimum , Ciliciæ oris relictis , vela in occidentem panderentur*, omnium sententia fuit, Zannio excepto, quippe qui tot immanes sumptus, tot summo labore, ac studio coactas vires , tantum triremium, ac militum robur , nulla re præclare gesta, turpiter concidere, æquo animo ferre non posset; attamen reliquorum sententiis abreptus discessum & ipse meditari coactus est.

Ne annus tot bellicis apparatibus insignis , nullo conatu, nullo fructu inglorius elaberetur, alicujus urbis, aut oppidi in hostili solo oppugnationem instituendam esse proponebat. Et erant qui Euboeam, vel Rhodum invadendam, aut recta Byzantium contendendum, suaderent. At Auria , longiori ad hæc conficienda tempore opus esse , neque periculis vacare, ajebat; atque ut id maxime cuperet, classem diutius ob itineris longinquitatem iis in locis detinere non posse. Ceterum si ita e re communi videatur, Aulonem, Epidamnum, aut Neocastrum, regiis ditionibus propinqua oppida, oppugnanda censere. Verum qui aliis quoque in rebus anceps fuerat, Zannio licet , ac Columna suadentibus, ne amplius ea perplexitate omnium mentes distineret, nihil certi, aut expediti consilii cepit. Zannius igitur magno doloris æstu jactatus, cum a reliquis sejunctus nihil aggredi posset, actuaria biremi literas ad Bragadenum, Tamassi præfectum, mittit : classium discessum, subsidia decreta, foederis negotia, quæque in annum sequentem comparabantur, significat , ad urbemque fortiter tuendam hortatur . Postridie ejus diei denuo concilio habito, de ratione itineris habendi disceptatur. *Postquam regredi*, Zannius inquit, *statutum est, ut omnes una se itineri committant, ac Zacynthum contendant, sibi videri: id inprimis & Venetæ funeribus exhaustæ classi, & pontificiæ necessarium esse , ibi nautico pane , ac si qua alia re opus sit, classi regiæ liberaliter subventurum .* Ad hæc Auria , *antequam ad regios portus appellat, multum sibi æquoris emetiendum superesse*, inquit; *quocirca statim Messanam versus dare vela decrevisse.* Tum Zannius, *quod sibi lubeat, id efficere penes ipsum esse. Enimvero & illi perbonorificum , & sui Regis dignitati consentaneum magis fore , ut qui una in*

1570 *Ciliciam usque provecti sint, conjuncti quoque revertantur, ne, Reipublicæ classe deserta, hostes ad postremum illius agmen carpendum alliciantur; cum præsertim ex iis, qui supererant, militibus, supplementa in Creta essent relinquenda*. His, atque aliis in eamdem sententiam dictis, neque Sfortiæ Pallavicini adjectis suasionibus, neque Columnæ adhortationibus permotus Auria, Turcicam classem, non modo Venetam non insecuturam, sed a Cypro non discessuram, pluribus persuadere nititur. Rursus Columna instante, *optime se*, Auria inquit, *quæ a Rege mandata habuerit, nosse: itaque quod magis Hispanicæ classi expediat, effecturum*. His auditis, Columna, ne sibi tributa a Philippo auctoritas maligne præriperetur ab Auria, subveritus, *a Rege sibi delatum imperium* respondet, *qui si secus mandasset*, *Auriæ obtemperaturum fuisse*. Inde incalescentibus animis, ad altercationes, ac fere ad jurgia deventum, Auria Columnæ imperia detrectante, Columna imperatorium jus a Rege acceptum tuente: *Suum esse præcipere; in Auriæ potestate mandata exequi situm: in ordinem redigere, atque cogere reluctantem non posse*. Cum nihil ab Auria impetraretur, a Veneta classe minime discessurum affirmante Columna, concilium exulceratis utrinque animis dimittitur.

Auria cum classe Hispanica in occidentem contendit. Classis Veneta ad Cretæ litora tempestate jactata.

Inde retro cursum classes flexere, biduumque disjunctis agminibus, ita tamen, ut in alterutras prospectus esset, navigantes, Carpathum delatæ, Tristanum portum tenuere. Mox iter insecutæ, supra Cretam relictis sociis, Auria in occidentem contendit. Nostri una cum Columna in Cretam flectentes, sæva oborta tempestate, cum ob propinqua litora septentrionale insulæ latus emetiri, atque in Amphimaleum, a quo longe aberant, portum se condere non possent, triremes nonnullæ Spinæ leonis sinum prætervectæ, jactis anchoris, consistere nituntur; aliæ in Candidæ urbis conspectum, quædam non procul a Rhythimna eodem se tutari præsidio conantur. Verum magis magisque luctantibus ventis, ac intumescente fluctibus mari, qui in adversos ab Argolico quoque sinu propellebantur, quæ minus instructæ armamentis, atque anchoris erant, vel ob vetustatem ingruenti procellæ resistere nequibant, laxatis late-

laterum compagibus, rimis fatiſcentes, aqua oppletæ, litoribus illiſæ naufragium fecere. In iis tres pontificiæ, tredecim Venetæ fuere. Minor tamen ea jactura viſa eſt, quod fortunæ malignitas ad homines non pervaſerit, qui omnes incolumes evaſere, tormentaque, ac triremium nonnullarum exarmata buſta non inutili noſtrorum diligentia recepta ſunt; ac tandem deſæviente mari, in Amphimaleum portum claſſis tota pervenit.

Pialis, ſocialium claſſium diſceſſu cognito, cum ſelectarum triremium manu ſe ſe uſque in Aſtypaleam inſulam intulit, in omnem occaſionem expeditus, ut vel noſtros inopinantes adoriretur, vel in Cretam uſque, prædæ cupidine, ac ſpe inflammatus, procurreret. Verum borea inſurgente abſtractus, ab inſtituto curſu deflectere coactus eſt. Noſtri ex Amphimaleo portu, tutiori ut loco conſiſterent, Cydoniam ſe contulere. Pialis vero in penitiora Aegæi maris devectus, cum iis in locis hyberna non ſatis tuta animadverteret, Byzantium cum claſſe repetere ſtatuit. Interea ut de noſtris rebus, ac conſiliis certior fieret, triremes quinque ſpeculatum miſerat: binas eodem tempore ad explorandos hoſtium ſucceſſus, quos jam Aſtypaleam appuliſſe cognoverat, Zannius proficiſci juſſerat; alteri Angelus Surianus, alteri Vincentius Maria Priolus præerat. Hæ cum aliquamdiu mari deerraſſent, ſupra Parum inſulam roſtratas quinque obvias habuere, quas licet hoſtium, non tamen armis inſtructas eſſe arbitrati, fortunam experiri, atque invadere ſtatuunt. Sed propius illati egregie ad prælium paratas conſpicati, Surianus Priolum, qui magno auſu in hoſtem ferebatur, ſigno edito, avocare nixus, proram obtorquet. Idem efficere Priolum conantem, Cortuglus præfectus ſua triremi adoritur. Priolus cum opportune flectere navigium nequiret, pugnam capeſcere cogitur. Minorum, ac majorum ſclopporum (quæ *moſchetta* vocantur) diſploſione, glandium imbre hoſtes offunduntur. Cum e Cortugli prora excuſſum gravius in noſtros tormentum ictu irrito fuiſſet, conſerta manu, proſpere a Priolo dimicatur, ſuperatiſ-

Pialis cum classe, Turcica Byzantium revertitur.

1570 tisque hostibus, triremi potitur. Interim a latere Præcojus, Neopatræ custodiæ præfectus, supervenit; prælium redintegratur, Priolus constanter atque intrepide hostium impetum sustinet, suos prece præmio hortatur, incitat, impellit: acriter pugnanti Matamoras, Turcicæ rostratæ præfectus, magno impetu in ejus triremem invectus, victoriam e manibus eripuit. Nam undique in lacerum, ac diffractum navigium irrumpentes Turcæ, ad unum nostros, qui certamini supererant, contrucidavere. Priolus ad extremum usque spiritum decertans, in postremo conatu glande ictus animam effudit. Cadaver a Matamora Chium delatum, ab insulæ sacerdotibus una cum triginta ex suis, qui in prælio occubuerant, humili tumulo, at gloriæ titulis excelso conditum est. Surianus cum celerrime pulsu remorum ex hostium se conspectu eripuisset, incolumis ad classis imperatorem infelici cum nuntio pervenit.

Vincentius Maria Priolus, Turcica triremi capta, strenue dimicando interficitur.

Iisdem ferme diebus Melitensium quinque triremes, quæ Petri Justiniani, e patricia Venetorum familia, Messanæ, uti vocant, *Prioris*, ac Hierosolymitanæ classis præfecti, qui bello Melitensi ob egregie, fortiterque gesta inclaruerat, imperio parebant, cum in hostes incidissent, eumdem fere casum subiere. Cum enim Proregis rogatu Hispana quædam navigia maritimam usque ad Senarum oram, ubi novis operibus arx muniebatur, prosecutæ fuissent, in reditu ad Gaulum (quod Junonis Sacrum olim dictum volunt) Uluzzalius Calaber insecutus, vigintiquinque triremium agmine circumsepsit. Melitenses, ingenti licet animi corporisque robore præditi, pauci a pluribus circumventi, diu resistere nequeuntes, complures fortissime dimicantes cecidere; binæ in hostium potestatem triremes relictæ; reliquæ, fuga arrepta, vix incolumes in Amphimaleum portum sese recepere.

Melitenses triremes ab Uluzzali captæ.

Dum hæc fiunt, non una in parte, vario eventu, ad summam tamen totius belli impari pugnabatur. Zannius cum e Corcyra in orientem vela daret, sex rostratas, incolis armatas triremes reliquerat, quæ haud exigua Turcis damna inferentes, ad Pargam, Epiri Reipublicæ oppidum, e Corcyræ regione situm, tutos receptus habebant. Qua re Græciæ Beglerbegus permotus, peditum atque equitum ad quindecim

millia

1570

millia coactis, tribus a Soppoto passuum millibus castra locat, necessaria ad oppugnationem instituit, specie Soppotum, re Pargam adoriturus; ut nostros, qui Soppotum tuebantur, ad deditionem compelleret. Ejus consilia cum Emanuel Murmurus, qui oppidum commeatu, bellicisque machinis instructum trecentorum militum præsidio tenebat, elusisset, paucos dies Beglerbegus commoratus, ne ab Epirotis, qui recens imperium Venetorum subierant, clausis itineribus reditu intercluderetur, jam enim summa montium, ut Soppoto ferrent opem, insederant; discessum molitur, seque, cum primum Delvinum pervenisset, copias tumultuarie collectas dimissurum, simulatis rumoribus, dissipat. Astu Beglerbegi cognito, Franciscus Cornelius, Corcyræ legatus, Pargam communiri, commeatus, ceteraque in usus belli necessaria importari jubet, nisi machinæ admoverentur tutari oppidum posse ratus. Sed cum ad illud quatiendum ex Nicopoli adversus omnium opinionem per confragrosas montium semitas convehi a Turcis tormenta comperisset, Natalem Cremensem, Corcyræ militiæ præfectum, Pargam proficisci, Beglerbego appropinquante, oppidanorum saluti consulere, tormenta asportare jubet. Eadem die, qua Pargam perducta hostilia tormenta sunt, Beglerbegus quoque cum copiis supervenit. Natalis licet tormentorum ictus oppidi mœnia sustinere non posse intelligeret; attamen cum per subsidialem maritimam portam cito cum incolis in rostratas triremes, ac lintres se ejicere posse sibi suaderet, primum impetum experiri voluit. Tormentorum vi mœnium magna parte strata, cum imparem se tuendo oppido animadverteret, intendentibus tenebris, conscendere statuit. Ea re ab hostibus animadversa, per murorum ruinas irrupere, ac pedites aliquot, qui nondum in triremes sese recipere potuerant, ad unum contrucidavere. Natalis Corcyram devectus, insani ausus nota laboravit, cum ejus culpa tormenta, commeatus, jumentorumque haud exiguus numerus prædæ hostibus cessissent: qui efferata rabie incensi, domos flammis absumpsere; mœnia solo æquavere; in saxa quoque ipsa, tectaque, quæ nostros exceperant, sæviere, nequicquam Francisco Cornelio ab Auria, qui biduo post cum classe rediens, Corcyram appulerat, auxilia flagitante; cum is

Parga a Turcis occupatur.

1570 is Messanam, nulla injecta mora, proficisci, neque medio autumno iis se se in locis detineri diutius velle, regiasque triremes vel incerto pugnæ eventui objectare, vel procelloso mari credere nolle affirmaret.

Catharinus Maripetrus a Zannio Venetias cum literis mittitur.

Zannius interim imperator Catharinum Maripetrum, qui de iis, quæ acciderant, Senatum doceret, cum sua triremi Venetias misit. Tum mille selectis peditibus, quatuor actuariis navibus, quibus Petrus Tronus imperabat, impositis, Aloysii Martinengii, Cidoniæ militiæ præfecti, auspiciis una cum commeatibus, ac bellico apparatu Tamassum misit. Cretenses triremes, damnatorumque decem, sub Marci Quirini, Sanctique Troni imperio, cum exarmatis tribus ac viginti Cretæ reliquit, ut ineunte vere Cretensi remige instructæ, ad militares obeundas functiones idoneæ essent. His ita constitutis, Zannius Corcyram contendit, Sfortia Pallavicino cum quatuor triremibus in Creta relicto, ut, quæ ad præsidia in Cyprum inferenda necessaria erant, comparatis, ipse quoque Corcyram se conferret.

Pontificiæ triremes tempestate jactatæ.

Columna cum triremibus quinis, quæ naufragio, ac morbis superfuerant, Corcyra solvit, triremibus senis, quæ illum Anconam usque Zannii jussu deducerent, comitantibus. Is cum per multos dies Cassiope turbato mari substitisset; tandem arrepto itinere, tempestate recrudescente, in Rhizonicum sinum est delatus. Ibi rursus mari ac ventis, qui e præruptis circumjectis montibus magno cum murmure frementes una cum denso imbre, tonitru, ac fulmine ruebant, jactatus, Ascrivium usque penetravit. Eorum turbine (quod a plerisque prodigii loco habitum est) prætoriæ triremis vexillum in aera abreptum, nec amplius inventum est; eo in loco fulmine cælo excusso summum mali tactum, qui medius usque ad ima dissiluit; ignisque in triremem delatus, cadis nonnullis sulphure oppletis incensis, triremis tegumentum corripuit; veritusque Columna, ne extemplo eadem flamma in pulverem tormentarium se diffunderet, cum suis in litus descendit; pro tempore quidquid supellectilis potuit, avehi jussit. Nec mora, pulvere accenso, distrahi momento triremem, tigna, ac tabulata terribili fragore per aera ferri, displodi tormenta, ex quibus, obtortis ad litora proris, ingentes

Marci Antonii Columnæ triremis igne absumpta.

tes

1570

tes globi in adversos montes ejaculati, terrificum strepitum edidere. Columna neque maris tempestate, neque cæli inclementia territus, Francisci Troni triremem conscendit; necdum mitescentibus fluctibus, Epidaurum veterem devehitur; magnoque ventorum impetu reflante, cum neque portum capere, neque obsistere tempestati posset, quibus anchoræ illigabantur, funibus perruptis, undis abrepta triremis, nautis nequicquam summo labore, remigio contranitentibus, prope frumentarias molas in litus impacta dissiliit; viri tamen, cum tormentis incolumes evasere. Inde altera conscensa triremi, post cæli, fluctuum, ignis, marisque injurias, Anconam, inde Romam pervenit, a Pio Pontifice summa honoris significatione exceptus. Iisdem fere casibus Sfortia Pallavicinus e Creta rediens est actus. Nam Corcyra ad Epidauri scopulum tempestate delatus est. A furente borea duo ingentia navigia, quæ in euripo detinebantur, impulsa, catenis ferreis, quibus fauces, obstruebantur, magno impetu perfractis, in scopuli prærupta saxa impegere; atque eadem fere ruina, Pallavicini triremem involvere, qui mox Pharum profectus, ibique gravi morbo correptus, recuperata valetudine, Venetias rediit. Zannius e Corcyra per literas a Senatu petiit, ut si quid ei de hyemanda classe libuisset, significaret; ac propterea, quod infirma valetudine uteretur, subrogari sibi imperatorem flagitavit. In Corcyra, aut Creta, donec illi publica mandata perferrentur, Senatus commorari jussit.

M. Antonius Columna Romæ a Pontifice exceptus.

Improsperis rerum hujus anni successibus perculsa civitas, haud parum commovebatur: ingentem mortalium numerum in classe extinctum; strenuos, ac fortes milites, ducesque amissos; Leucosiam, nullis immissis subsidiis, captam; nihil præclare gestum; immensam auri vim inani conatu profusam. Inde complurium concitati animi, præfectos traducere, Sfortiam, Zannium, legatos, ac reliquos insigniores duces criminari, cæli injurias, pestiferæ luis causas in eosdem congerere, atque ex eventu suscepta consilia metiri. Ex quo tandem eo deventum est, ut Zannius imperator Venetias vocatus, inter reos referretur; novi classis legati crearentur; militum quibusdam præfectis alii sufficerentur. Sebastiano Venerio clas-

Veneti cives in belli duces concitati.

Zannius in jus vocatur.

Sebastianus Venerius classis imperator.

1570 classis imperium majoribus comitiis cum Senatus prærogativa delatum est, qui tunc, Zannio e Creta discedente, trajectum in Cyprum præstolabatur. Classis legati Marcus Quirinus, Petrus Tronus designati. Sed jam Tronus, vir fortis atque acer, a pueritia maritimis in rebus enutritus, in Creta excesserat. Sancto Trono, damnatorum triremium præfecto, Adriatici maris custodia tributa. Et quia, ne ante acceptum de suprema sibi delata dignitate nuntium Venerius in Cyprum trajecisset, Senatus verebatur, classis legatum cum imperatoris auctoritate Augustinum Barbadicum elegit, virum eximia prudentia, ac virtute præditum; qui licet maritima nunquam munera obiisset, attamen magistratibus domi, forisque magna cum laude gestis, atque apud summos Reges legationibus ingentem adeo nominis famam, ac expectationem apud cives sibi comparaverat, ut ab eo omnia fausta, at felicia sibi pollicerentur; nullumque illius humeris onus impar esse existimarent. Is cum primum Corcyram attigisset, Zannius ad urbem venit, cum interim in classe adhuc funera funeribus cumularentur, neque caloris, vel frigorum vi teterrimæ pestis virus, quo quadraginta hominum millia absumpta fuerant, vinci posset. His cæli inclementia, fœdæque tempestates maritimæ accesserant; quibus navigatione impedita, ea, quæ difficillima tempora exposcere videbantur, expediri non poterant. Navigia quin etiam complura undis absorpta, vel impacta litoribus miserrime deperiere; nam præter triremes, quæ in Creta naufragium perpessæ fuerant, Quirina navis ad Prodonum fluctibus jactata, depressa est. Neque Venetis tantum, verum omni fere Europa sæviens procella annum memorandum ac funestum reddidit. In Neapolitano euripo complures Hispanicæ triremes notho in litus ejectæ, ac discerptæ sunt. Tyberis præter morem auctus magnum Romæ timorem incussit. Rhodanus in Gallia Narbonensi, Rhenus in Belgio intumescentes, magno impetu limites egressi, circumjectas regiones inundavere. Ferraria quoque horribili concussa terræ motu contremuit; templa, publicæ, ac privatæ ædes prostratæ; mœnia solo æquata; incolæ in agros effusi, intra tentoria, vel sub dio degere coacti.

M. Quirinus, & Petrus Tronus classis legati.

Augustinus Barbadicus classis cum imperio, legatus.

Venetorum adversi casus.

Europa aquarum illuvie multis in locis vexata.

Ferraria terræmotu concussa.

His efficiebatur, ut tot adversis exagitatæ mortalium men-

tes

1570

tes, de difficillimi belli exitu solicitæ, anxiis curis premerentur; cum præsertim quæ spes initio de christianorum Principum fœdere in communem hostem sanciendo illuxerat, sensim debilitata elanguesceret. Nam etsi per multos jam menses negotium Romæ agitaretur, inanibus altercationibus æstatem autumnus, Autumnum hyems exceperat. In Venetis ingens societatis ineundæ desiderium; par in Pio Pontifice Maximo studium: at Hispani Regis ministri sententiarum perplexitate cuncta involvere; complura, quæ ut Regi opportuna forent, ita Venetorum rationibus minime conducerent, flagitare pergebant; nonnunquam quæ de re proposita Philippus sentiret, ut ex Hispaniis perferrentur, poscere. Ac sane si in alia unquam, hac in re certe tunc maxime compertum fuit, privatas rationes publicis rebus officere, neque quidquam adeo in commune utile esse, quod minime propriis commodis prævertatur. Venetis nihil erat antiquius, quam ut celerrime fœdus, quo & hostes deprimi, & socii defendi possent, conficeretur; quapropter initio illius percutiendi Michaeli Suriano Senatus mandata dederat, ut iis legibus, quibus anno millesimo quingentesimo trigesimo septimo inita societas fuerat, majoribus tamen adjectis opibus, præsens quoque sanciretur. Legato injunctum, Pontifici significaret, tertiam impensarum partem, qua superiori fœdere obstringebatur, Senatui æquam non videri; tum quod Venetorum proventus, ac ditiones cum regiis minime essent conferendæ; tum quod Reipublicæ maritima loca in Turcarum faucibus sita magnas copias, bellicosque apparatus, quibus ægre sufficere posset, exposcerent: itaque curaret, ut aliqua tot onerum portione levaretur: quod vero ad imperium attineret, quæ a tribus classis imperatoribus pro majori parte decernerentur rata esse, atque ab eo, cui Pontifex mandasset, perfici oportere, Senatum existimare: ex pontificiis, ac regiis ditionibus frumenta, & commeatus absque portoriis ad classem convehi ut liceret, caveretur: quæ hostium in nostrorum manus pervenissent, ea ex superioris fœderis præscripto dividerentur.

Venetorum mandata ad Surianum oratorem de fœdere mandata.

Kalen. igitur julii Regis ministros, Reipublicæque legatum Pius ad se vocat; de rerum præsentium statu admonet; quæ ad

Pius Pontif. Hispanos & Venetos ad fœdus ineundum hortatur.

1570 ad christianos Principes, præcipue vero Hispaniarum Regem, Venetamque Rempublicam stabili fœdere conjungendos egerit, commemorat; *ut, privati commodi ratione semota, in commune bonum incumbant*, *suadet*; *tantæ opportunitati ne desint*; *conjunctis animis firmissima sese quamprimum societate devinciant*; *ut insolescentes, atque efferos Turcas comprimant, pestemque diu christianæ reipublicæ imminentem avertant*: *ne Cypro barbari potiantur, enitendum*; *unicum ex ea insula in Syriæ continentem trajectum superesse, quo & Hierosolymitanum regnum ex hostium manibus eripi, & sanctissima loca, Servatoris humani generis impressa vestigiis, vendicari aliquando in libertatem possint*: *nil ambigere Cæsarem, Sarmatiæ Regem, ac reliquos christianos Principes ab ea illustri gloriæ communione se nunquam sejungi, passuros*. His, atque aliis a Pontifice in hanc ferme sententiam dictis, petiit Surianus, ut quemadmodum anno millesimo quingentesimo trigesimo septimo, primo congressu, ictum fœdus fuisset pronunciatum, postea de conditionibus actum fuerat, ita idem nunc quoque efficeretur. Objiciente vero Antonio Perenotto, Granuelano Cardinali, tunc de conditionibus primo inter legatos disceptatum, nunc quoque quæ proponantur, exponi prius oportere. Concilium dimittitur; postridie ejus diei iterum coacto; fœderis leges scripto exaratas legatis examinandas Pontifex exhibet. Earum capita hæc erant.

Fœderis conditiones a Pontifice propositæ.

I. *Inter Pontificem Maximum, Philippum Hispaniarum Regem, ac Venetam Rempublicam fœdus sanciatur*; *cum justa expensarum ratio eo anno haberi, & augere Philippus classem non posset, Veneti triremium subsidio, quæ in Sicilia erant, contenti essent*.

II. *Ducentæ in universum triremes a fœderatis armarentur*; *in iis duodecim pontificiæ censerentur, reliquas inter se partiti Hispani, ac Veneti instruerent*.

III. *Insignis auctoritate vir a Pontifice eligeretur, vel concilium prudentium, atque assiduo rerum usu præstantium virorum ex Philippi, ac Venetorum auctoritate institueretur, a quo, classis præfectorum prius exquisitis sententiis, quid e re communi magis esset, decerneretur*: *decretum imperator exequi juberet*.

IIII. *Naves ad excipiendos, ac traducendos milites Rex ac Respublica compararent.* 1570

V. *E regiis ditionibus frumenta, ac commeatus libere exportarentur, nautici apparatus cum ex Hispanico, tum ex Veneto imperio libere aveherentur.*

VI. *Singulis annis appetente vere socia classis in hostium finibus consisteret.*

VII. *Hyeme expeditus triremium numerus in promptu esset, ut, Christianis res novas in Turcico imperio miscentibus, Turcicaque servitutis jugum excutere nitentibus, subvenire, atque aliquid egregii moliri posset.*

VIII. *In Græcia, Epiro, nec non aliis in locis solertes, atque industrii homines, qui præmiis, ac pollicitationibus Græcorum, & Epirotarum animos solicitarent, mitterentur.*

VIIII. *Ne quisquam sociorum de pace, aut induciis cum hoste pacifcendis absque aliorum consensu ageret.*

X. *Fœdus in annos duodecim percuteretur.*

XI. *Si quid ante ictum fœdus hostilis soli occuparetur, id Venetorum esset.*

XII. *Quæ postea in nostrorum potestatem pervenirent, ex superioris fœderis legibus dividerentur.*

XIII. *Gallorum, Lusitaniæque Regibus perbonorificus sese ad societatem adscribendi locus relinqueretur.*

XIIII. *Curarent socii, ut Cæsar societati adjungeretur, eodemque impulsore, reliqui etiam christiani Principes accederent; ut maritimis viribus terrestri exercitu auctis, majori conatu terra, marique hostes invaderentur.*

XV. *Si quæ inter classium, atque terrestrium copiarum præfectos controversiæ suborirentur, Pontificis judicio dirimerentur.*

XVI. *Prout belli occasio tulisset, sibi invicem socii opem ferrent.*

XVII. *Neque ullis inter duces, præfectosque dissidiis inita societas interturbaretur.*

Hoc exhibito a Pontifice scripto, denuo concilium indicitur. Joannes Moronus Cardinalis præsens, hoc veluti exemplar firmandi fœderis a Pio propositum fuisse, inquit; quid quisque sentiat, ut libere proloquatur, flagitat. Tum Granvelanus, *satius esse perpetuum iniri fœdus*, ait, *non adversus Tur-*

 cas

1570 *cas tantum, sed in eorum etiam beneficiarios, quique auctoritati, ac viribus illorum nitantur; Mauros nempe, Numidas, ac Seriffum, a quibus ingentia Christianis damna continenter inferrentur*. Hisce auditis, Surianus, *de fœdere in Turcas* (inquit) *bucusque actum; ejus tantum subscribendi a Senatu mandata habere*. Tum Gravelanus, *ampliora ni satis data sint mandata, postulanda esse: æquum non esse*, inquit, *ut in oriente tantum Venetorum commodo, Philippi in occidente relictis ditionibus, dimicetur*. Tum scripto petit, *in Selymum, atque in eos, qui ex illius nutu, & auctoritate pendeant, Juliam nempe Cæsaream, Tunetum, Leptim, easque regiones, quæ in mediterranei maris litoribus a Seriffo possidentur, arma converti: ad auxilia, uti hoc anno acceperant a Rege, eidem, cum ad tuenda Hispanorum loca, tum ad invadendos hostes præstanda, esse Venetos obstrictos; modo magnas vires, ac copias eodem tempore in orientem Turcæ non emitterent. Regem contra, aliquid in Adriatico sinu iisdem tentantibus, vicissim Reipublicæ suppetias laturum. Absque his conditionibus fœdus amplecti minime posse*. Ex propositis a Granvelano haud difficile fuit, quorsum Hispanorum consilia tenderent, animadvertere; cum publicas christianæ reipublicæ rationes ad privata commoda traherent; non in Turcicas ditiones impetum, quo maxime Veneti egere ea tempestate videbantur, urgerent, cunctatione rem differre: perpetuum fœdus mallent, cujus fama, atque metu propinquis Hispaniæ hostibus perterritis, ex inita societate, quem maxime exoptabant, fructum perciperent, nempe ut eorum ditiones fœderatis tectæ præsidiis, tutiores redderentur, ingentique impensarum mole, & assiduis Turcicarum classium molestiis levarentur.

Hæc a Suriano cum Senatui significarentur, mirum dictu, quanta Patrum animos molestia incesserit. *Certane hæc ineundi fœderis fundamenta esse? ita Reipublicæ consultum iri, ut, distractis viribus, dum impari pugna in oriente cum acerrimo hoste dimicaretur, in Numidiam Hispani bellum transferrent?* Pius quoque Pontifex summis curis anxius modo Regis ministros monere, ut, iis, quæ ad proprium commodum spectarent, neglectis, commune bonum curarent; modo

Vene-

1570

Venetos hortari, ne susceptum semel negotium desererent, ne desponderent animos: multa, quæ modo duriora viderentur, in melius casura: se neque ope, neque auxilio defuturum, sua a Republica consilia nunquam sejuncturum. Sed quæ temporum ratio Venetos gravissimo bello implicitos ad societatem celerrime amplectendam hortabatur, eadem Hispanos, quo privatim suis rebus consulerent, ut cunctando Rempublicam distinerent, permovebat, ut neque purpuratorum, quos tantæ rei Pontifex præfecerat, officiis, nec rationibus flecterentur; neque Joannis Moroni gravissimi viri, qui principem eo in conventu locum obtinebat, auctoritas quidquam posset. Is enim cum plerumque Suriano adhæreret, regiis suadere nitebatur: *hoste in oriente devicto, reliqua ad vota cessura, Juliam Cæsaream, Tunetum, Leptim, omnesque maritimas Africæ oras nullo labore, nullis periculis in Regis potestatem perventuras: contra, secundis in oriente Turcarum rebus, & incolumi classe, difficulter expugnari, ac si expugnentur, diutius defendi ea loca non posse; recentes adhuc in mortalium memoria Caroli Imperatoris esse irritos conatus; maris tempestatibus classem jactatam; disjectas depressasque triremes; ingentem remigum ac militum numerum amissum: quocirca omnes vires ad Cyprum defendendam conferendas; tempus affore, quo Africæ ora Philippi Regis imperio accederet, si, modo ex sociorum animis omni suspicione depulsa, fœderis leges perscriberentur.*

Joannes Moronus Card. Hispanos ad fœdus percutiendum hortatur.

His tantum aberat, ut Hispani acquiescerent, ut novis quoque difficultatibus cuncta miscerent; In iis erat, ut *fœderati ad leges societatis servandas censuris ecclesiasticis obstringerentur: qui secus fecissent, in eos excommunicationis spicula intorquerentur*: qua ex re haud parum Venetorum decori, ac fidei detractum iri videbatur, quod ea tantum in ipsos fulmina casura viderentur. Quis enim in Regem Catholicum, cui tot regna, ac provinciæ parerent, ejusmodi edictum ferre auderet? Atque ut id fieret, quis facile adsentiretur? eam pestem in populos ferri, quæ dissidentes animos dissensionum facibus esset oppressura, atque ab hostium cervicibus in christianas provincias ingens malum illatura. Id quoque Hispani Regis ministri curabant, ut in singulos autumnos de expeditionibus in sequentem annum faciendis decerneretur. Quæ res

Hispanorum nova de fœdere difficultates.

1570 Senatui minime probabatur, quod sæpius ex hostium eventis, ac sententiis immutari consilia oporteret, nec, quæ ipsi meditarentur, divinari facile possent: opportunam inde Turcas occasionem, ut nostrorum gesta, conatusque explorarent, capturos. In eo potius summo studio enitendum, ut ineunte vere in promptu ac expeditæ sociorum copiæ maritimæ ac terrestres forent, ut exacte ac mature consulta exequi liceret. Neque vero minor de fœderatarum classium imperatore controversia cooriebatur, quod Hispani penes Regem jus deligendi esse non contenti, absente imperatore, qui vices illius obtineret, classique universæ imperitaret, ad suum nutum sublegendum contenderent. Multa præterea de Epidauriorum Republica incolumi præstanda, fœderis legibus a Pontifice disceptabantur, quod minas in eos a Venetæ classis imperatore intentatas diceret. Qua ex re tantum trepidationis illis injectum fuerat, ut, in conspectum urbis transeunte classe, mœnia custodiis militum complerent; portas clauderent; sublicios pontes tollerent; Venetis arma adimerent; atque se veluti ad hostium impetum excipiendum compararent. Verum Epidaurios opprimendi Patrum animos nunquam libido ceperat, cum ex prisco Reipublicæ instituto non propagandi imperii ambitio, neque viribus impares subjiciendi ardor Senatum unquam obrepsissent. Id tantum constabat, ut remiges, ac panem nauticum subministrarent, Zannium suadere nixum; atque ut magis christianorum Principum, quam Turcarum rationem haberent, gravissimis verbis admonuisse. Si fœdere comprehendi velint, illud cavebatur, ne hostes armis, tormentis, ac bellico apparatu juvarent, impensarum portionem cum reliquis sociis subirent.

Epidauriorum de Veneta classe trepidatio.

Dum his altercationibus tempus Romæ absumeretur, hostes (ut antea exposuimus) ingenti apparatu Cyprum aggressi, magna animorum, corporumque contentione dimicabant; ex quo ingens Patres mœror occupaverat: Initio conceptam de fœdere spem imminutam, & labefactatam inani; labore per tot menses Romæ magis animorum obstinatione, quam operæ pretio disceptatum: Quid superesse, nisi ut rei, ac tempori consilia accommodarent, tandemque intelligerent, quam fluxa sociorum auxilia, quam parum propensæ in Venetos Hispanorum

men-

1570

mentes, quam infima spe nixi, bellum cum acerrimo ac potentissimo hoste suscepissent. Ceterum Pius Pontifex nullis fractus laboribus, quo vehementioribus fluctibus obsistendum erat, eo magis cœptum urgere; dies noctesque pro fœdere insudare; quibus interjectæ difficultates auferrentur, solicite inquirere. Quapropter novam formulam regiis, ac Suriano, Reipublicæ legató, examinandam exhibuit, eamque ad Regem, ac Senatum perferendam curavit; quæ cum in Hispaniam, citatis itineribus, antequam per Surianum ad Senatum deferretur, a regiis missa esset, curas Patrum Hispanorum artes expendentium ingeminavit. Quapropter statim legatis in Hispaniam perscribendum decernitur, Philippo significent, *quod fœderis leges, de quibus Romæ actum fuerat, ad illum perlatæ sint, nihil optatius Senatui contingere potuisse, cum certo sibi persuadeat, quæ subtiliter admodum, atque acute, parum attamen ex communi utilitate a suis Romæ agitata sint, eadem ab illius excelsi animi magnitudine, cuncta ex christianæ reipublicæ commodo metientis, corrigenda esse; in easque societatis leges venturum, quas Carolus pater, qui omnia insita sibi divina prope sapientia circumspexerat, anno M. D. XVII. fuerat amplexus*. Adjicerent, *nonnulla in præscripta formula perlegi, quæ officere fœderi haud parum videbantur, ut nempe autumno de socialibus viribus, atque expeditionibus decerneretur; ut Turcis aliqua fœderatorum loca invadentibus, ad mutua auxilia exhibenda socii obstringerentur: ea nimirum supervacanea, communibus pactionibus repugnantia videri*. Enixissime præterea curarent, ut de infligendis excommunicationum pœnis caput amoveretur: *inde parum sociis dignitatis, multum incommodi esse perventurum. Quid enim indignius, quam in sacro hoc fœdere suspicionum semina serere, tanquam nullo religionis, nullo, nisi anathema quoque adjiciatur, jurisjurandi vinculo satis unquam devinciri Principes possent? Quid si aliquis Pontifex, ut hominum ingenia plerumque avaritia, ac libidine dominandi aguntur, ea conditione aliquando abutatur, suisque privatis rationibus publico obtentu consulat? Neque enim hæc nova, aut insitata iis videri, qui rerum usu, ac præteritorum temporum eventis edocti, quo imperii cupido mortalium mentes impulerit,*

Senatus mandata de fœdere ad oratores apud Philippum Regem.

1570 *animadverterint: An id non sufficere, si fœderis legibus sociorum neminem, reliquis inconsultis, atque insciis, pacisci cum hoste caveatur? Eniterentur etiam, ut, ex regiis ditionibus honesta pensione persoluta, frumenta ac commeatus avehendi facultas Reipublicæ permitteretur. In id demum incumberent, ut quemadmodum summum maritimarum rerum imperium Joanni Austriaco ejus fratri, Senatu adsentiente, deferebatur, ita terrestrium copiarum (uti superiori fœdere cautum fuerat) Patres imperatorem dicerent. Eum enim dignitatis gradum Sfortiæ Pallavicino, Venetæ militiæ gubernatori, delaturos: qui bello adversus Turcas in Pannonia, ac Dacia feliciter administrato clarus, ingentem metum hostibus esset incussurus.* Hæc legatis Reipublicæ apud Regem mandabantur.

Pii Pont. mandata ad Facchinetti apud Rempublicam Nuntium & ejus officium.

At Pontifex cum ab ea conditione, qua censuris ad fœdus servandum compelli socios statuebatur, vehementer abhorrere Senatum cognovisset, Joanni Antonio Facchinetto, apud Rempublicam Nuntio, præcipit, quibuscumque officiis possit, Senatui suadeat, ne parvo momento ingens hoc negotium, in quo perficiendo per tot menses omnem laborem, studium, diligentiamque contulerat, everteret. Is Patrum Collegium adiens, exponit: *Quæ sibi æquiores visæ fuerint fœderis conditiones ad Philippum, ac Venetos transmitti Pium curasse. Joanni Baptistæ Castaneo, suo legato, ut ad illas amplectendas Regem adhortaretur, præcepisse; ut eodem officii genere cum Senatu utatur, sibi mandasse. Necessarium Pio videri, ut arctius ad ea, quæ fœderibus continerentur, præstanda, socii obstringerentur; excommunicationis pœnam adjici, atque ex animis eam dubitationem penitus eximi, qua plerique verebantur, ne belli incommodis, subditorum damnis, civium laboribus defessa Respublica de concordia cum hoste ineunda cogitaret; a qua si, uti sæpius constanter affirmaverat, aliena esset, si inexpiabile cum Turca bellum suscepisset, cur fortiori vinculo ad id continuandum adigi pertimesceret? Nam quæ ex ea conditione damna, ac pericula Reipublicæ imminerent, haud sibi constare; eam a Philippo legem ejici potius oportere, in cujus ditionibus complures præsenti rerum statu nequaquam contenti, turbas, ac defectiones moli-*

'rentur ; *quibus incommodis immunis Dei optimi Maximi* 1570
ficio Respublica esset , atque eo magis quod nemo pontifi-
um unquam adepturus videretur , qui pontificiarum ditio-
s rationes a Venetis esset sejuncturus . Cur igitur cuncta-
ur ? cur hæsitarent ? cur commune hoc bonum , quod sum-
votis a cunctis exoptabatur , hoc impedimento remora-
ur ? Plerosque in Republica constantiam desideraturos , a-
non injuria existimaturos , Surianum , Reipublicæ lega-
, dum de eo capite ageretur , ne Hispanicarum trire-
m auxilia averteret , callide dissimulatione usum ; modo ,
is subsidiis , prorsus eam conditionem recusare .

Compluribus in hanc sententiam a Nuntio dictis , Moce-
is Princeps hunc in modum respondit : *Neminem esse ,*
multis , gravissimisque argumentis & suscipiendi alacriter
Turcas belli , & constanter administrandi Senatus volun-
m non perspexerit , eumdemque cum reliquis christianis
ncipibus ad communem hostem proterendum perpetuo fœde-
ungi summopere concupivisse , non intelligat . Cur enim tot
res exantlasset ; cur immanes adeo sumptus subiisset ; cur
periculis cives , subjectos , fortunas , imperiumque objectas-
nisi fortiter depugnare cum hoste statuisset ? Quid igitur
sæ esse , ut nova , ac supervacanea conditione hucusque
a interturbarentur ? Quem ex hoc fructum colligi posse , ni-
t inde in christiana republica dissensionum seges exoriretur ;
s , ac dignitas fœderatorum in discrimen vocaretur , dum
s religionis ardor , in Deum pietas , in commune bonum
pensio conjungere debuisset , ii minis , atque pœnarum metu
cerentur ? Mirandum non esse , si in priori sententia Se-
us persisteret , qui Reipublicæ valde offici eo capite cogno-
et . Quis enim vel Cæsarem , vel Regem a sacris amove-
? Aut quomodo id , incolumi christiana republica , fieri
et ? Atque ut id maxime Pontifex efficere vellet , nunquam ,
ntum in se esset , Senatum permissurum . An vero quid-
m desiderari , quo magis Venetorum ad bellum solicitu-
, ac studium enitescat ? Cubatem Selymi legatum dimis-
; classem viris , armis , tormentis instructam ; ingentem
enti , atque auri vim effusam ; non expectatis auxiliari-
Hispanorum copiis , ut recta adversus hostem contendere-
tur ,

Mocenici Principis responsum.

1570 *tur, decretum. Quid amplius effici potuisse? Quapropter ut ab ea sententia Philippum dimovere niterentur, legatis injunctum; idem ut ipse cum Pontifice ageret, rogare; causas, quibus ad hoc Senatus impelleretur, exponeret; suaderet, ut ex animo tandem ea consilia depelleret, quæ si penitus inspiceret, non minus Reipublicæ, quam sibi adversa animadverteret: videret etiam, atque etiam, ne, acerba nimium sibi indicta censuras promulgandi lege, pontificias ditiones in discrimen adduceret, ansamque pravis hominibus, atque Apostolicæ Sedis hostibus præberet, ut si quis minus eorum, quæ societatis legibus continerentur, quidpiam præstare potuisset, in eum veluti fœderis violatorem insurgerent: Si demum tanta in re (ut ipse ajebat) Surianus connivere plerisque visus esset, quis suas illum partes implevisse, quis publico muneri satis fecisse existimaret? At illum sæpius ad Senatum literas dedisse, quibus nunquam suo suffragio probatam ejusmodi conditionem sancte obtestabatur.* Hæc magna dicendi vi cum a Principe enunciarentur, hærere Nuntius visus est, neque verbis amplius ullis additis, discessit.

Joannes Donatus in Surianum legatum invehitur.

In hac tractandi perplexitate cum fœderis negotium versaretur, multaque Patrum animos suspensos tenerent, Joannes Donatus, Consilii Sapiens, ut erat acri, ac severo ingenio, Senatu convocato, in Surianum graviter invehitur: *Quæ in mandatis habuerat, egressum esse, ejus culpa in eas angustias fœdus redactum; quod vero (uti debuerat) anathematis legi non obstitisset, id ex eo palam fieri, quod præscriptam societatis formulam nunquam Pontifex in Hispaniam Regi subsignandam fuisset missurus, nisi prius ab iis, qui Reipublicæ nomine agerent, probatam: non immerito conniventem ea in re Surianum dici; qui Senatui non obtemperaverit; qui præcepta sibi data neglexerit; qui nihil e dignitate, atque utilitate publica administraverit: itaque alium Romam legatum mittendum censere, qui Pontifici nuntiaret, Senatum nunquam in eam conditionem, qua censuris agendum cavebatur, descendisse; Surianum a legatione, quod adversus mandata egerit, amovisse; ab eo Venetias reverso eorum, quæ Romæ tractaverit,*

1570

rationem exposcendam sibi videri. Reliqui præconsultores omni culpa carere Surianum censentes disceptabant: *ejusmodi suspicionem in eum virum cadere non posse, qui singulari prudentia, ac virtute in obeundis legationibus, Republicaque administranda vitam innocenter exegisset; ex prudentia ac solertia profecta, non socordiæ atque minus recto in Rempublicam animo tribui oportere: magnis ac difficillimis de rebus Romæ actum; multa illius virtute, ac ingenii dexteritate præter omnium spem confecta: cur laboris, ac studii iniquum præmium esset laturus? Itaque alterum legatum Romam mittendum censere, qui una cum Suriano fœderis negotium urgeret, eique in exacta jam legatione succederet*. Discrepantibus ea die in Senatu sententiis, cum nihil decerni potuisset, postridie, Donati rejecta opinione, frequentes Patres in præconsultorum sententiam ivere. Joannes Superantius collega Suriano est designatus.

Joannes Superātius orator collega Suriano designatur.

Kalen. septembris cum Senatus ad Leonardum Donatum legatum literis tabellarius in Hispaniam pervenit; quibus literis acceptis, ac perpensis, cum Rege, ac præconsultoribus diligenter; atque accurate egit. Multis utrinque varie agitatis, id, quod in primis Patribus cordi erat, ut anathematis caput amoveretur, haud difficulter persuasit. Rex, de accepta a Pontifice fœderis formula consilio habito, quarto kal. octobris per Antonium Perezium a secretis Donato significat; cursorem post tres horas Romam per dispositos equos missurum, qui ipsius mandata, ac decreta de sanciendo fœdere ad suos ministros perferat: quæ ille Reipublicæ nomine egerit, singulari studio, ac diligentia examinata esse: quæ secum ipse statuisset, ut pro Regum, ac Principum more illibata ad suos pervenirent, non esse cur illi significaret: id tantum in universum scire ipsum velle, omni fere ex parte Senatui ita satisfactum, ut quæcumque ipse petierat, obtinuisse videretur; si quid supersit, Romæ a suis perficiendum curasse. Eodem ferme tempore, quo ex Hispaniis Philippi literæ supervenere, Superantius quoque, legationis munus una cum Suriano obiturus, Romam accesserat. Denuo negotium agitari cœptum; ac licet Regis ex Hispania perlata sententia, ut certi quidpiam in commune bonum decerneretur, sperandum

Philippus Rex mādata de fœdere ad suos Romam mittit.

1570 dum videretur, attamen in easdem ambiguitates, consiliorumque perplexitatem cuncta devolvebantur. Superantio etenim flagitante, ecquidnam ad ea, quæ Senatus petierat, regii responderent? neque quid mente tegerent, neque quid Rex statueret, enuntiabant; si quid ipse exposceret, responsuros affirmabant. Quæ etsi Senatui valde molesta acciderent, attamen legatos de rerum statu docere, tempori sese accommodare, nil prætermitti ad ineundum fœdus oportere, arbitrabatur.

Dum hæc aguntur, inopinati de Andreæ Auriæ in Siciliam reditu nuntii Romam superveniunt. Pompejus Columna, qui Marci Antonii jussu Auriæ classem conscenderat, citato itinere ad urbem contendit: Leucosiam expugnatam, classium reditum, quæ ab Auria acta sint, quam acriter in Cyprum profectioni adversatus fuerit, exponit. Pontifex ingenti dolore perculsus, modo hominum errata detestari, quæ Divini Numinis in se iracundiam concitassent; modo nostrorum negligentiam incusare; modo Auriæ graviter succensere, quod, sejunctis a reliquis consiliis, privatas rationes publicis commodis prætulisset; nihil Catholico, ac potentissimo Rege dignum egisset. Subinde veritus, ne Veneti infelicibus hisce eventis deterriti, potius de componendis cum Selymo rebus, quam de fœdere ullo cogitarent, Superantium ad se vocat; humanissimis verbis alloquitur: *Quæcumque in sua potestate, & auctoritate sita sint, omnia ad opem Reipublicæ ferendam collaturum; si a reliquis auxilia denegentur, nunquam se defuturum pollicetur; bono animo esse Senatum hortetur, neque se ob acceptam cladem demittere: non omnes belli eventus secundos esse posse; fortunam frequenter dominari; attamen illius malignitatem hominumque peccata corrigi prudentia, ac virtute posse; quæ si adhibeantur, ex victis sæpius victores efficere consuevisse: itaque mandata fœderis percutiendi ampliora Senatus mittat: omni opera, ac studio, ut in eo sanciendo Venetæ dignitatis, atque utilitatis ratio habeatur, curaturum, atque ut in posterum rectius cuncta administrentur, enixurum*. Exinde in Zannii laudes effusus, illius constantiam, egregium ad gloriam impetum extulit, quod nullis laboribus debilitatus, nullis ex iis, quæ Venetæ clas-

Pii Pontificis perturbatio ob Leucosiæ amissionem.

Pii Pontificis pollicita per oratores & Nuntium ad Senatū delata.

classi acciderant, calamitatibus fractus, summo animi vigore, remige, ac milite refectis triremibus, cunctos ad iter in hostes dirigendum, manumque conserendam, vel Leucosiam obsidione levandam esset cohortatus. Contra vero Auriam gravissimis verbis incessit, quod a Zannio recte instituta consilia prævertisset; eorum, quæ improspere acciderant, maxima in eum parte rejecta. Hæc eadem cum Facchinettus Patribus exposuisset, Senatusconsulto responsum: *Summum ex iis, quæ acciderant, dolorem dissimulatione tegere non posse; præcipuam Cypri urbem captam, direptam; rerum feliciter gerendarum opportunitatem amissam; Turcas insolentiores factos; Verumtamen quod eximiam Pii Pontificis Maximi in Rempublicam voluntatem nosset, illud demum sibi solatio esse, a quo ea sibi certo polliceretur, quæ difficillimo tempore gravissimis casibus, in quibus non tam de Veneta, quam de christiana republica agebatur, ab egregio, ac vere Pio Pontifice expectari possent: neque vicissim de Senatus voluntate ambigendi locum esse, quam præclaris argumentis cunctis Principibus testatam non semel voluisset: quapropter ut fœderis tractationem persequerentur, neque ab iis, quæ ratio, atque æquitas postularet, discederent, legatis mandaturum*. Ex hoc Senatus decreto ingentem Pius voluptatem cepisse visus est; quippe qui subverebatur, ne præteritis rerum successibus commoti Patres, ad alia consilia capienda deflecterent, quæque antea spoponderat, eadem summa adseveratione præstaturum legatis, affirmavit.

Senatus responsum.

Ceterum pridie nonas novembris coacto concilio, veteribus recentes difficultates addebantur, ut harum rerum exitus difficillime conjectari posset, atque in dies rem extrahendo, ne insequenti anno sociorum vires in promptu forent, summopere pertimescendum videretur. Cæsar quoque, qui varias causas nectendo, nihil adhuc de ineunda societate constituerat, nuntio de Leucosiæ excidio accepto, prorsus se a jungendo fœdere alienum patefecit; scriptoque Joanni Michaelio, ac Jacobo Superantio legatis respondit: *Ex Leucosiæ amissione ingentem se molestiam percepisse, quamque christiana respublica gravissimo eo vulnere jacturam fecisset, dolere pro re ipsa non satis posse; quod ad fœdus attineret,*

Maximiliani Cæsaris a fœdere amplectendo aversus animus.

neret,

1570 *neret , optime Senatum nosse , octo annorum inducias se cum Selymo pepigisse ; eas infringere neque christiano Principe , neque optimo viro dignum esse arbitrari ; inducias Turcarum Rege servante , nihil adversus ipsum moliri posse , atque eo minus , quod post ea , quæ in Cypro acciderant , de Principum mente non satis sibi constaret : ut vero maxime fœdus cuperet , nihil , nisi ex ordinum Imperii consensu , atque ex regnorum , & provinciarum , quas hereditario jure possideret , sententia conficere posse : verum iis, quæ Romæ agerentur , cognitis , quidve ex fœdere sperandum esset , certiorem factum , cum Germaniæ , suarumque provinciarum ordinibus re expensa , quid sentiret, declaraturum* . Eo Cæsaris responso ad Senatum allato , Superantius ab extraordinaria legatione est revocatus . Neque promptior Sarmatiæ Rex ad arma movenda visus est , cum præsertim aliis difficultatibus ea quoque accederet , quod legibus bellum extra Sarmatiam inferri , inconsulto communi conventu (quam *Dietam* vocant) qui augusti mensis exitu , omnium provinciarum præsidibus , aut earum procuratoribus præsentibus , solemni ritu celebrari solet , vetaretur . Itaque Antonius Theupolus ex arrepto in Sarmatiam itinere domum regredi jussus est.

Jacobus Superantius, & Antonius Theupolus a legationibus Germanica & Sarmatica revocantur.

Nutante fœderis spe , in Illyrico , atque in Epiro minutis præliis dimicabatur . Nostri crebro ab iis , qui Turcicæ servitutis jugum perferre non poterant , ad copias atque arma in suas regiones mittenda exstimulabantur . Alexander Donatus , Antibaris prætor , subsidia ab Senatu urgebat , magna spe Scodræ civitatis potiundæ subnixus , in qua nonnullorum sibi conciliatis , atque in defectionem proclinatis animis , haud difficile occupare posse sibi persuaserat ; licet Bernardus Contarenus , Ascrivii prætor , cui ea cura quoque delata fuerat , ignorare rescriberet , quo consilio , ac viribus Scodræ oppugnationem moliri Donatus vellet , quæ situ & arte munita , nisi magnis copiis , ac bellico apparatu invadi non posset . Verum cum Aulonæ præfectus militum manu septus Scodram venisset , incolas omnes ingenti metu perterritos a rebus novandis avertit , atque in aliud tempus Donatus negotium distulit . Interea cum Mustapha ,

Alexandri Donati, Antibaris præfecti, spes de Scodra occupanda.

quem

quem pretio, ac donis pellexerat, occulte agebat; a quo mira arte, modo rei bene gerendæ injecta spe, ut ad se fidos homines mitteret, petendo, modo, ne inter eos agitata afferrentur, simulato metu, eludebatur. Eodem tempore Hieronymus Venerius, Olchinii comes, ab iis, qui circumjectos Alexio pagos incolebant, invitatus, oppidum illud aggreditur; Ducaginorum præfectum cum equitibus ducentis subsidio venientem fudit; suburbiis relictis, in arcem Turcæ confugere, eamque novis operibus munivere. Ejus expugnationem difficiliorem fore, paucis præsertim copiis, ratus, suburbiis incensis, Olchinium revertitur. Constans multorum, qui locorum notitiam optime callebant, opinio fuit, hyemis tempore, montium semitis nive, ac gelu insessis, aditum equitatui præcludentibus, triremium manu, ac militum haud magnis copiis in eas oras immissis, facile Scodra, Alexio, atque aliis ejus regionis oppidis potiri nostros potuisse; & ab agresti turba, quæ Venetis obtemperabat, occupatis Ducaginorum, & Ipsonorum montium faucibus, Turcas ab ingressu in Illyricum, atque Epirum prohiberi.

1570

Hieronymus Venerius, Olchinii comes, Alexium oppidum aggreditur.

Epirotarum studium in Venetos.

Alexio frustra oppugnato, Emathiæ provinciæ præfecti literis, ac nuntiis a Venerio scloppettariorum manum subsidio petiere, duodecimque ex suis liberis obsides misere. Idem Ladrimenses fecere. Verum permultos dies militum subsidiis frustra expectatis, cum neutris satisfacere posset, obsides fatum suum lamentantes, fortunamque incusantes, dimittere est coactus. Nam cum Senatus superioribus mensibus diutius iis in locis commorari classem e re publica esse non censuisset, in autumnum sub ejus ab oriente reditu, quo tutius, ac majori conatu maritimis & terrestribus conjunctis copiis conficeretur, expeditionem distulerat. Illud vero inopportune acciderat, ut classis funeribus exhausta, remigum, ac militum robore sæva lue extincto, Corcyram perveniret; ex quo instituta consilia eversa sunt. Sed ne ulla in re illorum populorum studiis deesset, Pallavicino e Creta redeunti Patres jusserant, ut Antibarim devectus, an aliquid eorum

rum

1570 rum quæ a Donato proponerentur, perfici posset, ex
reret. Sed is cum morbo correptus Pharum appulis
Venetias accedere coactus fuit. Mox Augustino Barbadi
classis cum summo imperio legato, præcepere, ut in
ad Corcyram itinere eodem delatus, si quod operæ
tium esse arbitraretur, Donato triremes, copias, tormei
bellicumque apparatum, ut sibi expedire videretur, præbe

Bernardus Contarenus, Ascrivii præfectus, proditionem detegit.

Iisdem ferme diebus Bernardus Contarenus, Asci
prætor, per exploratores certior factus, a Neocastri
fecto urbis per defectionem occupandæ, cum nonnul
quos sibi devinxerat, secreta consilia agitari; quir
immanis adeo sceleris auctores essent, inquirere nixı
cum, neque pecuniæ vi, neque omni cura adhibita,
assequi posset, Ullatici Cossatii industria Trojanum qu
dam Siculum, militum præfectum, Turcarum pollic
corruptum esse comperit. Is de ratione, ac tempore
cinoris perpetrandi cum hoste pactus, arcis custodia
quo facilius id, quod animo agitabat, exequeretur,
bi mandari depopofcerat: ea pernegata, portam,
ad flumen itur, petierat: cum impetrare non poss
domum propinquam, ex qua cum suorum militum (
ajebat) manu sese expeditius ejiceret in hostem, fl
tabat: id quoque pernegatum. Interea Turcæ stat

Trojanus Siculus proditionis auctor necatur.

tempore, quo Trojano custodia obeunda erat, As
vium tribus agminibus terra, marique contendunt;
ri cum biremibus, ac celocibus procedunt; eorun
quæ terra iter habebant, alterum in monte, quo
portam, cui Siculus præesse debebat, descenditur, c
stituunt; altero e regione Sanctæ Trinitatis consistur
Contarenus in omnem eventum intentus, singula si
mo studio curat; custodias permutat; cohortes disj
git; Ascrivienses, ac Perastanos interponit; per urb
obambulat, neque a latere proditorem discedere patit
Hostes, cum signum, uti convenerat, non ederetu
quæ montem, atque amnem insederant, copias abdu
re incipiunt; tertio agmine procedentes nostros ad
gnam eliciunt: ab immissa a Contareno incolarum r
nu pelluntur, ac funduntur. Mox proditori, detrac

ar-

armis, ſtatim guttur frangi jubet, qui pedibus ad eam portam, quam hoſti prodere ſtatuerat, appenſus, exe-crandi ſceleris pœnas dedit. 1570

Finis Libri Noni.

EPI-
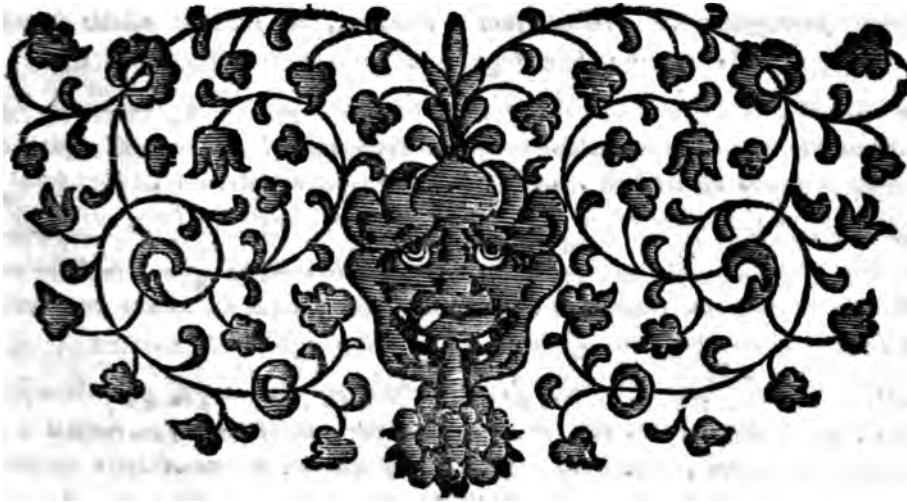
EPITOME.

Cum spes aliqua ineundae cum Turcis concordiae hinc affulsisset; illinc vero ad percutiendum contra Turcas cum Hispanis foedus Pontifex enixe hortaretur; quid potissimum agendum esset, magnis contentionibus apud Senatores disceptatum est. Tandem Pontifex, Hispaniae Rex, Venetique sociali contra Turcas foedere juncti sunt. Mustaphas turcicae classis adventu subsidiis auctus, Tamasso opera admovere, urbemque tormentis quatere coepit. Pertaus classe e Cypro in Cretam delatus; postquam expositas ad Cydoniam copias Francisci Justiniani Genuensis virtute iterum in naves recipere cum magno suorum damno coactus fuerat, milites exscendere ad Rhythymnum jussit. Vacuam urbem ingressi Turcae, magna illinc praeda abducta, reliqua ferro & igne absumpsere. Hinc ad Cytheram, deinde ad Aegialiam appulsi, utramque vastationibus, atque incendiis foedavere. In Zacynthum egressi, arcem minime expugnari posse rati, per insulam effusi barbariae vestigia ubique reliquere. Sebastianus Venerius cum Veneta classe Messanam contendere, ibique Pontificiam & Hispanicam praestolari statuit. Classis Turcica in hadriaticum sinum progressa est, ut Acmati rem terrae gerenti auxilio esset. Olchinium terra marique infensis exercitibus petitum, deditione in potestatem Turcarum concessit. In dediticios, violata fide, a Turcis saevitum est. Antibarum praefecti ignavia hostibus traditum est. Corcyrae nigrae suburbia, arcem egregie feminis propugnantibus, incensa sunt. Venetiis, tot cladium allatis nunciis, valde trepidatum est. Litora, quae urbi totisque aestuariis obtenduntur, excitatis ad portus ostia operibus, aggeribus exstructis, stationibus dispositis, munita sunt: eorum cura Vincentio Mauroceno cum summo imperio mandata est. Pertaus e turcica classe in Corcyrenses agros milites exposuit. Suburbium hostes aggressi, haud exiguo damno a nostris affecti sunt. Angelo-castrum frustra tentarunt. Non prius tamen illinc abscessere, quam solita crudelitatis exempla edidissent. Foederata Christianorum classis tandem una coiit ad Messanam. Interim Mustaphas in Cypro Tamassum urbem arctissime obsessam, crebrisque aggressionibus oppugnatam, in suam potestatem redigere omni ope conabatur. Saepius tamen Turcae nostrorum eruptionibus caesi, saepius de occupatis munitionibus dejecti sunt. Praeclara constantiae, ac fortitudinis exempla a Venetis praefectis, militibus, civibus etiam, atque ipsis feminis nulla non edita. Obsessis tandem ad ultima redactis, quam honestis potuit conditionibus, urbis deditio pacta est. Fracta tamen fide, Mustaphas Laurentium Theupolum suspendio necari, fortissimo in primis propugnatori Marco-Antonio Bragadeno vivo pellem detrahi, ceteros in captivitatem trahi jussit. Infanda omnia in deditam civitatem admissa sunt.

HISTORIARUM VENETARUM ANDREAE MAUROCENI LIBER DECIMUS.

M. D. LXXI.

IAm annus agebatur, ex quo bellum a Venetis cum Turcarum Rege ſuſceptum fuerat: ac licet ad potentiſſimi hoſtis impetus fortiter excipiendos nil a Senatu prætermiſſum foret; attamen tot tantiſque conatibus nuſquam ſucceſſus reſponderant. Ingens auri vis effuſa; claſſis, triremium numero, cunctis ad bellum neceſſariis inſtructa, fœda lue correpta; militum robur ex Reipublicæ ditionibus, atque univerſa fere Italia extinctum; Pontificis, ac Philippi Hiſpaniarum Regis ſera ſubſidia; de ſocietate ineunda Romæ inani eventu agitatum; Cæſar per ordinarium, atque extraordinarium legatum ad fœdus percutiendum fruſtra invitatus; in Sarmatiam quoque, qui Regem ad arma in hoſtem commo- 1571

1571 venda hortaretur, nullo fructu orator missus; in Persidem us que, qui Tamasum in Selymum inflammaret, incassum profe ctus: ut quidquid ab humana prudentia expectari posset, id omne gravissima in re a Venetis congestum vel occulta qua dam cæli vi, vel hominum socordia, aut malignitate fere de perierit. Hostes contra, victoria elati, Tamassi ingentibus viri bus oppugnationem parabant; Reipublicæ maritimis ditioni bus atrox, atque acerrimum bellum minabantur. His fiebat ut Patrum animi ancipiti curarum mole distinerentur, cum Marci Antonii Barbari Byzantio literæ allatæ sunt, quibus Me hemetes Bassæ animum ab aliqua inter Selymum, ac Rempu blicam concordiæ ratione ineunda minime abhorrere significa bat. Is enim cum in utramque partem belli eventus æstima ret, si quando fortuna christianis Principibus afflaret, veritus ne sociis viribus Ottomanorum imperio adversi aliquid contin geret; contra si Selymo cuncta prospera fluerent, ne perpe tuus illius æmulus Mustaphas secundis elatus rebus, principem ei auctoritatis locum præriperet, solicitus; semper in pacem proclinaverat; sæpiusque, cum Barbaro concordiæ mentione injecta, solerter elicere conatus fuerat, nunquid ad eam rem aliqua Senatus mandata haberet. Tandemque, ut mercatorum obtentu aditum sibi ad concordiæ tractationem Bassa faciat ab legato petit, cum Senatu agat, ut negotiatores, qui ex Ottomanicis ditionibus Venetiis una cum eorum bonis inter cepti fuerant, libertati restituantur: *Iniquum sibi videri, Ve netos negotiatores libere in Selymi ditionibus versari; ejus ve ro subjectos, facultatibus exutos, carceri mancipatos miserri mam vitam traducere; hominem proinde ex sua familia una cum interprete ad id negotium peragendum Venetias mittat.* Eo dem tempore per Hibraimum legati mentem explorare niti tur. Is Barbarum adiens, ex Cypro sibi allatis initio literis, quibus, quæ a Turcis gesta fuerant, quove statu res Cypriæ essent, continebatur, ostendit. Eas, ut ad Senatum perferen das curet, rogat: ex ipsis insulæ cladem, ac vastitatem inspe cturum. Cum neque ex eo ad pacis mentionem legatus ad duci potuisset, Bassæ mandata Hibraimus exequitur, quorum sententia hæc erat: *Nulla ex re Mehemetis erga Rempubli cam mentem unquam immutatam; in Venetos, quo semper ex tite-*

Marci Antonii Barbari literæ de Mehemetis in pacē propensione.

Mehemetes a Barbaro legato petit, ut Turcici mercatores libertate donentur.

Hibraimi cum Barbaro legato officium.

titerat, amico ac benevolo animo adeo esse, ut a plerisque etiam pro Veneto habeatur, ab omnibus injuriis, ac molestiis immunem quammaxime Rempublicam cupere: oblata occasione, quaecumque ei utilia esse possint, curaturum. Adjecit: *Selymum ingentes copias terra, marique comparare; multa, atque ingentia meditari; ac licet non malo in Venetos animo sit, omnesque sibi illos offendendi praereptas causas velit; attamen illatas injurias prorsus ex animo delere non posse: Mamutem Venetiis detentum; Cubatem legatum male habitum; superbe nimium sibi responsum; quodque ei maxime acerbum acciderat, bonoris titulos ademptos: si humanius actum fuisset, Cyprias controversias, honesta persoluta pensione, dirimi potuisse: modo Selymum ea insula non contentum, majora moliri; immanes illi vires, immensam auri & argenti vim, innumera navigia, & fortissimos milites: dum tempus esset, rebus suis Veneti prospicerent; neque Pontifici, aut Hispaniarum Regi, praeteriti anni successibus edocti, confiderent; sed hominem, qui de pace ageret, cum Matteca interprete Byzantium mitterent.* Ad hæc Barbarus, *Propensam Mehemetis voluntatem privatis, publicisque significationibus saepe testatam nunquam non cognovisse,* inquit. *At ex Venetorum amicitia ad Ottomanos Reges multa, eaque haud contemnenda beneficia pervenire; in ea perseveraturos fuisse, nisi fide fracta, multa iniqua Selymus postulasset, complura in eos hostilia perpetrasset: quod ad concordiam spectet, quid efficere possit, se prorsus nescire; ingentes belli molestias, ac curas, incertos exitus, inanes plerumque conatus non ignorare: Venetos, uti semper pacis studiosi fuerant, ita nunquam ab armis pro dignitate, atque imperio suscipiendis abstinuisse: iis artibus diuturnitate reliqua imperia antevertisse: atque ut vehementer ipse in quietem inclinaret, ea in re quid consilii Respublica caperet, non sibi constare.* Hæc Barbarus, qui, ne aliqua christianorum Principum animis ex ea profectione suspicio injiceretur, per literas negotium agi obnixe petebat; sed cum secus statutum Mehemeti ac Selymo intelligeret, familiæ magistrum, Matteca comite, cum suis ad Senatum literis, quibus cuncta singillatim continebantur, misit.

1571

Marci Antonii Barbari responsum.

Id Turcarum consilium haud parvam hæsitationem Venetis incusserat. Erant qui, ne christiani Principes tandem fœdere con-

1571

Venetorum diversa sententia de Barbari literis.

conjungerentur, veritos, finem bello imponere Turcas velle arbitrarentur; ne uno, atque eodem tempore tot in ipsos conversa arma experiri cogerentur. Suspicabantur plerique, id astu & arte effectum, ut inter Venetos, ac reliquos Principes suborta diffidentia, ac simultate, foedus interturbaretur, Rempublicamque sociorum subsidiis nudatam facilius opprimerent. Per id ferme tempus Gransianus, Caroli Galliarum Regis nuntius, e Byzantio Venetias accesserat; atque ad Principem privatim introductus, quod a publico colloquio cum sui, tum Turcarum Regis causa abstinere se velle diceret, in hanc sententiam est locutus: *Superioribus mensibus Regis literas a Ferrerio apud Rempublicam legato accepisse, quibus Selymo significare jubebatur, ortum inter illum, ac Venetos bellum Carolo minime probari, quod pro amicitia, quæ sibi cum Republica intercederet, ægre injurias ei illatas pateretur. Hæc cum Bassæ communicasset, Selymum se alloqui voluisse, atque ad Chrysopolin, e regione Byzantii in Asia oppidum, quo sæpe, ut liberius iis, quos cum velit, colloquatur, divertere solet, evocasse: eo in loco cortina latentem, ex purpuratis quodam interpretante, hujusmodi ad se verba habuisse. Regis tui nomine nunc mecum de pace loqueris, cum mea classis, atque copiæ in Cyprum trajecerint? cum Leucosia concutiatur? cum vicissim cruore manus madeant? qui id convenit? Tum Regi respondisse, se quæ in mandatis habuerat, exposuisse: Venetis a quoquam damna inferri Carolum pati non posse. Deinde de Leucosia capta acceptis nuntiis, iterum vocatum Regem sibi dixisse: Tempus, quo de pace agatur, adesse; illius conficiendæ facultatem Carolo concessurum. His auditis, statim itineri, ut hæc ad Senatum perferret, se commisisse, literas ea de re Selymi, ac Mehemetis ad Regem habere: quatuorque mensium spatium ad responsum referendum obtinuisse.* Hæc, quæ a Gransiano narrabantur, an ita essent, etsi minime constaret, attamen multis argumentis a concordia non alienus Selymus censebatur. Nec multos post dies Barbari nuntius una cum Matteca interprete supervenit. Exinde varia agitari in Senatu coepta: nonnulli, ne quæ ostentabatur, pacis spes elabi sineretur, sentire: alii artes, atque dolos hostium rati, ut foedus acrius urgeretur, suadere.

Gransiani, Galliæ Regis legati, Byzantio redeuntis ad Venetos de pace, oratio.

In

1571

In hac consiliorum ambiguitate nihil eorum, quæ ad bellum gerendum necessaria, aut opportuna forent, intermittebatur: in navalibus die, noctuque sarciendis, aut exædificandis triremibus, aliisque navigiis assidua cura adhibebatur: panis nauticus cum Venetiis, tum in continentis urbibus conficiebatur; Placidus Ragazzonius Messanam missus, ut frumenta, ac commeatus in Sicilia curaret: Antonius Canalius legatus, qui jam magistratu functus fuerat, subsistere in classe jussus: ut Zacharias Salomonius, summum imperium in Epiro obtinens, Jacobique Celsii excessu in classis legatione suffectus, iis in locis, ob egregiam, quam Reipublicæ navabat operam, moraretur, decretum. Jacobus vero Foscarenus in Illyricum ad munus sibi antea delatum obeundum proficiscitur: Aloysius Georgius cum summo imperio Corcyram contendit: Marinus Caballius Laurentio Amulio in Cretæ administratione sufficitur. Milites, qui subsidio in Cretam, atque in regiones maritimas mitterentur, summo undique studio conquisiti: qua in re ingentes sese difficultates objecere, pestilentiæ vi, quæ superiori anno in classem se se diffuderat, tantamque stragem ediderat, mortalibus perterrefactis. Inter hæc denuo inter Pium, ac Maximilianum ex Cosmi titulis dissidia suboriebantur, cum Cæsar injuriam, quam sibi a Pontifice illatam rebatur, depellere ex animo nequiret. Huc accedebat, quod Galliarum Regis parentem imperio ac beneficiarium quemdam religionis causa carceri Pius mancipaverat; neque per nobilem e suis Romam missum ejus liberationem petenti, obsequi voluerat; quibus acciderat, ut, ne quidpiam in se hostile Reges molirentur, veritus, e suis ditionibus neminem in aliorum Principum militiam adscribi, edicto vetuisset.

Venetorum sedulitas ad bellicos apparatus instruendos.

Zacharias Salomonius in Epiro legatus.

Aloysius Georgius in Corcyram; Marinus Caballius in Cretam legati mittuntur.

Pii Pont. cum Cæsare & Galliæ Rege dissidia.

His de causis cum Patrum animi summopere angerentur, atque si latius dissensiones serperent, magnam Reipublicæ portendi jacturam animadverterent, Joannem Formentum, Senatus scribam, Romam mittere constituunt, qui Pium roget: *Ne turbulentis hisce temporibus statuere aliquid præpropere velit: ea sibi animo subjiciat, quæ cunctis incommoda imminerent, si arma adversus communem hostem stringenda, ad christianæ reipublicæ corpus lacerandum converterentur: nonnihil temporum conditionibus concederet; aliquid tot calamitatibus,*

Senatus cum Pontifice de concordia officia.

1571 *quibus christianæ res premebantur, tribueret; hisce malis ac eximia sua prudentia auxilium peteret, ut amputatis controversiis omnes in commune bonum consulerent.* Hæc Formento mandabantur. Ceterum biduo post, ne ex scribæ missione earum rerum aucta fama vires acquireret, Senatus jussa ut legati perficerent, decernitur. Quibus Pontifex, *se prorsus eadem, qua Senatus, mente esse, nihil antiquius concordiæ nexu sibi fore*, respondet: *verum firmum quoque, atque immotum animo suo insidere, ut sartam, tectamque suam dignitatem, atque auctoritatem tueretur, quam si quis ulla in re labefactare aut lædere velit, nihil ad eam conservandam prætermissurum, mortem quoque ipsam, si occasio posceret, oppetiturum.* His de causis nihil de militum delectu in pontificiis ditionibus habendo impetrari poterat; atque severa adeo edicta Pius pronunciari jusserat, ut præfectos quosdam, qui, facultate non impetrata, Reipublicæ nomine milites conscripserant, in vincula trudi præciperet; Agesilaumque Monaldeschium, exilio ac bonorum publicatione mulctatum, ægre a Senatu sæpius rogatus, revocaverit.

Aliud præterea malum in militiam irrepserat, ut plerique præfecti, ficta pro veris nomina inducentes, pessimo exemplo publica stipendia raperent: adeoque hæc pestis increverat, ut multa oppida debito militum præsidio exuta invenirentur. Huic incommodo obviam eundum Patres rati, ut ejus rei criminis nonnulli Venetias captivi mitterentur, jussere. Torquato Hierosolymitano equiti, qui gravissime ea in re deliquerat, medio foro, inter geminas columnas cervices abscissæ. Ceterum, ut militibus consuleretur, tres scutatos nummos singulis mensibus privato militi persolvi, cum antea sex ac triginta dierum spatio, *ducatis*, ut ajunt, tribus tantum mererent: decem honoraria stipendia quolibet mense præfectis tribui, decretum: & ne qua fraus inesset, bini ad eam rem Curatores (*Commissarios* vulgo dicunt) in classem sunt designati, Hieronymus Vendramenus, Joannes Contarenus, e Joppensium Comitum familia, qui tunc triremis præfecti munus obibat. Haud absimilis in remigum delectu habendo difficultas aderat, cum agrestium plerique prædurum, ac grave servitium perosi, solum vertendo in alienas regiones migrarent.

Veneti stipendia militibus augent.

Hieronymus Vēdramenus, & Joannes Contarenus curatores classis eliguntur.

Senatus decreta, ut subjectos ad triremium servitium allicerent.

rent. Huic malo ut provideretur, latum, ut qui asſuetis ſtipendiis ſponte in remigum ordinem redigi vellent, per quadriennium ab oneribus iis, quæ corpore præſtantur, immunes eſſent. Exules complures, qui Genuæ morabantur, triremium ſervitio ſunt abſoluti. Decretum inſuper, ut urbium atque oppidorum, quæ in continente ſunt, artificum collegia, & ſodalitates mille remigum numerum (uti Venetæ effecerant,) exhiberent. Eadem labes Cretenſes quoque triremes attigerat, illorum, qui iis præerant, vel ignavia, vel crudelitate, quod nonnulli militiam pertæſi, ut juſtam domi manendi cauſam nacti viderentur, navales ſocios aufugere permiſerant; alii crudele nimium in eos imperium exercuerant; quocirca reditum ad tranſtra deteſtati, querelis, ac lachrymis cuncta compleverant. Hæc cum Patribus nuntiarentur, variiſque inſuper rumoribus perferretur, acerbe nimium, atque aſpere in miſerrimum illud hominum genus ſævitum, Triumviri, ac Quæſitores deligerentur, ſanxere, qui in eos, qui in privatas, aut publicas rationes deliquiſsent, abſque provocatione animadverterent; ſi cui capitis ſententiam infligendam cenſerent, de ea ad Senatum referrent. Lecti Federicus Valareſſius, Joannes Mocenicus, Gaſpar Raynerius. Multa quoque ad tuenda maritima loca decreta ſunt. Paulus Urſinus, rerum militarium uſu, atque auctoritate conſpicuus, Corcyræ ſubſiſtere juſsus eſt. Latinus Urſinus, frater, in Cretam: Balthaſsar Rangonius Jaderam: Jacobus Malateſta cum quatuor peditum millibus Aſcrivium: Vincentius Lignanus cum mille Cydoniam miſſi ſunt. Duplicata ingenti impenſa, ac labore militum præſidia in orientis munitionibus fuere; & ne ſinus Adriatici cuſtodia ulla in parte intermitteretur, Hermolao Theupolo, biremium præfecto creato, id muneris delatum eſt.

Triumviri quæſitorum electio.

Paulus Urſinus Corcyram & alii præcipui militum præfecti in alias provincias mittuntur.

Hermolaus Theupolus biremium præfectus.

Dum hæc a Patribus curantur, diverſa ex parte in Creta de ſubſidiis in Cyprum inferendis agebatur, quæ Zannius ante diſceſsum mille ac ſexcentorum peditum numerum navibus imponi, & cum bellico apparatu, commeatuque Cyprum importari mandaverat; quem ſane militum numerum licet exiguum eſse intelligeret, attamen, ne Cretam, claſsemque penitus milite nudaret, majores in Cyprum copias mittere non poterat. Iis ſubſidiis in navigia impoſitis, cum nondum ſolviſ-

1571 *Nicolaus Donatus a Tamaſſi præfecto Venetias miſſus. Marco & Marco Antonio Quirino provincia ſubſidii in Cyprum importandi mandatur.*

ſent, Nicolaus Donatus cum aliis, qui a Tamaſſi pra
Venetias mittebantur, ſupervenit, difficilemque in Ta
portum ingreſſum docuit, quod ab octo triremibus, quas
cæ ad Conſtantiæ cuſtodiam reliquerant, itinera adeuntib
tercluderentur. Itaque Candidæ magiſtratus una cum La
tio Amulio legato, Sebaſtiano Venerio, Marco Quirino,
cto Throno concilio habito, Marco Antonio Quirino Petri
ni defuncti loco præfecturam navium attribuunt, mun
cum quatuor navigiis in Cyprum ſubſidia importandi defe
atque ut Marcus Quirinus una cum triremium manu nav
mitaretur, decernunt. Is Sanctum Thronum, damnatorum
mium præfectum, Vincentium Quirinum, Theodorum
bum, Alexandrum Vizzamanium, Nicolaum Fratellium,
tonium Bonum, Marcum Antonium Piſanum, Nicolaun
letrum, Franciſcum Bonum, Hieronymum Thronum, P
pum Leonium gubernatores ſibi adjungit.

Triremes Turcicæ ad Conſtantiã a Marco Quirino demerſæ. Veneti præfecti ſubſidia in Tamaſſi portũ inducunt. Turcarum triremes e noſtrorum manibus fuga ſe eripiunt. Turcicæ triremes & alia navigia a Quirino capta & Tamaſſum invecta.

Numero duodecim triremes erant. Cum iis, navibuſq
Cyprum arrepto itinere, ſecundo ventorum flatu, quinqu
rum ſpatio in conſpectum Tamaſſi ſe dedere. Eadem di
ves quoque, quæ vento coactæ, diverſa velificatione uſæ
rant, adfuere. Nocte citra Pedalium promontorium (
caput hodie dicitur) Marcus Quirinus ſubſtitit, ſperans
cicas triremes, quæ ad portus fauces excubabant, nav
quas progredi juſſerat, conſpectu e ſtatione ad pugnam
illiſque præerepto ad Conſtantiam receptu potiri poſſe.
ſilium eventus probaſſet, ni Marcus Antonius navium p
ctus moræ impatiens, præpropera feſtinatione ſe ſe in hoſt
pugnam conferendam egreſſos intuliſſet. Turcæ namque n
rum triremes conſpicati, receptui ſtatim cecinere, rem
inhibentes retro curſum flexere; Quirino inſiſtente, imm
que tormentorum globos in fugientes, ſub ictum uſque
ctæ a Turcis munitionis excutiente; cum eodem momen
proximis hybernis ad eas defendendas Turcarum ingens
nus ad litus convolaret. Hoſtes concitato remigio trirem
proxima litora incolumes perducere, ſeſeque e noſtrorum
ſpectu ſubducere conati, quin tres nullo noſtrorum damn
primerentur, efficere nequivere. Idem reliquis accidiſſet,
ſi e Conſtantia flante vento, veritus Marcus Quirinus, n

V

1571

ves in altum provectæ, intendentibus se tenebris, aliquid detrimenti caperent, satius portum ingredi duxisset. Ibi peditatu, bellico apparatu, ac commeatibus subductis, Tamasso ingenti lætitia repleto, spe reliquas quatuor triremes, quæ intra Constantiam sese receperant, intercipiendi ductus digreditur. Hostes, in depressarum triremium extantes mari reliquias igne injecto, nostris, qui, oborto fumo, carinas ab iis inungi suspicabantur, elusis, præter omnium opinionem noctu, favente vento, in altum elati, incolumes evasere. Postridie Quirinus majorem triremem, quæ trecentis Janizzeris, militari annona, aliisque in usus terrestrium copiarum necessariis onusta, recta Constantiam ferebatur, adortus, plerisque cæsis, reliquis captis, in suam potestatem redegit. Prædam in militiæ commoda in Tamassum invexit. Aliud præterea navigium cum Turcis ducentis, ac bellico apparatu cepit; Damasci Bassa, qui eo vehebatur, parvo lembo, ac densa, quæ se sustulerat, nebula protecto, vix evadente. Exinde munitione, quam hostes ad Constantiæ fauces erexerant, solo æquata; nonnullisque e terra in Gambella scopulo propugnaculis, quibus ea ex parte oppidum quatere cœperant, dirutis; quidquid præterea ad communiendam Tamassum conferre poterat, in urbem convecto, navibus, quæ subsidia importaverant, atque tribus onerariis, quæ post Hieronymi Martinengii pedites expositos, portu detinebantur, remulco avectis, vela dare jussit: ex iis Cornelia vetustate fatiscens, undis absorpta est; reliquæ incolumes Venetias pervenere, maximoque usui ea tempestate Reipublicæ fuere. Quirinus re egregie confecta summis omnium laudibus concelebratur: in Cretam delatus, mox Corcyram, ubi Sebastianum Venerium classis imperatorem designatum invenit, profectus est.

Interea cum (ut diximus) a Barbaro missi Venetias accessissent, iisdemque difficultatibus fœderis negotium obvolveretur; Pontifex ob subortas denuo cum Maximiliano controversias suis tutandis ditionibus intentus, neque commeatus, neque milites permitteret; ac nonnihil de pristino in Venetos studio remisisse videretur: ad pacem flectere Patrum mentes cœpere; atque Jacobum Ragazzonium, virum prudentia & rerum usu præditum, qui cum magna in totius Europæ empo-

Jacobus Ragazzonius Byzantium mittitur, & ejus mandata.

riis

1571 riis negotia obiret, idoneus ad id in primis censebatur, Byzantium mittere statuunt, qui de negotiatorum, ac mercimoniorum utrinque libertate, ac restitutione cum Mehemete ageret. Secreta Decemvirum mandata cum literis ad Barbarum addita, quarum summa hæc erat: *Mentione sibi pacis injecta, modo honestis conditionibus, atque e dignitate Reipublicæ confici posset, ab ea ne aversum animum ostenderet*. Haud absimilis, si cum captivo legato agitare Turcæ abnuant, Ragazzonio facultas concessa.

Philippi Regis literæ de classis imperatore.

Eodem tempore (quinto scilicet nonas martii) aliæ a Philippo Romam literæ perferuntur, quibus illius de fœderatorum classis imperatore deligendo sententia continebatur. Ea erat ejusmodi. *Joanni Austriaco fratri id munus ea lege deferendum, ut maritimis non modo, verum etiam terrestribus copiis præesset. Pio, ac Venetis terra imperatorem deposcentibus, in Philibertum Emanuelem, Sabaudiæ Ducem, quem iis quoque gratum fore intelligeret, consensurum: qui, si aliquid maritimis viribus aggrederetur, tunc classium imperatori obtemperaret: si expeditio a fœderatorum aliquo susciperetur, is imperatorem diceret. Austriaco absente, qui illius vices obiret, Regis nomine Pius crearet, ne pontificio præfecto summum imperium delatum videretur*. Hæc cum ex Philippi legatis Pius cognovisset, Surianum, ac Superantium accersit; ut fœderi subscribant, hortatur; qui, nisi novæ difficultates sese objiciant, in fœderis conditiones consensuros pollicentur. Verum repente atque inopinato pene negotium pervertitur. Nam cum de certis in mensem martium singulis annis comparandis copiis caput recitaretur, Granvelanus ait, *perfici illud hoc anno non posse: id satis esse, si copiæ in tuendis tantum fœderatorum ditionibus conferantur: fœdere nondum percusso, quæ ad se spectarent, Regem perficere nequivisse; in posterum, quidquid deberet, exacte expleturum; in præsens, ut triremes octoginta in majum mensem, vel medium junium in promptu sint, curaturum: Si tot triremes instruere Veneti velint, quæ una cum iis, quæ fœderati conferrent, ducentarum ac quinquaginta numerum conficiant, aliis in rebus ex æqua portione satisfacturum: e ditionibus, quæ in Italia possidet, voluntarios milites, ac remiges daturum*. Legati inexpectata Granvelani sententen-

Fœdus novis difficultatibus a Granvelano involutum.

1571

ntia audita, qua eorum, quæ decreta fuerant, ratio omnis :rvertebatur, haud parum commoti, se unquam in id connsuros negant; tempus, quo hæc Senatui significent, petunt. ıtres, qui jam percutiendi fœderis Senatusconsultum fecerant, miratione defixi, summaque consiliorum perplexitate jacta-, in varias partes scinduntur: *recentes ne Hispanorum contiones amplexentur, an in concordiam cum hoste ineundam cumbant: quid enim appetente vere, nondum fœdere icto, ndum Philippi auxiliis expeditis, sperandum foret? dum nis de præclaro aliquo facinore patrando spes inani cunctame, atque assuetis Hispanorum artibus dilaberetur? hostes ntra, prævalida instructa classe, ingentibus copiis in Cyprum, que Illyricum impetum essent facturi?* Itaque cum in anci:i deliberatione Senatus hæreret, in dies rem trahendo, nuln legatorum literis responsum afferebatur. Pontifex, qui letos a societate nova lege ineunda abhorrere, ad Senatum ibendi tempus petiisse, Jacobumque Ragazzonium Byzanım missum cognoverat, multa secum animo volvere; vehenter suspicari, ne Veneti, negotio societatis abjecto, cunı consilia ad pacem ineundam conferrent: inde magnis soitudinibus angi; ingenti dolore premi, ut pote qui, sedas tunc cum Cæsare dissidiis, pristino vigore suscepto, ajori nixu in fœdus intenderet, neque tam præclaram communem reipublicæ christianæ hostem arma converten-, se pontificatum administrante, occasionem oblatam cormpi vellet. Quapropter per Nuntium Senatus mentem sibi ıamprimum significari postulat; hortatur: *ne amplius cunndo commune hoc bonum impediant; iis quæ hoc anno con-i possint, contenti sint; sequenti quidquid fœderis conditiobus caveretur, cumulate confectum iri: non modo amissa hostium manibus eripi, sed, impetu in eorum fines facto, remotas usque regiones sacri fœderis vexilla provehi posse. genti hac spe Patres, cum hoste pace sancita, prorsus fore excidant, & qui semel infidos Turcas experti fuerant, in tæ, atque incertæ pacis nomine, in perpetua trepidatione metu, immanibus addictos sumptibus victuros*. Et jam marus mensis elabebatur, cum undique præsentem rerum statum ıtuiti Patres, inter ambiguos vel fœderis, vel pacis exitus

ni-

1571 nihil certi decernere e republica esse censerent; sæpius gravissimis in rebus, summis difficultatibus, quæ non satis provideri humana prudentia, ac sapientia possent, ea cunctatione explicari, atque expediri cunctando; vel Hispanos de eorum pertinacia nonnihil remissuros, fœdusque majori cum Reipublicæ utilitate, ac dignitate amplexuros; vel, si obfirmata mente sint, Senatum pacem cum potentissimo hoste ad exitum felici eventu perducturum, e summisque periculis maritimum imperium erepturum.

Marcus Antonius Columna Venetias a Pontifice mittitur.

Ea injecta mora, cum in Pontificis, atque Hispanorum animis suspiciones augerentur, Marcum Antonium Columnam Venetias Pius mittere statuit, qui prudentia, ingenii dexteritate, & gratia, qua plurimum apud Venetos pollebat, Senatum flecteret, atque ad fœdus, pacis negotio abjecto, percutiendum impelleret. Igitur tertio idus aprilis Columna Venetias accessit, quo tempore in religionem ac vota effusa civitate, humani generis Servatoris passionis, mortisque divina mysteria summa pietate concelebrantur. Attamen, quod res vehementer urgeret, statim aditum ad Principem, Patresque petiit; pontificiisque literis exhibitis, quibus, ut, quæ a Columna dicerentur, uti ex suo ore deprompta Senatus exciperet, petebatur; gravi, atque accurato sermone ad fœdus amplectendum est cohortatus. *Nihil jucundius unquam sibi accidisse*, inquit, *quam, ut ea de re pertractanda a Pio Pontifice Maximo ad Rempublicam mitteretur, qua nulla vel hoc ævo, rerumque statu præstantior, atque utilior, vel in omni futurorum sæculorum memoria præclarior, atque illustrior excogitari posset; de ea, inquam, re, quæ cum toties summis expetita votis, nusquam pares exitus habuerit, nunc jam e nostro nutu pendeat, atque prope manu teneatur; fœdere nempe in Turcas communes hostes percutiendo, quo non modo barbarorum tela a republicæ christianæ corpore repelli; perpetuusque metus, quo pleræque Christianorum ditiones Ottomanorum imperio finitimæ afficiuntur, abjici; sed etiam tot illatæ injuriæ, tot acceptæ clades vindicari; provinciæ, ac regna nostrorum potius dissidiis amissa, quam eorum virtute parta, recuperari queant. Quid enim a Summo, atque vigilantissimo Pastore expectari unquam potuerit, quod non in Pio Pontifice Ma-*

M. Antonii Columnæ ad Venetos oratio.

expe-

mo cumulatim inveniatur? Cujus pietas, religio, vehemens rempublicam christianam studium adeo nota sint, ut obs-rari potius dicendo, quam exprimi valeant. An non dem Philippum Hispaniarum Regem voluntate & animo e, quem & anni superioris auxiliis præclare testatus sit, nunc militum in suis ditionibus delectu habendo, classes rando, commeatus, apparatusque bellicos expediendo signi-et. Nihil ad eximium hoc opus perficiendum superesse, ni-, ut Respublica, cujus potissimum res hoc tempore aga-r, in fœdus descenderet, neque levibus ex causis tantum num perturbaret: id si, quod faustum felixque foret, effi-ret, non ambigere, reliquos quoque, qui in christiano or-Principes sceptra tenent, in sacram societatem nomina da-ros, neque in tantarum rerum partem non ultro ventu-r: Pontificis apud Cæsarem Nuntii literas habere, qui-s percusso statim fœderi se Maximilianum adjuncturum te-ibatur: id si accidat, terra, marique in hostem invaden-m, in illius cum maritimas, tum terrestres ditiones eo-m tempore inferri arma posse: non impigros, atque auden-r duces; non strenuos ad pugnam milites; non navigia, triremes ad conflandas classes; non arma, non tela, non rmenta, non annonam, ac si quid aliud ad bellum geren-um excogitari potest, defutura. Verum si præterlabi ea oc-isio sineretur, quid vel ad audaces hostium spiritus inflam-andos acrius, vel ad res nostras perpetuo timore, ac cala-itatibus involvendas funestius accidere posse? Quando im tempus affore, quo Venetis illata a teterrimo hoste da-na, & clades sarcirentur? Non ignorare (inquit) *ea, quæ dversa superiore anno contigerint, inde potissimum profecta, uod, ex diuturna atque alta pace repente sævo, atque atroci llo exorto, nullis periculis ac laboribus subacta, assiduisque rtaminibus durata virtus, & fortitudo se se protinus in or-is conspectum dare non potuerit: in posterum ex ordine, ac æscripto militari omnia digesta in melius cessura. Quæ, luria impediente, perfici nequiverint, ea modo Philippi pru-ntia correcta esse; penes illum nil auctoritatis, nisi quan-n ei a Pontifice permitteretur, futurum; cumque duobus ffragiis decerni cuncta sanciatur, nunquam a Veneti impe-*

rato-

1571 *ratoris ſententia pontificium diſceſſurum. Cur igitur ancipiti conſiliorum cura amplius torquerentur? cur ex animo præclaram ſibi obtundendi hoſtis oblatam opportunitatem non amplecterentur? An de Pii Summi Pontificis, ac de Philippi Regis voluntate ambigerent, quos ſummo ſocietatis ineundæ deſiderio flagrare certis argumentis inſpexiſsent? An quod variæ in graviſſima re pertractanda difficultates obortæ ſint? At hæc magnis in negotiis plerumque evenire, mediocri rerum uſu præditum ignorare neminem. At hoc anno non omnes, uti fœderis lege caveretur, a Rege triremes præſtari poſse. Quis de potentiſſimi Regis viribus ambigat? Octoginta, nondum majo menſe exacto, apprime inſtructas fore; reliquæ ut in Neapolitano regno, ac Sicilia armentur, curari. Sabaudas, Hetruſcas, Melitenſes adfuturas. Sed pacis injecta ſpes animos allicit; belli ingentes ſubeundi labores, immanes ſumptus deterrent? Quod unquam ſatis firmum cum eo hoſte jus concordiæ futurum, qui cuncta dominandi libidine, atque inexplebili regnandi ſiti metitur, qui inexpiabili odio in chriſtianam religionem exardeſcens, nihil non ad illius exitium molitur; tantumque ab iis, quæ dudum mente agitat, abſtineret, quantum illi vel a fortuna, vel a temporum conditionibus denegatur?*

His, atque aliis in hanc ſententiam ſumma dicendi vi a Columna enuntiatis, Patrum adeo commotæ mentes ſunt, ut plerique ad fœdus ſtatim ineundum inclinarent. Mocenicus Princeps brevibus Columnæ reſpondit: *Fœdus a Republica ſemper expetitum; ex eo ad neminem plus commodi, quam ad Venetos pervenire poſse, ſi inſolentiſſimi hoſtis faſtus, ac potentia deprimeretur: at ejuſmodi ſocietatem, qua Turcarum vires confringantur, non qua ictus tantum excipiantur, ſenſimque vires abſumendo nullo operæ pretio ſummis periculis Reſpublica objiciatur, optandam eſse: diuturna pace militaris diſciplinæ, maritimæque præſertim nervos minime labefactatos; generoſo auſu bello ſuſcepto, in id ſedulo incubuiſse; claſſis imperatorem ad manus cum hoſte conferendas incitaſse; nullo unquam tempore certamen cum hoſte cives detrectaturos. Ceterum de more Senatus conſulto, quid in præſenti re decreverit, ipſum cogniturum.* Adhuc in iiſdem Patres curis

atque

atque solicitudinibus versabantur; neque ob diffidentia studia, variis licet dictis ex suggestu sententiis, quidquam decernebatur; cum interea Columna responsum acrius urgeret, atque majori vi ad fœdus amplectendum compellere Patres eniteretur. Nono igitur kal. majas iterum coacto Senatu, ejusmodi decreto respondetur, quo Reipublicæ in suscipiendo bello virtus, ac constantia, oblatæ sæpius paciscendi cum hoste conditiones abjectæ, propensum in fœdus studium memorabantur; cur iis, quæ ab Hispanis proponerentur, non adsentiretur, causæ continebantur. Quæ Pontifex pollicitus fuerat, tantummodo petebantur, ut scilicet Hydrunti medio majo octoginta regiæ triremes in promptu, atque expeditæ forent; copiæ, navigia, ac reliqua ad bellum necessaria curarentur; in viginti, ad ducentas explendas, triremibus instruendis sedulo studium collocaretur; quidquid a Republica, præter eam, qua tenebatur, pecuniæ pensionem, persolveretur, tantumdem ei in Italiæ civitate aliqua reponeretur; præter undecim triremes, quæ Pontifex auxilia Reipublicæ præstaturus esset, exprimeret, ut quibus viribus bellum adeo ingens administrare posset, certo intelligeret.

1571

Senatus Responsum.

Senatus consulto Columnæ, ut moris est, perlecto, ad singula capita respondet: ut octoginta triremes medio mense majo instructæ essent, ob injectam fœderis subscribendi moram fieri non posse; labente majo, omnes in promptu fore; neque ob id ulla in re defuisse Philippum sibi videri, cum fœderis lege caveretur, ut quidquid a sociorum aliquo exhiberi non posset, ab aliis, persoluta pecunia, efficeretur. Granvelanum, Neapolitani regni Proregem designatum, ut quamprimum viginti triremes armarentur, enixurum; de navibus nihil certi affirmasse, uti de copiis, quæ jam coactæ erant, pollicitus fuerat: quod tandem de pecunia reponenda peteretur, id regiæ dignitatis non esse arbitrari, cum præsertim magna frumenti copia ex illius ditionibus convecta penes Rempublicam sit. Demum se Pontificem ad ea subsidia, quæ maxima ab eo proficisci possent, Reipublicæ exhibenda cohortaturum; dum æqua postularentur, quin cuncta impetrarent, nihil se vereri. De his omnibus statim Pium, atque regios certiores facturum. Ad ea subinde ejusmodi a Pontifi-

Marci Antonii Columnæ novis de fœdere sanciendo responsum.

ce

1571 ce responsum tulit; Senatui significaret, quæcumque polliciti fuerant, modo ne de pecunia reponenda agatur, Hispanos persancte servaturos affirmare; quod indignum id tanto Rege dicerent, ac multis nominibus, si quid Reipublicæ deberetur, frumento, & commeatibus fieri satis posse. His a Columna in Patrum Collegio expositis, multa ad fœdus statim percutiendum, vehementi dicendi, ac suadendi vi adduntur.

Tempus ad deliberandum petitur. Assiduis consultationibus modo in has, modo in illas partes res agitatur; cum interim Philippi legatus Patres incendit, urget, pollicetur; ab Rege mandata se habere inquit, Senatui ut significet; certa spe fœderis innixum, nihil eorum, quæ in usus belli necessaria sint, prætermisisse; triremes octoginta atque amplius, naves viginti habere; multas copias comparasse; Joannem Austriacum in promptu esse, ut, conscensa classe, in orientem devehatur. Nec dubium, quin conjunctis viribus, multa, atque egregia ad totius christianæ reipublicæ, ac præsertim Venetæ commodum, atque incrementum tentari, & confici possint. Re a præconsultoribus ad Senatum delata, variis sententiis disceptatum; cum alii, nulla interposita mora, fœderi subscribendum; alii adhuc cunctandum, atque de concordia cum hoste ineunda agendum esse arbitrarentur. Inter eos, qui fœdus suadebant, præcipuus Paulus Theupolus, spectatæ prudentiæ, diuque in Republica administranda versatus, eminebat; quem in hanc ferme sententiam locutum fuisse constat.

Pauli Theupoli Oratio.

Errare ac decipi illos vehementer existimo, qui inanis prudentiæ nomine subnixi, in ancipiti maximarum ac difficillimarum rerum deliberatione semper hærent; atque ea, quæ ab humano ingenio petenda auxilia forent, ex tempore, & cunctatione ducenda opinantur; quæque regere ac moderari ratione potuissent, casui & cuncta agitanti fortunæ temere permittunt. Ii tum demum se deceptos esse intelligunt, cum undique terribili periculorum facie circumsepti, quo se vertant, quid parent, quo confugiant, prorsus ignorant. Id ne nobis, Amplissimi Patres, contingat, præsentium rerum statum intuens summopere vereor, dum perplexa consiliorum ratione distenti, oblatum a Pio Summo Pontifice atque Philippo Hispa-

nia-

niarum Rege fœdus non amplectimur; inutili pacis cum hoste conficiendæ spe detinemur; atque interea non satis viribus ad bellum gerendum instructi nos ipsi sumus; & aliorum Principum auxilia hebescere patimur, dum hostium terrestres, maritimæque vires in immensum fere augentur, ditionibusque nostris grave atque exitiale bellum interminantur. Utinam vero, cum primum de societate ineunda agi cœptum est, expeditioribus consiliis in illam incubuissemus. Nunquam huc deventum esset, ut veluti fluctibus jactati, satis tuto loco consistere nequiremus. Viribus enim non modo, sed fama quoque ipsa icti fœderis hostes perculsi, animi quoque nostris adjecti forent; neque eas perpessi clades fuissemus, quarum reminisci non absque ingenti dolore, ac lacbrymis possumus. Nunc vero eo loco res sunt, ut nisi quamprimum subscribendi fœderis legatis mandata demus, omnia in pejus casura sint. Quis enim ignorat, a nobis cum potentissimo, atque acerrimo hoste bellum geri, cujus ad impetum excipiendum impares admodum simus; atque ut copiæ, navigia, pecuniæ modo nobis suppetant, non ejusmodi tamen sunt, ut Selymo, cui tot regna, ac provinciæ parent, quæ militibus, commeatu, maritimo terrestrique apparatu abundant, nisi christianorum Principum subsidiis freti, diutius resistere possimus? Est ille sane, qui si singulos adoriatur, difficulter vinci, ac superari queat; verum sociatis armis, certa spes victoriæ manet. Quid enim magis verentur hostes, quam ne christianorum Principum dextræ in fœdera coeant; utpote qui ex eorum dissidiis propagandi imperii fines opportunitatem adepti, dissentientes oppressere, atque dominatu exutos in extremas ærumnas, & calamitates conjecere? Hac arte olim Byzantium, orientalis Imperii caput, discordiis atque contentionibus Principum discissum, in suam potestatem redegere: hac Græciam subegere; Rempublicam, cujus ditiones late in orientem protendebantur, oscitantibus atque indormientibus christianis proceribus, magnis cladibus affecere. Quid enim Eubœam, quid Scodram, Epiri validissimam arcem, atque alia nobis erepta commemorem? Sed nonnullos objecta quædam spes pacis a subscribendo fœdere abstrahit, atque ex Ragazzonii Byzantium profectione, ex Mehemetis sermonibus concordiam iniri aliqua ratio-

1571

1571 *ne cum hoste posse sibi persuadent; quos primum vereor, ne nimia pacis cupido decipiat, cum e contra Turcarum potius dolos atque astus pensitare, ac meminisse oporteret, neque inani hac suasione quidquam de pristino animi vigore ac robore remittere. Quis enim facile sibi persuadere possit, Turcarum fastum, ambitionem, praeferoces ac tumentes spiritus ita sese demittere potuisse, ut, Leucosia capta, Cypro pene omni subacta, a vobis pacem peterent? Non hic mos efferae, armisque innutritae gentis, quae acrior in victos insurgit, atque vehementius & crudelius in eos debacchatur. Id agunt Turcae, id moliuntur, ut concordiae spe allectos & delinitos vos, languidiores ad munia belli obeunda efficiant, fervidumque in animis vestris impetum restinguant. An non ii vos estis, qui egregio mentis impulsu bellum cum Selymo suscepistis? qui, spreta legatione, Cubatem dimisistis? qui ejusmodi & numero, & robore classem eduxistis, qua neque instructior, neque potentior patrum, aut avorum nostrorum tempestate visa sit? An non ii demum estis, qui ingenti cum nominis vestri gloria in totius fere christiani orbis conspectu irreconciliabile odium, aeternas inimicitias cum hoste pepigistis? Quaenam ab ea sententia, quam semel susceptam constanter retinuistis, deflectere vos cogunt? Sumptus ne, pericula, labores? An non vobis animo haec subjiciebantur, cum bellum decrevistis? Attamen tanti non fuere, ut non infidae, ac turpi paci periculosum bellum anteferretis; satiusque, quid vostra virtus, quid vires possent, experiri, quam superbis Selymi postulatis annuere statueretis. Immutata ne forsan temporum conditio? placatus hostis? Qui haec sperat, semetipsum inani spe deludit, neque Turcarum morem, atque ingenium novit, neque praesentium rerum statum satis intelligit. Exigua igitur, ac prope nulla Ragazzonii negotiorum spe, quae omnis ex hoste pendet, Rempublicam, spretis sociorum auxiliis, abjecto foedere, saevientium hostium telis objiciemus? Minime id quidem, ut ego arbitror, si maximarum rerum momenta, rationis trutina expendere voluerimus. Hinc enim Reipublicae vires tum terrestres, tum maritimae; populorum ardor, & in Turcas perpetuum odium; foederatorum Principum auxilia; concepta haud immerito de hoste debellando spes: inde tenuis tantum concor-*

diæ imago ſeſe offert. At cujus concordiæ? ejus nempe, quæ ſpecioſo nomine, belli aſſidua pericula, immaneſque ſumptus obtegit. Niſi forte orientis oppida, atque arces præſidiis nudare, triremes e claſſe ſubducere, inerme penitus latus hoſtibus objicere velimus; iis inquam hoſtibus, qui nunquam fidem alicui præſtitere, qui per ludum religionem, ac jusjurandum fallunt; cujus rei, ut præterita ſilentio premam, luculentos ac infauſtos teſtes hac tempeſtate habemus, cum, vix pace a Selymo ſubſignata, pudoris repagulis effractis, jure gentium obtrito, nulla cauſa nobis bellum indictum ſit: cum dominandi tantum cupido, inexplebilis auri fames dextram illius obarmaverit. Vel igitur hiatum illum ac gurgitem expleri poſſe fateantur, qui ſecus ſentiunt, neceſſe eſt; vel ſi id fieri nequit, dicant quæſo, cur, qui fidem ſemel fregerit, non eamdem, qua ſe occaſio dederit, pro libidine violaturum putent? Id vero ſi acciderit, quos laborum, ac periculorum ſocios nobis fore pollicemur? Ad ea ne ſubſidia confugiemus, quæ paulo ante reſpuimus? Eorum ne opem implorabimus, quos toties eluſimus? quorum oblatam ſocietatem ſprevimus? Quid igitur erit reliquum, niſi ut ex immaniſſimi hoſtis voluntate ac nutu leges expectemus? At abſterrent ea vehementer, quæ improſpera ſuperiori anno nobis accidere; abſumptus tabifica lue ingens ſociorum navalium, ac militum numerus; ſera Hiſpanorum auxilia; Leucoſiæ expugnatio; inanis uſque in Ciliciam ſociarum claſſium profectio; ſævæ maris tempeſtates, quibus disjecta navigia, depreſſæ vel ſaxis illiſæ triremes; quæque alia adverſa contigere. Quaſi vero cum in omni re, tum in bellis præſertim fortuna non dominetur. An vero cum potentiſſimo hoſte certamen ſubeuntes, cuncta ad vota, feliciterque vobis eventura rebamini? Multa profecto (quod diffiteri non poſſumus) detrimenta accepimus; ſed pleraque cæli injuriis, maris tempeſtatibus illata ſunt. Qua enim prudentiæ humanæ ope graſſanti peſtilentiæ obſiſti, qua vi frena mari, ac ventis injici poterant? Leucoſiam amiſimus; ſed ut multa ea in re nobis adverſa acciderint, militum certe, ac civium virtus deſiderari non potuit; quorum plerique pro patria ad extremum uſque ſpiritum propugnare; in mœnibus, ac propugnaculis occumbere; medio foro cædi,

1571 *quam se dedere hosti, voluere. Idem ardor, eadem voluntas in Tamassi propugnatoribus viget; quibus si, uti oportet, subsidia immiserimus, non modo se adversus hostes tueri, sed quidquid amissum Cypri est, recuperare poterunt. Demum tardiora ab Hispanis subsidia adventasse minime inficias iverim. At quæ tunc ex Regis propenso in Rempublicam animo tantum effluxere; modo ex vinculo fœderis, ex jurejurando, cujus vis sanctissima esse solet, nobis expectanda erunt: neque ex Auriæ voluntate maximarum rerum deliberationes ac momenta pendebunt, sed ex classis ducibus; Joanne Austriaco, regio juvene fortissimo, atque ad gloriam orto; Marco Antonio Columna, cujus in Rempublicam studium, ac fidem experti fuimus; atque ex Sebastiano Venerio, nuper a vobis imperatore creato, cujus vividam virtutem, atque ad magna quæque peragenda ingenium optime nostis. Commemoremne ea, quæ ex Philippi legato audivimus: militum undique in suis ditionibus delectum habitum; octoginta triremes ac naves viginti paratas esse; Joannem Austriacum iter in orientem moliri? Amplectimini, per Deum immortalem, præclaram vobis oblatam occasionem, qua & sarcire præterita damna potestis, & majoribus nostris ab Ottomanis Regibus ereptas urbes, atque oppida recipere, ac summa cum gloria christianos populos, qui ad vos manus attollunt, opem vestram atque auxilium implorant, a miserrimæ servitutis vinculo eripere, christianamque religionem ab iis per summum scelus convulsam, ac fere extinctam, iis in regionibus restituere quæ quondam sanctissimis Christi institutis, ac legibus floruere. Ne corrumpi quæso sinite tot egregias spes, tam vehemens christianorum Principum studium, tam enixam in cunctis populis voluntatem; neve dubiam, fluxam, insidiosam pacis umbram atque imaginem sanctissimo huic fœderi antevertite, ad quod Pius, vir plane sanctitate, ac pietate insignis, Philippus Catholicus Rex invitant, atque hortantur: Deus quoque Optimus Maximus tacito quodam instinctu vocat, incitat, ac fere trahit.*

Cum Theupolus perorasset, Andreas Baduarius, maturæ prudentiæ atque eloquentiæ laude præstans, hunc in modum fere respondit. *Eos, qui difficillimis in rebus versantur, ac*

velu-

1571

Andrea Baduarii oratio.

veluti in specula regendis populis sunt præfecti, non tam vires, ac fortitudo, quam optimis præceptis firmata prudentia sæpe e summis periculis eripuit. Ingentes copiæ, bellici apparatus, in immensum auctæ vires, trophæa ex hostibus reportata, victoria denique ipsa quandoque exitio regibus, ac rebuspublicis fuere. Spectatæ prudentiæ vis, arctis quoque angustisque in rebus satis tutum præsidium extitit; cœtus hominum instituit, auxit; hostium insidias, astus elusit; pace florentem civitatem summa tranquillitate, civiumque concordia extulit; optimis-, rectisque consiliis corroboravit. Hac innixi majores nostri, ex parvis initiis tantam Rempublicam peperere, ac per tot sæculorum seriem illibatam cum imperio servavere; neque certis ambigua, tutis nutantia consilia antetulere; aut inanis fortitudinis laudem aucupantes, sese periculis objecere. Immo sæpius cunctando, temporibus obsequendo, Rempublicam ab ingentibus fluctibus, ac tempestatibus eripuere. Quæ sane omnia, secundum Deum Optimum Maximum majorum nostrorum virtuti, ac prudentiæ tribuenda sunt; quæ quidem si magnis in rebus administrandis adhibeatur, ea conficere solet, quæ ingentibus conatibus, summisque laboribus, ac vigiliis nonnunquam impervia sunt. Ejus vero id in primis proprium ac peculiare est, non ita semel susceptæ sententiæ se addicere, ut ei, veluti ad scopulum, adhærescat; ex rerum, ac temporum conditione flecti, immutari, detorqueri, non hominum voces ac plausus captare, unicam sibi, veluti metam, publicam salutem, civiumque incolumitatem proponere. Hæc a me altius fortasse dici videri possint, nisi nonnullorum hæsitationi ac pudori obviam eundum esset, qui, semel cum Selymo bello suscepto, ingentibus terra, marique comparatis copiis, fœderis negotio diu cum Principibus agitato, indecorum, ac turpe existimant, immutata sententia, de concordia cum hoste ineunda agere. Verum non hi præconsultores in consilium vocandi, in quo publica salus, maritimum imperium, Respublica ipsa in discrimen vocantur. Quinimmo quid præsenti rerum statu conducibilius nobis sit, libere, metu ac pudore abjecto, est enuntiandum. Fuerit id sane virtutis, ac magnanimitatis vestræ proprium, potentissimi hostis minas non pertimuisse, bellum constanter suscepisse, cum expedita vobis socio-

1571 *ciorum auxilia polliceremini, atque in fœdere, quod statim percutiendum arbitramini, belli præsidia statueretis. At nunc, cum pene omnis rerum facies immutata sit; cum nulla certa subsidiorum spe muniti, hostium viribus undique circumsepti simus; quisnam ea consilia improbare jure poterit, quibus de pace cum hoste transigamus, cum præsertim ad eam non supplices confugiamus, sed ultro a potentissimo Rege alliciamur, atque invitemur? Quis enim Mehemetem impulit, ut de ea cum Barbaro legato sermonem institueret? Quis, ut suos ad Rempublicam homines Byzantio mitti postularet, commoda pacis efferret? Non ne is ille est, qui semper a bello cum Republica suscipiendo abhorruit? Qui ab eo Selymum sæpius est dehortatus? Qui Cubatem, ut tempus extrahendo, aliqua concordiæ ratio iniretur, Venetias misit? Qui perpetuus Mustaphæ æmulus, illius gloriæ incrementa perosus, ne principem locum auctoritatis & gratiæ apud Selymum sibi præripiat, maxime veretur. Is nunc quoque pacis cupidus nihil prætermittit, quo incendium hoc, se invito, excitatum extinguatur. Hæc vos, ut Jacobum Ragazzonium Byzantium negotiatorum obtentu cum mandatis ad pacem pertractandam mitteretis, impulere: qui cum statim magnis itineribus eodem contenderit, haud multos post dies, de iis, quæ egerit, quæque confecerit, vos faciet certiores. Et erunt, qui, cum ita se res habeant, statim fœderi subscribendum putent? pacisque consilia mature, ac prudenter incepta abrumpere, atque penitus excindere velint? neque in quot tempestatum fluctus Rempublicam demittant, animadvertant? Nam quo magis Turcarum vires dicendo efferuntur, eo magis vos admonere videntur, ne sponte, & immature lacessere hostem velitis, ne ingenti belli mole ac periculis obruamini. Non enim tantum in iis, quæ nobis in Cypro superfuere, tuendis insudandum est, sed aliis quoque in regionibus praeferocis gentis impetus sunt excipiendi; cum in finibus Epiri atque Illyrici copias habeant, Istria & Carni in summa trepidatione sint; Ionii atque Aegæi maris insulæ, Creta ipsa a periculo non longe absint. Imminentes hasce tempestates ac turbines si non iniquis conditionibus cum Selymo pace sancita avertere possumus, cur non id consilii amplectendum arbitramur? At, inquiunt,*

quiunt, de fœdere diu Romæ actum; e Republica dignitate, & utilitate non esse, magna spe rerum præclare gerendarum abjecta, cogitationes ad pacem traducere, seque acerrimi hostis fidei permittere. Verum si penitus inspiciant, plausibili hac fœderis specie dempta, nil certi vel ad commune bonum, vel ad res nostras sublevandas, & amplificandas promanare posse perfacile intelligent. Etenim si in regiis ea mens erat, ut sociatis viribus Turca invaderetur, cur, vobis petentibus ac flagitantibus, initio promuntiari fœdus noluere? cur in annum fere variis difficultatibus negotium distulere? cur a vobis auxilia ad Africæ oras invadendas petiere? Jam tum optime nosci poterat, publicas ab iis rationes ad privata commoda attrahi; fœdus non ad nostrarum ditionum incolumitatem incrementumque, sed ad suorum regnorum ac provinciarum securitatem concupivisse; ut imperii vestri ditionibus, veluti aggere, muniti, ab hostium incursibus, ab immani sumptuum mole, classium sociarum viribus levarentur: vos specioso, sed inani fœderis nomine omnem belli molem exciperetis. Vobis igitur classes numero, & viribus prævalidæ parandæ erunt; milites, ac commeatus in remotas insulas, atque urbes submittendi; auri immensa vis effundenda; penes vos universum belli pondus, labores, vigiliæ, certiora pericula erunt: dum interea Philippus, maritimis suis pacatis oris, opimis decumis, atque ecclesiasticis vectigalibus a Pontifice donatus atque auctus, iisdem tantum triremibus, quas in pace alere solet, nutantibus rebus vestris opem ferat? Sed ajunt, ante maji mensis exitum octoginta triremes, naves viginti expeditas fore. Huic rei non ego is sum, qui facile adsentiar, cum superioris anni eventus mecum ipse reputo, cum quinquaginta triremes Pii suasionibus a Philippo vobis oblatas, quæ primo vere nostris sese adjungere debuerant, in autumnum fere senescentem dilatas fuisse animadvertam. Quæ res quanto vobis constiterit; testentur improsperi Cypri successus; testetur Leucosia capta; testentur denique cuncta, quæ infelici exitu contigere. Ex ea enim auxiliorum infixa in cunctorum animis spe, Zannio Hispanicas triremes expectante, nihil actum, nihil tentatum; iis sero in Cretam delatis, sero, contra nitente Joanne Andrea Auria, in Ciliciam itum

1571 *est; cum jam Mustaphas, Leucosia occupata, in cives ac populos crudeliter ac barbare debaccharetur. Si quis vero insitae genti tarditati obviam iri posse arbitratur, vehementer errat: qui sibi expeditiora, quam superiori anno, auxilia spondet, decipitur. Sed quid ego plura commemorem? cuinam ex iis, qui hic adsunt, hujus saeculi anni M. D. XXXVII. successus mente excidere, quando, cum Carolo Caesare, Philippi patre, in Suleymanum consociatis armis, totius fere belli onus sustinere cogeremini; neque ex foederis tunc icti legibus, vel triremes vobis tribuerentur, vel commeatus permitterentur; cum ad Nicopolim collatis signis, ingentis victoriae fructum vobis Andreas Auria inviderit, atque abstulerit? Qua ex re tantum Christianorum Principum maritimae disciplinae, ac viribus notae inustum fuit, quantum Turcis existimationis, ac laudis accessit. Quid Neocastrum, in Rhizonico sinu munitum oppidum, quod vobis ex societate debebatur? nonne occupatum, atque Hispanorum militum praesidio firmatum est? ut tandem triennali bello fessi, ad rei frumentariae inopiam civitate, ac cunctis fere imperii vestri oppidis redactis, pacem iniquis conditionibus cum Suleymano inire coacti fueritis? Utinam vero hac tempestate eadem, ac fortasse graviora non immineant, si, spreta pace, totos nos in foedus dederimus. Est nimirum pro religione, pro patria, pro imperio bellum suscipiendum: quis neget? Neminem ego ita vel amantem sui, vel ignavum esse existimo, qui pro iis tuendis, quaecumque obire pericula, telis hostium se objectare, mortem quoque ipsam alacriter oppetere pro religione, ac patria pulchrum non existimet. Contra vero, quis, modo cum dignitate obtineri possit, non maxime pacem exoptet, cum ea potissimum gente, cum qua infausto saepe marte decertavimus? Non erit certe in omni posterorum memoria, qui cum Venetorum gesta perlegerit, per quinquaginta continenter annos pugnatum cum acerrimo hoste non intelligat; mox alternante pace, cum ad arma rursus deventum esset, vel audaciam, vel egregium animi impetum vobis defuisse affirmet. At si impares, ut cum tanto hoste confligere possit, vires Reipublicae sint, quis jure reprehendat, quod ad concordiam inclinaverit, eamque honestis conditionibus adepta fuerit? Ac sane nimium*

minim solertes, atque anxii futurarum rerum inspectores ii mihi videntur, qui Turcarum pollicita, fidemque detestantur; qui ab infida, atque insidiosa, ut ajunt, pace abhorrent; eosdem sumptus, easdem classes, copiasque, quæ bello necessaria sint, tempora quoque pacis exposcere dictitent. Bella cum Ottomanis Regibus hoc sæculo tria a Republica gesta sunt. Horum primum cum Bajazete, Selymi primi patre, per tres ferme annos fuit. Pace cum eo icta, Selymus successit, quem Persicæ, atque Aegyptiæ res ab Europa avertere, nullumque cum eo bellum intercessit. Suleymanus anno M.D.XXI. regnum adeptus, supra sexdecim annos pacem cum Republica coluit; necnon post triginta atque amplius annos, cum eodem ad arma ventum est. Triennio prope dimicatum. Mox, rursus redintegrata concordia, viginti atque octo annos quievimus. Cur non idem modo nobis sperandum est, cum Selymus, qui hoc tempore rerum potitur, neque virtute, neque bellica fortitudine, neque regio ad gloriam impetu sit cum superioribus conferendus? Ita profecto sese res mortalium habent, ut reciprocantibus veluti fluctibus considant modo, modo intumescant, pacis tranquillitatem bella, belli duros labores pacis jucunditas mutuo excipiat. Cur igitur Divino munere facem quamdam pacis tenebrosis istis temporibus nobis prælucentem extinguere volumus? potiusque ingentibus Rempublicam periculis exponere, difficillimo bello, cujus ambiguus exitus futurus sit, implicari, quam consilio, prudentia, nonnulla cunctatione, quemnam exitum Jacobi Ragazzonii negotium habiturum sit, expectare? Sed sunt tandem, qui magnam a nobis christianis Principibus injuriam inferri existiment, quod eorum auxilia neglexisse, societatem abnuisse videamur; atque si denuo cum Turcis dimicandum fuerit, ne aversos experiamur, vereantur. Quis est adeo humanarum rerum expers, quin intelligat, nullum firmius ac tutius ad principum voluntates conglutinandas vinculum communi utilitate esse, ex qua plerumque regum amicitiæ pendere solent. Id si ita est, quis unquam Pontificem Maximum, atque Hispaniarum Regem æquo animo passuros existimet, ditiones vestras, quæ ad primos impetus hostium excipiendos, ac sustinendos ob-

1571

jectæ

1571 *jecta sunt, occupari, in eorumque potestatem concedere; ut, iis amissis, arma in suas provincias, ac regna convertantur? Vanus igitur iste ex mentibus vestris facessat metus; neque vel nimia spe hujus ineundi fœderis subnixi, neque nimio terrore hostium perculsi, præcipiti consilio utamur; sed prudentia, ut initio dixeram, suffulti, cum difficillima in eo re versemur, prout occasio tulerit, ut ea, quæ Byzantii aguntur, vel in pacem inclinare cognoverimus, decernamus. Præpropera consilia sera pœnitentia subsequitur; atque, ut sæpius hæc in reges, ac monarchas cadant, qui vel imperii cupidine, vel inanis gloriæ fastu aguntur, quique plerumque non ex rationis præscripto, sed prout libidine ducuntur, decernere consuevere; ita a Rebuspublicis aliena sunt, easque nonnunquam temere decreta in certissimas ærumnas, & calamitates conjecere. Nos Christi Optimi Maximi beneficio eam Rempublicam, Patres optimi, nacti sumus, quæ pacis artibus alta, ad hoc magnitudinis se provexit, maritimarumque rerum studio ingentes opes ac divitias in hanc civitatem, veluti clarissimum totius orbis emporium, ex singulis regionibus undique confluentibus comparavit. Inde per mille fere ac ducentos annos, sæpius in orbe vel veteribus extinctis, vel novis exortis principatibus, firma Venetorum Respublica, eodemque libertatis tenore tot temporum emensa spatium stetit floretque adhuc, atque æternum vigebit; dummodo majorum nostrorum exemplis, ac vestigiis insistentes, eadem duce, qua illi Rempublicam administrarunt, prudentia uti velimus.*

His cum varie disceptatum esset, tandem ea vicit sententia, ut fœderi subscriberetur. Itaque Columnæ respondetur: *oblatis sibi conditionibus Senatum in fœdus descensurum, ut nempe majo mense exeunte triremes octoginta, naves viginti cum copiis Hydrunti adsint: viginti præterea triremes, exhibitis a Republica navigiis, ab Hispanis armentur: sumptus, quos extra pactam portionem Veneti facient, frumento ex regiis ditionibus avecto, portoriisque sarciantur: Pontificem Columna roget, ut ecclesiastica pecunia non modo, verum quibuscunque rationibus Reipublicæ succurrat.* In eamdem sententiam datæ ad legatos

tos

1571

eos literæ ; adjectumque , eniterentur, ut milites, qui haud exiguo numero extra ordinem in arces , oppidaque maritima missi fuerant , in Reipublicæ portione censerentur ; Maximilianusque ad societatem amplectendam omni officiorum genere a Pontifice incitaretur . Eodem tempore Barbaro legato mandata dantur, quibus mandatis, ne quidquam de pace decernat, ni prius singula, quæ egerit, Senatui significet , præcipitur.

Ragazzonius septimo idus aprilis cum Byzantium pervenisset, a Janizzeris, & Bolue Bassa publice exceptus , & ad hospitium deductus, statim legato suum adventum occulto significat : mox ad Mehemetem perductus, facultate cum Barbaro colloquendi impetrata, mentem ei Senatus exponit. Incredibilis ex Ragazzonii adventu Turcarum animos voluptas incesserat , cum pro concordia ineunda id itineris suscepisse vulgaretur. Nemo enim erat, qui non satietate belli captus, laborum , ac periculorum pertæsus , vehementer pacem cum Venetis exoptaret : idque ex eo maxime patuit , quod post Mehemetis colloquium , cum de negotiatoribus , eorumque bonis actum a Ragazzonio tantum efferretur, magna animorum mutatione consecuta, lætitia in mœrorem versa , ingens perturbatio cunctos repente corriperet . A legato multa cum Bassa agitata sunt . Perfacile de negotiatorum permutatione inter eos convenit, ut , vicissim Epydaurum missis captivis , ibi mutata restitutio fieret . Ceterum erga pacem minus propensum (secus atque olim visus fuerat) Mehemetis animum offendit; vel quod Turcæ de rerum nostrarum statu certiores facti, valde attritas superioris anni successibus Venetorum vires esse cognovissent; vel quod ab Epydauro , quot in percutiendo fœdere difficultates ac controversiæ suborirentur , intelligerent . Nam Mehemetes modo Selymi potentiam extollendo , modo impares ad bellum Reipublicæ vires affirmando , legatum ad pacem iniquis conditionibus amplectendam adhortabatur. Barbarus contra , quantum ex superioribus præljis & cladibus in Cypro detrimenti Turcis accesserit, quantum in Tamasso expugnando laboris insumendum sit , explicat; atque ut id assequantur, nil amplius commodi, quam si Cyprum Venetis permiserit , Selymo obventurum . Contra Me-

Turcarum gaudium ob Ragazzonji ad Byzantium accessum.

Mehemetes iniquas pacis conditiones Venetis proponit.

1571 Mehemetes, insulam in faucibus Ottomanici imperii sitam, in eorum potius, quam in Reipublicæ potestate esse oportere; ea de re absque sui capitis periculo agere non posse. Tum Barbarus, ut aucta pensione, Venetis concedatur, obnixe efflagitat. Bassa, nihil se unquam Regi, quod ab illius alienum voluntate intelligat, suasurum, respondet; at sermone cum Selymo habito, legato responsum relaturum. Verum cum in dies nostris cuncta duriora atque difficiliora accidere nunciaretur, re infecta, Ragazzonius Byzantio discessit; neque postea quidquam de mercatoribus restituendis confectum, cum a Venetis homines Selymo parentes cum eorum mercimoniis primo Epydaurum mitti peterent, mox Venetos a se mittendos Turcæ pollicerentur: quod Senatui varias ob causas minime probabatur.

Jacobus Ragazzonius, de mercatoribus permutandis re infecta, Byzantio discedit.

Interea, dum vel fœderis cum christianis Principibus ineundi, vel concordiæ cum Selymo sanciendæ, omnium animi ambigua expectatione fluctuarent; ut militum virtutem acuerent, neve hostes insolescere paterentur, diversis in regionibus nostri duces Turcas aggrediuntur. Circumjecti Margaritino Epirotæ incolæ, a Corcyræ magistratu ad oppidum expugnandum subsidia petunt; obsides se daturos sacramentumque Reipublicæ dicturos polliciti; multos eo in oppido clientes, atque amicos habere; statim ac nostri ad suburbia accederent, deditionem facturos. Paulus Ursinus magistratus jussu Cibotæ cum septingentis peditibus, opportuno, atque propinquo loco consedit; Joannem Bembum trierarchum in litus descendere, Epirotarum animos, copias, arma explorare jubet. Is tametsi ducentos ac quinquaginta gladjis tantum, ac contis armatos procul inspexisset, tamen cum hostes, nostrorum consiliis cognitis, se ad oppidi propugnationem comparasse, equitum manum in insidiis, qua iter habendum erat, posuisse, Delvini autem præfectum propius cum copiis abesse comperisset; milites exponendos non censuit, sed Corcyram reversus est.

Sebastianus Venerius ad Epidamni oppugnationẽ inani eventu se cõfert.

Venerius vero imperator, cum Soppoti mœnia refici, oppidumque validius communiri jussisset, sexdecim triremibus in Pallormi portum delatus, cum Augustino Barbadico legato, ac Paulo Vrsino re communicata, Epydamnum, quod

præ-

præſidio militum nudatum, mœnibus adeo infirmum, ut nullo negotio triremium tormentis proſterni poſſe cognoverat, adoriri ſtatuit; rectaque ad Lachium promontorium contendit. Ea nocte Antonius Canalius legatus cum novem triremibus ſuperveniens, rei feliciter gerendæ ſpem Venerii auxit. Itaque tribus ex locis, qua mœnia mari obverſa in longitudinem protenta, hinc & inde duobus propugnaculis communiuntur, oppidum verberare decrevit. Tripartito agmine triremes dividuntur, ſeptimo kal. maji ſummo mane ingenti cum impetu ac fragore oppidum quati cœptum. Propugnatorum numero, ac virtute obſiſtitur. Ad latera percutienda, hoſteſque defenſionibus nudandos conatus noſtrorum convertitur. Verum cum tormentarius pulvis, globique deficerent, nec ſatis militum eſſet, ut, admotis ſcalis, impetum in urbem facerent; equitatu peditatuque e mediterraneis locis hoſtibus perfacile ſuperveniente, quod pons, ex quo in terram trajicitur, uti Venerius juſſerat, minime exciſus a noſtris foret: poſt quinque horarum irritum certamen, compluribus hoſtium cæſis, ex noſtris viginti tantum deſideratis, diſceſſere.

Emanuel Murmurus Soppoti præfectus à Turcis funditur.

Parga à Venetis munitur.

Eodem tempore Emanuel Murmurus, Soppoti præfectus, cum Epirotis ter mille, Italorumque peditum manu Cardichium, caſtellum triginta paſſuum a litore millibus, aggreſſus, cum natura, opere, ac milite munitum, quodque tormentis tantum expugnari poſſet, animadvertiſſet, ſuburbia incendit. In reditu ab hoſtibus, qui itinerum anguſtias inſederant, multi ex noſtris cæſi, Scipio Turrius, Aſculanus, militum cohortis præfectus, vivus in eorum poteſtatem pervenit. Venerius Corcyram reverſus, cum Senatus mandata de inſtaurando Parga oppido accepiſſet, Antonium Canalium, ac Paulum Urſinum cum triremium manu miſit, ut incolas reducerent, oppidumque communirent; qui licet neque parvo tempore, neque tenui impenſa rem confici poſſe intelligerent, attamen ob ſitus opportunitatem, ac ne incolarum, qui ſingulari fide in Rempublicam ſemper extiterant, oblivifci viderentur, in dirutorum mœnium ruinis vexillis Reipublicæ erectis, qua in continentem ſe porrigit, oppidum præcingi juſſere. In Peloponneſo Tænarii, qui hodie *Mainæ* populi dicuntur, gens fera, quæ ſemper Turcicæ tyrannidis jugum detrectaverat, fi-

Peloponneſiorum & Epirotarum odium in Turcas, & propenſio erga Venetos.

niti-

1571 nitimos ad defectionem solicitabant, sociosque sibi adjungere nitebantur; freti belli initio nostrorum auxiliorum spe, multos earum regionum incolas Turcas interfecerant, plerosque ejecerant. Cum se ob ea, quæ superiore anno contigerant, nihil profecisse animadverterent, ad nostros subsidia oratum per nuntios mittunt; qui egregium ipsorum in Rempublicam animum, magnam totius occupandæ Peloponnesi spem, modo iis dux cum quatuor vel quinque mille peditum Italorum numero, armaque tribuantur, significant. Qui Epiri loca, vel Corcyræ propinqua, vel mediterranea prope Scodram incolunt, eadem se in Rempublicam voluntate esse profitebantur. Quocirca mense martio cum Augustinus Barbadicus legatus Patrum jussu ad classem, Sebastianum Venerium imperatorem præstolaturus, contenderet, Antibarim delatus, reque cum Celsio communicata, ut ipse cum ejus urbis magistratu se Ascrivium conferret, atque una cum Bernardo Contareno, ac Zacharia Salamonio de Scodræ expeditione decernerent, deque subsidiis iis, qui a Turcis desciverant, immittendis consulerent: ac licet vere novo, liquescentibus nivibus, quibus hyeme hostibus aditus intercludebatur, Scodræ occupandæ opportunitas elapsa esset; attamen Nicolaum Surianum trierarchum cum quatuor triremibus, ut aliquid adversus hostem experiretur, ad Drinium amnem mittere placuit. Surianus, inspectis locis, cum omnia spe difficiliora invenisset, populos, ut subsidia Venetiis submittenda expectarent, neve Turcas imparati lacesserent, cohortatus, revertitur. Interim sexaginta duo Antibarim ex Sadrima, Aucangiis, atque aliis e regionibus missi obsides supervenerunt, qui cum secus ac sibi persuaserant, minime expedita auxilia invenissent, magno mœrore correpti, fatum ac fortunam incusantes, a magistratu humanissimis verbis consolati, in aliud tempus re dilata, discessere.

Epirotæ Venetis obsides tradunt.

Dum vero hæc fierent, sub aprilis initium Venetiis expetita subsidia curabantur. Senatus Jacobum Malatestam Epiri atque Ascrivii militiæ præfecerat: Venerio classis imperatori, ni majoribus curis avocaretur, cum triremium manu Augustinum Barbadicum legatum ad eam rem in Adriaticum sinum mittere præceperat. Emathiæ interim, ac Pedanæ obsides alii

An-

Antibarim pervenere, quibus nunciabatur, si quidpiam a nostris adversus Turcas tentaretur, Cristianos omnes a Scodra Antibarim usque eodem momento Reipublicæ vexilla sublaturos. Majo exeunte, Malatesta Ascrivium pervenit; legatis consultis, statim Antibarim, ut cum ejus urbis, atque Olchinii magistratibus de bello administrando ageret, se contulit. Ascrivium inde reverso, ut, veteranorum militum manu, equitum aliquot turmis, triremibus quot vellet selectis, Alexium adoriretur, decernitur. Eo enim occupato, Scodræ subsidia intercipiebantur, naturaque gliscens inter Epirotas, atque Turcas odium cæde, rapinis, vicissimque illatis, atque acceptis damnis, ita accendebatur, ut nulla unquam ratione conciliari dissentientes inter se gentes posse viderentur. Eo vero facilius se Alexio potiturum Malatesta rebatur, quod ab speculatoribus, neque ab hostibus copias colligi, neque quidquam parari, nuntiaretur.

1571

Veneti ad Alexii oppugnationem se instruunt.

Interea vero dum ad expeditionem necessaria sedulo curantur, Neocastri incolarum audaciam, qui sæpius usque ad Ascrivii portas sese proripuerant, frangere statuit. Quocirca hostium itinera, quo se recipiant, unde auxilia expectent, ut opportune in eos impetum faciat, perscrutatur; ac ne quid ejus consilii efferretur, nulli ex urbe exitus permittitur. Ducentos igitur milites per clivum montis summum petere, vicum succendere, ibique subsistere jubet. Ipse alia ex parte quingentos pedites ad Perastum oppidum subducere, Rhizanum explorare, tum ardua montis, ut se reliquis adjungat, subire constituit. Sed cum ad quintam usque noctis horam lintres ac lembos ad convehendos tot milites non haberet, ducentis ac septuaginta in binas triremes, ac quatuor lintres impositis, Perastum applicuit. Jamque appropinquante die, cum opportune Rhizanum copias admovere non posset, ne, nulla re peracta, regredi fere inglorius videretur, montis verticem, ubi ducentos milites subsistere jusserat, conscendere statuit; cum præsertim in Ascrivium a tergo, in triremes receptu a fronte tuto, mediam tantum agminis partem, hostibus esset objecturus. Octoginta igitur milites, qui munirent iter, præmissos consecutus, circumjecta regione diligentissime inspecta, totaque acie in tria agmina distributa, ita in viam se dedit,

ut

1571 ut progrediendo nunquam e mutuo conspectu subducerentur, at sibi invicem, si ita res posceret, præsto forent. Fessis vero quatuor passuum millium itineris confecti labore, quiescere aliquantisper jussis; primum agmen angustias, quæ haud longe aberant, qua incedendum erat (ne ab hostibus, qui jam e summis conspiciebantur jugis, interciperentur) capere, ac ni media superveniat acies, locum non deserere præcipit; a media pari ratione postremum agmen excipi mandat. Sed adversus imperata media accedente acie, prior, jam angustiis relictis, longius se provexerat, in nostrumque conspectum hostis se dederat; cum progressus Malatesta, qui postremo agmini institerat, cum medio se conjunxit, parva militum manu ad itinera impedienda, remorandosque hostes emissa. Verum ii adeo sese intulerant, ut ex superiore loco scloppis, saxis, ac varii generis missilibus dimicando nostros fœde sauciarent. Inde media turbata acies, postremum quoque agmen ordines deserere coegit. Malatesta dispalatos milites sistere, ac sub vexillis redigere conatus, præmiorum spe, minis, pœnæ metu, collapsam aciem restituere contendit. At cum neque terrendo, neque pollicendo proficeret, aliis alio dilapsis, ipse triginta tantum peditibus, ac nonnullis honorariis militibus stipatus, sustinere hostes connixus, Petrum a Sale præfectum, si qua ratione posset, primum agmen reflectere jussit; qui cum jam e nostrorum conspectu subductum id nuntiaret, saluti Malatestam consulere hortatur. Eo sese recipere adnitenti, Hyppolitus Rondavinus, Horatius Bandus comes, sunt interfecti; Petrus a Sale vulneratus; ipsi caput ictum, crus perfractum: ceteris fugientibus, a tribus tantummodo, comite Sempronio, honorario quodam milite, atque equo assidente servo adjutus, ægre se ad vicum proripuit. Per montis declive ad triremes proficiscens, altero crure, corporis onere presso, luxato pede, cum vi nervorum destitutus humi procubuisset, humerisque a servo sublatus in classem deferretur; hostes id conspicati, repente desilientes, cum aliis duobus captivum effecere, equo impositum Rhizanum perduxere.

Jacobus Malatesta a Turcis profligatus & captus.

Ejus rei fama vulgata, cum Epirotæ obsides, reliqui qui jam adventare cœperant, Malatestam ab hostibus captum intelligerent, in lachrymas effusi, Antibaris prætori miserrimam

eorum

ım conditionem, suarumque familiarum ærumnas memo- t; orant, flagitant, ne illos deserat; neve patiatur, ut qui ıetorum causa ab hoste defecerant, eorum sævæ, atque lacabili crudelitati objiciantur. Prætori spe nutantes ani- ; firmare conanti, certi nihil pollicenti scriptum exhibent, :um familiis, & clientibus suis subsidii spe ductos nemo- ıs, ac specubus, quibus se ob Turcarum metum abdide- t, exiisse; illum uti ejus defectionis auctorem, atque im- orem obtestantur, cum auxiliis sibi a Senatu missis in cam- ı progrediatur; nullis periculis perterrefactos, nullis victos oribus, quamcumque fortunam subeundam arbitraretur, ecuturos; sin abnuat, nullos ipsis miseriores, aut calami- ores fore; in eum omnes suarum calamitatum causas col- ros, æternumque uxorum, filiorum, vitæ, ac bonorum ssionem comploraturos. Erant ea sane ejusmodi, quæ o- um ad misericordiam animos proclinare, ac flectere po- sent.

Epiprotarum deprecationes & pollicita ad Antibaris præfectum.

Verumtamen, re infeliciter a Malatesta gesta, hostium ma- coactis viribus, quo minus aliquid nostri, uti maxime cupiverant, tentarent, impediebantur: cum præsertim Ve- us majoribus curis distentus, Barbadicum legatum, uti a atu jussus fuerat, in eas oras mittere non potuisset; in id n tunc totus erat, ut, quæ ad bellum gerendum eo anno essaria forent, perficerentur. Quapropter Marcum Quiri- ı legatum cum septem triremibus in Cretam miserat, ut mprimum illius insulæ maritimas vires cogendas curaret; Illyrico quoque, atque aliis locis minores, majoresque tri- es Corcyram evocaverat, quo universam convenire classem atus decreverat; idque eo magis urgebat, quod fœdus mcelerrime ictum iri arbitraretur.

Sebastianus Venerius Quirinum legatum in Cretam mittit, ut triremes omnes Corcyram revocet.

Enimvero ne in extremo quidem conventu impedimen- defuere; nam cum Superantius (artitride collega cor- :o) propositis a Columna conditionibus, se fœderi scripturum diceret, subdit Pontifex, ut regiæ triremes drunti mense majo convenirent, difficillimum esse: tantum sufficere se arbitrari, si quot quot essent, li- octoginta exacte numerum non explerent, omnes in ia forent. Qua de re cum aliquantisper disceptatum

Novæ contentiones in fœdere subscribendo.

1571 fuisset, decreta Senatus aliqua ex parte immutare se non posse Superantius affirmabat. Inde de æquandis fœderatorum impensis actum. Hispani, si Senatus frumenti pretium, ac portoria detineat, sumptus pro Rege eo anno ab se factos excessuros affirmant. Superantius his satis Reipublicæ fieri negat; præter triremes, ac milites in classem missos, maritima extra ordinem præsidia sarcienda esse. Eam ob rem nova altercatio oborta, contendentibus Hispanis, copiarum tantum, quæ in classe lustratæ fuerant, stipendia inter fœderatos partiri oportere; contra Superantio adnitente, eam militum summam, quæ extra ordinem a Republica aleretur, in quinquaginta millium numero censenda esse. Multis hinc atque inde dictis, tandem Senatus his de rebus a legatis certior factus, negotium omne Pii judicio permittendum sanxit, qui opportuniori tempore de impensis æquandis ex jure, & æquo decerneret. Lætus eo decreto Pontifex, cùm jam nihil obsignando fœderi amplius obsistere animadverteret, manus gaudio ingenti perfusus ad cælum extulit. Itaque cunctis compositis, tandem decimo quarto kal. junii fœdus his legibus percussum est. Primo *Pius Quintus Pontifex Maximus, Cardinalium adsentiente collegio; Philippus Catholicus Hispaniarum Rex; Venetaque Respublica perpetuo sociali adversus Turcas, communes christianæ reipublicæ hostes, fœdere jungerentur*. II. *Triremes ducentæ, naves centum, peditum ex Italia, Hispania, ac Germania quinquaginta millia, quater mille ac quingenti equites, idoneus tormentorum numerus, ac rerum bellicarum apparatus tum ad opprimendos hostes, tum ad tuendas fœderatorum ditiones, Algerio, Tuneto, Lepti minime exclusis, conferrentur*. III. *Singulis annis mense martio, vel ad summum aprili, omnia Hydrunti in promptu, parataque essent, ut statim in orientem trajiceretur, bellumque pro temporum opportunitate, ex ducum sententia administraretur*. IV. *Autumno de expeditione in proximum annum, de bellico apparatu Romæ fœderati per legatos agerent; deque augendo, minuendove virium numero ex rerum, temporumque conditione decernerent*. V. *Si sociatis armis, nihil aggredi statueretur, sua cuique privata bella gerere fas esset. Philippo vero bellum Algerio, Tuneto, & Lepti inferenti, ni* *Veneti*

Fœdus contra Turcas & ejus pacta.

Veneti prævalida Turcarum classe distinerentur, triremibus 1571
quinquaginta Regi suppetias ferrent. Eodem vinculo Rex, Venetis aliquid in Adriatico sinu adversus Turcas molientibus, obstringeretur; subsidia ea lege tantum exhiberentur, si is, qui peteret, majores auxiliaribus copias comparasset. VI. *In quas regiones hostes impetum facerent, eas tutari fœderati tenerentur; in primis vero Ecclesiæ ditiones defendere, eamque ob causam expeditiones in hostem cœptas possent intermittere.* VII. *Impensarum dimidiam partem Rex erogaret; alterius dimidiæ tripartito distributæ, tertiam Pontifex, binas Veneti conferrent. Quoniam vero sumptibus exhausta Apostolica Sedes, ægre id oneris ferre posset, cui parti Pontifex non sufficeret, eam Philippus ac Respublica eadem ratione supplerent, ut nempe ex tribus duæ Regi, una Venetis portio obtingeret: qui præterea triremes duodecim, tormentis, atque armamentis adornatas Pontifici exhiberent; ipse milite, ac remige, & commeatibus instructas educeret; bello confecto, qualescumque essent, restitueret.* VIII. *Quæ res fœderatorum cuipiam suppeterent, alteri deessent, ab iis, qui abundarent, in communes usus erogarentur, atque æquis compensationibus par expensi, acceptique ratio fieret.* IX. *Frumenta, certo moderatoque vectigali constituto, undique exportandi facultas, atque ex iis potissimum locis, quæ magis opportuna forent, incolarum prius habita ratione, sociis permitteretur; nemini avehere frumentariam annonam fas esset, antequam, quod ex eorum usu esset, fœderati comparassent.* X. *Joanni Austriaco summa imperii concederetur: eo absente, Marcus Antonius Columna vicarius cum eadem auctoritate succederet, imperatorisque pontificii nomine uteretur.* XI. *In consiliis de bello capiundis tres fœderatorum Principum præfecti convenirent; quidquid majori ex parte decerneretur, id ratum, firmumque foret; fœderis vero imperator mature conficiendum curaret.* XII. *Si qua inter fœderatos Principes controversia suboriretur, ea Pontificis judicio, atque arbitrio permitteretur; neque interea a belli administratione cessaretur, neve fœdus abruptum censeretur.* XIII. *De iis, quæ in nostrorum potestatem bello concederent, hostium oppidis, urbibus, ditionibus inter fœderatos dividendis ex societatis anno 1537. ictæ legibus decerneretur.* XIV. *Maximiliano Cæsare, Carolo Galliæ, Sebastiano Lusitaniæ Regibus fœderi*

1571 *sese adjungentibus, eadem jura societatis manerent, collatique ab iis sumptus ad commune virium incrementum accederent.* XV. *Ab Epidauro, ejusque agro, nisi secus Summo Pontifici videretur, socii abstinerent.* XVI. *Ne quis eorum cum hoste, invitis atque insciis aliis, de pace ageret.* XVII. *Maximilianum Cæsarem, Carolum Galliæ, Sebastianum Lusitaniæ, Sigismundum Sarmatiæ Reges in belli societatem asciscere Pontifex niteretur.*

Hæc summa fœderis fuit, ad quod servandum, manu de more pectori admota, se primum Pontifex obstrinxit; deinde Cardinalis Pacecus, Perenoto una cum ordinario legato ad Proregis munus obeundum jam Neapolim profecto, Philippi; Surianus, ac Superantius Senatus nomine, tactis sacris, jurisjurandi vinculo se devovere; quatuorque mensium spatio, quo Principes singula rata haberent, præstituto, fœderis formulæ subscripsere: qua cum ea tantum, quæ in frequenti anno præstari oporteret, continerentur, scripto seorsim confecto, quæ præsenti conficienda essent, exarata sunt, ut majo mense triremes Hispanicæ octoginta, naves viginti, in quarum numero pontificiæ, Sabaudæ, ac Melitenses non censerentur, cum classe Veneta Hydruntum venirent. Patribus vero, qui ampliorem triremium numerum instruxerant, sumptus factos resarciri petentibus, Pio ejus rei cognitio, judiciumque delatum est; qui subducta summa, si majores sua portione sumptus fecisse illos statuisset, frumento, quod apud se haberent, aut in posterum habituri essent, pretio ab eodem constituto, satisfieret. Postridie ejus diei, quo hæc acta fuerant, in divi Petri basilica Pii jussu, missarum sacris solemni ritu celebratis, supplicationibusque habitis, Romæ ingenti cum lætitia fœdus promulgatum est. Cujus nuntio Venetias allato, vix dici potest, quanto omnes civitatis ordines gaudio perfusi fuerint. Nemo sane erat, qui e summis periculis ereptam Rempublicam non arbitratus, in posterum omnia felicia, ac prospera speraret. Etenim toti christiano orbi summa tantæ rei expectatione defixo, quo tempore minus sperandum videbatur, diu exoptata lux affulserat.

Fœderis promulgatio.

Ejus vero lætitiæ eximia edita signa fuere. Nam sexto kalend. julii

1571

julii universæ civitatis concursu in aurea divi Marci basilica, Principe, Senatu, legatisque adstantibus, Gusmanus Silvensis, Philippi Regis orator, vir sacratus, quem Patrum jussu Archiepiscopi, Episcopi, atque alii insignes ecclesiastici viri domo deduxerant, divinam rem peregit. Templo exeuntibus, supplicatio per forum, quod aulæis, signis, tabulis pictis, omnique pretiosa supellectile ornatum ad stuporem usque inspiciebatur, haberi cœpta. Cumque ad eam fori regionem, qua edicta promulgantur, perventum esset, præco, Senatus scriba prælegente, ingenti voce fœdus Romæ quartodecimo kal. junii ictum in hæc fere verba pronunciavit. *Deo Optimo Maximo, Beatissima Virgine, votis Pii Summi Pontificis annuentibus, perpetuum inter Apostolicam Sedem, Philippum Hispaniarum Regem, Rempublicamque Venetam fœdus adversus Turcas fuisse percussum. Maximiliano Imperatori, Carolo Christianissimo Galliarum Regi, locum in eo amplissimum relictum. Deum Optimum Maximum ab omnibus submisse exorandum, ut sociis hisce Principibus prospera cuncta ad Venetorum incrementum, totius christianæ reipublicæ commune bonum largiretur.* Verba summo silentio audita, ingentibus acclamationibus, ac innumeræ multitudinis fere, quæ forum, publicas, privatasque ædes compleverat, plausu, tormentorum displosione, æris campani sonitu, tympanorum strepitu, tubarum clangore excepta sunt. Nihil egregium in civitate fuit, quod non homines ad eum diem concelebrandum publice exponerent; tantaque fabrefacti argenti, & auri vis in forum est illata, ut urbs biennio fere difficillimo, ac gravissimo bello afflicta eamdem faciem, & cultum ad luxum usque præseferret. Icto fœdere, legatis injunctum, ut Pontifici, ac Regi gratulentur; Cæsarem ad societatem cum reliquis ineundam adhortetur, efflagitent. Eodem officii genere cum Maximiliano, & Carolo utendum Patres censuere. Sabaudiæ Duci idem significari curarunt: triremes tres, quas præstaturum Reipublicæ spoponderat, petiere. Pius vero, ut Philippum ad ea, quæ pacta fuerant, intentiori studio exequenda inflammaret, aliosque Reges ad arma consocianda incitaret, Michaelem Cardinalem Alexandrinum nepotem in Galliam, Hispaniam, ac Lusitaniam legatum designavit. Suriano in patriam reditum pa-

Pius Pontif. Cardinalem Alexandrinum in Galliam, Hispaniam & Lusitaniam mittit.

1571

Senatus Suriano in Romana legatione pergere præcipit.

parante, antequam diſcederet, ad Senatum literas dedit, quibus virum ſummo ingenio, admirabili rerum uſu inſignem per aliquot menſes apud ſe manere, petebat; ut ſi quid, quod ad fœdus attineret, pertractandum foret, ab eo, qui ab initio ad exitum uſque virtute, ac prudentia graviſſima in re Reipublicæ egregiam operam navaſſet, conficeretur; idque haud gravate Senatus conceſſit.

At Cæſar, icti fœderis nuntio accepto, licet magnam præ ſe lætitiam tuliſſe viſus eſſet, attamen legato Senatus nomine invitanti, multiſque ad egregium capeſſendum opus hortanti nihil præterea, niſi, *Deum Optimum Maximum rebus noſtris propitium futurum*, reſpondit. Ceterum in magna conſiliorum ambiguitate, ac perplexitate verſabatur. Turcarum arma, quæ jam pridem expertus fuerat, veritus, ægre in graviſſimas belli curas, ac ſolicitudines ſe demiſſurum videbatur; cum præſertim Daciæ res, quæ bellum portendere olim exiſtimabantur, Joanne Principe modo exſtincto, Stephano vero Batoreo, generis nobilitate, ac propria virtute inſigni, a primoribus illius provinciæ Principe nuncupato, tunc interquieſcerent. Philippus vero Hiſpaniarum Rex privatim ac publice editis lætitiæ ſignis, ingentem ſe voluptatem percepiſſe patefecit; literaſque ad Senatum dedit, quibus, ut in dies fœdus firmiores radices ageret, arctiorique nexu Principes omnes conjungerentur, operam enixe daturum pollicebatur. At in Carolo Galliarum Rege, qui ſæpius ad pacem Senatum cohortatus, ob id nuper Aquenſem Epiſcopum legatum Byzantium deſignaverat, cum percuſſi fœderis a Venetorum oratore certior factus, ne ſe a communibus chriſtianæ reipublicæ rationibus ſejungeret, incitaretur, averſus ab ineunda ſocietate animus non obſcure conſpiciebatur; quippe qui, bellis civilibus Gallia laborante, omnes cogitationes & conſilia ad graviſſimas ſedandas tempeſtates contuliſſet; neque rebus ſuis conducere exiſtimaret, ſi præpotentem Principem, cujus amicitiam Galliarum Reges ſemper coluerant, ejuſque viribus ad æmulorum ſeſe efferentem potentiam opprimendam nonnunquam uſi fuerant, nulla illata injuria, bello laceſſeret. Itaque legato reſpondet: *Quod in fœdere ineundo Reſpublica ſibi propoſuerat, id ut conſequeretur, ſummopere exoptare; quod in concordiam incubuiſset,*

Joannis Daciæ Principis obitus.

Stephanus Batoreus Princeps a Dacis vocatus.

Philippi Regis ad Senatum litera.

Caroli Galliæ Regis ad Venetos de fœdere reſponſum.

te-

totius reipublicæ christianæ causa permotum fecisse : si fœderati cœptis insistant, ac reliqui Principes in societatem nomina dent, Venetis præsto futurum : interim suis rebus minime conducere arbitrari, cum ab Turcarum finibus longe absit, neque quidquam ab Ottomanorum potentia sibi pertimescendum sit, eorum amicitiam vel negligere, vel abrumpere. Hæc Principum mens, ea consilia erant (prout singuli ex sua in primis utilitate cuncta emetiuntur) ut alii metu, alii spe ducerentur; nonnullos præsentia pericula terrerent, alios longinqua non permoverent.

1571

Mandata Senatus ad Venerium classis imperatorem.

Senatus, ut, quæ triremes Corcyræ erant, eas omnes paratas haberet, classis imperatori præcepit; quo tempore consociandæ fœderatorum classes forent, per suos homines exquireret; in singulas triremes centum ac viginti expeditos milites imponeret; navigia Venetias ad convehendos bellicos apparatus, copiasque mitteret; septuaginta triremes, quæ in Creta erant, aut classi adjungeret, aut ibi subsistere, prout expedire arbitraretur, juberet; Barbadicum, cum imperatoria auctoritate legatum, quem antea in Adriaticum sinum pro Epirotica expeditione mitti jusserat, una cum Antonio Canalio, qui magistratu abierat, in classe retineret; in consiliis Barbadicum, duos classis præfectos, quinqueremium ducem adhiberet; quæ a majori parte decernerentur, ipse conficeret; Pauli Ursini, qui Corcyræ militiæ præerat, Adriatici sinus, nexorumque triremium præfectorum sententias exquireret. Latum insuper, ut majorum triremium præfectus cum novem, quæ in Istria reficiebantur, ad classem reliquam se adjungeret, militesque conveheret. Ac ne ulla in re difficillimis temporibus Patres deessent, Latinum Ursinum, quem copiis insulæ præfecerant, in Cretam misere; nobilitate insignes, atque bellica virtute præstantes viros in Reipublicæ militiam adscivere; inter quos præcipui nominis fuere Prosper Columna, Franciscus Justinianus Genuensis, Antonius Galeatius Bentivolius, Galeatius Farnesius, Petrus Avogadrius, Ludovicus Pennius, Pompejus Tiphernas, Camillus Corrigensis, Joannes Antonius Aquavivius, Gaspar Torniellius; qui egregiam variis in locis Reipublicæ operam præstitere, conscriptisque militibus, maritima loca communivere. Ad tot, tantasque res conficien-

Senatus decretum de iis, qui maritimis consiliis interessent.

Senatus sedulitas in pecuniis colligendis.

1571 das cum ingenti pecuniæ vi opus esset, in eo Patrum studia enixe versabantur, ut quammaximam possent ejus summam colligerent. Decumati ob id civium proventus, Procuratorum numerus auctus, publica bona sub hasta posita, facultas civibus concessa, ut, certa pecunia persoluta, ante statutum a lege tempus comitia majora ingrederentur; atque ut affatim pecunia in ærarium conferretur, iis, qui conferrent, annua pensio attributa: neque defuere, qui pietate in patriam mirifice incensi privatas pecunias, atque opes in ærarium congererent.

Aloysii Mocenici Principis ad cives adhortatio.

Horum studia Aloysii Mocenici Principis prudentia ac virtus vehementer excitabat, qui turbulenta tempestate clavum Reipublicæ tenens, privatis publicisque sermonibus cunctos ad patriæ opem ferendam, majorum exemplis, rebus fortiter gestis, gloriæ stimulis impellebat. *Non hoc tum primum tempus esse, quo Respublica gravissimis fluctibus jactata, ingentes belli labores perpessa, tandem incolumis, immo illustrior emersisset; quæ patrum, atque avorum memoria acciderant, meminissent, qui Europæ Principum arma consociata, atque in se conversa, constanter repulerant; qui nonnunquam ancipiti, terrestri maritimoque bello distenti hostium impetus ingenti virium conatu, atque infracto animi robore sustinuerant: fortiter perferendo, neque se demittendo fortunam vinci; timore degeneres animos corripi: jam fœdus Dei Optimi Maximi munere ictum; nullam regionem in Europa esse, ad quam non istius belli fama, non sociorum Principum conatus pervaserint; nobilium, & clarorum virorum ingentem numerum ad certam veluti immortalitatis spem in communem hostem rapi, summoque ad Rempublicam defendendam ardore confluere: si in exteris nationibus fervidus iste animi impetus erumperet, quid cives ipsos in patria hac ortos, educatos, & honoribus auctos facere oporteret? an non opes, divitiasque profundere? quidquid ingenio, quidquid consilio possent, expromere? vitam denique ipsam pro patria devovere?* His, atque aliis hujusmodi, quæ oratione Mocenici Principis usurpabantur, cives patria charitate inflammati, ad quæcumque pericula subeunda imperterriti reddebantur.

Dum hæc geruntur, Antonius Canalius, classis legatus, qui

1571

Antonius Canalis in Cretam proficiscens in Uluzzalium incidit.

qui cum triremibus sexdecim ad urgenda Cretæ auxilia proficiscebatur, ad Strophadas insulas in Uluzzalium, Algerii Proregem, e Numidia cum novem ac decem rostratis triremibus, ut se Turcicæ classi conjungeret, digressum, incidit: parique ambiguitate captis ducibus, Canalio Turcicæ, Uluzzalio christianæ classis primum agmen esse suspicante, hic Methonem, Canalius Zacynthum tenuit; cumque statim vano se errore deceptum cognovisset, præclaram sibi cum archipirata manum conserendi occasionem elapsam frustra conquestus, intentiore remigio in Cretam magna spe, quæ tamen irrita fuit, illum in itinere offendendi ductus, contendit. Ibi cum præter opinionem e Candida tantum aliquot ad bellum instructas (ægre id servitii genus incolis obeuntibus) comperisset, Cydonem delatus, ut quamprimum ab ea civitate collatæ expedirentur, enitebatur; eoque magis, quod variis rumoribus classem Turcicam in Cyprum trajecturam percrebresceret: nihil enim, quod ad bellum eo anno administrandum spectaret, hostes prætermittebant. Quid nostri agerent, quid molirentur, solicite per speculatores vestigare; triremes reficere, quibus & in Cyprum copias importarent, & cum nostris, si se occasio obtulisset, dimicarent. In primis vero felicibus superioris anni successibus insolens ac jactabundus Selymus, nihil non sibi ad vota successurum pollicebatur: jam Cyprum tenere, Cretæ, & Corcyræ minari, pugnam cum christiana classe agitare, certam sibi victoriam despondere, ingentes ruinas, ac prope excidium christianorum Principum ditionibus meditari. Tantumque iis cogitationibus audax succreverat animus, ut Piali, quod superiori anno cum Veneta classe pugnam non conseruisset, vehementer indignatus, Mehemete faces admovente, imperium maris adimeret, Pertaoque tribueret. In id vero omni studio Turcæ nitebantur, ut quamprimum in Cyprum trajicerent, ac prius quam christianorum Principum arma convenirent (cum haud inanis de fœdere rumor nuntiaretur) Tamassum occuparent. Sed licet summa diligentia cuncta administrarentur, haud exiguæ in armandis triremibus sese difficultates objiciebant, quod durum, atque prægrave remigandi onus cuncti perhorrescerent; neque quisquam, nisi invitus, ad triremes pertraheretur. Huic incommodo, vi adhibita, obviam

Selymus, Piali classis imperio dempto, Pertao tribuit. Turcæ classem remigibus ægre instruunt.

viam

1571

Halis copias in Cyprum traducit.

viam ire conabantur, cum in semitis, viarumque compitis ex Byzantio, & suburbiis invitos abstraherent; ex officinis quoque, ac domibus apprehensos in classem detruderent. Halis Bassa cum triremibus quinquaginta veris initio Byzantio digressus, maritimas Venetorum vires, quæ in Creta erant, veritus; ex Chio, & Rhodo accitis custodiis, duarum ac octoginta numero expleto, in Ciliciam profectus, copiarum partem classe in Cyprum trajecit, Pertaoque, qui mense majo Epidauriis, ac Mityleneis navigiis auctus ad Castrum rubrum centum triremibus pervenerat, se adjunxit.

Mustaphas munitiones ad Tamassum erigit.

Interea Mustaphas, Halis milite instaurato exercitu, urgere Tamassum, ductisque aggeribus, ad Amathi exterius propugnaculum appropinquare, munitionesque octo erigere aggressus, tribus ex locis mœnia quatere cœperant. Marcus Antonius Bragadenus una cum Hestore Baleonio quæcumque poterant ad tuendam urbem sedulo comparabant, in qua urbe tutanda egregia civium constantia, ingens plebis ardor jam tum primum eluxerat, cum, Leucosia capta, ad deditionem Mustapha adhortante, nullis minis, aut terroribus concussi, extremum in ea defendenda spiritum effusuros conjurassent; atque ob eam rem Nicolaum Donatum, cui insulæ custodia credita fuerat, & cum duabus triremibus portu detinebatur, Hieronymumque Ragazzonium urbis Antistitem Venetias misissent, ut, de rerum statu Patribus edoctis, auxilia enixe flagitarent. Nec multo post (ut antea diximus) subsidia, quæ Zannius imperator discedens Cretæ reliquerat, a Marco Quirino illata supervenerunt. Verum ad hostium impetum sustinendum neque numero, neque robore paria hæc erant; in universum enim tria tantum Italorum peditum millia, agrestes mille ac trecenti, Epirotæ equites septingenti in Tamasso censebantur. Spes omnis in auxiliis, quæ Venetiis submitterentur, sita erat. Ea sedulo curabantur. Duabus onerariis navibus octingentis peditibus, Honorio Scoto duce, commeatuum, bellicique apparatus præsidio imposito, Nicolaus Donatus, qui in gravissimo negotio suam patriæ operam obtulerat, ut obsessis succurreret, quam primum in Cyprum contendere jussus est. Is, statim arrepto intinere, ac in Ægæum delatus, turbato mari, tempestateque oborta, reluctante vento,

Hieronymus Ragazzonius, Tamassi Episcopus, missus ad auxilia petenda.

Nicolao Donato onus Tamasso subveniendi impositum.

to, quassatis ac prope disjectis vehementi procella navigiis, iter in Cretam flectere est coactus. Ibi ex navibus altera itineri habendo minime idonea inventa, cum ante classis Turcicæ in Cyprum adventum sarciri non posse constaret, magistratus jussu exonerata, omnis subsidiorum spes Tamasso adempta est.

1571 Venetæ naves subsidia in Cyprum devehentes tempestate jactatæ.

Dum hæc fiunt, ad Castrum rubrum hostium classis universa convenerat, in qua sex supra centum triremes Byzantio egressæ, præter viginti, quæ in Cypro relictæ fuerant, adnumerabantur. His ex Ponto quatuor ac viginti, Uluzzalii septem, rostratæ duodecim, Leptitanæ duæ, Caracozæ longarum una, rostrata altera accedebant; eæ centum ac septuaginta trium summam, absque piraticis, conficiebant, quæ regiæ classi belli tempore sese adjungere consuevere, supra sexaginta. Lustrata classe, consilio habito, in Cretam proficiscuntur, cum adhuc Quirinus in Cydoniæ portu cum triremibus triginta, Canalius in Candida cum totidem detinerentur. Amphimaleum portum hostes ingressi, Apicornum castellum in litore situm ab oppidanis relictum occupant. Pertaus Cydoniam delatus, haud longe ab urbe copias exponit, villas diripit atque incendit, jumenta abigit, accolas capit. At Lucas Michaelius legatus validam militum manum ex oppido emittit, qui, nonnullis ex Canalii triremium militibus sibi adjunctis, hostium impetum fregere. Eodem tempore cum Franciscus Justinianus Genuensis cum octingentis e Cyrno insula militibus opportune applicuisset, ex iis trecentis statim in hostes immissis, præcipites proripere sese in triremes coegit; fugientes multi cæsi sunt, reliqui Cydonia abscessere. Inde Rhithymnam, urbem nobilitate, divitiis, publicis, privatisque substructionibus insignem, petiere; Milopotamum oppidum nonnullosque in litore pagos flammis absumpsere; cumque ex captivis cognovissent, cives metu hostium dilapsos, Hieronymum Justinianum Consiliarium cum centum tantum militibus in urbe esse, propius sese inferre, copiis expositis, statuunt. Justinianus pro tempore, ac necessitate consilium capit; parva cum militum manu, quam apud se habebat, in hostem progreditur, cujus impetum fortiter sustinendo, non absque eorum cæde in penitiora, ac tutiora loca incolumis se recepit.

Turcica classis ad Castrum rubrum, & ejus numerus.

Turcæ Amphimaleum portum ingressi Apicornum occupant.

Turcæ Francisci Justiniani virtute profligati Cydonia abscedunt.

1571

Rhithymna ab incolis deserta a Turcis capta & direpta.

pit. Turcæ in urbem vacuam ingressi a nullo barbaræ crudelitatis exemplo abstinuere; domos diripuere; in ædes ac templa sæviere; publica privataque ædificia concremavere; ingentem prædam, bellica tormenta aliquot avexere; triremem instrui cœptam, atque vindemiæ cuncta instrumenta, immensumque cadorum numerum (cum ea præ ceteris ferax regio vitibus sit) incendere: in sepulchra quoque sævitum, e quibus eruta defunctorum ossa, ac cineres in auras, execrando ipsis quoque hostibus facinore, dispergebantur; cujus immanissimæ impietatis irato Numini pœnas haud immeritas persolvere, nonnullis triremibus vento abreptis, atque in propinqua litora impulsis, compluriumque cæde disjectis; multis quoque, quos prædæ cupido palantes longius abstraxerat, ad duo millia a militibus, atque ab incolis cæsis. E Creta hostes Cytheram delati multis damnis, ac cladibus incolas affecere. Inde Aegialiam devecti, ibique nonnullis eorum, qui a Selymo defecerant, vicis vastatis, atque incensis, eodem cursu Zacynthum pervenere. Paulus Contarenus, vir spectatæ prudentiæ, ac virtutis, cunctis ad civitatem tuendam necessariis instructis, ex suburbio insulaque complures cum pretiosiori supellectile intra arcem coegerat; hostium egressum incolæ aliquantisper remorati, cum impares viribus essent, ipsi quoque in arcem se recipiunt. Eam difficulter expugnari posse Turcæ rati, per insulam effusi, immensam vitium copiam, quibus maxime Zacynthus abundat, incidere; suburbium illud satis amplum, injecto igne, cremarunt.

Turcicæ triremes ad Cretæ litora illisæ.

Pauli Contareni opera in Zacynthi custodia.

Ceterum de Turcicæ classis in Cretam appulsu Venerius imperator certior factus, quod percussi fœderis fama hostes ulterius sese non illaturos speraret, Corcyræ subsistere decrevit; tum quod ibi socias classes convenire statutum fuerat; tum ne, si inde discederet, nonnihil de concepta in omnium animis nuper initæ societatis opinione imminuere verebatur; demum ne, insulis penitus relictis, populos ad extremam pene omnium rerum desperationem adigeret. Ea de re cum ad Senatum literas dedisset, in magna trepidatione Patres versabantur, variaque animis subjiciebant, quæ miserrimam horum temporum conditionem facerent. Hostes in Cretam ingressos cuncta ferro, flammaque depopulari; nostrorum exploratis impe-

pe-

pedimentis, ad reliqua maritima oppida vastanda, ac diripienda properaturos; numero, ac viribus non adeo Reipublicæ classem instructam, ut pari certamine cum hoste congrederetur; Hispanos assueta negligentiæ tabe, atque artibus, neque classis in Italiam adventum urgere, neque Italicarum triremium subsidiis periculis præsentibus occurrere: vereri subinde Patres, ne, ad Corcyram imperatore commorante, detrimenti aliquid Respublica acciperet; cum præsertim Marcus Antonius Columna, pontificius imperator, atque Ascanius Cornius, vir clari in Philippi Regis militia nominis, qui ambo tunc Neapoli erant, Venetam classem, Turcica sese inferente, tuto Corcyræ consistere non posse existimarent, quod viribus superior hostis, scopulo adverso oppido occupato, nostras undique triremes lædere, ac ne Hispanica, Cretensisque classi conjungerentur impedire posset. Itaque Messanam maxime ad consociandas fœderatorum vires opportunam censebant: in primisque id eo astruebat Columna, quod si fieret, hostes in Adriaticum sinum minime progredi ausuros, ne in reditu a nostris ad Corcyram expectarentur; alioqui manum felici eventu conseri posse arbitraretur.

Mandata Senatus ad Venerium classis imperatorem.

Verum Senatus, cunctis mature perpensis, Venerio scribendum censuit, hoste Adriaticum versus sinum proficiscente, Brundusium peteret; sin secus sibi, atque præconsultoribus videatur, totum ei negotium se permittere; minime vero probare, ut e sinu redeuntem Turcicam classem ad Corcyram fœderati opperirentur, sed quocumque loco esse intelligerent, eo recta contenderent, prælioque decertarent. Ceterum cum Venerius imperator hostium classem Zacynthum delatam, perque speculatores de numero, copiis, viribus certior esset factus, Columnæ, quin etiam Cornii sententia intellecta, cum Francisco Cornelio prætore, Aloysio Georgio Corcyræ legato, Paulo Ursino, Francisco Duodo majorum triremium præfecto consilia init: quid progrediente hoste, atque in Adriaticum se inferente, faciundum sit. Re agitata, Hydruntum, quod ibi nec statio satis tuta, neque portus clausus esset, improbabatur: Brundusium, quod ad vires fœderatorum conjungendas minime idoneum censeretur, nequaquam placebat. Itaque tandem Messanam con-

1571 contendere, ibique Hispanam, ac Pontificiam præstolari (
ses statuunt; Baptistam Benedictum trierarchum in Cre
ad Quirinum, & Canalium legatos, ut quamprimum M
nam conveniant, solicitandos mittunt; Gabrielem Canali
Franciscum Thronum ad hostium progressus explorandos p
cisci jubent. Ii Cephaleniam devecti Ficherium portum (
hostibus minime se detectos fuisse rati) tenent; ab incolis
Turcarum progressu, viribus, ac de iis, quæ post direp
Zacynthum gesserant, edocentur. Hostes enim e Zacyn
ad Argostolium, præcipuum Cephaleniæ portum, devecti
litus sese ejecerant; proximioribusque pagis incensis, dis
ti, excursionibus, flammis, ferro sævientes, ingenti jume
rum, atque hominum, qui trium millium summam exc
bant, abacta præda, classem conscenderant. Trierarchi,
bus, ac consiliis hostium cognitis, iter Corcyram intendu
Tum Carazzalius, qui cum expeditis septem triremibus,
ptem passuum millium intervallo, ne se nostris proderet,
proviso eos in portu adoriturus detinebatur, in altum
gredientes conspicatus, acriter insequitur. Thronæ triremis
miges, atque epibatæ inopinato impetu perculsi, cum rep
te animis excidissent, vigorque ille nervorum, atque artuu
quo tunc maxime opus fuerat, elanguisset, sese hosti erip
nequivere. Thronus cum prece, minis, aut verberibus exc
re metum, atque trepidationem ex eorum animis non
set, captivus una cum triremi in hostium potestatem con
fit. Canalius citatiori remigio usus, incolumis evasit.

Venerius imperator Messanam cum classe contendere decernit.

Franciscus Thronus trierarchus a Carazzalio captus.

Parga a Turcis diruta.

Ceterum cum Bassa ex nostris captivis Venerium Corc
cum sex ac quinquaginta triremibus, galeatiis sex esse cog
visset, nulla mora adhibita, eodem contendit, a tergo tr
mium manu relicta, quæ instauratum fere Pargam oppid
demoliretur; cujus rei Corcyræ magistratus certiores fac
incolas demigrare, omniaque inde asportari jusserant. Ho
desertum locum nacti, refectas ædes, mœniaque recens
tructa solo æquavere. Decimo quinto kal. augusti Tur
classis Buthrotum pervenit, cum jam Venerius imperator
Siciliam navigasset. Corcyræ præfectis ob egregias muni
nes vim nullam pertimescentibus, illud tantum co
erat, ne nobile, ac peramplum suburbium, agerque ipse

cen-

cendiis, ac direptionibus deformaretur. Huic incommodo ut obsisterent, intra Divi Isidori, Sanctique Angeli arces, urbis fossas, atque euripum, quantas maxime poterant hominum, jumentorum, ac supellectilis vires cogi mandarant. Verum hostium duces cum alia agitarent, in diversas sententias scindebantur. Nonnulli, celerrime insequendam Venetam classem censebant, quam etsi minime assequerentur, suis tamen rebus maxime prospectum iri arbitrabantur, si felici navigationis cursu Rhegii in Brutiis portum caperent, quo ex portu, ne Hispana classis, Cretensesque triremes Venerio adjungerentur, impedirent. Aliis in Adriaticum sinum progredi placebat, ut copiis, quæ (ut mox dicemus) in Illyricum, atque Epirum adversus Venetos descenderant, animos adderent. In hac sententiarum ambiguitate versantibus, Acmatis Bassæ, qui in Olchinienses profectus fuerat, literæ supervenere, quibus, nisi accedente classe, urbem præsidiis apprime communitam suis copiis expugnare non posse significabat. Igitur rejectis de profectione in Brutios consiliis, proras advertere Olchinium statuunt.

1571

Turcarum consilia de bello maritimo administrando.

Turcæ Olchinium invadere statuunt.

Constantina navis a Turcis capta.

Interea dum & consulendo, & adverso vento Buthroti detinerentur, eorum triremes, quæ custodias ad *Merleras*, quas vocant, insulas obibant, milite, bellico apparatu, nautico pane in classis usum onustam, Corcyramque adventantem Constantinam navim cepere. Eadem declinante in vesperam die, sedato mari, Michael Barbadicus, ac Petrus Bertolacius Jadertinus, qui Olchinio digressi Corcyram suis cum triremibus petebant, e longinquo classe inspectæ, amicitiæ significatione, tormenti displosione edita, cum, ut assolet, pari bombo responderetur, nostros esse arbitrati, obviam facti, cum sero se deceptos animadverterent, obversis proris, fuga saluti consulere frustra adnixi, ab aliquot hostium triremibus, quæ prope litus ad Divæ Catharinæ constiterant, atque in altum sese effuderant, intercluso itinere, capti sunt: ingentisque eam ob rem ignium vi, & machinarum fragore lætitiæ signa ea nocte ab hostibus edita fuere. Haud absimilem Mocenica navis, magnitudine & capacitate insignis, casum subiit, in qua, præter cetera, octingenti pedites, Joannis Thomæ Constantii ductu, Corcyram, binæ Veronensium cohortes,

** Michael Barbadicus, & Petrus Bertolacius in Turcarum potestatem perveniunt.*

Bona-

1571 Bonajunctio præfecto, a pernobili illa civitate ad classem mittebantur. Namque in eam a decem Turcicis triremibus impetu facto, atrocique certamine oborto, cum initio nostri egregie se tuerentur, pulsoque hoste, institutum iter tenere contenderent, neque viginti quinque vehementius irruentes propugnatorum constantiam frangere, aut ad vela demittenda compellere potuissent; tandem universa hostium invecta classis, circumquaque tormentorum ictibus verberando, non absque multarum triremium depressione, Turcarumque ingenti strage, navigio potita est. Ducenti e nostis periere, Bonajunctius, qui æger lectulo decumbens, qua atrocior fervebat pugna, deferri voluerat, saucius in hostium potestatem pervenit, ac paulo post ex acceptis in ea dimicatione vulneribus excessit.

Turcæ Mocenica navi potiuntur.

Joannis Thomæ Constantii percelebris virtus & constantia.

Magna, atque incredibilis Joannis Thomæ Constantii audacia fuit, qui vix decem ac septem annorum adolescens, peditum præfecturam gerens, in imperando prudentia, in pugnando fortitudine excellens, dum huc atque illuc discursans animos pugnantibus addit, confestim, Turcis scandentibus oppleta navi, intrepide dimicans, cruento gladio conspicuus, cum prius improsperi eventus certus, signa a vexilliferis in mare projici, ne in Turcarum manus pervenirent, jussisset, ab hostibus est captus, atque ad Halim Bassam perductus, non multos post dies Selymo dono missus est; qui eximiam indolem, atque ingenium admiratus, percontatus, *Cur ea ætate tantum ausus esset, ut unico navigio potentissimæ ac formidandæ ejus classi obsistere sibi in animum induxisset?* ejusmodi responsum tulisse fertur: *Non aliter sibi pro Christi Servatoris gloria, suorumque Principum obsequio faciundum fuisse.* Inde ad Mehemetem Bassam a Selymo delegatus, ut divitiarum, ac potentiæ spe, præmiorum ostentatione illum pellicere ad Mahometana sacra niteretur; non minus in eo animi certamine, quam in pugna obeunda ingens illius fortitudo enituit, cum nullis nec precibus, nec suasionibus, nec minis flecteretur, atque ex ore suo Christi, Servatoris humani generis, nomen tantum depromeret; Mehemetique verbera, tormenta, necem intentanti constanter caput offerret. Bassa illius interrita, infractaque constantia nil permotus, mani-

bus,

bus, pedibusque jubet injici vincula, ac per vim circumcidi; sed ad ejus mulcendum animum aurea veste indui, capiti splendidum turbinatum pileum, more gentis, superimponi. Ille imperterritus, discissa veste, pileo humi dejecto, ne quam impiæ superstitionis noxam contraheret, unam, tot undique angustiis circumseptus, Christi Redemptoris opem, & auxilium implorat. Eam ob rem Bassa cum iis, qui aderant, admirabundus, privatim tormentorum diuturnitate, ac tædio maceratum de sententia dejici posse, sibi persuadet; ea in re cum frustra laborasset, tandem in regia balnea missus adolescens, in Euxini maris turrim captivus detruditur.

Hostes, validius captivorum præsidio firmata classe, ad Soppoti litora contendunt. Expositis copiis, militum animos, qui Emanuelis Murmuri auspiciis oppidum tuebantur, tentant, donec subductis tormentis, verberationem instituant. Interea Turcarum manus cum scalis ad mœnia usque sese proripit. Scloppis, atque glandium procella res geritur; nemo ad mœnium pinnas impune accedere permittitur. Propugnatores initio acriter se defendunt; verum recenti milite, atque vehementiori assultu petiti, laboribus, vigiliis, vulneribusque confecti, multis amissis, hostes oppidi ingressu prohibere nequivere. Omnes passim cæsi; pauci, qui supererant, fuga saluti consuluere, Acrocerauniorumque ope se hosti subduxere: Emanuel Murmurus præfectus saucius est captus. Turcæ, Soppoto capto, ac milite firmato, Aulonem, Epidamnumque celeriter prætervecti, Olchinium, quo eorum jam pervenerant copiæ, petiere. Nuntiis enim de Epirotarum defectione permoti, quam maximas poterant iis in regionibus copias coegerant: Cestriæ, Epidamni, ac Ducaginorum præfecti, consociatis viribus, cum quindecim millium peditum numero, decem majoribus, compluribus minoribus tormentis prope Reipublicæ fines sese intulerant, munitionesque ad Rhizonici sinus fauces, ac Novigradi euripum erigere adnixi fuerant, ne e continenti oppida adorituris, nostri mari succurrerent. His permoti Patres, ut Epirotas in officio, ac fide continerent, Malatestæ captivo Sarram Martinengium suffecerant, atque in Epirum miserant. Marcovitæ, qui a Turcis defecerant, angustiis occupatis, hostes

Soppotum a Turcis captum.

Sarra Martinengius militibus in Epiro præficitur.

1571 ſtes ab Antibaris aditu intercludere nitebantur. Olchinii milites accolarum auxilio, Cornum, & Diui Georgij fauces inſederant, quibus ex locis, ingruentibus parua militum manu, obſiſti poterat, cum opportune Nicolaus Surianus, Olchinienſium periculo cognito, nouis militibus ex Aſcriuio in urbem invectis, præſidium auxit, aditus arctius interclusit, cum Hieronymi Piſauri, & Alberti Contareni triremibus, qui circumjecta litora conſederant, hoſtes multis detrimentis, atque incommodis adeo affecit, ut licet prope in conſpectu noſtrorum eſſent, ad invadenda, atque oppugnanda Venetorum oppida cominus progredi non auderent.

Nicolaus Surianus ſubſidia Olchinium mittit.

Verumtamen adventantis Turcicæ claſſis rumoribus aucti animis hoſtes, noſtros ex anguſtiis dejicere, atque in Olchinienſem agrum aditum ſibi facere adnituntur. Duplici exercitu terra, marique petitam urbem, neque mœnium firmitate, neque aggeribus ſatis munitam, præſidio in dies imminuto, noſtri difficulter tutari poſſe rati, milites ex adituum cuſtodia intra mœnia compellunt, Acmatem, qui cum quindecim millium copiis oppido appropinquaverat, repellere conantur. Italorum, & Gallorum virtute, ex quibus id conſtabat præſidium, oppidanorum ferocia, ac multorum, qui e Scodra, aliiſque locis convenerant, fortitudine ſubmoti hoſtes, nondum mœnia ſubire poterant, cum Martinengius hoſtili tormento pinna mœnium decuſſa, ruina fere obrutus eſt, ita ut ſenſu linqueretur; qua ex re tantum trepidationis propugnatorum animis eſt injectum, ut, Turcica claſſe in urbis conſpectum prodeunte, cum ancipiti prælio imparem ſe Martinengius cognoſceret, ſpe Olchinij tuendi prorſus dejectus, una cum Hieronymo Venerio prætore de deditione facienda conſilia inierit. Orembejo, Turcici idiomatis interprete Lucenſi a Pertao ad noſtros miſſo, iis legibus pacta deditio, ut militum, atque oppidanorum vitæ, ac fortunis conſuleretur, unicuique abeundi libera facultas eſſet, nulla injuria, aut vis iis, qui manere vellent, inferretur; Epidaurum milites cum armis, atque impedimentis perducerentur. His ſcripto firmatis, Hieronymus Venerius, ac Sarra Martinengius triremes conſcendere. Antonius Brutus, Olchinienſis eques, qui egregiam Reipublicæ ope-

Olchinium a Turcis invaditur.

Olchinium a Turcis captum.

ram in Epiro navaverat, deditionem impugnaverat, Ac-
isque conatibus obstiterat, summam adversus se gentis
diam veritus, Liburnica conscensa, cum in Apuliam trans-
as in altum se ejecisset, a Turcica triremi interceptus,
ivus ad Halim Bassam est perductus. Olchinii deditione
astris vulgata nimis amplis conditionibus facta, Acmate
gnante, e Janizzeris complures propius ad strata tormen-
urbis mœnia successere; perque ruinas aditum sibi in op-
um patefecissent, ni milites custodiæ a Pertao præfecti,
ius consulto quosdam e nostris militum præfectos, atque
olas intermisceri jusserat, donec novum ex militari præscri-
præsidium institueretur, obstitissent; ac Janizzerorum
fectus Olchinienses adversus pactas conditiones nulla in
ædi permissurum pollicitus, cum pluribus e suis urbe ex-
cur. Id cum reliquis patefactum esset, impetu facto, per
centia mœnia (an custodiæ militibus permittentibus in-
um) irrumpunt; obvios quosque absque discrimine ob-
icant, cuncta diripiunt, igne in ædes grassantur, licet non
m concedente, attamen permittente Acmate, inter quem,
Pertaum eam ob causam multa irarum semina suborta
:. Hieronymus Venerius, ac Sarra Martinengius tantum
i duodecim e suis incolumes evasere.

1571

Antonii Bruti Olchiniensis virtus in patria protegenda.

Turcæ, fide violata, Olchinium diripiunt.

Olchinio capto ac direpto, in Antibaris conspectum se
taus dedit: militibus, ac tormentis in litus eductis, per
mbejum Alexandro Donato prætori literas mittit, qui-
ad urbem tradendam hortabatur. Is libenter se cum
mbejo collocuturum respondit; qui, Pertao jubente, præ-
anis quibusdam stipatus ad urbis portas accedit; a Joan-
Guidiccionio, Lucensi, præcipuo militum ejus loci præfe-
, prætoris verbis in urbem invitatur. Epirota quodam
turione a nostris obside relicto, ingressus, secretoque de
enda deditione cum Donato colloquitur; in id conve-
nt, ut postridie suam illi mentem prætor significet. Gui-
cionius missus, qui, vita ac bonis conservatis, unicuique
edendi facultate permissa, deditionem pacisceretur. Ex
dicto Orembejo denuo Antibarim introducto, dum con-
liæ leges describerentur, Acmatis in propinquos se agros
rentis tentoria conspiciuntur; inde majori metu Donatus

1571 *Alexander Donatus turpi deditione Antibarim in Turcarum potestatem relinquit.* perculsus, e vestigio pacta concordia, urbe egreditur, non sine ingenti periculo, ne una cum Orembejo a furenre milite, atque oppidanis interficeretur; plerisque e civibus, ac militibus repentinam, ac turpem deditionem detestantibus, quos Joannes Brunus, Antibaris Antistes, Antonii Bruni affinis, summa in religionem pietate, magna in Venetos fide, ad hostium impetum fortiter sustinendum, neque per metum atque ignaviam hosti deditionem facerent, vehementi dicendi ardore incitaverat. *Joannis Bruni, Antibaris Episcopi, opera, ne civitas Turcis traderetur.* Verum Orembejus, solerti astu infimæ plebis ingluviem, frumenti ac commeatus horreis reseratis, permulcere adnixus, una cum Donato, ac militibus, paucisque aliquot civibus evasit: captivum Antistitem hostes fecere. *Alexander Donatus a Decemviris exilio damnatus.* Donatus ob rem perperam, atque ignave gestam bonorum publicatione, perpetuo exilio, nobilitatis amissione a Decemviris est mulctatus. *Butua a Turcis direpta.* Turcæ, Antibari munita, Spizzæ castri edito loco prope litus siti mœnibus complanatis, Butuam ab Augustino Paschalico prætore, militibus atque incolis relictam, oppidanis se dedentibus, occupavere; leges eorum, ac privilegia sarta tectaque servare polliciti. Verum abscedente classe, infirmum atque exile oppidum ægre defendi posse earum regionum Sangiacus ratus, ad diruenda mœnia, domos solo æquandas, oppidum diripiendum se contulit. Neque aliquod libidinis, avaritiæ, necis, captivitatis genus fuit, cujus vestigia in oppidis, urbibus, agris, tectis, innoxiisque populis impressa truculenti, ac barbari hostes non reliquerint.

Neque tot funestis cladibus, atque incendiis exsaturati, Vluzzalium cum triremibus sexaginta altius se in Adriaticum inferre, atque ad Pharum usque pertingere jubent. Quoad *Curzulam*, quæ olim Corcyra nigra dicebatur, devecto, Antonius Balbus prætor, atque oppidani ingenti adeo timore correpti sunt, ut uxorum filiorumque prorsus obliti, noctis silentio deserto oppido, in prærupta, atque impedita loca profugerent. *Antonii Balbi & Curzolensium mulierum pulcherrimum facinus.* Virorum vero ignavia, mulierum, quæ in urbe remanserant, fortitudinem, atque audaciam excussit. Nam, virili sumpto habitu, atque arreptis, quæ homines projecerant, armis, incredibili prope, atque in omnem posteritatis memoriam exemplo ad mœnia tuenda,

quæ jam, triremibus propius admotis, quati ab hostibus cœperant, convolarunt, eosque egregiæ invictæque virtutis constantia repulere. Antonius Balbus prætor, quod oppidum hosti reliquisset, a Decemviris Pharum deportari jussus est. Iisdem cladibus Turcæ, suburbiis exustis, compluribus vel cæsis, vel captis, Curzolam affecere, in Lissam, & Scoltam insulas crudeliter quoque, nisi vento repulsi fuissent, debacchaturi. Illud sane hoc loco, non absque piaculo prætermiserim, ex Phari incolis, qui in saltus, ac montuosa loca se receperant, mulierem extitisse, quæ cum lentiore ceteris gradu Barbosam montem, ex Turcis quodam insequente, peteret, prominentiorem rupem conscendit, quod tuto loco consistere sibi videretur, neque ob saxorum procellam, quæ ab ea jaciebantur, eo se se tollere posset hostis; qui contumeliosis verbis, atque conviciis illam est aggressus. Irarum æstu mulier percita, funda circumjecta, tanto impetu lapidem in Turcam excussit, ut fronte ictum prosterneret, statimque desiliens ipsiusmet gladio caput impavida præcideret.

1571

Turcicæ classis in Adriaticum adventu excitatis hostibus, qui in Epiro atque Illyrico mediterranea Venetorum finibus loca proxima insederant, Cliuni præfectus valida manu e Clissæ jugis descendens, Salonæ turrim invasit. Ejus custodiæ Vespasianus Stimilianus, & Gaspar quidam Mediolanensis centuriones cum idoneo ad Turcas repellendos præsidio præerant; quod ii minutis tormentis, majore duodecim tantummodo librarum pondus excutiente, uterentur. Verberatione cœpta, Massella quidam, gregarius miles, pretio corruptus, cum hoste de prodendo oppido agere cœpit. Ejus rei rumor cum ad Spalatum, propinquam urbem, pervenisset, Junius Pompejus, illius loci militiæ præfectus, biduo postquam ad Salonam consederat hostis, e selectis fidisque militibus coacta cohorte, maritimo itinere properare ad oppidum contendit. Extento vexillo (ut moris est) amicitiæ signa exhibentem hostes, qui jam turrim occupaverant, sclopis, ac tormentis consalutavere. Itaque Vanizzam se recipere coactus, Spalatum regreditur. Eadem die Gaspar, Turcarum more, egregio amictu ornatus, superboque insidens equo, a præfecto ad Saxum, situ, atque opere munitum oppidum,

Salona proditione in Turcarum potestatem pervenit. Junius Pompejus.

1571 *Saxum ab Antonio Barberio Turcis traditur.*

cui Antonius Barberius centurio præpositus erat, sistitur, prece, ac suasionibus Barberium ad deditionem impulit. Eorum, qui in Salona, & Saxo erant, militum pars Spalatum se contulere, alii ab ipsismet facinus aversantibus hostibus laqueo necati, infandi criminis poenas dedere.

Hæ tot tantæque clades cum aliæ super alias Venetias nuntiarentur, vix dici potest, quantus civitatem moeror, quanta perturbatio invaserit. Omnes maritimas Adriatici sinus oras infestari; mortales passim in servitutem abripi; urbes, occupari; jam ferme aperto mari neminem se committere audere: ut vererentur plerique, ne usque in Istriam sese proriperet hostis, atque insolenti elatus fastu, barbaraque superbia tumidus, in conspectum se urbis daret: cui etsi nihil timendum esse vel egregio, ac munitissimo situ, vel insistente a tergo nostrorum classe, videretur, cum diutius se sinu Adriatico non absque ingenti periculo contineri Pertaus posset; attamen, ne difficillimis temporibus quidquam prætermitteretur, ad reliquas solicitudines, muniendorum quoque litorum, quæ civitati objecta sunt, curam Patres adjunxere.

Senatus urbis litora munire decernit. Venetarum paludum descriptio.

Extremum hunc Adriatici maris recessum tenue litus ambit; a tergo vastæ paludes cum maris æstu, tum fluminum exoneratione confectæ insident, quas a sævientibus maris procellis, seseque attollentibus fluctibus, ex arenæ cumulis aggesto munimento, natura defendit; hominum industria maximis saxorum, vallorumque obicibus tuetur. Paludum vada variis anfractibus canales distinguunt, qui venarum instar per universum corpus diffunduntur. Curvatum hoc litoris dorsum pro muro urbi est; atque ab Athesis ostio usque ad Anaxi amnis fauces pertinet; passuumque millibus triginta in longitudinem protenditur. Quinis in locis intercisum infundenti se pelago sinum pandit: inde tuti in portus receptus, egressusque in altum patent. Ex iis portubus (cum reliqui vel fluminum alluvione, vel maris æstu fere interierint) duo erant aquarum altitudine, & capacitate insignes, qua negotiatores vel ad urbem commearent, vel solventes provincias, regionesque peterent: alter a pervetusto templo in litore sito Divi Nicolai appellatus; alter a propinquo oppido, Venetorum olim Principum sede,

aqua-

aquarum vi dejectæ, ac demersæ vestigia referente, Metamauci est nuncupatus. E regione Divi Nicolai opere egregio, admirabilique artificio arx constructa, ac munita inspicitur; concamerationum ordinata serie ex aqua extantium ita distincta, ut in earum singulis dispositis tormentis, si qui fauces per vim ingredi conentur, ingentium pilarum displosione deprimi, ac demergi possint. Tutandorum litorum cura summo cum imperio Vincentio Mauroceno commissa est. Senatorii ordinis adlecti sex, qui eidem, quacumque in re opus esset, præsto forent, Daniel Venerius, Marcus Justinianus, Hieronymus Contarenus, Franciscus Michaelius, Laurentius Superantius, Andreas Bernardus Sebastiani filius. Castello quod portui imminet Aloysius Grimanus est præfectus. Alexander Bonus, marcius Procurator, ad Fossam Clodiam cum summa auctoritate proficisci jussus; Andreæ Bernardo, Francisci filio, commeatuum cura demandata est.

1571

Vincentius Maurocenus litorum munitionibus cum imperio præficitur.

Julio Saorniano, cui in litoribus militare imperium patres detulerant, ac Brunoro Lampesio, bellicarum rerum scientissimo, ad se vocatis, de tuendorum litorum ratione a Mauroceno consulitur. In primis militum præsidiis, tormentorumque libratoribus castello ad Divi Nicolai portus fauces firmato, transversam crassiorem catenam ad oppositum litus duci placuit, qua penitus adeuntibus ingressus obstrueretur. A tergo in interiori parte tres Galeatiæ, triremesque nonnullæ magno omnis generis tormentorum numero, quibus in portum irrumpere conantes arcerentur, sunt constitutæ. Ad Metamauci portum munitionem, e cæspite & gleba fronte, quæ ipsum oppidum spectabat, obstructa, qua Venetias obvertebatur, patentem erigendam curarunt. Reliqui portus & minori aquarum profunditate, & sinuosis, tortuosisque canalium flexibus tutiores exigua opera indigere videbantur. Custodiæ militum diversis opportunisque locis adhibitæ: ducenti præterea cataphracti equites e continente in litus evocati; reliqui ad oppidum Mestre coacti, ut, si occasio posceret, se se statim in litus inferrent. Fabii inter eos Pepoli, Bononiensis, studium, atque egregia voluntas in Rempublicam enituit, qui sponte cum quadraginta ex illius nobilitatis flore, atque haud exigua militum manu Reipublicæ

Julius Saornianus militum in litoribus præfectus.

1571 præclaram operam navavit. Perpetua quoque, ac lata semi-
ta, qua ultro, citroque ab una ad alteram stationem com-
meare pedites equitesque possent, perducta; transversus ag-
ger in Divi Nicolai litore, ab ea parte, quæ paludes respi-
cit, usque ad mare egesta humo, extructus, introrsum ad
propugnatores excipiendos patens, exterius compactis in mo-
rem dentium sudibus communitus, in medio propugnacu-
lum undequaque absolutum; in extremis marginibus dimi-
diatæ munitiones erectæ, quæ utrinque transversos aggeres
mediumque propugnaculum protegerent. Octangulari quoque
forma certis locis, qua majoribus navigiis aditus patere non pot-
erat, in stagnis munitiones constitutæ, tormenta disposita, qui-
bus undequaque aditus intercluderetur. Eorum operum pleraque
ex terra pro tempore confecta, vel potius inchoata, paulo post,
Antonio Theupolo, Andrea Bernardo, & Jacobo Contare-
no, ex Decemvirum decreto, curantibus, tutiora, atque a-
ptiora reddita sunt. Hac ratione litoribus munitis, ejusmodi
erat Julii Saorniani consilium, ut quatuor peditum millia
medium inter Divi Nicolai, ac Metamauci portus semet sta-
tuerent, quo expeditius in omnes se partes ejicere, opem-
que rebus poscentibus ferre posset.

Hostes interea, cum classe Neocastrum ad Rhizonici sinus
fauces se contulissent, de Ascrivio invadendo dissentiebant.
Acmates maritimis viribus in sinum penetrandum, atque ter-
restribus copiis robur addendum censebat: Halis, ac Per-
taus secus arbitrabantur, veriti, ne, consociatis fœderatorum
classibus, in sinus angustiis intercepti, exitu prohiberentur.
Ea cum probaretur sententia, Uluzzalio ad classem reverso,
recta omnes Aulonem delati, ibique navalium sociorum nu-
mero, ac militibus refecta classe, Corcyram iter direxere.
Ad Paxon devecti, explorari in primis Corcyræum euripum
jubent; inde cum Buthrotum tenuissent, duces insulam circum-
vecti, situm, stationes, promontoria diligentissime contem-
plantur. Corcyræ vero magistratus de hostium adventu
certiores facti, ut incolæ in tutiora loca se recipiant, edicto
cavent. Georgius Murmurius, qui insulæ regionem in occi-
dentem versam equitum ala tutabatur, cum classem euripum
versus sub vesperam progredi animadvertisset, ad Govinum

Turcarum duces Corcyræ munitiones explorant.

por-

portum quinque passuum ab urbe millibus, ut quammaximis possent Corcyræos cladibus afficerent, piraticas summo mane venturas ratus, cum die noctuque nullo intermisso momento temporis equitasset, ante solis exortum prope eam stationem se in insidiis collocavit; atque (ut sibi persuaserat) nonnulla a reliqua classe, quæ Buthroti constiterat, navigia secesserunt. Horum duo, quibus Turcarum maritimus imperator vehebatur, se usque ad Maripetrum scopulum proripuere, inde stationem, quam *Mandracchium* vocant, Divi Isidori arcem, fossasque urbis ingenti hominum multitudine, atque impedimentis oppletas intuitus, eam oppidi partem perlustravit; reliqua Caracozæ, Cassani Baphi, & Saramensium insignium piratarum erant; qui cum ad Govini vineta exscendissent, Baphus tribus stipatus sociis in nostrorum insidias incidit, e quibus erumpens Murmurius hostes acriter est insecutus, Verum cum ii dispalati essent, nostri equites a prima luce jejuni sub armis defatigati stetissent, difficulter per inextricabilia consita vitibus loca sese explicare, atque militaria munera obire poterant. Baphus tamen cum sociis vivus in nostrorum potestatem pervenit: erat is Corcyræus genere, e Baphorum familia, qui a christiana religione desciscens, acerrimus patriæ hostis evaserat.

1571

Baphus, Corcyræus pirata, a Georgio Murmurio captus.

Id cum a Turcis cognitum fuisset, de eo redimendo cum nostris agunt, cumque nihil proficere potuissent, Bassa eodem momento e Buthroto in altum delatus, explicatis atque in eminentiori triremium parte locatis signis, ingenti bellicarum machinarum strepitu ad Maripetrum scopulum se intulit. Dum in arcis conspectum veheretur, e muralibus tormentis ingentes globi, irritis tamen, brevibusque ictibus ob libratorum imperitiam, excutiuntur. Id astu factum suspicati hostes, quo propius ad mœnia succedentes vehementius affligerentur, anchoras trans Abramum jecere; copias in litus exposuere. Tunc majoribus tormentis, ac colubris centum pondo emittentibus verberari hostilis classis cœpta; qua in re Zachariæ Sclavinæ, navalium tormentorum Venetiis custodiæ præfecti, virtus ac disciplina magno usui fuit, ut non absque insigni detrimento classem abducere citra passus circiter mille Turcæ cogerentur. Qui in litus exscenderant, suburbium

Zaccharia Sclavinæ tormentorum tractandorum peritia.

1571

Aloysii Georgii in Corcyrensibus suburbiis defendendis strenuitas.

bium aggrediuntur. Id quamvis nullo protectum munimento defendi ægre poterat, attamen Aloysius Georgius legatus, vir impiger, cui vividum per bonas artes excultum ingenium, multa ad communem utilitatem, & dignitatem suppeditabat, Philippum Ronconium præfectum cum peditibus ducentis in suburbii extrema parte submittit; illum alteri totidem ab oppido subsequuntur. Sed cum magis magisque numero augeretur hostis, Ronconius dimicando usque ad planitiem pedem refert. Ibi, alia peditum emissa manu, exceptus, densata acie, incumbentes Turcas fortiter sustinuit, qui in planitie amplius congredi non ausi, circumjectas domos flammis adoriuntur. At displosis ingenti strepitu ex arcibus tormentis, haud exigua illis damna illata, quibus repente obortus horribilis terræ motus, qui cuncta momento quassare, ac disjicere cœperat, accessit; ut eo ostento perterrefacti, suburbio relicto, nondum inalbescente die, properanter classem conscenderent.

Turcæ terræmotu repente oborto perterrefacti.

Postridie majori numero denuo in litus ejecti, acriori impetu suburbium adoriuntur; eodem tempore sexcentis e Delvino equitibus, ac peditum valida manu emissa, ut Sancti Angeli castrum, quo quatuor hominum millia se receperant, aggrederentur. Vota eventus fefellit: qui palantes ad vicos incendendos vagabantur, domos, incolis in tutiora loca dilapsis, vacuas invenere: Angelocastrum frustra tentatum; qui flammis in suburbium sævire statuerant, cominus cum nostris militibus gladiis depugnare coacti, male habiti, inferiores in certamine partes tulere. Francisci Cornelii, qui tunc præturam gerebat, & Aloysii Georgii legati, & Pauli Ursini militiæ præfecti constantia, atque animi impavida vis emicuit, qui neque numero hostium, neque totius Turcicæ classis adspectu commoti, oppidi occludi portas nequaquam passi, coacto agmine, cunctos ad pugnam incitabant; qua opus erat, opem ferebant; cives, atque incolas ad patriam tutandam impellebant. Id adeo indigne Pertaus tulit, quod eo nonnihil de sui Regis dignitate atque amplitudine detractum videretur, ut abscedere, nisi assuetæ crudelitatis impressis vestigiis, inglorium existimaret. Quocirca phana succensa; in præcipuis semitis insi-

insignia ædificia diruta ; succisa propinqua urbi vineta. Ex Turcis mille circiter cæsi, e nostris duodecim tantummodo interfecti, septuaginta vulnerati feruntur. Hieronymus Diedus consiliarius, prompto atque expedito ingenio, qui veteri arci præerat, cum hostilem classem in anchoris consistere sub tormentorum jactum ferre non posset, machinis aliquot a Sclavina sublatis excussisque, hostes ad quatuor passuum millia regredi coegit. Eo in loco e suburbio discedentes convenere; digressaque classis Buthrotum tenens, Nicopolim inde, mox Naupactum concessit.

1571

Turcæ Corcyram fœdè incendunt. Hieronymi Diedi virtus.

Ejus discessu etsi trepidatione civitas soluta esset, qua in Adriaticum sinum adventante, correpta fuerat; attamen gravissimis curis Patrum mentes agitabantur; quandoquidem æstate inclinante, nondum fœderatis conjunctis viribus, omnis feliciter rerum gerendarum spes evanesceret; quod classis legatis, qui Cretæ detinebantur, properare in occidentem jussis, ne, ullo subsidio illato, Tamassus tandem in hostium potestatem concederet, verebantur. Itaque tot molestiis id reliquum ruentibus pene rebus perfugium rebantur fore, ut Joannis Austriaci adventum in Italiam enixe urgerent, atque in id potissimum incumberet, Pontificem sollicitarent. *Eo suadente* (ajebant) *consiliis pacis abjectis, Senatum ad bellum animum traduxisse; publicum decus privatis commodis antetulisse; jam diu expetitam christianorum Principum in communem hostem socia arma convertendi oblatam opportunitatem corrumpi noluisse: quidquid virium, quidquid nervorum in Republica esset, contulisse: non potentissimi hostis superbiam; non prævalidas vires; non pericula exhorruisse; an vero, quæ fœderis legibus continerentur, reliquos præstare? matura, ac prope confecta æstate, nondum classes convenisse, Turcas in sinu Adriatico Veneta litora incendiis, rapinisque deformasse; oppida, urbesque cepisse; innumeros mortales captivos abduxisse: quid reliquum tot malis cumulum superesse, nisi ut Tamasso potiantur? Huccine igitur ingentem in hominum animos conceptam de fœdere opinionem cecidisse, ut inanes tot cladium spectatores essemus? itane cum cristiana republica recte actum existimari, si turpi cunctatione victoriæ fructus interciperetur? Nulla tot*

mala

1571 *mala sanari ope posse, quam si unanimi consensu, ac conatu hostis invaderetur; prælio fortiter, feliciterque inito, & in posterum securitas christianæ reipublicæ pararetur, & Cyprus ex ejus manibus eriperetur.* His Pii animus vehementer commovebatur; quippe qui & vicem Reipublicæ doleret, & in dies sese sustollentibus hostium ausis angeretur. Quapropter omnem operam, ac studium Venetis polliceri, Joannem Austriacum crebris nuntiis urgere, nihil prætermittere, quod communibus rebus profuturum intelligeret.

Alexandrini Cardinalis cum Philippo Rege officium.

Sub id quoque tempus Michael Cardinalis Alexandrinus in Hispaniam pervenerat, perhonorificeque Madriti exceptus, Pii litteras gravi atque accurata oratione subsecutus, *Nihil antiquius Pontifici*, inquit, *quam ut percussum Dei Optimi Maximi beneficio fœdus corroboraret, ut non nomine tenus, sed re ipsa hostibus formidandum evaderet: Regem proinde rogare, ut in re tam præclara, atque eximia, qua nulla vel ad christianam rempublicam augendam, vel ad sui nominis famam propagandam illustrior objici posset, omnes curas, cogitationesque defigeret: cuncta sane sibi ab eo Rege Pium polliceri, qui pietate a majoribus, tanquam per manus tradita insignis, Catholici titulo fulgeret: quem licet per se ad gloriæ cursum incitatum, nullis adhortationis stimulis egere, optime nosset; attamen sui muneris censuisse, quæ christianæ reipublicæ hoc tempore necessaria forent, cum eo communicaret; quod sane officii genus si præsenti obire liceret, nihil in omni vita optatius, nihil ei jucundius accidere posset: sed cum ætate ingravescente, ac senio, minime id illi permitteretur, quem ex sorore nepotem veluti filii loco haberet, potissimum ad eum destinasse, ex quo intimos sensus, atque consilia ad unicum reipublicæ ac religionis decus spectantia pernosceret.* Ad ea Philippus respondit: *Egregio semper se in rempublicam christianam animo extitisse, idcoque fœderi nulla in re defuturum: Joannem Austriacum cum classe in Sicilia hyemare jussisse, ut vere insequenti ad ea, quæ Romæ decernerentur, perficienda promptior atque expeditior esset: interim non studium, non operam, ut Maximilianum ad societatem ineundam impellat, prætermissurum; idque cum antea sæpius per literas egerit; modo per Petrum Fasciardium, quem in*

Philippi Regis responsum.

Germa-

rmaniam proficisci jusserat, acturum, ut de illius animo, voluntate edoctum, auxiliorumque spe allectum, facilius perveret. Hæc Philippus.

1571

Senatus eodem tempore maxime enitebatur, ut, quacum: ratione Cæsare ad societatem traducto, terra marique essitus, atque in varias partes distractus infirmior redderet; Pannonicoque bello occupatus, ab iis, quæ in Illyrico iuc supererant, abstineret. Id ipsum ut a Pio efficeretur, tulabat, cujus nomine Joannes Franciscus Commendonus puratus ad Maximilianum profectus, nihil, ut illius ad lus amplectendum mentem flecteret, prætermittebat. At sar in partes varias rapiebatur, ac per singula in gravissire momenta animum versabat; hinc egregia perpetuo inlendi hostes opportunitas, injuriæ sæpius acceptæ, spes um, quæ sibi adempta fuerant, recuperandi, latiusque perii proferendi fines incendebant: inde impares vires; rmanorum in Turcicum bellum parum inclinatæ mentes; aliquando dirempto fœdere, universum belli pondus in s ditiones incumberet, metu removebatur. Ea cum per ipublicæ legatum Senatui significarentur, ut nutantem anim præclare rerum gerendarum spe inflammaret, re prius n Pontifice ac regiis communicata, arma in Turcam contenti viginti peditum, quatuor equitum millia ex fœderacopiis pollicetur: eas majori christianæ reipublicæ usui, jori hostibus detrimento iis in regionibus futuras; quæ ritimis in locis tentanda essent, triginta peditum millibus ifici posse existimans. Verum Cæsar, Budensi purpurato pacem cum Selymo servandam cohortante, Turcarum ar, quæ nuper infausta, atque infelicia expertus fuerat, veis, cum primum spe, mox cunctatione Pontificium, ac netum legatum detinuisset, tandem belli consiliis deposi-, Pannonicam pensionem Byzantium mittere statuit. Comndonus vero, Germanica legatione confecta, in Sarmatiam itendit, atque, ut Sigismundum ad bellum impelleret, ictis ingenii nervis adhibitis, cùm nisi ex universi regni icilii sententia decerni quidquam posse diceret, ac Sarmatæ armis in finitimum, ac potentissimum Regem inferendis iorrerent, inanis ejus quoque legationis fructus fuit.

Veneti Maximil. Cæsarem ad societatem traducere nituntur.

Joannis Francisci Commendoni Card. cum Cæsare officia.

Joannis Francisci Commendoni in Sarmatas legatio.

Dum

1571 Dum hæc fiunt, de Turcarum ex Adriatico ſinu egreſſu nuntiis (ut diximus) Venetias perlatis, Mauroceno in urbem reverſo, bellicisque tormentis in navalia illatis, milites ſex majoribus triremibus, atque onerariis imponi, ac quam celerrime ſe claſſi adjungere, Senatus juſſit. Philippo Bragadeno, ſinus cum ſummo imperio præfecto, injunctum, ut undique triremibus, ac quotquot poſſet navigiis conquiſitis, triremibus quatuor, biremibus totidem illius cuſtodiæ relictis, eodem contenderet; atque ut militum numero claſſis augeretur, Proſperum Columnam Neapolim proficiſci, ibique ut mille peditum delectum haberet, decretum. Ad Regulum quoque Atrienſem datæ literæ, ut quotquot poſſet ex iis ditionibus milites ad claſſem perduceret, qui ſtatim non modo eorum, quos Joannes Antonius filius præſtare tenebatur numerum explevit; verum quadringentos quoque adjecit.

Philippus Bragadenus: novis inſtructis triremibus, ad claſſem mittitur. Proſper Columna & Atrienſis Princeps militiæ Venetæ adſcripti.

Interea claſſi Venetæ, quæ jam Meſſanam appulerat, Pontificiæ, Hetruſcæ, ac Melitenſes triremes ſe adjunxerant, Joanniſque Auſtriaci adventus ſummo omnium deſiderio expectabatur; cujus moræ impatiens Venerius mirum in modum angebatur, quod nihil agendo hoſtium clades noſtris illatas otioſus intueri, neque quidquam tanto apparatu, aut fœderis fama dignum aggredi, Hiſpanorumque auxiliorum expectatione ſuſpenſus meliorem anni partem conſumere cogeretur: præclaram ſibi dimicandi occaſionem eripi, ex qua & maritimum Venetorum imperium, & chriſtianæ reipublice decus & incolumitas penderet, indigne ferens. His graviſſimis curis ea quoque moleſtia acceſſerat, quod cum Tropiam, in Salentinis urbem, cum triremibus triginta acceſſiſſet, repente oborta tempeſtate, notoque furente, ſex, quæ reliquis minus expeditæ erant, litoribus impactæ, disjectæ fuerant; quarum jacturam infauſtus alter eventus conduplicavit: nam cum Franciſcus Gritus ad naufragii reliquias colligendas a Venerio miſſus, ceteris perfractis, Joannis tantum Mocenici trireme abſtracta, remiges, machinaſque in amico ac fœderato ſolo recuperaſſet; dum tormenti bombo claſſiarii ad conſcendendum evocarentur, in cadum tormentario repletum pulvere, quem parum ſolers librator apertum reliquerat, igne delapſo, momentoque ad cellam, qua ejus generis mate-

Venetæ triremes Neapolitanis litoribus impactæ.

materia aſſervabatur, delato, adeo vehemens atque horribilis flammæ vis repente exarſit, ut remigi, ac militi ſpatium ſeſe, ut vitæ conſulerent, in altum projiciendi vix relinqueretur, triremiſque partim igne abſumpta, partim profundo merſa deperiret: quo tempore Alberti quoque Contareni triremis, Meſſana Panormum navigans, procelloſo mari agitata naufragium perpeſſa eſt. Venerius, nautica turba in aliis triremibus impoſita, tempeſtate jactatus Meſſanam revertitur.

Joannis Auſtriaci ad fœderatorum claſſem adventus.

Joannes vero Auſtriacus Barchinone tandem ſolvens, cum triremibus ſeptem ac viginti, quibus Hiſpanorum peditum quinque millia vehebantur, Genuam pervenit. Ibi pauliſper moratus Neapolim perrexit, magnoque apparatu, ac regia pompa urbem ingreſſus, decimonono kal. ſeptembris fœderis vexillum a Pio miſſum ſolemni ritu ſuſcepit; undecimo kalen. digreſſus, decimo Meſſanam appulit. Sebaſtiano Venerio Venetæ claſſis, Marco Antonio Columna pontificiarum triremium imperatoribus obviam procedentibus, ingenti tormentorum fragore, campani æris pulſu, timpanorum ac tubarum clangore, hominumque plauſu excipitur; ſtatimque incredibilis adeo lætitia cunctorum animis eſt illapſa, ut, præterito mœrore depulſo, jam jam felicioris fortunæ eventus mente præſagire, ac præcipere viderentur. Erant in Joanne Auſtriaco, regio juvene, quem Carolus V. Cæſar ex Belgica muliere, excellenti forma & illuſtri loco nata, ſuſceperat, vel ad amplitudinem & gloriam, vel ad hominum in ſe rapiendos animos, omnia excelſa & egregia: oris eximius decor, animi præclara virtus, expeditum ac promptum ingenium, militariſque laudis appetens; qui licet nondum quartum ac vigeſimum ætatis attingeret annum, ſermone tamen ſenilem quandam gravitatem ac prudentiam præſeferret, cunctoſque ingenti ſpe commotos in ſui admirationem converteret; cum præſertim tam præclaram & publicæ & propriæ propagandæ gloriæ, & augendæ fortunæ occaſionem prætermiſſurus non videretur, quod nullam ex ſuis ditionibus Carolus illi teſtamento legaſſet, ſed Philippo fratri moriens tantum commendaſſet: quem Tunetanum illi regnum, quæque illi in oriente loca obtigiſſent, pollicitum fuiſſe ferebatur. Uſu præſtantium, atque ob res bello geſtas inſignium viro-

Joannis Auſtriaci elogium.

1571 rum consilio, singulari ornatum dignitate & auctoritate regium juvenem vallandum Philippus censuit; inter quos fuere Bernardinus Requesenius, Castellæ major Commendator; Alvarus Bacianus, Sanctæ Crucis Marchio; Joannes Cardonius, Picii Comes; Antonius Auria, Carolus Avalus, quibus mox Suessanus Dux, ac Ferdinandus Lofredius Trevici Marchio, accessere. Ex horum sententia de gravissimis rebus decernebat. Statim vero ac Austriacus in Italiam venit, Michaelem Moncatam, regium consiliarium, ad Senatum misit, qui de sui itineris ratione Patres doceret, deque Reipublicæ in eum fiducia gratias ageret, simulque omne studium, & operam, in hoste vincendo ac debellando enixe adhibiturum polliceretur. Dum fœderati Messanæ; Turcæ Naupacto cuncta ad bellum necessaria comparant, classes instruunt, ad prælium se expediunt; in oriente cum diu summo conatu Tamassum Turcæ oppugnassent, ea tandem sunt potiti.

Michael Moncata a Joanne Austriaco ad Venetos mittitur.

Etsi ea, quæ in Cypro insula contigere, ejusmodi sunt, ut acerba recordatione nondum coalita ex illius amissione vulnera recrudescant; attamen quoniam historiæ seriem sequentibus, Tamassi oppugnatio, atque obsidio, a nobis literis est mandanda, minime vereor, ne, dum in plurimis, ac gravissimis rebus, quæ hoc bello accidere, posteris tradendis operam impendo, quasi e via deflexerim, meum studium aliquis carpere merito possit: fortissimorum enim virorum memoria, clarissimorum ducum virtus, invicta in ea civitate usque ad extremum spiritum tuenda nostrorum constantia, oppugnandi, propugnandique artes, astus, consilia scriptorum monumentis sunt consignanda. Ac sane inter præcipuas, quæ vel hac tempestate, vel superioribus ætatibus obsidiones acciderint, non abs re hanc retuleris; sive urbis situm, munitionemque spectes; sive numerum, genusque hostium, tormenta bellica, arma ab iis excogitata, atque inventa intueare; sive propugnatorum paucitatem, die noctuque exantlatos labores, famem, sitim, atque eorum, quæ graviora mortalibus perraro eveniunt, tolerantiam consideres.

Ceterum ut ea, quæ dicentur, commodius percipi possint, de Tamasso urbe (*Famagusta* vulgo dicta) breviter quædam perstringenda sunt, & iis, quæ superius commemoravimus,

Tamassi situs & opes.

ad-

addenda. Jacet ea civitas in extrema insulæ regione, qua ad orientem vergit, inter duo imparia promontoria Carpathium. & Pedalium, quorum nunc alterum *Sancti Andreæ*, alterum græce *caput* appellatur. Hanc Salaminam, vetustate percelebrem, post eversam Trojam a Teucro conditam, nonnulli arbitrantur, qui ab Telamone patre, quod Ajacis fratris necem inultam passus fuisset, ejectus, novam hanc urbem, patriæ retento nomine, excitarit. Ea postea ab Augusta quadam Imperatoris filia, cujus ævo nomen interiit, *Famagustam* nuncupatam ferunt: licet alii (ut paulatim mortalia cuncta tenebris involvuntur) secus existiment, Salaminamque eam esse putent, quæ olim Constantia, hodie *vetus Famagusta* appellatur, quatuorque ab urbe passuum millibus distat, ut ingentes reliquiæ, ruderaque testari videntur. Plano, & demisso litore sita est, qua mare spectat; molli clivo deprimitur: duorum millium trecentum ac quinquaginta passuum interiori ambitu spatium amplectitur: quadrata forma est, at imperfecta. Ex quatuor, quibus constat, angulis, bini continentem respiciunt: ab ea continentis parte, quæ ad austrum vergit, ubi Amathus porta sita erat, usque ad Martinengiam munitionem quingenti ac triginta passus adnumerabantur: ab hac usque ad Adamantem propugnaculum in septemtrionem versum trecenti ac quinquaginta: inde ad navalium hemicyclium, qua despectus in orientem est, septingenti: a navali usque ad Amathi portam quingenti ac quinquaginta censebantur. Inter Adamantem propugnaculum, ac navalia, arx ducentorum ac viginti passuum circuitu sita est: ut in universum passuum bis mille trecentorum ac sexaginta summa expleatur. Regioni, quæ ab Amathi porta ad Martinengiam usque munitionem protenditur, planities octingentorum passuum latitudine, in lenem collem assurgens, subjecta est; in quo tres pagi, Precipola, Sancti Alexii, Pandospitium inspiciebantur. Inter Martinengium, atque Adamantem spatium, inæquali solo qua terreo, qua sabuloso, qua saxeo, cingebat litus, abditis quibusdam, atque amplis ad homines excipiendos recessibus distinctum. Ab eo vero tractu, qui ab Adamante usque ad navalia extendebatur, in altum prospectus erat, portusque in orientem æstivum, & septemtrionem obversus pandebatur, quem brevia quædam objectæque mari angustæ rupes tutum

1571

1571 reddebant; quamvis ad onerarias naves, aliaque graviora navigia, quod aqua minus profunda sit, sustinenda parum aptus sit. Ejus fauces crassiori quadraginta passuum catena claudebantur. Arx antiquo extructa opere, quaternis distincta turribus, portui imminebat, totamque stationem protegebat. Ab eo latere, quod a navalibus usque ad Amathi portam pertinet, trium passuum millium planities terreo atque arenoso fundo explicabatur, hortis pulcherrimis, atque amœnis conspicua, qui malis medicis, citriis, omnique fructuum genere referti, aquis summo artificio per tubos e puteis sublatis, irrigui, mira jucunditate intuentium oculos, animosque mulcebant. Mœnia satis firma ex quadrato lapide oppidum præcingebant: qua in continentem despectus, aggeres passuum duodecim, loricæ pedum viginti latitudine muniebant, ex quibus ad tegendos propugnatores in quatuor pedum altitudinem murus tollebatur. Fossa fere omnis ex topho excisa lapide; quindecim, vel minimum duodecim lata passus, qua parte opposita mœnibus erat, ubi saxum defecerat, lapide incrustabatur. Mœnia ipsa variis distincta turribus, ex quibus tamen, ob areæ angustiam, minutis tantum tormentis hostes offendi poterant. Ab Amathi porta usque ad navalia quatuor tantum reliquis majores, dimidiatæ lunæ instar inspiciebantur. Harum prima prope portam sita, Sanctæ Nappæ; secunda Andrutia; tertia Divæ Barbaræ, quarta navalium dicebatur. Eæ minus licet idoneæ ad hostium repellendos impetus censerentur, attamen quod fornicato opere confectæ essent, & utrinque egressus, unde se milites ejicerent, patebant, reliquis tutiores videbantur. Unum tantummodo ab Hercule Martinengio, dum militiæ in insula præfecturam gereret, ex recentibus præceptis propugnaculum fuerat excitatum, duplici latere, firmo aggere, inferiori parte fornicata, frontibus in sexaginta quinque passuum longitudinem exporrectis, a quo mœnia utrinque protegebantur, ut egregio artificio extructum nostris tutissimo munimento futurum esse crederetur.

Hæc nimirum, licet spectantium oculis prævalidæ, ac munitissimæ urbis speciem ostentarent; attamen cum multa, quæ ad perfectam muniendarum urbium rationem pertinent, desiderarentur, ad Turcarum impetum terra, marique sustinendum

dum minus firma existimabantur. Initio, ne qua subeuntibus hostibus se tegendi facultas esset, arbores excindi, hortos vastari, domos circumquaque complanari jubent. Ea res miserando nimium spectaculo fuit, cum diuturna centum fere annorum pace incredibili solertia, atque immani incolarum sumptu extructa ad usum ac delicias loca passim dirui ac prosterni cernerentur. Præcipola, Sanctus Alexius, ac Pandospitium pagi, fanaque nonnulla urbi propinqua solo æquata, ac ne aqua hosti suppeteret, oppleti humo putei fuere. Proxima metendi, atque in urbem convehendi frumenti cura fuit; quod importari nequibat, incensum, corruptum; agrestium intra mœnia mille ac quingenti evocati, qui magnam pugnando, majorem in communienda urbe operam præstitere. Epirotæ etiam equites ducenti circiter ex agro introducti. Franciscus Thronus, ac Nicolaus Donatus trierarchi, qui cum duabus triremibus insulæ custodiæ præerant, Ciliciæ litora percurrentes plura hosti detrimenta intulere; pontem ad peditatum, equitatumque in naves inferendum ab iis ad Seleuciam stratum concremavere. In Tripolitano portu onustum pretiosa merce navigium cepere. Mœnia interim, si qua parte minus firma essent, sarciri cœpta, novæ e gleba ac cœspite munitiones strui, propugnaculis variique generis munimentis urbs fulciri, interiores aggeres ex artis præscripto duci, quo, occupatis mœnibus, tutus recursus esset. In his administrandis ingens omnium solicitudo, atque ardor, ut vix noctu ad fessa reparanda corpora quietis tempus permitteretur; ducesque, & insigniores præfecti manus operi admovendo reliquos exemplo incitarent. In his perficiendis quatuor mensium spatium insumitur.

Francisci Throni, & Nicolai Donati virtus in Turcis persequendis.

Tamassiensium opera in urbe munienda.

Interea (uti superioribus libris diximus) classis Turcica octavo kalen. julii ab occidentali insulæ promontorio conspecta, cum sexto kalen. ad Salinarum portum austro objectum, quod fere triginta passuum millium intervallo a Leucosia, & Tamasso abest, pervenisset; hostes, copiis expositis, ad Leucosiam invadendam processere. Dum se ad iter compararent, emissi Tamasso Epirotæ equites aliquot, minutis præliis Turcas aggressi, ex iis viginti cecidere; capita in oppidum, veluti victoriæ omen tulere, Rondacio tantum Comite vulnerato, quo ex vulnere in urbe occubuit. Valmara-

1571 nus quoque, Famagustanus civis, vir fortis atque impavidus; regionis itinerumque peritus, Grecorum juvenum stipatus manu, Turcarum, qui se ab exercitu sejunxerant, plurimos in insidiis præcipitatos interfecit; rostrata hostili trireme ad Sanctam Nappam quatuordecim ab urbe passuum millibus capta, cunctis, qui in ea erant, cæsis, armamenta Tamassum retulit. Leucosiam oppugnaturi hostes, quingentos equites ad Sancti Sergii pagum, quinto ab urbe lapide, qui circumjectum agrum excurrerent, commeatus interciperent, exitu nostros arcerent, collocavere; atque haud multo post trium peditum millium numerum, quo arctius itineribus insessis, ultro citroque commeandi facultas eriperetur, adjecere. Verum hæc tanti non erant, ut propugnatorum animos ausufque frangerent, cum sæpius erumpens equitatus, manum cum hoste consereret, atque haud ignobili pugnæ laude victor lætusque urbem regrederetur.

Hestoris Baleonii virtus.

At Baleonius militaris gloriæ desiderio succensus, noctes diesque excubare; omnibus locis adesse; munia ducis ac militis implere; hostium consilia sedulo inquirere. Qui cum nostrorum paucitatem contemni, laxatisque custodiis, quod nihil adversum pertimescerent, negligentius agere hostes cognovisset, improviso adoriri statuit. Pridie kal. septembris ex Italico peditatu quadringentis, ex Græcorum ordinibus trecentis selectis, omnique instructo equitatu, tertia noctis vigilia egressus, duabus ante solis exortum horis, ad Sancti Georgii pagum pervenit; securos, ac dormientes in tentoriis Turcas opprimit; tabernacula perfringit, evertit; cæde, ac terrore cuncta implet. Turcarum duces, scloppettorum ictibus, quos Græci ob imperitiam immature excusserant, expergefacti, in propinquas se domos proripiunt; alii in fugam vertuntur; pars conglobati, nocturnisque adjuti tenebris resistunt; timpanorum crotalorumque strepitu palantes, ac semisomnes cogunt. Nostri, cum res, uti speraverant, votis penitus non responderet, receptui canunt; hostibusque in ea pugna ducentis cæsis, octo e suis tantum desideratis, exuviis Turcicis onusti in urbem revertuntur. Sed cum quinto idus septembris Turcæ Leucosia potiti fuissent, tristi nuntio a duobus Epirotis, qui equorum pernicitate

ab

ab hoste se subduxerant, perlato, incredibilis mœror cunctorum animos occupavit; rumorque adventantis exercitus civitati insuetum adeo metum incussit, ut plerique ad mœnia currentes jam propinquos cernere hostes sibi viderentur: senes trepidare; militum atque civium virtuti, quos juvenile robur ad militiam expeditos reddebat, patriam, uxores, filios commendare: mulieres timore actæ urbem circuire; cum ejulatu ac lachrymis sacras ædes adire; Dei ac Superum opem implorare. Sed in ea communi imbellis turbæ trepidatione imperterrita ducum ac militum constantia cernebatur, quos neque Leucosiæ expugnatio, neque hostium adventus, neque oppidanorum consternatio permovebant, quin mutuis adhortationibus insitam animi virtutem excitando, ad egregiam pro religione, ac Veneta Republica navandam operam vicissim incenderentur.

1571

In primis vero Marcus Antonius Bragadenus, cum summo imperio Tamasso præfectus, consilio, virtute, fortitudine ad ingruentem ac propinquam belli molem excipiendam impavidus, cuncta ad potentissimi hostis impetum sustinendum necessaria diligentissime curabat. Qui cum optime nosset, in imperiis urbibusque tuendis absque Dei Optimi Maximi auxilio incassum mortales eniti, in primis ad Divinam opem confugiendum ratus, præfectis, militibus, civibusque adstantibus, in majori basilica missarum solemni ritu sacrificia peragi, Divinique afflatus auram implorari curavit: quibus concelebratis, in hanc fere sententiam est locutus. *Adest jam, fortissimi milites, spectatæque fidei cives, tempus illud, quo, Divino favente Numine, virtute nostra, vel vivi atque incolumes ingentium laborum præmia percipiamus, vel spiritum in patria tuenda efflantes, immortalem non modo apud præsentes laudem, sed apud posteros egregii conatus famam decusque consequamur. Quæ etenim aut ad patefaciendam virtutem illustrior, aut ad bene de religione, ac Republica Veneta promerendum præclarior occcasio sese nobis objicere potuit? Brevem profecto hujus lucis usuram nacti sumus, angustum vitæ curriculum natura nobis est elargita; famam factis extendere, atque maximarum rerum memoria cum æternitate certare, id singulari quodam beneficio in nobis summus rerum*

Marci Antonii Bragadeni, Tamassi præfecti, oratio.

 opifex

1571 opifex posuit. Quis vero ambigat, strenue atque acriter pro christiana religione, pro hac veluti communi patria servanda laborantes, ingentia praemia vel caelo, vel terra manere? In vos, strenui milites, omnium oculi atque ora obversa sunt, tantae rei exitum singuli expectant; nobilissimi istius regni, reipublicae christianae incolumitatem in dextris vestris positam intelligunt. Si qua ex Leucosiae amissione nota christianae militiae inhaesit, eam vos hostium sanguine deleturos sperant. Vosne Italos appellem, atque ad egregiam istam laudem horter, qui, patria ac domo relictis, tanto studio ad defendendam hanc urbem convenistis? quique patrio militiae decore ad praeclara quaeque agenda incitamini? An vos, quos omnium artium fecunda Graecia genuit, persuadeam, quibus priscus gentis splendor, majorum gesta, quae superioribus tempestatibus illustrium ingeniorum calamos defatigavere, faces ac stimulos addunt? Unum in singulorum animis vincendi studium; unum in corporibus robur; una victoriae spes vos obarmet: non insolens recenti victoria hostis metum incutiat; neque quod modo circumjectum campum tentoriis, litoraque navigiis referta inspecturi estis, commoveamini. Ea est enim anni ratio, ut nisi furenti orientali vento penitus sese objicere, ac procelloso mari committere velint, diutius hic commorari nequeant. Si secus faciant, nobis inspectantibus, hosce apparatus disjici, everti, distrahi, elidi iidemmet cernent. Ne vero in iis tentoriis copias ingentes delitescere putetis; cum multi in Leucosia oppugnanda aut ferro, aut morbo perierint; plerique laborum pertaesi, praeda onusti classem conscenderint. In Turcis vero, si numerum dempseris, quid pertimescas? non solida virtute, ac militari robore, sed multitudine tantum freti pugnare consuevere. Demum cogitatio non subeat animum, quod insula universa, horum moenium tantum ambitu excepto, potiantur; cum, hac urbe servata, brevi cuncta in nostram potestatem recasura, inglorii que hostes sint discessuri. Fuerint sane, qui Leucosiam egregiis munitionibus praevalidam tam cito a Turcis occupatam admirentur: nos moenia lateritia lata ac firmissima habemus; turres imminentes fortissimas; quodque magis refert, externum militem usque ad interitum dimicaturum: atque, ut reliqua dees-

deessent, pectora pro insuperabili munimento objicientur; hæc primo sternenda erunt, antequam in hanc urbem hostes ingrediantur. Tormentario sane pulvere, ac reliquo belli apparatu minime egemus; commeatus affatim suppetunt; ac, quod etiam atque etiam animos vestros ad constantiam incitare debet, subsidii spes in propinquo est; haud enim longe ab his litoribus christiana classis abest, quæ cum primum in conspectum se hostium dederit, nemini dubium est, quin statim, obsidione soluta, quæ in Cypro amissa sint, nullo negotio recuperentur. Hæc cum ita se habeant, Dei Optimi Maximi, cujus modo supplices atque in genua procumbentes præsens auxilium imploravimus, immensa potentia freti, alacri ac forti animo in ea tuenda civitate enixe insudemus, qua servata, præferoci hoste fracto, ac devicto, virtus vestra & fortitudo omnium gentium prædicatione eximiis usque ad cælum laudibus sublata, immortalitati famam nomenque vestrum consecrabit.

1571

Bragadeni oratione confirmatis militum animis, cum primæ hostiles equitum turmæ propius ad urbem accessissent, neque pedites, neque levioris armaturæ equites a ducibus cohiberi poterant, quin permixti, nullo ordine, magno impetu in vindictam inardescentes, ad conferendam cum hoste manum concurrerent. Sub mœnibus atrox exorta pugna, at paucorum utrinque cæde dirimitur. Nec multo post reliquæ Turcarum copiæ supervenere; classis ad hortorum litora constitit, sed immanium ex colubris globorum jactu procul a nostris arcebatur. Ea in regione castra Turcæ figunt: quotidie levioribus certaminibus dimicabatur; ne exteriori fossæ labro Turcæ appropinquent, nostri contendunt. At ii, octo dierum spatio ductis aggeribus, quidquid a mari usque ad Moratam turrim in octingentorum passuum longitudinem extenditur, occupant; quatuor munitiones erigunt, quatuor ac viginti in iis tormenta constituunt, vineisque protecti, per occultas semitas ab una ad alteram munitionem transiliunt: tantumque aggeribus se provexerant, ut inde scloppettarii certissimis ictibus sæpius propugnatores prosternerent, e mœnibusque dejicerent. At nostri diligentius custodias obeunt; scloppos ac tormenta in adversos displodunt; ad labrum vero

Turcæ castra ad Tamassi oppugnationem admovent.

1571 fossæ propugnandum diversis in locis binas cohortes, adjecta equitum turma, quibus hostilia opera disturbarentur, disponunt. Vario marte sæpe pugnatum; sed inferiores nostri in iis certaminibus erant; quod eorum egressu hostes ex proximioribus caveis sese in remotiores tuto reciperent; contra nostri cum longius excurrere non possent, in receptu glandibus affligerentur. Dispar quoque equitum pugna ob equorum pernicitatem, atque sagittandi peritiam, cum modo procurrerent, modo fugam simularent; quo fiebat, ut e nostris complures simul cum equis vulnerarentur; licet ex iis multo plures validis hastarum ictibus caderent, pilarumque imbre, qui a fossæ propugnationibus effundebatur, interirent: tormenta quinetiam e mœnibus contorta hostilium aliquot machinarum orificia obstruxere, nonnullas e canteriis dejecere. Eodem tempore, qua parte urbis in boream obvertitur, ad Occam turrim, magnam ac prævalidam munitionem Turcæ moliuntur, ad quam conficiendam cum terra egesta in sabuloso solo non sufficeret, prægrandia tigna jungere, atque ferro connectere aggrediuntur. Sed quod procul a mœnibus locus esset, ne, una in parte omni virium robore collato, minus ad alia loca oppugnanda apti essent, opus imperfectum reliquere. Nostri vero militum manu, atque armatis lintribus egressi, tignorum ac tabulatorum majori parte potiti, ea in urbem intulere. Ceterum haud parum Bragadeni aliorumque ducum commovebat animos, quod ægritudines, quæ passim per urbem grassari cœperant, in militiam irrepsissent: qua ex re, ægris fessisque corporibus animorum impetus sensim languebat: eorum vero, ad quos morbi non pervaserant, vigiliæ, ac labores in immensum adeo creverant, ut diu prægrave onus incolumes sustinere non posse viderentur.

Tamassiensium militum ægritudines.

Hoc loco Tamassi res erant, cum repente quinto nonas octobris hostes de christianæ classis adventu certiores nocte facti, a cœpta expugnatione destitere; perturbatique, nullis ducum imperiis expectatis, pavore ac metu perterriti sese recepere; ut constans opinio fuerit, ea nocte, e mœnibus sese nostris ejicientibus, formidinemque augentibus tenebris, facile disjici, ac profligari potuisse. Prima insequentis diei luce divo Francisco dicatæ, egregius nauta Cretensis, Fascidonius

nomi-

nomine, cum ſpeculatoria biremi a claſſe emiſſus, ad urbem pervenit. Is inalbeſcente cælo in hoſtium conſpectum delatus, recto ad Turcicam claſsem itinere ſimulato, obvius Tamaſso factus, repente ſumma celeritate flectens, velorum remorumque nixu ſeſe in portum intulit; cunctiſque eo confluentibus, ecquidnam afferret ſciſcitantibus, chriſtianæ claſſis adventum publice nuntiat: ſecreto magiſtratui ſignificat, noſtros, Leucoſiæ expugnatione cognita, e Caſtro rubro, quo appulerant, in Cretam profectos, recentia quamprimum ſubſidia in Cyprum miſſuros. Ingens in plebe ac civibus lætitia; novus in milite ardor; ſummo in hoſtium munititonibus ſilentio auctus; militibus, ac civibus egreſſus ex urbe permittitur. Statim cuncti in hoſtium munitiones delati, ſarcinis atque armis, quæ in intempeſta noctis trepidatione avehere Turcæ nequiverant, potiuntur: nulla injecta mora vineas demoliri, turres atque aggeres ſolo æquare, nemine obſiſtente, incipiunt. Nonis octobris profecta claſſe, terreſtres copiæ, quarto ab urbe lapide, ad Pomadamum ſe recipiunt; equites, ut noſtros ab operibus prohibeant, minutis quotidie præliis laceſſunt; verum levioris armaturæ equites, Turcarum artes aſtuſque edocti, adeo in eo pugnæ genere excelluerat, ut parva manu ingentem numerum ſuſtinerent, victoreſque ſemper e prælio diſcederent.

1571

Faſcidonius Cretenſis cum biremi Tamaſſum a noſtris miſſus.

Tamaſſienſes ex urbe erumpunt, Turcarum munitionibus potiuntur.

In urbe cuncta, quæ ad diutinam obſidionem perferendam neceſsaria erant, ſedulo curabantur; panis copia ſuppetebat; molæ manu vel equo ductiles ad molenda frumenta conficiebantur: lignorum tantum ad panes coquendos inopia urgebat; eoque pervenerat, ut plerique lintres, majoraque iis navigia ſponte, quod pretium nanciſcerentur in fruſta ſecantes, decies tanto plus, quam impenſum eſset, perciperent. Iis deficientibus, mortuorum animalium oſsa, ac nondum exuta carne cadavera cremabantur, quorum ingens fere numerus foſsas oppleverat, quod victus inopia a dominis derelicta jumenta in viarum ſemitis pereuntia in foſsas præcipitarentur; id vero inventum magno uſui in ea obſidione fuiſse conſtat. Nec minor in iis, quæ ad bellicos apparatus pertinebant, cura adhibebatur; tormenta conflabantur; pilæ, igne arte elaborato, excudebantur; tormentarius pulvis conficiebatur; nulla die noctuque quies aderat. Tormentis vero, ſaxis licet, ac pilis

fer-

1571 ferreis infartis, hoſtes pauci atque equi ſternebantur, cum in ſingulos dies perraro ſupra decem deperirent. E propugnatoribus vero modo unus tantum, modo nemo deſiderabatur. Summum in equorum cæde hoſtium ſtudium, quod, iis amiſſis, aliorum nobis copiam non ſuppetere intelligerent. Noſtri, qui cuſtodias obibant, milites, primi in prælia ruebant; iis ſæpius recentes ex urbe cohortes ſubmittebantur; quæ, prius quam hoſtes ſuccederent, ſubterranea loca ſubeuntes, ſenſim dimicando, ſimulata fuga, Turcas longius illectos ex inſidiis adoriebantur: plerique vulnerabantur, multi ſcloпporum percuſſi glandibus procumbebant, exuviis non abſque labore, ac ſanguine noſtri potiebantur; cum vel equi generoſi, vel unius e ſuis interempti cadaveris ornamenta recuperandi ſtudio nullum periculis genus perhorreſcerent. Ut vero equorum uſus hoſtibus adimeretur, præacutis ternis, quaternisve clavis confixas tabulas, cuſpidibus tantum ex terra eminentibus, virgultis, herbiſque noſtri integebant, quo qui pertranſirent, acutiſſimis vallis inducrentur. His in parva quadam planitie, qua minutis ſæpe præliis dimicabatur, conſtitutis, eo pertrahere Turcas nitebantur: ſed fervente pugna, noſtrorum quidam in aſtus locum imprudenter delati, equorum jacturam fecere; hoſtes ſolido ferro equorum ungulas obarmare ſoliti, parum detrimenti accepere. Frequenter quoque ſingulari certamine equo dimicatum, multorumque eo in pugnæ genere virtus, ac fortitudo inclaruit. Licet vero ea lex certamini præfixa eſſet, ut equis parceretur, victus victoris captivus fieret, ea tamen neglecta, Turcæ noſtrorum equos vulnerare, victique ſeſe fuga ex victoris manibus eripere adnitebantur. In his præliis Epirotæ, atque Epidaurii palmam tulere. Italorum quoque peditum atque equitum nonnulli voluntarii virtutis ac fortitudinis ingens ſpecimen præbuere. Huic militari theatro, in quo de viris fortiſſimis periculum fiebat, qui intereſſe nollet, nemo erat; non ſexus, non ætas quemquam a ſpectaculo ſummovebat; quinimmo ex editis domorum ſummis contabulationibus, atque ex mœnibus proſpectantes ſæpe ſummis vocibus ac plauſu noſtros egregia edentes facinora, victoriamque de hoſte ferentes ad ſidera uſque extollebant. Dum hæc terra gerebantur, armati lintres e portu egreſſi, haud parum

Tamaſſenſium aſtus contra Turcas in proprium damnum recidit.

rum

rum incommodi hostibus inferebant; cum ii, qui in litore nostros humum ad opera conficienda egerentes impediebant, a scloppettariis cæderentur. Quæ vero Constantiæ portum servabant Turcicæ triremes, citato remigio, in lintres impetum facturæ, cum sub tormentorum jactum pervenissent, sese extemplo recipiebant. Ita duplici certaminum specie cunctorum oculi, atque ora detinebantur, ut a plerisque sensim, timore depulso, assuetudine jam animos, & corpora ad omnia perferenda firmarent; alii inani tantum præsentium rerum æstimatione freti, adventantium periculorum propinquitate non permoverentur. Sed ii, in quibus tota rerum summa cum imperio sita erat, gravissimis solicitudinibus torquebantur, cum & potentissimi hostis vires, & propugnatorum paucitatem expenderent. In hac rerum ambiguitate quod pridie kal. januarii hujus anni contigit, præfecti, lustratis copiis, explicatisque signis, interius civitatem ambiunt. Octo cohortes ab Amathi porta egressæ, hostiumque equitatu spectante, nec quidquam movente, per Adamantinam in urbem revertuntur. Kal. jan. parum prospere a nostris pugnatum, idque a multis in futuri eventus omen pertractum. Cum enim Turcæ nusquam ea die apparerent, milites longius progressi in insidias incidere; in Divi namque Alexii pagi ruinis abditi, equorum velocitate nostris ad fossæ labrum se se recipiendi iter intercluserant; qui cum neque tormentorum ejaculatione, ne hostes simul cum propugnatoribus interficerentur, protegi, neque ab equitatu, & peditatu, quod inopinato atque improviso orta pugna fuerat, juvari possent, inferiores eo certamine, evasere.

1571

Octavo tandem kal. februarii, Marcus & Marcus Antonius Quirini, e Creta cum subsidio supervenere. In eo censebantur Itali pedites mille ac quadringenti, quibus Aloysius Martinengius, cataphractorum equitum turmæ præfectus, præerat; tormenta sexdecim, sulphurei pulveris, atque annonæ copia. Qua se æstuaria quinque ab urbe passuum millibus in mare exonerant, statio quædam, ac veluti portus conficitur, quem flatibus orientalibus objectum hostes duplici tignorum ordine profundo infixo, intervalloque saxis oppleto, quo fluctus alliderentur, marisque impetus frangeren-

geren-

1571 gerentur, muniverant. In faucibus e cœspite marmoreis ex veteri Salamina erutis tabulis, loricatam munitionem erexerant: quæ tamen ob areæ angustiam minus apta ad sinum tutandum censebatur. Quirinus itaque legatus naves prægredi jubet, eo consilio, ut prædæ spe Turcicas triremes, quæ Constantiam custodiebant, alliceret; statimque ac sese in altum intulissent, in eas impetum faceret. Res ex voto successit: inspectis navigiis, triremes sese e sinu proripiunt. Sed nostrorum, qui ad Græcæ promontorium substiterant, adspectu territæ se recipiunt; densatæque, obversis in altum proris, & in ea, quæ portui imminebat, munitione duobus tormentis impositis, nostrorum impetum expectant, qui cum interea remulco a triremibus navigia in portum protrahi curassent, duplici mox triremium agmine, quorum alteri Quirinus legatus, alteri Sanctus Thronus, damnatorum triremibus præfectus, præerat, horrifico tormentorum strepitu ac fragore in hostes progrediuntur. Ii pari ejaculatione respondent: scloppettariorum interim manus e castris accurrens, glandium procella ab accessu nostros prohibere nititur. Per quatuor horas acerrime dimicatur; duabus hostium triremibus depressis, in crastinum rursus fortunæ aleam summo mane subituri Veneti se recipiunt. Verum Turcæ, igne reliquis injecto, quatuor apprime instructis triremibus, noctu fuga sese eripiunt, atque in proxima Ciliciæ litora delati, cum Venetorum navigiorum in Cyprum adventum nuntiassent, multis, qui ex iis locis transfretabant, saluti fuere, licet bina navigia, quæ jam se itineri commiserant, imminens fatum evitare nequiverint. Alterum, quo pedites ducenti, inter quos plerique Spachi, & Janizzeri vehebantur, falsa triremium nostrarum imagine deceptum, ad Carpathium promontorium, nullo repugnante, capitur: hostes ad unum cæsi; commeatus in urbem invectus. Alterum Gallicum postridie ad Græcæ caput delatum, cum qui in eo erant, aliquamdiu restitissent, eundem casum subiit; nobiles quidam equi, tentoria, argentea ephippia, inventa, prædæ ducibus, ac militibus cessere. His non sine ingenti laude confectis, Quirinus in Cretam revertitur: in discessu ad Constantiam ab hoste erectam munitionem disjici, ac complanari, aliaque opera solo æquari jussit; navigia, quibus Hieronymi Martinengii milites

deve-

devecti fuerant, atque adhuc in portu detinebantur, secum avexit; Cornelia navis, cum vetustate fatisceret, neque procelloso mari obsistere posset, in Attalico sinu undis est absorpta; reliquæ vento ac fluctibus jactatæ, vix naufragium evasere.

Turcica triremes cum milite in Cyprum appellunt.

Idibus vero martii triginta milite atque annona refertæ hostium triremes Cyprum appulere: ex iis octo ad Constantiam servandam se contulere; reliquæ, expositis subsidiis, discessere. Jamque pacato & tuto mari e circumjectis litoribus omnis generis navigia ad exercitum confluere, continenter die noctuque milites traduci, commeatus affatim suppeditari cœperant, cum pridie idus aprilis Halis Bassa, maris præfectus, cum triremibus centum appulit: militibus, tormentis, apparatuque bellico expositis, celerrime in Aegæum contendit; ut, reliqua sibi classe adjuncta, in occidentem cursum dirigeret. Ex transfuga captivo intra mensem unum militum quinquaginta millia in castra hostium pervenisse cognitum. De eorum, qui postea trajecere, numero non constat: infinita enim propemodum multitudo, ingentium divitiarum fama pertracta, veluti ad certissimam prædam confluebat. Interea hostes, quæ ad mœnia quatienda necessaria erant, summo studio comparabant, cunctisque animi & corporis viribus oppugnationem moliebantur. Nostri contra, ut quamprimum munitiones perficerentur, urgebant; atque alacri animo, summa Divinæ opis spe freti, classemque propediem subsidio venturam rati, Turcarum impetum expectabant. Per eos dies edicto publico pronuntiatum, ut quicumque urbe exire, atque ad suos pagos, ac villas se recipere vellent, id iis, modo ad arma gerenda idonei non essent, impune liceret. Triduo septem circiter millia inutilis turbæ exiere, quibus neque victum neque quidquam, quod usui in urbe tutanda esse posset, efferre (quæ res maxime cunctorum animos ad pietatem impellere poterat) permittebatur. Sed cuncta charitas patriæ vincebat; tutum ad eorum pagos perfugium hostes permisere. Tum ad militaria munera obeunda idoneis recensitis, septem millium ac quadringentorum numerus reperiebatur; Italorum nempe peditum tria millia ac quingenti; ordinum mille ac quadringenti; ex sex urbis regionibus duo circiter millia & quingenti; his

Bragad ni edicto inutili turba Tamasso exire permittitur.

Tamassi præsidium

quin-

1571 quingenti ac quinquaginta Epirotæ acceſſere, qui ob equorum cædem cum in campum deſcendere non poſſent, unà cum Italico & Græco peditatu pro mœnibus intrepide decertavere: compluribus vero ex ordinum, atque oppidanorum militia in tormentorum atque aggerum operibus occupatis, univerſum belli pondus quinque circiter millia capita tantum ſuſtinuere. Hoſtes ſexto kal. maji, quo propius ad urbem ſuccederent, aggeres ducere, munitiones inſtituere, in quibus ad mœnia verberanda tormenta locarent, aggrediuntur; non die, non nocte opera intermittunt. Bragadenus ingentes apparatus, militum numerum, tormentorum immenſam vim conſpicatus, in mœnibus occumbere, atque animam in urbis tutela effundere paratus, nullum laboris, nullum periculi genus perhorreſcebat. In primis vero, publicis indictis ſupplicationibus, Divinam opem implorabat; nemo erat, qui ſummis votis ac precibus tam anguſtis patriæ rebus præſens Dei, ac Cælitum auxilium non expoſceret.

Baleonii ad milites adhortatio.

Baleonius vero militum animos confirmare, in hoſtem accendere, ſtimulis virtutis ac gloriæ excitare pergebat. *Huc uſque in communienda civitate laboratum, minutis cum hoſte certaminibus dimicatum; modo pro ſalute, pro libertate pugnandum; nunc Turcico furori obſiſtendum. In veſtris dextris* (ajebat) *milites nobiliſſimi, bujuſce regni incolumitatem ſitam eſſe quis neget? Si viget in animis virtus, quam ſæpe verbis pateſeciſtis; ſi fortiſſimis in viris adhuc præclari ad gloriam impetus aſſurgunt; ſi libertatis amor nomenque mentibus adhuc hæret veſtris: hoſtis inſolentis atque elati impetum excipere ac obtundere, veſtraque virtute ac ferocia hanc tueri civitatem poſſumus, qua incolumi, adventante fœderatorum claſſe, amiſſa omnia momento ex Turcarum manibus avellantur. Sed quid verbis amplius vos moror? Si is animi vigor, quem in ſingulorum ore ac geſtu intueor, non evaneſcit, jam vicimus, jam Turcæ ſe quoque vinci poſſe intelligent, Chriſtianorumque virium robur verebuntur, atque egregio hoc fortitudinis exemplo a reliquis Venetæ ditionis oppidis abſtinebunt. Hæc tot tantaque in vobis ſita ſunt, milites: conſtantia tantum, atque obſtinata animi vi opus eſt. Urbem cum veteri tum recenti opere munitiſſimam defendimus. Habemus*

bemus

bemus Marcum Antonium Bragadenum, summum præfectum, ad omnia pro patria, pro religione perferenda jam pridem paratum; qui dies noctesque pro hac urbe excubat. Me quoque laborum ac periculorum vestrorum vel ducem, vel socium habebitis: præibo: quo me cumque belli ardor rapuerit, convolabo: victori, aut victo una eademque mihi vobiscum conditio, unus exitus erit. Baleonii verbis summis militum & civium acclamationibus & plausu exceptis, ad munera sua quisque dilabitur.

Hostes tres præcipuos aggeres, quibus tecti ulterius se cum aliis minoribus proveherent, instituunt; eaque ratione, & artificio fossas excavabant, ut ex una ad alteram nullo negotio tuti penetrarent, neque a nostris scloppettariis peti possent, qui cœspites, ac ligonum summa tantum inspicientes, frustra tormenta intorquebant. Omnes vero conatus in hostilibus munitionibus (quod maxime imminerent) disturbandis adhibebantur; multa damna nondum ad fastigium perductis inferebantur; ex tecta via in labro fossæ constituta, scloppettarii Turcæ vulnerabantur. Verum ingenti fossorum multitudine (quos quadraginta millium numerum æquasse fertur) ingenti labore, Mustapha ipso opera urgente, kal. maji sese ad fossas fere illati, non absque multorum, ac præcipue fossorum cæde a nostris urbe egressis repelluntur; qui rursus quinto nonas, ac septimo idus, strage Turcarum edita, binas aut ternas vineas transgressi, magno scloppettariorum numero, atque undique accurrentium turba, quo minus longius sese efferrent, præpediti receptui cecinere. In receptu vulnerati plerique, fortesque nonnulli viri cecidere, dum sese in relictas a nostris vineas proripientes hostes haud dubiis ictibus multos affligerent, ut jam ea pugnandi ratio minus opportuna ob paucitatem militum censeretur, cum trecenti ex hostibus cæsi, decem nostrorum militum jacturam non sarcirent. Denis tandem prævalidis munitionibus erectis, verberationem instituere incipiunt.

Turcarum fossorum multitudo in Tamassi oppugnatio.

Turcæ denis munitionibus instructis Tamassi mœnia verberare instituunt.

Propugnatores, ac præfecti nunquam a mœnibus abscedunt; panis, vini copia, atque obsonia ad stationes perferuntur, tormentarius pulvis, igniculorum fomes, plumbum ad pilas conficiendas viritim distribuitur, menstruum militibus stipendium persolvitur. Ex singulis cohortibus quadringenti se-

ligun-

1571 liguntur, qui majores ſcloppos collimantes in hoſtes diſplo-
derent: horum dimidia pars alternatim e muris in vineis Tur-
cas contrucidabat, ingentemque ſtragem edebat. Sed ut mi-
lites in protectoriis aggeribus tuto conſiſterent, in univerſo
eo tractu, quem hoſtes occupaverant, in ſummo mœnium
cœſpite parvum aggerem in duorum pedum altitudinem, ac
paulo majorem latitudinem, frequentibus diſtinctum forami-
nibus erigi placuit, ex quibus abſque metu globuli jaceren-
tur. Quatuor quoque elaboratis arte ignibus præficiuntur,
ſingulis viceni milites tribuuntur, qui & opportune ignem
accendere, & longius ejaculari aſſueſcerent. Vigintiquinque
pilarum millia, pars ferro, pars ære, quædam e vitro con-
fectæ; lebetes quoque, phialæ, cycli, atque alia jaciendorum
ignium inſtrumenta in id parata aderant. Ad ſaucios quoque,
atque ægros excipiendos noſocomium erectum, omnibuſque ad
ſanitatem neceſſariis inſtructum eſt. Tormentorum major, ac
præcipua pars in mœnibus e regione hoſtium conſtituta. Foi-
to equiti, tormentorum præfecto, in pugna defuncto, Aloy-
ſius Martinengius ſufficitur, qui, ſex militum præfectis objecta
hoſtibus mœnia in ſingulos partitis muneribus, libratoribuſ-
que conſtitutis, tutanda dedit.

Tamaſſienſium ſedulitas in ignibus elaborandis.

Foitus eques tormentorum præfectus interficitur.

Aloyſius Martinengius Foito ſuffectus.

Jam tormenta in munitionibus hoſtes diſpoſuerant, multi-
plicatiſque aggeribus, ſub jactum lapidis ad foſſæ labrum per-
venerant; cum propugnatoribus petentibus, ut antequam val-
lo penitus cingerentur, virtutis ac fortitudinis periculum fa-
cere liceret, egreſſus permittitur. Quinto kal. junii ex græco
peditatu trecenti delecti, quos juvenilis ardor in hoſtem
acrius incendebat, cum valida Italorum manu, foſſæ præſi-
dio ducentis ſcloppettariis relictis, ab ea parte, qua navalia
ſita ſunt, rarioreſque ac minus propinqui aggeres erant, im-
proviſo e tecta via emicant, atque magno in munitiones im-
petu feruntur; haſtis, gladiis, contis ſæviunt; hoſtes proſter-
nunt, præcipites agunt: tantumque vincendi ſpe ſubnixi ſe
ſe inferebant, ut, qua denſior ſubvenientium hoſtium acies
erat, irrumperent. Atrox ac cruentum certamen initur, gla-
diis, ac ſaxis res geritur. A noſtris initio victoria ſtare vi-
debatur, cum præſertim, Italis ſcloppettariis ſupervenientibus,
turbati hoſtes nihil ex diſciplina militari agerent. Ceterum
cum

Turcæ ad foſſæ labrū perveniunt

Tamaſſienſes Turcas aggrediuntur, complures interficiunt.

cum recenti peditatu atque equitatu subveniretur, nostri receptui canere jussi, ordinata acie dimicantes se recipiunt. In ea pugna triginta cecidere, sexaginta lethalibus vulneribus confossi mox interiere; multo plures ex Turcis (quorum numerus iniri non potuit) occubuere. Is postremus extra mœnia conatus fuit, cum duobus sequentibus diebus tantum promotis aggeribus hostes appropinquassent, ut non citra certum atque inevitabile mortis periculum invadi possent. Ab iis summo mane, ac sub vesperum, horæ spatio continens sclopporum procella, vel ad terrorem propugnatoribus incutiendum, vel ad ingentem militum numerum ostentandum, emittebatur; quæ in ædes, atque urbis semitas decidens, paucis tamen aut vulnera, aut lethum inferebat; cum tamen qui in mœnibus constiterant, in caput icti procumberent, cæsorumque in dies numerus augeretur. Eo astu quoque hostes utebantur, ut sagittas Persico more pictas, atque eleganter elaboratas in nuper extructum parvum ex cœspite aggerem ejacularentur, earumque pulchritudine allectos, potiendarumque desiderio prodeuntes interficerent: qua arte complures temere se se objectantes periere.

1571

At decimoseptimo kal. junii, prima luce, terribili fragore cum sex ac sexaginta tormentis, ingenti sclopporum displosione præeunte, verberatio cœpta. Cum ad terrorem nostris incutiendum, munitiones, atque aggeres innumeris vexillis, ac signis, immensaque omnis generis armorum copia ad stuporem usque Turcæ exornassent, nostri ferreæ grandinis magnam vim, quinque ac triginta majora tormenta in oppugnatores contorquent. Tantus utrinque impetus, horrificus adeo strepitus ac fragor erat, ut ruere cælum, discissa terra, urbes, oppidaque hauriri diceres. Nunquam ea die intermissa verberatio, novem sequentibus remissius aliquanto continuata. Ingentes a nostris in propinqua munimenta ruinæ editæ, tormentorum quorumdam ora obstructa, alia humi prostrata, magna hostium cædes facta. Turcæ initio parvo detrimento mœnia affecere, quod cum protectorios aggeres prosternere, nostrisque sclopporum usum adimere niterentur, altius librata tormenta mœnia non attingerent, sed in urbem delata domos sternerent, atque obvios quosque ruinis

1571 opprimerent, inter quos Franciscus Francavilla præfectus fuit. Verum cum hostes assidua verberatione iter sibi facere ad invadendos nostros non possent, ligonibus, & cuniculis aggressi, adeo ad fossas accesserant, ut vix dimidio lapidis jactu a labro distarent; cum nostri adhuc tectam viam tutarentur, sæpiusque die noctuque repente e caveis magno numero exeuntium impetum sustinerent. In qua via cum tandem propter frequentes assultus, vinearum propinquitatem, hostium multitudinem, tuto non consisterent; novisque aggeribus adeo se se Turcæ inferrent, ut vix dimidiata hasta a nostris sejungerentur; atque in opus nocte, prævalidis adhibitis custodiis, incumberent: labrum deserere propugnatores coguntur. Eo potiti Turcæ, hinc atque inde egesta humo, illius muro pro aggere usi, sclopporum vi ita milites affligebant, ut nemo in fossa manere incolumis posset, licet ex iis locis, in quibus alveolus excavata fossa erat, per aliquot dies dimicaretur, certissimisque ictibus complures, sed non absque nostrorum interitu, cæderentur, inter quos Sigismundus Gazoldi Comes extitit, qui adolescens peditum præfecturam gerens, cum uni e suis militibus laboranti opem ferret, scloppo crus vulneratus, haud multos post dies interiit.

Franciscus Francavilla ruinis obruitur.

Tamassienses labrum fossæ deserunt.

Sigismundi Gazoldi comitis cædes.

Verumtamen acrius in dies adurgens hostis, verberationem continuare, disjicere aggeres, defensiones eripere adnitebatur. Nostri contra pro rerum conditione, quacumque poterant, opem ferre, omnibus in locis præsto esse. Bragadenus una cum Baleonio modo huc, modo illuc discursare, omnia ad urbem tuendam opportuna diligenter curare, a mœnibus nunquam discedere. Bragadenus in Andreutii, Baleonius in Divæ Nappæ, Laurentius Theupolus, Paphi præfectus, vir ætate atque auctoritate gravis, qui belli initio in urbem venerat, in Divæ Barbaræ hemicycliis sedes statuunt. Aggeres ac munitiones die ab hoste dirutæ, nocte sarciuntur. In vineas, ac tormentorum fornices, quo milites libratoresque peterentur assidue, glandium imber a Turcis effunditur. Sed cum saxorum ac ruderum fragminibus ex tormentorum displosione emicantium haud dubiæ nostri internecioni objicerentur, alveolum deserere coguntur. Tum, quo propius mœnibus succederent, Turcæ humo fossas opplebant; parvis extructis aggeribus, se a tormen-

Laurentius Theupolus.

men-

1571

mentorum ictibus protegebant; effossis cuniculis, subruere moenia, atque ascensum in urbem parare conabantur. Cuniculos ita conficiebant, ut in ima fossa moenium fundamenta scalpris inciderent; murumque subeuntes tecti, atque a nostrorum injuriis tuti, fornices ad tormentarium pulverem recipiendum substruerent. Loca in quibus cuniculos instituerant, hæc fuere: navalium hemicyclium; moenia inde protenta; Divæ Barbaræ, Andreutii, Divæ Nappæ, atque exterioris propugnaculi munitiones. Nostri, qui hactenus hostes sustinuerant, veriti, ne ingenti multitudine freti, atque indefessa opera decidentibus muris, per ruinas scanderent, qua viribus, qua ingenio obsistere cuniculis, cuniculos excipere nituntur. Conatus ad Divæ Barbaræ, Andreutii, ac Divæ Nappæ munitiones irritus non fuit; nam operibus deprehensis, cuniculis disjectis, asservatum, ad ignem statuto tempore concipiendum, tormentarium pulverem eripiunt. At iis, qui ad navalia ducebantur, quod hemicyclio humo repleto, fodientium sonitus auribus non captaretur, obviam iri non potuit. Idem in exteriori propugnaculo, vacuo licet, contigit, tophaceo saxo quindecim pedum crassitudine (quo moenia nitebantur) strepitus pernosceretur, impediente. In his (nostrorum diligentia reliquis disjectis) omnis Turcarum labor, atque industria impendebatur; transversisque in fossa aggeribus, non modo gleba, sed oppletis lana saccis, virgultis, gossipio, atque omnis generis materia, crassioribus redditis, se ab lateribus tutabantur.

Turcæ cuniculos conficiunt.

Nostri ad elaboratos ignes confugiunt; ferreos globos, ollas, lebetes ex protegentibus aggeribus fortuito provolvunt. Quo pugnæ genere haud exigua hostium cædes consequebatur, cum sæpius lana, bombyx, fascesque igne correptæ attactu plerosque interficerent. Crebro quoque vigintiquinque, aut triginta peditum manus irrumpens opera pervertebat, malleolisque ad ignem injiciendum utebatur; cui detrimento, terra celerrime superimposita, Turcæ occurrebant; atque, ut nostros ab eruptionibus arcerent, secundum tectæ viæ murum, cum antea fere omnibus in locis humus effossa esset, tentoria fixere, ut præsentia fossores ad opera accuratius, ac citius conficienda urgerentur. Scloppettarii quoque ex propinquioribus aggeribus nostrorum funera triginta circiter quoti-

 die

1571 die absumendo, augebant, inter quos Federicus Baleonius, Hestoris nepos, cum se ex aggere, ut hostem, quem glande transfixerat, inspiceret, paululum extulisset, scloppo caput ictus, occubuit.

Federicus Baleonius interficitur

Obsessi ex urbe erumpunt.

Jam cuniculum prope navalia fere ad exitum perduxerant, cum nostri, ut opus inspiciant, ac si qua possent, avertant, duas peditum cohortes, alteram e fossa, alteram e portu, lintribus impositam, impetum facere jubent. Ita rebus constitutis, ut qui in lintribus erant, in litore sitos aggeres cuniculo propinquos adorirentur, alii qua ex mœnibus navalium hemicyclio propinquis verberatio fiebat, labri fossæ aggeres invadant, eo consilio, ac spe, ut ad eorum tuitionem properante hoste, operibus relictis, tertia acie subeuntes nostri cuniculum everterent. Sed lintres, ne remorum impulsus exaudiretur, silentio e portu egressæ aliquanto serius, quam ii, qui in fossam egressi fuerant, ad locum pervenere. Jam in labri aggeres impetum milites fecerant; perterritisque ac turbatis hostibus, & in fugam versis, ii, qui opera custodiebant, ingenti strepitu audito, tormentaque in ipsos e lintribus ejaculari rati, locum deseruerant. Inde tertio agmini transversos aggeres transiliendi, cuniculum visendi, atque observandi facultas, invadendi vero spatium non fuit; nam in ea lintrium cunctatione magno numero conglobati hostes, duobus licet tantum interfectis, nonnullis sauciis, non absque suorum cæde, nostros se recipere coegere. Qui in lintribus erant, pejus habiti, quod terrestri aggressione exciti hostes jam arma induerant, & aggerum custodes ex remorum motu eos adventare cognoverant: nocturna quoque humiditate tormentarius pulvis tardius, igne concepto, in flammam assurgens lintres, & milites jam excensuros prodebat. Itaque ingenti scloppporum procella nonnulli cæsi, plerique vulnerati sunt. Verum eo eventu nostri nequaquam territi, omnibus in locis, qua mœnia quatiebantur, qua cuniculi agebantur, retractos aggeres excitabant, ex quibus cum hoste hemicyliis potito dimicarent. Ad eos struendos doliis, atque ex boum, ac bubalorum coriis confectis sacculis madefacta humo, ac bombyce oppletis, atque utrinque a lateribus clausis, ac funibus adstrictis utebantur; eorumque pondus bini vix homines sustinebant. Alii quoque ex tela eadem materia inferti, quod facile ab

Obsessi cum suorum cæde se recipiunt.

uno

1571

10 tantum gestari possent, præcipuo usui ad protegentes agge-
s, receptusque reficiendos fuere, cuniculo a Turcis obsera-
., ingens pavor propugnatorum animos, qui in hemicylio
ıstodias obire cogebantur, occupavit; cum irrumpente pul-
re, vel sublato, vel dissiliente solo, absque ulla salutis
e præsens lethum intuerentur: ac licet contractus agger ali-
tantisper a fronte distaret, ut eo ignium vim perventuram
on crederetur, attamen ii, quibus cuniculorum impetus
otus erat, in magno metu, ac suspicione versabantur: sed
orrifici interitus timorem eximia in Deum Optimum Maxi-
um pietas, ac singularis in Venetam Rempublicam amor
scutiebant. Eum casum fortuna leviorem effecit, cum,
oste cuniculum incendente, militum custodiæ permutaren-
r, ac nondum omnes ad protegentem aggerem pervenis-
nt. Prima luce igne cuniculo admoto, repente immensa
rmentarii pulveris vi, ea urbis regio, ex qua prospectus
portum erat, horribili veluti terræmotu contremuit; ignea
bes repente tetro involuta fumo humana corpora terra,
lvere, lignis, saxisque permixta magno impetu in aera sus-
lit, quæ partim in portum, partim in fossam cecidere.
ecdum flammis extinctis, Turcarum manus omni armorum
nere instructa, Jambolato duce, per ruinas ascensum mo-
ur. Qui primi scandunt, aream nudatam prope bellatori-
s inveniunt, quod ex iis, qui, dum cuniculo ignis admo-
retur, ibi ad custodias obeundas ingressi fuerant, pars
mmis absumpti, pars horribili fragore attoniti, pars in
lneratis, ruinisque semisepultis, igne ac saxis sauciis fo-
ndis ac medendis detinebantur. Attamen hostium inanis
oor fuit; nam qua ex cuniculo, a sinistro latere, muri
npla ruina edita fuerat, protectorius agger intactus perman-
at: a dextro vero, aggere comminuto, non tantum muri
jectum fuerat, ut aditus esset patefactus. Dum igitur scan-
re conantur, Nestor Martinengius cum sua cohorte super-
nit, ac cum Petro Comite, qui custodiæ præerat, suis li-
t ruinis vehementer afflictus, impetum fortiter excipiunt.
leonius ducis, ac militis strenue munus obit. Bragadenus,
Quirinus armati stimulos bellatoribus addunt, recentes
lis submittunt, impetum egregie sustinent, aliisque super

Turcæ, cuniculo igne admoto, per ruinas scandere nituntur.

Nestor Martinengius & Petrus Comes Turcarum impetum fortiter excipiunt.

1571 aliis accurrentibus, propellunt. Repulsi hostes nequaquam territi, majore numero atque impetu redintegrant pugnam, explicatisque vexillis, protegentem aggerem subeunt; arcu, acinace, contis, saxorum quoque, ac præustorum tignorum jactu aditum sibi facere nituntur. Nostri a dextro latere cum muro tecti e labro ab hostibus peti non possent, neque ab oppugnatoribus, ob adscensus difficultatem, pertimescerent, sclopporum displosione multos prosternunt. Vexilliferi cum signis in mœnibus consistentes, depressis hastis, scandentes Turcas sese inferentes repellunt, deturbant, ingentem stragem edunt, signa proterunt, præcipites ex aggeribus agunt. Pulsis stimulos duces addunt, hortantur, impellunt; undique copiæ accurrunt.

Tertio pugna instauratur; sagittarum nube, glandium imbre emisso, adeo sese inferunt, ut cominus contis decertent, manuque apprehensas hastas nostris eripere conentur. Verum acriter propugnatoribus obsistentibus, ferrea procella, arte elaboratis ignibus, variique generis missilibus, ingenti cum cæde Turcæ iterum se recipiunt; statimque e Bovis scopuli munitione quinque eodem momento tormenta excutiunt, quorum pilæ summum in aggerem labentes, contos, atque hastas perfringunt, multisque e nostris, quod conferti essent, fragminibus vulnera, aut lethum inferunt. Inde fortunæ aleam, novo semper militum subsidio aucti, experiuntur: pugnam, more gentis, magno ululatu, ac strepitu ineunt, qui tormentorum, atque sclopporum terribili boatu utrinque auctus, neque ducum imperia, neque militum voces exaudiri sinebat; dimidia exercitus pars spe capiendæ urbis certatim confluit. Nostrorum quoque major pars, quod ex eo loco tantum scandere hostes possent, illuc defertur: atrocius, quam antea, certamen oritur. Turcæ acrius instant, propugnatores fortius obnituntur. In ea dimicatione res ejusmodi accidit, quæ nostris gravi detrimento fuit. Nam globi triginta fabrefacto igne confecti, sponte, ac momento tonitrui instar disrupti, quot quot ea in angusta area conferti milites erant, momento humi dejecere, quorum pars interfecti, pars saucii, pars ab iis, qui repentinæ flammæ vim evitare nitebantur, proculcati, ferri fragmentis lethalibus ictibus per-

percussi sunt: selecti sexaginta milites periere. Hujusce rei novitate, atque horribili globorum bombo perculsi hostes, nostrorumque cuniculum esse, qui igne concepto disjiceretur, veriti, trepidi descendunt. Constans opinio fuit, si eo tempore impetum fecissent, propugnatoribus ingenti concussione dejectis, facile ingredi urbem potuisse. Nostris, qui vivi, atque ab ea intacti labe remanserant, ut quisque melius poterat, assurgunt, alios prostratos erigunt, mutuis adhortationibus se ad defensionem expediunt: mortuos milites, gladios, hastas, loricas, quæque areæ impedimento erant, cuncta ex dextri lateris spiraculo provolvunt: saucios ad proprias domos deferri curant. Recens militum manus defunctorum, ac sauciorum loco subit. Aerumna conduplicatur: qui, ut in hostes jacerentur, quini globi, in angusto transeuntium aditu collocati fuerant, delapsa ex sclopporum igniculis favilla, incenduntur: milites decem interfecti, nonnulli vulnerati sunt. Illud quoque casu evenit, ut dum præfectus quidam armatos milites defunctorum loco inclamaret, geminatam *armati armati* vocem, ii, qui procul erant, exciperent, atque adventantem classem esse rati, eo errore sese augente, momento inani spe universam civitatem perfudere, ut plebs visendi studio, qua major pugna ferveret, nullo vel tormentorum, vel sclopporum, aut sagittarum metu perterrita conflueret, passimque feminæ, ac pueri mœnia, atque aggeres scanderent. Adeoque in cunctorum animis impressa ea hæserat vox, ut neque verbis, neque minis, neque præsenti mortis metu territi, deceptos se esse intelligerent. Ingenti strepitu, oppidanorum ad mœnia eminentioraque loca concursu, vocibusque cælum lætitia pulsantibus, admirabundi hostes, ingentis illius fragoris, insuetæque lætitiæ causæ ignari hærere, ac veluti stupore attoniti ab armis cessare; propugnatorum virtuti, mortisque contemptui hæc tribuere.

1571

Obsessis spes adventantis classis erepta.

Quarta vero vix horæ parte cum quievissent, recentium militum numero in certamen rursus descendunt. Nostri neque multitudine, neque oppugnatorum obstinatione, neque iis, quæ adversa contigerant, deterriti, pugnam capessunt. Nullum vel telum, vel tormentum in confertos hostes frustra intorquetur: sæpe ob propinquitatem uno atque eodem ictu bini aut terni sternuntur, infestumque signum ve-

1571

xillifero extincto eripitur. Cum per quinque horas pugnatum esset, fracti, ac cæsi hostes discedunt. In eo certamine e nostris centum ac viginti desiderati, inter quos Bernardinus Eugubinus, Joannes Franciscus Gaucus præfecti; totidem vulnerati, in iis Hercules Malatesta, Petrus Comes, Nestor Martinengius lapide in faciem petitus. Ob rem bene, ac prospere gestam grates Deo Optimo Maximo actæ; tactique religione milites, expiatis conscientiæ sordibus, divino se Sacramento reficiunt, quo mente, ac corpore expeditiores, acerrime decertando, imminens lethum intrepidi spe supremæ felicitatis exciperent. Postridie ejus diei sub vesperum cum speculatoria e Creta accessisset, confestim triremes quadraginta, naves quatuor commeatu, milite, bellico apparatu refertas propediem in Cyprum venturas evulgatur. Eo nuntio oppidanorum ac militum sublatis animis, summo mane ad moenia concurritur, eminentiora urbis petuntur loca: si forte adventantia subsidia conspicerentur. Ejusmodi est mortalium ingenium, ut vel afflictis, ac perditis rebus fortunæ mutationem sibi polliceantur. Verum pro inani lætitia verus mœror subiit. Nam Barbaræ navis, quæ cum aliis ad importanda subsidia instructa fuerat, naufragium, Cretensium triremium, ut se fœderatæ classi conjungerent, ad Messanam profectio nuntiabatur. Inde spes omnis auxiliorum ablata: licet Bragadenus, atque ii, penes quos summa consiliorum erat, vehementer commoverentur, attamen, ingenti pectore dolore compresso, spem vultu simulantes, hilaritate perfusi, cives ac milites ad fortiter dimicandum incitabant: *Tantisper durarent, donec, invectis subsidiis, omnes ex animo curas, molestiasque depellerent: nunc constantia opus esse; qui modo veræ virtutis, ac solidæ gloriæ stimulis subnixi furentem tot hostium numerum e mœnibus repulissent, nullos labores, nulla pericula formidarent.* His confirmati milites, se ad pugnam comparant; non mœnibus perfractis ac semidirutis, non defensionibus ab hoste ereptis, non tabernaculis in fossis defixis terrentur; hemicyclii, retracti, aggeres, qui cuniculo disjecti fuerant, reficiuntur: quantum diurnis operibus Turcæ demoliuntur, tantum nocturnis a nostris sarcitur. Pari diligentia, ac studio

Obsessorum duces interfecti.

Speculatoria Cretensis Tamassiensibus spem subsidii adimit.

aliis

aliis in locis aggeres, quo sese milites reciperent, excitabantur. 1571

Ceterum cuniculo ad exterius propugnaculum perfecto, tertio kal. julii, nondum inalbescente cælo, igne ab hostibus injecto, ingens editur ruina; prævalidæ arcis quindecim circiter passus sternuntur; aggeres comminuuntur; multis in locis propugnaculum discinditur. Vix immani ignium furore compresso, selecti Turcarum milites candentes adhuc ruinas omni armorum genere, arte elaboratis ignibus, quibus in priori aggressione usi non fuerant, ascensum moliuntur. Propugnatores acerrime sese in hostem proripiunt, mortisque abjecto metu, quamvis disjectis aggeribus, telis paterent, manum ita ex propinquo conserunt, ut gladiis, & acinace ageretur. Primo impetu multi hinc, atque inde cadunt. Supervenientibus utrinque militibus, pugna recrudescit. Mustaphas cum exercitus robore aderat; prece, præmio suos incitabat; minis, atque increpatione urgebat. Baleonius cum militum, ac ducum flore obstare; modo impetum excipere, modo propellere: utrinque acriter dimicatur. Ducum præsentia irritat animos; gloria impetum auget. Certatim per strata mœnia Turcæ scandunt, premunt, convulnerant, cædunt. Propugnatores fortiter resistunt, irrumpere conantes exturbant, propellunt. Mignanus militum magister, Erasmus Firmanus, Cælius Vicetinus cadunt: Soldatellus, Antonius Asculanus, Joannes Histrianus præfecti vulnerantur; milites triginta occumbunt. Eodem tempore, quo ad propugnaculum pugnabatur, Turcæ, in navalium hemicyclium impetu facto, ea quoque ex parte aditum sibi patefacere connituntur. Verum quod cuncta ad defensionem diligentius comparata, atque in aggeribus firmandis major nostrorum fuerat industria, frustra summa carpere, instaurato prælio, sæpius conati, cum ingenti cæde, non absque dedecore (post sex horarum pugnam) pedem referunt. Septem tantum, atque in iis Jacobus Fabrianus præfectus, desiderati; Nestor Martinengius glande ictus.

Turca, alio cuniculo accenso, mœnia scandere conantur.

Militum nostrorum præfecti interfecti.

Turcæ multorum cade sic recipere coguntur.

Virtutem, ac constantiam militum hostes experti, cum nec copiarum multitudine, nec ignium ac telorum imbre, neque mortis adspectu audaciæ quidquam remittere, neque lo-

1571 loco dimoveri posse intelligerent; unicam superesse vincendi rationem rati, si omnino aggerum defensiones, atque areas adimerent; propius succedere, atque majori nixu, ac celeritate (ne diruta sarciendi nostris opportunitas esset) verberationem conduplicare aggrediuntur. Octo dierum spatio septem mœnibus propinquiora munimenta extollunt. Ex eis crebro octoginta tormentorum jactu urbis aggeres, atque prominentes munitiones quatiunt; e propugnatoribus complures interimunt; ingentes in Andreutii præsertim, ac Sanctæ Nappæ hemicycliorum fronte ruinas edunt. In nostris reficiendorum aggerum summum studium, quod, muro ab hoste occupato, quem assidue scalpris, malleis, atque aliis hujusce generis instrumentis demoliebatur, unicum illud præsidium reliquum erat. Ex recens erectis munitionibus non modo die, sed noctu dimicabatur; atque ut certius Turcæ collimarent, temperato magnete ferro ad dirigendos ictus utebantur; quibus, licet raro, nostri offenderentur, attamen sibillantium supra caput globorum metus a scloppettariis sæpe, non absque militum cæde, in incertum jacientibus, auctus ab opere absterrebat. Ex alio quoque tormenti genere (quæ *mortaria* vocantur) immanis prope magnitudinis lapideæ pilæ in aera jactæ, ingenti adeo impetu in urbem ferebantur, ut in ædes delapsæ, illas diffringerent, atque everterent; paucis licet eo mortis genere intereuntibus, quod omnes propemodum in mœnibus dimicarent; neque ædium cura, dum de servanda civitate ageretur, quemquam solicitaret. Tigna quinimmo, ac tabulata, vel ad coquendos panes, vel in areis ampliandis usui erant. Inter hæc sagittarum continuatus imber in propugnatores effusus, quoscumque attingeret, lethalibus vulneribus conficiebat; cui incommodo variis capitum integumentis occurrebatur. Frequenter ex improviso, nostros inopinantes, aut semisomnes se adorituros rati, noctu ad arma lacessebant. Verum dispertitis militiæ muneribus, semper cohortes pro mœnibus excubantes ad conserendam pugnam paratæ erant. Cumque saccis conficiendis, quæ (ut antea diximus) potissimum in aggeribus reparandis a nostris adhibebatur, materia non suppeteret, panno, tapetibus, vestibus, stragulis, atque pretiosiori supel-

Turcæ novas munitiones erigunt.

pel-

1571

pellectile utebantur. Ea certatim a Græcis deferebantur, qui servandæ patriæ studio, atque egregia in Rempublicam fide, suarum rerum obliti, cuncta liberaliter effundebant. Feminarum quoque vel ex plebe, vel ex nobilitate tres aut quatuor manipuli quotidie ad mœnia ventitabant, Monaco Græco præeunte, qui cruci affixi Servatoris imaginem manibus gestans, religionem ac pietatem in animis excitabat; atque iis locis, qua verberatio fiebat, horæ spatio operi inservientes, aquam, saxa, ligna importabant; neque discedebant, quin vi lapidum in fossam jactu hostes, utcunque possent, offenderent. Amathi quoque Episcopus, e divi Dominici familia, Græcus genere, in Deum pietate, ac vitæ sanctitate insignis, assiduis sermonibus cunctos ad pugnam pro religione ac patria intrepide obeundam incendebat; vexilloque Crucis munitus, qua atrocius fervebat prælium, præsens suasor, & impulsor aderat: qui mox dum in propinquo mœnibus horto orationi vacaret, glande ictus, ex humanis excessit. At noctu, displosis e munitionibus tormentis, majoribus scloppis in Turcas ex caveis sub dio egressos contortis, ingentibus saxis e mortariis in vineas atque areas collibratis, complures hostium sternebantur; quacumque humum ad opera conficienda egererent, arte confecti ignes provolvebantur. E nostris glandium, ac globorum ictibus haud pauci in dies singulos deperibant. Tormentorum quoque peritiores magistri absumebantur, quod inter collibrandum detecti in caput vulnerarentur. Ei detrimento ita occurrere; singulis tormentis quadratam cubitalem tabulam trientis crassitudine adhibebant: in inferiori parte parvo in pyramidis formam foramine confecto, ex quo tecti libratores ictus dirigere poterant: id reliquis, qui superfuerant, saluti fuit.

Feminarum Tamassiensium in patriam caritas & virtus:

Amathi Episcopi pietas & obitus.

Verum in retractis ad exterius portæ propugnaculum aggeribus ingentem adeo ruinam Turcæ effecerant, ut dum a nostris interius reficiuntur, ab iis tormentorum vi, ac ligonibus exterius sternuntur, area, in qua milites consisterent, penitus ablata esset, tabulatisque inter propugnaculum, ac portam erectis, aream, ex qua milites dimicare possent, ampliorem reddere necesse fuerit. Sed cum ægre tutari dirutum propugnaculum posse animadverterent, ut multo Turcis sanguine neceque constaret, sub sinistrum latus cuniculum,

qui

1571 qui, iis ingruentibus, erumpat, suffodere statuunt. Tigna quoque ac tabulas pice linunt, ut, vehementiori nitrati pulveris concussione in aera sublata materia, flammis involvantur. Par utrinque oppugnantium, ac propugnantium conatus: illi tormentis, scloppis, demolitione, suffossione urgere, defensiones eripere, omni generis astu, & artificio uti: nostri reparare, sarcire, novas ad se protegendos munitiones struere, ingenii, atque industriæ nervis contendere, ut Turcas repellant, seque tueantur. Sed inconcussis adhuc, atque impavidis mentibus, robur corporum viresque, jam tot laboribus atque ærumnis exhaustæ, minime respondebant; cum plerique fortissimi viri occubuissent, reliqui vulnerati crebro in amicorum sinu animam effunderent. Tot calamitatibus pressi, vel laboribus durata virtute, vel auxiliorum spe, ne minimum quidem de constantia remittebant. Contra Turcæ novis semper copiis, commeatibus, bellico apparatu augebantur, e propinquis Ciliciæ litoribus continenter in Cyprum navigiis confluentibus: inde frequentioribus ictibus aggeres, munitionesque refectas diruere, continuatis operibus in urbem aditum sibi patefacere aggrediebantur; ut octavo idus julii, atque insequenti nocte quinque globorum millia ferantur excussa.

Turcæ quatuor ex locis urbem aggrediuntur.

Postridie ejus diei hora tertia, quatuor in locis, nempe ad navalium, Andreutii, Sanctæ Nappæ, ac propugnaculi hemicyclia adoriuntur. Magna ea die virtus, ingens hostium contentio. Duces laudis avidi, nobili fortitudinis æmulatione permoti, suos quisque primos subire pugnam, atque ingredi contendunt: selectis, ac strenuis militibus præire jussis, si qui gradum referrent, convulnerabant. Nostri contra præfectorum adhortatione, & exemplo imperterriti, acerrimum impetum sustinere; locum nunquam deserere; corpora pro muro, glandibus, ac sagittis objicere; Turcarum conatus irritos reddere. Tum qui inter Janizzeros majori virtutis opinione excellebant, subeuntes, pugnam capessere, armis, igne viam sternere conantur. Verum ex aggeribns noctu refectis, atque a latere communitis, repulsi, in præceps a propugnatoribus agebantur. Tunc duces instaurare pugnam rursus præcipiunt, densa eodem tempore sagittarum nube, ac

con-

continenti glandium procella e labro fossæ exundante. Nostri ignibus ac scloppis scandentes exturbant, prosternunt, ingentique globorum vi ac strepitu, qui ex eminentioribus locis demittebantur, permixtim milites cum bellico apparatu detrudunt. Verum neque ob id quidquam de obfirmata pertinacia Turcæ remittunt; ita enim ex eorum animis vincendi studium, vulnerum lethique memoria abripuerat, ut multi ictibus confossi cum recentibus ac prævalidis immixti, obstinata contentione conscendere adniterentur. Utrimque vero interfectorum loco recentes, per extinctorum sociorum cadavera vadentes, obeuntium munera atque officia implebant; in vindictamque inardescentes, sæpius eodem casu rapiebantur. Certatim conferti adrepere Turcæ adnixi, cum sibi ipsis essent impedimento, aggeribus appropinquantes, aut inflictis vulneribus, aut cæde illata, statim propellebantur. Quinquies redintegrata pugna; quinquies repulsi, cum nihil se proficere animaduerterent, sensimque nonnihil de priori impetu deperiret, suorumque defluentis sanguinis rivos ipsi duces inspicerent, ingenti illo animorum ardore imminuto, receptui canere jussere. Ab ea invictæ fortitudinis laude ne feminæ quidem expertes esse voluere, quæ virorum in morem cum certare cum hoste non possent, arma ministrabant, aquam ferebant, saucios fovebant; nec deerant, quæ panem, vinum, obsonia ad fessos, diuturnaque dimicatione siti enectos milites domo afferrent. Incredibili ea die ignei globi nostris usui fuere. Circuli prӕterea elaborato igne confecti, ferreisque uncis muniti, in confertam turbam jacti, magno hostibus detrimento extitere, cum attactu vestibus adeo hærerent, ut priusquam se ex iis milites explicare possent, miserrime flammis interirent. Eorum circulorum quidam, in hostium colla decidentes, insueto atque terribili mortis genere extinxere. E nostris in eo certamine sexaginta desiderati, atque haud multo plures vulnerati sunt; hostium ingens cædes facta.

Obsessorum virtute Turcæ rejiciuntur.

Hic exitus ea die ad tria hemicyclia, navalium, Andreutii, & Sanctæ Nappæ fuit. Ad exterius propugnaculum improspere pugnatum. Nam cum hostes cunctando prælium in duas horas, secus atque assueverant, extraxissent, nihil nostri moturos rati, aliquantum diligentiæ, ac solicitudinis

re-

1571 remiserant, improvisumque universi impetum non excepere; cumque multitudini, quæ furore acta, facibusque armata incumbebat, pares non essent; neque ob areæ angustiam hastis ac sarissis commode uterentur, perturbati, qua descensus erat, conglobantur. Permixti Turcæ acriter insequentes convulnerant, cædunt, præque lætitia ululantes, usque ad Amathi portam se proripiunt. Qui custodiæ præerant, impavidi ingruentium impetum sustinent; manum cominus conferunt. Interim Turcæ, eorum, qui descenderant, magna strage edita, turmatim ad propugnaculum concurrunt, victam urbem ingressuros rati; tunc cuniculo ignem nostri parum feliciter admovent: nam in latus urbi obversum procumbens, hostes una cum propugnatoribus oppressit; horribilique erumpens fragore, qua Turcas, qua Christianos una cum ruinis in aerem extulit; pontes, ac tabulata pice intecta, flammisque torrentia stravit, sub quorum pondere e nostris aliquot periere. Miserrimum atque horrendum cernere erat, e propugnatoribus nonnullos vulneribus acceptis saucios; quosdam igne perustos; alios graviorum lapidum aut tignorum mole semisepultos, vix ægrum spiritum ducere; alios in frusta dissectos, aut capite truncatos; alios demum aut ferro, aut igne, aut immani saxorum, vel lignorum strue prægravatos opem ejulatu ac lachrymis implorantes, quibus ne subveniretur tabulatorum flamma, atque ad patentem portam pugna impediebant. Mille circiter hostium occubuere, qui dum manibus victoriam tenere gestiunt, sese recipere, atque portam deserere coguntur, exteriori tantum propugnaculo potiti: e nostris supra centum ac triginta cecidere, inter quos Robertus Malvetius. Hoste digresso, primum in sauciis sanandis, defunctis humandis; secundum illatis ea in parte damnis sarciendis studium fuit: sed cum in diruto occupatoque propugnaculo hostes non consisterent, nec inde adversum aliquid molirentur; alium ab eodem sinistro latere cuniculum ducere, fornicem quoque sub ingenti eo tumulo terra aggesto suffodere nostri statuunt, ne ex superiore loco depugnantes Turcæ, portæque imminentes, defensiones eriperent. Ut vero portam ipsam ad inopinatos impetus tu-

Obsessorum cæde Turcæ exteriori propugnaculo potiuntur.

Roberti Malvetii obitus.

tutam redderent, e connexis tignis tabulatum conficiunt, atque ferro ad ignem arcendum incruſtatum acutis, incidentibuſque cuſpidibus ſemicubitali magnitudine undique extantibus communiunt; harpagonibus ad portæ fornicem appenſum fune tollunt, quo, ſi occaſio poſceret, repente ſecuri præciſo, magno impetu inferius immani pondere depreſſum, non modo ab ingreſſu hoſtem arceret, ſed etiam acutiſſimo gladii genere conficeret. Iis peractis, humus e disjecto propugnaculo, quod neque in hortis, neque aliis in locis ſuppeteret, in urbem defertur; ex ea aggeres inſtaurantur.

1571

Quatriduo ab hoſtibus quies fuit. Mox a dextra propugnaculi parte, quæ intacta a cuniculo permanſerat, aggeres ducere incipiunt; noſtris terræ effoſſionem impediunt; nemini e porta egreſſum permittunt. At ea diligentiſſimis munita excubiis, quo ad hoſtium diſturbanda opera aditus eſſet, dies ac noctes patebat. Verum cum e propinquo pugnam cum noſtris Turcæ detrectarent, tormenta quatiendo, ligonibus ſuffodiendo rem agebant; eoque ventum erat, ut qua verberationes fieri conſueverant, aggeres, quibus noſtri protegebantur, duorum Cretenſium doliorum, alicubi vero unius craſſitudinem non excederent, ad hemicyclia, & ad portam, nulla intercapedine intercedente, pro libito hoſtes ingreſſum, egreſſum noſtri tentare poſſent. Ne vero e ſuis quiſquam ſtationibus diſcederet, communi periculo arcebantur. Ea propinquitate fiebat, ut aſſidue viciſſim ſermones ſererentur. Noſtri Turcis ignaviam exprobrare, quod cominus gladiis certare non auderent, agreſtium more ligonibus uterentur, iis magis, quam ferro confiderent: prodirent, manum conſererent, licet numero in immenſum pollerent, ipſis neque mœnia, neque areæ eſſent, pugnam nunquam detrectaturos. Illi contra, quid noſtri agerent? quid molirentur? An, ſpe ſubſidiorum amiſſa, urbem tueri ſperarent? claſſem Chriſtianorum fugatam, pleraque loca incenſa, direpta, capta: tandem demitterent animos, deditionem facerent, ni omnes acinace concidi velint. Enimvero ut ab colloquiis noſtri abſtinerent, mortis pœna propoſita, magiſtratus edicto cautum, vel ne ex iis metus propugnatoribus incuteretur, vel ne quo lo-

Obſeſſorum & Turcarum mutua convicia.

Edictum, ut obſeſſio a colloquiis abſtineat.

1571 loco res nostræ essent, hostes facile cognoscerent. Miles cum adversus edictum fecisset, statim lethali supplicio, elisis faucibus, pœnas dedit. Cum igitur provocatos respondere nusquam nostros Turcæ animadverterent, sagittarum amentis alligatas literas, qua italico, qua græco, qua turcico idiomate conscriptas, in urbem jaciunt. In iis ad deditionem faciendam suasiones continebantur; statimque præfecto, ac ducibus deferebantur; neque Mustaphas ipse, colloquio per captivos petito, responsum tulit.

Eodem tempore, Andreutii, & Sanctæ Nappæ hemicycliis penitus occupatis, se se ad retractorum aggerum suffossionem hostes provehunt; adversus ignium vim, qui e summo jaciebantur, contabulatis ea magnitudine utuntur, ut deni tecti operi incumbant. Sed a nostris pice sulphuri imixta, flammis adhuc excitatis, corripiuntur. Iis ut obsistant, recens detractis bovinis coriis eadem tabulata contegunt. Haud dispari labore ingentem aggerem, vel potius montem in fossa e regione navalium murorum tollere, atque saccis humo oppletis, virgultisque crassiorem reddere adnituntur. Propugnatores cum egressu in fossas prohiberentur, sagittas cum sacculis infartis pulvere elaborato, & magnis arcubus, altero adducente arcu, altero igniculo admovente, ejaculabantur; quæ fascibus, ac virgultis impactæ vehemens incendium excitabant: flammis terra imposita extinctis, conduplicata materia, hostes detrimentum sarciebant. Sæpius noctu armis lacessebant, intempestis nonnunquam tenebris taciti sese usque ad summa verberationum loca, quo melius situm perdiscerent, illati a nostris assidua sclopporum excussione summovebantur. At quoniam plerisque in locis, qua verberatio fiebat, protegentibus stratis aggeribus, ab una ad alteram munitionem trajicientes milites, sagittis, ac glandibus hostium patebant: fossa in quinque pedum altitudinem in aggeribus ipsis, qua tuto ultro citroque commeari posset, perducitur.

Jam ad tertium idus julii ventum erat, cum indignabundi Turcæ per summum copiarum contemptum præcipuam civitatis portam adhuc apertam teneri, cum præser-

tim

1571

m exteriori propugnaculo potiti, promotis aggeribus, tres aut
l summum quatuor ab ea passus distarent; nostros depelle-
:, atque occupare portam aggrediuntur. Pugnacissimorum
ilitum manus dirutum propugnaculum scandit; ex iis quin-
aginta per clivum descendentes, a fronte pugnare non au-
, ex utroque latere auxiliorum spe freti invadunt, vexilla
nte portam statuunt. Hector Baleonius, atque Aloysius
lartinengius, qui portæ defensionem susceperant, infestis si-
nis inspectis, cum fortissimorum bellatorum manu summo
npetu sese proripiunt; primos vulnerant, cædunt: reli-
ui perterriti, armis vexillisque relictis, adeo perturbati fu-
am capessunt, ut plerique incomperto ad suos itinere e la-
ribus in fossas desilirent: alii qua parte in propugnaculi
ornicem aditus erat, ingredi certatim adnixi, in angustiis
eriere. Eodem momento, igne cuniculo a nostris disje-
o, ingens Turcarum strages est edita. Octingentos
onnulli extinctos ferunt: quatuor in iis Sangiacchi ex exer-
tus primoribus, plurimum Mustaphæ dilecti, occubue-
: qua ex re adeo barbarus nostrorum virtutis impa-
ens spectator excanduit, ut ad eorum sanguinem ulci-
endum nullum crudelitatis genus prætermissurum jurejuran-
o testaretur.

Turcæ ad oppugnationem redeunt, ingenti strage rejiciuntur.

Insequenti die, qui fuit xvii. kalend. augusti, cuniculum
l navalis mœnia ductum incendunt; qui quod a nostris
itea exceptus esset, parum detrimenti attulit, neque Tur-
s, uti sibi persuaserant, ascensum præbuit. Eo conatu irri-
, novo atque insueto pugnæ genere aggrediuntur; virgul-
, & ligna, pice illita tigna, infertos tormentario pulvere
ccos, omnemque materiæ vim ad ignem concipiendum ido-
eam comparant, eamque in aream inter propugnaculum ac
ortam congerunt: igne in aridam stipulam, & ad rapien-
is flammas opportunam injecto, vehemens adeo incendium
oritur, ut nostri tum inopinatæ rei novitate, tum te-
rrimo tiliæ arboris afflatu correpti, haud parum commo-
rentur. Verum, ut poterant, flammis obviam ire conni-
, prælongis hastis incendii fomites disjiciunt; harpagoni-
is ligna abripiunt: sed nulla arte imminui, ne dum ex-
ngui atrox incendium poterat: cuncta fumo, atque nigra

Turcæ, maximo incendio excitato, nostros summopere affligunt.

 cali-

1571 caligine intermicantibus flammis involvebantur. Igitur immensa caloris vi adacti, se intimius intra portam nostri recipiunt; ex aggeribus plena aquis dolia præcipitant, quæ aucto ex casu pondere diffractam materiam, perfunderent, licet, assidue novo ingesto pabulo, incendium incrementa susciperet; cum illud quoque accessisset, ut per eos dies furens notus, auctis flammis, fumum vehementi calore, tetroque odore permixtum in urbem propelleret. Tandem quatriduo ea peste civitate affecta, cum nec igni, nec multitudini obsisti posset, porta occluditur.

Obsessorum angustia.

Ceterum cum quidquid vel humano ingenio, vel viribus in gravissima, ac diuturna obsidione fieri poterat, id nostri summo studio, indefesso labore præstitissent; hostes contra novis in dies & copiarum & commeatuum incrementis augerentur: brevi exhausta, atque afflicta civitate potituri videbantur. Propugnatores ad paucitatem redacti; munitiones atque propugnacula strata, atque eversa; tormentarii pulveris angustia; cunctorum, quæ ad victum necessaria erant, indigentia; non obsonia, non vinum, non satis ad explendam famem panis, licet pessimi generis, suppetebat: acetum pro vino erat, atque illud quoque defecerat: jam asinina atque equina caro, feles quoque ipsi, aliaque tetra, & infanda cibaria pro alimento fuerant; pauci ex militibus incolumes, atque iidem adeo assiduis laboribus, vigiliisque defessi, atque fame enecti, ut non homines, sed umbras potius diceres: ingens sauciorum numerus, qui licet minime lethalibus vulneribus confecti essent, medicamentorum tamen, victusque inopia deperibant. Iis tot calamitatibus, atque ærumnis pressi a Divino tantum Numine opem cadenti patriæ expectabant. Secundum Deum, nullum iis perfugium nisi in præfecto, ac ducibus erat. Vivida in Marco Antonio Bragadeno virtus, infractus animus, adhortationibus, exemplo milites ad labores subeundos impellere, animos augere, hilaritatem vultu præseferre minime cessabat; ab ejus consiliis Baleonius eadem constantia, animique vigore suffultus nunquam discedens, militis, ac ducis munera implebat; quæ ingentem adeo in illos vel benevolentiam, vel admirationem hominum excitaverant, ut nemo esset, qui, in eos conjectis oculis, non

Marci Antonii Bragadeni & Baleonii virtus & constantia.

omnia

1571

Mustaphas obsessos ad deditionem hortatur.

omnia auderet, vitamque certissimæ mortis periculo objiceret. Mustaphas, quo loco res essent, licet ex nostris, quorum summa, atque incredibilis fides extitit, perdiscere non posset, attamen conjectura assequebatur, quod neque crebra verberatione, neque fabrefactis ignibus, uti assueverant, uterentur, neque operibus incumberent. Verum cum tantum in ea oppugnatione copiarum absumptum animadverteret, ne obstinatio in rabiem versa, clades suorum accumularet; quacumque ratione oppidanos ad deditionem impellere conabatur. A literis in urbem emittendis, qua minis, qua pollicitis refertis nunquam cessare, colloquium per suos poscere, æquas ac perhonorificas leges offerre: quibus neque nostrorum animi flectebantur, neque responsi quidquam afferebatur. At primarii cives, populi, domesticorumque precibus defatigati, qui propinquum patriæ interitum, barbarorum crudelitatem veriti, tantis subtrahi se calamitatibus & periculis exoptabant, libellum supplicem a plerisque subsignatum magistratui, ac ducibus obtulere, quo ea continebantur, quæ diserta, ac prolixa oratione in hanc sententiam Matthæus Golfius enunciavit.

Matthæi Golfii ad Bragadenū & duces oratio.

Nisi innumeris, egregiisque argumentis in horrifica hac obsidione sustinenda nostra in periculis constantia, in laboribus virtus; in hostibus propellendis fortitudo, in Rempublicam Venetam inconcussa fides, atque obsequium satis superque enituissent; nunquam hac die calamitosorum civium nomine, quos ad extremum patriæ excidium fortuna servavit, in conspectum vestrum, Rector clementissime, fortissimi duces, supplex prodiissem. Sed cum eo loco res sint, ut nihil a nobis amplius aut expectari, aut desiderari queat, omnique accisa humani auxilii spe, cuncta lethum, ruinas, exitium minentur, quis jure carpere nos possit, si ad vestram opem, auxiliumque confugiamus? Jam enim annus elabitur, quo potentissimus hostis urbem hanc terra, marique aggressus, ferro, igne, tormentis, aggeribus, munitionibus oppugnat. Quid a civibus vel pro patria, vel pro Veneto imperio, vel pro christiana religione præstari potuit, quod non cumulate effectum sit? Una vobiscum Turcarum impetum, atque arma sustinuimus, ingenti cum internecione ab hisce mœnibus hostem repulimus, scandentem exturbavimus, sæpius in campo cum il-

1571 *lo decertavimus, intra bosce aggeres manus conseruimus: fortunæ amissæ, ædes dirutæ, complanatæ, supellex in munitionibus sarciendis insumpta, quæ ad vitam sustinendam necessaria erant, italicæ militiæ communicata: nostri fere omnes acriter pugnando in tuendis hisce mœnibus, vobis inspectantibus, occubuere: qui adhuc spiritum trahunt, si ita videatur, usque ad interitum dimicare, atque animam efflare parati sunt. Tot ærumnis oppressis, parentes senes, uxores imbelles, innoxia pignora tantum supersunt; horum lacrymas siccis oculis aspicere qui possumus, ni omni humanitatis sensu exuti pene videri velimus? Horum tibi salutem, præstantissime Rector, enixe commendamus; id unum supplices tantum poscimus, ne verendos patres ab immani hoste ante oculos nostros interimi, ne efferatæ militum libidini uxores exponi, ne e complexibus parvulos filios abripi, atque a salutari Christi Servatoris religione ad impiam mahumeticam superstitionem traduci patiaris. Quid enim vel Senatui Veneto, vel christianæ reipublicæ proderit, si una cum hujus urbis amissione egregiæ fidei civium, atque præclari hujus militiæ roboris jactura fiat? Atqui si, quæ (mihi credite) infelici nos fato eximendi occasio adest, eam hoc tempore non arripitis, frustra posthac requiretis. Hostis vel curarum pertæsus, vel rerum nostrarum inscius, ejusmodi conditiones proponit, quas hoc rerum statu vix exoptare audeamus. Excepto enim hoc urbis dirutæ ambitu, his stratis mœnibus, atque aggeribus, quibus jam fere potitur, reliqua nobis, vitam, liberos, bona pollicetur. Fuerit sane invictæ fortitudinis vestræ pro hac civitate tot adiisse labores, tot iniisse certamina; eminus cominusque cum potentissimo hoste depugnasse; immensos illius conatus qua vi, qua arte sæpius vel fregisse, vel elusisse. Quidquid hucusque exhaustum est, uni virtuti vestræ tribuatur. An spe omni abjecta, cum prope in visceribus Turcæ hæreant, cum fame, siti, totque incommodis pene consumpta corpora vix ad arma sustinenda idonea sint, adhuc insistendum vobis esse arbitramini? An non prudentiæ vestræ potius erit tandem modum tot malis imponere, neque ultro vos hostili ferro mactandos objicere, atque omnium pernicie, propinquum civitatis occasum cumulare? Si qua igitur in animis mise-*

miseratio viget, per eam, quæ mentibus vestris christianæ valuit pietatis laudem, vos demisissime obsecramus, ne insontem plebem, quam hostes quoque incolumem volunt, supremis circumveniri periculis patiamini. Hæ supremæ restant lachrymæ, quas ærumnis undique circumsepti ad vos ex omnium pectore, ac ore manantes deferimus; quas ex squalido hoc aspectu, ex lugubri hac oratione intueri licet. Universæ hujus civitatis reliquiæ ad vos supplices manus tendunt, exorant, obtestantur, ut tandem aliquando egregiam hanc animi constantiam, quæ omnium gentium semper prædicatione extolletur, flecti aliquantisper sinatis; salutem, libertatem, fortunas, ac si quid est, quod post tot ingentes calamitates, post duratos tot malis animos carum, ac pretiosum esse, secundum Deum, possit, pietati vestræ, ac clementiæ omnes acceptum referent.

1571

Marci Antonii Bragadeni responsum.

Gulfij oratione cunctis excussæ lachrymæ. At Bragadenus, licet vehementer commoveretur, imminentemque urbi casum animo subjiceret, tamen cum extrema quæque pati, ac quidquid humano consilio fieri posset, id sibi faciundum statuisset, brevibus labantes civium animos ad meliorem spem erigere conatur: *Ne adeo se demittant, neve ita se affligent; adhuc vires in aliquot dies suppetere, auxilia in propinquo procul dubio esse: se pro communi omnium salute excubiturum, Dei Optimi Maximi tanta in re consilium opemque imploraturum.* His, atque aliis cives solatus dimittit, statimque, iisdem petentibus, nequa in re defuisse videatur, nocte celocem in Cretam citato itinere mittit; quo loco Tamassi res sint, magistratibus significet; quamprimum ingentia subsidia submitti petat. Eam celocem in Cretam pervenisse postea cognitum est, cum, jam omni de Cypri auxiliis cura deposita, Venetæ triremes, ut se reliquæ classi, fœderatisque conjungerent, Messanam iter intendissent. Igitur nullo imminentium periculorum metu territus Bragadenus, quæcumque ad hostium impetum frangendum magis opportuna arbitrabatur, indefessa solicitudine, ac diligentia curabat; neque fames, neque perennes vigiliæ, assiduusve labor reliquorum militum spiritus debilitabant, qui vel eo præsertim angebantur, quod nullum præclarum virtutis specimen justo marte edere, nec generoso le-

Marcus Antonius Bragadenus celocem in Cretã mittit ad auxilia petenda.

1571 letho ærumnis finem imponere liceret; cum Turcæ aggeribus ducendis, terræ suffossione, ligonibus, non gladiis certando, nostros adeo in arctum redegissent, ut solo quoque cui insisterent, adempto, citra cædem, & sanguinem pereundum esset.

At Mustaphas, ne cunctando præsens sibi e manibus victoria elaberetur, metuens, æmulique Mehemetis invidiam, qui semper a Cypria expeditione aversus fuerat, perhorrescens, conficere bellum nitebatur; denuo per captivos copiam loquendi petit, denuo perhonorificis conditionibus, humanissimisque verbis, supra quam credi de homine barbaro posset, allicere ad deditionem contendit. Sed cum jam omnes pugnando mortem oppetere statuissent, surdis hæc auribus jactabantur. Cum prece, ac suasionibus propugnatorum constantiam, ac pertinaciam frangi non posse animadverteret, ad vim conversus, concilio suorum vocato, in quo Bassæ, Sangiacchi, atque alii bello clari duces aderant; *Verbis apud fortissimos viros opus non esse* (inquit) *verum obfirmato hostium animo, præter morem, ad dicendum impelli: quem enim ferre posse, ut quibus modo tormentis, cuniculis, scalpris, ligonibus, dolabris quassata, ac strata mœnia, templa eversa, complanatæ domus fuerint, ii nondum tot ingentium malorum turbine territi fastum demittere, despondere animos, oblatas pacis leges non modo non accipere, sed ne audire quidem velint, atque ita nobiscum agant, tamquam intactis mœnibus, salvis propugnatoribus, rerum omnium copia affluant? Id ne eorum virtuti, an potius nostræ ignaviæ tribuendum existimem? Cur igitur fortissime dimicando maculam istam præclaræ hujus militiæ non eluimus? Res tota in vobis posita est; si stimulos vestris militibus addere, si, direptione urbis pronunciata, faces adjungere velitis. Ejusmodi profecto res est, quæ animos nostros inflammare, atque incitare debet: una Tamasso devicta, amplissimi, ac nobilissimi regni Ottomanorum imperio facta accessio erit: omnia victoriæ præmia virtus vestra possidebit, thesauros diuturna pace congestos, arma, tormenta, ac si quid aliud est, quo ad militiæ decora alti milites rapi possint. An in dubio fortasse victoria est? At quisnam vestrum, si robur, si afflictas*

Mustapha ad suos oratio.

1571

ac perditas obsessorum res intueatur, certiore unquam exitu cum hoste conflixit? Si quid certe superioris virtutis, ac roboris ingenti hac in exercitu manet, jam vicimus, jam incruentam victoriam tenemus. Trium mihi dierum continuata pugna cunctorum indiscriminata cæde, urbisque direptione, Christianorum pertinaciam frangere, ac perdomare constitutum est. Itaque militibus edicite, arma parent, corpora curent, impetum cras in hostem facturi, finem tot laboribus felicibus auspiciis imposituri. His dictis, Mustaphæ virtutem, ac magnanimitatem præfecti extollunt, imperata enixe curaturos pollicentur. Dimisso concilio, statim imperatoris edictum pronunciatur. Eo incensi milites stationes suas quisque occupat, cuncta ad oppugnationem expediunt.

Nostri quoque incredibili pugnæ desiderio incensi, sese ad impetum non minori animi, quam corporis robore sustinendum communiunt. Res in decimam nonam diei horam dilata, quo tempore quatuor cuniculi eodem momento flammarum vi erumpunt; magnaque murorum mole, quæ incubuerat, in altum sublata, ingentem strepitum, ac bombum efficiunt, editioremque munitionem sternunt. Unus tantum ex propugnatoribus Rondacius, equitum ductor, saxo ignis vi in altum sublato, mox decidente, percussus, interiit. Cuniculorum fragore compresso, hostium aliquot temere per munitionis ruinas repere adnixi, cum acclivi loco difficilis atque impeditus ascensus esset, absque nostrorum cæde repelluntur. Qua ad Divæ Nappæ, Andreutii, atque navalis hemicyclia verberationes constitutæ erant, conferti, signis infestis, magno strepitu ululatuque succedunt. Sed cum in mediis semitis consistentes gladiis cominus manum conserere nollent, complures a propugnatoribus sclopporum ictibus sternuntur. Atrocius ad navalium hemicyclium mars sævìit; atque adeo utrinque acriter certatum est, ut nusquam nec major cædes, nec vehementior ardor extiterit. Nam cum vi cuniculi dextrum hemicyclii latus penitus dissiliisset, aditu patefacto, ejusmodi via pandebatur, qua triginta æquo passu gradientes hostes excipiebantur; dirutisque penitus iis aggeribus, ex quibus nostri tecti dimicaverant, aperto

Turcæ quatuor cuniculos incendunt. Rondacius equitum ductor interfectus.

Prælium atrox ad navalium hemicyclium.

1571 to campo res gerebatur . Quoties a Turcis propugnatores pulsi interius se recipiebant , toties ab iisdem Turcæ vulneribus confossi deturbabantur . Verum adhortationibus , atque ducum vocibus redintegrata pugna , nostri ingenti amittendæ urbis periculo permoti , desperati dimicant : salus in dextris est . Horribili cuncta tormentorum , armorum inclamantium strepitu reboant : utrinque glandium , ac sagittarum imbre milites prosternuntur ; utrinque sociorum interitu iræ sæviunt . Voluntariorum militum manus , qui Selymo militabant , accurrit ; ferro , atque igne iter moliuntur, recentes fessis subeuntes . Milites nostri Turcarum fervorem compescunt ; igne ac missilibus eminus , gladiis cominus decertant . Dubio , atque incerto marte dimicabatur ; cum Baleonius, qua majus atque atrocius prælium erat , in medias cohortes illatus , propugnatorum virtutem incendit . *Eja* , inquit , *milites* , *urbium arces* , *firmissimaque civitatis munimenta* , *non mœnibus tecti* , *non fossa sejuncti* , *virtute tantum* , *ac fortitudine vestra hodie decernendum est* . *Cum iis pugnatis* , *quorum jam sæpius periculum fecistis* . *Exerite vividum animorum impetum* ; *irruite in confertam multitudinem* ; *exturbate hostem* ; *in dextris vestris civitatis istius non modo* , *sed totius regni salutem geritis* . Ducis aspectu , & cohortatione magis magisque incitati milites , pauci adversus innumeros acerrime depugnant ; protractoque usque ad occasum solis certamine , Turcæ cum ingenti cæde , quinquaginta tantum e nostris desideratis , repelluntur ; lætisque vocibus e mœnibus præteritæ noctis minæ ab obsessis irridentur .

Turcæ ingenti cæde repelluntur.

Irrito eventu indignabundus barbarus furit : ab immensa fere multitudine paucos , cunctisque rebus destitutos vinci non posse ; suorum acervos , quorum corporibus ac sanguine adscensus in urbem sternebatur , torvis oculis atque infrendens inspicit . Ira exæstuans , quæ in sequentem diem ad urbem denuo invadendam spectent , perfici curat . Indefesso fossorum opere viæ ea nocte complanantur , ex fossæ margine in retractos aggeres nunquam verberatio intermittitur . Nostri nihil eorum , quæ pro rerum statu fieri

pot-

poterant, prætermittunt: nulla quies ea nocte fuit; ad certamen postridie ineundum animos, corporaque comparant; omnes certatim operibus insistunt: duces huc, atque illuc discursant; qua magis opus erat, succurrunt. Bragadenus omnia circumspicere, cunctis locis adesse, milites hortari, fortitudine, & prudentia militis, ac ducis munera obire. Qui cum ad Amathi munitionem, ubi frequentiores milites, ac cives erant, substitisset, *Jam*, inquit, *egregii cives, fortissimi milites, quod maxime exoptastis, unico certamine supremum virtutis ac fortitudinis vestræ periculum est faciendum; in quo, nisi me fallit animus, devicti hostis, servatæ patriæ, atque nobilissimi istius regni eximiam laudem toto orbe retuleritis; nisi ab hesterna die, in qua fortiter adeo scandentes Turcas repulistis, omnia immutata sint. Idem certe est hostis, iidem vos fortissima hujusce urbis munimenta. Ille multitudine tantum, non vera virtute fretus, ducum suorum impulsu pugnam ciet. Vos pro libertate, pro patria, pro religione dimicatis: cum iis vobis manus sunt conserendæ, quos sæpe vicistis, quos nuper ingenti cum cæde repulistis, quorum cruore madefacta hæc mœnia intuemini. Quæ sane si animos vestros ad certam victoriæ spem non inflammarent, an non rerum nostrarum conditio impellere, an non necessitatis telum urgere debet, quo sæpe meticulosi, repente strenui ac fortes effecti, humanæ fortitudinis fastigium sunt supergressi? Intra hæc, quæ cernitis, eversa mœnia, dirutos aggeres, complanatas munitiones, nullus receptui, aut fugæ locus: cras, ac perendie in hoc solo vobis aut victoria læta aut generosus obitus manet*. Plura dicere parante, militum plausus vocem intercepit; omnes uno ore inclamare: *Non verbis, neque imperiis amplius opus esse; calamitatibus, quæ victis ab hoste immineant, ad acriter dimicandum, fortiterque se tuendum, unumquemque incitari: ne ambigeret; omnes supremos conatus adhibituros, potiusque in frusta se discerpi passuros, quam vel minimum ex stationibus recedant*.

Marci Antonii Bragadeni ad cives & milites adhortatio.

Tertio kalend. augusti, inalbescente die, prævalidæ Turcarum cohortes, omnibus prius dispositis tormentis, verberationum loca scandunt, statimque aggeribus succedunt: acerrime di-

Turcæ ad urbis oppugnationem ruunt.

1517 dimicantes per propugnatorum arma iter sibi facere nituntur. Nostri e refertis aggerum lateribus glandium ejaculatione subeuntes prosternunt; missiles ignes in confertos jaciunt, exturbant. Qui primi ex hostibus sese proripuerant, cadunt; inde reliqui fracti animis pedem referunt, neque ducum adhortationibus, nec minis, neque vulneribus sisti possunt. Cum per sex horas incredibili propugnatorum virtute, at fortitudine pugnatum esset, Turcæ sese in tabernacula recipiunt. Ingens ea die hostium cædes, quinque millium numerum explevit; pauci e nostris interfecti, complures vulnerati, quorum plerisque cum medicamenta, atque ægris opportuna cibaria non suppeterent, periere. Supremus iste militum conatus, atque hostium in urbem assultus fuit; in quo reliqua vi sulphurei pulveris insumpta, quinque tantum cadi obsessis remansere. Nemo ea die fuit, qui non laboranti, & cadenti patriæ opem ferret; non sexus, non ætas, non ordo a certamine abstinuit; religiosi viri arma induti, acerrime dimicavere; feminæ, pueri, effeti senes, vel arma ministrando, vel lapidum jactu, quo virium imbecillitate, vel ætate ulcisci carorum vulnera ac cædes conabantur. Mulieres quoque nonnullæ sexus imbecillitatem virtute supergressæ, arreptis armis, virorum fortitudinem æquavere; inter quas Græcæ cujusdam feminæ præclara laus enituit, quæ, ubi major hostium erat impetus, dimicans, sagitta humeros trajecta, sanguine exundante, dum eæ, quæ vulnus fovebant, territæ lachrymas effunderent, utque se domum reciperet, adhortarentur, altiori voce, ut a plerisque exaudiretur, *Si vos*, inquit, *adeo vita oblectamini, ite, uti ignavæ solent feminæ; complorationi vestris in ædibus operam date: ego vero, quæ vitalem hanc auram nihil æstimo, hinc non abscedam, neque stationem derelinquam, ni prius reliquum ex me sanguinis exhauriatur; animamque istam pro conjuge, pro patria, pro religione effundam*. Hæc effata, impavida iterum se certamini immiscuit. Aegri quoque ipsi, ac saucii, quibus ad artus regendos spiritus suppetebat, hi celerius, hi tardius in supremo occidentis patriæ periculo ad mœnia confluebant; claudicabant nonnulli, alii manibus terram carpebant; quidam obvoluto capite, vel inflicta vulnera vincti inspiciebantur: qui licet vix voce ferre opem possent; attamen igna-

Obsessorum virtute Turcæ magna cæde rejiciuntur.

Græcæ feminæ virilis animus.

ignavum, ac turpe vel in privatis domibus, vel in publicis xenodochiis occumbere existimantes, ea arma gestando, quibus uti non poterant, in obnixe patriæ tutandæ studio, honesto lethi genere vitam amittere, quam belluarum more in lectulis jugulari malebant. 1571

Ceterum Mustaphas nostrorum constantiam, atque ingentes animos admiratus, immensum prope suorum vel interfectorum, vel sauciorum numerum in ea bidui oppugnatione recensebat. Præcipui duces, ac præfecti illum exorabant, *ne tertio aleam certaminis subiret; cum desperatis rem gerendam esse: ne temere, tot amissis, reliquum fortissimorum virorum robur certæ neci objiceret: hortari, suadere, ut aggerum tantum refectorum suffosione ac ruina, omnem hosti facultatem se tuendi eriperet: non illi operas, non materiam, non nitratum pulverem adesse; absque prælio, atque armis in ejus potestatem casurum: flecteret aliquantisper animum, neve inglorium arbitraretur, incolumi tot fortium virorum numero, incruenta atque opima victoria potiri*. His permotus Mustaphas, a diei tertiæ oppugnatione abstinere statuit; opera acriori studio augentur; continuatis tormentorum ictibus, reliqui aggeres, receptusque sternuntur. Nostri licet Bassæ mutata sententia haud parum commoverentur, quod fortiter prælium capessendo, fortunæ extremam aleam experiri, atque generoso conatu non sine Turcarum cæde ac sanguine vitam amittere, quam sensim absumi mallent; attamen ut erant tot angustiis oppressi, qua magis urgeret hostis, succurrere, humum tollere, cuncta expedire neutiquam desinebant, imminensque urbis fatum interriti expectabant. Itali pedites ad septingentos redacti, dimidia pars saucii, neque ad pugnam idonei erant; reliqui assiduis vigiliis, ac laboribus, victusque inopia ita fessi atque afflicti, ut vix arma sustinerent. Græcorum quoque numerus valde imminutus, cum pars in tormentorum, atque aggerum opere, pars pro mœnibus extincti essent, plerique saucii, complures intestinorum difficultate (quod genus morbi insalubres cibi, atque immensi prope labores pepererant, laborarent.

Hoc rerum statu denuo Mustaphas colloquium petit, æquas pacis leges offert. Insigniores cives Bragadenum, ac Balconium conveniunt; supplices, ut eorum incolumitati, feminarum

1571 rum pudori, æternæ filiorum saluti consulant, postulant; ne pacem ab hoste oblatam, summa hac rerum omnium desperatione aspernentur. Iis bona spe confirmatis, dimissisque, insequenti nocte præcipui militiæ duces in concilium vocantur; de urbis deditione diversis sententiis disceptatur. Bragadenus eam vehementer improbabat; extremos quosque casus subire, atque pugnando occumbere satius ducebat: neque ab ejus sententia Laurentius Theupolus, Paphi præfectus, discedebat.

Obsessi de deditione consultant. Bragadeni oratio contra urbis dedendæ sententiam.

Non ignorare se (Bragadenus inquit) *quo in periculo civitas versetur: animo, ac pene oculis, quæ patriæ funeri superstites maneant, intueri: tamen hisce honorificis a barbaro hoste oblatis conditionibus non parum commoveri: nullum apud Turcas jusjurandum valere, nusquam fidei locum esse. Quis porro arbitretur* (ait) *tantam stragem, tot incommoda, ac pericula diutina hac obsidione perpessos, a nobis tot acceptas injurias oblivisci posse? Secum reputent, quid ad gloriam illustrius, quid præstantius: an infidis se hostibus committendo, omnium miseriarum, atque ærumnarum certissimis sese periculis objicere; an fortissime dimicando, ingenti cum laude brevem lucis hujus usuram, innumeris sese eximendo calamitatibus, amittere? Inter tot undique circumfusas tenebras aliquam adhuc, pertenuem licet, salutis spem intermicare; dum rerum nostrarum inscius hostis, ab impetu in urbem faciendo abstineat, dum operibus iterum aggrediatur, neque milites haud dubiæ morti objiciendos arbitretur. Cur igitur cunctis corporum animorumque nervis adnixi, continuato diei ac noctis labore, summa contentione, postremum hoc telum non exciperent? Annonam adhuc in aliquot dies suppetere; tormentarii pulveris inopiam, ignium vim, quæ adhuc superesset, expleturam. Durarent, neque in supremum malorum se præcipites darent: tempus quantum possent, protraherent; momento maximarum rerum conatus interverti; vix credendum esse, propediem sociorum subsidia non adfutura; atque hanc in mortalium animis de fœderis potentia ac viribus conceptam opinionem convelli passuros. Qui igitur tot pericula, vigilias, labores perpessi fuerant, qui terribile hoc oppugnationis obsidionisque pondus sustinuissent, intrepide hoc, quidquid reliquum esset, laboris exantlarent; neu Turcarum impetus, quos toties*

e mœ-

1571

te mœnibus repulerant, neu tela ac gladios formidarent: Deum Optimum Maximum, pro cujus religione ac cultu decertarent, præsentem opem laturum; cujus incircumscriptæ, nullisque erroribus obnoxiæ sapientiæ, si secus visum sit, nosque pro noxis; criminibusque mortalium pendere pœnas velit, quis non probe secum actum putet, si hoc nexu absolutus, beatam atque immortalem vitam consequatur? Bragadeni orationem Laurentius Theupolus est subsecutus, qui prudentia, gravitate, atque eximia in patriam pietate civis, cum jam septuagesimum annum excessisset, Paphi magistratu functus, licet legibus ei in patriam reditus permitteretur, nihilominus difficillimo Reipublicæ tempore Tamassum se contulerat, quo posset, operam, atque ingenium in ea tuenda civitate collaturus. Is cum in Syria, atque Aegypto Venetorum negotiatorum præturam (quam *consulatum* vocant) gessisset, Turcarum mores, ac Mustaphæ præsertim ingenium probe noverat: nullamque hosti fidem habendam, immo, quo æquiores conditiones proponeret, humanioribusque uteretur verbis, eo magis suspicandum censebat. Itaque vel nihil omnino de concordia agendum, vel si nulla, nisi in deditione, salus esset, nihil præpropere decernendum, sed mature ac solerter, quam tutissime fieri posset, rem conficiendam esse arbitrabatur. Ab hisce sententiis cum Baleonius dissentiret, multis deditionem suadebat, qui, ut ii, qui rei interfuere testati sunt, in hanc sententiam dicere est orsus.

Laurentius Theupolus Bragadeni sententiæ suffragatur.

Etsi ea est rerum nostrarum conditio, ut in quamcumque partem vertimur, ingens nobis sese periculorum facies objiciat; attamen summopere vereor, ne dum fortitudinis laudem captamus, audacioris nimium temeritatis pœnas demus. Ea enim, ut ego arbitror, vera fortitudo est, pro patria servanda nullum laborum, nullum periculorum genus perhorrescere. Sed lapsis ac perditis rebus, in summa desperatione occidentis civitatis involvi se potius ruinis malle, quam ad æquas concordiæ pactiones cum hoste descendere, id summæ temeritatis, ne dicam amentiæ, videtur. Quo loco res nostræ sint, nemo ignorat. Non milites, non tormentarius pulvis, non areæ, quibus potissimum arcium, atque oppidorum tuitio nititur,

Hestoris Baleonii oratio de urbe Turcis permittenda.

tur,

1571 *tur, nobis adsunt. Nec est, quod in hostium cunctatione quisquam sibi præsidium polliceatur; cum dies noctesque in singula momenta intenti, qua aditum sibi faciant, qua in urbem irrumpant, soliciti exquirant: milites vero ad eam, quam nostis, paucitatem redacti singulis locis adesse nequeant, ut maxime verendum sit, ne tandem improviso undique circumventi, hostili ferro pereamus. Sed ut hostis cunctatione, nostrorumque operibus urbis excidium per aliquot dies differri posse concedam, quisnam tot laborum exitus erit, cum arte nulla, nulla vi immensæ prope hostis potentiæ obsistere possimus; classisque legatis Messanam profectis, omnis auxiliorum spes adempta sit? Quid igitur superest, nisi ut paucos post dies cuncti hostium gladio contrucidemur? Utinam vero id, incolumi Tamasso, fieri posset; quis esset, qui id non summis votis exoptaret, atque ex animo posceret, angustumque hoc vitæ curriculum, pro religione ac pro Veneta Republica egregie pugnando, conficiendum non arbitraretur? Neque nunc profecto aut consilio, aut disceptatione opus esset. At cum nulla nobis spes reliqua sit, has fortissimorum ducum ac militum reliquias tot laboribus, ac vigiliis duratas servare; hos egregiæ fidei cives, innoxios infantes, matronarum pudicitiam tueri, id ego in primis reipublicæ conducere, ac religionis proprium esse reor. Huic sententiæ unum tantummodo, lubrica nempe, ac fallax hostium fides, objicitur. Metu hoc ne commovear, duo potissimum efficiunt: alterum eorum utilitatis ratio; quid enim ex incolarum cæde ac direptione emolumenti accipient? cum potius ad colendos agros, ad vectigalia augenda, ad varii generis opera exercenda usui illis esse possint: alterum, quod non parva exempla percensere possem, quibus in Pannonia, ac Græcia pacta servasse, strenuos atque acerrimos propugnatores nonnunquam donis oneratos dimisisse constaret. Ut vero nobis Italis, quibus infensiores sunt, fidem aut nece, aut servitute violarent, Græcis vero præstarent, e sententia minime decederem; atque id Dei Optimi Maximi gloriæ tribuendum putarem, ut tot infantium ac puerorum animi ab impia Mahumetis superstitione vindicarentur. Neque est, quod quis deditione aliquam nostræ existimationi ac famæ inuri notam arbitretur. Rhodus sex men-*

ses

ses a Sulimano, hujus Selymi patre, ingentibus cum maritimis, tum terrestribus copiis oppugnata, strenue ac fortiter Hierosolymitanorum equitum virtute defensa, cum frustra christianorum Principum subsidia implorasset, tandem necessitate compulsa, deditionem fecit; cujus leges exacte servatæ sunt, ac nemo christianorum Principum extitit, quin ejus casum summopere doleret, equitumque virtutem ac fortitudinem maximis laudibus efferret. Quod si cum iis ita præclare actum fuit, cur eadem nos quoque, ac majora multo non maneant? Vtramque obsidionem, utriusque oppidi arcium situm, tuendi artes si attentius intueamur, Rhodus situ, ac mœnibus Tamasso præstabat; quod prope tota mari obversa, triplici muro præcincta propinquior, atque ad subsidia excipienda opportunior esset. Illa sæpius militum, tormentarii pulveris subsidia, exercitu licet circumsepta, obtinuit; nobis semel tantum auxilia subvecta sunt: illa sex mensium obsidionem, intermissis nonnunquam certaminibus, passa est; urbs hæc tredecim menses, nullam requiem permittente hoste, oppugnationem est experta. Multo majores copiæ urbem hanc, quam Rhodum oppugnavere, quod sane hostium immensa ad stuporem usque opera testantur. Quid porro exhaustos per tot menses labores, vobis, qui tanto studio in hac tutanda civitate incubuistis, commemorem? An non decem editiores munitiones extruximus, quæ pro interiori muro nobis fuere? an non has fossas egesta humo sæpius perpurgavimus? aggeres protulimus? nova latera, ex quibus hostis offenderetur, confecimus? egregia certamina extra oppidum inivimus? hæc mœnia proteximus? egressi nonnunquam hostium stragem edidimus? tot ferocissimorum militum ingredi urbem conantium ingentes impetus excepimus, sustinuimus, repulimus? Dei Optimi Maximi ope atque auxilio tamdiu immensis prope copiis obsessi, continuata muralium tormentorum verberatione petiti, nihil de constantia ac virtute remisimus; atque, ut uno cuncta verbo complectar, nullum ærumnarum genus est, quod invicto ac pertinaci animi robore non subierimus. Et erunt, qui adhuc a nobis virtutem vigoremque animi postulent? Nemo profecto, nemo erit, qui, si res a nobis gestas æquo animi sensu emetiri velit, quidquid ab humano conatu, atque ingenio profici-

1571

sci

1571 *sci poterat, a nobis omnino præstitum esse non intelligat. Longiorem orationem tempus non exposcit, adspectus iste urbis; militum fame, vigiliis, labore squalidi vultus; mœsta hæc ac lugubris civium facies; cuncta denique deditionem suadere mihi videntur. Hæc cum mea sit sententia, si forte quid adversum statueritis, quamcumque fortunam alacer subire, ac pro Dei Optimi Maximi gloria, pro Veneti Senatus dignitate, cuicumque discrimini, præsentique letho vitam objicere paratus sum.*

Cum ita Baleonius perorasset, a ceteris, prout quisque in tantis difficultatibus permovebatur, varia in medium allata sunt. Aloysius Martinengius, licet a Baleonio non dissentiret; attamen si concordiæ leges abjicerentur, ejus erat sententiæ, ut, selectis ad pugnam idoneis, sauciis, ægrisque media acie constitutis, noctu eruptione facta, in hostes iretur, obstinataque contentione certando, neque inultum nostrorum sanguinem dimittendo, ingenti cum laude finis tot laboribus imponeretur. Ceterum cum tota fere nox diversis consiliis dicendis insumpta traheretur, tandem ea vicit sententia, quæ deditionem urbis decernebat. Postridie, qui fuit quarto nonas augusti, albis utrinque elatis signis, induciæ pactæ, ab armisque discessum: ut ad deditionis leges pertractandas bini insignes auctoritate viri cum amplis mandatis a Mustapha in urbem, totidem obsides in castra hostium a nostris mitterentur, convenere. Interea vero nihil de priori diligentia in custodienda urbe, ne Turcarum insidiis, ac dolis locus esset, intermittebatur. Horribili tormentorum fragore cessante, cui per tot menses cunctorum aures assueverant, ingens repente silentium obortum; stuporeque omnes defixi, ac veluti attoniti, de repentina, atque inopinata deditione varia animo circumferebant: plerisque mœstitia quædam, atque insuetus languor futurorum malorum prænuntius obrepserat, ut inter lætitiam, ac metum ancipites incerta quadam suspensione detinerentur. Postera die, prima luce Mustaphæ, atque Janizzerorum præfecti vices obtinentes, decem circiter servis stipati, equo vecti, armis ac vestibus auro & argento fulgentibus egregie ornati, per Adamantis aditum, obviam Baleonio cum scloppettariis aliquot procedente, urbem ingressi, honorifico hospitio excipiuntur: cibaria, omnibus fere in urbe consumptis, e ca-

Tamassienses deditionem decernunt.

è castris allata. Obsides ex Italis Hercules Martinengius, ex civibus Matthæus Coltus in castra mittuntur. A Mustaphæ filio splendide excepti, ad patris tentoria perducti, post multa benevolentiæ atque honoris argumenta, aurea veste donati, ad præfecti Janizzerorum tabernacula deduci jubentur.

1571

In urbe de pacis legibus actum, ac fere momento, cum omnia, quæ nostri peterent, ultro a Turcis impetrarent, deditio decernitur, & in scripta redigitur; quæ subsignata, ac sigillis munita, ad Mustapham mittitur. Is statim, obsidibus nostris præsentibus, jurejurando in Regis, suumque caput, atque Mahometis Alcoranum, more gentis, conditionibus subscripsit, impressoque sigillo firmavit. Summa hæc erat. *Ut in Cretam italici pedites cum armis, signis, impedimentis, Epirotæ quoque, & Græci cum familiis ac bonis, Turcicis navigiis perducerentur: Qui ex Græcis discedere nollent, iis vita, fortunæ, filii, ac conjuges ab omnibus injuriis immunes, tuto in christiana religione permanere possent, binaque illis templa, in quibus Græcorum ritu statas ceremonias, ritusque paternos celebrarent, permitterentur: Quina, quæ magis nostris collibuissent, ænea tormenta, totumque æs campanum asportandi jus esset: Qui ex Græcis decennio solum non verterent, ab omni pensione liberi essent.* Legibus utrinque firmatis, ex quindecim triremibus, quæ Arabametæ Juliæ Cæsareæ præfecto ad hortorum litora in anchoris stabant, sex; ex quadraginta vero varii generis navigiis, quæ subvectandis militibus, annonæ, atque militari apparatui ea æstate inservierant, quatuor; ad hæc hippagogas nonnullas Tamassi portum statim ingredi Mustaphas jubet, specie ad oppidanos, ac milites subducendos, re, quo tutius id, quod dudum concoquebat, exequi posset. Tertio nonas augusti a sauciis, atque ægris initium profectionis factum; quibus cum armis, ac sarcinis intra navigia exceptis, Græci cum familiis, Epirotæ cum suis bonis conscendunt; nostris nondum, qui corpore valebant, militibus, a retractorum aggerum custodiis discedentibus, ne Turcæ præfixos communi consensu in medio clivo limites transsilirent. Mirum profecto, spectatuque in primis dignum fuit, cum repente nostrorum obtutui sese hostilis exercitus objecit; nam ex tentoriis, vallo, sub-

Tamassiensis deditionis pacta.

 ter-

1571 terraneisque caveis ingens adeo Turcarum numerus in conspectum se dedit, ut circumquaque trium passuum millium spatio candentes turbines e capitibus extantes nivis nuper e cælo demissæ speciem intuentium oculis præberent. Admirationem auxere expansæ, ac leni clivo assurgentes viæ, quibus per strata verberatione loca iter sibi in urbem paraverant. Editæ munitiones, præalti aggeres, opera in fossis stupendo artificio extructa, quæ, ereptis ab hoste defensionibus, tuto a nostris antea perlustrari non poterant. Neque minori admiratione hostes capiebantur, exiguum propugnatorum numerum, macie confectum, tabidis membris ad armorum pondera sustinenda vix idoneum, tantum vivida animi virtute ac constantia potuisse, ut mœnium angustias adversus inexhaustas Selymi copias, immanesque tormentorum continuatos ictus tamdiu tutati fuissent. Eo vero demum aucta est admiratio, cum propius sese inferentes, tapetes, stragulas, vestes, bissum, pretiosioremque supellectilem humo imbutam, in aggeribus, ac propugnaculis inspexere. Atque cum ea vis virtutis sit, ut suo fulgore hostium quoque mentis aciem perstringat, ac vel ab invitis laudes exprimat, Turcæ, quamvis tantum in ea obsidione suorum roboris amisissent, usque ad sidera nostrorum fortitudinem, ac invictos ausus extollere, ad optime sperandum adhortari, neque quidquam de sui imperatoris fide hæsitarent, suadere nitebantur. An ea ex animo affirmarent, quod omnibus infensus Bassæ in nostros animus nondum patuisset, an dissimulatione uterentur, ne desperato prorsus consilio, obortam in plerisque de Turcarum fide suspicionem eximerent, incertum; id constat, vinum, variique generis obsonia, nullo pretio accepto, affatim militibus suppeditasse, sermonesque blandos adeo omnibus locis inseruisse, ut tot illatorum, acceptorumque vulnerum, cædium, injuriarum memoriam prorsus extinctam crederes.

Tamassienses Turcis diffidentes ad arma conclamant.

Verum dum ea, quæ ad concordiæ conditiones spectant, procurantur, res inopinata evenit, quæ cuncta fere interturbavit. Nocte etenim, quæ tertium nonas augusti subsecuta est, cum ex Turcis aliquot statutos transgressi limites, usque ad nostros sese aggeres, tamquam ingressum in

urbem

urbem tentaturi intulissent, in Andreucii hemicyclio primum, mox aliis in locis, a propugnatoribus ad arma conclamatum; momentoque ingens adeo strepitus est coortus, ea inter nocturnas tenebras omnium permixtio, ac confusio extitit, ut turbata omnia, abruptas deditionis leges, armisque rursus decernendum esse militum vulgus, non absque multorum lætitia, crederet. Verum qua major clamor, ac tumultus exaudiebatur, accurrentes Turcæ, auctoritate, adhortatione sævientem impetum reprimunt; blando sermone, excusationibus omnem ex nostrorum animis eximere suspicionem conantur; tandemque motu compresso, pacata omnia fuere. Nonis augusti summo mane milites naves conscensuri, relictis mœnibus, ad portum progrediuntur; Janizzeri in stationibus summo silentio succedunt, urbeque potiuntur: ab iis ne verbo quidem ullus ex nostris læsus fertur: nemo ex tot copiis, vel in bona, vel in corpora victoriæ libidinem expleturus per ruinas scandere in urbem ausus: ex triremibus tantum piratæ aliquot furtis assueti, nullo ordine, per maritimam portam ingressi, propinquas ædes diripuere. Eo rumore ad Bragadenum, & Baleonium perlato, statim per Nestorem Martinengium literas Mustaphæ perlegendas mittunt, quibus, ne quid adversus sancitam fidem in nostros agi permittat, petunt. Literis ab interprete perlectis, ob piratarum insolentiam maximam molestiam se percipere; quæ acciderint, se inscio atque invito evenisse; fidem persancte servaturum Bassa affirmat; illico ex urbe prædones expelli jubet, qui statim a Janizzeris fuste ejecti sunt, reliqua deinde mandata Martinengius exequitur. *Bragadenum* (inquit) *urbis præfectum, aliosque civitatis primores sub vesperum conscendere, atque itineri se committere statuisse; id antequam faciant, ad eum visendum, clavesque civitatis deferendas accedere cupere. Theupolum interea in civitate ad nostrorum res curandas mansurum*. Mustaphas hilari vultu, *Ex arbitrio accederent*, inquit; *quorum enim virtutem, ac fortitudinem præclaris editis facinoribus expertus esset, de facie cognoscere quammaxime optare; seque non modo apud Selymum, sed ad quascumque regiones adiisset, præclarum tantæ virtutis testem, ac præconem futurum. Cur vero Theupolus, quo cum ei vetus* ami-

1571

Nestor Martinengius cum literis ad Mustapham missus. Mustaphæ responsum.

1571 *amicitia intercedebat, accessurus non esset, mirari*, subdit: *attamen, ut sibi collibuisset, ageret.*

Hæc cum Martinengius renunciasset, post meridiem, hora diei vigesima, Bragadenus Baleonio comitatus urbe egreditur; eos Joannes Antonius Quirinus, Aloysius Bragadenus, arcis præfectus, Bragadeni nepos, Aloysius Martinengius, Eques Hastensis, atque alii subsequuntur. Equo omnes vehebantur, pedites scloppettarii armati, succensis igniculis, ad quadraginta stipabant. An a Mustapha accersiti, an sponte in castra iverint, incompertum est. Perhonorifice ad tentoria deducti: præfectus una cum Baleonio, ac reliquis insignioribus viris a dextra, lævaque de more gentis, binis Turcis subnixi, gladiis sepositis, Mustapham adeunt; scloppettariis vero ingenti Turcarum numero, qui pro tentoriis excubabant, septis, lychnos extinguere mandatur. Bassa perhumaniter Bragadenum, ac reliquos excipit; considere jussos, variis sermonibus benigne aliquantisper detinet. Dein culpandi ansam quærens, multa atque absurda percontatur; *Quis vadem, navigia in Cretam proficiscentia a Christianis detentum non iri, se constituat?* Hic præfectus, *nihil ejusmodi sibi verendum*, inquit: *interpositam semel fidem nunquam nostros fallere assuevisse. Verum si ita sibi videatur, unum, vel binos vades daturum*. Adsentitur Mustaphas; tum ex composito assurgens Arabametes, exclamat, obtestatur, se in Cretam iturum negat, ne in Christianorum captivitatem labatur. Hæc licet Janizzerorum Agæ, atque aliis purpuratis, præcipuisque Sangiacchis summopere displicerent; nemo tamen hiscere audebat. Bragadenus interritus magno semper animi vigore, solidis subnixus rationibus, respondit. Ac licet ex Mustaphæ verbis, ac vultu quid mente agitaret, satis appareret, præsensque lethum prope oculis nostri cernerent, nihil demisse agunt, partamque tot egregiis gestis gloriam ne verbo quidem, abjecto, atque libero homine indigno inficiunt. Tandem cum nihil æquitati consonum crudeli obtendere consilio posset, ad commentum confugit. Adversus fidem, ac jusjurandum præterita nocte ducentos captivos Turcas a nostris in arce interemptos conqueritur. Falsissimum, atque studiose inventum facinus Bragadenus audacter,

Mustaphas ansam culpandi Christianos quærit.

Mustapha callidum commentum.

con-

conſtanterque negat. Tum irarum œſtro percitus Muſtaphas omnes ſtatim vinciri jubet. 1571

Muſtaphas Bragadenum & alios vinciri jubet.

Extemplo Turcæ, injuſſi cædem noſtrorum repente facturi, irrumpere nituntur. At Muſtaphas ſæviores, quo tardiores pœnas ratus, dum ſinguli manus ad terga revincti necem expectarent, milites ſummoveri, tres e Græca nobilitate cives, atque obſides ſolvi, a dextroque latere ſecedere, ſibi ante pedes Bragadenum ſterni imperat; bis terve cervices exerere, atque adſtanti, evaginato acinace, militi jam jam caput amputandum præbere jubet. Ille impavidus, nullo edito timoris ſigno, intrepide offert; ſed majoribus contumeliis, atrocioribuſque pœnis ſervando, auriculas ambas præcidi mandat; ut reliqui ſtatim in fruſta ſecentur, præcipit; extra tabernaculum abſtracti, ſinguli vicenis acinacibus, indigno tot fortiſſimis præfectis letho, contrucidantur. Eodem momento inauditæ perfidiæ, ac proditionis exemplo, Itali quotquot, ac Græci in caſtris erant, inter quos plerique viſendi ſtudio eo ſe contulerant, diſcerpti, ac interempti ſunt. Haud abſimilem oppidani caſum ſubiiſſent, ni Janizzeri cuſtodias obeuntes obſtitiſſent. Eo patrato facinore, ingens clamor, atque ululatus in univerſo exercitu, lætitiæ certus index, excitatur, qui ad eos, qui jam naves conſcenderant, reliquoſque perlatus, ſingulis miſerandum præſagientibus exitum, inſuetum terrorem incuſſit. Neque eventus triſtem mentibus objectam imaginem fefellit: qui in navibus erant, partim ad tranſtra ablegati, partim, ademptis armis, detenti. Qui adhuc conſcenſuri in circumjecto litore conſtiterant, fuſte ac acinace in lintres detruſi; bona cuncta, ac ſepellex direpta. In urbe triginta circiter Itali cum primum impetum evaſiſſent, ſecreto Turcarum aliquot, quos lucri cupido illexerat, captivitati ſe addixere, adverſus Muſtaphæ edictum, quo, ne privatus quempiam captivum faceret, vetabatur. Is enim prædam omnem ad Selymum deferre, atque ingenti captivorum numero decorato triumpho ingredi Byzantium ſtatuerat. Eamdem, qui jam naves ingreſſi fuerant Græci, cum eorum familiis, fortunam ſunt perpeſſi; licet ſtatim, penſione ſoluta, evaſerint.

Christiani a Turcis necati & in ſervitutem redacti.

Laurentius Theupolus Muſtaphæ juſſu ſuſpenſus.

Poſtridie mane Laurentium Theupolum in editiore Amathi munitione Muſtaphas ſuſpendio necari jubet; qui eadem,

 quam

1571 quam in obsidione constantiam præsetulerat, interitum subiit. Pari lethi genere senior Epirotarum præfectus extinctus. Inde a privata ad publicam crudelitatem transgressus, defunctorum cadavera, quæ in majori basilica divo Nicolao in publico foro dicata christiano ritu tumulata fuerant, e sepulchris extrahi, eorum ossa infringi, canibusque exponi, divorum imagines divelli, aras dirui, sacra vasa comminui imperat, totamque superstitioso gentis ritu dealbatam ecclesiam e Christi veri Dei templo, Mahometis meschitam effecit. Iis peractis, septimo idus augusti cum copiarum parte victor, ordinata acie, summoque militum silentio, urbem ingreditur; sanguinem adhuc, cædes, ac perfidiam spirans phanum adit; dein quæ ad civitatem regendam pertinent, disponit. Edictum, vitæ, bonorum, ac filiorum amissionis propositis pœnis, pronunciat: arma cujuscumque generis ad se deferantur: quicumque Italos in suis domibus habeant, ni nomina in tabulas publicas referant, iisdem pœnis subijciantur: Græcis arma adempta; Itali captivi a Turcis occulto in castra perducuntur.

Mustapha in Bragadenum immanis crudelitas.

Ceterum cum Mustaphas duodecim dies in tentoriis Bragadenum detinuisset, atque sæpius impudenter, ut, christiana ejerata religione, mahometicam sectam amplecteretur, necquicquam suadere conatus esset, tandem vita exuere inaudito tormentorum ac sævitiæ genere constituit. Decimo sexto kal. septembris ad eam civitatis regionem, quam muralibus tormentis hostes quassaverant, perductum, atque in fossas emissum, singulis locis, qua mœnia verberata fuerant, oppletum humo cophinum ex imo ad summum, atque ex summo ad imum deferre, penesque se transeuntem deosculari terram jubet. Mox extra urbem via ad portum deferri, lintreque, quo triremes constiterant, devehi præcipit. Ibi in sella considens, ac vinctus triremis antemnæ appensus, sublatusque miserando spectaculo universæ classi, ac præcipue captivis fuit. Inde pedibus a porta maritima per latam semitam, qua recta ad forum itur, ex prætorii umbone, cui tota ea via subjecta est, Mustapha inspectante, umbella purpurea, qua tectus illius tentorium ingressus fuerat, perducitur, compluribus ad crudele, atque insuetum spectaculum in-

1571

Bragadeno vivo pellis, Mustapha spectante, detrahitur.

Bragadeni insignis constantia & religio.

invisendum confluentibus. Cum in forum ventum esset, vestibus exuto, manibus, ac pedibus vincto, facie in dimidiatam conscelerarorum columnam obverso, Mustaphæ jussu, qui diræ crudelitatis spectator esse voluit, pellis vivo detrahitur. In iis acerrimis cruciatibus incredibilis viri constantia ac fortitudo extitit. Non querelas, non gemitum fædissimus tortor expressit; eximia in Deum pietate, Christi humani generis Servatoris amore, cujus opem atque auxilium continenter implorabat, confirmabant; ora in ejus tantum nominis frequenti invocatione solvebat; neque spiritum, donec ad umbilicum perveniretur, efflavit. Cum eo ventum esset, in divinas laudes, ac preces fusus, invictam animam Deo immortali reddidit, humanasque mortalitatis exuvias æterna ac beata vita commutavit. At barbarus horribili tormentorum genere excarnificatum, ac lacerum fortissimum virum propriis spectasse oculis non contentus, in defunctum quoque sævire voluit. Funi, cui vexillum in foro illigatur, appensum, feris cadaver objecit; cutem palea infartam, viventis instar, vaccæ impositam, per urbis semitas umbella in ludibrium tectam circumduci voluit; mox triremis antemna sublatam, Ciliciæ atque Syriæ litoribus ferali spectaculo exhibito, Byzantium detulit; ut nullus fere esset locus, in quo crudelitatis, ac perfidiæ ipsius impressa vestigia non inspicerentur. Is exitus Marci Antonii Bragadeni, Tamassi præfecti, fuit, cujus ingenium, fortitudinem, constantiam hostes quoque ipsi sunt admirati. Causæ, quæ ad immane hoc scelus Mustapham impulerint, variæ afferuntur. Sunt qui ingentes in ea oppugnanda civitate suorum cædes efferatum, novo vindictæ genere ultum affirment. Sunt qui diripiendæ urbis spe, in qua magnos divitiarum thesauros congestos esse percrebuerat, frustratos, ac furentes milites, execrando facinore delinire voluisse contendant. Demum nonnulli ista prodidere, nutantem barbari animum tum demum ad facinus impulsum fuisse, cum purpurea veste indutum, umbella tectum, armatisque militibus stipatum, specie potius victoris, quam victi, ad ejus tentorium progredi præfectum intuitus, in ejus responsis nihil humile, nihil abjectum, uti sibi suaserat, animadvertisset. At si quis hac in re conjecturæ locus

1571 eſt, præmeditato conſilio barbarum rem aggreſſum fuiſſe crediderim, tum quod ante urbis deditionem ad fidem frangendam, uti multi poſtea tradidere, proclinatus eſſet; tum quod non in unum tantum, paucoſve, ſed in omnes eodem tempore ſævierit; non ætas, non ſexus, non conditio ab effera rabie immunis fuerit. Neque enim veriſimile eſt, ex concitato animi impetu ea, quæ narrata ſunt, effluxiſſe. Id certe conſtat, indignum Turcis quoque ipſis facinus viſum fuiſſe, ut plerique eorum non abſque cauſa Baſſam eo præcipitem deſcendiſſe, captivorumque interfectorum commentum veritate non carere arbitrarentur. Verum haud multo poſt, confecto crimine comperto, perfidiam illius, crudelitatemque deteſtati, omnium maledictorum, ac probrorum genere inceſſere, Bragadeni immeritam necem lachrymis proſequuti ſunt.

Hæc Tamaſſi, celeberrimæ in Cypro urbis, expugnatio fuit. In ea ex noſtris partim intra, partim extra mœnia, præter inſigniores præfectos, Italorum militum duo & octingenti, Græcorum tria millia periere. Ex Italis ſeptingenti, ex Epirotis ſexaginta captivi in hoſtium poteſtatem pervenere. Græci octingenti in urbe manſere. Hoſtilium tormentorum ictus centum ac quinquaginta millia numerati feruntur; quod mirum videri non debet, ſi quis quinque ac ſeptuaginta dierum continuatam verberationem, initio ſexaginta quinque, mox octoginta machinis fuiſſe intellexerit; ut ſi cuilibet tormento triginta in ſingulos dies ictus tribuantur, multo majorem quoque numerum conficiant; idque indubiæ rei adſtipulatur, quod tum ex ruinis ac ruderibus, tum ex foſſis atque ædibus erutæ pilæ ferreæ ſupra centum ac quadraginta millia in forum illatæ ſint. Hoſtium defunctorum numerus licet certo iniri non potuerit, attamen ſupra ſexaginta millia vel ex Turcis ipſis fuiſſe conſtat; nonnulli octoginta millia affirmant, quorum quarta pars morbis, laboribus, vigiliiſque interierit. Neque ob id hoſtium copiæ, affluentibus undique e Cilicia, Syria, finitimiſque regionibus, ad opulentiſſimæ urbis famam, mortalibus, imminui viſæ ſunt: cum, deditione urbis facta, ducenta cujuſvis generis hominum millia, quorum centum ac viginti arma geſtarent, uti ſpe-

Turcarum numerus in Tamaſſi oppugnatione interfectorum.

cta-

æ fidei viri testati sunt, in exercitu recenserentur. Agre- 1571
is vero hominibus partim ad rura dimissis, partim ope-
s una cum Græcis, qui in urbe permanserant, destina-
fossas, terra egesta, perpurgari, humum complanari, mu-
ones atque aggeres dirui Mustaphas præcepit. Quæ omnia
draginta dierum spatio perfecta sunt. Interea missione
rcitui permissa, milites navigiis impositos in suas regiones
ortari jussit. Mussaferrum Bassam cum equitum manu Leu-
æ, Frambularum Rhodium cum sex circiter peditum mil-
s Tamasso præfecit. His peractis, octavo kal. octobris,
tuor triremibus Cypri custodiæ relictis, cum reliquis præ-
onustis, nobilissimi regni victoria ovans ac tumens, By-
tium contendit.

Finis Libri Decimi.

EPI-

1571

EPITOME.

Foederata Christianorum classis Messana solvit. In ejus conspectum classis Turcica ad Echinadas venit. Atrox praelium commissum est. Dubio certamine per aliquot horas pugnatum. Tandem justa victoria foederati potiti sunt. Ingens praeda ex foedere divisa. Vergente in hyemem autumno, Joannes Austriacus Messanam, Marcus-Antonius Columna Romam reversi sunt. Veneti Malgaritinum in Epiro occupatum direptumque, solo aequavere. Soppotum a Turcis relictum, ab Epirotis incensum est. Leucadis expugnandae consilium irritum cecidit, nostris terra marique male habitis, ac cum aliquo damno, majorique periculo discedere coactis. Pius V. Romae importuno christianae reipublicae tempore decessit. Gregorius XIII. Pontifex Maximus est salutatus. Hispani per otium cunctando adultam aestatem transegere. Ad Rhizonicum sinum Neocastrum cum Sarra Martinengio Sebastianus Venerius aggressus, multiplici accepta clade, oppugnationem deseruit. Joannes Austriacus Hispanicam classem Venetae conjungere, obortis inter Hispaniae, & Galliae Reges suspicionibus, aperte abnuit. Veneta classis & pontificia, missis ab Austriaco aliquot Hispanorum navigiis aucta, Corcyra solvit, cum Turcis congressura. Uluzzalius Christianis obviam factus. Ipso primum mirificis artibus pugnam declinante, deinde, cum id ille non posset, Marco-Antonio Columna, quam ob rem incertum, cessante, rei praeclare gerendae, profligandique hostis occasio e manibus elapsa. Joannes Austriacus, Regis jussu, Hispanicam classem foederatae conjunxit. Uluzzalio detrectanti frustra a foederatis pugnandi copia saepe facta est. Omnia sana consilia Hispanis turbantibus, tempus gerendae rei consulendo insumptum. Navarini tandem in Peloponneso expugnatio decreta, atque Alexandro Farnesio, Parmae Principi, demandata. Vix prima ad opus expedita fuerant, cum Hispanis, Veneto frustra secus suadente, incepto desistere visum est. Austriacus Messanam reversus. In Illyrico Clissa, & Macarsca irrito successu tentatae sunt. Ascrivii obsidionem Turcae meditati, munitionem praevalidam ad Rhizonici sinus ostium excitavere. Hanc Jacobus Superantius captam & direptam, a fundamentis, suffoso cuniculo, disjecit. Pax inter Turcas ac Venetos sancita. Pontificis animus ob id commotus, Nicolai Pontii legatione delinitus est.

HI-

HISTORIARUM VENETARUM ANDREAE MAUROCENI LIBER UNDECIMUS.

1571

Is, quæ varia atque acerba Tamaſſo contigere, longiore opere exaratis, ad alia, quæ memorandum in omnem poſteritatem hunc annum effecere, nos inſtitutum opus vocat. Jam fœderati imperatores univerſumque fere, ut diximus, claſſis robur Meſſanam appulerant; cum Joannes Andreas Auria, Alvarus Bacianus Sanctæ Crucis Marchio, ım Hiſpanicarum manu, ac paulo poſt Antonius Canalius, : Marcus Quirinus legati cum duabus ac ſexaginta Cretenſius ſupervenere; recenſitaque claſſe, ducentæ ac viginti tri:mes, galeatiæ ſex, naves vigintiquinque, minora navigia ɔmplura inventa ſunt. Marco Antonio Columna, ac Seba:iano Venerio in concilium a Joanne Auſtriaco vocatis, cui ıuguſtinus Barbadicus legatus, major etiam Commendator 'ompejus Columna, interfuere, in Corcyram iter communi con-

Fœderatæ claſſis navigiorum numerus.

1571 consensu decernitur, ut loco valde opportuno ex hostium progressu, atque ex rerum eventu consilia caperentur. Lustratis copiis, nullo gentis discrimine, ordinariis singularum triremium militibus, centum extra ordinem scloppettarii adjunguntur. Exinde ad Divinum Numen propitiandum solemni ritu supplicationibus habitis, cuncti cælesti,. Divinoque pane refecti, in vota, precesque effusi, faustum iter ac victoriam de hoste a Deo Optimo Maximo efflagitant; denuoque præcipuorum ducum ac præfectorum concilio coacto, de fœderatis viribus, de Turcarum classe, deque tota belli administrandi ratione differitur. Tres fœderati imperatores, Major Commendator, Joannes Paulus Odescalcus, Pontificis internuntius, Franciscus Maria Urbinas Dux, Paulus Jordanus Ursinus, omnes in eamdem sententiam conveniunt, ut quamprimum prælio cum hoste decernatur, quem ad Gomenicias detineri, certis rumoribus perferebatur. Itaque quintodecimo kalen. octobris Messana cum classe, ita ex militari disciplina instructa, atque ordinata digrediuntur, ut si se occasio daret, cum hoste egregia victoriæ spe confligi posset. Ioannes Cardonius, Siciliæ Prorex, cum octo triremibus anteibat; tum Joannes Andreas Auria cum tribus ac quinquaginta primam aciem obtinebat; mox tres imperatorias una ac sexaginta subsequebantur; inde Augustinus Barbadicus legatus pari cum Auria numero incedebat: postremum triginta triremium agmen Alvarus Bacianus ductabat. Atque ita procedebant, ut in prælio conferendo Cardonii triremes sese utrinque intra extremas acies reciperent; primum agmen mari circumductum dextri cornu locum obtineret, cujus exterius latus Auriæ, interius Siciliæ prætoria clauderet: Barbadicus vero in terram flectens lævum cornu tueretur; quo in medio Antonius Canalius, in lateribus Marcus Quirinus, Barbadicus consisterent; mediam aciem Austriacus, Columna, ac Venerius cum imperatoriis tenerent. Latera hinc regia, & Genuensis prætoria, inde Aloysii Requesenii, Majoris Commendatoris, & Sabauda fulcirent. Quartum agmen aliquantisper extra ordinem summotum in subsidiis esset. Majores vero Venetæ triremes reliquam classem quingentos circiter passus eo ordine antecedebant, ut Francisci Duodi prætoria, & Jacobi Gauri quinqueremis mediam

Fœderatorū classis ordo.

aciem

aciem; Andreæ Pisauri, & Petri Pisani dextrum cornu; sinistrum Antonii, & Ambrosii Bragadenorum quinqueremes prægressæ, classi universæ pro munimento essent: cunctæ vero naves, Carolo Davalo, atque Nicolao Donato ducibus, milite, commeatu, bellicoque apparatu onustæ Corcyram præmissæ fuerant.

1571

Eo ordine instructa classis in Salentinos, inde ad Sunium promontorium est delata; ibi vel reflante vento, vel quod Austriacus triremes aliquot Tarentum ad milites subducendos miserat, Venerius vero copias ab Atriensi Duce coactas, octingentosque Toralti præfecti milites expectabat, cum aliquantisper substitisset; sexto kalen. octobris Buthrotum, postridie Corcyram pervenit: ad Cassiopeumque promontorium, jactis anchoris, constitit: ibi ab Gildandradio, qui cum Joanne Baptista Contareno Zacynthum usque ad res hostium explorandas se intulerat, hostium classem Naupacti comorari, Uluzzalium cum navigiis octoginta Methonem profectum fuisse, cognitum est. Illico quid eo rerum statu faciendum sit, consulitur: in diversas partes præconsultores scinduntur. Quidam recta proficiscendum, prælioque decernendum; alii in Selymi ditiones impetum faciendum, opugnandam arcem aliquam, aut oppidum censent. Erant qui Pylum (quod hodie *Navarinum* vocant) invadendum arbitrarentur; eo expugnato, ac Methone in discrimen adducta, cum hoste sinu abstracto certiore spe dimicari posse. Huic sententiæ, qui a certamine ineundo abhorrebant, in primis adstipulabantur. Constat enim cum ad Hispanorum aures insusurratum esset, nautici panis eam, quæ ferebatur, copiam non adesse, ansam inde a prælio Austriacum deterrendi arripuisse: qui cum Venerio, ac Barbadico per Marcum Antonium Columnam significasset, ob annonæ angustiam, atque hostilis classis discessum, satius sibi videri, Margarittinum, aut Suppotum, vel Neocastrum tentari; ab iisque responsum esset, in duos menses panem suppetere, proinde in Hellespontum usque persequendos hostes: tum Columnam subjecisse, terminum itineri figerent; si secus facerent, Austriacum commeatus inopiam veritum, Corcyra non moturum: nostros, re consultata, ut in Cretam usque iretur, petiisse: *Summopere cavendum esse, ne, autumno prope in hyemem vergen-*

Fœderatorũ ducum consultatio.

1571 *gente, maris tempestatibus ac jactationibus ea classis temere objiciatur, cui totius christianæ reipublicæ robur ac vis niteretur; cum præsertim in hostili regione depugnandum esset, in qua tot triremibus ac navigiis non portus, non tutas stationes ultra Zacynthum futuras: ex ultimis Hispaniæ oris triremes advenisse, quibus longinqua peragranda essent maria, antequam sæviente hyeme, se in suas regiones, opportunaque loca reciperent. An vero adeo sibi certam victoriam pollicerentur, ut neque classis Turcicæ numerum, nequæ vires, neque dubiam fortunæ aleam expenderent? tuta consilia dubiis atque ambiguis anteferenda, neque momento rerum summam, specioso potius, quam maturo ac solido consilio, dubio marti credendam.*

Sebastiani Venerii & Augustini Barbadici ad prælium committendum adhortatio.

Verumtamen Sebastianus Venerius & Augustinus Barbadicus, omnes moras tollendas, atque adversus hostem eundum statim, censebant: *Hoc uno fœderis tanto studio ac labore confecti decus niti: non longe Turcicam classem esse brevi, inito prælio, tot clades, atque injurias sarciri posse: an ideo fœdus ictum, ut inerti cunctatione Turcarum victorias, Christianorum cædes ærumnasque spectarent? Cyprum jam in eorum potestatem pervenisse, Cretam, aliasque insulas vastasse, oppida pleraque, atque urbes Epiri occupasse. An expectandum, ut in sequentem annum, cum maritimis, tum terrestribus viribus aucti, insolentioresque facti, exitium universæ christianæ reipublicæ minitentur? Cur igitur classem tot laboribus, immensa auri vi, triremibus, navibus, commeatu, tormentis instruximus, cujusmodi neque patrum, neque avorum nostrornm ætas vidit? Cur in ea Europeæ militiæ florem imposuimus? Cur tot insignes viros ex remotis regionibus in hanc præclaram militiam ascivimus, si pugna detrectatur, si, nulla re egregie administrata, inglorii discessuri sumus? Hiccine exitus fœderis summa totius christiani orbis expectatione celebrati? Principes legationibus defatigavimus; populos novis vectigalibus, ac pensionibus exhausimus; auri, atque argenti immensam prope vim effudimus, ut huc tot conatus, ac labores deciderent? Quid cunctando, nisi hostium audaciam ac fastum augemus, nostrorum animos ac spiritus deprimimus? Certe si alias unquam,*

hoc

1571

e tempore potissimum, cuncta ad certamen hortantur, im-
lunt; militum pugnam deposcentium ardor, hostium nihil
smodi opinantium securitas, nostrorum numerus auctus,
rum ob eos, qui in Cyprum confluxere, imminutus; de-
m hæc navigia, hæ triremes neque firmitate, neque præ-
ntia cum Turcicis conferendæ. Nec vero ii audiendi
t, qui hac anni tempestate oppidum aliquod, aut ur-
n invadendam putant, cum & longiori opere & mora
ligeant, neque ingentem hanc classem diutius detinere e
communi sit. Quid porro id ad totius rei summam colla-
um arbitramini? Bellum cum eo hoste gerimus, qui co-
s, commeatibus, classe abundat; cui ex immenso fere,
em terrarum possidet, tractu semper nova adjumenta sup-
unt; cujus vincendi nulla alia ratio est, quam si mari-
o prælio illius potentia ac fastus infringatur. At du-
s belli eventus, incerta fortunæ alea? An non ea
lum suscipientibus in mentem venerant, cum poten-
imo hoste certandum, bellique casus subeundos esse?
jam Pertaus iter Byzantium versus arripuit. Se-
r ab exploratoribus accepimus: lætus Turca, captivis
edaque onustus, tardo gradu incedit. Ut vero itine-
se committat, neque illum assequamur, generosi sal-
s conatus laudem a cunctis feremus; ictæ societatis
stimationem, decusque retinebimus. Quod si in Cre-
n usque progrediendum erit, agrestium tumultu com-
sso, insula confirmata, hostium, qui jam ad illam
belant, spiritus obtundemus. Sed quid de Creta mo-
? cum ea nobis optio data sit, ut vel confligendo
mortalem nominis gloriam cum totius reipublicæ chri-
inæ utilitate conjunctam comparemus; vel pugnam ab-
endo, hoc quidquid tanto studio collectum est vi-
m, cum summo dedecore, atque ignominia contera-
s?

Hæc licet vehementi oratione a Venerio, ac Barba-
o differerentur, attamen tanti non erant, ut, qui se-
s sentirent, a sententia decederent, Ob id cum nihil
ti, discrepantibus sententiis, statueretur, mediam viam
ri placuit; ut in Cephaleniam navigationis cursus diri-
gere-

1571 geretur, indeque e recens de hoste allatis nuntiis firmiora consilia caperentur. Itaque pridie kalen. octobris, Corcyraeo freto trajecto, ad Gomenitias viginti a Corcyra passuum millibus se contulere. Ibi adverso vento triduum subsistere coacti, ab Austriaco lustrata classe, singillatim remiges, tormenta, ac copiae recensentur; die noctuque continenti sclopporum displosione milites virtutis periculum faciunt. Eo in exercitationis genere cum ingens sulphurei pulveris vis efflueret, una die ducentis circiter cadis insumptis, in temere excutientes edictum, gravissimis propositis poenis, pronunciatur. Dum vero omnia ad iter comparantur, res accidit, quae ingentia coepta pene cuncta interturbavit. Nam in Andreae Calergii, Cretensis trierarchi, triremi a Mutio Tortona, regiae cohortis, quae sub Sanctae Florae dynasta merebat, praefecto viro turbidi atque inquieti ingenii, contentione atque certamine exorto, cum dissonus clamor ad Venerii aures, qui non longe aberat, pervenisset, statim suae triremis ductorem mox maris magistrum, ac socios nauticos ad tumultum sedandum, ferocesque Mutii ac militum compescendos spiritus mittit. At is, pugno in os ministri impacto, concitatos milites in reliquos acuit, contumeliis insuper, ac probris onerat, neque Veneto nomini parcit. Nonnulli ex comitibus vulnerati, sanguineque respersi Venerium extemplo adeunt. Ille indignum imperatoris nomine, indignum Reipublicae majestate facinus, intolerandumque arbitratus, in classe sibi commissa pessimo exemplo inulta haec perpetrari, ut reliquorum in posterum temeritatem severitate disciplinae reprimeret, praefectum ac socios comprehensos, suae triremis antemnae suspendi imperavit. Ea re vehementer commotus Austriacus, irae impatiens fremere, violatum imperii jus, praereptam auctoritatem, in sibi subjectos, ipso insciente, saevitum; id nequaquam passurum.

Mutii Tortonae & sociorum audacia.

Mutius Tortona & socii Venerii jussu antemnae suspenduntur.

Itaque statim concilium suorum indicit; Columnam advocat; sententias exquirit. Cuncti Venerii factum detestantur; imminutam auctoritatis majestatem, proculcatam dignitatem; tantam rem inultam non permittat. Aloysius Requesenius, ac Joannes Andreas Auria acres illi in Venerium stimulos addunt. Tum Austriacus, quid sentiret, a Columna

Joannis Austriaci ob Mutii necem perturbatio.

1571

mna petit. Is ad deliberandum tempus postulat, mora interjecta, leniri ejus animum posse ratus. Barbadicum statim convenit; quæ agitata sint, in concilio exponit, turbata omnia, neque ex eo portu exire, neque hostem insequi amplius Austriacum velle; temperare se iras adnixum, culpam in præfecti ac Hispanorum insolentiam contulisse: at ne exigua scintilla incendium cuncta arsurum excitaretur, vereri. Barbadicus negotium prius cum classis legatis, atque Francisco Duodo quinqueremium præfecto communicat. Omnes Columnam adeunt, orant, obtestantur: Austriaci mentem ad saniora consilia flectere nitatur; ne immortalem sibi paratam gloriam levi momento corrumpat; ne christianam rempublicam, quæ universa ex eo eventu pendeat, deserat; ne privatas injurias publicis a communi hoste illatis anteponat. Ni Austriacus acquiescat, neque de communibus rebus cum Venerio agere amplius velit, ex eorum saltem aliquo, quæ ab ejus concilio decernantur, intelligat, remque totam Senatus judicio permittat. Columna regium juvenem aggressus, incredibili ingenii dexteritate atque prudentia lenire conatus, qua ratione, qua prece, qua suasionibus tantum effecit, ut æstuantem animum mitigaret: ut vero cum Venerio consuleret, aut ageret, adduci non potuit. Inde per Augustinum Barbadicum legatum cuncta agitabantur, cujus temperatum ingenium, magnoque rerum usu comparata prudentia, difficillimo tempore incredibili Reipublicæ usui fuit. Erant in eo viro cuncta, vel corporis, vel animi bona præclara atque eximia: procera, & augusta species: decorus totius corporis habitus, suavitatem majestate quadam mixtam præseferens: vividus in vultu, atque oculis vigor. Has corporis dotes animi virtutes æquabant. In consiliis capiendis prudens, in exequendis solers; mira in magnis rebus pertractandis prudentia, ingenii flexibilitas singularis, quæ illi omnium benevolentiam, ac gratiam conciliaverant. Is itaque cum nihil conducere Reipublicæ jam tum consilii altitudine intelligeret, quin ut omnia contentionum semina tollerentur, animique invicem ad magnas res conficiendas coalescerent; in eo conatus omnes, ac nervos adhibuit, atque ad præclaram, de qua dicturi sumus, victoriam con-

Marcus Antonius Columna Austriaci animum lenire nititur.

Augustini Barbadici elogium.

1571 ſequendam fundamenta jecit . Eo turbine diſcuſſo , nutantes ſpes noſtrorum erigi cœptæ , atque hæc nocte , quæ quintum nonas octobris ſubſecuta eſt , hora decima , peracta.

Eodem tempore ex Gildandrada, ac Joanne Baptiſta Contareno , qui ad hoſtium res explorandas a Sunnio promontorio digreſſi fuerant, affertur , centum ac quinquaginta turcicas triremes in Naupacti ſinu commorari ; Vluzzalium cum quinquaginta ad panem nauticum importandum Methonem profectum ; lethales per univerſam hoſtilem claſſem morbos graſſari . Tum in altum e portu chriſtiana claſſis evehitur : in digreſſu Auſtriacus Venerio ſignificari præcipit , Leucadem ſibi tentandam videri : ille in ſententia perſiſtendum reſpondet , arceſque in Corinthiaci ſinus faucibus ſitas oppugnari, ut inde prælio decerneretur, oportere. In Cephaleniam obverſis velis , tertio nonas octobris in Viſcardi , pridie nonas in Vallis Alexandriæ portum ventum eſt . Ibi a Paulo Contareno, Zacynthi prætore, per recentes nuntios , quæ nuper de hoſtium claſſe allata fuerant , confirmantur . Sub veſperum ex Vallis Alexandriæ portu Petalam verſus motum , ut inde in ſinum ad faucium arces inſpiciendas mitteretur. Mane nonis octobris , exoriente ſole , ad Echinadas ſcopulos , qui hodie *Curzolares* vocantur , perventum ; inde hoſtilis claſſis in conſpectum ſe dedit . In ea triremes ducentæ ac triginta , biremes ſexaginta numerabantur, licet Vluzzalium , nuntiis e Zacyntho allatis , abeſſe atque minori ob id numero noſtri conſtare credidiſſent . Haud abſimilis quoque Turcas error deceperat , quod Caracoza , qui ad claſſem fœderatorum explorandam uſque in Viſcardum portum ſe intulerat , adnumeratis triremibus ſexaginta deeſſe , reliquas parum inſtructas procedere nuntiaſſet . Quibus permotus Halis e ſinu Corinthiaco proficiſci , Cephaleniam uſque progredi , fœderatoſque adoriri ſtatuit : in mandatis enim a Selymo habuerat , ut quacumque ratione cum chriſtiana claſſe confligeret ; ſi ſecus nequiret , in Adriaticum quoque ad eam invadendam penetraret . Regiis juſſis accenſum Baſſæ animum, non minus partæ a reliquis purpuratis terreſtris victoriæ , claraque trophæa excitabant ;

Turcica claſſis in Chriſtiana conſpectum venit, & ejus numerus.

bant; esse non parum suo decori ademptum existimans, si tam propinquam praeclare rei gerendae, penitusque exuendi maritimis viribus Christianos opportunitatem elabi per socordiam sineret; quamvis non deessent, qui vel penitus in ejus sententiam non descenderent, vel ei palam adversarentur.

1571

Scillocus dissuadet prælium.

Scillocus multis a pugna ineunda dehortari rationibus nitebatur, quibus & rerum maritimarum usus, & gravis senio ætas haud parum ponderis addebant. *Cur enim in summam belli aleam tot egregias eo anno partas victorias demitterent? An non satis gloriæ comparatum? an non undique terra, marique devictos hostes? Nobilissimum Cypri regnum in potestatem redactum; Cretam, Cytheram, Corcyram, aliasque insulas direptionibus atque incendiis deformatas; usque in Adriaticum sinum penetratum; Olchinium, Antibarim, Dalmatiæ atque Illyrici complura oppida capta. Cur fortunam, quæ votis hucusque adspirasset, experiri rursus vellent? absque certamine, ac periculo debellari hostes posse, qui non animorum nexu, sed metu Selymi, potentissimi Regis, tantum continerentur: Byzantium contenderent, optimam prædam, exuviasque hostium Regi referrent; nullo adhibito conatu, mora tantum hostium vires debilitari, ac frangi posse. Cur certa dubiis, cur explorata ambiguis commutarent? Sæpius, immutata fortuna, victores e victis evasisse; sæpe parva manu ingentes copias fusas; quandoque, desperata salute, impavidos ad victoriæ fastigium evectos. Minime vereri, si Selymus hoc anno præclare gesta plene cognosceret, impetum illum animi compressurum, neque ancipiti eventu certa trophæa, optataque gaudia interturbaturum*. In hanc sententiam ferme Scillocum loquutum fuisse ferunt. At Pertaus, gravis annis, atque occulto Halis gloriæ æmulus, ancipiti sermone neque probabat certamen, neque detractabat, seque in omnem eventum vel culpæ immunem, vel gloriæ consortem servabat. Verum Halis Selymi jussu, Pialis anno superiore ob pugnam prætermissam ignominia, Caracozæ archipiratæ consiliis certa victoriæ spe inflammatus, omnem cunctationem amovet: milites ad pugnam conserendam hortatur, impellit, incendit: *Ad certam*

1571 *tam prædam irent ; quos toties vicissent , in fugam verterent : triremium numero , copiis , tormentis inferiores hostes esse : truces vultus , praeferocem impetum non laturos.*

Cunctis ad pugnam expeditis, novo remigum delectu , ac senis millibus equitum ex proximis Aetoliæ , Acarnaniæ , & Peloponnesi præsidiis deductis , confirmata classe , idoneum nactus ventum , e Corinthiaco sinu digreditur , sinuosaque fronte in dimidiatæ lunæ similitudinem formata acie procedit . Mehemetes , Alexandriæ præfectus, cognomento Scilloeus , dexteram ; sinistram Vluzzalius , Juliæ Cæsareæ prorex, ductabant: mediam aciem Halis imperator , ac Pertau obtinebant: extrema utrinque cornua prætoriæ triremes claudebant : in subsidiis biremes triginta sub Amuratis Draguti imperio , aliaque minora navigia locata fuerant: Caracoza leviorum navigiorum magno stipatus numero anteibat. Eo ordine exeuntes cum e Naupacto Galatam pervenissent , ibi noctem commorati, postridie, nondum inalbescente die , in Cephaleniam , nostros adorituri , iter intendunt . Fœderati eodemmet tempore in Corinthiacum sinum cursum dirigunt. Qua Ionium mare sinistrum Peloponnesi latus abluens , Acarnaniam, Aetoliam, & Epirum præterlabens , omnem illorum litorum tractum lambit , curvata veluti facies explicatur, quæ ab Ambratio usque ad Corinthiacum sinum , inde ad Tornesium castrum pertinet . Ex opposita regione Leucas , Cephalenia , ac Zacynthos cernuntur . In patenti hoc tractu , haud procul ab Acheloo amne , tres in altum tolluntur scopuli , qui hodie *Curzolares* dicti , a priscis Echinadum nomen sumpsere , quod Echinadas nymphas , ob Acheloi fluminis spretam divinitatem , in eas rupes conversas , poetarum fabulosa ingenia prodidere . Horum præcipuus , valde editus , horridus , ac præruptus ab occidente Alexandriæ Vallem , Cephaleniæ insulæ portum , respicit . Huic alter, editior , cultior , humanoque usui accommodatior contra assurgit , a nautis *Malus angulus* vocatus ; ejus radices ab oriente Acheloi amnis æstuaria alluunt , qui in Aetolia e Pindo monte exortus, limpidissimis aquis fluens, Aspropotami nomen accepit . Inter hasce mille passuum latitudine

Turcicæ classis instructio.

fretum

1571

fretum interjacet: ab eo exeuntibus ad lævam fauces Corinthiaci sinus panduntur, quarum prospectum Malus angugulus, ac sabulosa quædam brevia ab Acheloo in mare labente profecta adimunt.

Nostri fretum ingressi, cum ob loci angustiam classem explicare non possent, densare agmina coguntur; superatisque angustiis, eminus circiter passuum quindecim millia hostes expansis dolonibus, in semet contendentes animadvertunt. Ex mutuo classium conspectu ingens utrinque admiratio, lætitia ob victoriæ spem intermixta, quod impari cum hoste dimicaturos sibi hinc atque inde suaderent. Ac repente vento concidente, quo secundo ac placido Turcæ e sinu provecti fuerant; discussisque, tollente se sole, nubibus, ea maris malacia, cælique serenitas est subsequuta, ut illustrem ad dimicandum campum præberi diceres. Sunt qui affirment, non defuisse qui tunc Joannem Austriacum monerent, priusquam in prælium descenderet, mature deliberaret; neque tanto discrimini temere classem regiam objiceret: monentibus respondisse, *audacia, non consilio opus esse*: extemploque fœderatorum Principum vexillum tolli, pugnæque signum edi jussisse, ingeminatasque voces *victoriam* acclamantium intonuisse. Ipse armatus celoce classem circuit, acies instruit, milites humanissimis verbis ad acriter pugnandum incendit; officii monet, victoriam ostentat, hostium spolia, ingentem prædam ob oculos ponit. Venerius haud absimili ardore suorum vires ac spiritus ad certamen conserendum exacuit: *Totius christianæ reipublicæ causam agi; pro patriæ dignitate atque incolumitate dimicandum, pro qua pulchram mortem oppetere, innutriti ad decus animi, non dubitarent: viris fortibus pericula minime pertimescenda: eo loco res esse, ut pugna detrectari non posset; ingens telum necessitatis pavidis quoque atque ignavis impetum addere: expedirent corpora atque animos, alacres congrederentur; victoriam certam, Divino aspirante Numine, polliceri*. Erat in Venerio eximia oris majestas, proceritas corporis, purpureus in facie decor, quem senilis ætas nondum pallore infecerat; artuum robur ac firmitas, ut ad arma tractanda anni non essent impedimento. Huic corporis formæ vivida virtus, atque audens animus insidebat,

Joannis Austriaci præclarum responsum

Sebastiani Veneris elogium.

1571 bat, quo imperatoris munera intrepidus obibat: quæ omnia ingentem illi auctoritatem apud milites pepererant.

Interea iis freti, de quo diximus, angustiis in altum elata classis, directa acie instruitur; tantoque singulæ triremes intervallo sejunguntur, quanto eodem altera spatio excipi posset, quo facilius singulæ sese inferrent, referrent, ac circumflecterent: ea, qua diximus, forma, nullo navigiorum discrimine, Venetis, Hispanisque triremibus intertextis, ordinata agmina hostes præstolabantur. Ceterum Halis, classis turcicæ imperator, scopulorum objectu nondum sinistro cornu inspecto, triremium numero inferiores nostros ratus, Auriamque, qui, ut reliquæ classi sese explicandi locum daret, in altum evehebatur, cernens; initium fugæ fieri arbitratus; adornata vexillis classe, ingenti timpanorum, buccinarum ac crotalorum strepitu, inconditoque, ac truci remigum & militum, ut mos gentis est, clamore, & ululatu alacer ferebatur. Sed fere ad tormenti jactum illatus, instructas acies fœderatos ad certamen ineundum expeditos, terribilem majorum triremium speciem, præter spem, intuitus, haud parum commotus fertur. Sed cum declinandi certaminis locus non esset, intercidente vento, contractis velis, remisso cursu provehitur.

Prælium inter Christianos & Turcas ad Echinadas.

Initium pugnæ a galeatiis factum: primus Franciscus Duodus, earum præfectus, contorqueri in hostes grandia tormenta jubet; atque illico immanes globi in hostilem triremem impacti in flammis grassantur. Ab Ambrosio Bragadeno altera eadem vi deprimitur; nec minori impetu Antonius Bragadenus in oppositam classi aciem sævissimas machinas displodit. Idem ab aliis galeatiarum præfectis efficitur. Inopinata atque ingenti procella territi hostes, intento remigio galeatias prætervehi, atque earum certissimis ictibus, qui a fronte, a lateribus, a tergo imminebant, se se eripere nituntur. In ea contentione ac nixu, impari rimigum conatu, semel perturbata Turcarum agmina, ob hærentes a tergo galeatias, redigi in ordinem nequivere. Quæ res eis exitio fuit, cum perturbati certamen inire cogerentur. Extemplo ingens hinc atque inde majorum, minorumque tormentorum excussa vis horribili boatu circumjectis montibus marique resultantibus, adeo intonuit

Turcica classis a galeatiis perturbata.

at-

atque infremuit, ut ruere cælum, dehiſcere terram, ad imaque ſubſidere tartara viderentur: tetra quoque caligo denſis involuta tenebris, creberrimiſque intermicans luminibus, obtutum fere adimebat. Verum ex ea horribili tormentorum tempeſtate diſpar exitus erat; noſtris parum damni ab hoſte inferebatur; quod ex eminentioribus triremium proris globi ejaculati navigia ſupergrederentur. Contra vero ex chriſtianis triremibus, quæ depreſſiores erant, humiliorique prora, detruncatis roſtris conſtabant, nunquam fere incaſſum machinæ contortæ: inde complures ex hoſtilibus perforatæ, incenſæ, aquis demerſæ ſunt. Primos hoſce conatus varia atque atrox pugna undique excepit, qua Turcis, qua noſtris ingruentibus, impetumque excipientibus.

1571

In ſiniſtro fœderatæ claſſis cornu, quod Auguſtinus Barbadicus legatus ductabat, acrius dimicabatur; adnitente Scilloco, qui dextero hoſtium præerat, qua inter litus noſtraſque triremes aditus patebat, irrumpere, ac, navigiis circumactis, aciem a tergo adoriri; vel, ſi ſecus accideret, in propinqua litora deſiliendo, fuga ſaluti conſulere. Ceterum Marino Contareno, Vincentio Quirino, Marco Ciconia, Petro Franciſco Maripetro interjectum ob latitudinem ſpatium ægre tutantibus, Scilloco prætergreſſo, octo triremibus circumventa Barbadici prætoria, ſummo in diſcrimine verſabatur. Ipſe interritus, neque præſenti periculo commotus, ſuos ad pugnam hortatus, egregii ducis, ac militis munere fungitur. Antonius Canalius, qui diverſa in parte ingentem hoſtium ſtragem edebat, ab hoſte circumſeptum Barbadicum intuitus, in Scilloci triremem, quam eodem tempore Joannes Contarenus, e Comitum Joppenſium familia, tormentorum ejaculatione, magna remorum parte, temone quoque ipſo perfracto, nudaverat, impetum facit. Scillocus cum navigium pro arbitratu flectere nequiret, congreſſum perhorreſcens, abjecto pugnæ conſilio, in fuga ſalutem ponit; ingentiumque globorum ex prætoria legati Canalii jactu depreſſa ac demerſa triremi, in mare ſeſe ejiciens, natatu evadere adnixus, a Contareni claſſiariis capitur, eique jam lethali vulnere confoſſo caput detruncatur. Eodem momento Marinus Contarenus, Barbadici, cujus ex ſorore nepos erat, periculo permotus, dum avunculo opem ferre cona-

1571 tur, glande trajectus occubuit. Ejus vices statim subiens Paulus Ursinus, qui eadem triremi vehebatur, ducis ac trierarchi partes explens, pugnam capessit. Strata cadaveribus triremis præfecti, milites complures, inter quos Baro Baronius Eugubinus, Fabius Toranius Vicetinus, cæsi, multi e suis domesticis extincti, cuncta sanguine respersa, atque exundantia. Ipse dexterum pila plumbea humerum transfixus, fabrefactique ignis olla collum, latusque ambustus, jam prope in manus hostium pervenerat; cum laboranti suppetias laturus Vincentius Quirinus, progrediens cadit. Sed tantum ex ejus triremis adventu animi Ursino, ac reliquis accessit, ut, acerrime redintegrata pugna, hostes pulsi, undique lethalibus vulneribus confossi prosternerentur. Inde captivi Christiani, qui ad transtra alligati erant, perruptis atque diffractis catenis, reliquos superstites Turcas contrucidavere, libertatisque nomen summis inclamantes vocibus, sese usque in Ursini triremem intulere. In ea dimicatione Dominicus Molinus, Vincentii filius, egregia virtute atque præclaro ausu adolescens, pugnacissimorum militum delecta manu, in suæ triremis prora fortissime dimicans, plumbea glande frontem ictus cecidit. Barbadicus propria virtute, Antonii Canalii auxilio subnixus, hoste semoto, cœptis incumbens, quacumque invehitur, cædit, prosternit, deprimit. Turcæ, navigiis in terram vehementi vi impactis, evadere adnixi, summa scopuli Mali anguli petunt. Interea Barbadicus in hostilem triremem, quæ in prætoriæ suæ puppim invehebatur, obversus, lævum sagitta oculum, ferrea cuspide hærente, transfigitur; motu, ac voce destitutus pugna excedit; lethali vulnere medicam opem nequaquam admittente, ingentis victoriæ, cujus magna pars fuerat, moriens, sensum vix usurpans, cum læto ejus nuntio accepto, sublatis ad cælum manibus, immortales se pro eximio beneficio Deo Optimo Maximo gratias agere, generosi fortissimique spiritus reliquiis significasset, paulo post ex humanis excessit, atque ad beatas sedes, ut par credere est, evolavit. Egresso e prælio Barbadico, universum pugnæ pondus in Federicum Nanium, quem ille, suum veluti fatum præsagiens, sibi successorem delegerat, virum strenuum, maritimarumque rerum usu præstantem, incubuit. Is cum in eo certamine impa-

Turcæ a captivis caeduntur.

Augustinus Barbadicus sagitta ictus occubuit.

pa-

pavidus Turcarum impetum sustinuisset, multis adverso pectore acceptis vulneribus, sanguine madens, fervidior instat, Cauraliumque, summi nominis apud Turcas præfectum, una cum ejus triremi capit.

1571 *Federicus Nanius Cauralium capit.*

Nec minori ardore in altera dexteri cornu parte decertabatur. Nam Marcus Quirinus legatus acerrime dimicando, ceterosque inflammando, ejusmodi stragem Turcarum ediderat, ut haud dubie, inclinata hostili acie, nostris victoria adspiraret. Verum medio in agmine, ubi fœderati imperatores ducum ac præfectorum robore ac flore stipati erant, atrocior pugna sæviebat. Austriacus, ac Venerius in Halis, Turcici imperatoris, triremem magno impetu delati, cruentum atque anceps prælium ineunt. Milites hostilem proram conscendentes, atque in puppim proripere se adnixi, haud semel summoventur; ipse Halis armatus sese usque ad malum inferentes propellit. Caracoza, Aulonis; Mamutes ac Saidebergius, Mitylenes præfecti; Pertaus Bassa pugnam fortiter capessunt. Aliæ ex iis, quæ phanalia gestant, triremes superveniunt, undique ad eam partem concursus fit. Id Alvarus Bacianus, qui in subsidiis erat, conspicatus, celerrime cum triremium manu accurrit. Eodem tempore Joannes Baptista Contarenus a latere triremem Sebastianum Venerium adorituram invadit, ac deprimit. Joannes Lauretanus, ac Catharinus Maripetrus opem nostris ferre contendentes, dum obstantium hostium conatus frangere conantur, interfecti, eorum navigia male habita sunt. Vivida vero imperatorum virtus tunc maxime eluxit, dum singuli suos adhortando, faces incensis per se militum animis subdunt. Ipsi fulgentibus armis conspicui, militari gloria incitati, capita pro religione ac christiana republica objiciunt. Austriacus proterere Halim contendit. Columna, qua densius hostium triremes, ut Bassæ subvenirent, se conglobaverant, invectus, acerrime dimicat, hostes proculcat, prosternit; duabus triremibus captis, ad majus decus anhelat. Cernere erat Sebastianum Venerium, Venetæ classis imperatorem, ea ætate, galea, lorica, varioque armorum indutum genere, iuvenili ausu in hostiles triremes irrumpere, allidere, disjicere, cuncta ferro, atque igni demetere.

Halis classis Turcicæ imp. interficitur.

Tandem cum binas horas pugnatum esset, Hali glande inter-

ter-

1571 terempto, ejus imperatoria triremi nostri potiuntur; statimque, vexillo triplici dimidiatæ lunæ facie intertexto, quo in bellis Turcæ uti solent, depresso, signum, quo humani generis Servatoris cruci affixi effigies impressa præferebatur, repente explicatum, atque sublatum est; quo conspecto, incredibili lætitia cunctorum perfusis animis, lachrymisque ex oculis manantibus, ingeminatis, atque sæpius iteratis vocibus, tota classe faustum victoriæ nomen detonuit. Halis caput hastæ infixum lætissimum spectaculum præbuit. Eodem momento altera, in qua imperatoris filii erant, Pertaique, & Caracozæ triremes in potestatem nostrorum concessere. Pertaus in lembum desiliens, fuga Naupactum pergens, vitæ consuluit. Caracoza in prælio cecidit. In ea Turcarum consternatione media jam acie profligata, triginta triremes a reliquis subductæ, dolonibus expansis, remorumque pulsu evadere conabantur. Ea re Canalius, ac Quirinus, qui jam in sinistro agmine egregie dimicaverant, animadversa, ex proximis triremibus viginti circiter selectis, prætervecti, itinere intercepto, fugientes a latere adoriri parant. Earum aliquot circumactæ, ad pugnam conferendam se expediunt. Christophorus Condocalius Corcyrensis in Alibegum, qui Arabametis Rhodiæ custodiæ præfecti locum obtinebat, invectus, eo extincto, triremi potitur. Reliquæ perterritæ, pugnæ consilio abjecto, cum aliis in Malum angulum scopulum impegere; classiarii in mare ejecti letho se eximere sunt conati. Conducalius postea, hostium signis Venetias delatis, a Senatu in equitum ordinem est adscriptus.

Christianæ classis victoria. Pertai fuga.

Antonius Canalius & Marcus Quirinus Turcicas triremes persequuntur. Christophori Condocalii Corcyrensis virtus. Uluzzalius nostras triremes aggreditur & fundit.

Eodem tempore adhuc in dextero cornu atrox & cruenta pugna edebatur. Uluzzalius cum extremam aciei partem circumire, uti statuerat, nequivisset, conversis proris, reflectere iter conatus, in quindecim fœderatarum triremium agmen, quod interjecto maris spatio a reliquis sejungebatur, illatus, cum impar ad illius impetum sustinendum esset, ingentem cædem edit: an fortunæ, an calliditati, parumque propenso nonnullorum studio id tribuendum sit, in incerto est. Joannes Andreas Auria, qui dexterum ductabat cornu, in altum adeo se evexerat, ut triremes nonnullæ, vel quod illum celeritate assequi non possent, vel quod astu id efficere suspica-

ca-

catæ, ne a media se penitus acie sejungerent, vererentur, substiterint: quæ res Uluzzalio subeundi, atque acriter manum conserendi certa prope victoriæ spe, magno nostrorum damno, dedit. Id ex rei militaris præscripto factum Auria tuebatur, ne ab hoste, qui jam triremes longo circuitu ducere cœperat, circumveniretur: satius fuisse ampliori ambitu aciem protendere, quo tutius a latere Turcas, eorum evitato impetu, aggredi posset: plerisque factum improbabatur, quod provectum nimis extra fortunæ aleam, ex eventu consilia capturum dicerent. Verumtamen haud dubie constat, post longas ambages, adhuc hærentem suppetias sociis triremibus laborantibus jam diffractis, ac fere ab hoste captis, attulisse. His a Pontifice Maximo cognitis, dixisse fertur, *Auriam piratæ potius, quam ducis munus obiisse*. Non defuere, qui culpam in alios congererent, Joannemque Cardonium, primi agminis ducem, cui mediam inter aciem, dexterumque cornu in prælio locus obvenerat, nec dum inspecto hoste, in Petalam portum antegressum, sero adeo supervenisse dicerent, ut aditus hostibus ad proximiores invadendas triremes intercludi non posset. Alii quoque in Alvarum Bacianum, qui subsidia ductabat, eventum rejiciebant, quod mediæ aciei succurrendo, ubi cardo prælii vertebatur, intentus, laboranti dextero cornu opem non tulisset. Erant tandem qui Auriæ rerum maritimarum disciplinam extollerent, ac summa ratione id actum contenderent, ut & solis beneficium captaret, & tutius a latere fortissime hostem invaderet. Melitensis prætoria capta, quæ haud multo post Sancti Ubini sociæ præfecti, & aliorum Melitensium equitum virtute e Turcarum manibus est erepta. Benedicti vero Superantii triremis una cum remige ac milite flammis absumpta, aquis obruta est.

1571

Uluzzalii fuga.

Eventui instandum Uluzzalius ratus, cum rostratis Algerii, atque aliis selectis triremibus in mediam nostrorum aciem a latere invehi aggreditur. Verum reliquis in locis labare Turcas, desperata victoria, cernens, atque hinc Auriam cum prævalido agmine, inde complures ex media acie triremes jam jam in se ipsum impetum facturas animadvertens, quamcelerrime sese periculo eximere statuit, patentique mari, in Echinadas obversis proris, cum triginta navigiis per mediam fœderatorum

rum

1571 rum classem impune evasit : cetera, quæ illum insequebantur, agmina, cum velocitate imparia essent, pleraque a dextero cornu, acieque media intercepta, nullo fere negotio fuerunt oppressa. Quæ cum Uluzzalio fugam triremes abripuerant, passis velis Leucadem fere omnes incolumes appulerunt. In subsidiis constitutæ, totam aciem disjectam, ac profligatam conspicatæ, sese in Corinthiacum sinum incolumes recepere. Nostri victoriæ cursum persequentes, nullo adversante, qua cuique magis libuerat, deferuntur; hostium reliquias contrucidant; triremes in potestatem redigunt; præda exuviisque potiuntur. Detruncata brachia, crura succisa, dissecta cervicibus capita, stratum cadaveribus, aut semivivis hominibus mare, sanguine mixtum conspiciebatur : vela, mali, remi, omnisque generis arma aquis innatantia, insuetum ad stuporem usque spectaculum præbebant.

Fœderatoru militum & sociorum quot desiderati.

Pugna a decimaseptima diei hora usque ad vigesimam alteram protracta est. E nostris in universum militum, remigum, navalium sociorum quinque mille cæsi, totidem vulnerati feruntur. Qui certiorem numerum ex tabulis publicis referunt, quater mille octingentos triginta octo interfectos, quater mille octingentos sexaginta quatuor saucios tradunt. Ex hostibus triginta millia, præter vulneratos ac captivos, occidisse, omnes fere affirmant : inter quos Halis, classis imperator; Jafferus, Tripolitanus Bassa; Chidirus, triremium præfectus; Scillocus Alexandriæ; Cambiucus, Suprassari Sangiacchi; Mustaphas Celebinus navalis scriba; ejusdem, ut vocant *Eminus* Caracoza; Delius præfectus; Alibegus, Arabameti Rhodii præfecti vices obtinens; Halis Genuensis, & Cara Celebinus, piratarum duces; Caraperius, aliique apud eos vel rerum bellicarum peritia, vel fortitudine insignes viri. E nostris vero periere Augustinus Barbadicus, classis cum summo imperio legatus; Benedictus Superantius, Andreas ac Georgius Barbadici, Antonius Paschalicus, Marinus ac Hieronymus Contareni, Jacobus Medius, Marcus Antonius Landus, Franciscus Bonus junior, Catharinus Maripetrus, Joannes Lauretanus, Jacobus Trivisanus, Vincentius Quirinus; tres quoque præclaræ indolis, ac virtutis adolescentes fratres, Hieronymus,

Turcarum occisorum numerus.

Veneti Patritii & alii proceres interfecti.

Fran-

Franciscus, ac Sebastianus e Cornelia gente, qui in Hieronymi Contareni sororii triremi militabant, cum pari ardore in hostem charitate patriæ, ac fraterno amore succensi raperentur, gladiis confossi occubuere. Hæc patritiæ nobilitatis funera aliorum præstantium virorum cædes cumulavere, in queis Hieronymus Bisantus Ascriviensis, Jacobus Trissinus Vicentinus, Joannes Baptista Benedictus Cyprius, Jacobus Medius, Andreas Calergius Cretenses, Petrus Bua Corcyrensis. Clari quoque bello duces, Germaniæ Prior (quem *Bajulum* vocant) eques melitensis, Horatius ac Virginius Ursini, Joannes ac Bernardinus Cardinei Hispani, Ferdinandus Bisbalius Neapolitanus Briatici Comes, atque alii, quorum nomina ad memoriam posteritatis insignia, summis præconiis concelebrata sunt.

1571

Turcarum triremes & captivi in fœderatorū potestatem redacti.

Ingens præda, opima hostium spolia, triremes, captivi victoriam nobilitavere; septemdecim supra centum triremes in potestatem redactæ, complures depressæ, undisque haustæ; paucæ admodum ex tanto numero evasere. Quinque millia hostium captivi, atque in iis clari & insignes viri vigintiquinque; innumera Christianorum multitudo ferreis compedibus a miserrimo remigii servitio libertati restituta. Sub solis vero occasum, turbato cælo, cum propinquæ tempestatis signa apparerent, a memorabili aciei campo digressa classis, puppibus hostiles triremes trahens, impedito sex passuum millium itinere, in Petalam portum, e regione Echinadum situm, lento gradu concessit; undique cadaveribus collisis, diffractisque triremibus, malis, remis, velis, rudentibusque referto mari, in quo complures adhuc vitalem spiritum ducentes, præustis tabularum fragmentis innixi, lamentis ac vocibus fletu intermixtis, supremam opem implorantes exaudiebantur; qui passim confossi in orcum detrudebantur, horribiliorem adspectum innatante undis sanguine præbente, qui Acheloi in mare fluentis cursu ferebatur; ut classis in portum primis tantum tenebris pervenerit, undique ardentium triremium collucentibus flammis, circumfusa. Postridie summo mane corporibus humandis, sauciis vulneratisque medendo navata opera: inde in laceris triremibus reficiendis sarciendisque studium collocatum. Privatorum insigniorumque virorum quorumdam controversiæ, quæ ex captis hostibus aut triremibus exoriebantur,

di-

1571 diremptæ; agitatumque inter classis imperatores de Naupacto, vel Neopatra, in eo victoriæ cursu invadendis. Sed cum ob eos, qui in prælio defuncti, ac vulnerati fuerant, quinque tantum millia pugnæ idonei recenserentur, oppidorumque munitione ac situ, longiori opere expeditio indigeret, ne comparatæ victoriæ laus difficili rei exitu aliqua in parte minueretur, est prætermissa.

Offredus Iustinianus victoriæ nuncius Venetias mittitur.

Sebastianus Venerius, qui exoptatum nuntium afferret, Offredum Justinianum citatissimo cursu Venetias contendere jubet. Is, decem dierum spatio itinere confecto, xv. kal. novembris divi Nicolai portum ingressus, adventuque trina ex tormenti excussione significato, mox in fori conspectum se dedit, quo tempore ex universa civitate majori conventu frequentius esse solet. Exuviis hostium induti plerique, excelsoque, in metam Turcarum more assurgente, pileo capita tecti, insuetam speciem prospectantibus, atque hæsitantibus præbuere. Inde, propius sese inferente triremi, cum hostilibus signis ac vexillis undas converri esset animadversum, & inclamantium ingeminantiumque summis vocibus victoriæ nomen, atque in lætitiæ signum tormentorum fragor exauditus, repercussa e foro victoriæ vox momento ad aulam Principis delata, per universam statim civitatem intonuit. Undique in forum confluitur; relictis ædibus, cuncti se in vias effundunt, obvios quosque sciscitantur, incredibili gaudio exultantes in amplexus, ignotorum etiam, ruunt. Repente tota urbs æris campani strepitu personuit. Illico Princeps cum Collegii Patribus inter confertam fori multitudinem basilicam auream adit; in preces, ac vota effusi in genua procumbentes ex imo pectore, ac sensibus Deo Optimo Maximo ac Cælitibus gratias agunt; divorum Ambrosii & Augustini hymnum sacerdotes, quo divinæ laudes celebrantur, concinunt; missarumque solemni ritu sacra celebrantur. Postera die, civibus, qui in prælio occubuerant, justa, universo adsistente Senatu, persoluta sunt. Illorum laudes atque egregia pro patria gesta Joannes Baptista Rasarius, elegantis ingenii vir, qui publice græcas literas profitebatur, luculenta oratione extulit. Nemo fuit, qui ob amissos parentes, fratres, filios, propinquos, cognatos, ullum mœstitiæ signum publice daret. Non atratæ vestes, non detracta, ut in quotidianis funeribus solet,

Venetorum ob victoriæ nuntium lætitia.

Venetorum pietas & religio.

Ioannis Baptistæ Rasarii defunctorum in prælio encomium.

ædium

ædium ornamenta; non privatus luctus, ulla in parte publicam lætitiam aspersit, domesticas calamitates, ac dolores publica charitate, ac lætitia comprimente. In urbe, atque in universa Reipublicæ terrestri ditione, Senatus decreto, triduo supplicationes habitæ; Deo Optimo Maximo Reginæ cæli, divisque grates actæ; nolarum sonitu, tormentorum displosione, ignibus, naumachiis, hastiludiis, variique generis ludicris signa edita publicæ lætitiæ sunt. Vt ipse victoriæ dies Justinæ Virgini sacer, ac solemnis in posterum haberetur, atque ad ejus templum quotannis venerabundus Senatus accederet, decretum. Monetam quin etiam victoriæ testem cudi jussum, qua se memorem Justinæ Virginis in perpetuum Respublica futuram testaretur.

Senatus decretum de Iustinæ Virginis festo die celebrando.

Hæc memorabilis ad Echinadas fœderatorum Principum victoria fuit, qua (quod vix ea tempestate credendum videbatur) Turcarum maritimæ vires attritæ, ac debilitatæ sunt; formidandumque antea hostem, vel disciplinæ militaris peritia, vel bellatorum fortitudine, vel armorum genere vinci, ac debellari posse compertum est. Præcipuum ad victoriam consequendam momentum, ipsis etiam Joanne Austriaco, & Marco Antonio Columna testantibus, majores triremes attulere; quæ egregia navigii forma præstantes, dum ingenti immanium tormentorum vi a fronte, a tergo, ac lateribus in hostem sese inferentem globos contorquerent, inopinata procella perculsum, perturbatis triremibus, certamen inire coegere. Offredus Justinianus, qui victoriæ nuntium patriæ attulerat, publice grati animi ergo torque aurea a Senatu donatus, in Equitum ordinem est adlectus. Haud multo post Joannes Baptista Contarenus, triremis præfectus, a Venerio missus, ad urbem pervenit, ut singilatim de iis, quæ in prælio acciderant, Patres doceret, atque proceres quosdam in Italiam ab Austriaco ad christianos Principes legatos deferret. Cum eo Petrus Zapata Venetias accessit: Principi ac Senatui Joannis Austriaci literas dedit, quibus quæ gesta fuerant, expositis, partam victoriam congratulabatur: in re tam præclara nullos labores detrectantem, nullis periculis commotum incubuisse, neque minus pro Reipublicæ incolumitate ac dignitate, quam pro Philippi Regis fratris gloria,

Offredus Iustinianus equestri dignitate donatus.

Ioannes Baptista Contarenus à Venerio Venetias mittitur.

Petrus Zapata, Ioannis Austriaci ad Venetos orator.

ac

1571

Venetorum ad Austriaci literas responsum.

ac suimet decore tot discrimina subiisse: eodem studio, pari ardore pro christiana republica in posterum enixurum; neque, ut victoriæ fructus corrumperetur, passurum. Austriaci literis a Senatu respondetur: egregia illius virtus, atque in christianam rempublicam studium extollitur; immortales gratiæ aguntur; ad victoriam prosequendam inflammatur: ne cœptis desisteret, parta decora nova accessione gloriæ cumularet, in turcicas ditiones penetraret, classe exutos ac territos hostes facile perdomari posse. His, atque aliis regium juvenem ad cœptum iter, minime intermisso cursu, persequendum Senatus adhortabatur. Ad Principes quoque christianos eodem tempore datæ literæ, quibus, post victoriæ nuntium, adjectasque gratulationes, socii ad strenue magnarum rerum jactis fundamentis insistendum, reliqui ad danda in fœdus nomina, atque ad communem causam amplectendam, incitabantur.

Venetorum ad Principes christianos de victoria literæ.

Venerius, classis imperator, Senatus consulto scriptis literis, summis laudibus efferebatur; quod rempublicam strenue, ac fortiter administrasset, quod consilio, ac fortitudine tantam victoriam peperisset: classem instauraret, atque omni contentione victoriæ insisteret; naviter ageret, ne tempus cunctando tereret; maria illi undique patere: si vires, atque anni tempus permitterent, Hellesponti fauces ingrederetur: verisimile esse, Byzantium atque omnem circumjacentem regionem tot ad classem atque exercitum mortalium confluentium accessu nudatam præsidiis esse; Selymum ac purpuratos inopinato percussos casu, in magna rerum ambiguitate ac perturbatione versari; triremes, navigia, ligna, atque omne bellicum maritimum apparatum quacumque ratione posset, hostibus adimere eniteretur. Augustini Barbadici loco Jacobus Superantius eques cum summo imperio suffectus est; atque ad ærarii publici inopiam immani sumptu exhausti sublevandam latum, ut, perseverante bello, a continentis ditionis urbibus tres in singulos annos in subsidium pensiones pro cujusque portione penderentur. Senatus quoque consulto, majoribus comitiis confirmato, sancitum, ut urbani magistratus, atque alii, qui publica obibant munera, semestre dimidiatum stipendium, atque emolumenta quæstoribus dimitterent.

Iacobus Superātius Legatus cum imp. Barbadici loco eligitur.

Senatus sedulitas in pecuniis colligendis.

rent. Venerius, ne quemquam publicæ liberalitatis expertem ſineret, eos, qui ob crimina remigio obnoxii erant, ac ſtrenue dimicaverant, libertati reſtituit, publicumque omne debitum remiſit, ea conditione, ut, donec triremes, præfectis in urbem redeuntibus, in navalia ſubducerentur, ære conſueto ad tranſtra mererent. Permiſſus exulibus, qui prælio interfuerant, in patriam reditus, aliaque publicæ liberalitatis ſigna edita.

1571

Fœderatorum victoriæ ad Echinadas nuntius per univerſam Europam, aliaſque regiones ac provincias delatus, cunctorum animos ad ingentem maximarum rerum ſpem erexerat: tot cæſos hoſtes, omnium fere maritimarum virium jacturam a Selymo factam, præclaros militari diſciplina præfectos, inſignes duces amiſſos. Eas ſpes ſummopere augebant Epiri ac Græciæ incolæ, qui turcicæ ſervitutis jugum peroſi, novas res appetere ac moliri ſoliti, tam eximiam ſeſe ab indigno ſervitio eximendi occaſionem prætermiſſuri non videbantur. Nec deerant qui Byzantium, regni ſedem, petendum contenderent: felici fortunæ afflatu multa, atque egregia confici poſſe; non alio præferoces Annibalis ſpiritus victoriam ſpirantes, quam inerti luxu, ac laſcivienti Capuano otio perdomitos fuiſſe: pulchrum vincere, pulcherrimum victoria uti ſcire. Pari cupiditate ſociorum imperatorum animi commoveri atque incendi videbantur, cum poſt victoriam, oblitteratis iis, quæ acerba inter Venerium atque Auſtriacum ſimultatum initia contigerant, juvenis imperator grandæva ætate ſenem complexus, ſe in ejus voluntate futurum diceret. Inde inter fœderatos duces variis agitatis, in id cunctorum ſententiæ convenerant, ut ex univerſa claſſe centum ac quinquaginta ſelectis apprime inſtructis triremibus, atque ex iis turcicorum navigiorum cuſtodiæ triginta relictis, cum reliquis Peloponneſi litora percurrendo, populi ad defectionem ſolicitarentur; oppido vel urbe occupata, ac ſede belli conſtituta, inde ad ulteriora, pandente ſinum fortuna, adſpiraretur.

Fœderati, quid potiſſimum facerent, conſulunt.

Dum hæc in omnium animis, atque ore verſantur, repente immutata rerum facies: tepere Hiſpani: priſtinus Auſtriaci ardor reſtingui: multa profectioni prætendi: militibus pleriſ-

Hiſpani de reditu cogitant.

1571 que cæsis, ac vulneratis, tantam copiarum vim, quæ terra exponeretur, non esse: commeatus deficere, eorum navigia cum annona, ac bellico apparatu reliquam sequi classem non posse: anni tempus procellis, ac tempestatibus obnoxium, bellicisque conatibus infestum, subduci classes suadere, ut, iis refectis ac sartis, sequenti anno tuto hostis invaderetur. Hæc ab Hispanis jactabantur. At, qui veriori æstimatione rem pensabant, multos cæsos, complures vulneratos esse minime diffitebantur; sed prælii pondere in lævum cornu incumbente, Venetorum internecionem præsertim factam, nec non Hispanorum militum, qui in Philippi triremibus Venetis intermixtis depugnassent: in altero cornu serius atque minus acriter dimicatum; plerisque Hispanis triremibus nullum detrimentum perpessis, incolumes propugnatores servatos, memorabant. Huc accedebat, Philippum Bragadenum, sinui Adriatico cum imperio præfectum, qui pugnæ non interfuerat, cum majoribus quatuor, minoribus tredecim triremibus supervenisse: ex onerariis navigiis in triremes traduci commeatus posse; neque intempestivam anni rationem a rebus gerendis abducere: in hostili solo dimicandum, portus ad hyemandum, classemque opportune instaurandam non deesse. Hæc cum tot, tantaque ut, omni abjecta mora, victor fugienti occasioni insisteret hortarentur; attamen suorum impulsu ac suasionibus permoto Austriaco, neque Marco Antonio Columna dissentiente, Venerio vero vel ægritudine corporis, vel gravioribus in administranda classe curis confecto, vel aliorum repugnantibus sententiis distracto, cum classe in Calogerum portum itum est.

Philippus Bragadenus cum novis triremibus classi se adjungit.

Ibi, flagitantibus Hispanis, de præda manubiisque hostium dividundis actum; tantumque eo in negotio temporis insumptum est, ut inani contentione rerum præclare gerendarum opportunitas non absque omnium mœrore elaberetur. Delecti, quos negotio conficiendo præficerent, ex regiis Franciscus Guevara, Petrus Velasquius, Didacus Padilia, Navas Puebla; ex pontificiis Dominicus Grimaldus, Flaminius Giambeccarius, Joannes Baptista Maddalenius; ex Venetis Jacobus Gaurus, Joannes Contarenus, Ambrosius Bragadenus. Edictum deinde imperatorum pronunciatur, ut triremium, galeatiarum, atque navigiorum cujuscumque generis præfecti, jurejurando interposito,

Fœderati in hostium manubiis dividendis tempus terunt.

posito, turcicarum triremium, captivorum, tormentorum, atque reliquæ prædæ numerum in publicas tabulas referrent: ut illustriores captivi Romam perducerentur, ibique in singulos fœderatos pro cujusque portione distribuerentur, decretum. Cum vero ad reliquam captivorum ac navigiorum partiendam prædam longiori mora opus esset, in id conventum, ut imperatorum quilibet captas a suis triremes, hostesque retineret, ea lege, ut cui minus, quam ex fœdere deberetur, obtigisset, ei a reliquis satisfieret. Penes regios, quibus Genuenses adcensebantur, triremes duo de sexaginta, biremes, ac rostratæ octo inventæ: apud Venetos ac pontificios triremes novem ac quinquaginta, biremes, ac rostratæ quinque; ut in universum decem ac septem supra centum Turcicæ triremes adnumerarentur; in his quatuor Venetæ erant in Ægæo ad Cephaleniam, atque Merleras insulas interceptæ, Vincentii Mariæ Prioli, Francisci Throni, Michaelis Barbadici, ac Petri Bertholacii; biremes ac rostratæ tredecim fuere. Harum dimidia pars Joanni Austriaco est attributa, reliqua Venetis ac pontificiis cessit; idem in captivis dividendis servatum; ex omni summa trecenti ac quadragintaocto pro decuma Austriaco imperatori obtigere. Tormenta grandiora decem ac septem supra centum, varii generis ducenta ac sexaginta tria adnumerata. Iis ab Austriaco decumatis, reliqua pars, uti cetera, distributa fuit. 1571

Interea Joannes Andreas Auria, quique ad Leucadem explorandam profecti erant, revertuntur; neque opere munitum, neque commeatu, neque bellicis præsidiis ita instructum esse oppidum nunciant, quin, decem peditum millibus expositis, haud multorum dierum spatio occupari queat: pontem ligneum, quo arx continenti jungebatur, scindi ac disjici, facillimo ad austrum egressu, plano quinque passuum millium itinere subvehi tormenta oppido posse. Verumtamen hyeme instante, ne milites tempestatibus, ac cæli injuriis objicerentur, ab expeditione abstinendum censere. Itaque pertenui quoque ea spe evanescente, Corcyram cum universa classe imperatores contendunt. Inde Austriacus Messanam, Columna Neapolim pervenit; qui mox Romam profectus, solemni pompa, prisco triumphantium more, præda atque exuviis hostium,

Joannes Austriacus Messanam, Columna Romam revertuntur.

1571 ſtium, nobiliumque captivorum agmine præeunte, eximia lætitia, atque totius populi confluentis plauſu urbem ingreſſus, opima ſpolia Pio Pontifici Maximo cum purpuratorum collegio, in regia Conſtantini aula aſſidentibus detulit; in queis bini Halis, turcicæ claſſis imperatoris, Acmates, & Mamures adoleſcentes filii fuere.

At ne poſt victoriam miles otio torpeſceret, Venerius Malgaritinum, in Epiro ſitum oppidum, advocantibus incolis, adoriri ſtatuit. Ludovicus Cicuta cum triremi ad incolarum animos explorandos, accipiendoſque obſides mittitur. Franciſco Cornelio, qui Corcyræ cum ſummo imperio præerat, expeditio demandatur. Paulus Urſinus militibus præficitur, qui ſocios Proſperum Columnam, Joannem Antonium Aquivivium, Galeatium Farneſium, Ludovicum Pennam, Philippum Ronconium cum eorum cohortibus accivit; veteranorum militum ex arcis præſidio manus, atque Epiroticæ militiæ equites quinquaginta adjecti. His copiis, Marcus Quirinus, claſſis legatus, triginta triremibus exceptis, impoſitiſque muralibus tormentis, recta Malgaritinum pergit. Eodem tempore Antonius Canalius cum ſelectis aliquot triremibus Suppotum progreditur, quo præfectum cum equitibus ſexcentis Delvini commorantem ab ope Malgaritino & Suppoto, a quibus æque diſtat, ferenda averteret. At Quirinus cum ad Cybotam perveniſset, atque ſæviente mari, ad Divæ Venerandæ litus copias exponere, uti decreverat, prohiberetur, & jam Marcus Bonellus eques per montis dorſum Malgaritino imminens iter ad tormenta ſubvehenda veſtigaſset, noctu pedites centum ad juga occupanda præmiſit. Sedata vero tempeſtate, machinas ſubduci, milites exſcendere jubet. Hippolytus Portus, Corcyræ gubernator, quingentis ſtipatus peditibus, ſubvehi tormenta præcipit. Ea ſubſtollendi, per abruptum atque acclive iter convectandi onus triremium turmis impoſitum. Petrus Piſanus, Sebaſtiani filius, Theodorus Balbus, Franciſcus Cornelius Creta ortus, Gabriel Canalius, Franciſcus Grittus ei negotio præpoſiti. Interim Paulus Urſinus Proſperum Columnam, ac Philippum Ronconium cum ſuorum militum cohortibus ad ſuburbia, fontemque oppido propinquum capiendum mittit. Cornelius mox, atque Urſinus ipſe cum acie

ſub-

1571

subsequuti, vix in conspectum se oppidi dederant, cum jam Prosper, suburbiis fonteque occupatis, cum hostibus, qui se Malgaritino ejecerant, atque equitum manu, qui e Paramithia subsidio venerant, editumque collem ceperant, prælium iniisset. Qui jugum insederant Turcæ, nostrorum inspecta acie, sese recipiunt; reliqui in oppidum se trudunt; neque propterea demittunt animos, ob confragosa itinera, tormenta mœnibus admoveri non posse rati, quæ insuper lateribus tuta, scalis ascensum non admitterent; triremes vero nostræ in statione ad austrum versa non absque periculo consisterent. Subsidiis quoque peditum mille, ac quadringentorum equitum, quæ jam supervenerant, confidebant. Dum tormenta subvehuntur, levioribus certaminibus dimicabatur; admotis machinis, ac oppido quati cœpto, insueto terrore perculsi hostes, colloquium petunt: ni postridie nova in meridie subsidia a suis veniant, deditionem paciscuntur. Affuere sequenti die opem præbituri Turcæ; sed a nostris tota planitie montiumque aditibus occupatis, impediti: oppidani se Cornelio permisere. Turcis militibus abitus concessus, qui cum in angustias, quas Galli pedites tutabantur, incidissent, fractæ eidem genti ad Olchinium fidei cæsi omnes pœnas dedere. Oppidum deinde a milite direptum, quod communiri nequiret, solo æquatum est. Ea clade audita, Turcæ Suppotum reliquere, quod eodem victoriæ cursu, ab Epirotis dirutis ædibus, incensum est; octo tormenta, quæ Venerius in oppidum antea captum inferri curaverat, Corcyram abducta.

Veneti Margaritinum occupant.

Suppotum a nostris captum. Iacobus Superantius Corcyram pervenit.

Dum hæc geruntur, Jacobus Superantius, cum imperio legatus, vii. kal. decembris Corcyram pervenit; ac præter opinionem disjunctas fœderatorum vires, Austriaco Messanam, Columna Neapolim profectis, Veneriumque gravi morbo affectum offendit. Statim cuncta, quæ ad regendam classem spectabant, obire cœpit: copias lustrare, commeatus curare, labantes disciplinæ severitate coercere; quæ, ne tam insignis victoriæ fructus conteratur, agenda forent, meditari. Itaque concilio coacto, de belli administrandi ratione disserit. *Reipublicæ minime conducere*, inquit, *ut tot triremibus instructa classis, diutius Corcyræ moretur: hebescere militum virtutem, spes a finitimis populis conceptas languere, inerti otio præteri-*

Iacobi Superantii sententia de triremibus in Aegæum mittendis.

1571 *tos labores ac trophæa corrumpi: non, sedendo ac quiescendo, hosti ad sumendos spiritus spatium dari oportere: quacumque ratione impetendos, ad novam exædificandam classem apparatus disjiciendos, iter ad sequentis anni expeditiones moliendum; alendam in milite virtutis flammam ex feliciter gestis, ac nuper Malgaritino, ac Suppoto captis, conceptam: fervido animorum impetu multa, ac præclara confici, quæ, eodem tepente, ac frigescente, vix sperare audeas: censere igitur, sexaginta apprime expeditas, ac militum robore instructas triremes in Aegæum mare mittendas; nullo negotio illius oræ gentes Veneti nominis studiosas recipi posse. Quo enim remorentur, Selymo maritimis viribus nudato? an terrestrium copiarum subsidia esse pertimescenda? an Turcas, qui insulis præessent, nostrorum impetum excepturos? Iis feliciter confectis, Aegæoque mari universo emenso, ad Tenedum, objectam Hellesponto insulam, classem sistendam arbitrari; quæ Byzantii agantur explorari, inde in ejus sinus fauces ingressum intercludi posse. Quis enim ignoret* (ait) *plerumque ex iis angustiis Turcarum navigia omnium rerum egentia prodire, quæ mox Lemnum, atque Eubœam delata, vel a dextera Thraciæ, Macedoniæ, Beotiæ, atque Atticæ litora percurrant, vel læva Mytilenem, Chium, Rhodum, Phrygiæque litora adeant; remigeque, navalibus sociis, milite, armamentis, annona instruantur? Ea omnia, ad Tenedum constituta classe, adimi hostibus posse. An vero in postremis habendum, infesta iis navigiis maria reddi, quæ ex Alexandria, atque Syriæ urbibus nitratum pulverem, atque alia in bellicos usus Byzantium importent? Quibus interceptis, cuncta fere classis instaurandæ spes præcidatur, neque quidquam, nisi admodum sero Selymus moliri queat? Quid porro hisce conatibus obstaturum? Aegæi maris triremes delitescere; omnes fere piratas navali prælio dissipatos atque interfectos; reliquos Numidiæ recessibus Hispanicarum triremium metu conditos: in sinum Adriaticum incursus Bragadenum præfectum repressurum; si qui in Ambracia, Peloponneso, circumjacentibusque locis erumpant, Venerium imperatorem, & Cretenses triremes profligaturas: inde tuto atque aperto mari nihil cursum victoriæ remoraturum. Igitur omnes excutiendas moras; dum tempus afforet, strenue, atque impigre agendum*

ne

ne insignia adeo de hoste relata trophæa ancipiti cunctatione interciperentur. 1571

Hæc haud semel a Superantio coram præconsultoribus disceptata, quibus, Venerio decumbente, scriba ejus intererat, cum ab omnibus probarentur, neminem huic subeundo oneri eidem Superantio anteferendum existimarunt: triremes deliguntur, copiæ lustrantur, Philippus Bragadenus in Adriaticum sinum, ut aliquid in hostem moliatur, proficisci jubetur. Dum hæc fiunt, atque totus in profectionem intendit, morbo relaxante, Venerius convalescit; recentem peditatum, atque equitatum comparat; tormenta nonnulla in actuariam navim imponit: Antonium Canalium, legatum, cum triremibus aliquot in Acarnaniam & Aetoliam mittit; oram inter Leucadem Corinthiacumque sinum excurrere jubet, ut mare a piratis infestum Zacynthiis, ac Cephaleniis ad subvehenda ex continenti frumenta tutum redderet. Is Christianos Selymo subjectos mirifice fœderatis Principibus conciliat; qui, hostibus e villis ac domibus litori adjacentibus ejectis, nullum in nostros benevolentiæ ac propensi animi officium prætermittunt; affatim commeatus, atque annonam in navigia important, itinera Canalii militibus commonstrant, qui variis in locis, compluribus hostium cæsis, captivis ac præda onusti ad triremes revertuntur. Ceterum Venerius, ac Superantius legatus in Ithacam classe delati, Vattim, amplum atque tutum portum, circumjectis priscæ civitatis ruinis, ac sepulchrorum ruderibus, Ulyssis memoriam ostentantibus, percelebrem, occupant.

Jacobo Superantio provincia classis in Aegeum ducendæ demandatur.

Ibi Venerius, Superantio, atque aliis legatis præfectisque accitis, quod hucusque silentio presserat, Leucadem oppugnare decrevisse significat; neque de exitu ambigere se inquit: *Jam enim haud dubie afferri, finitimos Turcas ac Peloponnesios terrore percussos in longinqua, præruptaque montium juga se recepisse; Christianorum in defectionem versos animos: oblata opportunitate utendum, e parvis initiis ingentes sæpius rerum mutationes ortas: cuncta ad victum necessaria classi incolas suppeditaturos, ad excutiendum a suis cervicibus Leucadis jugum catervatim confluxuros: habere in sua triremi oppidanos, qui, se populos in fide retenturos. ducesque ex-*

Venerii imp. sententia de Leucade oppugnanda.

1571 *peditionis futuros polliceantur : perfracto ponte , quo insula continenti jungitur , spe subsidiorum sublata , reliqua facile, imparatis, atque nihil ejusmodi metuentibus hostibus , confici posse : in id se muralia tormenta e Corcyra advehenda curasse; graeci equitatus florem ex Corcyra , Cephalenia , & Zacyntho ad ducentos ductu Sophiani Eudemannis ; trecentos ex iisdem locis pedites , ex ordinum militia coegisse ; octingentos in triremibus in promptu esse: neque vereri, quin, brevi oppido atque insula potiti, ex situ, quod continenti immineat, ad majora in finitimas regiones peragenda sibi aditum patefaciant: virtute, ac celeritate opus esse , quorum alterius eximia vel in praelio, vel in reliquis expeditionibus argumenta milites dederint; alterius praestandae penes duces facultas sit.*

Iacobi Superantii contra Venerii sententiam disceptatio.

Huic Venerii sententiae Jacobus Superantius, cui jam communi consensu in Aegaeum profectio injuncta fuerat , vehementer adversabatur . *Non ignobili oppugnando oppido universam classem distineri oportere; neque certos in hostem progressus inani spe corrumpendos: non eos esse audiendos , qui nulla militari scientia , nulla re bello gesta , potius voluntatem , quam rationem ducem sequantur; neque credendum adeo dissipatos, atque perculsos Turcas esse, ut brevi peditum atque equitum manum ad nostrorum impetum inhibendum colligere non possint : Christianos quin etiam , ni prius foederatorum exercitum excensionem fecisse cognoverint , palam auxilium minime laturos : non eum in classe militum numerum , qui expugnandae urbi sufficiat; non terrestrium copiarum praefectum : tempore haec egere. Cur igitur , quae mature Corcyrae decreta fuerint, pervertantur? nihil praestantius , nihil utilius confici posse , quam si ipse statim cum sexaginta triremibus sese in Aegaeum proripiat, maria excurrat, navigia capiat, hostes perterrefaciat , apparatus ad classem Turcicam vel renovandam, vel sarciendam proterat , infestam hosti intritamque navigationem reddat: inde Venerio suadere, ne, quae omnium sententiis statuta fuerant , importuna cunctatione impedire vellet; secum reputaret momento praeclaras rerum gerendarum occasiones intercipi. Quis porro eorum, qui ei Leucadis oppugnandae auctores essent , vel situm , vel propugnatorum robur ac numerum, vel moenia , tormenta , bellicos apparatus*

paratus, commeatus pernosceret? qua ratione pons excindi, quo loco machinæ bellicæ subducendæ essent? in dies viginti commeatum ac panem nauticum non suppetere, neque tantas res populorum nutantibus atque ambiguis animis committendas; non eorum fidei periculum frustra faciendum, ne irriti conatus acerbissimis tormentis, inevitabili exitio pœnas luant, in posterumque attriti & exanimes nullo amplius adjumento sint. Quod si ab instituta Aegæi navigatione abstinendum sit, in conservanda classe, qua universum fœderis robur nitatur, præsertim studium impendendum; aut si quid tentandum, Neopatram, propinquum oppidum, tormentis nudatum, parum milite instructum, petendum; commeatus inde classi non defuturos: mox, si ita expedire visum fuerit, unum ex castellis ad sinus Coryntbiaci fauces situm, quæ haud parum firma esse constaret, invadendum: ex eo loco si in sinum penetraretur, ingentem biscocti panis copiam nancisci, hostibus illius conficiendi opportunitatem adimi, omnemque Peloponnesum terrore ac metu compleri posse.

1571

His a Superantio dictis, multis quoque a Quirino, & Canalio disceptatis, cum Venerio Quirinus adsentiretur, Canalius cum Superantio persisteret, imperatoris vicit sententia. Itaque statim ligna, virgulta, sublicæ ad crates conficiendos incidi jubentur; munera inter duces distribuuntur; Marco Quirino terrestrium copiarum imperium committitur; Joannes Baptista Quirinus prolegatus diligitur; Aloysio Paschalico castrorum, Mario Calabro tormentorum, Gabrieli Canalio classiariorum præfectura mandatur. Prosperi Salæ loco, qui in triremi decubuerat, Philippus Ronconius, Superantii præfectus, toti expeditioni præficitur. Canalio legato injungitur, ut Ducatum promontorium cum decem ac quatuor triremibus prætervectus, Dematam, duobus passuum millibus a Leucade portum, teneat. Inde, Venerio objecta continenti mœnia quatere incipiente, ipse movens mari oppidum aggrediatur. Ratione itineris constituta, eodem tempore imperator classe fretum insulæ occupat; Canalius cum suarum triremium manu in arcis se conspectum dat; Venerius nocte copias, & tormenta, qua se arctius litus in mare porrigit (*Frignin* locum incolæ vocant) exponit, atque a remige trium passuum

De Leucade oppugnanda decretum.

mil-

1571 millium itinere oppidum versus protrahi jubet. Canalius ignium fabrefactorum vim cadis inclusam ad pontem incendendum devehi curat. Missi, flammis minime utendum rati, sexaginta passuum demolitione, in oppidum ultro citroque per pontem commeandi ablatam hosti fuisse facultatem arbitrantur. Verum inalbescente die, Dominicus Butrius praefectus cum militibus ducentis ad locum delatus, magno periculo, irrito eventu, nullo hostium detrimento omnia acta comperit; cum Turcae ex arce desilientes per vadosa loca se se facillime in continentem ejicerent. Interea oppidi situ, qua parte Venerius machinas subvehi praeceperat, explorato, licet haud difficilis expugnatio futura initio videretur, attamen propius noctu, atque exactius loco inspecto, secus se rem habere, neque facilem, neque celerem fore expugnationem deprehensum est. Tormenta ad castrum subducuntur, e cujus regione Venerius cum classe per angustum ac depressum fretum adeo se intulit, ut triremes confertae, intertextis remis, non absque periculo premerentur, ac pleraeque dirutae turris (quam *Peramam* appellant) ex aqua extantis crepidini funibus illigarentur. Canalio tunc imperat, ut statim in Guiscardum, Cephaleniae portum, profectus, ibi nuova ipsius mandata expectet.

Dominicus Butrius & nostri milites a Turcis interfecti.

Dum haec geruntur, Dominicus Butrius cum peditibus centum ac quinquaginta, qua pons disjectus fuerat, denuo illatus, equitibus ex oppido exeuntibus iter intercludit, leviorique certamine cum Turcis, qui ad eos protegendos se ejecerant, acriter depugnat. Adventantis centum ac quinquaginta equitum, ducentorum peditum subsidii sero admonitus, licet cum suis in alterum summum duorum collium, qui a laeva aditum terra ad pontem claudunt, tuto se recipere, atque ibi, globo facto, Turcarum impetum sustinere potuisset; attamen magna spe fretus, ante eorum adventum se, Petro Vicetino praefecto, quem ex adverso cum parte militum reliquerat, conjungi posse, dum e tumulo descensum molitur, a subsidiariis Turcarum copiis, atque ab equitum manu, qui ex oppido egressi fuerant, intercipitur; compluribusque vulneribus confossus cadit; militum vel loci iniquitate, vel paucitate, impari pugna dimicantium complures ob-

obtruncatur, alii capiuntur; sexaginta in universum desideratis, liber is aditus hostibus patuit. Eo eventu nostri haudquaquam perculsi, a mari oppidum adoriri statuunt. Superantius, Canalius, ac Nicolaus Donatus, damnatorum praefectus, cum triginta triremibus insulam circumire jubentur, atque ab ea parte, qua in altum prospectus est, tripartito agmine, decem sibi invicem succedentium triremium verberationem incipere. Venerius, repente extructis ad milites exponendos ratibus, per vicinam moenibus terrae motu scissis paludem immittere, duobusque muralibus tormentis in prora navigii constitutis, quatere eam moenium partem decrevit. Verum oborta tempestate, cum Superantius moraretur, neque ab incolis necessarius classi victus suppeditaretur, copiae vero caeli inclementia, atque assiduis imbribus, nullis protectae tentoriis ac tabernaculis, affligerentur, omnis prospere rei gerendae spes deperiit. 1571

Sed Venerius ante discessum Turcarum tentoria, quae haud procul visebantur, quod in speciem potius ad oppidanorum augendos animos erecta, quam copiis referta rebatur, aggredi statuit; selectos quinquaginta equites praemittit, ipse cum totidem, ac reliquis copiis subsequitur. Ceterum magno numero atque impetu egressi hostes, adeo acriter in nostros feruntur, ut celerrime non absque ingenti periculo referre pedem Venerius cogeretur: milites aliquot, inter quos Joannes Baptista Bellacatus praefectus, interfecti. Tandem Venerius tormenta in navigia inferri imperat; triremes aliquot noctu, furente in euripo vento, quod nimium conglobatae essent, detrimento affectae sunt; solutae rates, tigna, ac tabulata, ex quibus confectae erant, vento, atque undis ad litora oppidi ejecta; navigium cum tormentis coeno haesit; neque insequenti die furor desaeviit. Cum Superantius ex duobus Christianis oppido egressis cognovisset, hostes, intendentibus se tenebris, tormenta in jugi apice imposituros, inde classem ad Castrium commorantem verberaturos, haec statim Venerio significat; qui, auditis iis, ad Frignium promontorium, quo primum copias exposuerat, classem subducit; milites, uti sequantur, praecipit, primo diluculo conscensuros. Sed nondum se aurora extulerat, cum excute-

re

1571 re tormenta, noctu in jugum sublata, hostes irrito euentu incipiunt.

Joannis Bembi virtus.

Joannes Bembus, ad navigium una cum tormentis e luto extrahendum, euripum denuo ingressus, in eo conatu, materia, quæ obduruerat reluctante, non modo e collis jugo, sed scloppettariorum quoque manu in litore constituta impetebatur. Ob id quatuor triremes ad summovendos hostes se se proripere jubentur; quarum una, quam Christophorus Lucichius Crepsanus ductabat, tormento nimia pulveris vi, dum ignis admoveretur, perfracto, atque in complura fragmenta comminuto, nonnullis in prora consistentibus interfectis, ad carinam usque, detruso æris fragmine, perforata repente, sabuloso solo, incolumi militie, ac remige, depressa est: sarcinæ, atque tormenta eruta; extantibus ex aqua partibus subditæ faces. At Bembus nequaquam territus, extracto tandem navigio, ac remulco ad medium usque euripum perducto, licet fune, cui alligabatur, abrupto, rursus venti vi ad litus compelleretur, atque arenæ impingeret, frustra contraniente ad litus hoste, incolume ad Venerium reduxit. Copiis demum omnibus intra navigia receptis, universa classis Viscardum Cephaleniæ portum petiit. Ibi, ut Jacobus Superantius ac Marcus Quirinus cum quinque ac viginti triremibus in Cretam navigarent, eaque in insula triremes armari, suas, si qua indiguissent, refici curarent, decretum. Venerius vero, ad Cephaleniam ac Zacynthum insulanorum peditatu atque equitatu dimisso, Corcyram se cum classe contulit. Is Leucadicæ expeditionis exitus fuit.

Venerius: Leucadis oppugnatione deserta, Corcyram revertitur. Selymi ob amissam classem consternatio.

De iis, quæ ad Echinadas gesta fuerant, deque fœderatorum victoria, ac Turcarum clade nuntiis Byzantium allatis, vix dici potest, quantus cunctos mœror ac consternatio invaserit: omnes trepidare, insueto timore corripi, privatos luctus, publica jactura cumulare. Selymus tunc Adrianopoli morabatur; qui classem devictam, dissipatum militiæ florem, ingentem suorum cædem factam audiens, attonitus, ac fere mentis inops, non loco consistere; non inflictum vulnus pati; in omnes partes animum nunc ira, nunc mœrore commotum versare; quippe qui majorum suorum

trium-

1571

triumphis assuetus, atque felici gentis fortuna elatus, dum subacta Cypro exultaret, nunquam sibi in animum induxerat, fieri posse, ut medio victoriæ cursu destitutus ingentem adeo casum subiret, quo momento maritimis viribus, præpotentique classe, quæ mari imperitatura videbatur, exueretur. Itaque statim Byzantium convolat, omnia pavore ac desperatione permixta offendit: quid eo rerum statu agendum sit, consulit: ad maritimos præfectos literas dat; oppidorum custodiæ sedulo operam navent: Uluzzalium e prælio cum paucis triremibus revertentem opperitur: nuntium improsperi eventus sui regni præfectis significat; finitimis quoque Principibus literas adjicit, quibus, ut mos gentis est, acceptam cladem imminuit, nonnullas tantum ex suis triremes ab hostibus captas, atque profligatas esse affirmat. Dein ad nuovam classem comparandam animum convertit: vetera navigia sarciri, alia exædificari, cædi ligna, comportari materiam jubet; ut ni æquo marte cum hoste dimicare, saltem immensi prope imperii vires ostentare in sequentem annum queat. Uluzzalio maritimum imperium committitur: in eo Ottomanorum Regum salutem, ac dignitatem sitam esse perhonorificis significationibus Selymus testatur. In ea incredibili omnium rerum consternatione cum summopere vererentur, ne victoria sublati fœderatorum animi, nullo obsistente, Byzantium, imperii caput, iter intenderent, iis præsertim, quæ undique variis rumoribus afferebantur, perculsi, intentiore cura castella ad Hellespontum sita custodiri, tormenta expediri imperant; equitatum e Peloponneso, atque finitimis regionibus evocant. Hæc Byzantii gerebantur.

Selymus ad classem novam comparandam incumbit.

Uluzzalio classis imp. à Selymo committitur.

Senatus autem non tam ob victoriam lætus, quam rerum in posterum gerendarum solicitus, dies noctesque de obterendo hoste, de amissis recuperandis, de Epiroticis, Peloponnesiis, ac Græcis ad deditionem concitandis, de fœderis viribus augendis, de reliquis christianis Principibus eodem societatis nexu vinciendis consilia agitábat. Quis enim crederet, præclara ejusmodi oblata occasione, veterno discusso, cunctos Europæ Principes non insurrecturos, ut hostem, Christianorum spoliis ditatum, edito fastigio, ex quo reliquos Reges ac Principes intolerando fastu atque superbia despiceret, de-

Venetorum post victoriam consilia.

1571 deturbarent? jugumque acerbi dominatus, quo tot provinciæ, ac regna christianæ reipublicæ non tam vera virtute, quam Principum dissidiis premebantur, perfringerent? Sed nulla vis efficax adeo fuit, quæ, metu, suspicionibus, ac simultatibus ex Regum pectoribus depulsis, eos in commune bonum accenderet. Maximilianus Cæsar neque Senatus adhortationibus, neque Pii precibus, neque Philippi auctoritate, qui Petrum Fassardium ad illum legaverat, de pristina animi ambiguitate, vel magnis propositis præmiis, vel finitimi hostis recentibus ac vetustis injuriis depellebatur. Nunc argenti vim in stipendia militum erogandam petere, ejusque prædes in Germaniæ aliqua civitate postulare: nunc, arctioribus legibus ut fœdus adstringeretur, flagitare: at revera ab sanciendâ societate aversus eodem tempore annuam pensionem Byzantium perferri curabat. Carolus Galliarum Rex, etsi insita priscorum Regum pietate, magno impetu ad præclaram virtutis laudem rapi videretur, acceptoque a Reipublicæ legato victoriæ nuntio, magna lætitiæ significatione edita, publicas supplicationes indixisset; tamen, ni prius regnum dissensionibus civilibus turbatum confirmasset, ac de iis, quæ animo Maximilianus agitaret, certior fieret, in fœdus descendere non posse, respondit. Cæsare in Turcas ciente bellum, terrestres copias exhibiturum, Aurelianum fratrem ducem daturum: ac sane cur Hispanicis Gallicas vires Carolus adjungere nollet, multa a suis (uti orator Patribus significabat) adducebantur; idque inter cetera, illius majestate indignum esse, ut qui minus maritimis polleret viribus, parva triremium manu in bellum collata, Philippo, quo cum semper, potiorem sibi vendicans locum, nobili æmulatione decertaverat, inferior haberetur; cujus potentiam, ac nomen augeri (ut sunt prona in invidiam Regum ingenia) vel rerum suarum periculo, vel alieni fulgoris incremento, æquo animo non ferret.

Maximilianus Cæsar aversus a fœdere amplectendo.

Caroli Galliæ Regis ad Venetum legatum de fœdere responsum.

Eodem ferme tempore Antonius Theupolus, quem Senatus ad Portugalliæ Regem legaverat, Ulissiponem pervenerat; Alexandrino Cardinali Sebastianus fœderi se opem laturum, antea summa adseveratione affirmaverat. Quocirca potius confirmandum illius animum, quam suadendum ratus,

tus, ingentes de iis, quæ legato pollicitus fuerat, deque propenso in fœdus animo gratias egit. At ille, insignem ad Echinadas victoriam gratulatus, magno cum reliquis Principibus in communem hostem dexteras jungendi desiderio flagrare, regni sui opes offerre, se ipsum quoque in partem gloriæ venire cupere, inquit; idque alacrius Reipublicæ causa, majorum suorum exemplis hærentem facturum, quos arcta necessitudine semper Venetis junctos fuisse intelligeret. Unum tantum remorari, quod Gallorum perduellium impetum in Brasiliam vereretur. His auditis, Theupolus, *Si te*, inquit, *Rex*, *veræ gloriæ cupido, religionisque tuendæ, & augendæ ardor incendit, an in remotis atque horridis Indiæ locis ludicra certamina, atque angusta decora cum eximio hoc christianorum Principum fœdere, quo cum acerrimo hoste dimicatio est, conferenda censes? cum præsertim post insignem victoriam, eversasque fere maritimas illius vires, potius ad certam prædam, quam in dubia martis discrimina eundum sit? Quin igitur præclarum istum animi impetum in eas regiones, atque in eum hostem effundis, quo victo vel depresso, major gloria manet, rebusque tuis haud parva accessio fieri potest?* Inde, ut cum iis navibus, quas statuto Indiæ itineri destinaverat, legatum ad Sophum Persarum Regem mittat, petit; qui de præsenti statu, deque rebus nuper feliciter gestis monitum, ad bellum cum Selymo gerendum inflammet, selectorumque scloppettariorum auxilia polliceatur, ut ipse quoque ex Indiæ finitimis oris in ejus ditiones, certa victoriæ spe subnixus, impetum faciat, hortetur; multis enim vero partibus petitum hostem oneri haud parem futurum. Denique si christianæ reipublicæ decus atque incolumitas Sebastiano cordi sit, caveat, e Sinarum regione per Persicum sinum, ad arma, & tormenta in nostram perniciem conflanda, æs, ferrumque in turcicas regiones ne importentur. His inflammare juvenem Regem, cujus animus ad decus ac pietatem mirifice rapiebatur, adnixus Theupolus, vehementer commovit.

1571

Antonii Theupoli ad Lusitaniæ Regem oratio.

Itaque Sebastianus in hanc ferme sententiam Venetis respondit. A Reipublicæ oratore de ineundo fœdere Senatus accepisse literas; lubenti animo in societatem nomina daturum,

Sebastiani Regis responsum.

1571 turum, & Pii legato respondisse antea, & idem Theupolo confirmasse; idque non modo Pontificis Maximi, verum etiam Reipublicæ causa, veterique majorum suorum cum Venetis amicitiæ jure facturum: in eadem secum necessitudine perseverare, cum superiorum Regum exemplo cupere, tum ob egregiam hoc bello ingenti cum laude meritorumque accessione navatam a Republica operam, qua insignis adeo, atque in omnem posteritatem celebranda a fœderatis victoria parta esset. Ea omnia a Theupolo oratore plenius acceptum iri. Ad Persarum Regem in Selymum commovendum, statim oratorem in Persidem mittere decrevisse, qui adjutores in id bellum Proregem, atque præfectos Lusitanos polliceretur. Hæc summa literarum erat. Edicto quin etiam pronunciato, ne Turcæ negotiatores in Ormutium & Balsaram admitterentur, vetuit. Discedentem Theupolum, proprio donatum ac præcinctum ense, equitatus insignibus decoravit. Legatum deinde ad Persarum Regem misit, cui Philippus quoque literas, quibus ad bellum Tamasum impellebat, tradidit. Pius quin etiam quaternas in Lusitaniam epistolas, ut toto orbe Reges ad debellandos Turcas concitaret, perferendas curaverat; Æthiopum Imperatorem, vulgo *Presbyterum Ioannem* vocatum; Regem Persarum; Felicis Arabiæ, ejus quæ Aegypto & Syriæ propinqua est, Regulos, quos de parta edoctos victoria, ad arma in Selymum capessenda hortabatur. At Persarum Rex nullis neque officiis, neque legationibus ad bellum traduci potuit. Quid vero apud alios Reges, tanto terrarum ac marium intervallo dissitos, momenti literæ habuerint, incompertum est. Lusitanus certe, prævalida triremium manu adornata, fœderi haud exiguam opem laturus erat, ni perduellium Rupellensium maritimis excursionibus, quibus omnem subjectam oceani oram præda ac captivitatibus fœdabant, aversus, alio consilia & cogitationes conferre coactus fuisset. Verum quæ in finibus Sarmatiæ acciderant, Regem in Selymum impulsura maxime videbantur, cum Mœsiæ superioris Principem, Sarmatarum favore adjutum ægre ferentes Turcæ, improviso in Prussiam, Podoliam, ac Russiam irrupissent, gravissimisque cladibus eas gentes afflixissent. Sed importunus Sigismundi Re-

Sebastianus Rex legatum ad Persas mittit.

Pii Pontificis literæ ad Principes contra Turcas concitandos.

Rupellenses excursionib. Lusitanum a subsidiis mittendis avertunt.

Regis obitus cuncta discussit, proceribus regni in pacem vergentibus, atque cum Turcis consilio potius, quam armis experiundum existimantibus. Ex his cum evanescere reliquorum Principum subsidia satis constaret, cuncta in eo vertebantur, ut, aucto sociorum Principum conatu, majore impetu, appetente vere hostis invaderetur: in hoc summum Venetorum studium, nec minor Pii solicitudo.

1571

M. D. LXXII.

1572

Aloysius Requesenius a Philippo Rege Romā missus.

Paulus Theupolus collega Joanni Superantio datus.

CUmque sub id tempus complura tum de iis, quæ anno elapso acta, tum de iis, quæ in sequentem agenda erant, statuenda forent, ob idque a Philippo Aloysius Requesenius summa cum auctoritate Romam missus esset; alterum oratorem Paulum Theupolum equitem Joanni Superantio Senatus adjecit; qui una de subducendis in bello administrando expensarum rationibus agerent; regendæ classis leges fœdere præscriptæ ut servarentur, imperatoribus in suæ cuique classis milites animadvertendi jus esset, perficerent. Curarent quin etiam, ne Austriaco triremes ac tormenta decumandi alia, quam quæ Philippo obtigerant, facultas tribueretur: Venetis triremibus captis depressisque primum detractis, pro sumptus deinde portione partitio fieret; insigniores captivi Romam perducerentur: statuta demum mercede, exportari frumenta in maritimarum arcium atque oppidorum subsidia Venetis liceret.

Leonardi Contareni ad Joannē Austriacū legati officium.

Eodem tempore Leonardum Contarenum equitem ad Joannem Austriacum, qui tunc Messanæ erat, Senatus legavit, cum officii causa, ut Petri Zappatæ legationi responderet, tum ut apparatus urgeret, atque in id enixissime incumberet, ut, aperiente se anno, cum classe in orientem iter dirigeret: si qua in Austriaco adhuc non omnino cum Venetio reconciliati animi vestigia apparerent, ea prorsus tollere, ac delere niteretur; ut pari animorum consensu, viriumque conjunctione christianam rempublicam capessere, bellumque fortiter administrare possent. Contarenus Messanam profectus, legationis munus exequitur: de misso ad Senatum Zappata, Austriaco gratias agit: orat, obtestatur, ne obla-

1572 tam contundendi hostis opportunitatem cunctatione labi sinat: imminere tempus, quo foederatae classes conveniant: magna hucusque gessisse; in coeptis instet; ni afflantis fortunae aura utatur, praeclaros ingentium rerum orsus concidere, partam laudem obscurari, atque corrumpi: impetum itaque istum animi ad gloriam augeat; quod plerique incassum Reges concupiverant, immanissimi orientis tyranni, ejus auspiciis, potentia vel infringatur, vel minuatur. Tum ad ea, quae inter ipsum ac Venerium acciderant, sermonem flectens, nihil Senatum Venetum unquam avidius, quam de eorum concilatis animis nuntium excepisse, inquit: rogare, ut si quid ob eam rem amarius illius pectori insederit, id Senatui, id christianae reipublicae condonatum velit. Austriacus cum ad reliqua pro Reipublicae dignitate, seque nihil, quod ad instruendam classem attineret, ut constituto tempore itineri se committeret, praetermissurum polliceretur, respondisset; tum de Venerio, inquit, imperatore, id pro certo sibi Senatus suaderet, omnem prorsus praeteritarum rerum memoriam oblivioni se mandasse; optime nosse, non malo animo Venerium esse: ceterum, ut in posterum prospiciatur, monere; rem immensi prope ponderis ac momenti esse; vereri acre hominis ingenium, ac, ne illo imperante, res in eadem, ac fortasse graviora incommoda relaberentur, timere. Haec remissius ab Austriaco dicta. Verum, iis, quae ea in re Romae a legatis Venetis agitabantur, cognitis, vehementer commotus, irasci, fremere, potius onus sibi delatum abjecturum, miscerique omnia permissurum, quam vel minimum de suo jure ac dignitate decederet.

Joannis Austriaci responsum.

Joannes Austriacus parum in Venerium propensus.

Haec cum ad Senatum perferrentur, nemo ex Patribus erat, qui non temporum conditionem, atque undique assurgentia impedimenta conquereretur. *Hispanos tantos sibi spiritus sumere, ut eorum arbitrio magistratuum delectum petere non erubescerent? Cur civem, in quo plurimum consilii ac roboris expertus fuisset, cujus immortalia in patriam merita extarent, invito Senatu, magistratu abdicare juberent? Nullam aliam in Venerium infensi Hispanorum animi causam esse, nisi quod acerrimus patriae majestatis vindex extitisset: quo exemplo,*

qua

1572

ego egregie navatam operam, vitam telis hostium objeita rependeret? Hæc plerique non modo taciti voluta- sed publicis etiam sermonibus serebant. Cum is rerum esset, ut animorum affectus prudentia tegendi forent, ue acerbius, aut luctuosius accidere posset, quam si tempore in commune bonum desudandum erat, diffi- fflicta christiana respublica collaberetur; comprimendam tiam Patres rati, id consilium iniere, quod & grave n requireret, & alias quoque factum memorabatur; e ut alter classis imperator Venerio adjungeretur, qui, nti depresso vexillo, obtemperaret. Jacobo Fuscareno, unc Illyricam legationem administrabat, cum Senatus gativa, majoribus comitiis ea dignitas est delata. Is adolescens multas regiones peragrasset, a privatis cu- l rempublicam traductus, magna ingenii, virtutis, ac ntiæ argumenta dederat; variisque cum domi tum fo- agistratibus gestis, Joanni Legio in Illyrici legatione suf- , Jaderam firmissimis propugnaculis communiverat, ple- illius oræ oppida firmaverat, omnemque regionem e- : tutatus, insolescentes finitimorum hostium spiritus re- rat, atque ab effusa prædandi libidine, ac licentia co- rat. Aloysius Grimanus, successor in Illyrico Fuscareno , statim Jaderam cum prætoria trireme delatus, ei- imperatoria insignia detulit. Quæ cum de more, sa- pie sanctεque peractis, solemni ritu suscepisset, Se- jubente, cum novem triremibus kalen. aprilis Jade- lvens, Corcyram perrexit; a Venerio accepta classe, tratum iniit.

Jacobus Fuscarenus classis imperator eligitur.

Aloysius Grimanus, in Illyrico legatus, Jaderam Fuscareno imperatoria insignia defert.

mam interea Theupolus legatus pervenerat, Pio Sena- andata exposuerat. Varia inter fœderatos de societatis is servandis, de classis imperatorum auctoritate, decu- commeatibus, bello administrando, Cæsare in fœdus ndo agitabantur. At Veneti oratores in id præcipue antur, ne hosti spatium assurgendi, viresque instau- cunctando præberetur? Ob eam rem, ut quam pri- classes in orientem convenirent, atque inde de ho- nvadendo consilia caperentur, ex icti fœderis for- flagitabant: Cæsari, bellum in Pannoniæ fini-

Fœderatorum disceptationes Romæ habitæ.

 bus

1572 bus Selymo inferenti, quindecim peditum, duo equitum millia exhibenda censebant. Aloysij vero Requesenii majoris Commendatoris ea erat sententia, ut triginta peditum millia absque equite in expeditiones conferrentur; classis ad ducentas ac quinquaginta triremes augeretur; in iis peditatus imponeretur; quod naves gravitate ac tarditate in rebus obeundis impedimento futuras diceret. De jungendarum virium tempore adsentiebatur. Verum tamen ad Messanam classes cogi suadebat, idque tum ad Austriaci existimationem augendam, tum quod commeatuum copia Messanam Corcyra magis opportunam affirmaret. Ad ea Reipublicæ oratores: si quid ex fœderatorum viribus Cæsari arma in Turcas inferenti impertiatur, reliquis utendum; ni Cæsar moveat, cunctarum virium robur, pro temporum locorumque opportunitate adhibendum arbitrari. De triremium numero augendo quæ dicantur, minime improbare, modo navigia, quæ maritimo bello maxime necessaria sunt, non prætermittantur. Enimvero, ut classes Corcyram conveniant, omnino sibi videri, ne, quæ penitius in Turcicas ditiones inferenda arma sint, ea abduci, atque referri videantur; inanique ac exitiali mora nostris torpor obrepat, in hoste fiducia excitetur, fractique spiritus colligendi facultas detur; ne demum Græciæ populorum in novas res arrecta studia, atque animi senescant, & concidant. At regii pertinacius sententiæ inhærere, non rationi, non suasionibus flecti: nec dissimulanter caussam tegere; de Numidia invadenda consilia aperte se agitare; eam quoque expeditionem fœdere contineri; Messanam, si Roma, ubi societas inita fuerat, respiceretur, in oriente esse.

Fœderatorum de bello administrando, & cōtroversiis tollendis decretum.

Cum disceptando, atque altercando res traheretur, tandem in hæc scripto deventum est. Ut eo anno M.D.LXXII. ex classis imperatorum decreto bellum in oriente administraretur. Pontificiæ triremes Messanam mense martio cum Hispanis convenirent; mox una Corcyram peterent. Triremium numerus, præter novem galeatias, si fieri posset, ducentas & quinquaginta expleret; harum Pontificis duodecim essent; Philippus centum ad minus cum quatuor ac viginti navibus haberet: Veneti reliquum ad ducentas

s ac quinquaginta, sexdecim adjectis navibus, exhibe- 1572
nt. Earum impensas dimidium Rex ex lege fœderis præ
:ret. Decem atque octo peditum millia, trecentos equi-
s idem; Veneti duodecim peditum millia, ducentos equi-
s conferrent, præter eos, quos Pontifex daret. Pete-
unt sane Pius, ac Veneti, ut quinquaginta peditum mil-
ı conficerentur: at Hispani tot copias, neque triremibus
:cipi, neque navibus classis cursum non æquantibus, im-
oni posse ajebant. Si quis sociorum majorem peditum,
tam præstare teneretur, numerum haberet, a die, quo
ilitiæ adscripti essent, in commune sumptus persolveren-
r. Recensitis copiis, in classe menstruis stipendiis mere-
nt: eorum decem millia mense junio ad Hydrunti pro-
ontorium ob reficiendam classem in promptu forent. Ap-
ıratus quoque bellicus: sclopporum triginta millia, sarissa-
m quindecim millia, hastarum duo millia, gladiorum tri-
nta millia; ad hæc loricæ, equorum stramenta, muralia tor-
enta, pilæ, ligones, scalpri, dolabræ, ceteraque id generis
strumenta in classe congererentur: commeatuum vis in Cre-
, ac Corcyra conservaretur, quorum Philippus tres, duas
eneti partes conferrent. Hæc summa capita erant. Inde u-
inque de expensarum rationibus actum, pecuniæ erogatæ,
ɔelli propositi.

De iis, quæ ad imperatorium jus pertinebant, ut omnis
issensionum seges amputaretur, valde Pius solicitus, quid
olumna sentiat, exquirit. Is, cum prius ea de re cum Rei-
ıblicæ oratoribus transegisset, neque a Senatus sententia dis-
dendum arbitraretur, Venetorum rationes probare se; quæ
ɔstulent, æqua sibi videri, inquit; id unum adjicere, ut,
:gotiis primum inter imperatores discussis, re deliberata,
licta Austriaci nomine, ne illi inanis hæc ostentatio adime-
tur, pronuncientur; ac ne nova addi pacta viderentur, Au-
:iaco, quæ necessaria duceret, Pontifex per literas significa-
t. Rem transigi Veneti per literas non repugnabant. Sed
gii, si quid agendum cum Austriaco esset, id per oratorem
Pio mittendum, fiducialibus datis literis, differebant. Mul-
: quoque de insumptis pecuniis controversiæ suboriebantur:
enetis petentibus, ut ab eo tempore, quo Reipublicæ classis

1572 in promptu fuerat, impensi ratio iniretur; Hispanis contra, ut qua die classes convenerant, initium ratiocinandi fieret: illis, ut captæ ab hoste triremes restituerentur, depressæ ex universa summa subducerentur; his contra sumptus Venetis sarciri abnuentibus: illis, ut militibus, quibus extra ordinem maritima oppida aucta fuerant (uti Venetis Pius per literas pollicitus fuerat) stipendia regia pro dimidio persolvi flagitantibus; his adversantibus, neque Philippum pollicitis obnoxium esse contedentibus.

Pii V. Pontificis obitus, & elogium.

In ea gravissimarum rerum agitatione Pius curis atque periculoso dissuriæ morbo, quo sæpius conflictari solebat, ut vigore tantum animi intermorientia prope membra sustentaret, confectus ac victus, ex humanis excessit, quo tempore maxime illius virtute atque animi constantia christiana respublica indigere videbatur. Fuerunt sane in eo viro multa præclara atque egregia; pietas, religio, incredibile in republica christiana augenda ejusque opprimendis hostibus studium atque ardor, a quo nullis humanis affectibus, non rerum difficultate, non periculis deterrebatur: neque illum privatæ cognatorum, ac domesticorum rationes (ut sæpe in summo dignitatis gradu constitutis accidit) a publico unquam officio deduxerunt; moderatus, vel potius parcus in suos; in publicis rebus omni liberalitatis genere effusus, quibus artibus eam sibi apud Principes virtutis, ac sanctitatis opinionem concitaverat, ut in primis illius auctoritate fœdus inniti videretur. Is, licet incredibili Dei Optimi Maximi benignitate, christianos Principes de communi atque acerrimo hoste victoriam supra vota nactos mirifice gavisus, immortali ob id gratiarum actione venerabundus eximiam in Deum pietatem testatus esset; attamen jam tum mente præsagiebat, consopitos Principum spiritus tam præclaram oblatam reipublicæ christianæ incrementi ac felicitatis occasionem non agnituros, privatasque rationes publicis commodis, uti sæpe fit, antelaturos: id & secum ipse conquerebatur, & quotidianis sermonibus sæpius christianæ reipublicæ vulneribus illachrymans usurpabat. Attamen, quod in se erat, a Senatus consiliis minime alienus, tabidis licet atque afflictis membris, apparatus urgebat, ad exeundum in hostem incitabat: Austriacum monebat; *Moras*

omnes

omnes tolleret, Messana proficisceretur: ejus adventum socios præstolari: ne Turcas spiritus sumere permitteret; subjectos Selymo populos in novarum rerum spem erectos, cuncta ad strenue bellum gerendum invitare. Cumque se jam letho propinquum animadverteret, sacris expiatus, cælesti munitus pane, Alexandrinum purpuratum nepotem vocavit; præcepit, ut sibi vita functo statim successorem deligendum curaret, qui religione in Deum, in christianam rempublicam pietate, pontificiæ dignitatis oneri sustinendo sufficeret, eo præsertim tempore, quo gravissimis fluctibus res christiana jactaretur, atque eo Pontifice opus, esset, qui fœderatorum animos conglutinaret, qui reliquos Principes ad subsidium communibus rebus afferendum incenderet, qui denique ingentis victoriæ fructum turpi cunctatione atque ignavo otio intercipi non sineret.

1572

Senatus litere ad Cardinalium collegium.

De Pii obitu certiores facti mœsti Patres, ceteris incommodis inopportunam Pontificis optimi atque egregii mortem accessisse, literas ad collegium Cardinalium mittunt. Intimis sensibus jacturam publicam condolent; hortantur, ut quamprimum in amplissimo dignitatis gradu eum constituant, qui turbulentis ac difficillimis temporibus clavum christianæ reipublicæ tenere virtute ac constantia possit. Novemdialibus Pii exequiis de more habitis, eadem qua Patres die convenere, Ugonem Boncompagnum Bononiensem Summum Pontificem renunciavere, qui Gregorii XIII. nomen suscepit: ad quem de more, qui dignitatem supremam gratularentur, quaterni Senatores legati designati sunt, Nicolaus Pontius eques atque procurator, Paulus Theupolus eques, Vincentius Maurocenus, & Andreas Baduarius. Erat Gregorius honesto loco at non illustri familia ortus, jurisque prudentiæ studio sibi aditum ad purpuratorum collegium muniverat: severo atque acri admodum ingenio, magnis negotiis tractandis minime assueto, at qui optimæ menti propensum quoque ad res bene gerendas studium adjungeret. Is statim, inito pontificatu, Joannem Odescalcum ad Austriacum nuntium cum literis misit, qui delatam sibi dignitatem significaret, illius Messana profectionem urgeret, atque, ut summa auctoritate moderate uteretur, suaderet. Interea Fuscarenus auspicatus (ut diximus) Corcyræ magistratum, Venerio in sinum Adriaticum profecto, omnes cogita-

Gregorii xiii. Pont. electio. Veneti legati ad Gregorium Pōtificem.

Joannes Odescalcus a Pontifice ad Joannē Austriacū mittitur.

1572 tiones & curas ad bellum recte atque ex publica dignitate administrandum contulerat: quæ ad bellum spectarent, dies noctesque meditari; quassatas triremes reficere; novis copiis ex Brundusio, finitimisque locis accitis, instruere; milites perlustrare; munera distribuere; commeatus cogere; arma, tela, nitratum pulverem intensiori cura providere; præsens locis singulis adesse; cunctorum animos spe rerum feliciter gerendarum, ad preclaram virtutis contentionem erigere, laudisque certamen incitare.

Selymus complures triremes Byzantio emittit.

A Selymo vero quidquam diligentiæ, aut studii pro reparanda classe non omittebatur: in construendarum triremium usum alia navigia, solutis compagibus vertere, armamenta undequaque conquirere, ex omnibus sui regni ditionibus maritimarum rerum peritos adcersere; ut tandem tertio kal. aprilis triremes triginta emitteret, quibus & populorum animi confirmarentur, & Christianorum rerum novarum cupidi, atque in defectionem proclinati spiritus comprimerentur. Ex iis octo sub Arabamate in Numidiam proficiscuntur. Tum quindecim aliæ, mox viginti quinque eductæ; ac aprili exeunte, octoginta in ponti Euxini litoribus raptim ex recens excisis arboribus extructæ superveniunt. Mox Caragialis cum tribus ac triginta, totidemque myoparonibus accessit; qui circiter idus maji usque ad Tenum progressus, incendiis, direptionibus, ac captivitatibus insulam deformavit. Pridie idus junii Uluzzalius, classis imperator, cum decem ac centum triremibus, maonis tribus Hellespont o egreditur; remigum, atque aliarum rerum inopia aliis quinque ac viginti subsequi nequeuntibus; ut in universum ducentorum navigiorum classis summam excederet; quæ etsi cunctis in speciem tantum adornatis, neque triremium firmitate, neque remigum virtute, neque nautarum peritia præstaret; tamen, quod fœderatorum vires nondum convenerant, libero mari, quacumque se inferre vellet, nullo obsistente, provecta, Ottomanorum Regum inexhausti pene roboris specimen præbere videbatur. Quocirca prædas mari terraque agere, in Christianorum oppida & regiones debacchari, summo studio præterita clade amissam virtutis maritimæque disciplinæ opinionem sarcire adnitebatur: cum fœderati interea, veluti torpore quodam defixi, nihil, quod rebus superioribus anno feliciter gestis responderet, molirentur; ac ne elato quidem

Tenus a Turcis direpta. Uluzzalius cum ducentis navigiis Hellesponto egreditur.

ac

ac prædabundo hosti sese objicerent. Neque enim Fuscarenus Corcyræ commoratus, quidquam tentandum absque sociis existimabat, ne spes de renovata Turcarum classe profliganda ac delenda concideret; neque Austriacus vel Senatus precibus, Leonardique Contareni legati suasionibus ad profectionem in orientem adduci poterat; qui, licet mira dissimulatione ita se paratum ad iter habendum, ut absque Columna, Neapolitanis, Hispanisque triremibus, cum expeditam Venetam classem cognosceret, Messana soluturum Fuscareno scriberet; revera tamen moræ excusationes nectendo, nec ipse aggrediebatur, nec adventum illius præstolantibus quidquam moliri permittebat. Ita anni tempus rebus gerendis opportunum per summum otium transigebatur, plerisque Hispanorum cunctationem incessentibus, quod adversus fœderis leges, martio mense non modo classes conjunctæ non fuissent, sed prope adulta æstate, nihil tot apparatibus, nihil spe in animis mortalium concepta dignum conficeretur; aliis non fortuito, sed consulto, ob exortas belli inter Carolum, ac Philippum in Belgio suspiciones, Messanæ Austriacum detineri affirmantibus.

Veneti Hispanorum cunctationibus infensi.

At Veneti, dum fœderatorum res ancipiti consiliorum ratione distinerentur, in belli apparatus, in augendis copiis assidui, ad Fossam Clodiam viginti quinque passuum ab urbe millibus peditatum cogi student. Eo præfecti complures cum cohortibus conveniunt; inter quos Sarra Martinengius, acceptis quinque peditum millibus, Neocastrum ad Rhizonicum sinum se certa potiundi spe oppugnaturum, Decemviris pollicetur: annuentibus in Illyricum pergens, ad Pharum insulam Venerium, classis imperatorem, Corcyra digressum obvium habuit, qui, Decemvirum consilio cognito, statim obverti in sinus Rhizonici fauces proras jubet. In itinere Zachariam Salomonium, Ascrivii legatum, offendit. Undecimo kal. junii in sinum illati, haud longe a Neocastro jactis anchoris, ad locum, quem *Cathenas* vocant, subsistunt. Primis tenebris Venerius, una cum Sarra, peditumque manu exscensione facta, qua parte exponi tormenta ac milites tuto possint, explorant. Reversis, vento vehementiori coorto, triremis Castracani præfecti militibus onusta in litus impellitur.

Sarra Martinengius ad Neocastri oppugnationem missus.

1572 litur. Repente hostes, scloppettariorum manu jugum collis insidentes, nostros, qui in triremi erant, cedunt: ii, ne misere inulti concidant, in terram desiliunt, manus strenue cum Turcis conserunt: reliquæ triremes certamen conspicatæ, ut suis jam in oppidum hostes impellentibus præsto sint, accurrunt. At veritus Sarra, ne ab ingruentibus oppidanis circumvenirentur, Syllam fratrem, atque Latinum Ursinum, Petiliani Comitem, qui a certamine revocent, mittit. Instante in tergum hoste, ægre licet, in colle conglobantur, imperatoriamque triremem, quæ navigium arena fere obrutum abstraxerat, a litore se subducentem intuiti, tutum receptui locum non fore rati, consternati ac trepidi, cum neque Syllæ, neque Latini auctoritate sub signis contineri possent, alii alio dilapsi, plerique ad litus, ut nando saluti consulerent, profecti, licet præter spem, scaphas ac lembos a Venerio relictos invenissent, superveniente hoste, omnes fere contrucidantur; pauci, qui vexilla non deseruerant, navigiis excepti, incolumes evasere.

Veneti ad Neocastrum interfecti.

Inde militibus expositis, statim majoribus ad oppidum tentandum copiis opus esse, neque rei exitum, uti Martinengius jactaverat, ita in proclivi esse apparebat, Zacharia Salamonio situs, locorumque gnaro omnia uti evenerant, antea conjectante ac divinante fore, ut cunctos fere cœpti pœniteret. Attamen ne temere oppugnatio suscepta videretur, præfectorum ac militum virtuti res tota permittitur. Itaque duabus Gallorum scloppettariorum conflatis centuriis, quarum alteram Sylla, alteram Sancta Maria Gallus miles ductabat, ad pontem fluviolo imminentem illati; ille a dextera per angustos aditus acclive montis ascendit; Gallus ordinato agmine ad oppidum pergit: reliquæ copiæ subsequuntur. Primam aciem Sarra, mediam Carolus Friso Bergomas, postremam Latinus Ursinus regebant; triremes a litore protegentes, tormentis hostes oppido egressos verberabant. Sylla, semitis insessis, aditum subsidiis intercludere nititur. Gallus ab inferiori oppido sub scloppi ictum substitit. At Sarra, situ animadverso, prope mœnia agminibus constitutis, oppidanos exitu prohibet. Atqui Sylla magno undique ex circumjectis oris incolarum numero impetitus, cum natura loci fretus, suorum paucitate exundanti mul-

Venetorum in oppugnando Neocastro cum Turcis prælia.

1572

multitudini diu obstitisset, tandem, multis vulneratis ac cæsis, reliquis labore ac vigiliis fere enectis, sese recipere cogitur. Latinus Ursinus cum sexcentis peditibus, ut hosti viam sibi ferro sternere conanti obsistat, submittitur. Interea aggeres e regione templi, quod haud longe a mari assurgit, extruuntur: complures e nostris tormentorum e mœnibus excussione sternuntur: hostes ex superiori non modo arce egressi, verum etiam per insuetos calles e montibus desilientes, disturbare munitiones conantur. Septimo kal. junii ab aurora usque ad vigesimam secundam diei horam dimicatum: utrinque fesso milite, receptui canitur; nostri tamen opportuno ad hostes exitu prohibendos loco, domum sitam occupant, quam Horatius Sorius, Guerra Eugubinus, Julius Florentinus cum peditibus ducentis egregie adversus ingruentium impetum tutantur. Interim oppido tormentis admotis, atque in mœnia contortis, nullo hostes detrimento afficiebantur. Cæsar Penna forte ad classem cum militum manu contendens, ad sinus angustias delatus, a Venerio excendere jussus; Ursini loco in colles, ubi continenter levibus præliis dimicabatur, mittitur. Denuo nostros e domo expellere conati hostes acriter repelluntur. In eo certamine Julius cadit, Guerra confoditur; cumque impares numero nostri essent, eximendos periculo Sarra ratus, deserere domum præcipit. Tandem, undique ex propinquis montibus descendentibus Turcis, dissipatisque de adventante eorum equitatu rumoribus, profectio decernitur. Nullo repugnante, triremibus conscensis, Cæsare Penna in classem misso, Venerius in Illyricum se contulit. Is Neocastri oppugnationis exitus fuit, ex qua haud parum Sarræ Martinengii existimationi ademptum est.

Sebastianus Venerius Neocastri oppugnationem deserit.

Dum hæc fiunt, Fuscarenus imperator classem jam apprime instruxerat, commeatus curaverat, peditum quindecim millia Pauli Ursini opera coegerat, quorum plerique Canalii & Donati damnatorum præfecti triremibus Brundusio Corcyram trajecerant. Ceterum variis curis ac molestiis Fuscarenus torquebatur: hinc Austriaci Messanæ exitialis cunctatio, illinc de hostium in nostros cladibus tristes nuntii solicitabant. Jam enim Caragialim in Tenum, Cytheramque transgressum, direptione atque captivitate crudelissime sævientem, Cretæ aliis-

1572 aliisque maritimis Venetorum locis extrema quæque minitantem, quam primum Uluzzalio se adjuncturum audiebat. Pedites in suburbii Corcyræ ruinis commorantes, insueto cælo, rerumque victui necessariarum penuria, aliisque incommodis pressos, ægritudine correptos, occumbentes intuebatur; diffundente se morbi vi, triremium, ac duarum & viginti navium nautas, remiges, socios pereuntes; frustra biscoctum panem, atque cibaria insumpta. An hostes impune debacchantes permitteret? tot stipatus viribus subditorum injurias, damna, calamitates spectaret, pateretur? an absque fœderatorum classibus solveret? Caragialim persequeretur, cunctaque de bello administrando consilia perverteret? Per tot curarum moles animum versando angebatur, cui tandem ea potior sententia est, ut Austriaci adventum, ad quem Pontificem nuper Marcum Antonium Columnam misisse perferebatur, expectaret. Hæc agitanti, & statuenti, cum quatuor ac viginti triremibus rostratis voluntariorum quinque, e Creta Superantius legatus supervenit, qui, Quirino ibi cum sex relicto, ut mox totidem armatis subsequeretur, jusserat. Ejus adventu vehementer recreatus Fuscarenus, ut quacumque ratione Austriacum urgeret, Messanam cum triremibus vigintiquinque Superantium contendere jubet. Qui fluctibus, marisque tempestate in itinere jactatus, nonnullis furente vento in Brutios supra Rhegium impulsis triremibus, ex quibus, quæ Antonii Justiniani erat, cum in anchoris consistere non posset, illisa litoribus, viris tamen, tormentisque servatis, naufragium fecit; tandem ad fretum delatus, nonis Junii Messanam pervenit; statimque Marco Antonio Columna, Pegii Comite, atque equitum deductus flore, ab Austriaco perhumaniter excipitur.

Jacobus Superantius Messanam ad Austriacū mittitur. Antonii Justiniani triremis ad Brutios naufragium. Jacobi Superantii cū Austriaco officium.

Tum Superantius, *Vel ex eo*, inquit, *in primis, qua apud Venetum Senatum, atque Fuscarenum classis imperatorem existimatione sit, cognoscere se posse, quod ipse bonoris causa, ut illum ad iter Corcyram habendum invitaret, missus fuisset. Venetam ibi classem commorari, quæ centum ac quinque triremibus, præter eas, quæ cum Venerio in sinu Adriatico essent, galeatiis sex, duabus ac viginti commeatu, armis, ac belli reliquo apparatu onustis navibus constaret;*

ad

ad hæc præter veteranorum peditum quatuor millia, quæ in Creta erant, quindecim millia Corcyræ extare: tot laboribus immani fere impensa confectam classem, tot copias, tantam commeatuum atque apparatuum vim inani ac turpi cunctatione marcescere; ni ipse quamprimum solvens, suo adventu prolapsas prope spes erigat, atque vitali veluti spiritu cunctorum animos perfundat. Quid enim tot viribus sociatis obstaturum? Celeritate, non consilio opus esse: fractos animis hostes non propria virtute, sed nutantibus Christianorum sententiis assurgere: nullo obsistente, Tenum, Cytheramque diripuisse, Cretæ minitari, Zacyntho quoque & Cephaleniæ non citra Venetorum probrum imminere; qui eo usque constantes in servando fœdere sint, ut cuncta potius oblivisci, quam quidquam sine illius auspiciis aggredi velint. Eo præsente, eximiæ superiori anno partæ victoriæ, alia quoque decora accessisse. Profectionem itaque maturaret: Pontifici Maximo, Senatui Veneto, universæ reipublicæ christianæ, in maximarum rerum spem erectæ, nihil utilius, nihil optatius illius adventu accidere posse. Erat in Superantio magna dicendi vis, cui augusta oris species, eximia quadam gravitate conjuncta, summum auctoritatis pondus addebat. Itaque Austriacus Superantii dicta confirmat: adjicit: hyemem in sarcienda, atque adornanda classe insumptam fuisse; brevi triremes centum, Hispanorum peditum novem, Germanorum octo, Italorum septem millia in promptu fore; eorum partem jam navigia conscendere, seque quamprimum procul dubio profecturum. Inde inter Columnam, ac Superantium de iis, quæ præsenti anno tentanda forent, varia agitata; pergratumque Austriaco futurum Columna ajebat, si, ubi Corcyram accesserit, Peloponnesum, Eubœam, Rhodum, Mitylenem, atque arces, quæ in Hellesponti faucibus sitæ sunt, typis expressas ac delineatas Fuscarenus proferret; ut de expeditione consultius decerneretur. Omne Superantii studium in eo erat, ut quam primum Messana discederetur; differebatque, non eam anni rationem esse, ut fœderatæ vires ardua, ac diuturna oppidorum oppugnatione distinerentur, ad summam totius belli respiciendum, renascentia hostium maritimi roboris semina evellenda;

Joannis Austriaci responsum.

hoc

1572 hoc uno omnes præclare gerendarum rerum eventus contineri.

Sed neque Austriaci pollicitis, neque Superantii votis res respondebant. Ingens in cunctis administrandis torpor ac fere socordia: copiarum in navigia conscensum tardari; Hispani, atque Itali milites, quibus complura stipendia debebantur, ni duo saltem tribuerentur, militiam detrectare: pecunia, quæ erogaretur, defecerat: Messanæ quatuor tantum & sexaginta triremes aderant; Germani, qui Genuæ litora insederant, inopes atque afflicti, nondum adventabant; nec imperatoria ipsa Austriaci triremis, qua a Neapolitanis donatus fuerat, adornabatur. Ex his neque præstituta profectioni dies, neque certi quidquam de discessu divinari poterat; cum interim Joannes Odescalchus, a Gregorio Pontifice Maximo legatus, supervenit, cui & classi fausta feliciaque, sacris adhibitis precationibus, ominandi, & cunctorum noxas, de more jubileo indicto, expiandi, atque enixissime Austriacum ad iter Corcyram habendum adhortandi munus detulerat: literas quoque adjunxerat, quibus quæ ad imperatorium jus spectabant, continebantur: ne absque collegarum consensu Austriacus edicta ad universam classem pertinentia pronunciaret: pronunciatis, suos singulis pœnis coercere facultas: gratiæ, eo dissentiente, locus non esset: qui in aliorum classem, & copias juris aliquid haberet, abnuentibus reliquis, præficere non posset: ut demum, aliis inscis, triremes aut navigia cum literis a quoquam non dimitterentur. Eas æquo animo conditiones tulisse Austriacus visus est, licet quibusdam veluti cancellis inclusam, atque in arctum amplissimam suam auctoritatem redactam conquereretur. Sed neque Odescalchi missione, neque Superantii rationibus Austriacus permovebatur, qui cum sæpius acriter urgeretur, adeo, quæ tegere conabatur, premere non poterat, quin in oculis totiusque oris aspectu apparerent atque erumperent. Quamvis enim abditæ intimis animorum recessibus cogitationes, produnt se, atque emicant. Itaque illachrymans, *Optime scire se*, ait, *celeri profectione, & fœderis opinionem præterita victoria partam, & suimet decus ac dignitatem contineri: sed repugnantem, & invitum detineri; adhuc novas in dies copias supervenire; varia,*

varia, ut magnis in rebus adsolet, impedimenta objici; quæ omnia brevi discussurum pollicebatur. Ex his major in dies suspicio suboriebatur; cum præsertim triremem citato itinere Genuam primum, inde in Hispaniam contendere jussisset; plerisque ad efflagitandam pecuniam, quod Germani, qui apud Brutios hybernaverant, seditionem fecissent, veterani debita sibi stipendia poscerent, opinantibus; aliis, ut de expeditionibus hoc anno obeundis Regis mentem intelligeret, missam putantibus. Cum eodem tempore in Provincia, Galliæ regione, ex Hispania tabellarium literas Messanam perferentem detentum fuisse, nuntiatur; inde & Austriaci discessum, & fœderatorum conatus, inter Reges ortis simultatibus, impediri, haud obscuris rumoribus dissipabatur.

Hispani de Gallorũ rumoribus suspicantur.

Etenim cum anni initio inter Isabellam Angliæ Reginam, Gallorum perduellium Principes, ac Germaniæ proceres aliquot occulto de ineundo fœdere agitari Philippus monitus fuisset, janque in finitimis Hispaniæ locis cogi milites intelligeret; veritus, ne a Belgis, qui nuper ad libertatem animos erexerant, clam incitarentur, copias in Belgio atque in extremis regni finibus comparaverat. Mox, fœdere cum Angla in mutuam defensionem a Carolo percusso, viresque maritimas augente Gallo, in dies in Philippi animo suspicio intendebatur; ex suspicione belli timor, atque militum accessiones oriebantur. His permotus Carolus, ut infamiam turbatæ christianorum Principum societatis, atque maximarum rerum abruptæ spei a se avertat, ex Gallica nobilitate hominem in Hispaniam mittit, qui de sua constanti erga eum fide, deque propenso in rem christianam studio Regem doceat: cum Anglis negotiorum, tutandique maris causa societatem inivisse: quæ in oceano navigia instruantur, ab iis armari, quos ob præterita dissidia, uti maxime cupiat, coercere omnino non possit. Ut vero, quod verbis pollicebatur, re ipsa præstaret, edicto cavit, nequis e Gallis armatus Belgium ingrederetur. Ceterum est ea dominandi vis insitaque mortalium animis ob imperii libidinem suspicio ac metus, ut nulla tam sancta fides, nullum adeo verendum jusjurandum sit, quod non humana cupiditate, regnique artibus vincatur. Philippus infixam non modo mente

Carolus Galliæ Rex legatum ad Philippum Regem mittit.

dubi-

1572 dubitationem non exemit, sed callidum Gallorum ingenium perhorrescens, miro artificio edictum, quo a Belgio arcebantur, pronunciatum suspicabatur: Carolum specie vetare, re, quo se domesticis malis levaret, conniventem, aditum permittere. Itaque non minui ob id, verum augeri copias curat. Ea quoque suspicio Italiam pervadit, cum & in subalpinis Gallorum præsidia, & in Insubribus milites augerentur. Memoriæ prodiderunt nonnulli scriptores, proceres quidem multos Hispanis infensos, præsertim eos, qui ab avita religione discesserant, quo bellum transferrent in Belgium, nihil non molitos; Carolum tamen de hoc serio nunquam cogitasse, spem tantum aliquam fecisse, necnon ostentasse, ut consultandi sub specie, quos impense oderat, cædique destinarat, jam pridem in aulam pelliceret. Conjecturam hanc firmant, quæ secuta sunt postea. Nam Colinius cum multis aliis in fraudem impulsus, quod crederet accersitum se consulto a Rege, ut de ratione belli gerendi coram ipso dissereret, primo per sicarium petitus, occultis insidiis, deinde, postquam insidiæ non processerant, aperta vi oppressus, ingentem secum sociorum stragem & ruinam traxit; quod quidem ix. kal. septembris, divi Bartholomæi festa die contigit.

Ludovicus Nassovius Valentianā & Montiū occupat.

Dum mutuis hinc atque inde ambiguisque curis Regum animi versantur, Ludovicus Comes Nassovius, Arausionensis Principis frater, Belgio exul, Valentianam ac Montium, in Morinis oppida, occupat. Inde haud parum Philippus est perturbatus, quod nihil, nisi Caroli impulsu, nedum permissu factum arbitraretur. Albanus quoque, in Hispaniam, Romam, ac Mediolanum datis literis, cunctorum animos belli suspicionibus a Gallo imminentibus replet. Ea re Galliarum quoque Rex commotus, ac, ne Hispana classis in Provinciæ litora invaderet, veritus, Massiliam, majori militum præsidio imposito, exactius communit; cum Pontifice, ac Venetis, Philippo etiam ipso mirum in modum conqueritur: *Falso bellum ab se in Hispanos moliri jactatum: si qui Nassovio Galli adhæsissent, perduelles, ac nequaquam sibi obtemperantes esse. An ipse in aliorum ditionibus seditiones foveat? populos in Principes commoveat; qui eadem tabe in proprio regno corripiatur? an cuiquam in augenda, atque ornanda*

repu-

republica christiana concedat, qui praeclaris majorum suorum virtute ac sanguine partis titulis fruatur? Ex his curae, ac molestiae Venetorum ingeminabantur; Hispanam classem adhuc Messanae detineri, non literis, non nuntiis Austriacum commoveri; recentis belli inter Reges initia suboriri, intra christianae reipublicae viscera virus perniciem, ni cito excinderetur, pariturum: foedus jam solutum ac fractum videri: insolescentes hostes, quid in innoxios populos, in maritimas Reipublicae ditiones crudele ac nefarium non ausuros?

1572

Hoc rerum statu, ne quidquam, quod a prudentia peti auxilii posset, relinqueretur, per dispositos equos tabellarii in Galliam atque Hispaniam cum literis ad Reipublicae oratores mittuntur: Reges adeant, simultatum semina evellant: nihil exitiale magis christianae reipublicae accidere posse, confirment, quam si importuno hoc tempore summi Reges invicem digladientur, telaque barbarorum inficienda sanguine in Christianorum pectora convertant. Quid communi hosti optabilius? quid, prostratis maritimis Turcarum viribus, sarciendis utilius? Si eos religionis, si boni publici ratio ac cura tangit, irarum impetus comprimant, sedent animos, pacem publicam ne turbent, ne a veteri concordia discedant. Eodem tempore, Romam ac Viennam missis literis, Gregorio ac Maximiliano Senatus suadet, exurgens inter Reges incendium, in communem perniciem erupturum, omni officii genere extinguere conentur. Pontifex Episcopos binos Antonium Mariam Salviatum ad Carolum, Nicolaum Ormanetum ad Philippum mittit. Lecti quoque a Senatu legati, Joannes Michaelius, Antonius Theupolus, quorum alter in Galliam, alter in Hispaniam proficiscatur. Interea, de recuperata Valentiana allatis nuntiis, Superantius acrius discessum urget. Tunc palam Austriaci consilia emanare: *Aequum esse*, ait, *dum cuncta bellum portendunt, militaribusque apparatibus perstrepunt, Philippum suis primum, deinde aliorum commodis consulere, neque ob id foederi derogatum arbitrari: proinde nisi nova ex Hispania mandata habeat, non abiturum*. Ad ea Superantius: *Nihil Hispanicis rebus pertimescendum sibi videri; Valentiana*

Senatus Galliarum & Hispaniarum Regibus officia

Antonius Maria Salviatus, & Nicolaus Ormanetus a Pont. in Galliam & Hispaniam mittuntur.

Joannes Michaelius, & Antonius Theupolus in Galliam & Hispaniam oratores.

1572 *tiana recepta, Montium in potestatem cessurum : vix credi posse, Carolum inopportuno tempore arma in Philippum parare : atque ut ita sit, quidnam ad Belgii tumultus sedandos momenti classem, quae in Italia esset, allaturam? An non haec fœderis legibus jurejurando sancitis palam adversari, quibus, ut ineunte vere classes in oriente conjungerentur, cautum erat? Perverti salubriora consilia, augeri hostium animos, omnem contundendi Turcas spem corrumpi*. Verum nullis officiis Austriacus flectebantur; cum aperte diceret, ni Regis voluntas ex Hispania nuntiaretur, se non discessurum : nuper illius mandata, quibus profectio vetaretur, habere : tres Melitenses, totidem Genuenses, ternas Sabaudicas cum quatuor vel quinque peditum millibus Venetis subsidio, ita eo jubente, missurum : suis confirmatis rebus, quas ob incertas in orientem expeditiones deserere Rex non posset, majori conatu bellum in Turcas prosequuturum. In hanc sententiam & ad Gregorium literas sua exaratas manu dederat, atque eadem Senatui per oratorem significaverat. Interea Regis in Italia ministros consulit, praeter novem, an alias quoque Hispanas triremes Venetae classi adjungat? Adduntur Gregorii suasiones, quibus quadraginta adjici flagitat. Duas ac viginti, Gildandrada duce, Austriacus exhibet.

Senatus mandata ad Fuscarenum imp. M. Antonius Columna & Superantius cum Gildandrada Corcyram proficiscuntur, Joannis Michaelii oratoris cum Carolo officia.

At Veneti, cum nihil de discessu ab Austriaco impetrare possent, Superantium una cum Columna pontificiisque triremibus Corcyram regredi, si Columna abnuat, statim ipsum cum Venetis proficisci jubent. Simul Fuscareno scribunt, re mature inter praeconsultores deliberata, una cum Superantio Corcyra solvens, in Ionium vel Aegaeum tendat, Turcarum classem persequatur; vel praelio decernat, vel aliquid tanto apparatu, tot impensis dignum aggrediatur. Octavo idus julii, classibus e Messanae portu digressis, Austriacus Panormum, Columna ac Superantius una cum Gildandrada Corcyram pergunt. Dum haec geruntur, Joannes Michaelius in Galliam profectus, Carolum ad concordiam hortabatur : *Ne, quo tempore gravissimo bello christiana respublica communi cum hoste confligetur, quam cum Hispaniarum Rege diu coluerat, pacem interturbaret : non ignorare, Senatum Venetum qua mente in commune bonum sit : atqui*

1572

atqui ex iis, quæ nuper in Belgio accidissent, ne publica quies eriperetur, vereri: quo quid magis alienum, quid magis exitiale accidere hoc tempore posse, dum acerrimi hostis armis christiana respublica provocetur? Quid enim relatam nuper victoriam profuturam, si divulsæ, ac distractæ potentissimorum Regum vires cuncta in exitium trahant? Neque vero hæc a se dici, ut quidquam de Caroli pietate ac religione subdubitet; at ejusmodi rerum, ac temporum conditionem esse, ut ex bello non modo, sed ex metu quoque, ac belli suspicione ingentia christianæ reipublicæ mala impendeant: itaque generorsum animum explicet; si qua ob ea, quæ recens contigerant, suspicio sese extulisset, eam publicæ paci, bonoque condonet; plusque apud illum publicas, quam privatas rationes valuisse testetur. Ad ea Carolus, *Nunquam christianæ reipublicæ quietem perturbare sibi in animum induxisse,* respondit; *minus vero eo tempore, quo difficili, ac gravissimo bello premeretur. Veruntamen nullis neque minis neque pœnis propositis pervicaces subditos, qui regnum tumultu ac seditionibus repleverant, quin in bellum proficiscantur, cohibere posse.*

Caroli Regis responsum.

Theupolus in Hispania eodem officii genere cum Philippo fungitur, ne, levi suspicione oborta, prospera icti fœderis primordia pervertat; quæ in Belgio evenerint, inscio Carolo atque repugnante evenisse; vigere in eo Rege propensum in publicam pacem studium; ad id confirmandum Michaelium in Galliam legatum; se vero potissimum missum, ut ad concordiam servandam obnixe illum adhortetur; nihilque communibus rebus magis obfuturum significet, quam si ad arma summi Reges descendant. Postea, ut Austriacus cum tota classe Fuscareno se adjungeret, petit. Philippus uti se in pacem proclinatum significat, ita prorsus Italiæ atque Hispaniæ litora triremibus nudare non posse respondit.

Pauli Theupoli cum Philippo Rege officia.

Philippi Regis responsum.

Idibus julii Superantius una cum Columna ac Gildandrada Corcyram pervenit. In universum classis pontificiis quinqueremibus duabus, triremibus duodecim, Hispanis septem ac viginti, Venetis quinque supra centum, galeatiis sex, octodecim navibus constabat, præter triremes illas, quæ ex Adriatico sinu, atque e Creta una cum duodecim voluntariorum

Fœderatorum duces in Corcyra conveniunt.

1572 rostratis expectabantur. Concilio coacto, Columna, qui, Austriaco absente, primum in classe locum obtinebat, *Summo dolore*, ait, *Gregorium Pontificem Maximum affici, quod, dum Messanæ regia classis moratur, optimam anni partem elapsam cunctando ac nihil agendo, intueatur: attamen Austriaco vel invito, atque ingenti in orientem proficiscendi desiderio flagranti parendum fuisse*. Mox quæ Regem ad id statuendum impulerant, subnectit. Demum, *cum sibi fœderatorum imperii primæ partes obtigerint*, addit, *nihil se pro utilitate, ac dignitate christianæ reipublicæ prætermissurum: fide, jurejurando insito, quin etiam vel generis, vel patriæ, vel propriæ mentis instinctu impelli, obstringi: ejusdem animi, ac voluntatis Gildandradam futurum, qui Philippi, atque Joannis Austriaci mentem optime norit, sibi polliceri.*

Jacobi Foscareni classis imp. adhortatio.

Hic Fuscarenus; *non adeo*, inquit, *de mora ad Messanam facta conqueri se posse, quin prosperi eventus æquare dolorem queant: frustra a Senatu immanes impensas nullo emolumento, nullo fructu factas; ab aprili usque in totum fere julium mensem tot triremes, tot navigia, tantas copias non absque magno Corcyræorum damno alitas ac servatas; maritima Reipublicæ loca incendiis, vastationibus, direptionibus hostium deformata; se vero, ne fœderis pactionibus deesset, Turcarum damna, injurias, & clades inspectantem, eximio excruciatum mœrore, Corcyræ substitisse. An Leucadis expeditionem, quæ fieri interea opportune poterat, commemoraret? an Caragialim, quem sexaginta triremibus Aegæum infestum reddentem vincere, ac contundere potuisset? an turcicæ classis ex Hellesponto egressum, qui intercludi, aut tardari potuerat? Quid Thessaliæ populos trans Epirum incolentes percenseret? qui, turcicæ tyrannidis jugo excusso, legatos centum pagorum nomine, ut Venetis sacramentum dicerent, ad se miserant. Peditum decem millibus brevi Thessaliam, Acarnaniam, Aetoliam fœderatis adjungi potuisse. Præcipue vero Peloponnensium periculo angi, qui sociorum pollicitis freti, aperte defecerant, publicosque se Turcarum hostes professi fuerant; quos omnes crudelissimis cruciatibus excarnificandos ac necandos constaret, ni hostium classis invaderetur, quæ, ut navigiorum numero præstaret, navali robore cum nostra minime conferen-*

ferenda esset; imbelli, atque inexperta pontica turba onusta; cæsa nuper viridi materia, nullo artificio, nullo ordine extructa. An victricem classem, militum robore refertam, telorum ac tormentorum vi instructam sustinere hostes posse? Quamprimum igitur vadendum, neque consiliorum ambiguitate certas victoriæ spes intercipiendas: frustra, Uluzzalio cum classe integra Byzantium se recipiente, posthac ejusmodi opportunitatem requirendam. Hæc summa dicendi vi Fuscarenus disceptabat. Gildandrada ab ejus sententia non discedebat: sed antequam quidquam certi constitueretur, hostium vires prius pernoscendas, quo loco classis esset, explorandum; absque navibus, tum quod commeatus ac tormenta ferrent, tum quod magnum navali pugnæ præsidium in iis situm foret, minime discedendum censebat. At Fuscarenus jam cuncta, quæ ad navigia ductanda attinebant, curaverat, atque haud multos ante dies Joannem Mocenicum, ut progressus hostium specularetur, Citheram miserat, Polanoque idem onus injunxerat.

1572

Omnibus itaque adsentientibus, Antonio Canalio cum quindecim triremium manu una cum Vincentio Tuttavilla, Sarnensi Comite, ad tria peditum millia Hydrunto subducenda præmissis, profectio in hostem decernitur, classisque universa ad Gomenitias defertur. Ibi a Joanne Mocenico, hostium triremes partim Chio, partim Eubœa immorari, citoque conjunctum iri, nuntiatur. Eodem tempore Carolus, e pernobili Lotaringiæ familia, Maynensis Marchio, militari flagrans gloria, qui in fœderatorum militiam una cum multis e Gallica nobilitate viris voluntarie nomen dederat, ad classem accessit; cui, jubente Senatu, Marci Molini Vincentii filii, & Caroli Contareni triremes sunt attributæ: a Marco Molino, cujus navigio Marchio vehebatur, extolli phanale (id dignitatis est argumentum) Fuscarenus jussit. Classe ad Gomenitias consistente, Canaliique adventum præstolante, Joannes Bembus, ac Joannes Vastius Hispanus ad hostium res explorandas ad Tænarium usque promontorium sese inferre jussi. Canalio reverso, quinto kal. augusti portu exeuntibus, ecce celox a Placido Ragazzonio, rem frumentariam pro Republica in Sicilia curante, qua Regis de conjungenda cum fœderatis

Joannes Mocenicus de turcica classe nuntium affert. Carolus Maynensis Marchio cum Gallis ad classem pervenit.

1572 classe Austriacum mandata accepisse nuntiatur; nec multo post ab eodem Austriaco biremis cum literis ad collegas, quibus eadem continebantur, supervenit: se proinde profectionem enixe urgere, ac ne interea quidquam ipsi aggrediantur; sui adventus fama Græcis animos addant, maritimaque Reipucæ loca tutentur, petere. Ejus rei nuntio plerique erigere animos, atque ex superioris anni felicitate sese ad majora speranda tollere cœperant. At qui rem altius cogitabant, eo anni tempore Austriacum adventurum dicebant, quo rerum gerendarum opportunitas pene effluxisset; inani potius ostentatione, quam ut egregii quidquam meditaretur, fœderatos, ac præcipue Venetos eludere voluisse: parce commeatus invectos, neque instructam adeo classem esse, ut diutius detineri in oriente posset, nuntiabatur. Huc accedebat, quod Fuscareno imperatori Prosper Columna secreto significaverat, Hispanos certaminis aleam cum Turcis posthac non subituros. Nam etsi ingentem ex superiori victoria Philippus lætitiam cepisset; attamen quantis sese periculis objectasset cogitantem, adversosque exitus formidantem, a prælio in posterum abstinere decrevisse; ob id Suessanum Ducem, qui juventæ flore fervidum fratris ingedium temperaret, ad classem misisse. Donatus quoque orator Senatui significaverat, superioris anni facinus a plerisque improbari; temere ab Austriaco factum jactari, quod triremium numero inferior, diversis ac dissentientibus fortasse inter se viribus, cum eo hoste manum conseruisset, qui prævalida numero, copiis, recentibusque subsidiis firmata classe præstaret, quæ unius tantum imperio, veluti corpus a mente, regeretur; neque satis Venetorum consilium sibi probari, qui unius horæ momento universam eorum imperii vim periclitari voluissent.

Philippi Regis de classibus conjungendis mandata.

Hispanorũ decretum de prælio non committendo.

Perlectis Austriaci literis, iter duces persequi statuunt. Centum ac quadraginta triremes, præter naves, ac galeatias, in classe adnumerabantur, quæ hoc ordine instructa incedebat, ut Marcus Antonius Columna, Fuscarenus, ac Gildandrada aciem triremium quadraginta tenerent. Ex cornibus, quæ pari triremium numero, una nempe ac quadraginta constabant, Jacobus Superantius dexterum; lævum Antonius Canalius legatus regerent; Marcus Quirinus e Creta rediens

Classis fœderatorum copia & ordo.

cum

1572

cum sex triremibus antecederet, suis quosque locis in prælio collocaturus. Subsidia Nicolao Donato, damnatorum præfecto, cum tredecim triremibus obtigere. Galeatiæ, ac naves ante mediam aciem & cornua præire jussæ; tergum voluntariorum rostratæ triginta, biremesque complures claudebant. Copiarum summa hæc erat: duo millia pontificiorum peditum, quibus Michael Bonellus, Pii nepos, præerat: Philippi Regis quinque millia, plerique Horatii Aquavivii auspiciis ducta, Comite Sarnensi summam præfecturam gerente, militabant. Venetorum hi censebantur; Antonii Aquavivii duo, Prosperi Columnæ tria millia, Cæsaris Caraffæ mille, Fabii Pepoli mille trecenti, Francisci Martinengii octingenti, Honorii Scoti sexcenti, Balthassaris Busseti quingenti, Hestoris Martinengii quadringenti, Nicolai Gambaræ octingenti, Joannis Baptistæ Doriæ nongenti, Cæsaris Pennæ totidem, Francisci Justiniani Genuensis ex Cyrno insula sexcenti, Desiderii Montecucoli quingenti, Andreæ a Sale sexcenti, Philippi Condulmerii trecenti, Joannis Baptistæ Castellii quadringenti, Philippi Ronconii trecenti: cuncti 14900. numerum conficiebant. Universis Paulus Ursinus præerat. Moretus insuper Calaber, militari virtute clarus, ad res militiæ procurandas ad classem a Senatu missus, castrorum præfecturam gerebat.

Paulus Ursinus summus militum Venetorum præfectus.

Moretus Calaber castrorum præfectus.

Sic instructa classis itineri se committit; prope Paxum, quæ antea de hoste allata fuerant, a Bembo, & Vastio confirmantur, Quirinumque cum duodecim triremibus, peditibus mille e Creta Zacynthum pervenisse nuntiatur. Eo Cephaleniæ sibi adjuncto, Zacynthum delati, Angelo Suriano, Philippo Leone, Ramagasso Hispano præfecto ad explorandum præmissis, sub vesperum inde digressi, pridie nonas augusti in Helæum sinum perveniunt, ac prope Cervorum insulam Surianum, & Leonem obvios habent, qui pridie ejus diei Uluzzalium cum classe Euboea in Argolicum sinum, juxta *Monovasiam*, Limeram a priscis dictam, delatum afferunt; classem ducentis viginti quinque triremibus, maonis quinque, quadraginta partim rostratis, partim biremibus Numidicis constare: eadem a Cythera perferebantur. Triginta tantum passum millibus (is Maleæ promontorii ambitus est)

1572 nostri ab hostibus aberant. Classe ad Divi Nicolai Cytheræ promontorium, duodecim a Cervorum insula, octodecim a Malea passuum millibus coacta, rursus exquisitis sententiis, in hostem vadendum, prælioque decernendum statuitur. Cuncta ad pugnam expediri, galeatiæ, ac naves remulco trahi jubentur. Mox a Divi Nicolai promontorio ad Colubrarias insulas, duodecim circiter millibus a Malea, sese proripiunt. Ibi a speculatoribus transfugisque de hostium statu certiores facti, a locorumque peritis situ & munitione protectam classem in Argolico sinu expugnari non posse edocti, Maleam transgredi, atque e regione constitutos elicere e portu, & ad pugnam lacessere hostes placebat; cum inalbescente cælo, e Cytheræ montium speculis, affertur, Uluzzalium egressum, noctuque Maleam prætervectum, in Vaticæ litoribus triremes, maonis relictis, octodecim a nostris passuum millibus intervallo explicasse. Metus ob id nostros invasit, ne, borea flante, Turcæ expansis velis in christianam classem impetum facerent; cum præsertim naves litori propinquæ, octoginta passuum aqua extante, non sine periculo, ne vento abreptæ montibus illiderentur, anchoras tollere possent; eademque de causa neque triremibus subveniri, neque acies commode instrui liceret. Jamque hostiles aliquot prægressæ in Colubrarias insulas devehi inspiciebantur; quæ mox, nonnullis excussis tormentis, depressis velis, se recepere.

Vaderati prælium committere statuunt.

Verum concidente vento, signoque pugnæ edito, Columna, Fuscarenus, ac Gildandrada imperatores cum acie per medias duas Colubrarias egrediuntur. Superantius dextero agmine exterius deferebatur; Canalius, qui cum sinistro a læva latus insulæ tenebat, latius, ut se reliquis conjungeret, in freto triremes dispofuit. Ordinata acie, in hostem tendunt, secundoque assurgente flatu, naves ac galeatiæ, classe reliqua tergo insistente, longius provehuntur. Uluzzalius earum impetum veritus, Vaticæ, Cervorumque insulæ allapsus, veluti prælium absque navibus initurus, aliquamdiu substitit. Cum vero impellente vento inferrentur, ipsæ insulæ litus usque ad etremum promontorium legens, freto, duodecim passuum millium, quod inter illam, a Cytheram interjacet, occupato, classem ita instruit.

ſtruit, ut prælium detrectaturus, diemque ad occaſum vergentem dimicantis ſpecie extracturus videretur; cum quinque ac viginti triremes ex agmine Cervorum inſulæ proximiori antegreſſæ, dexterum Superantii cornu remorari, frequentibus tormentorum ictibus perturbare adnixæ, non abſque detrimento, ac periculo, impetu a noſtris facto, ad reliquam ſeſe claſſem adjungere coactæ fuiſſent. Ipſe Uluzzalius ſtrenui ducis artes optime callens, propius ad Cytheræ litus callido aſtu ſeſe inferre conatur, ut eodem tempore navium & galeatiarum, quæ ſilente vento, tranquillo mari remulco trahebantur, congreſſum vitare, & a latere lævum Canalii cornu verberare, tutoque ſe recipere poſſet. Verum periculum legatus conſpicatus, litori cito ſuccedit, contortiſque in hoſtem globis, reflectere agmen cogit, Jacobi Gauri, & Andreæ Piſauri majoribus triremibus, quæ una cum navibus ejus agmen tutabantur, qua Uluzzalius aliquid tentare poterat, illatis; dum interea horribili ſtrepitu majora tormenta ex utraque claſſe diſploderentur. Ita occidente ſole, pugnæ ſimulacro res acta eſt. Intendentibus vero ſe tenebris, Uluzzalius fumo, ac tetra caligine e machinis tormentariis effundi juſſa, qua penitus aſpectus prohiberetur, freto cum univerſa claſſe trajecto, aliquantiſper Cytheræ litus legendo, dextera in occidentem flexit, atque ad noſtros, qui inſequebantur, decipiendos phanale extolli in armato navigio, cœptumque iter proſequi jubet: ipſe ad Tænarium promontorium pergit. Noſtri, aſtu cognito, cum aliquamdiu ſeſe recipientem perſecuti fuiſſent, tenebris auctis, impedito lentoque ab remulco itinere, remige ac milite feſſo, Cytheram revertuntur.

1572

Sexto vero idus auguſti ad Divi Nicolai Ulemonæ promontorium morati, ſub veſperam ſolventes, Tænarium, quo hoſtes delatos eſſe ſuſpicabantur, iter arripiunt. Poſtridie ſummo mane hinc atque inde promontorium tenentes Turcas intuentur, qui propinquæ regionis incolarum arma pro fœderatis induentium metu perterriti (licet Calamatæ Sangiaccus cum tribus equitum millibus non longe abeſſet) aquationem facere minime auſi fuerant. At eodem tempore fœderatorum claſsem advenientem intuiti, ne ſubire cum gravioribus navigiis galeatiiſque pugnam cogerentur, tria ex univerſa claſse agmina

1572 mina instituunt; medium Uluzzalius, quod triremium octoginta erat, imperatoria innumeris prope adornata vexillis conspicuum tenet, lentoque remigio mediam versus fœderatorum aciem provehitur: reliqua, quæ totidem triremibus constabant, ad nostros circumveniendos, dimidiatæ lunæ servata effigie, quammaxime laxari præcipit. Nostri eo, quo diximus antea, ordine progrediebantur; jamque, omnibus ad prælium ineundum paratis, singuli varios ad certamen animos afferebant. Hostes præterita clade trepidi in suorum vindictam incendebantur; nostri insigni ad Echinadas victoria elati, ad nova decora ac recentia spolia anhelabant. Terribili galeatiarum, quæ a levioribus triremibus vehebantur, adspectu, media perculsa hostium acies, inhibito aliquanto remigio, deferebatur; duo agmina extra circumducta, a latere atque a tergo nostrorum cornua adoriri nitebantur. Ea res ex hostium varia agitatione ac motu diversa quoque ducum imperia poscebat. Quocirca Fuscarenus imperator, expedito lembo circumvectus, constanti animo, alacri vultu, quæ opus erant, præcipere; ad pugnam inflammare; ut in hostem navium impetum vitantem, seque circumducentem obversæ proræ tenerentur, curare; unumquemque monere, hortari: *Pugnam victoriæ haud dubia spe capesserent; cum iis esse dimicandum, quorum vires, fastumque superiori anno contudissent, qui perterriti fugam potius, quam certamen meditarentur: hoc uno prospero eventu penitus Turcarum quidquid maritimarum superesset virium, deleri atque excindi posse: inde cuncta vel ad privata commoda atque opes, vel ad publicum decus & imperium augendum obventura.*

Fuscareni ad prælium adhortatio.

Sed hostes, ut nostros absque galeatiis & navibus, quæ triremibus protrahebantur, ad pugnam eliciant, quasdam ex suis a tergo arte claudicantes relinquunt, cum aliis modo fugam simulant, modo secedunt, rursus celerrime in ordinem rediguntur. Fœderatorum media acies in Uluzzalium recta ferebatur. Cum triremes quindecim a lævo turcico agmine fugæ specie disjungerentur, Superantius veritus, ne, circumactis illis, a tergo invaderetur, in adversas, quacumque flecterentur, dirigi proras imperat; ipso interim modo progredi, modo circumducere, aliquando subsistere, ex hostium flexu coacto. Reliquæ agminis triremes viribus impares æquare cursum non poterant:

qua-

1572

quatuor tantum validiores, Joannis Baptistæ Quirini, Theodori Balbi, Angeli Suriani, Joannis Bembi sunt consequutæ; adeoque hostili agmini successerant, ut e propinquo invicem tormentorum displosione quaterentur. Verum Superantio insistente, navigiis repente circumactis, in aciem ex qua digressi fuerant, Turcæ se recipiunt, atque extemplo aliæ triremes quadraginta prodeunt. Ipse, nullo signo timoris edito, triremes vigintiquinque ac binas galeatias sibi opem laturas a reliquo cornu avulsas intuens, remigio inhibito, subsistit; inde magno impetu delatus, nunquam intermissa tormentorum excussione, momento fere perturbatum hostem premit, ac dissipat, qui remigii velocitate fuga e nostrorum conspectu sese eripere nititur. Sunt qui affirment ad Superantii invehentis conspectum septem ac triginta hostium triremes, ex quibus decem ac septem phanalia gestabant, fugam arripuisse. Verum cum impar viribus legatus esset, victoriam prosequi non potuit.

Jacobus Superātius Turcicas triremes perturbat.

Eodem tempore media, in qua federati imperatores constiterant, acies provehebatur. Uluzzalius cunctari, subsistere, vel classis fœderatæ adspectu commotus, vel prælium minime conserere ausus, cum maxime soluto remulco, navibus fere hærentibus, congrediendum esset. Eam opportunam Fuscarenus imperator confligendi occasionem ratus, cum diversa ex parte Superantium pugnantem atque propellentem Turcas intueretur, remigium intendi, atque ad certamen Uluzzalium cogere exoptabat. Itaque e puppi altiori voce, ut exaudiri posset, Columnam ad hostem invadendum invitabat. *Cur non statim adorirentur? cur victoriam, quam prope tenerent, elabi sinerent? in mediam aciem agminibus destitutam invadendum, dum agmen alterum procul circum sinistrum Canalii cornu flecteretur, alterum iam cum dextero Superantii dimicaret.* Verum Columna certamen detrectante, præclara contundendi hostis initia irrita fuere. In eo certe viro ingens animus, propensum in Rempublicam Venetam studium, eximia prudentia, nec facile periculorum facie concutienda inerat; quæ sane ad præclarum decus incitare debuissent. Sed quonam, ut secus ageret, impulsus fuerit, incertum est: illud constat, literas illum ad Theupolum, Venetum oratorem, Romam dedisse, quibus nihil eo die militari disciplinæ magis adversum gestum fuis-

Jacobus Fuscarenus Columnam ad prælium frustra concitat.

1572 se, quam in hostem divisa classe impetum factum affirmabat. Fuscarenus, qui certa prope victoriæ spe subnixus in Turcas invehebatur, ingenti dolore est affectus, cum præsertim, Columnam ad pugnam invitante læto victoriæ omine, circumcirca cunctis perstrepentibus, prætoriæ trecenti atque amplius milites lætis cælum vocibus pulsarent, remigibusque majori nixu incumbentibus, funis etiam, quo prætoriæ alligatæ erant, abrumperetur, seque altius in hostem Fuscareni imperatoria proriperet. At Uluzzalius, rursus fronte obversa, ad pugnam sese comparat, nostris in trahendis galeatiis ac navibus aliquantisper perturbatis, tutius confligere posse ratus. Verum Canalium se mediæ aciei adjungentem cum inspiceret, iter rursus in Tænarium promontorium intendit: assurgente vero flatu, nostri ab hoste insequendo inhibiti Cytheram deferuntur. Hi apparatus, hi eventus fœderatarum classium eo anno fuere, ut potius illi fortunæ, quam fortuna ipsis defuisse videri possit. Tot victoriæ præmia, tot omnium animis illapsas spes, inanis cunctatio, dissentientes sententiæ, in diversas res christiana divulsa partes, regnandi artium studiis, in sua quibusque, non in commune incumbentibus, corrupere.

Dum hæc gererentur, Nicolaus Surianus, Adriatici sinus præfectus, cum Gabriele Haimo, Sici prætore, de nova Scardona editiori tumulo imposita, invadenda (vetere a Venetis militibus direpta & incensa) agit; Joannisque Contareni, atque Joannis e Dominis Arbensis triremibus, celocibusque ac lintribus nonnullis coactis, in iisque Hestoris Vicecomitis, Sici militiæ præfecti, copiis impositis, arctum fretum, quod decem passuum millium in longitudinem protensum, Ticii amnis, *Cherzæ* modo nuncupati, aquas excipit, Uscochorum, ac Sicensium manu, qui Proculiani latus hostio, per quod incedendum erat, ab hostibus tutarentur, præmissa, ingreditur; veteremque Scardonam, quingentos a nova passus, delatus, expeditos centum ac quinquaginta scloppettarios, ædes quasdam occupare jubet, quo Turcas egressum nostris si forte prohibere velint, arceant. Nullo obsistente, loco potiti Uscochi quoque, & Sicenses collium summa occupant; Hestor Vicecomes, agmine suorum facto, tumuli radices insedit; Surianus navalibus sociis, eorum, qui ædes occupaverant,

verant, loco impositis, quo tutum ad triremes receptum haberent, aditus omnes intercludit, copias succedere cum scalis arci imperat. Turcæ improviso impetu nequaquam territi, ad tuenda moenia convolant. Verum cum a nostris ollæ igne fabrefacto oppletæ (quod subjecta moenibus tecta tabulatis confecta, atque palea cooperta esse cognoverant) emitterentur; arida materia ingens adeo incendium concepit, ut propugnatores fumo, flammisque correpti defensionem omittere cogerentur. Inde milites, admotis scalis, oppidum ingrediuntur, obvios quosque obtruncant. Fine cædibus Suriani jusso facto, captivos centum abducunt, locumque dirutum solo æquassent, ni ex circumjecta regione peditum atque equitum subsidia ab hoste supervenissent, quos nostri continenti glandium imbre summoventes, cum captivis incolumes ad triremes, tredecim tantum militibus, Moretoque Florentino præfecto desideratis, pervenere. Hæc in Illyrico ad exercendos potius milites, quam ut quidquam ad summam belli conferrent, agebantur.

1572

Scardona a Nicolao Suriano occupata.

Cum Uluzzalius ad Tænarium se recepisset, ingens Columnam, ac Gildandradam suspicio incessit, ne, a Christianorum celoce nuper capta Austriaci adventu cognito, illum adoriturus, opportunum ad ventum excipiendum locum occupasset; atque ob eam rem mirum in modum soliciti, ejusmodi erant sententiæ, ut, centum selectis triremibus in altum elatis, Austriaco obviam iretur; naves, galeatiæ, atque aliæ triremes in Cretam mitterentur; cunctis rebus regiæ classis salutem anteferendam rati. At Fuscarenus militiæ legibus adversum censebat, tam propinquo hoste, classem distrahere, eique optionem relinquere, ut vel cum centum triremibus Zacynthum petentibus confligeret, vel in Cretam navium prædam facturus contenderet: satius esse, ibidem subsistere, Austriacumque singulis de rebus monere, vel tota classe Zacynthum obviam ire: ad Capsalium morantibus, Uluzzalium Tænario non egressurum, Austriacum si Cytheram, ut se reliquis adjungeret, devehi statuisset, nullo obsistente id futurum: Uluzzalium contra, si aggredi atque intercludere iter velit, inciis fœderatis, non posse: a fronte Austriacum, a tergo classem, a latere incolas in defectionem labentes habiturum.

Hæc

1572 Hæc sententia Fuscareni erat. At contra eo tantum Columna spectabat, ut quamprimum fœderata classis in occidentem ad Austriacum excipiendum iter intenderet; frustra ejus ad Cytheram adventum præstolari affirmabat. An suas triremes, hostiles proras prætervehens certo discrimini objiceret? id acrioribus ad gloriam stimulis actus, si facere velit, præconsultores inhibituros: non amplius in ea statione, quæ incommoda, aquationi inopportuna, atque hostibus objecta esset, consistendum. Acri animorum contentione utrinque agebatur, cum acceptis literis, quibus Austriacum adhuc Messanæ detineri certo conjectabatur, communi consensu ad eum literas mittunt, quibus fœderatorum virium, si qua posset, conjunctionem impediturum ad Tænarium promontorium Uluzzalium substitisse significant. Tum ut navigia vacua nonnulla in Cretam mittantur, cum classe reliqua Austriacum tutaturi decernunt. Verum, haud multo post mutata sententia, Columna ac Gildandrada rursus, ut naves ac galeatiæ omnes in Cretam mitterentur, postulant. Id cum Venetis summopere displiceret, neque ullo pacto adsentiri vellent, in id tandem conveniunt, ut cum universa classe in Cretam profecti, navibus tutis in stationibus locatis, cum centum ac viginti triremibus, galeatiisque apprime instructis, e Grabusio promontorio longius a Cythera & Tænario provecti, Zacynthum iter dirigerent. Hoc quoque consilium incolarum nuntii pervertere, quibus afferebatur, hostes Maleam appropinquasse, reflanteque vento, ad Vaticam constitisse, inde in Argolicum sinum ituros. Itaque ea penitus suspicione depulsa, qua Uluzzalium ex composito Austriacum opperiturum verebantur, primis tenebris cum triremibus e puppibus naves, ac galeatias trahentibus, in altum elati, leni ac secunda aura adspirante, iter Zacynthum intendunt. Ad Oenusam Venetam celocem cum Austriaci ad Columnam literis obviam habent, quibus quinto idus augusti Corcyram se pervenisse significat: quod ejus adventum non expectarint, conqueritur; statimque Zacynthum, quo ipse quamprimum proficisceretur, petere jubet. Triduo a Cythera Zacynthum fœderati deferuntur; Austriaco non invento, ejus mandata offendunt, quibus classem eo in loco commorari præcipit, se, Corcyræ inunctis triremium

Ioannes Austriacus Corcyram pervenit.

remium carinis, eodem, ut de communibus rebus statueretur, venturum. 1572

Interea a Fuscareno imperatore Angelus Surianus, & Philippus Leonius Cytheram usque, ac longius, si opus sit, progredi jubentur; ut quid Uluzzalius, classe ad Maleam appulsa, moliretur, afferrent. Eodem tempore Petrus Pardus Villamarinus, regius procurator, qui septimo idus augusti in Cytheræ freto, cum dimicandi copiam Turcis nostri fecissent, adfuerat, Corcyram accedit; Austriaco nuntiat, quarto idus, dum prope Tænarium cum rostrata triremi esset, ingenti atque horribili tormentorum fragore ac strepitu audito, detrimenti aliquid christianæ classi accidisse suspicatum: mox cum ab oriente concussionem factam animadvertisset, timore solutum fuisse. Eo nuntio permotus Austriacus, itineris ratione immutata, Columnæ scribit, se, licet triginta selectis triremibus, quibus quinque peditum millia imposuerat, ne quid incommodi fœderatis contigisset, veritum, Cytheram initio contendere statuisse; attamen de rei eventu certiorem factum, ut, navibus minusque idoneis triremibus Zacyntho relictis, cum reliqua classe suum ad Cephalenem adventum præstolentur, decrevisse; ibi de bello administrando consilia inituros. Ex his Austriaci literis magnam Fuscarenus molestiam cepit, quod naves haud ambiguo discrimini objicere cogeretur: nondum hostium explorata itinera; an Zacynthum tenderent? an absque navibus certaminis aleam subeundam, atque ingens belli præsidium prætermittendum? Angebatur ob id vehementer soliciti imperatoris animus; verumtamen Columna, & Gildandrada dissentientibus, cum fœderis lege, ut duo suffragia vincerent, caveretur, & secus facere nequiret, Joannem Contarenum, classis quæstorem Zacynthi commorari, ac quinque potiora navigia exonerare jubet. Ex his quatuor Messanam ad frumenta ac panem nauticum convehenda, quæ summo studio a Placido Ragazzonio Jacobi fratre curabantur, mittit; reliquum Venetias pergere jubet, ut classi non modo, verum etiam Cretæ insulæ succurreretur. Tandem cum duabus ac quinquaginta triremibus, binis Cosmi Florentiæ Ducis galeatiis, Joanne Andrea Auria cum triremium aliquot manu Messanam misso, Austriacus

Cor-

1572 Corcyra digreditur; ad Ducatum promontorium delatus, austro reflante, nocte Corcyræum fretum repetere cogitur. Cephalenæ dum speculatores, nostris ad Argostolium portum commorantibus, Austriaci triremes e longinquo inspectas significant, Surianus & Leonius regressi, hostes Methone esse afferunt, eodemque momento a Zacyntho turcicam classem in illud fretum tendere nuntiatur. Id Fuscareni de navigiis servandis summopere soliciti curas auxit, cum adeo Austriaci jussione Columnam ac Gildandradam permoveri animadverteret, ut, cunctis neglectis, non navium, non periculi, non publicæ incolumitatis meminissent, atque ut hostium effugerent manus, flammis absumendas censerent. A qua sententia abhorrens Fuscarenus, oppido (ut inde protegi facilius possent) propius succedere jubet; ac, ne quis aliqua ex causa eas deserat, edicto cavet; græco equitatui, si quis ex navibus egredi, aut natatu, aut lintribus conetur, cædi præcipit.

Interea aliæ Austriaci literæ ad Columnam, Fuscarenum, ac Gildandradam afferuntur, ut cum tota classe Corcyram peterent. Vix dici potest, quantum ex hac ambigua consiliorum jactatione iis mœroris accesserit, quibus christianæ reipublicæ decus cordi erat. Jam quidnam spei præclare rei gerendæ superesse, dum fœderatæ classes inani itinerum cunctatione optimum anni tempus absumerent? hostis proterendi facultatem elabi; Cephalenem, Zacynthum, Cytheram, Cretamque diripi ac vastari paterentur? Verumtamen in occidentem conversæ classes Corcyram appellunt: ibi de bello administrando actum. Fuscarenus, quæ ea æstate acta erant, Austriaco exponit: ingenti cum Corcyræ, tum reliquarum insularum Veneti imperii, quibus ægre commeatus administrari poterant, detrimento, magno militum ac ducum inerti otio torpentium damno transacta. Inde (cum eo anno in orientem non amplius profecturum Austriacum vulgaretur) ne hostium libidini atque injuriis tot Venetorum nomini addictos populos objiceret, ne Peloponnesii, qui a Selymo defecerant, prorsus deserere videretur, una cum Columna, ac Gildandrada in orientem profectum, fœderis decus atque existimationem sustentasse; Græciam in fide continuisse; sæpius Uluzzalium ad certa-

Fœderatorum consilia Corcyræ habita.

1572.

tamen pellicere conatum; detrectantem, ac renuentem haud parvo detrimento affecisse: Ex eo cursu dejectos, atque ad se avocatos Zacynthum primum, inde Cephalenem, postmodum Corcyram non sine temporis jactura deventum: Nunc eo res loco esse, ut nisi mature consulatur, prorsus praecisae atque obtritae reliquae hujus anni spes sint; celeritate tantum labentibus succurri posse rebus, si, omni abjecta mora, cum invicto tot virium robore denuo expansis in orientem velis, in hostem proficiscantur: nil ejusmodi suspicantes opprimi barbaros posse. Austriacus, Fuscareno laudato, iis, quae contigerant, obliteratis, solvendum statim, atque in perturbatos ac perterritos invadendum censet; cuncta ad pugnam ineundam expediri jubet. Ejusmodi sententia postridie ejus diei a praeconsultoribus probata: Corcyra digressi, ad Gomenitiarum portum deferuntur.

Foederatae classis numerus & instructio

Suessani Ducis, & Joannis Andreae Auriae, quos propediem Regis jussu ad classem accessuros cum Hispanis ac Genuensibus triremibus afferebatur, adventu non expectato, quarto idus septembris e Gomenitiarum portu solvunt. Erant in universum centum ac nonagintaquatuor triremes, quinqueremes octo, inter quas Cosmi Florentiae Ducis binae; naves quinque ac quadraginta, Hispanae triginta, Venetae quindecim. His Adrianus Bragadenus, illis Rodericus Mendozza praeerat. Mediam aciem, quae duabus ac sexaginta constabat, tres foederati imperatores obtinebat: dexterum cornu Alvarus Baccianus, Sanctae Crucis Marchio, laevum Jacobus Superantius legatus ductabant: duae ac quinquaginta in utroque triremes censebantur. Sex triremium agmen, quod classem antecederet, Petro Justiniano, Melitensium praefecto, tributum, ea lege, ut si confligendum foret, in cornua sese triremes reciperent. E quinqueremibus quatuor in mediae aciei fronte, duae aequis spatiis e regione dexteri, ac sinistri agminis dispositae. In subsidiis Joannes Cardonius Sicularum praefectus cum septem ac viginti, ac Nicolaus Donatus, qui damnatorum Venetis triremibus imperabat, locati. Ita instructa acie, dum Paxum contendunt, a Joanne Bembo, & Petro Lomellino, qui Methonem ad res hostium explorandas se contulerant, affertur, turcicam classem partim ad Pilum, quod hodie *Navarinum* vocant, partim Methone, remige ac milite, mul-

Joannes Bembus & Petrus Lomellinus nuntios de Turcica classe afferunt.

1572 torum fuga morteque exhaustam, omnibus rebus egentem, recentia auxilia expectantem detineri. His nuntiis erecti cunctorum ad minime dubiam victoriam animi, summa Dei ope factum, ut barbari, quos præda ac rapinis exsaturatos, Byzantium concessuros credebatur, adhuc iis in locis, veluti certa fœderatorum præda, morarentur. Sed cum maxime celeritate opus foret, classe ad Antipaxon, reflante leniter vento, subsistente, paulatim Hispanorum ardor tepescere, ac fere restingui cœpit: nuntii fidem elevare; minime credendum, Uluzalium, fœderatorum conjunctione cognita, diutius iis in locis moraturum, atque in certaminis aleam, qui antea pugnam cum minori numero detrectasset, descensurum: antequam ulterius progrederentur, quidnam consilii, eo ad Methonem, ac Pilum non invento, capiendum esset, decerni oportere: jam senescere autumnum, in hyemem anni tempus prolabi; majora moliri longum, ac difficile; minora aggredi indecorum. Ex his licet de reversione tantum cogitare Hispanos haud difficulter pernosceretur; tamen Joannis Austriaci militari gloria succensus animus minime his commoveri vocibus, sed ingens desiderium vultu, verbis invadendi hostis præseferre videbatur.

Itaque cum prius per Viscardum fretum pertransire decrevissent, allatis de classe hostium nuntiis, breviori itinere a læva Cephalene & Zacyntho relictis, Strophades scopulos prætervehi, proculque ab hostico iter intendere statuunt. Decimo octavo kalend. octobris ad Strophades perveniunt. Inde summa insequentis diei luce Oenusam pergere statuunt, ne turcicæ triremes, quæ, ut diximus, partim in Pilo, partim Methone erant, conjungerentur, atque, si se occasio daret, supremo certamine dimicarent. Verum id quoque consilium fatalis cunctatio pervertit: serius, quam oportuerat, cœpta navigatio, neque noctu ad iter celeriter conficiendum velificatum; remorum contentione tantummodo laboratum, ut inalbescente cælo, decem a Pilo passuum millibus classis esset, neque Oenusam teneret. Quamobrem tuto triremes octoginta, quæ ad Navarinum constiterant, Methone cum reliquis conjungere hostes potuere. Ea re a nostris cognita, statim densari triremes, ad pugnam cuncta parari jubent,

bent. Ordinata acie, recta Methonem contendunt, ad ter mille & quingentos passus oppido succedunt. Ingens in cunctis alacritas: pugnam deposcere, nunc lætis cælum vocibus pulsare, nunc minis terrificisque clamoribus Turcas lacessere. Usque ad alteram ac vigesimam diei horam Uluzzalium præstolantur; atque ut ei acriores ad certamen provocando stimulos addant, Marcus Antonius Columna, Marcus Quirinus legatus, Joannes Bembus, ac Nicolaus Lippomanus propius se inferunt. In eos triremes viginti, quæ nuper Navarino advenerant, deferuntur: utrinque ingentium pilarum displosione actum, Turcis a Divi Nicolai arce, quæ freti illius ostium occupat, non discedentibus. Exinde Turcas minime prælium subituros cognosci potuit.

1572

Fœderati Turcas ad certamen provocant.

Fœderati, ordinatis aciebus, quo vehementius hostes ad pugnam elicerent, oppido subeunt; sed cum Uluzzalius in eodem loco consisteret, aperteque prælium abnueret, Oenusæ caput prætervecti, ad Portum longum, in altero insulæ latere constitutum, pergunt, si forte ea ex parte postridie barbaros ad pugnam traherent. Ac dum Oenusam præterveherentur, ne postremum agmen carperetur, veriti, cornibus præmissis, duces a tergo insistunt. Perturbatæ loci iniquitate duæ acies: Marcus Antonius Columna, Melitensium præfectus, Joannes Bembus, Joannes Maripetrus, & Joannes Vasquus primi promontorium tenuere. Hi cum obviis turcicis decem ac tribus triremibus congrediuntur; utrinque tormentis ferreæ pilæ excutiuntur. Uluzzalius interea cum sexaginta triremibus oppido digreditur. Nostri certaminis tempus adesse rati, repente pugnæ signum edunt. Superantius, qui dextero cornu præerat, circumactisque in hostem triremibus, dexterum latus muniebat, frequentibus bombardarum ictibus acriter adeo in oppositos impetum fecit, ut inhibito remigio territi subsisterent. Antonius Canalius, qui alterum illius aciei caput prope mediam aciem obtinebat, animi impatiens, generosoque impetu sublatus, hostiles triremes aliquot, quæ procul ab insula ferebantur, cum Venetis rostratis viginti insequitur; ac jam sub tormenti jactum erant, horribilique strepentium tormentorum tonitru concutiebantur, cum Antonius Bragadenus, ac Vincentius Quirinus cum duabus quin-

1572 queremibus supergressi penitus fudere, magnoque metu ac detrimento sese recipere coegere. Ex dextero quoque cornu quod in ea circumductione lævam obtinuerat, sub Alvaro Bacciano in hostes triremium manus emittitur, neque intendentibus se tenebris tormentorum ejaculationibus finis imponebatur. Constans opinio fuit, si opportune, ac tempestive cœptum esset, ea die haud dubio prælio dimicandum fuisse, nostrosque in ea animorum concitatione, confligendique desiderio usque in Methonis euripum, in quo reliqua classis consederat, certa prope illius dissipandæ, Methonesque potiundi spe penetrare potuisse. Hæc in causa fuere, ut fœderati ea nocte aliam insulæ partem tenere nequiverint, sed gravi nautarum incommodo, nebulis obtecto, fulgetris coruscante, maritimasque procellas minitante cælo, mari detinerentur.

At concidente vento, cum pacatius æquor navigationi faveret, prima luce Gallum promontorium aquandi causa tenuere. E montibus vero parce scaturientibus aquis, tantæque multitudini abunde potum non præbentibus, postridie ad Longam, amnem quatuor a Corone millibus, deferuntur. Locum continuata, densaque citriorum, olivarum, ac melomedicarum arborum virentia nemora fronde, flore, fructibusque conspicua, jucundum, ac peramœnum efficiunt. Ibi ne aquationem hostis adimeret, timentibus, jam enim *Misitræ*, quæ quondam Lacedemon fuit, Sangiaccum cum equitibus ducentis adventare afferebatur, atque Uluzzalius, classe Methone relicta, ad nostros disturbandos, Coronemque tutandum suorum ad duo millia in ea loca ductaverat; Austriacus Franciscum Landrianum, castrorum præfectum, cum duobus Hispanorum millibus in litus, qua patentior ad flumen aditus hosti erat, exponit; nonnullas Italorum cohortes ex alio latere, ut aquationi incumbentes protegerent, exscendere imperat. Cum improviso Sangiaccus cum equitibus, Uluzzalius cum peditibus supervenit: inde usque in vesperum levioribus certaminibus pugnatum, e triremibus eodem tempore continenter in litus emissis pilis, licet arborum densitate visum, certosque ictus adimente, parum usui fuerint. In eo certamine Maynensis Marchio cum sex ac quadraginta ex Gallica nobilitate, quos secum adduxerat, magnum specimen virtutis præbuit: qua con-

Fœderatorum & Turcarum levia certamina.

Maynensis Marchionis virtus.

conglobata magis hostium acies erat, magno impetu irrumpens, uno tantum e suis desiderato, complures e Turcis interfecit. Alexander Parmensis Princeps, qui hoc bello rudimenta futuræ virtutis hausit, Pompejus Columna, Joannes Antonius Aquivivius haud absimili fortitudine dimicavere. Neque ab ea laude ducenti circiter voluntarii, partim Itali, partim Hispani milites, immunes fuere, quos, inclinata in vesperam die, continuato labore fessos, numero ac viribus impares, cum ad naves se reciperent, valida manu hostes adoriuntur. In summo periculo versantibus, Moretus Calaber, Venetorum militum præfectus, consilio ac virtute opportune adest; trepidantes sistit; in hostem obversus, illius impetum reprimit; acriterque invectus pellit funditque. Extracta continenti certamine die, Methonem nostri revertuntur, e portu denuo Uluzzalium elicituri.

1572

Alexander Parma Princeps.

Moreti Calabri virtus.

Cum ad eum locum, qui inter Gallum promontorium, & Caprariam insulam interjacet, qua Methones fretum in orientem protenditur, pervenissent, a captivis, qui ab hoste fugerant, affertur, hostes, munitione in tumulo ad freti hostium a parte dextera excitata, quinque in ea tormenta, ut christianæ classi aditum intercluderent, imposuisse. Eodem tempore turcicæ rostratæ quedam sese in conspectum nostrorum dedere. Ob id cum prælio dimicaturum hostem nostri existimarent, statim quinqueremes octo, quas totidem leviores remulco trahebant, certis distinctas intervallis, præmittunt. Freti angustias cum ordinata classe ingredi nequirent, tribus distincta ordinibus, qui se invicem subsequebantur, tertiodecimo kal. octobris ad tormenti jactum in Uluzzalii conspectum delati, copiam pugnandi faciunt. Ipse nil movens, paucis (quas diximus) triremibus præmissis, cum classe reliqua a litore non recedebat. Quinqueremes prægressæ, hinc Turcis, qui ad Oenusam constiterant, illinc propugnaculo, quod freto imminebat, objectis, continenti bombardarum displosione hostes fatigabant, licet detrimenti [illegible]nnihil nudatis lateribus acciperent. Nemo profecto erat, qui T[illegible]rcas superbis elatos animis, toties lacessitos, toties in Metho[illegible]is conspectum ad certamen illectos, impune passuros arbitraretur. Attamen non regiæ dignitatis ratio, non bellicæ virtutis, cujus s[illegible]per constantem laudem retinuerat, non turpis notæ dedecus a semel suscepta sen-

1572 tentia Uluzzalium deterrere potuere; quacumque ratione tueri classem, quam prælio decernere malebat. Frustra igitur lacessito ad prælium hoste, nostri ad Oenusæ promontorium e regione munitionis in continente erectæ consistunt. Ibi de bello administrando variis sententiis actum. Venetis dena millia peditum exponi placebat, quorum virtute pulsis, qui in tumulo consederant, capta tormenta in hostilem classem dirigerentur: *Haud difficulter hæc perfici posse; paucos propugnatores; ad eorum numerum ostentandum, plura hostes tabernacula erexisse: neque, ut interea Uluzzalius classem adoriretur, pertimescendum, qui cunctis rebus instructus, Byzantio spe intumescens egressus, pugnam detrectasset: nunc multis funeribus, multorum fuga exhausta, gravissimis classe oppressa morbis, plerisque demississimis animis, nil ejusmodi ausurum; dum fœderatos viribus auctos, numero & virtute superiores esse animadverteret: quidni igitur aliquid dignum aggrederentur, tumulum occuparent, tormenta caperent, certissimis hostilem inde classem ictibus obtererent, Methonem demum in suam potestatem redigerent: id ni placeat, cur hostes, in ipsomet freto non adorirentur? an Uluzzalium, qui litora triremibus prætexuerat, ac toties provocatus nusquam responderat, timerent? an, si tandem prælium inire vellet, non victoriam in nostrorum manu esse? cum eo esse confligendum, qui impares animos, viresque ad certamen esset allaturus*. Hæc a Venetis disserebantur. Contra Hispani, decem peditum millium exscensionem disciplinæ militari adversam dicere; neque tali robore nudatam classem hosti objicere, neque in fretum altius penetrare tutum affirmare: a dextera tumulum, a læva triremes ad Oenusam commorantes nostros intercepturos; a fronte Divi Bernardini scopulum, qui inter munitionem, classem, & oppidum interjacet, objectum; atque ut latera, ac scopulus vincerentur, adhuc classem, oppidum, Divi Nicolai arcem superesse. In hac sententiarum contentione, ut certius vires, ac consilia hostium explorentur, decernitur. In Marci Antonii Columnæ triremi forte consultabatur.

Austriacus, Fuscarenus, Superantius legati, insignibus septi ducibus, ingredi fretum statuunt; intentoque statim remigio ad Divi Bernardini scopulum contendunt, an tormenta in illo

lo dispofita fint, fpeculaturi. Ea re infpecta, ftatim triremes aliquot turcicæ fe e litore ad opportunum in noftros tormenti jactum ejiciunt; fed ne forte ab una tantum triremi in fretum ingreffa in infidias præcipitarentur, fubftitere. Duces periculo animadverfo, Navarini portum ab hofte relictum, aquationique valde opportunum petere ftatuunt; eo occupato, claffem, Methonemque obfidere, naves Zacyntho adventantes tueri, Navarino potiri, certioribus de hoftium rebus nuntiis firmiora confilia capere poffe rati. Oenufæ promontorio fuperato, cum tantum a Methone extra tormenti jactum effent, quinquaginta circiter triremes, oppido relicto, exilientes tergo fœderatæ claffis infiftunt, frequentibufque ictibus poftremum agmen carpere conantur. Verum Joannes Cardonius, circumacta acie, hoftes fefe recipere coegit. Noftris Navarinum tendentibus, tria equitum vexilla, fcloppettariorum duo millia Methone digreffi, per montis clivum aquatione noftros prohibituri eodem pergebant. Paulus Jordanus Urfinus, & Alexander Farnefius cum quinque partim Italorum partim Hifpanorum millibus egrediuntur. Carolus Maynenfis, aliique voluntarii milites bellicæ laudis avidi fubfequuntur. Ad eos continendos Marcus Antonius Columna, in quo fumma erat auctoritas, mittitur: variis in locis acriter tota die dimicatum, Turcæ male habiti a litoribus turpiter fummoventur.

1572

Cum mari nihil fuccederet, cunctorum confiliis ad Methonem terra expugnandum verfi, ut fecundo ab urbe lapide decem peditum millia exponantur, qui tumulum capiant, ex quo tormenta cum in claffem tum in urbem dirigantur, decernunt. Expugnata civitate, claffem abfque dubio in noftrorum poteftatem cafuram rati. Hæc ut tuto ad exitum perducantur, Joannes Mocenicus cum triremibus Venetis octo, Hifpanis decem, ad pedites, bellicumque apparatum fubvehendum, onerariafque Navarinum evocandas Zacynthum mittitur. Dum cuncta ad Methonem oppugnandam comparantur, Navarinum adoriri ftatuunt, brevi ac nullo fere negotio eo fe potituros opinantes, quod propugnatorum numero, tormentorum paucitate, commeatuumque inopia laborare intelligerent. Verum inter hæc non una infidebat in Auftriaci præconfultoribus fententia. Erant qui toti in reipublicæ chriftianæ fa-

Hifpanorũ diverfa fententia.

1572 ſalutem ac decus intenti, minime cunctandum, matureque decreta perficienda cenſerent. Nonnulli ab his diverſi, de reverſione tantum cogitabant; ac, ne vergente in hyemem autumno, aliquid moliretur, Auſtriaco denuntiabant. Ex ea animorum fluctuatione neque decem peditum millia, uti ſtatutum fuerat, emittebantur, neque Navarinum tentabatur.

Joſeph Bonus militarem machinam inſtruit.

Interea Joſeph Bonus, molitionum extruendarum peritus, novam machinam commentus eſt, in qua, triremibus quatuor connexis, decem majora tormenta imponerentur, quibus dum Divi Nicolai arx quateretur, fœderati tuto in freto hoſtilem claſſem invaderent. Ob id Venetæ triremes tres, ac pontificia, Pacis nomine nuncupata, armamentis nudantur; licet poſtea, ne immani magnitudine motui minus apta fatiſceret, duæ tantummodo triremes adhiberentur. Has, hinc dextero, inde lævo latere complanatis, arcte connectunt, malis, antemnis, trabibus diſpoſitis, craſſiſſimiſque funibus, qui ſubter aquam delati carinas complectebantur, conſtringunt. Ac ne ſiniſtra triremis, in qua e terra propugnacula conficienda erant, ſuo pondere lævam deprimeret, occluſis doliis, ſabuloque intra contabulata immiſſo, æqua lance libratis, propugnaculum in læva ſecundum longitudinem altitudine novem, craſſitudine decem & octo pedum excitant; atque ex arte ſex locis in quibus tormenta cum vehiculis ſtatuerentur, diſtinguunt. Ea ut ejaculationum impetu retrorſum acta ſiſterentur, præter firmiſſima retinacula, in exteriori dexteri navigii latere ſcalis vinctis, repagula ad excipiendum impetum conficiunt, & ad machinam ſuſtinendam circumquaque bene compacta, atque clauſa dolia triremibus confixa adhibent. Valde machinæ ratione Auſtriacus oblectabatur; Columna, ut illi gratificaretur, humo propugnacula inſarcienda curavit. Verum cito Fuſcarenus, quam parum in ea præſidii foret, cognovit. Perraro enim accidit, ut ſolertis ingenii nova excogitata, quamvis ſtatim ad capiendos animos inuſitata rei ſpecie magnam vim habeant, pares exitus ſortiantur.

Dum e Zacyntho triremes ac naves expectantur, machinæque perficiendæ incumbitur, quotidie aquandi cauſa ad propinquum amnem, non abſque hoſtium detrimento ac cæde decertabatur; qui cum noſtros arcere non poſſent, de fluminis

cur-

cursu avertendo cogitabant: sed ne rem conficerent, propinquorum montium cacumina obstitere. Interim vero, ne ad pugnam cogerentur, obsepire in fretum iter munitionibus tormentisque adnitebantur. At navibus Navarinum delatis, denuo de exponendo peditatu, atque eodem tempore de invadenda classe ab ea parte, qua Divi Nicolai arx sita est, agitatum. Tum acrius, qui discessum Austriaco suadebant, urgere: *Nautici panis angustiam, quæ in dies magis magisque augeretur*, obtendere; *hostes peditatu, atque equitatu augeri; Græciæ Beglerbegum cum viginti equitum millibus ad Methonem subsidio firmandam properare; nil ante ejus adventum ad exitum perduci posse; eo vero accedente, inglorium abscedere, parum existimationi consentaneum esse*. His mirum in modum Veneti imperatoris animus excruciabatur: *Nihil tanto virium apparatui, nihil Europæ Principum expectationi quod respondeat, actum; tempus inutili cunctatione, disceptationibus, altercationibusque insumptum: nunc, cum reliqua desierint, commeatuum inopiam causari; in arcto res non adeo esse, ut omnino discedendum foret, Navarinique tutissimus portus aquationi, lignationi, cunctisque classi exercituique necessariis opportunus desereretur: Methonis oppugnandæ, invadendæque classis nuper capta consilia mirifice ea loci opportunitate adjuvari; e Messana navigia pane nautico onusta expectari: an vero liberum turcicæ classi iter Byzantium relinquendum, ut vere novo animis, viribusque audacior effectus hostis insurgat? cur suscepta semel de prælio ineundo sententia immutaretur? an vani de Beglierbego Græciæ rumores perterrefacerent, quem procul abesse constaret? præsenti occasione utendum, ne partam superiori anno virtute ac sanguine ingentem victoriam, nostris dissidiis, parumque coalescentibus animis corrumpamus*. Tantum Fuscareni oratio poterat, ut, reliquis imperatoribus in suam sententiam perductis, extructam machinam (licet parum adjumenti allatura existimaretur) Divi Nicolai arci admoveri jusserint; fauces ingressi commorantem ad litus turcicam classem adoriri decreverint, quam vel a litore digressam, certamen, explorata prope fœderatorum victoria inituram, vel metu detrectantem perturbatam, propugnatoribusque in litus sese ejicientibus vacuam, prædæ cessuram arbitrabantur.

1572

Fœderatorum disceptationes.

An-

1572

Hispani Austriacū ad profectionem in occidentem hortantur.

Antequam vero fretum ingrederentur, quindecim peditum millia prope Methonem opportuno ad oppidum classemque oppugnandam loco exponere statuunt. Eo consilio ducum evulgato, regii curatores Austriacum adeunt; affirmant, in quinque tantum ac viginti dies commeatus suppetere, nec ad Messanæ quidem iter suffecturos; proinde de reditu quamcelerrime cogitandum; non iis, quæ multa opera, tempore egerent, vacandum; neque Philippi Regis classem, qua maxime christiana respublica nitebatur, vel famis periculo, vel hosti temere objiciendam: cum præsertim ex ea, quæ singulari studio machina confecta fuerat, nihil emolumenti percipi posset, vel quod nimium depressa, ne undis absumeretur, periculum foret; vel quod non ingesta satis, uti oportuerat, in propugnacula humus fuisset; vel quod, ne crassiorum tormentorum displosione disjecta collaberetur, verendum. Ad hæc, ut e Navarini portu Methone quateretur, tranquillo mari opus esse, quod vel ob cæli tempestates, vel ob anni rationem ambigeretur; insuper profundo nimium prope Divi Nicolai arcem pelago ægre in anchoris loco opportuno, vel ad castellum quatiendum, vel ad hostiles ictus excipiendos posse consistere: neque in postremis complurium uirorum fortium, ducumque periculum habendum, qui objectis hosti pectoribus, machinam tutaturi essent, quæ neque velo, aut remis agi, neque temone circumagi apta, triremium remulco, quæ haud dubie hostilibus tormentis objicerentur, indigeret. His permotus Austriacus, quantum panis nautici in Hispanicis triremibus superesset, sedulo inquiri jubet.

Fuscarenus nihil omittit, quo Austriaci præconsultores, qui ad præclare bellum administrandum propensi erant, in officio contineat. Commeatuum, qui brevi cum Messana, tum Venetiis expectabantur, spe sustentat: quidquid annonæ in Venetorum classe sit, cum Hispanis commune habiturum pollicetur. Rogat, obtestatur, ut, tandem omni deposita mora, prælio cum hoste decernatur. *Turcas Methonis mœnibus, litoribusque protectos delitescere: non numero, non viribus pollere; torpore quodam ac veluti veterno obsessos, nostrorum conspectum, fulgentiaque arma non toleraturos. Quid indignius, quam, ad Navarinum fœderatis commorantibus, illis impune*

red-

1572

reditum in Hellespontum permittere, quorum classis oppleta funeribus, commeatu egens, paucis triremibus exceptis, vel nostris, vel maritimarum tempestatum opportunitate, Uluzzalio duce, quem iidem Turcæ odissent, fugam capturis, citra pugnam dissipari, atque opprimi posset? Verum licet Austriaci ingens gloriæ cupido accenderet animum; attamen quo minus expedite in publicum bonum incumberet, ab iis, quos sibi Philippus præconsultores dederat, detinebatur. Ac dum frustra commeatus absumuntur, tempusque teritur, Græciæ Beglerbegus cum copiis appropinquabat: jamque complures e Sophia equites haud longius quam mille ac quingentos passus a litoribus castra locaverant, quotidieque usque ad amnem, ex quo a nostris aqua hauriebatur, procursabant. Duodecim peditum millia in tria distincta agmina iis objecta sunt. Italis, qui Regi militabant, Paulus Jordanus Ursinus, Hispanis Franciscus Landrianus, Venetis Paulus Ursinus præerant, qui Moreto Calabro ad tumulum oppido propinquum capiendum militum manum attribuit. Verum Turcæ micantium undique in planitie ac collibus armorum fulgore, nuperque a Marco Antonio Columna, & Paulo Jordano Ursino illata clade perterriti, propius pedem inferre non ausi sunt.

Navarini expugnatio decreta, & ejus situs.

Sed Beglerbegi copiarum in dies nova accessione, de Methone expugnanda, deque invadenda classe nostrorum irritis consiliis, cuncta ad Navarinum oppugnandum versa sunt, quo opportuno, eodemque amplissimo portu media in Peloponneso potirentur. Impositum est *Navarinum* (priscis Pylum) præcelso ac prærupto jugo. Qua in orientem solem vergit, recto clivo collis in litus desiliens, in arctum isthmum desinit; qua occidentem respicit, mille ferme passus leniter declinans, ad angustum euripum pertinet, qui illum ab scopulo in austrum acute prominente e regione continentis disterminat, minoremque scopulum oppositum, eidem continenti objectum habet, ex quibus portus fauces constant. Ab isthmo binæ panduntur semitæ, quæ oppidum veluti brachia circumplexæ, ad occidentalem portam media mœnium parte in turris latere sitam junguntur. Dextera ab isthmo ad oppidum via patet; læva ab isthmo non modo, verum etiam e portus litore, quod ab imbre vicinis e montibus humum ac lapides aggerante,

æstu

1572 æſtu pelagi reciprocante, ſeſeque objiciente, conficitur. Ejus expeditionis munus ab Auſtriaco Alexandro Farneſio delatum eſt. Quinto nonas octobris quinque Hiſpanorum millia illius auſpiciis; Itali pontificii quingenti, Pompejo Columna præfecto; Veneti totidem, qui Moreto Calabro parebant, exſcendere ſunt juſſi. Expoſitis quin etiam ſex muralibus, aliiſque minoribus tormentis Gabriel Canalius præficitur.

Alexandro Farneſio Navarini expugnatio concredita.

Ad hoſtium explorandos animos crebra ejaculatione oppugnatio incipitur: e mœnibus acriter decertatur. Sed cum a dextera lævaque intercludere Turcis iter ſtatutum fuiſſet, noſtrorum incuria, ſiniſtra tantum, quæ & triremibus, & caſtris ſatis tuta erat, obſepta eſt. Itaque Uluzzalius, qui cum duobus partim peditum partim equitum millibus eadem die Methone digrediens, ad iſthmum pervenerat, a dextera illatus, turba imbelli inutilique abducta, quadringentos ſelectos milites in oppidum invexit. Egregiæ virtutis ſpecimen ea die Moretus Calaber dedit, qui omnes ad oppidum aditus noſtros occupaſſe ratus, cum ſuorum manu ſe uſque ad mœnia intuliſſet, tumuloque protectus, continenti ſclopporum diſploſione a pinnis, mœnibuſque hoſtes arcere niteretur, improviſo a tergo ab Uluzzalii milite, a fronte ab oppidanis ad ſubſidia excipienda ac tutanda exeuntibus, eſt interceptus. Sed ne minimum quidem territus, fortiter dimicando, multis hoſtium cæſis, paucis e ſuis deſideratis, ingruentem impetum ſuſtinuit, in tutumque ſe recepit. Ex eo eventu magis magiſque ad diſceſſum erecti Hiſpani fremere, ſubſidio invecto, Turcas rem extracturos, commeatuum inopiam augeri, diutius in ea regione aſque periculo conſiſti non poſſe. Veneti contra, ne ſuſcepta oppugnatio deſereretur, contendere; Navarino capto, annonam e Peloponneſo ſuffecturam; Antiſtitis illius provinciæ fratrem, alioſque procerum nomine, milites commeatuſque affatim offerre: Navarini obſidione hoſtilem claſſem Methone abſumi. Itaque Michael Moncata cum mille ac quingentis Hiſpanorum peditibus noctu dexterum aditum valde hoſti opportunum occupare jubetur. At cum ratio ac tempus perficiendæ rei, diſcrepantibus ſententiis, traheretur, milites exponere, atque in craſtinum juſſa expectare Moncata præcipitur. Nocte, denſiſſimis imbribus, furente vento,

Moreti Calabri fortitudo in Turcarum impetu ſuſtinendo.

ac frigore, accessu cum tormentis impedito, madefactis ac fessis militibus, alii submittuntur. Verum oppidani nostros nullis protectos munitionibus, quod humus ad aggeres conficiendos deerat, conspicati, summo mane ingentium pilarum e moenibus emissione, duo majora tormenta prosternunt, quæ in saxorum tumulum impacta, complures e nostris interfecere; Turcæ, qui extra oppidum majori numero excreverant, aditu occupato, Moncatæ conatus irritos fecere. 1572

Cum igitur subsidia a Navarino averti non possent, Austriacus, ac Columna maturare discessum parant, urgentibus præsertim Hispanis, quod, magna planitiei parte tentoriis hostium occupata, certis nuntiis Beglerbegum cito affuturum afferebatur; quod moenium pars quatienda lapidosa existeret, ac non adeo facile verberationi cessura videretur; quod moenia humo oppleta objicerentur; denique quod hostes commeatu, ac tormentis instructi, nostros autem, priusquam moenia subirent, annona defectura esset. At Fuscarenus receptum foederatis indignum, parum tanto apparatui respondens, improbabat. *Cur enim oppugnationem coepissent, si eam extemplo deserere statuerant? an non initio ea omnia perpensa, ac discussa esse? an spei, ac pollicitis hæc respondere, quorum universum pene orbem fama repleverant, eo anno Byzantio Turcas ejectum iri? Quid in posterum vel audaciæ, vel fidei in iis futurum, qui ex Selymi ditionibus arma pro foederatis induerant, cum inani expectatione decepti, tot viribus ne parvulum quidem in Peloponneso oppidulum capi potuisse intelligerent? vereri, ne ab eo hoste, quem diu obsederant, pulsos fuisse plerique existimarent, indeque perpetua christianæ classi inusta nota, parta gloria turpi discessu foedaretur; dum Turcis liberum aditum, Navarino non expugnato, permitterent: Beglerbegum forte pertimescerent, qui duo fere millia passuum ab isthmo castrametatus, ex angusto dexteræ viæ aditu neque suppetias oppido ferre, neque, tot strenuis ac pugnacissimis militibus adversantibus, tutari posset? Panis nautici ne inopiam obtenderent, quem paulo ante in medium fere novembrem mensem suppetere cognitum fuerat? tantumne biduo, a quinto nempe ad tertium nonas octobris insumptum? propediem navigia commeatu onusta adfutura, ad quorum adventum urgen-*

1572 *gendum triremes ab Austriaco obviam missæ fuerant? omnia sibi incommoda una cum Veneta classe perpeti statutum esse potius, quam famæ ac nominis existimationi, quibus præsertim res militaris nitebatur, jacturam faceret.* Hæc a Veneto imperatore vehementi animi ardore differebantur.

Austriacus, ne, invitis Venetis, discessum moliri videretur, humanissimis verbis usus, repugnantem ac fere coactum se id consilium amplecti fatebatur: *Necessitati, cujus in mortalium eventis ingens vis esset, obtemperandum; non ignorare quantum inde communibus rebus detrimenti accederet, quantum sibi ipsi de præteritæ gloriæ cumulo adimeretur, dum se magni illius Caroli filium primo juventæ flore, militari gloria succensum, ingenti fama apud cunctas gentes parta, ex superioris anni victoria mortalibus in magnam spem erectis, nulla re gesta, in occidentem vela reflectere, neque tam præclaros orsus prosequi cuncti intelligerent: sed quis de sua vel in commune bonum propensione, vel de naviter administrandi belli, hostiumque profligandorum studio, quod, præter gloriam, summam utilitatem conjunctam habet, ambigere queat? Non sibi regna, non provincias, non subjectos populos, quibus imperitet, esse: cuncta in sua dextera, quam & Bætica, & Pelopponesiaca victoria nobilitaverat, sita: cur igitur tantis incitatum stimulis, non totum in bellum exarsurum? non quæcumque mortalibus carissima sunt, vitam denique ipsam huic decori posthabiturum existimaret; pro qua nullum periculi genus, non hostium tela, non sudorem, non frigus reformidasset, sæpius sub armis ardentissimos solis æstus, noctis vigilias patienter tolerasset; modo astu, modo palam ad certamen, uti optime universi noverant, barbaros provocasset? Nunc eo loco res esse, ut cum suæ fidei fœderatam classem commissam animo cogitaret, ne quid detrimenti acciperet, sibi summopere cavendum arbitraretur: non cum barbarorum telis, non cum maris tempestatibus, ac procellis, sed cum fame luctandum: eo rebus redactis, ut vix paucos dies cibaria tot hominum millibus suppeterent. An certæ internecioni regiam classem, tot vires, tot apparatus, quibus christiana respublica niteretur, objiceret? an nudatas præsidiis tot gentes ac populos acerrimorum hostium crudelitati, ac libidini permitteret? Id vero summa adseveratione,*

tione, persancteque Fuscareno polliceri, obviis in itinere navibus alimenta classi suppeditantibus, turcicas se ditiones adoriturum. Interea rogare, istam animi ferociam, atque in hostem irruendi cupiditatem comprimeret, neque regiam, ac pontificiam classem diutius panis inopia conflictari sineret: hosce animos in annum sequentem reservaret, quo majori conatu recentioribus viribus, certiori spe in pavidos ac consternatos metu Turcas impetum destinaret. Demum, ut qui ab reliquorum sententia nunquam abhorruerat, nunc a reliquis ne sejungeretur, obnixe petere, atque obsecrare. His licet Venetus imperator vehementer repugnaret, tamen cum obsistere non posset, in aliorum sententiam, ne vulgata ducum dissensio communi bono obesset, invitus descendit. Itaque deductis tormentis, bellica soluta machina, milites cum Farnesio, nullo obsistente, conscendunt.

Fœderati Navarini obsidionem deserunt.

Nondum classis e litore solverat (octobris nonæ erant, quibus anni elapsi victoriæ dies solemni gratulatione recurrebat) cum ab exploratoribus affertur, ab Oenusa insula navigium (quod Austriaci fuisse postea compertum est) adversa tempestate in Echinadas delatum, Cytheram appulisse; ibi fœderata classe non inventa, ut ei se adjungeret, Pilum petens, vigintiquinque triremium turcicarum manu ab Uluzzalio emissa, circumventum oppugnari. Eo nuntio allato, extemplo Austriacus profectionis signo edi jusso, galeatiis ac navibus relictis, e portu reliqua raptim subsequente classe, prodiit; tantumque Methonem se intulit, quantum Navarinum intervallo reliquerat. Uluzzalius, suarum triremium periculo animadverso, cum aliis circiter septuaginta sese in nostrorum conspectum dedit, eo fortasse consilio, ut in altum elatus, fœderatæ classis in turcicas triremes invehentis postremam aciem carperet, suosque periculo eriperet; quod ita facturum nostri ex eo conjectaverant, quod inter Divi Nicolai arcem munitionemque in litore a dextera parte erectam substitisse animadvertissent. Austriacus una cum Fuscareno, donec universa cogeretur classis, suosque in ordines cuncti concederent, immobilis stetit. Jacobo interea Superantio præcepit, ut a læva, triremium collecto agmine, Uluzzalio sese opponeret; in altum vero Marcum Antonium Columnam, Alvarum Bac-

cia-

1572 cianum, Antonium Canalium cum alia manu emiſit. Superantius ad Methonis portus fauces in barbarorum conſpectum illatus, crebra tormentorum ejaculatione contra Uluzzalium magno impetu tendit. Ille tamdiu moratus, dum leviori tantum pugna eminus Superantium depugnaturum arbitraretur, cum ſupremo prælio commiſſurum animadvertiſſet, remigio inhibito, triremibus circumactis, rurſus urbis mœnia ſubiit. At acrius inſiſtens Superantius, continenti machinarum diſploſione adeo ſe in portum invexit, ut colubro mœnium urbis partem proſterneret. Auſtriacum vero cum reliqua regredi claſſe conſpiciens, nihil ab hoſte læſus, ad ſuos revertitur. Diverſa ex parte Columna, Baccianus, ac Canalius expeditis cum aliquot triremibus, ſeſe acriter intulere, licet non adeo opportune, ut turcicis vigintiquinque recenti remige inſtructis, inter Oenuſam, Caprariamque inſulas receptum impedire poſſent. Iis intento remigio appropinquantibus, ne quid detrimenti accideret, Fuſcarenus cum ſuarum triremium agmine præſto fuit. Mamutes, Lemni Sangiaccus, Ahenobarbi illius, cujus famam præclara maris facinora nobilitaverant, nepos, nimium navigii velocitati fidens, dum ſe a navi divelli non patitur, itinere a Bacciano intercluſus, & a latere impetitus, temeritatis, triremi capta, pœnas dedit. Ipſe captivi Chriſtiani manu, quem paucis ante diebus per ſummam contumeliam verberatum vulneraverat, obtruncatur. In veſperam vero vergente die, Auſtriacus proras Navarinum obvertit, Superantius in Uluzzalium poſtremo agmini, quod longius ſe in altum extulerat, hærentem, frontem vertere, donec claſſis univerſa cogeretur, juſſus; Turciſque inſpectantibus, Mamutis triremis, non abſque ignominia, abrepta eſt. A ſummo mane uſque ad ſolis occaſum his pugnæ ſimulacris, modo ſeſe inferente, modo recipiente hoſte, dies extracta.

Mamutis triremis capta & ejus cædes.

Onerariæ, & galeatiæ, quæ in Navarini portu ſubſtiterant, claſſes propinquas in procinctu pugnæ eſſe conſpicatæ, ſublatis anchoris, e portu egreſſæ fuerant; in reditu ab Auſtriaco Zacynthum petere jubentur; ipſe eodem cum Fuſcareno, univerſaque claſſe contendit, ingenti metu levatis Turcis, qui ſex dierum ſpatio, quo Baſſa, ac Beglerbegus iis in locis morabantur, ad extremam rerum omnium inopiam redacti, prope

Fœderatæ claſſes Zacynthum proficiſcuntur.

ſpem

1572.

pem salutis abjecerant, Uluzzalioque in primis, qui consilii
nops, fractus animo, Selymi iras pertimescens, cum sex ac
iginti triremibus in Numidiam fugam meditabatur. Fœdera-
i in Zacynthi fretum delati, quod eo anni tempore minus
uta statio videretur, Guiscardum Cephalenes portum petunt.
bi, coorta tempestate, Fuscareno licet dissuadente (tanta red-
tus cupido Hispanorum incesserat animos) furenti atque
igitato pelago se committunt: vixque occidente sole, in
nedium Ambracium sinum delati fuerant, cum, nimborum
epente exorta vi, colluctantibus ventis, tonitruis, fulminibus,
densissimisque imbribus e cælo decidentibus, naves transver-
æ aguntur; triremes, quæ postremum agmen obtinuerant,
ursus in Guiscardum deferuntur; aliæ in altum abripiuntur;
ıonnullæ, quæ nondum condito sole, in Paxi conspectum ve-
ıerant, iter Corcyram cœptum persequuntur; pontificia tri-
emis, quam Divi Petri vocabant, inter Paxon & Rillam bre-
ribus illisa est. Nocte media Austriacus, Columna, ac Fu-
carenus Gomenitiarum portum tenuere, ibique, quoad trire-
nes reliquæ convenirent, substitere.

Hispana classis tempestate jactata.

Interea cum onerarias duas commeatu onustas Corcyram ap-
ulisse, aliasque expectari nuntiaretur, Fuscarenus, ne institu-
um iter prosequantur, sed adhuc aliquid adversus hostem mo-
iantur, hortatur; suadet, onerariis, galeatiis, aliisque relictis
mpedimentis, ex omni numero centum ac quinquaginta sele-
ctis triremibus, remige, milite, bellico apparatu apprime in-
tructis, proculque ab hostium in Peloponneso speculis in altum
elatis, Cytheram pergant, Turcas Maleam promontorium trans-
euntes adoriantur; si prætervectos intellexerint, recta in Hel-
lespontum, aut quo melius visum fuerit, contendant; palan-
tes, metu perculsos improviso facile opprimi posse. Quod ita
eventurum fuisse, re ipsa postea constitit. Uluzzalius enim no-
stros Zacynthum petiisse per exploratores intelligens, perturba-
ta ac fere disjecta classe, Maleam pervenerat; ibique, borea
flante, cum promontorium superare non posset, aliquot dies
morari coactus fuerat. Ceterum a Fuscareni sententia abhorrens
Austriacus, Leucadem potius oppugnandam censebat, quod ab
omnibus imparata, cito in potestatem casura videretur. Dum ve-
ro Superantium, qui ad cogendas tempestate jactatas triremes pro-

Naves commeatu onustæ Corcyram perveniunt. Fuscareni sententia de classe Turcica persequenda.

1572 fectus fuerat, præstolantur; multa de Leucadis situ, deque iis, quæ ad oppugnationem necessaria erant, disceptantur. Dux Suessanus, Joannes Andreas Auria, Aurelius Fulgosius cum triremibus tredecim, ex altera parte Superantius cum classe reliqua supervenit. Adventu denuo spes revirescere; adhuc hostilem classem, si celeritate utantur, vinci; adhuc Leucadem, aliaque turcicæ ditionis loca peti posse sperabatur. Verum rerum omnium gerendarum spes momento concidit, cum ad urgendam Austriaci profectionem Suessanum venisse vulgaretur.

Veneti ingenti dolore perculsi, vix a querelis continere se poterant. Fuscarenus omnes ejus anni successus commemorabat: *Ad Corcyram exitialem Venetæ classis moram, militum ardorem, navalium sociorum robur otio exhaustum; inanem Hispanicæ classis expectationem, duarum ac viginti triremium, quinque peditum millium subsidio, dum maritimæ vires alio aversæ privatis Philippi rebus operam navarent, elusam: nequaquam ob id imminutos Venetorum animos, quin in barbaros numero ac viribus superiores invadendum censerent: victoriam a sociis prope e manibus ereptam; ad Corcyram evocatione, quidquid spei reliquum erat, obtritum: quas primo vere coire fœderis præscripto oportuerat vires, kal. septembris convenisse: sero in orientem profectum: commeatuum obtentu, Navarinum, Methonem, classem hostium relictam: victoria amissa, in hostibus audaciam, in nostris contemptum ac desperationem exortam: Uluzzalium, qui in fuga tantum spem posuerat, fœderatorum discessu sublatum, ovantem cum classe in Hellespontum trajecisse*. Hæc Fuscarenus. Contra Suessanus: *Non levi ex causa, sed belli ingenti suspicione, qua tunc Belgium ac Insubres laborabant, Austriaci adventum, classis conjunctionem aliquantisper dilatam: at fœderatorum commoda animo Philippum volutantem, gallici tumultus, africanarum rerum oblitum, Joanem Austriacum in orientem misisse: militari annona antea insumpta, in eas commeatuum difficultates compulsos; nunc vero quo præcepto militari, propinqua hyeme novas institui oppugnationes? an ea anni tempestate absque tentoriis sub dio in hostico degendum? an ingenti hac classe sibimet oneri futura, maria naviganda? cuncta discessum suadere: ineunte*

Venetorum querela ob Hispanorum discessum.

unte

ante vere omnia in hostem consilia, omnes impetus dirigendos. 1572
Itaque Austriacus Corcyram delatus, biscocto pane triremibus imposito, Columna ac Fuscareno Buthrotum usque comitantibus, Messanam iter arripuit; ibique, missione Italis peditibus concessa, Hispanis Germanisque, qui supererant, in hyberna missis, Neapolim, in Hispaniam mox trajecturus, contendit. Ea re a Gregorio Pontifice Maximo cognita, ne quæ in sequentem annum paranda erant, mora corrumperentur, Austriacum ab itinere avertit, Columnamque Philippo legavit, ut de rerum præsentium statu edoctum, ad apparatus urgendos impelleret.

Veneti, lustrata ad Corcyram classe, recensitisque copiis, rursus de Leucade invadenda consilio habito, quod res dura admodum appetente hyeme videretur, tandem nihil movendum censuere. Quo tempore Philippi Leonii triremis, cum scriba, ubi tormentarius pulvis asservatur, parva lucerna forte eo ingressus esset, delapsaque favilla, statim tabulata, antemnas, malumque in aerem, incredibili impetu ac strepitu sustulisset, eademque ingenti pondere cecidissent, dissiliit: quadraginta, qui in ea erant, viri interiere. Trierarchus repentino perculsus motu, in mare se ejiciens saluti consuluit, cum reliqui ad Phanum invisendum religionis ergo descendissent. Interim a Fuscareno naves ad cibaria, bellicosque apparatus convehendos in Cretam, Venetias, ac Messanam missæ; ex iis Cypria ingentis magnitudinis, tempestate acta, armamentis perfractis, in Adriaticum sinum abstracta, cum in urbis portum incolumis pervenisset, sævius intumescente ac furente mari, abruptis funibus, aquarum vi in brevia, qua altior aqua extabat, compulsa, ex angustiis nulla arte educi potuit. Alia ex parte Thomæ Mauroceni navis fluctibus ac vento jactata, tandem supra Sasonem scopulo illisa est. Joannes Mocenicus, ut præfectorum aliquot, voluntariorumque insignis notæ militum, qui in ea erant, saluti prospiceretur, quæque ex naufragio supererant, recuperarentur, cum quinque triremibus eo proficisci jubetur. Qui in navi erant, in litore munitione raptim extructa, armamentis ac machinis navigii adornata, ad hostium impetum excipiendum se egregie comparaverant; at omnes, Mocenico adveniente, Corcyram perducti sunt.

Philippi Leonii triremis combusta.

Dum ea æstate vario eventu bellum in oriente administratur,

1572 tur, in Illyrico Clissæ oppugnatio tentata est. Rem uti evenerit quam brevissime expediam. Arx expugnationi fere impervia, octo a mari passuum millibus, in Spalati finibus, edito ac prærupto monti imposita est, quam avorum nostrorum ætate Petrus Crosichius obtinebat. Eam postea Suleymanus diutina obsidione perdomitam suo imperio adjecit. Ad eam occupandam jam tum a belli initio Fuscarenus, dum legati munere in Illyrico fungeretur, animum adjecerat, quod caput provinciæ esset; eaque occupata, sibi ad universam Bossinæ provinciam obtinendam aditum fore speraret. Itaque, Cara Bassa multis pollicitis ad arcem tradendam illecto, Hestori Throno, qui antea Jaderæ prætor fuerat, Spalatum misso, negotium mandaverat. Fuscareno vero classis imperatori declarato, cum Aloysius Grimanus in Illyrica legatione successisset, quacumque ratione Clissa potiri enitebatur. Forte nostris ex circumjecta regione adversus hostes irruentibus, Thronus animadverterat, Clissæ propugnatores, quorum pars Turcæ, pars Christiani erant, classico incitatos, cunctos fere arce egredi. Eam per insidias oppidum aggrediendi occasionem opportunam fore ratus; Mustaphæ, quem sibi antea muneribus, promissisque conciliaverat, rem aperit. Ille cum sociis Mosonem montem quingentis a Clissa passibus clam insessurum, atque ex ea parte vel astu, vel vi portam continenti obversam, si Thronus præsto ei cum militum manu adsit, occupaturum pollicetur. Aloysius Vendramenus, Hieronymus Cipsius, ac Georgius Julinovichius, qui a Turcis ad nostros defecerat, ut Mustapham cum tribus sociis in Brachiæ insulam ad colloquium cum Grimano legato adcersant, mittuntur. Ibi singulis constitutis, prævalida militum manu triremibus imposita, ad Scoltam insulam (abest ea quinque a Spalato passuum millibus) legatus se contulit. Verum Mustaphas vel difficultate, vel metu suorum permotus, re infecta, cum cognatis Spalatum transfugit. Eo eventu nequaquam Thronus deterritus, supremam fortunæ aleam experiri statuit: Julinovichium, Vendramenum, Cipsium cum selectis quadraginta militibus, ac scalis mittit, ut qua parte confragosior tumulus erat, mœnia scandere, & clam oppidum ingredi conentur. Joannem Cesanam, peditum præfectum, cum armatis trabibus ad portas, murosque per-

ſtringendos idoneis ſubſequi jubet. Ipſe ad arma, & commeatus in Cliſſam, dato ſigno, ex Archiepiſcopi oppido invehendos, opemque ferendam cum equitatu ſubſtitit. Qui primi Cliſſam pervenerant, ſuburbium capiunt, incenduntque; qui cum Ceſana ſubſequebantur, trabibus in itinere relictis, cum poſt exortum ſolis ſuperveniſſent, diſceſſumque meditarentur, eos, re cognita, in ſuburbia redire imperat. Ipſe interim trabes, ſcalas, alioſque apparatus adduci, ut aperta vi oppugnatio inſtitueretur, curat. Parva itaque equitum turma Thronus regreſſus, Dandinum equitem e Tragurio cum militum manu per clivum montis ad ſe venientem offendit, eique per tubicinem, ut Cliſſam celerrime contendat, ſeque cum Ceſana conjungat, præcipit. Verum prædæ cupidine inſolens militum animus cuncta pervertit; nam per Throni ſemitas, e tumulo præda onuſti, vagi palanteſque nullis imperiis, nullo infamiæ metu ſe demiſere. Ita ſæpius Cliſſa irrito conatu, militum, vel metu, vel avaritia tentata.

1571

Aloyſius Grimanus Macarſcam invadit.

Haud multo poſt Aloyſius Grimanus legatus ad Macarſcam, Illyrici oppidum, in Reipublicæ limitibus conſtitutum, ex quo ingens mercium copia ex Thracia, Græcia, Epiro, aliiſque turcicis ditionibus in Italiam importatur, occupandam ſe convertit. Ad portum, ſitus ratione inſpecta, colloquioque cum peritis locorum habito, comperit, centum ac viginti paſſuum exciſo ſpatio, Cherſoneſum, qua ſtatio conficitur, abſcindi a continente, atque in inſulæ formam redigi poſſe; eo facto, nullo negotio oppido, ac portu potiturum. Itaque munitionem ad protegendos milites perduci imperat: ei Junium Pompejum, Comitem Veronenſem, militiæ præfecturam gerentem, una cum Joanne Baptiſta Zucco ejus concive, ac Joanne Baptiſta Fusbario Brixienſi, cum cohortibus aliquot, Uſchocorumque manu, in univerſum trecentorum ac quinquaginta præficit. Ipſe Jaderam recentia militum ſubſidia ac foſſores ad opus conficiendum miſſurus revertitur, hoſtes hyemis aſperitate ac nivibus, quæ montium itinera oppleverant, ab ope ſuis ferenda impediri poſſe ratus. Sed vix Jaderam pervenerat, cum repente graviſſimo morbo correptus eſt: dilati in dies apparatus irritum inceptum reddidere. Junius Pompejus de hoſtium adventu certior fa-

1572 ctus, turrem a litore passus sexaginta ad boream cum minori altera ad orientem sitam, domumque in austrum vergentem occupat. Cum reliqua militum manu in Chersonesum se recipit, ibique raptim propugnaculum, quo se tueatur, excitat. Cæli inclementia multi milites absumpti, sæpius certamina cum Turcis habita, in quibus militari disciplina, astu, atque animi robore nostri superiores fuere. Inter hæc duo peditum millia, quæ a præfectis quatuor (*Vaivodas* vocant) ducebantur, superveniunt; adversus horum impetum munitiones a Grimano institutas nostri egregie propugnant, Turcas sexaginta cædunt; reliqui propugnatorum majorem numerum veriti, quod miro artificio hastas, contos, aliaque id generis arma erigenda in castris Junius curaverat, quæ militum quassata manu speciem bellatorum ostentarent, abscedunt. Ea re nostrorum aucti animi; Junius in omnia intentus, nihil, quod ad tutandum locum attineret, prætermittebat. Verum cum certis nuntiis perferretur, Clissæ ac Neocastri præfectos cum octies mille peditibus propediem affuturos, jamque minora tormenta equis imposita adveherentur; Uschocis cum aliquot eorum ducibus, aliisque militibus dilapsis, ingruenti multitudini cedendum existimans, reliquis in Marci Antonii Contareni triremi, qui eo antea se contulerat, deductis, Jaderam revertitur. Ita Macarschæ quoque oppugnatio irrita fuit.

Junii Pompeji astus.

M. D. LXXIII.

1573

CEterum nulla re magis, quam sociorum ancipiti consilio Patres angebantur, atque ex iis, quæ acciderant, quantum in fœdere præsidii statuendum esset, conjectabant: nil tanta impensarum mole, tot virium robore, in tanta totius christiani orbis expectatione dignum superiore anno actum; in dies majoribus periculis circumventam Rempublicam contabescere; Uluzzalium post classis christianæ discessum triumphantis specie Byzantium ingressum; ingenti maritimarum virium, navigiorumque apparatu vere novo ex Hellesponto prodditurum; illos, qui Peloponneso, ac præcipue ad Tænarium vexilla Reipublicæ extulerant, commotos, inani spe deceptos, iterum Turcarum jugum subiisse. Attamen

in

1573

in summa temporum difficultate majori conatu ad tuendam Rempublicam versi Patres, nihil, quod ad reparandas in sequentem annum vires attineret, prætermittebant. Gregoriumque Summum Pontificem cum per ordinarium oratorem, tum per extra ordinem quatuor Senatorum legationem, qui tunc Romæ summam ei dignitatem gratulaturi profecti fuerant, urgebant, ut christianæ reipublicæ statum intuitus, ingruentibus ab acerrimo hoste periculis obsisteret: *Ni res meliori consilio administrentur, nihil in commune bonum sperari posse: a Pilo, Venetis reluctantibus, discessu victoriam, quæ manibus tenebatur, interceptam: barbaros, qui cunctando fame vinci poterant, incolumes abire permissos. Quid in posterum sibi Veneti polliceantur, qui, spreta pace, in eos bellorum fluctus pro christiana dignitate, pro religione se demisissent?* His permotus Pontifex, Claudium Gonzagam Cubicularium in Siciliam ad Joannem Austriacum proficisci jussit, qui ut Messanæ subsisteret, ibique Regis mandata opperiretur, quo, se quamprimum appetente vere jungere sociis posset, hortaretur: ob id quoque Lanciani Episcopum in Hispaniam misit. Verum Philippus jam Veneto oratori, ac Gregorii legato, nolle se longius classem a suis ditionibus hyemare, significaverat. Itaque institutum Austriacus iter tenuit.

Claudius Gonzaga ad Austriacum.

Lantiani Episcopus a Pontifice in Hispaniam mittuntur.

Sebastiano Venerio, imperatori, post duos annos, quibus magistratum gesserat, in patriam reditus S. C. decretus est, eique ad divi Antonii phanum, in extrema urbis parte non longe a litore situm, quinquaginta senatorii ordinis, ostro ac purpura induti, obviam ire jussi. Iis comitantibus, cum prætoria ad forum delatus, incredibili totius effusæ civitatis plausu a purpuratis patriciis inter acclamantis populi lætas voces perhonorifice exceptus est, Turcarum exuviis, captivis, armis, vexillis, quæ antecedebant, spectaculi splendorem augentibus. Ipse imperatoria chlamyde ad humeros fibulis aureis distincta amictus, oris totiusque corporis specie verendus, circumfusa undique turba, incedens, ad auream basilicam deducitur. Mocenicus Princeps una cum Senatu ad templi fores suscepit, faustum, felicemque in patriam reditum, partamque victoriam gratulati. Missarum sacra solemni ritu celebrata, dies multis letitiæ signis exacta, in omniumque animis præteritarum rerum feliciter gesta-

Sebastianus Venerius in Patriam rediens honorifice excipitur.

1573

Venetorum bellici apparatus. Antonius Bragadenus quinqueremium præfectus.

rum memoria renovata,acrioresque ad bellum subditæ faces sunt. Delectus militum tota Italia haberi jussum: conscripta fuere peditum duodecim millia. In Cretam aliaque maritima loca bellici apparatus omnis generis transmissi. Quinque majores triremes armari, quæ undecim summam conficerent,decretum;iis Antonius Bragadenus,Francisci Duodi decumbentis loco,præfectus creatus. Triginta triremium numero classem augeri latum,quibus maritimarum rerum disciplina clarissimi cives a Senatu gubernatores dati.

Dum hæc geruntur, Ascrivium obsidione urgere Turcæ statuunt. Est ea urbs (ut alibi diximus) in intimo Rhizonici sinus recessu sita, ad Epirum, circumjectasque regiones perdomandas valde opportuna: sæpius vel insidiis, vel vi a Turcis irrito conatu tentata fuerat. Quoniam vero nulla e continenti præsidia suppetebant, quod hostico solo circumdata e mari tantum nostris eo aditus pateret, angustias obsidere, munitionesque in litore erigere, quibus ab ope Ascriviensibus ferenda prohiberentur, adnixi fuerant; Venetisque obsistentibus, ad exitum opus perducere nequiverant. Verum cum *Ducatus*, ut ajunt, præfectus cum duobus peditum millibus supervenisset, denuo opus aggressi, tribus ab urbe millibus, ad Varbagni promontorium, qua fretum quadraginta passus non amplius patet, munitione excitata, omnem nostris aditum Ascrivio subveniendi intercludere nitebantur. Ejus rei nuntio ad Patres delato, præcipue in ea regione urbis periculo animadverso, statim Senatusconsulto Fuscareno imperatori mandant, ut erectam munitionem evertere, hostesque loco pellere omni studio contendat. Jacobo Superantio legato negotium Fuscarenus committit. Is, Paulo Ursino,Pompejo Columna, Moreto Calabro rerum militarium peritissimis accitis, cum longis navibus duabus ac viginti, quinqueremibus sex, in quibus quatuor peditum millia imponit, in itinere Nicolao Suriano, Adriatici præfecto, cum triremibus quatuor sibi adjuncto, ad Rhizonici sinus fauces provehitur. Janizzam delatus, magnam militum manum exscendere jubet. Columna, ut Neocastri propugnatores ab ope iis, qui Varbagni munitionem tuebantur, avertat, editiorem tumulum occupat. Eodem tempore Nicolaus Gambara, Brixiensi illustri familia ortus, ad Zachariam Salomonium, Ascrivii legatum, qui ab

Varbagni munitio a Turcis extructa.

op-

oppido præsidia militum, atque incolarum copias ducebat, excipiendum contendit. Superantius cum selectis triremibus octodecim fretum ingressus, munitionemque (nequicquam hoste tormenta in classem intorquente) prætervectus, terra marique oppugnationem instituit. Centum ac quinquaginta passus totius munitionis ambitus, quam in quadranguli formam excitarant, complectebatur. Miro artificio, immani crassitudine quernis tignis confecta erat, ea ratione connexis ac colligatis, ut duplici structa ordine, humo aliarumque rerum materia oppleta, sese in planitiem tolleret; atque inde ad propugnatores tuendos aggeres assurgerent: tormentis quaquaversum ad triremes lacessendas dispositis, bellatores ducenti præsidio erant. Postridie, quam eo pervenerant, magno impetu verberatio incipitur. Exinde milites, admotis scalis, ascensum moliri, atque irrumpere conantur. Turcæ, cum impetum diutius sustinere non possent, perturbati ac perterriti dilabuntur, nulloque negotio munitione nostri potiuntur; potiti, suffossis cuniculis, tormentarioque pulvere infertis, subdito igne, a fundamentis disjiciunt atque excindunt. Decem & octo majora, complura minora tormenta in Venetorum potestatem pervenere. Re feliciter confecta, Ascrivio munito, ingenti cum laude Corcyram Superantius revertitur. In ea oppugnatione Joannes Baptista Quirinus pila ex hostili tormento emissa graviter femur ictus, claudum latus fortitudinis pietatisque in patriam argumentum in reliqua vita ostentavit.

1573

Jacobus Superantius Varbagnum oppugnat.

Varbagnum a Superantio captum & dirutum.

Ceterum ingens solicitudo mortales incesserat, quisnam eo anno belli exitus futurus esset, cum summos ex utraque parte apparatus fieri per omnem Europam percrebresceret. Selymus post amissam ad Echinadas classem (ut sunt inexhaustæ fere gentis vires) maritimum robur magno conatu instauraverat, ac quadringenta varii generis navigia eo anno Uluzzalii auspiciis emissurus ferebatur, peditatu, atque equitatu copias terrestres auxerat, Creticamque expeditionem suscepturum vulgabatur. Fœderati, ut impetum hostis sustinerent, atque aliquid superiori victoria haud indignum aggrederentur, de classis & copiarum incremento Romæ agitabant, idque erat omnium consilium, ut res trecentis triremibus, militum sexaginta millibus gererentur; quacumque ratione Cæsar, Galliæ, ac Sarmatiæ

Turcarum bellici apparatus.

Fœderatorum de bello instaurando consilia.

1573 tiæ Reges, Moſcoviæ Dux ad fœdus allicerentur. Veneto oratori placebat, ut, vere novo triremibus centum præmiſſis, in hoſtium ditiones impetus fieret: eo conatu & noſtrorum animos ad præclara quæque accendi, hoſtium deprimi poſſe. Multis enim nuntiis perferebatur, ut Cretæ ſubſidia intervertérent, maritimaſque Venetorum oras incendiis, ac depopulationibus afficerent, Turcas citius atque aſſueverant, Helleſponto exituros. Verum id conſilium, licet militari prudentia innixum, amplecti reliqui noluere, quod pertimeſcendum dicerent, ne, ſejunctis ſociorum viribus, Turcæ audentiores facti, medio aliquo loco occupato, & fœderatis ſe conjungendi facultatem adimerent, & cunctos eorum conatus aut debilitarent, aut perverterent. At dum tutiora conſilia ſpecioſis (ut ajebant) anteponenda differerent, aſſueta cunctatione res extrahebantur; nihil certi conſtituto, maximis cuncta difficultatibus involvebantur, cum in aprilem menſem claſſium conjunctionem diſferendam Hiſpani contenderent, non ſine ingenti Venetorum moleſtia, quod Cretæ regnum, firmiſſimum chriſtianæ reipublicæ propugnaculum, certo diſcrimini objiciendum intelligerent.

Gregorius Pontifex ſubſidia eccleſiaſtica Venetis concedit.

Quocirca ne in tot anfractibus quidquam, quod a prudentia auxilium peti poſſet, omitterent, militum ſupplementa urgebant, oppidorum atque arcium præſidia augebant, ſedulo claſſem inſtaurabant, pecunias undique in immanes ſumptus erogandas corrogabant; a Gregorio petebant, ut eccleſiaſticorum bonorum venditione, aliave ratione feſſæ Reipublicæ exinanito ærario ſuccurreret. Verum Pontifex ab iis, ex quibus majora ſubſidia hauriri poterant, averſus, centena tantum aureorum millia in Venetis ditionibus ex ſacerdotum decumis colligenda Senatui conceſſit. Quapropter quotidie impenſis in immenſum creſcentibus, dies nocteſque quanam ratione grave belli pondus, quod ſoli fere ſubire cogebantur, ſuſtinerent, Patres agitabant. Iiſque, qui mutuum Reipublicæ exhibentes in publicum pecunias conferebant, magna fœnora rependebantur; jamque e civium tantum opibus cuncta pendebant, ea quoque ſpe irrita, qua Senatus ſperabat, fore ut, ſubductis rationibus, pro iis ſumptibus, quæ ante ſociarum virium conjunctionem fecerat, ex Pii ſententia Hiſpani ſatis Reipublicæ facerent. Nam Gregorius Regi obſequendo, rem,

ex

1573

ex quo tempore classes coiverant ad calculos redigere statuerat, unde Respublica haud exiguam auri vim Hispanis debitura videbatur; licet quam rationi adversum esset, ut diligentiæ, qua classem primo vere ad Corcyram Veneti miserant, pœnas luerent, animadvertens, a judicio abstineret, totumque negotium Cardinalibus permitteret; qui Philippi offensam, a quo innumeris beneficiis ac dignitatibus exornabantur, veriti, adversus ipsum (uti æquum videbatur) sententiam ferre detrectabant. In hac rerum, & consiliorum perplexitate cum undique ingenti periculorum mole pressam Rempulicam, ingentes hostium vires, ambigua sociorum auxilia, Pontificem, in quo magnum præsidium statuendum censuerant, parum suis faventem rebus Patres intelligerent; si qua ratione e tot fluctibus emergerent, sedulo inquirebant.

Veneti ad pacem cum Turcis ineundam animum adjiciunt.

Neque id difficile admodum fore arbitrabantur. Nam Mehemetes bellum pertæsus, incertos martis eventus, Christianorum apparatus, qui fama augebantur, veritus, sæpius de concordia ineunda per internuntios cum Marco Antonio Barbaro colloquia seruerat, sequestrosque Orembejum, majorem interpretem, ac Salomonem, Judæum genere, professione medicum, adhibuerat. Itaque Senatus, qui atroci tempestate, ac procella jactatæ Reipublicæ non consilio, non viribus, non sanguine denique ipso ac vita defuerat, aliquantisper cedendum ratus, ad pacis nomen animos flectere cœpit. Negotium quo secretius perfici possit, a Decemviris suscipitur; datis ad Barbarum legatum literis, quibus conficiendæ pacis mandata continebantur. Consilii Aquensis, Caroli Regis legatus, qui nuper a Selymo reversus, in urbe morabatur, particeps efficitur, cui a Rege injunctum fuerat, ut iterum Byzantium petens, pro concordia, quantum in se esset, eniteretur. Verum, ejus itineris rumore Byzantium perlato, majorum rerum spe sublatis Turcarum animis, negotia Barbari refrixere. Non enim deerant, qui occulte in bellum propensi, vafra dissimulatione a pacis studio Regis animum avertere conarentur. Post tot terra, marique apparatus, post excussas immensi imperii provincias urbesque, exhaustas tributis gentes, ingentem classem summo nixu confectam, neque commodum, neque decorum videri, tantarum rerum fru-

ctus

1573 ctus intercipere. Itaque duriora in dies proponebantur. Legatus domi inclusus, arcta custodia detinebatur, vel ut occultiora ab eo Senatus mandata extorquerent, vel ut a Galli colloquio abstracto, allatas (ut rebantur) ab eo concordiæ novas conditiones pernoscerent.

Verum cum statim nihil præcipue Aquensi commissum cognovissent, Mehemetemque haud inanis suspicio invasisset, Gallos in concordiæ negotio id tantum spectare, ut Turcarum gratiam in evehendo Andegavensi Duce, Caroli fratre, ad Sarmatiæ regnum promererentur, rursus cum Barbaro transegere, variisque hinc atque inde agitatis, tandem mense martio in has conditiones pax est sancita. Præcipuæ fuere: *Ut Suppotum Turcis restitueretur: Reliqua Epiri, atque Illyrici oppida cum agris ac finibus, quos ante bellum obtinebant, in eorum, qui tunc possidebant, potestate permanerent. Negotiatoribus bona, quæ bello adempta fuerant, utrinque redderentur. Per triennium Byzantium centum aureorum millia ad Selymum singulis annis transmitterentur.* In has conditiones pactam, atque a Rege subsignatam pacem Marcus Antonius Barbarus legatus per Franciscum filium citato itinere Venetias misit. Quo statim in Principis aulam introducto, legatique perlectis literis, effusum late per universam civitatem pacis nomen intonuit: varioque affectu perculsæ fuere mentes. Nam quod id negotium secreto agitatum fuerat, rei novitate in diversa hominum animi impellebantur.

Pax inter Venetos & Turcas, & ejus pacta.

Franciscus Barbarus, Marci Antonii filius, pacem obsignatam Venetias perfert.

Erant, qui repente spes eximias succisas arbitrarentur; præclara initia infaustos exitus excepisse; gloriosum partæ victoriæ decus obscuratum, nostræque ætatis Principes vel æmulatione, vel livore occæcatos, præfulgidam facem singulari Dei Optimi Maximi beneficio oblatam ne respexisse quidem, conquererentur. Erant, qui serius humanarum rerum eventus metientes, factam a Venetis cum potentissimo hoste pacem non improbarent: nihil, quod ad Turcas debellandos attineret, a Republica prætermissum: non immanitati sumptuum parcitum: multo ampliora, quam fœderis legibus tenerentur, præstita: cum Cyprus defendi poterat, socios adventum distulisse, ob id Leucossiam amissam: classi ad Jaderam commoranti exitialem cunctationem, teterrimam luem, & vastitatem intulisse:

cx

1573

ex victoria, Divino potius quam humano consilio parta, quid vel exigui fructus extitisse? in ipsa agendarum rerum opportunitate magnam æstatis partem, prius quam Hispani moverent, insumptam: Austriacum, cum Cytheram tuto progredi posset, Fuscarenum, & Columnam revocasse: hostes ad Methonem ac Pylum prope fame enectos ac victos dimisisse: consulto inanibus disceptationibus tempus obtritum, ut Venetorum exhaustis viribus, nonnihil de pristino Reipublicæ decore ac virtute deperiret: centies vicies centena aureorum millia absumpta. Quid igitur, tot circumventa periculis, incerta ac fluxa sociorum fide, Respublica faceret? nisi ut labentibus rebus succurreret, populorum saluti, atque incolumitati prospiceret; imperium maritimum, quod haud dubie propugnaculum reipublicæ christianæ existimaretur, ex avidissimis hostium faucibus eriperet?

Verumtamen cum statim Senatus Paulo Theupolo per dispositos equos Romam pacis nuntium misisset, quæque ad id consilium impulerant, Gregorio significare jussisset, isque extra urbem animi causa in Altempsij rure moraretur; confestim eo se Theupolus contulit, atque, ut in re gravi opus erat, ab iis orsus, quæ Veneti toto triennio pro Reipublicæ dignitate, pro christiani nominis gloria egerant, cum sensim ad rerum præsentem statum pervenisset, tandemque quo ejus flecteretur oratio, Gregorius animadvertisset, repentino irarum fluctu perturbatus atque exæstuans, repulit, Reipublicæque causam tueri aggredientem, profari vetuit; acerbissimisque verbis a suo illum conspectu dimoveri præcepit. Ille, ut erat incredibili ingenii dexteritate atque eloquentia, frustra exasperatum Pontificis animum mollire adnixus, discedit. Nec deerant, qui severius aliquid in Venetos decreturum Gregorium existimarent; atque, ut plerumque contingit, Principis sententiæ plebem adstipulari. Nemo Romæ erat, qui Venetum nomen probris maledictisque non incesseret, atque petulanter carperet; vt legato, ne quid in se ab insano populo committeretur, ædes armatis firmare ac stipare necesse fuerit; compluresque e Romanis proceribus, propenso in Rempublicam animo, Theupolum adirent, eique ad dignitatem decusque Senatus tuendum promptissimos animos offerrent.

Gregorius Pōtifex pacis nuntio valde perturbatur.

Vulgi quoque in Germania ac Hispania haud absimilis animorum habitus cernebatur, licet Philippus de inita concordia certior

Philippi Regis moderatio.

1573 tior factus, ne minimum quidem commotus, quidquid decretum fuisset, id a summa prudentia profectum arbitrari significaret; gravissimisque rationibus impulsum eo devenisse Senatum censere; sibique polliceri, pro iis, quæ pro Republica gesserat, si se obtulisset occasio, a Venetis sibi gratiam repensum iri. Verumtamen Pontifex nullis neque officiis, neque precibus flecti poterat; nihil promeritum, ut, se inconsulto atque inscio, pax cum christianæ reipublicæ acerrimo hoste sanciretur; atque ut justæ & graves causæ essent, quibus non immerito Hispanorum artes, cunctationes, dilata auxilia conqueri Respublica posset; quid in se culpæ esse, qui summo ardore in fœdere retinendo, ac conservando elaborasset? qui nullum officii genus, ut Principes christianos ad societatem ineundam inflammaret, prætermisisset? Sed Theupolus, cui adhuc ad Pontificem accessus, de more, non patebat, cum Novocomesi Cardinali, in quo uno totius fere pontificatus pondus residebat, id sedulo agebat, ut quam gravibus ac necessariis causis ad pacem amplectendam Senatus impulsus fuisset, comprobaret:

Pauli Theupoli oratoris cum Novocomensi Cardinali officium.

Nunquam majori studio Venetos post hominum memoriam ad bellum cum potentissima gente devenisse; nunquam majores apparatus edidisse; acrius nunquam pro libertate, pro gloria, totiusque christianæ reipublicæ dignitate decertasse: sæpius pacis oblatas conditiones rejecisse, irreconciliabiles inimicitias mente gessisse, & triremium numerum, & militum copiam supra fœderis conditiones præstitisse: primo veris tempore in promptu semper cuncta extitisse: quid contra reliqui fecerint, ita (ut ne verbis quidem opus esset) constare, nihil ex præscripto fœderis actum: auxilia in autumnum prolata; enerves Reipublicæ vires inutili ad Jaderam & Corcyram mora redditas; Dei potius ac Superum benignitate, quam constanti animo in hostem pugnatum: victoriam certe relatam: at quo fructu? dum tempus, quo fortuna virtuti pandere sinum videbatur, adesset, in hyberna Hispanos concessisse: ineunte insequentis anni vere, nihil expeditum: vel Gallici, vel Belgici belli suspicionibus, classem regiam Messanæ detentam: duas ac viginti tantummodo sub Gildandrada triremes submissas: a bello in oriente adversus Turcas gerendo duces Corcyram abstractos: mox cum omni virium robore denuo in hostem itum esset; trepidum, animique superioris pavore percussum Uluzzalium obteri atque deleri potuisse: jam prope hærentem victoriam turpiter amis-

1573

amissam: frustra Methonem, frustra Pilum oppugnata: in medio conatu, cibariorum inopiæ obtentu, discessum Hispanos molitos: ovantem Turcam Byzantium ingressum: terra marique ingentem virium molem comparare: Cretæ, Zacynthi, Cephalenes, atque aliarum Reipublicæ maritimarum urbium exitium meditari: quod haud longe abfore, an dubium iis esse posset, qui sine livore hucusque acta sedulo inspexissent? ac superiori anno ad quinquaginta tantum dies socias vires conjunctas animadvertisset? an vero tot ingruentium periculorum cumulo Reipublicæ prudentia non obsisteret? an non imperium maritimum, virtute ac sanguine majorum partum, non tueretur? Quid, Creta amissa, quod Aegæi non modo, se totius mediterranei propugnaculum adversus fidei christianæ hostes præcipue objicitur, vel timendum, vel sperandum foret, Pontifex reputaret: ingentes sumptus toto hoc triennio a Venetis factos, exhaustum ærarium, exinanitas civium opes, eoque cuncta redacta esse, ut nisi lapsis prope rebus Patrum virtus opem tulisset, aliquid gravius accidere summo totius reipublicæ christianæ detrimento potuisset: nihil magis Pontifici, Apostolicæque Sedi conducere, quam, ut ea servetur Respublica, quæ insigni pietate, haud contemnendis viribus, suorum civium sanguine christianam religionem, pontificiamque dignitatem defenderit, ornaverit, auxerit.

Hæc variis cum Novocomensi agitata sermonibus, in illius animum immissa (ea est veritatis vis) aliquantisper initio reluctantem permovere. *Non inficias ire* (inquit) *in nonnullis ab Hispanis adversus leges fœderis, non ex Regis mente, sed ex temporum malignitate actum. At eo præcipue Pontificem conqueri, quod, re non communicata, pacem Senatus, nulla neque auctoritatis nec dignitatis illius habita ratione, sanxisset.* Ad ea Theupolus, ne minimum quidem Pontifici detractum ob id Senatum voluisse: rei gerendæ rationes ita postulasse, ne vulgatum negotium magno detrimento interturbaretur, sevioribusque procellis ac fluctibus Respublica implicaretur. Tum Novocomensis, oratori suadere, ut aliqua placandi, Reipublicæque conciliandi Pontificis via iniretur. Ab ea cum aversum minime Senatum fore Theupolus affirmaret, tum Cardinalis legatione flecti, atque ad pristinam in Rempublicam benevolentiam adigi posse in primis sperare. Jam enim haud levi suspicione Gregorii animus jactabatur, ne prædu-

ro

1573 ro ac nimis difficili in Venetos animo a se eos alienos redderet; simulque verebatur, ne iniquioribus conditionibus pacem cum hoste firmassent, minusque in posterum ad arma suscipienda alacres forent. Quæ res pristinam ejus severitatem compescuit, cum præsertim intelligeret, quæ Senatus vi ac necessitate egisset, ab ea hominum conditione non improbari, qui & præteritorum memoria, & usu rerum haud obscuræ prudentiæ laudem nacti essent. Ea cum per Theupoli oratoris literas Venetias perferrentur, Patres impulere, ut Senatusconsulto legatum ad Pontificem decernerent. Fuit is Nicolaus Pontius, Senator insignis, qui per omnes honorum gradus ad procuratoriam dignitatem sublatus, ætatem in Republica administranda cum domi tum foris contriverat; annumque octogesimum excesserat. Is celeriter Romam proficisci jussus, ut, causis, quæ Rempublicam ad pacem amplectendam compulerant, expositis, pacatum Veneto nomini Pontificem redderet. Pontius, charitate in patriam vires corporis superante, delatum sibi onus ita suscepit ac implevit, ut Reipublicæ causam egregie tutatus, nihil a Venetis, nisi mature ac prudenter actum Pontifici suaderet. Erant in eo viro eximiæ animi dotes, artium liberalium ac scientiarum haud vulgaris peritia; rerum experientia ex magistratibus domi, ex legationibus foris gestis insignis; eloquentia admirabilis, ut quamcumque in partem vellet, animos flecteret. Eo audito, senis prudentiam, dicendique vim Gregorius admiratus, id tantum subjecisse fertur, non debuisse Patres eo silentio secum uti, quem Dei Optimi Maximi vices in terris gerentem, cuncta ad christianam rem spectantia noscere oportebat. Postea vero quam, permittente Deo, pax confecta fuerat, nil ultra additurum. Hisce observantiæ atque obsequii officiis Gregorius delinitus, Pontium legatum amplexatus, in pristinam cum Republica gratiam rediit. Joannes quoque Superantius in Hispaniam legatus ad Regem missus, qui pacem ictam nuntiaret, quibusve ad eam perficiendam Senatus ductus esset, rationes exponeret. Eo Philippus hilari fronte excepto, jampridem Venetorum in Republica regenda prudentiam se nosse fassus; quod concordiam cum Turcis sanxissent, sapienter fecisse arbitrari; nullaque apud se excusatione indigere affirmavit; in omni fortuna perpetuam amicitiam, ac benevolentiam suo nomine Reipublicæ polliceatur.

Nicolaus Pontius orator ad Pontif. eligitur.

Joannes Superantius orator in Hispaniam.

Inter-

Interea Senatus Franciscum Barbarum, legati filium, qui bsignatas a Principe pacis conditiones deferret, Byzantium iam celerrime regredi jussit; ac statim ad eas, de more, lemni ritu confirmandas legatio decreta, Andreæ Baduario :lata est. Barbarus maji initio, quatuordecim dierum spatio nere confecto, opportune Byzantium pervenit, cum de hristianorum apparatu rumoribus in dies gliscentibus, calle de pace Venetos egisse plerique suspicarentur, ut a :lli consiliis Turcas abstractos facilius opprimerent, atque › magis quod de legati itinere nihil certi nuntiabatur. ıde rursus ad exornandam classem (quam, ne interturındæ pacis occasio esset, Mehemetes varias nectendo mos, eo usque intra Hellespontum continuerat) conversis, ense junio Uluzzalius & Pialis Bassæ, centum ac quinquanta triremibus, rostratis triginta, maonis decem, Eubœam i exitum præstolaturi contendere. Cum vero Pialis Baduaum extra ordinem legatum, atque Antonium Theupolum in :dinaria legatione Barbaro suffectum in Illyricum pervenisse ›gnovisset, statim Methonem se contulit; exinde Apuliæ :ora depopulatus, Castro oppido incenso, multas prædas ›egit. Neque minus Veneti classis turcicæ egressu variis cus, suspicionibusque jactabantur: infidam gentem, non jure:rando, non religione permotam, quidquid ei satius foret, ›llibuissetque, acturam. Itaque Fuscareno, qui, sex triremius Corcyræ relictis, Jaderam cum reliquis petere jubebatur, ı patriamque, post egregie Reipublicæ navatam operam redis permissus fuerat, Senatusconsulto prorogatum imperium, :que, navalibus turmis ex decem triremibus, quæ minus ›tæ erant, detractis, alias firmare, ac munitiores reddere iteretur, jussum; ut duarum ac nonaginta triremium expedium numerum ad res agendas adhuc in promptu haberet.

1573

Francicus Barbarus cum pace obsignata Byzantium regredi jubetur.

Andreas Baduarius legatus ad Selymum elegitur.

Antonius Theupolus, ordinarius legatus ad Turcas.

Turcæ Apuliæ litora diripiunt.

Finis Libri Undecimi.

EPITOME.

Redintegrandi cum Turcis belli suspicio injecta fuerat, cum Byzantio nunciatum est, pacem Selymum ratam habuisse. Quem metum Hispani copias in Insubria cogentes attulerant, eo brevi civitas liberata est. Henricus III. e Sarmatiae ad avitum Galliae regnum post fratris Caroli obitum profectus, Venetias divertit. Erga tantum hospitem ea, qua par erat, magnificentia exceptum Veneti officiis nullis defuere. Sinani a Turcarum Rege Africana expeditio mandata. Tunetum & Guletam de Hispanis cepit De finibus dirimendis controversiae inter Turcas, Venetosque obortae. Selymus Turcarum Rex fato concessit. Imperium Amurathes filius est adeptus. Controversias de illyricis finibus inter Turcas & Venetos utrique definiendas praefectis suis mandavere. Amurathes, Antonio Theupolo enixe petente, captivos tandem libertati ex conventis restituit. Christianorum in Christianos piraticam exercentium licentia coercita. Genuensium res ob factiones in diversas partes distracta, Pontifice maxime annitente, novis legibus iterum ordinata. Hermolaus Theupolus, ut Uscochorum latrocinia reprimeret, obsidione Seniam cinxit. Henricus Galliae Rex pacem perduellibus petentibus concessit. Venetiis lethalis morbus in ignota praecipuae capita ingruere coepit. Hunc contagione vulgari non posse, cum ex gymnasio Patavino acciti rei medicae doctores acerrime suasissent ac persuasissent, mutuum valentibus aegrisque commercium permissum est. Hinc brevi per totam urbem morbus evagatus. Vota Christo Redemptori ob civitatem pestilentia laborantem a Senatu aede, morbi vis statim remissior esse coepit, mox omnino levata est. Corcyra senatusconsulto praevalidis munitionibus firmata est. Maximiliano Caesari demortuo Rodulphus filius successit. Turcarum Imperator in Persas movens, Venetos belli suspicionibus levavit. Mocenicus Princeps Venetiis vitam amisit. Sebastianus Venerius Princeps renunciatus. Initio ejus principatus aedes publicae magno incendio conflagrarunt. Principis mors statim subsecuta est. Nicolao Pontio suprema dignitas collata. Tergestinorum opera ad salinas aedificandas Justinopolitanus praetor senatusconsulto evertit & complanavit. Praeterea quae in Belgio ab Hispanis, a foederatis in Gallia, a Lusitanis in Africa per ea tempora gesta sunt, breviter narrata continentur. Franciscus, Magnus Hetruriae Dux, Blancam Capelliam, Bartholomaei Patricii Veneti filiam, uxorem duxit. Venetis petentibus, ut Uscochi alio in mediterranea amoverentur, Caesar minime annuit. Dissidia inter Mantuanum Ducem & Rempublicam, ob Mincium in Athesim effundendum, amice statim composita. Philippus Hispaniae Rex Lusitania potitus est. Gregorius Pontifex ab iis, quibus id injunxerat, religiosa loca in Veneta ditione, Senatu dissentiente, invisi praeceperat; eodem consentiente, Augustino Valerio, Veronae Praesuli, rem deinde conficiendam mandavit. Patriarcha Aquilejensis, Joannes Grimanus, adempta sibi, quod falso jactabatur, a Senatu Tageti, ignobili & exigui feudi, jura apud Pontificem conquestus est. Maximarum hinc dissensionum inter Pontificem ac Venetos jacta semina. Frustra ad eas componendas Galliae atque Hispaniae Reges operam auctoritatemque suam contulere.

HISTORIARUM VENETARUM ANDREAE MAUROCENI

LIBER DUODECIMUS.

M. D. LXXIIII.

1574

Belli turcici redintegrandi suspiciones.

Elli renovandi ſuſpiciones annus hujus ſæculi ſeptuageſimus quartus excepit, cum variis a Byzantio rumoribus perferretur, Selymum majori ſtudio maritimis rebus incumbentem, ducentas ac quinquaginta triremes, maonas triginta primo vere emiſſurum; quæ aſſuetis Aegæi cuſtodiis, diverſiſque generis navigiis auctæ, trecentorum numerum explerent. Jamque conſtabat, Eubœæ, aliiſque in locis ingentem nautici panis copiam ad claſſem alendam comparari; complura navigia in Aegæum mitti, ut, quæ ad tantas vires ſuſtentandas neceſſaria erant, curarent. Quaſnam vero in regiones impetum facturus Selymus eſſet, adhuc incertum erat. In Cretam iturum alii ſuſpicabantur, quæ ob

1574 præteritas clades, nonnullorumque fluxos animos impar ad belli grave adeo pondus sustinendum existimabatur. In ea vero oppugnanda de maris imperio agi certum erat; cum medio ponto jacens insula, Aegæo non modo, ac Ionio imperitaret, verum Mediterraneo quoque imminere censeretur. Erant qui Corcyræ timerent; quod eo, veluti propugnaculo, occupato, ingentia ad Italiam invadendam fundamenta jacerentur. Nec deerant qui Ascrivium invasuros Turcas putarent, cum, ut contractam ignominiæ notam, ex Varbagnæ munitionis expugnatione delerent, tum ut Adriatico sinui frena quadammodo imponerent. Ad hæc conficienda haud magna impedimenta habituros plerique opinabantur, vel ob immensum prægrandis imperii robur; vel ob pacis fiduciam, qua permoti Veneti, majore classis parte exarmata, Fuscarenum in patriam revocaverant; ab iisque imparati erant, quibus potentissimi hostis impetus averti ac retundi potuisset: fœdera cum reliquis christianis Principibus, ob pacem absque eorum consensu cum hoste initam, abrupta; parum ob id propensos in Rempublicam sociorum animos.

Veneti ad bellum turcicum excipiendum denuo se convertunt. Senatus Pontifici & Hispaniæ Regi turcicas res exponit.

His fiebat, ut Patres variis curis distenti, vererentur, ne Selymus eo armorum impetum dirigeret, quo facilius & novis accessionibus imperium augere, sitimque dominandi inexplebilem exsaturare posset. Itaque priore animi vigore assumpto, tamquam haud dubie hostem invadentem excepturi, denuo milites conscribere, classem augere, commeatus curare cœpere. In primis vero id necessarium arbitrati, ut Pontifex de præsenti rerum statu doceretur, quæ crebris nuntiis quotidie Byzantio afferebantur, Gregorio significant. Verendum esse ne tot apparatuum moles denuo in Reipublicæ ditiones, ac præcipue in Cretam decideret, quæ hoc tempore pro vallo christianarum ditionum objiceretur: in ea tuenda communem omnium rem agi; ne Turcæ, ea occupata, in immensum maritimas vires augeant; mediterraneum ab Hellesponto usque ad Gades excurrant; sibique gradum ad Italiam præstruant, cujus invadendæ desiderio Ottomani Principes flagrarent. Pontifex, si res urgeat, Reipublicæ minime defuturum; auxilium, atque opem quacumque illi ratione laturum pollicetur. Eodem officii genere, Senatu jubente, Laurentius Priolus legatus

cum

1574

cum Philippo Rege fungitur; Gregoriusque enixe per Nuntium a Rege postulat: Selymo denuo in Venetos arma vertente, an novo se obstringere fœdere velit: id ni temporis brevitate maturari possit, saltem classe Reipublicæ præsto sit: non minus eum in Cretæ regno propugnando, quam Venetos, laborare oportere; cum, eo stante, tutius & sine impensis, Neapolis, atque Siciliæ regna defenderentur. Pontificis petitioni Philippus annuens, classe Venetos, quantum possit, adjuturum spondet. Eadem Laurentio Priolo confirmat. Sub id tempus a Hieronymo Lippomano, apud Henricum, Caroli Gallorum Regis fratrem, qui nuper a proceribus Sarmatiæ Rex declaratus fuerat, Reipublicæ legato, literæ acceptæ: Stephanum Battoreum, Dacorum Regulum, per suum apud eumdem Henricum oratorem, illi significasse; denuo ad bellum cum Selymo Republica redeunte, in Turcarum ditiones impetum se facturum; Lascum quinetiam Sarmatam, Palatinum Sidariensem cum quinquaginta millium equitatu turcicos fines ingressurum, omnia ferro atque igne demessurum, polliceri.

Hieronymi Lippomani, ad Henricum Sarmatiæ Regem electum legati, literæ.

Dacorum Principis pollicita contra Turcas.

Interea incredibili celeritate ac studio quæ ad bellum necessaria erant, curabantur. Literæ ad Marcum Quirinum classis legatum mittuntur, ut Corcyræ, Zacynthi, & Cephalenes quatuor triremium custodiæ, alteras totidem, ac majorem quoque numerum, si ita sibi videatur, adjungat. Magistratus, prætores, præfecti ad populos ditionesque Reipublicæ tuendas, Senatusconsulto datis literis, incitantur. Lucæ Michaelio, qui supremam in Creta præfecturam gerebat, præceptum, ut quatuor triremibus extra ordinem senas adjiciat; numerum pro temporis ratione augeat: Venetorum Coloniæ significet, Reipublicæ statutum esse, non pecuniæ, non viribus, non denique vitæ parcere; quantum sibi vel auctoritatis, vel potentiæ comparaverit, illud omne ad tuitionem nobilissimi regni collaturam: Latinum Ursinum totius militiæ præfectum amplissimis verbis publico nomine excitet; hortetur, si se occasio dederit, virtutis ac fidei testimonium Senatui exhibeat, quod, dum in Cretam mitteretur, non minus ab ejus virtute, reique militaris disciplina, quam a benevolentia, & in Venetum nomen Ursinorum familiæ observantia sibi pollicitus fuisset.

1574 ſet. Danieli Venerio, Cretæ Duci, Paſchali Ciconiæ, Cydoniæ præfecto, qui, furente bello, integritatis ac virtutis laudem in eo munere adminiſtrando tulerant, ne regno diſcederent, injunctum: Ciconia, qui reditum impetraverat, in patriam profecto, Aloyſius Juſtinianus, nuper Dux deſignatus, in præfectura ſuccederet. Quatuor navigia bellico apparatu, nitrato pulvere, pilarum copia, frumento inſuper onuſta in Cretam miſſa. Sfortia Pallavicinus, univerſæ Venetorum militiæ præfectus, cum duodecim peditum millibus, in quibus cogendis delectus ſummo ſtudio adhibebatur, ac plerique jam conſcenderant, in Cretam trajicere juſſus. A Genuenſibus per literas petitum, ut Reipublicæ nomine in Cyrno, ac Sardinia mille ac ducentorum peditum delectum haberi permitterent: præfectura Raphaeli Juſtiniano eorum patricio delata: idque facile impetratum, officii inſuper ac benevolentiæ adjectis literis, quibus opes eorum atque ſubſidia nunquam juſtius, quam in Veneta Republica defendenda, totius reipublicæ chriſtianæ propugnaculo, impendi poſſe, ſignificabant. Claſſem quoque in urbe augeri Senatus ſtatuit: triginta triremium gubernatores creati, imperatoris munus Jacobo Superantio, cujus virtutis opinio rebus anno ſuperiore geſtis inclaruerat, tributum. Is tunc ſummo cum imperio Brixiam, ut inſoleſcentes ac tumultuantes civium animos ſedaret, ex quorum functionibus in ſumma perturbatione civitas verſabatur, a Senatu miſſus, prudentia, & auctoritate initia ac ſemina diſſidiorum ſuſtulerat; eique Senatuſconſulto, ut ſtatim ad urbem ſe conferret, ſcriptum, ut quamprimum ſupremum imperium adminiſtraturus ad claſſem proficiſceretur. Lucæ Michaelio, in Creta magiſtratu fere functo, cum extraordinaria ac dictatoria fere auctoritate ſucceſſorem dari decretum, qui & regnum ab hoſte tueretur, & prolapſas res in ordinem redigeret, populos ſublevaret, agreſtes homines a potentioribus ac divitibus oppreſſos atque afflictos recrearet. Jacobo Fuſcareno, qui nuper cum eximia prudentiæ ac virtutis laude imperatoris munus obiverat, id onus mandatum eſt, eique ampliſſima non modo in militaribus rebus auctoritas, ſed in iis quoque, quæ ad quietem ac tranquillitatem attinerent, conceſſa: in omnes quavis dignitate, atque auctoritate pollentes jus vitæ, neciſ-

Jacobus Superantius claſſis imper.

Brixienſi diſſidia Jacobi Superantii virtute compreſſa.

Jacobus Fuſcarenus legatus cum imperatore in Cretam mittitur.

1574

cisque cum imperatoria potestate tributum, qua majorem Veneto civi impertitam fuisse nusquam homines meminerant. In eo magistratu gerendo quæ præstiterit, suo loco dicemus.

Cum ancipites animi ex propinquo rerum eventu penderent, atque, ut immanis hostis, frangendæ fidei assuetus, repelleretur, in belli curis versarentur: ecce a Marco Antonio Barbaro, atque ab Andrea Baduario legatis Byzantio literæ adveniunt, tandem superatis difficultatibus, Mehemetis Visiri præsertim auctoritate atque industria, cujus summa in Venetos benevolentia extabat, atque ingenti animi dolore arma in Rempublicam suscepta fuisse senserat, pacem cum Selymo firmatam esse; eique rei non parum Judæi Salomonis operam momenti attulisse. Id ut quamprimum ad Patres perferretur, Marcus Antonius Barbarus Aloysium filium quam citatissimo itinere Venetias misit, qui Principi ac Patribus de imperio retinendo, atque hosti intrepide sese objiciendo in Senatus aula consulentibus concordiæ nuntium attulit. Postridie Senatu habito, de concordia legati Reipublicæ certiores facti, atque rei exitum Regibus exponere sunt jussi; bellique suspicionibus abjectis, qui summo studio apparatus curabantur, intermissi fuerunt. Interea cum a Selymo nihil, quod ad maritimum robur augendum attineret, prætermitteretur, in quas regiones belli vim intenderet, nondum erat exploratum; licet certis rumoribus per Europam omnem vulgaretur, pace cum Venetis facta, alium sibi ad exercendas vires campum, nisi adversus Hispaniarum Regem non superesse, quem incredibili odio, atque irreconciliabili animo vetustis recentibusque causis persequebatur. Bella a Suleimano cum Carolo, & Ferdinando gesta impellebant; nec satis æquo pati animo poterat, Joannis Austriaci, Philippi fratris, auspiciis, cladem ad Echinadas sibi a fœderatis illatam. Enimvero ut, quo Veneti animo in hac nova amicitiæ reconciliatione erga Hispaniarum Regem essent, pertentaret, dissidiorumque semina temporis spatio in apertas inimicitias evasura sereret, indeque sibi ad imperium amplificandum firmiorem aditum strueret, Salomonem, quem antea in firmanda pace enixe laborasse ostendimus, Venetias legavit. Is ineunte majo mense cum ad urbem pervenisset, ut, quæ a Selymo in mandatis habe-

Pacis confirmatæ nuntium ab Aloysio Barbaro Venetias allatum.

Salomon Judæus a Selymo Venetias missus.

1574 bat, exponeret, statim secretius Patrum collegium petiit, in quo, dum de arduis atque reconditis rebus ageretur, Decemvirum magistri interesse consueverant. Eo perductus, cum primum sui Regis nomine pacem Principi ac Patribus gratulatus esset, mox se potissimum ob eam causam Venetias missum fuisse inquit, ut classem, quam eo anno ingenti numero ac viribus Selymus emissurus esset, omnesque sui imperii nervos Reipublicæ offerret, ut iis adversus Hispaniarum Regem, si ita sibi visum fuisset, uteretur. Inde ad Philippi immodicam ambitionem, ac fastum sermone transgressus, multa de illius artibus, multa de imperii arcanis, ad quæ veluti ad metam, cunctas suas actiones dirigeret, ut, aliis depressis, ejus aucta in immensum potentia, in christianorum Principum exitium verteretur, disseruit.

Salomonis Judæi ad Venetos oratio.

Quis porro, inquit, *ambigat majora Ottomanorum imperio, gravioraque damna Venetos illaturos fuisse, nisi ab Hispanis vel dilata, vel impedita auxilia fœderis legibus debita fuissent; quæ tandem ad pacem conficiendam compulissent. Ex his certissima documenta, quantum fidei, quantum auxilii in Hispana gente statuendum esset, eos capere posse, qui vel illius in Rempublicam animum, vel quam diversa in suo regimine via niterentur, inspicerent. Hæc omnia optime Selymum nosse; atque ob id, si Respublica generoso animo arma in Hispanos vertere, eodemque momento antiquas recentesque injurias ulcisci velit, classem exhibiturum. Non novis regnis inhiare, non ad augendum imperium, quod sua mole in orientem occidentemque extensa pene fatisceret, adspirare. Quidquid suis viribus occuparetur (quod certe exiguum esse non poterat) Reipublicæ offerre, atque concedere. Hortari, ne ingentem adeo opportunitatem a fortuna, suoque Rege oblatam, labi sineret; sinum venienti panderet, læto, ac forti animo exciperet; ea amissa, in posterum potius desiderio, quam spe anticipari posse*. Ejusmodi sententiis, ac pollicitis referta oratio Salomonis fuit: quæ cum summi momenti esset, ut in gravissimis negotiis fieri solet, de illa ad Senatum Patres collegii referunt. Nemini sane dubium erat, quin ad explorandum Venetorum animum, quave in Hispanos, post ea, quæ turcico bello acciderant, mente essent, ea legatio decreta esset;

1574

ſet; atque ut jacta ſimultatum ſemina, tractu temporis coalita, omnia in poſterum novorum ineundorum fœderum jura infringerent, cum minime ambigendum eſſet, permoleſtam chriſtianorum Principum amicitiam Turcis eſſe, atque eorum præſertim, qui paulo ante inſigni victoria maritimas illorum vires attriverant; quos licet dura in præſens neceſſitas disjunxiſſet, quacumque oblata opportunitate, acceptarum injuriarum memoria recrudeſcentibus odiis, quæ ægre ab exulceratis animis depelluntur, novo connecti fœdere poſſe arbitrarentur. Itaque ut Salomoni hunc in modum reſponderetur, decretum eſt. Magnas Selymo potentiſſimo Regi de iis, quæ per Salomonem agere cum Republica voluerit, haberi gratias. Ceterum nullas inimicitiarum ſibi cum Philippo Rege cauſas eſſe, ut vel adverſus illum ciere bellum, vel damna illi inferre ſtatueret. Ejuſmodi reſponſum minime gratum ſibi extitiſſe, Salomon palam oſtendens, multa ex iis, quæ antea dixerat, commemorare, oblatam Reipublicæ proferendi fines occaſionem amplificare, Hiſpanorum injurias ulciſcendi opportunitatem extollere, aditum ad imperii incrementa parari: Selymum minime probaturum oblatas a tanto Rege conditiones a Republica parvipendi. Verum nulla in parte priori decreto immutato, dimiſſus Salomon, ac decem auri libris Reipublicæ nomine donatus eſt.

Senatus reſponſum.

Vix Venetiis diſceſſerat, cum ſtatim vulgatur, Selymum impreſſionem in Africam facturum, Tunetumque, ac Guletam oppugnaturum; iis locis potiri ſe facile poſſe ratus, tum ob ingentes apparatus, quos hoc anno molitus fuerat, tum ob inſitum in Afros erga nomen Hiſpanum odium; cum præſertim ſibi ſuaderet, conſpecta iis in locis turcica claſſe, in Hiſpania ſeditiones ac tumultus excitatum iri, ab iis præcipue, qui Bæticam, atque Andaluſiam incolerent, regiones incredibili Maurorum numero refertas, qui, chriſtiana ſimulata religione, ſenſibus intimis mahometicis ſuperſtitionibus affecti, immortali odio Hiſpanos perſequuntur, ac in omnem novandarum rerum occaſionem intenti ſunt. Hac ſpe ſubnixus Selymus Africæ minitabatur. Veneti vero Marco Quirino claſſis præfecto, Lucæ Michaelio legato, ne in Creta claſſem augerent, ne ex inſulis novas triremes armarent, neve præter decem e

Cre-

1574 Creta alias emitterent, jussere: nova militum supplementa ne in orientem mitterentur, latum: Jacobus Superantius, classis imperator, ab itinere supersedere jussus: cumque jam pedites e Genuensium ditionibus selecti in Siciliam pervenissent, Panormique constitissent, ubi Raphael Justinianus præfectus fato concesserat, Placido Ragazzonio, qui procurandæ annonæ causa adhuc in Sicilia morabatur, Senatus præcepit, ut, persoluto stipendio, præfectos, ac milites tuto Genuam remitteret. Imminuta quoque, prout temporum conditio, ac ingentes a Republica hactenus facti sumptus exposcere videbantur, atque ad certum numerum in Creta, Corcyra, atque Illyrico redacta, arcium atque oppidorum præsidia: Balthassari Rangonio Corcyrææ militiæ præfectura tributa; Sfortiæ Pallavicino, qui adversa valetudine correptus in Cretam proficisci non poterat, Paulus Ursinus eadem cum auctoritate suffectus: in Illyrico Moretus Calaber, qui singulari virtute ac fide difficillimis temporibus Reipublicæ inserviverat, militibus præerat.

Paulus Ursinus in Creta, Moretus Calaber in Illyrico summi militum præfecti.

Joannes Austriacus ab Hispanis Mediolanum missus.

Dum hæc geruntur, in Insubribus ab Hispanis copiæ cogebantur; arma militaresque apparatus summo studio curabantur; qua ex re multorum animos suspicio incesserat, ne Philippus, ob pacem cum Selymo ictam, Venetis (licet secus ostentasset) infensus, in Rempublicam aliquid moliretur: nam Joannes Austriacus ex Hispania Genuam delatus, Mediolanum se contulerat; crebra atque occulta colloquia cum Alexandro Farnesio, Parmæ Principe, ferebat; ac momento fere externo milite Insubrum ditiones refertæ, tormenta instructa, multa ad bellum comparata fuerant: tironum Hispanorum mille in Italiam venerant, qui (ut gentis mos est) a rure aratroque nudi fere ad militaria rudimenta vocati, indeque egeni appellati, brevi temporis tractu duris militiæ laboribus assuescunt. Senatus cum primum Mediolanum Austriacum pervenisse cognovisset, Aloysio Contareno, Veronæ præfecto, statim eo se conferre, felicemque ac faustum illi adventum gratulari jussit; ac ne ulla in re publicæ securitati defuisse videretur, in iis enim, que ad tuendum imperium pertinent, cura ac solicitudo supervacanea numquam videri potest, cum Bergomatibus, qui finitimi Mediolanensibus sunt, verendum præcipue esset, Sfortia Pallavicinus Bergomum a Senatu

Aloysius Contarenus ad Austriacum orator. Veneti de finibus solliciti Palavicinum Bergomum mittunt.

natu

natu mittitur: præſidia externorum militum augentur, frumenta, atque annona omnis generis importantur. Latum quoque, ut ordinum milites introducerentur: horum in Reipublicæ ditionibus delectus fit, a præfectiſque rerum uſu & diſciplina præſtantibus edocti, virtute & fide ad militaria munera obeunda, arceſque tutandas aptiſſimi cenſentur. Bergomates quoque cives, quorum ſemper in Rempublicam mira fides extitit, concilio coacto, quod *Binam* vocant, ad ea, quæ Senatus juſſiſſet, conficienda alacres atque expeditos fore profitentur; murorum atque urbis cuſtodiæ egregios ac ſpectatos cives deligunt; proprio ære collapſa nonnullis in locis mœnia ſarciunt: iis ob egregiam in Rempublicam voluntatem a Senatu gratiæ haberi juſſæ.

1574

Philippus autem duplici graviſſimo, atque difficillimo diſtinebatur bello; altero adverſus Turcas, qui Africanam, ut diximus, expeditionem decreverant; altero adverſus Belgii populos, qui firmiori apparatu, vehementioreque animi ardore Hiſpanorum jugum a cervicibus excutere nitebantur, cum jam ab anno M. D. LXVI. vel libere religionis obtentu, vel ob privilegiorum incolumitatem, arma in Regem ſumpſiſſent; neque ulla vel vi, vel arte perdomari potuiſſent, licet, Albano Duce, cujus duris nimium imperiis plerique ulcus exaſperatum arbitrabantur, ex Belgio revocato, Aloyſium Requeſenium ſuffeciſſet; qui cum parum proſpera belli initia habuiſſet, huc potiſſimum conſilia ac vires Philippus conferre cogebatur, ne Belgarum audaciam nimio ſibique exitiali incremento augeri ſineret. His fiebat, ut ne, ſi quidem maxime concupiviſſet, tot diſtractus curis in alias partes animum intendere, coalitamque per tot annos Italiæ pacem turbare poſſet; ne Italis Principibus neceſſitate adactis, aliunde auxilia comparantibus, in Italiam totius Europæ bella, non minore aliorum Principum, quam ejus, qui turbarum auctor extitiſſet, periculo traherentur. Philippus ergo omnem ex Venetorum animis ſuſpicionem eximere, Guſmano Silvenſi, ſuo apud Rempublicam oratori, jubet: qui Principis ac Patrum collegium ingreſſus, gravi ac vehementi oratione teſtatus eſt: *Quæ in Inſubribus arma, juſſu Regis, cogebantur, ea ad Italicam pacem perturbandam, cujus ipſe, ſi ullo unquam tempore, hoc præſertim*

Guſmani Silvenſis, Hiſpani oratoris, apud Venetos officium.

1574 *sertim studiosissimus sit, minime spectare. Joannem Austriacum ob Belgicos tumulus in Italiam venisse: fidem minime habendam iis, qui vel otio, vel malignitate animi sermones secùs in vulgus dissiparent, quibusque nil antiquius foret, quam odii ac simultatum semina ac venena inter Principes serere: egregium in Rempublicam Regis animum extare; multas illi causas cum ea & amicitiæ & fœderum esse, quæ totius christianæ reipublicæ beneficio conglutinarentur, in utriusque imperii viribus adversus barbaros præsidium situm esse: amborum Principum commoda connexa adeo esse, ut alterna quadam securitate niterentur.* Adjecit, *curam se ac solertiam, quæ in imperiis tractandis non minus utilis, quam necessaria haberetur, probare; diffidentiam improbare, quæ ex suspicione orta, ab amicitia, quæ vera, non ficta sit, aliena esse debet.* Hæc Gusmanus orator cum disertis verbis disseruisset, Senatus gratias Philippo egit; illius in Rempublicam voluntatem perspectam habere, eique omni tempore singulari benevolentia, atque observantia responsurum se affirmavit.

Senatus responsum.

Pace cum Selymo confecta, eoque disjecto turbine, qui in Italia novos bellorum motus portendebat, ab ingenti labore quodammodo respirare civitas cœpit, quæ triennio difficili ac periculoso bello afflicta, navigationes in varias terras prætermittere, amplissima per omnem Europam commercia deserere coacta, haud parum pristini nitoris amisisse videbatur. Eo enim situ locata est, ut licet nihil illi, uti aliis civitatibus atque oppidis, ex proprio solo ad præsidia atque adjumenta vitæ suppeditetur; attamen inter continentem ac mare posita, ex amnibus ad eam confluentibus, & æquore quo alluitur, omnium rerum, quæ non modo ad necessitatem, sed voluptatem quoque vitæ expeti solent, copia affatim abundet; quodque non minus refert, cum ad maritimas vires augendas, atque remotissimas usque regiones navigiis adeundas formata sit, opes ac divitiæ civitatis in immensum fere publice privatimque augentur, ut vel eorum, quæ importantur, atque exportantur, vectigalibus, vel omnium fere gentium concursu majores ex hac una civitate proventus, quam alii ex latissimis provinciis solent, Veneti capiant: quæ bona in primis pace aluntur. Igitur veluti quibusdam vinculis soluta civitas, repente

pri-

priſtinum vigorem, motumque recipere, ac momento fere cœpit refloreſcere, ut nihil de illius magnitudine atque opibus, acri recens peracto bello, detractum, aut imminutum animadverteres: idque ex Henrici tertii, Gallorum Regis, ad urbem adventu maxime conſtitit, quam rem, quod omnium, quæ hoc tempore accidere maxime ad Reipublicæ vel dignitatem, vel liberalitatem commendandam ſpectat, brevibus perſtringendam duxi.

Vix enim Henricus, qui Alexander antea vocabatur, ex ephœbis exceſſerat, cum, defuncto Sigiſmundo, poſtremo ex Jagelonia gente Sarmatiæ Rege, eximiæ opinione virtutis ac fortitudinis, quam civili bello in Gallia ſuimet concitaverat, ad Sarmatiæ regnum ſummo concurſu procerum eſt vocatus; Lutetiaque ſuperioris anni menſe octobri digreſsus, menſe februario inſequenti in Sarmatiam pervenerat; magnificentiſſimoque apparatu in urbe præcipua Cracovia eidem inſignia regni collocata fuerant. At, Sarmatiæ gubernaculis vix ſuſceptis, aprili menſe Carolus, ejus frater, gravi totius regni, haud exigua catholicæ religionis jactura, quam ille intrepide tutabatur, ex humanis exceſſit. Ejus obitus nuntio ad Henricum perlato, ſtatim in avitum regnum properare decrevit: cumque Senatorum exploratis animis, lege regia, abſque concilii conſenſu, Sarmatia exire vetitum, celerrimamque ejus profectionem apprime neceſsariam eſse intelligeret, iis in Gallia aſsurgentibus tempeſtatibus, quæ aliquandiu fratris auctoritate ac majeſtate coercitæ fuerant; quod a Sarmatis ſponte obtinere nequiverat, aſtu ſibi tentandum exiſtimavit. Conſulto itaque Belleurio, quem ſecum in Sarmatiam adduxerat, atque occulto a Maximiliano Imperatore tuto per ſuas ditiones tranſitu impetrato, Belleurii ex regno profectione vulgata, binis tantum comitantibus ſervis, per cubiculi feneſtram, in qua degebat, demiſsus, ignoto habitu, ſecreto fugam arripuit: qua ſtatim cognita, centum licet militibus procerum juſsu inſequentibus, mutatis equis, Velſinam, Auſtriæ urbem, inde Veſcoviam, demum Viennam pervenit. Ejus rei eventum Cracovienſis Palatinus Hieronymo Lippomano, Reipublicæ apud Henricum legato, ſignificat; oratque, ut in ea regni trepidatione ac perplexitate Reipublicæ, quam

Caroli Galliæ Regis obitus.

Henricus Galliæ Rex e Sarmatiæ regno diſcedens, Viennam pervenit.

1574 quam ille prudentia & sanctitate florentem appellabat, consilium exquirat; id uti a prepotenti, atque amplissimo Senatu profectum summo loco habiturum. Maximilianus Henricum omni liberalitatis cultu excepit; ad eum invisendum ac consalutandum Senatus nomine Venetus orator accessit; atque in Galliam rediens, an Venetias pertransire statuisset, perconatus, quæcumque a veteri in Galliæ Reges benevolentia atque observantia proficisci a Republica poterant, detulit. Henricus præcellentem Venetiarum urbem videre, Principem Patresque salutare decrevisse affirmat. Catharina Medicea, mater, quæ antea per legatum Ferrerium, suo, atque Alenconii *filii* nomine, de Caroli obitu Patres certiores fecerat, iisdem filii, Sarmatiæ Regis, desiderium significavit.

Henricus Rex Venetias accedere statuit.

Italiam Henrico appropinquanti, cum haud longe a Venetis limitibus abesset, nullum officii genus, quo potentissimum sibi Regem demereretur, atque in tanto excipiendo hospite publica magnificentia eluceret, omittendum Senatus censuit. Quatuor insignium maxime civium legatio decreta, quæ illum in finibus Reipublicæ exciperet, atque per ejus ditiones comitaretur: Andreas Baduarius, nuper ex Byzantina legatione reversus; Joannes Michaelius, legationibus apud cunctos fere Europæ Principes clarissimus; Jacobus Superantius, & Jacobus Fuscarenus, qui nondum in Cretam profectus erat, classis ambo imperatores. Iis, ut in Carnos ad Regem excipiendum cum frequenti patriciorum atque insignium virorum comitatu se conferrent, imperatum. Sinus Adriatici præfecto, ac Joanni Baptistæ Contareno, cui nuper Cretæ custodia mandata fuerat, ut ad urbem cum triremibus duodecim accederent, præceptum; atque ut cuncta recte administrarentur, tribus ex medio Præconsultorum ordine munus delatum, Leonardo Donato, Alberto Baduario, Laurentio Bernardo. Nemo Italorum Principum fuit, qui non illustri aliqua significatione in Galliam Henrico redeunti vel observantiam vel benevolentiam testaretur. Gregorius Philippum nepotem, Sancti Sixti Cardinalem nuncupatum, legationis, quam *a latere* vocant, dignitate decoratum, Venetias misit. Emanuel Philibertus Sabaudiæ, Alphonsus Estensis Ferrariæ, Franciscus Mantuæ Duces, atque alii præcipui Italiæ Dynastæ, ad urbem officii & honoris gratia

Senatus legatos ad Henricum in Carnorum fines excipiendum mittit.

Itali Principes & legati ad Henricum Regem Venetias confluunt.

tia accessere. Quatuor triremes, in quas Senatores quadraginta purpurati conscenderant, ad pontificium legatum excipiendum Fossam Clodiam missæ; eique a Principe una cum Senatu ad divæ Helenæ fanum, quod in parva propinqua litori insula situm est, de more obviam itum. Bucentauro, excellentis formæ navigio, quod anniversariis tantum maris solemnibus prisco instituto adhibetur, excipi Legatus non modo cupiebat, verum etiam flagitabat. Sed ne honor Regi debitus, aliqua in parte minus illustris evaderet, flosque publicæ liberalitatis decerperetur, id Cardinali concedi minime potuit. 1574

Henricus Rex Venetiis honorifice excipitur.

Henricus a legatis ad vicum, quem *Pontebam* vocant, exceptus, regie per Forumjulii habitus, e Corneliano oppido Tarvisium, ubi Bartholomæum Lippomanum, prætorem, dignitate equestri ornavit; inde ad Margaram vicum in æstuariorum margine accessit. Sexageni Senatores oloserico purpureo in lato clavo amicti, quorum singuli cymbis serico villoso panno coopertis vehebantur, triremibus aliquot sequentibus, tota ad visendum effusa cum scaphis ac cymbis civitate, Murianum, ab urbe passuum millibus, illum deduxere. In terram exscendenti ingentes tormentorum, fistularum, caudatorumque ignium consalutationes horribili fragore, ut cælum prope hiscere videretur, factæ. Capellorum ædes, exquisito cultu atque apparatu regio ornatæ, Henricum excepere. Ad eum invisendum postridie Mocenicus Princeps cum Senatu, Superantii imperatoria, quam decem ac quatuor triremes subsequebantur, delatus advenit. Rege consalutato, exhibitis, quæ temporis ratio deposcebat, officiis, eadem imperatoria una ad litus, in quo divi Nicolai sacra ædes est, devecti, a Joanne Trivisano, Venetiarum Patriarcha, frequenti sacerdotum cum sacris infulis corona stipato, in fanum, quod a religiosis viris divi Benedicti ordinis incolitur, deducuntur: solemni ritu Deo ac Cælitibus cantico, quod ad divos Ambrosium & Augustinum referunt, gratiæ actæ. Inde Bucentaurum ingressi, per rivum, quo totam civitatem disterminant, *majusque canale* vocatur, incredibili pompa, triremium, biremium, celocium, cymbarum, lintrium, atque aliorum navigiorum, quæ ad stuporem usque exculta atque adornata erant, excipiuntur, innumeris

pro-

1574 prope multitudinis plausibus, lætisque acclamationibus populi comitantibus, qui ex omnibus regionibus ad regiam pompam visendam confluxerat. Nullum terra, nullum mari, ex quo ea spectare posset, inanem locum multitudo reliquerat; fenestris non modo ædium, verum tectis quoque ac supremis contignationibus insessis. Henricus vero, cujus latus Princeps tegebat, insuetum urbis situm contemplari; assurgentia mediis aquis superba palatia admirari; immensam prope omnium ordinum ex adventu suo lætitiam summa voluptate spectare. Inter has æthera pulsantes voces ad Fuscarorum magnificentissimas ædes, quæ vel substructionibus, vel situ (freto enim dominantur) insignes Regi destinatæ fuerant, ventum est; a Mocenico usque ad cubiculum deductus, in quo sibi illum sub uranisco assidere voluit. Triginta ex patricia juventute adolescentes, qui ei continuo adessent, delecti.

Per aliquot dies Venetiis Henricus commoratus, quæ in eis magis visenda erant, inspexit; nullum in se publici splendoris argumentum desideravit. Aedes, ac palatia, quæ utrinque, mediam civitatem dirimente freto, assurgunt, ita noctu collucentibus flammis rutilantia, luminibusque vario artificio, & opere contextis, elaboratisque ornata inspiciebantur, ut prope nova contentione noctis tenebræ cum diurna luce certare viderentur. Ludi habiti; naumachiæ institutæ; in aurea divi Marci basilica sacra solemni ritu sonorum ac vocum admirabili concentu celebrata; quibus Rex una cum Principe ac Senatu, Pontificis legatus, aliique Italiæ Duces, ac proceres interfuere. In genua procumbenti superbo apparatu scabellum appositum, ab eoque bina pulvinaria pari intervallo aliquantulum distantia, a dextera legatus, a læva Princeps obtinebant. Sabaudus, Ferrariensis, Mantuanus, Niverniensis, atque alii sequebantur. Majoribus quoque comitiis, in quibus tota Reipublicæ majestas residet, interfuit. Erat amplissima Valesia gens in album Venetæ nobilitatis adscripta: quapropter Regi, utpote qui jus comitiorum habebat, urnæ, in quibus globuli argentei, atque aurei ad sortiendos magistratuum electores continentur, honoris gratia patentes ex Decemvirum decreto exhibitæ fuere, ut, duplici aureo globulo exstracto, inter electores adnumeraretur. Ejus a publico scriba nomine, de more, edita voce,

pro-

pronuntiato, jactis coram Principe ac Sexviris sortibus, ei civem in Senatum adlegendi prærogativa obtigit; Jacobumque Contarenum, morum probitate ac doctrina conspicuum civem, nuncupavit, cui mille atque amplius suffragiis, frequentissima enim ea die comitia erant, reliquis præteritis competitoribus, ea dignitas est delata. In eadem comitii aula altera die, ammotis subselliis, tripudia ac saltationes habitæ. in quibus præcipuæ ac spectatæ pulchritudinis matronæ, omni muliebri mundo ornatæ, sumptuaria lege solutæ, adfuere.

1574

Jacobus Contarenus ab Henrico Senator nominatus.

Verum quod præstantia ac novitate reliqua antecellere Henrico visum est, Navale publicum fuit, navigiis, tormentis, armis, nitrato pulvere, omnique bellico apparatu peregregie instructum. Quæ omnia tot sæculorum spatio sedula industria ac virtus cogere potuerat, singula admirabili ordine digesta conspiciebatur. Ingens fabrorum cum lignariorum, tum ferrariorum, architectorum, nautarumque numerus, qui omnes publico ære aluntur, statisque horis ad artes suas exercendas confluunt, in eo ambitu, qui trium fere passuum millium circuitu extenditur, cernere erat. In officinis opifices insudare, tormenta infundi, fistulas ferreas, pilas effingi, thoraces, cassides, galeas formari. In amplis atque præaltis fornicibns triremes ducentæ, quinqueremes quatuordecim erant, ita aptatæ, ut a solis ardore æstate, hyeme vero ab imbrium ac ventorum injuriis tutæ essent; biremes ad hæc, scaphæ, celoces, lintres, in quibus singulis contemplandis mira voluptate Regis animus perfundebatur. Inter hæc turcicas triremes, relatasque hostium ex superiori victoria exuvias ac spolia videre licuit. Quodque nobili atque eximio spectaculo extitit, ita omnia ad triremem conficiendam ex composito parata fuerant, ut momento fere ab inferiori carina usque ad malum, incitante ac certante opificum industria, perficeretur. Ut autem nihil ad Regis demerendum atque oblectandum animum relinqueretur, Decemvirum permissu, a populo ad Carmelitarum pontem pugnæ simulachrum ligneis fustibus editum est, quod priscæ memoriæ vestigium ludricrorum plebis certaminum adhuc retinetur: eam pugnæ imaginem non absque voluptate in Jacobi Fuscareni ædibus inspexit. Octo igitur diebus exactis, cum Ferraria iter in Galliam arripere Henricus statuisset, a

1574 Principe, ac Senatu usque ad locum, quem *Lizzafusinam* vocant, abestque ab urbe quinque passuum millibus, deductus est. Eadem cymba Rex ac Princeps vehebantur; altera pontificius sequebatur legatus; reliqui mox Duces, quos Senatores claudebant; inde publica navigia, quæ abs transversa munitione (*currum* illud vocabant) in amnem Medoacum trajecerant, ingressus, Ducibus, atque immensa prope confluentis populi multitudine Patavium proficiscitur; quaque per Venetas transibat ditiones, sumptu publico, regiisque honoribus excultus fuit.

Mocenicus discedenti Regi iter faustum, prosperaque cuncta precatus, Senatus, patriciæ nobilitatis, omniumque civitatis ordinum propensum studium atque observantiam, quam erga majores illius omni officiorum genere excoluerant, detulit; neque ullo unquam tempore humanitatis ac benignitatis memoriam, qua ipse regio adspectu Rempublicam exornasset, elabi ex animo Venetos passurus testatur. Erat in Aloysio Mocenico Principe summæ gravitati haud impar eloquentia conjuncta, insitumque oris totius decus, quo cunctos in sui admirationem atque amorem ita alliciebat, ut ad sustinendam Venetam majestatem factus videretur. Illum Rex amplexatus, gratias ingentes Reipublicæ egit: si se aliquando obtulerit occasio, in ea tuenda atque augenda regni vires, opes collaturum, se ipsum quoque adfuturum pollicitus. Cum vero ea tempestate Gallia religionis dissidiis, procerum ambitione, imperandique cupidine fluctuaret, qua maxime debilitari atque enervari potentissimæ gentis gloria videbatur; Mocenicus inter eundum, reliquis semotis, Regem alloquendi facultatem nactus, sensim ad ea, quæ in Galliis acciderant, orationem deflectens, quodque ad reipublicæ christianæ incolumitatem in primis pertinere arbitrabatur, Henricum ad intestinas dissensiones tollendas, subjectos beneficiis demulcendos, conciliandos, pacandosque animos, quatenus ejus dignitas permitteret, est adhortatus. *Quantum enim inde virium atque existimationis Galliæ accessurum? quantum sibimet decoris, & commodi obventurum? quam ingens iis, qui torvis oculis amplissimi regni potentiam aspicerent, formido incuteretur? tutissimumque præsidium sociis*

Mocenicus Princeps Henricum Regem ad dissensiones è Galliis tollendas hortatur.

ac

ac fœderatis augeretur? Quæ a Mocenico dicta fuerant, Henricus, uti a viro magnis rebus gerendis assueto profecta, magnifacere visus est; idque sibi constitutum esse affirmavit, quacumque ratione a belli tumultibus ad pacem Gallos traducere, cunctosque regni ordines concordiæ & tranquillitatis vinculo connectere. Venetias Principi redeunti Henrici nomine præcellenti forma adamas delatus est; quem initio accipere abnuens, cum molestum id Regi futurum cognovisset, acceptum Senatui detulit; cujus decreto loculo aureo in candentia lilia assurgenti impositus, inter gemmas, aliaque pretiosa, quæ in aurea basilica secretiori loco asservantur, relatus est. Haud absimili liberalitate Aloysium Foscarum, ad cujus ædes diverterat, patriciosque adolescentes, qui ei adstiterant, torquibus aureis donavit. Ut vero e Sarmatia in Gallias revertentis, ad urbemque adventantis Henrici memoria in omnem posteritatem diffunderetur, Arnoldo Ferrerio, Regis legato, flagitante, Senatusconsulto Patres e regione majoris palatii scalarum, quas *gigantum* vocant, marmoreo lapidi ejus rei eventum insculpendum hisce verbis curarunt.

1574

Adamas ab Henrico Rege Mocenico Duci dono datus

HENRICVS. TERTIVS. GALLIAE. REX. ET. PRIMVS. POLONIAE. CHRISTIANISSIMVS. ACCEPTO. DE. IMMATVRA. CAROLI. NONI. GALLIAE. REGIS. FRATRIS. CONIVNCTISSIMI. MORTE. TRISTI. NVNTIO. E. POLONIA. IN. FRANCIAM. AD. INEVNDVM. REGNVM. HEREDITARIVM. PROPERANS. VENETIAS. ANNO. SALVTIS. M. D. LXXIIII. DECIMOQVARTO. KAL. AVGVSTI. ACCESSIT. ATQVE. AB. ALOYSIO. MOCENICO. SERENISSIMO. VENETORVM. PRINCIPE. ET. OMNIBVS. HVIVSCE. REIPVBLICAE. ORDINIBVS. NON. MODO. PROPTER. VETERIS. AMICITIAE. NECESSITVDINEM. VERVM. ETIAM. OB. SINGVLAREM. DE. IPSIVS. EXIMIA. VIRTVTE. ATQVE. ANIMI. MAGNITVDINE. OPINIONEM. MAGNIFICENTISSIMO. POST. HOMINVM. MEMORIAM. APPARATV. ATQVE. ALACRI. ITALIAE. PROPE. VNIVERSAE. SVMMORVMQVE. PRINCIPVM. PRAESERTIM. CONCVRSV. EXCEPTVS. EST. AD. CVIVS. REI. GRATIQVE. REGIS. ANIMI. ERGA. HANC. REMPVBLICAM. MEMORIAM. SEMPITERNAM. SENATVS. HOC. MONIMENTVM. FIERI. CVRAVIT. ARNOLDO. FERRERIO. SECRETIORIS. CONSILII. PARTICIPE. REGIO. APVD. REMPVBLICAM. LEGATO. ID. ETIAM. POSTVLANTE

Dum Henrici tertii in Galliam reditus summis Italorum populorum plausibus concelebraretur, jam Africa belli incendio conflagrabat; cum Selymus centum ac sexaginta triremium, maonarum triginta, magno reliqui generis navigiorum nume-

Selymi sub Sinanis imper. Africana expeditio.

1574 numero, ſub Sinanis Baſſæ imperio Helleſponto emiſiſſet, qui Aegæo, Ionio, ac Tyrrheno emenſis; julio incunte in Africam ſerius quam putarat, pervenerat; quod peſtifera lues Byzantii eo anno ſæviens ingentem mortalium ſtragem ediderat. Interea vero ex Lepti, Julia Cæſarea, Conſtantina, Meningis inſula coacti incolæ, quibus Maurorum atque Arabum manus cum duobus Janizzerorum, quatuor Judæorum millibus ſeſe adjunxerat, ut quadraginta millium bellatorum ſummam æquarent, ad Guletam, ac Tunetum expugnandum accurrerant. Tuneto Regis nomine Gabriel Serbellonus Mediolanenſis, Guletæ Petrus Canera Hiſpanus præerant; qui ingruentem terra marique hoſtem excepturi, cuncta ad defenſionem diſpoſuerant, pro anguſtia temporis foſſas purgari, refici aggeres, ſarciri mœnia, editiones erigi curaverant. At Turcæ terreſtribus copiis magno impetu Tunetum adorti, momentò tormentorum diſploſione mœnia diverberant, disjiciunt, proſternunt; Serbellonus deditionem facere, ſeque in arcem recipere cogitur. Tuneto occupato, extemplo omnibus viribus Guletæ expugnationem incipiunt; quæ initio licet ſtrenue ab Hiſpanis, recenti militum ſupplemento auctis, defenderetur, tandem cum diu obſiſtere non poſſet, in hoſtium poteſtatem conceſſit. Nec mora, eodem ardore atque impetu turris, in quam Serbellonus ſe receperat, vi capta, cunctaque diruta ac ſolo complanata ſunt, tormenta abducta, plures captivi effecti, inter quos Serbellonus, Carrera, Paganinus Auria, cui, quod ſaucius eſſet, hoſtium barbara crudelitate cervices abſciſſæ ſunt. Itaque haud exigua chriſtianæ reipublicæ jactura, duo præcipua Africæ monumenta, licet non abſque hoſtium inſigni cæde, quorum, ut ferebatur, ſupra quatuor & viginti millia interfecti fuerant, corruere: eaque medio ſeptembri menſe accidere.

Sinanes Tunetum & Guletam in Turcarum poteſtatem redigit.

Sinanes victor recta in Helleſpontum contendit. Verum oborta tempeſtate, ventis undiſque jactata claſſis haud parum detrimenti perpeſſa, prope naufragium ſubiit: abreptæ hinc atque inde furente pelago triremes, vix poſt aliquot dies in unum coactæ ſunt. Sinane Gomenitiarum portum prope Corcyram ingreſſo, a Fabio Canalio legato, ac Joanne Mocenico prætore nonnulli ex oppidanis miſſi, qui de more dona

tur-

turcicæ classis imperatoribus deferrent. Corcyræum mox fretum cum triremibus quindecim Sinanes prætervectus, magno tormentorum bombo arce consalutata, pari significatione exceptus, desæviente procella, cum universa classe ad Ducatum promontorium delatus, inde Pylum perrexit, Uluzzalium opperiturus, qui post Africanam victoriam cum triremium manu usque ad Melitam sese intulerat, ut, ejus insulæ situm contemplatus, infensi in Hjerosolymitanos equites animi, incenso ac depopulato suburbio, vestigia relinqueret.

1574

Uluzzalio reverso, quintodecimo kalen. novembris una Byzantium contendere; ubi, licet sancita ac firmata pax cum Republica a Selymo fuisset, atque Andreas Baduarius Venetias, uti diximus, reversus esset, gravissimæ adhuc inter Turcas ac Venetos de finibus controversiæ vigebant, quæ concordiæ conditionibus non satis explicatæ videbantur: ad quas componendas Aloysius licet Grimanus in Illyricum missus esset, nulla tamen concordiæ ratio inter Turcas, ac nostros iniri potuerat, cum, Jadera, Sicco, ac Spalato præsertim omnibus fere agris exutis, ab eorum possessione se divelli minime Turcæ paterentur; quod ad castella præscripto pacis restituenda nequaquam teneri se dicerent, triennio citra impedimentum iis potitos: Selymum vetusto majorum more ea loca, in quibus equus pedem fixisset, fanisque extructis, preces juxta eorum religionis ritus habitæ fuissent, nulli unquam cedere assuetum. Senatus cum negotium Byzantii, atque in Illyrico urgeret, castellaque, quod agris comprehensa essent, juxta pacis leges restitui oportere disceptaret, nihil impetrari poterat, vel eo præsertim quod, Africæ victoria elatis Turcarum animis, haud parum petulantiæ, atque audaciæ injecerat, ex quo duriores in rebus tractandis ac morosiores evaserant; Patresque, quod fraudulentam pacis interpretationem Illyricis exitialem fore intelligerent, vehementer commovebantur.

Controversia de finibus inter Turcas & Venetos

Inde Pontifex, qui ex Tuneti & Guletæ amissione ingentem dolorem perceperat, rursus ad nova inter christianos Principes fœdera animum sustulerat; magnoque animi ardore Venetos per Paulum Theupolum oratorem incitabat. Hortabatur: *Quam parum tuta nuper confecta cum Turcis*

1574 *pax esset, perpenderent; immanes impensas reputarent, quae ejusmodi essent, ac si assiduo Respublica bello premeretur: inani, atque incerto pacis nomine ea pericula obtegi, quae aperto bello erumpere solent. Jam omnia Venetis hoc rerum statu a Turcis timenda, quorum actiones suspectae, dubii apparatus, perplexa atque incerta consilia sint. Quod si Hispanorum vel mora vel negligentia ad infaustam sanciendam pacem coacti fuerant, opportuna se remedia adbibiturum; negligentiam insitamque cunctationem depellere; errata praeterita corrigere, eosque ad promissorum fidem praestandam arctissimis vinculis coacturum.* Ad hæc Theupolus: *Difficillimum, ac periculosum cum Ottomanis Regibus bellum Venetis semper extitisse; neque denuo suscipi posse, quin momento maritimum imperium incertae fortunae aleae committeretur: trium annorum spatio, quibus cum acerrimo hoste pugnatum esset, exhaustas fere Reipublicae vires. Quantum auri erogatum? quantum civium sanguinis effusum? non Venetis animos; at belli nervos hoc tempore deesse: immensis pene sumptibus, in iis ditionibus retinendis, obrui, quae pro vallo totius christianae reipublicae, atque Italiae praesertim objectae sint. Quapropter Pontificem potius rogare, ut suorum decessorum exemplo ecclesiasticis opibus Rempublicam juvaret; majori fructu tantarum divitiarum proventus, quae ecclesiis, religiosisque locis a pietate insignibus viris relicta fuerant, quam in iis regionibus tutandis, quibus salus, decusque totius christianae reipublicae niteretur, impendi non posse.* His a Theupolo magna dicendi vi expositis, permotus Pontifex, quo statu res Venetæ sint, in purpuratorum collegio exposuit: *Maximos sumptus, quos pro maritimis ditionibus defendendis erogare Veneti cogantur, quae barbarorum imperio circumfusae ingenti peditum, equitum, triremiumque numero indigeant, omni studio enitendum esse, ut ad potentissimi hostis excipiendum impetum paratiores reddantur; in primisque Cretae regnum, ad quod conservandum cunctos christianos Principes certatim accurrere oportere; ne, si in Turcarum potestatem concederet, brevi omni maris mediterranei navigatione potirentur, remigioque, cujus ea insula, ob insitam incolis maris peritiam, ferax est, au-*

cti,

cti, maritimas in immensum vires cum totius christianæ reipublicæ exitio protenderent; formidandique cunctis effecti, Italiæ quoque minitarentur. Aequum itaque censere, ut Veneti ecclesiasticis opibus juventur; ob id senas e sacerdotiis decumas Reipublicæ concedendas esse arbitrari. Ceterum his, quæ a Gregorio in Patrum concilio pluribus pro Republica dicta fuerant, parum eventus respondit. Nam cum a Senatu extraordinaria subsidia potius, quam decumæ, quas nullus unquam Pontifex pernegaverat, peterentur, re in consultationem primo adhibita, mox remissius agitari cœpta, demum cunctatione extracta; Gregoriumque ad injurias a Turcis illatas ulciscendas propensum, ad alias curas ac solicitudines novi rerum eventus attraxere; cum præsertim Philippum Hispaniarum Regem ad omnium virium suarum robur in Belgico bello conferendum multa compulissent.

1574

Nam hujus anni initio Midelburgum, ab Arausionensi Principe obsessum, deditione amiserat: ac licet paulo post victoria potitus, in qua Ludovicus & Henricus Nassovii, Arausionensis fratres, ac Christophorus Palatinus, qui validam Germanorum manum ad opem Belgis ferendam adduxerat, occiderant; attamen alterna fortuna toto hoc anno pugnatum fuerat; in diesque difficilior eas provincias perdomandi ratio fiebat, quæ usque ad extremum spiritum obstinato pro sua libertate, ac privilegiis animo certare statuerant. His rerum successibus annus hujus sæculi septuagesimusquartus elabebatur, pace cum Selymo sancita; maritimi, terrestrisque belli suspicione depulsa; Galliæ Regis ad urbem adventu insignis, quem bina quoque sequuta in urbe incendia memoratu dignum reddidere; quorum alterum Aloysio Mocenico diem, quo ad principatum evectus fuerat, proceribus civitatis convivio exceptis celebranti contigit, quo publicarum ædium pars conflagravit; alterum nundinarum tempore, quæ Venetiis solemni Ascensionis festo perveteri consuetudine habentur, noctu exortum, non absque civitatis metu, in qua navalis incendii adhuc memoria hærebat, tabernas complures, quæ eo tempore in foro excitantur, cum pretiosis mercibus absumpsit.

Incendia Venetiis exorta.

1574 Per eos dies Cosmus Mediceus ex humanis est ablatus ; qui e privato cive ad Hetruriæ dominatum evectus , magna in eo administrando virtutis documenta dederat ; eique Franciscus filius successit , qui , Federico Strozzio legato Venetias misso , patris obitum , suamque in Hetruria successionem Patribus significavit . Ad eum officii causa Andreas Gussonius orator designatus . Guidus quoque Ubaldus , Urbini Dux , fato concessit ; ac Francisco Mariæ filio , qui avi , Reipublicæ Venetæ primum summi militiæ præfecti , postea imperatoris, nomen gestabat , imperium reliquit ; eique Matthæus Zannius legatus est . Exeunte anno , a Gregorio Summo Pontifice janua , quam *sanctam* vocitant , solemni ritu est reserata ; & cuncto christiano orbi cælestibus communicatis thesauris , jubileum indictum ; quod initio licet , ut centesimo quoque , sæculari scilicet anno , celebraretur , decretum esset ; attamen , quo animarum saluti certius ac salubrius consuleretur , ad quinquaginta , inde ad vigintiquinque annos a Summis Pontificibus est redactum .

Cosmi magni Ducis Hetruriæ obitus. Franciscus filius patri suffectus Federicum Strozzium Venetias oratorem mittit.

M. D. LXXV.

1575 INitio anni ingens de Turcarum maritimo apparatu per omnem Europam fama circumferebatur , ancipitique cura distenti quasnam in partes belli impetus verteretur , cuncti circumspectabant . Nam Tuneti , ac Guletæ victoria sublatus Selymi animus majora meditabatur . Noverat Philippum Hispaniarum Regem Belgico bello implicitum , integras vires ad certamen afferre non posse ; Venetos a pace nuper inita non discessuros ; reliquos christianos Principes maritimis nudatos viribus nullum suis impedimentum conatibus allaturos . Quapropter crebris rumoribus , ac sermonibus increbuerat , Melitæ insulæ expugnationem moliri , tum prisco atque acerrimo in Equites odio , tum vehementi cupiditate eam notam delendi , quam superioribus annis Turcas contraxisse rebatur , cum Suleimanus pater ingenti conatu eam insulam adortus , turpiter repulsus fuerat . Inter hasce cogitationes repentina mors Selymum intercepit , qui licet in Asia , Cypro , in Africa , Tuneto , & Guleta aliorum ma-

Selymi obitus.

manu ac virtute potitus esset, a patris tamen majorumque virtute haud parum deflexerat; cum ii militiæ laboribus & curis assueti bella gererent, immobiles cuneos & conserta prætorianorum militum robora regerent; ipse vino ac libidini deditus, in summo otio vitam degens, nunquam septis, nedum urbe exisset; Ottomanorumque gloriæ oblitus, cuncta per Bassas administraret, ex quo disciplina corrupta, novi invecti mores, vastum illud ac pene insuperabile imperium enervari, & corrumpi cœptum. Selymo Amurathes filius, septem ac viginti annos natus, successit, qui statim Mustapham e *Cauciorum* numero (ex eorum enim ordine legati deliguntur) ad Senatum cum literis misit, qui & Selymi patris obitum, & regni ab se suscepta hereditario jure gubernacula significaret: eique Jacobum Superantium Equitem officii causa Senatus legatum misit. Suæ dominationis initio magnum Amurathes virtutis specimen præbere visus. Constans animus, a voluptatibus, quibus se pater mancipaverat, aversus, in legibus atque institutis majorum servandis severus; quamvis hæc virtutis semina barbara gentis crudelitate corrumperet, regni cunabula fratrum parvulorum cæde auspicatus.

1575

Amurathes Selymo succedit, qui Mustapham Venetias mittit. Jacobus Superantius ad Amurathem orator.

Illum plerique & Selymi victoriis anno superiore tumentem, & gloriæ desiderio incensum, otio ac situ turcica arma hebescere non passurum arbitrabantur. Cum ex veteri majorum more ita Ottomani Reges instituti sint, ut ad regni fastigium evecti, statim claram aliquam expeditionem, qua priscorum Regum egregia gesta ac trophæa æmulentur, aggrediantur. Itaque rumor de Melitæ oppugnatione augebatur; nec deerant qui Selymi obitu, atque Amurathis successione, pacis cum Venetis nexu soluto, in Cretam, vel Corcyram moturum dicerent. Quapropter etiamsi novo Regi Jacobum Superantium Senatus legasset, qui & gratulationis officio fungeretur, & concordiæ conditiones confirmaret; tamen in omnem eventum intentus, duodecim in Creta triremes, quæ reliquæ classi adjungerentur, armari, militumque supplementum mitti curaverat. Gregorius quoque de Turcarum animo solicitus, ut pontificias ditiones tutiores redderet, Anconem, in Piceno sitam urbem, & situ

Veneti classem augent.

1575 situ & portu insignem, communire decrevit. Jacobum Boncompagnum filium ecclesiasticæ militiæ præfecit, atque ad nova ineunda fœdera christianos Principes vehementi animi studio incitabat. Per Joannem Antonium Fachinetum Nuntium Senatum ad classem augendam, viresque maritimas instaurandas hortabatur. In ancipiti turcicarum rerum eventu minime conducere, populorum salutem, orientis insulas, Cretæ regnum fortunæ objicere: ea in re non minus de incolumitate, quam de dignitate Reipublicæ agi, quæ prævalidis classibus & publicum decus semper retinuerat, & terrorem hostibus incusserat: plurimum de illius veteri gloria, qua perpetuis incrementis per tot sæculorum successiones inclaruerat, imminutum iri, nisi, turcica emissa classe, virium firmitate ac robore maris imperium, quod majores sui non minus sanguine, quam auro pepererant, tueretur. Senatus & in rem christianam curæ, & in Rempublicam voluntatis ergo Gregorio gratias egit; neque imperii securitati, neque decori deesse statutum sibi esse affirmavit: proinde novas in Creta triremes armari jussisse; præsidium, quod ante bellum sexcentis peditibus constabat, ad sex mille auxisse; classem, quæ pacis tempore multo e minori numero triremium constabat, præterita hyeme ad quadraginta perduxisse: ut vero omnia, quæ ad suorum finium ditiones tutandas necessaria, atque opportuna sint, sedulo curentur, minime Senatum arbitrari e re sua esse, potentissimum Regem lacessere, cujus vim nuper maximo detrimento Cypri amissione, auri immensæ vis effusione, civium internecione expertus fuisset: iis causis compulsus, quæ tandem omnium confessione justissimæ habitæ fuerant, belli consilia ad pacem traduxisset: idcirco obnixe Pontificem ad Rempublicam amplexandam hortari; rogare, ut ecclesiasticarum opum aliquid in immanes sumptus conferret, qui non minus in Reipublicæ quam in reliquorum christianorum Principum incolumitatem a Venetis profunderentur.

Gregorius Pontifex Venetos ad fœdus contra Turcas ineundum hortatur.

Hæc licet a Theupolo oratore Senatus nomine Gregorio significarentur, attamen indefesso animo nullum officii genus prætermittebat, quo ad novam ineundam societatem Patres impelleret: *Nullam neque ampliorem, neque opportuniorem obji-*

jici

jici facultatem posse, qua ob Selymi interitum a sancitæ pacis jurejurando soluti essent, ab ea, inquam, pace, quæ belli solicitudinibus, intolerandisque impensis circumsideretur: cum Philippo Rege iis de rebus per suum legatum egisse, quem a novis fœderibus alienum non esse cognoverat: centum ac triginta triremes omnibus rebus apprime instructas cum militum flore, præter duodecim, quas Genuenses ad ejus nutum præstaturi erant, aliasque totidem, quas Franciscus Magnus Hetruriæ Dux Regi expeditionem aliquam molienti exhibere debebat, hoc anno habiturum: Siciliam, Neapolitanumque regnum selecto militum præsidio firmata esse; a Sebastiano Lusitaniæ Rege triginta armata navigia cum millibus octo pugnacissimorum bellatorum maritimis rebus assuetis offerri. Cur igitur Patres cunctarentur classem augere; arcium atque oppidorum præsidia novis supplementis firmare? Cur adeo ingentem illatas ulciscendi injurias opportunitatem parvipenderent? Cur animos non tollerent, atque ad eas ditiones in libertatem vindicandas, quæ Reipublicæ ab Ottomanis Regibus ablatæ fuerant, non converterent? Non impari vehemntia hæc a Gregorii legato differebantur, qui frequenter Principis ac Patrum collegium adiens, flagrans Pontificis desiderium, postulataque deferebat. Atque ut facilius Pontifex Patres permoveret (cum satis constaret ægre ad fœdus repente adigi posse) in eo præsertim enitebatur, ut quammaxime classem augerent; non ut hoc tempore societas iniretur, sed ut maritimarum virium incremento ad ea amplexanda, quæ Dei Optimi Maximi benignitate ad Reipublicæ, totiusque christiani orbis decus objici poterant, se compararent.

1575

Dum hæc summo studio Romæ, atque apud Principes agitantur, ab Antonio Theupolo Byzantio literæ perferuntur: Amurathem nuper ad tot regnorum, ac provinciarum imperium sublatum, superioribus bellis, & præcipue Veneto defessos atque afflictos populos, permisso aliquantisper otio & quiete, antequam novas expeditiones moliretur, recreare, ac reficere decrevisse: quocirca classem centum triremium numerum non expleturam, a qua nihil a christianis Principibus timendum foret; in navalibus opera intermissa, veteribus sarciendis, maris tempestatibus afflictis instaurandis tri-

re-

1575 remibus ſtudium negligenter admodum impendi. Eo nuntio chriſtianis ditionibus metu ſolutis, alio Principum conſilia averti, Gregorii Pontificis ardor frigeſcere; atque (ut plerumque accidit, ex ſecuritate otium, ex otio mollitis animis ambitionem oriri) novarum ſocietatum egregia conſilia, atque novos motus Amurathem regni initio trahentem, opprimendi inanis ſpes: in faſtum, atque ambitus inſuetum genus evaſere; dum Itali Duces, inſignium cognominum ſpecie capti, quæ ſummo ſtudio ac precibus conſequi a majoribus Principibus nituntur, atque ad prægreſſionis diſſenſiones æquales antecedendi ſtudio delabuntur, quæ adeo excrevere, ut turbas quoque inter Reges exciverint. Earum exordium a Magni Ducis titulo ductum, quo a Pio V. Pontifice Maximo Coſmus Hetruriæ Dux decoratus, inſuetiſque honoribus Romæ exceptus, in Regum aula corona ornatus fuerat. Coſmi vero dignitatis incrementum reliqui Italiæ Duces æquo animo pati nequiverant; immo, unoquoque ſibi potiorem locum ac dignitatem varias ob cauſas vindicante, Sabaudus antiquitate, nobilitate, imperio, quod in Italiæ ac Galliæ finibus ſitum eſt, minime ſibi cedendum Coſmo rebatur; Ferrarienſis quoque ob majorum ſuorum ſplendorem, qui præclaras in Italia dignitates conſequuti, multis ſæculis imperaverant, ei, qui nuper Florentiæ dominatum Ducis titulo ſuſceperat, primas deferre indignum exiſtimabat. Nec minus Franciſcus Gonzaga, Mantuæ Dux, de primatu cum Alphonſo decertabat: ut nova atque inſueta animorum peſtis Ducum Italorum animos corripuiſſe videretur; denuo inter Maximilianum quoque, ac Gregorium, compreſſis Veneto bello diſſidiis, aſſurgentibus, cum ille, uti Cæſarea auctoritate fulgens, titulos humanaſque dignitates, cui vellet, ſibi impertiri datum, ad Pontifices eccleſiaſticos tantum gradus ſpectare, acerrime contenderet.

Italorum Principum de titulis & prægreſſionibus contentiones.

Hoc veluti œſtro percitæ mentes varia moliri, agitare; Gregorius quin etiam ordinem, quo Principum legati ei in baſilica adſiſtere conſueverant, immutare eſt adortus. Cum enim ad urbem inviſendam ſuperioris anni exitu Menapiorum Princeps acceſſiſſet, dum portæ, quam *ſanctam* vocitant, diſcluſione jubilei annum Gregorius auſpicaretur, inſigni illum honoris argumento afficere ſtatuens, legatis Regum antepo-

nere,

1575

nere, vetusta consuetudine obliterata, cogitaverat. Itaque ad statas ejus diei ceremonias Galliæ, Lusitaniæ, ac Venetorum legatis excitis, cum reliquos eam ob causam interesse nolle Theupolus cognovisset, ut Reipublicæ dignitatem tueretur, sibi quoque abstinendum, neque Menapio eo loco cedendum existimavit, quem regii legati, inter quos Veneti censebantur, obtinebant. Ea re perturbatus Pontifex vehementer est conquestus, atque Regum legatis, qui prope ad Pontificis pedes constant, post purpuratos tribuere subsellia meditabatur; idque ita ejus animo insederat, ut & Romæ cum Theupolo, & Venetiis per Nuntium cum Senatu ageret; ut decreto Respublica acquiesceret, suoque exemplo reliquos ad sibi obtemperandum incitaret: Venetorum exemplo reliquos excusationes nectere; a Senatus autem ea in re consulto nullo pacto discessuros. Pontifici vero sæpius eadem efflagitanti ita respondendum Patres censuere: *Neque speciosa nomina quæsivisse, neque antecedendi studio Rempublicam exarsisse unquam, sed de eo tantum dignitatis gradu, quem sibi majorum gesta, atque in rempublicam christianam merita pepererant, tuendo solicitam semper extitisse. Ceterum ut observantiam atque obsequium erga sanctissimam illam Sedem, atque ipsummet Gregorium etiam atque etiam patefaceret, Senatui placere, ut ejus orator in eo, quem sibi collibuisset, loco consisteret, modo in eodem quoque aliorum Regum legati essent, a quibus nunquam sejuncta Respublica, pari cum illis auctoritare ac privilegio usa fuerat.* Senatus decreto minime acquiescens Gregorius, suo apud Rempublicam Nuntio præcipit, ne publicis statis ceremoniis amplius, uti moris est, cum Principe intersit. Itaque propinquo divi Marci, Reipublicæ tutelaris, die, qui dies summa civitatis lætitia concelebratur, Patresque & oratores epulo a Principe excipiuntur, cum biduo antea invitatus fuisset, ad Collegium adiens; *jussum sibi*, inquit, *ne cum Principe ac Senatu in publicum prodeat, quod Reipublicæ legatus in eum, quem sibi Pontifex locum designaverat, se conferre abnuisset*. Rei novitatem se valde Mocenicus mirari, ait; eo Pontificis consilio otiosorum malevolorumque hominum sermonibus materiam suppeditari: hortatur, ne parvam istam dissidiorum scintillam, ex qua tamen nonnunquam magna incen-

Gregorii Pont. consilium de loco oratoribus post purpuratos tribuendo.

cen-

1575 cendia cooriantur, coalescere sinat, præsensque ipse solemni diei adesse velit, suadet. Verum Pontificis præcepto, ne, quod maxime cupiebat, efficeret, prohiberi se, Nuntius constanter affirmat: idque re præstitit. Regum legati de Pontificis voluntate edocti tempus ad scribendum postulant. E Galliis ab Regina matre ad legatum Henrici (ille enim nondum Lutetiam accesserat) literæ afferuntur, quibus, ne ulla ratione consueto loco decedat, jubetur. Itaque Gregorius cum difficilius, ac sibi initio persuaserat, id negotium esse cognovisset, sensimque de pristino ardore nonnihil remittere cœpisset, mora ac tempore re extracta, atque oblivioni tradita, nihil de oratorum veteri jure & consuetudine immutatum est.

Senatus controversias de finibus & captivis cum Turcis permutandis suis oratoribus permittit.

Inter exiguas hasce curas duo Byzantii maximi momenti negotia ad stabiliendam cum Selymo superiori anno pactam concordiam a Venetis agitabantur; alterum de Illyrici finibus, de quibus nihil adhuc definitum fuerat, statuendis, alterum de captivis permutandis. Illyrici fines angustis terminis comprehensos, agros castellaque Dalmatiæ urbibus adempta, Patres conquerebantur; cum inde multa incommoda suboritura pernoscerent; annonæ difficultas, incolarum imminutio, populorum inopia, efferæ gentis, & ad res novandas turbandasque paratæ propinquitas. Itaque Jacobo Superantio, ac Joanni Corrario, qui Antonio Theupolo suffectus fuerat, Byzantium proficiscentibus jussum, ut post gratulationis officia de controversiis finium sedulo agerent. Legati Byzantium profecti, perhonorifice habiti sunt; obviam illis ad *aquas* (ut vocant) *dulces* a senis Zausiis magno Turcarum numero itum; a Mehemete Bassa, supremo Visiro, cujus (ut sæpe diximus) magna in Rempublicam extabat benevolentia, maximis honoribus exculti, convivio regio, qui honos majoribus tantum Principibus exhiberi solet, excepti sunt. Subinde ad Amurathem perducti, regium fastigium Superantius gratulatur. Cui, ut mos gentis est, barbaro fastu, paucissimis verbis respondit; binisque literis, officii altera, altera de finibus exhibitis, a Rege digressi. De Illyrici controversiis agi cœptum. Legatis, quæ pacis legibus continebantur, præstari petentibus, iis legibus Selymum ad agros Illyrici restituendos se abstinuisse, jussa regia neglecta, per summam injuriam amplissimos civita-

ta-

tatum agros ablatos fuisse. Legatorum postulatis cum nihil, quod ad rem spectaret, respondere Bassæ possent, cupiditati morem gentis, Regumque vetustam consuetudinem obtendebant, ut nunquam alicui ea loca permitterent, in quibus phana (quas *Meschitas* vocant) erecta, oratioque celebrata esset. Amurathem nulla ratione adsentiri posse; nec, si adsentiatur, religionis illorum principem (*Muftim* vocant) insignioresque proceres passuros: eaque de re sermone injecto, aversum adeo se ostendisse, ut ne verba quidem auribus admitteret: ingens dedecus sibi obventurum arbitrari, ad imperium, quo nullum majus sol aspiceret, provectum, ejus exordia non a majorum æmulatione, atque a regni incrementis, sed a turpi concessione incipere. At contra Superantius, & Corrarius pacis conditionibus, quibus agros restitui cavebatur, nostrorumque refragatione nitebantur, qui, positis a Turcarum ministris adversus jus æquumque limitibus, nullo pacto adsentiri voluissent. Si Veneti Suppotum oppidum restituissent, cur & ipsi, quæ concordiæ legibus comprehensa essent, restituere nollent? Neque vero quod iis in locis preces fudissent, idcirco non teneri, cum superiorum temporum memoriam repetentibus, secus actum fuisse compertum foret: Samandria civitate Amurathem, Mahometi illius patrem, qui Byzantium ceperat, cessisse; Suleimanum Budam Joanni Hungariæ Regi tribuisse. His Bassæ devicti rationibus eo se conferebant, ut priscum nimium, Samandriæ factum adduci in exemplum non posse, Budæ privatas tantum, non publicas preces habitas, dicerent. Legati, ut tandem ad exitum negotium perducerent, Zemonicum in Jadertino agro oppidum, quod constanter reddere pernegabant Bassæ, dirui petebant. Illi petitioni minime adsentiebatur, ut non longe ab Jaderæ munitissima civitate receptum tutum, & castellum frena eidem aliquando injecturum obtinerent. Itaque novis suborientibus difficultatibus, prope jam desperata re, id consilium capiendnm sibi legati censuere, ut quamprimum singulis de rebus Senatum docerent, ejusque decretum Byzantii præstolarentur.

1575

Dum hæc fiunt, Turcarum animos ingens suspicio invaserat, ne Veneti paci adversum aliquid molirentur; ac quorsum Hispanorum vires & apparatus tenderent, spectantes, ex eventu consi-

1575 consilia caperent. Rumor enim Byzantium perlatus fuerat, centum ac quinquaginra triremium classe, Joanne Austriaco imperatore, Hispanos usque in maria Leucadi propinqua se contulisse; eoque rumore permoti, insueto perculsi metu, prætorianis militibus (quos *Jannizzeros*) equitibus (quos *Spaos* vocant) ut ad litora tutanda, maritimis viribus superiori bello depressis atque afflictis, se conferrent, præcepere. Verebanturque, Austriaco Byzantium versus iter habente, ne tumultus aliquis in multiplici atque incondita plebe oriretur. Navigia quoque intra Hellespontum cogi jusserant, anxiusque Mehemetes persancte jurejurando affirmabat, nunquam se, quin Byzantii triremes armarentur, præpediturum, singulisque annis præpotentem classem emissurum. Ea crebris nuntiis augebantur, quibus Persarum Regem brevi arma in Turcas moturum ferebatur; eoque Amurathis animum suspicio provexerat, vt Superantii legati cuncta suspecta habens, de ejus profectione crebro sciscitaretur. Itaque Mehemetes insigni equo ac regia veste eumdem donavit, ut eo argumento, quod in discessu exhiberi solet, non esse çur Byzantii amplius moraretur, intelligeret. At legatus, qui absque Senatus responso minime proficisci decreverat, rursus ad finium negotium pertractandum, incassum licet, convertebatur. Atque ea cunctatione Amurathes in majorem solicitudinem conjectus, legatum aperte dimittere volebat; cum Venetiis literæ afferrentur, nisi quæ de agrorum restitutione petierant, impetrarent, denuo ad terminos præfigendos Regis nomine in Illyricum aliquem mitti, idque munus Ferati deferri curarent. Amurathes, ut aliqua saltem in re Venetis gratificaretur, tribus conspicuis auctoritate viris, qui in rem præsentem venirent, negotium detulit;. Ferati, Clissæ præfecto, ac Jafero Zausio; præcepitque, ut, nostris præsentibus, Turcarum fines a Venetis sejungerent.

Amurathes cõtroversiarum de finibus definitionem suis præfectis committit.

Non minore studio cœptum antea de permutandis captivis negotium agebatur, in quo impensius navandam operam Senatus censebat, ne, qui summa animi virtute ac fortitudine vitam pro Republica ac religione devoverant, diutius miserrima servitute afflictarentur. Illustres captivi, qui in turri ad pontum Euxinum asservabantur, cum iis, qui Romæ erant, com-

Negotium de captivis permutãdis conficitur.

commutati sunt; atque ut tuto & sine fraude negotium conficeretur, Joannes Contarenus Anconem proficisci jussus, ut Roma adventantes, triremibus Epidaurum perduceret; eodemque tempore christianos reciperet, quod augusto mense effectum est. Ea in re eximiam pietatem, prudentiam, industriam Antonius Theupolus legatus patefecit, qui incredibili animi vigore captivorum causam amplexus, nullam ab se præclari conatus laudem desiderari passus est, qua pecunia, qua arte compluribus ex teterrima servitute ereptis, publicæque, ac privatæ liberalitatis exhibitis officiis ad suas oras amandatis.

1575

Antonii Theupoli oratoris opera in captivis liberandis.

Eodem ferme tempore in Cretam Jacobus Fuscarenus pervenerat, præclaraque magistratus initia, ac fundamenta jecerat. Quoniam vero sæpius de Creta insula verba sunt habita, neque hactenus de situ, de opibus, de incolarum ingenio satis actum est, supervacaneum minime arbitratus sum, si paucis hæc ob oculos in præsens proponerem. In ea mediterranei maris regione, quam Aegæum prisci, recentiores *Archipelagum* vocant, Creta sita est. Si cæli positionem inspicias, quarti climatis initio, nono paralello subjacet: si circumjecta maria, ab oriente Carpathium, ab occidente Ionium, ad boream Creticum, ad meridem Punicum spectat. Si ambitum spectes quingenta quinquaginta quinque millia passuum complectitur: in ducenta ac quindecim millia passuum in longitudinem ab exortu solis in occasum extenditur, licet ex priscis nonnulli ad ducenta ac septuaginta, alii ad ducenta septem ac nonaginta protulerint. Latitudo inter septemtrionem, ac meridiem, qua major habetur, quinquaginta passuum millia non excedit. In australi insulæ parte civitates olim visebantur; at noti ardoribus eo tractu exusto, modo ad boream cernuntur. Centum eam urbibus insignem antiquitas celebravit, nunc quatuor tantum præcipuæ numerantur. Ab occidente in orientem tendentibus, prima Cydonia, quæ hodie *Canea* dicitur, sese offert, post turcicum bellum aggeribus ac propugnaculis munitior effecta. Inde Rithimna, *Retimum* vulgo dictum. Media fere insula Creta civitas, sive *Candida*, a qua regno nomen inditur, quæ & magnitudine & munitione & incolarum frequentia reliquis antecellit. Septia tandem antiquitus, nunc *Scitia*,

Creta situs & Cretensium rerum narratio.

1575 e Serapolis urbis clariſſimæ reliquiis orta. Tria inſignia ex inſula promontoria in mare porriguntur; in occaſum Cimarium; hodie *Spathæ*; in ortum Samonium, *Salamonis caput* dictum; in ſeptemtrionem tandem *Caput leonis*. Bini portus in boream obverſi, ampliſſimum ac tutum immenſis prope claſſibus receptum præbent; Amphimaleum, *Suda* vocatum; ac Spina leonis, hodie corrupto vocabulo *Spinam longam* nominant, quorum aditus firmiſſimis arcibus, munitionibuſque ſunt obſepti. Ad auſtrum importuoſa ſtationes quaſdam tantum, ac receptus parum tutos habet. Eo vero ſitu a natura Creta donata, eſt, ut Aegæi, ac propinquorum marium regina dici poſſit; meritoque eam Ariſtoteles in Politicis ad eximia incrementa ſuſcipienda maximè opportunam arbitratus ſit. Pari etenim pene intervallo ab Italia, Aegypto, & Syria diſtat. Nam ab Iapygio promontorio quingenta; ab Alexandria quadringenta ac quinquaginta; a Joppe Paleſtinæ urbe (*Zaphum* dicunt) ſexcenta ac ſexaginta paſſuum millia numerantur: ab Africa, ad quam auſtralis inſulæ regio objicitur, ducentorum ac quinquaginta millium intervallo ſecluditur. Tota fere montuoſa eſt, ab ea parte præſertim, qua in auſtrum vergit, in qua inſignis tantum planities montium corona præcincta, quam *Meſſaræam* vocant, viſitur. Ubi enim montes leni clivo in ſeptemtrionem demittuntur, plana variis in locis eſt. Oleo, carne, lacte, ac vino abundat, quod per omnes Europæ tractus diffuſum nulli ſuavitate concedit: frumenti natura ferax, licet auri cupiditate agriculturæ ſtudium vehementer imminutum ſit, cum incolæ lucro illecti, a frumentis ad vitium ſationem ſe contulerint, cui incommodo multis legibus, ac Senatuſconſultis finem imponi ſæpius Patres curavere. Varia animalium genera partim cicuria, partim agreſtia gignit. Mulæ viginti millium ſummam æquare feruntur. Hominum ad trecenta millia cenſentur. Gens ad nautica obeunda munera apprime idonea, marique ab incunabulis aſſueta, ut vetuſtam majorum erga res maritimas propenſionem a natura expreſſiſſe videatur: in quo ſane regni præcipuum robur poſitum eſt, cum ſuperiori bello ex Creta ſex ac nonaginta triremes extiterint.

An-

1575

Antiquitus propriis ſubjecta Regibus fuit. Metellus, qu inde Cretici cognomen traxit, primus Romanis ſubegit. In unius dominatum lapſa republica, ac diviſo demum inter Græcos ac Latinos Imperio, Græcis Cæſaribus obtigit. Anno vero M. CC. IIII. ſociis Gallorum ac Venetorum armis, Alexioque, qui ab Iſaacio patruo pulſus fuerat, in regnum reſtitituto, ac mox Murzuflo tyranno interempto, Byzantium captum, Balduino, Flandriæ Comite, Imperatore creato, quadripartito diviſum Imperium; pars Cæſari; pars Gallis; pars Venetis ceſſit. Quarta rurſus inter Gallos ac Venetos tributa. Inde Venetiarum Princeps, ut decretis atque aliis publicis documentis conſtat, Dominus quartæ partis cum dimidio totius Imperii Romaniæ appellatus. Bonifacius vero, Montisferrati Marchio, cui Creta obvenerat, eam Venetis quadringentarum argenti marcharum pretio vendidit; atque inde Veneto imperio acceſſit; quam ut firmius tuerentur, a priſcis, Romaniſque in primis petito exemplo, nobilium, ac civium Venetorum coloniam miſerunt, quæ iiſdem legibus atque inſtitutis formata ſimulachrum Venetæ Reipublicæ referret.

Creta quomodo in Venetorum poteſtatem pervenerit.

Ad illam tunc inſulam cum ſummo imperio regendam, ut diximus, Jacobus Fuſcarenus ſe contulit; nutantia jura firmavit; labentem juſtitiam erexit; militarem diſciplinam reſtituit; novas arces excitavit; temporis vetuſtate ac negligentia collapſam Equitum diſciplinam inſtauravit. Nam Veneti initio in trecentos ac nonaginta quatuor (quos vocabant) *equitatus*, inſulam partiti fuerant, in quibus tres equi cenſebantur, bini ad bellum apti, tertius ad ſarcinas convectandas aliaque minoris momenti munera obeunda idoneus; qui univerſam 1182. ſummam conficerent. Temporis vero diuturnitate prolapſis rebus, ex ſecuritate negligentia, ex negligentia legum atque inſtitutorum contemptu exorto, præcipuum illud præſidium vel convulſum, vel imminutum fuerat, quod, ut ad priſtinum nitorem perduceret, cenſum equitum habere, præmiis propoſitis, nobiles viros ad equitandi peritiam obeundaque militaria munera illicere Fuſcarenus ſtatuit, nihil æque ad generoſos animos permovendos, quam virtutis laudem poſſe ratus. Peregrino quoque milite in ſingulis urbibus atque oppidis diſpertito, regnum firmavit, numero ad quatuor mille ac ſexcentos, Senatu jubente, redacto,

Jacobi Fuſcareni in Creta regno leges.

 qui-

1575

quibus opportuna tabernacula partim publico, partim privatorum ære construxit. Incolarum militiam pene intermortuam excitavit, ordinesque militares instituit. Remigum numerum ad classem instruendam conscripsit; plebem, aliosque vel abjectæ sortis, vel modicæ conditionis homines a potentiorum vi atque imperio vindicavit. Nihil quod vel ad securitatem, vel ad regni decus attineret, fuit, cui ipse acri ingenio, atque magnis rebus gerendis assueto non provideret. Volumen, in quo leges ab se conditæ continebantur, evulgavit, quæ ut perpetuo ad Cretæ regnum administrandum servarentur, Senatus postea decreto sancitæ & confirmatæ sunt.

Hispani damna Venetorum navigiis inferunt, Crucem navem capiunt.

Dum iis in rebus Veneti versantur, animum ad alias solicitudines Philippi Regis ministri attraxere, qui infestum mare reddere, quæ semper Reipublicæ curæ fuerat, navigandi adempta securitate, conabantur. Namque navem, Crucem nuncupatam, pretiosis mercibus, bellicoque ad insularum orientis præsidium onustam apparatu, Venetiis digressam, ad Cephalenem binæ rostratæ triremes, Marchionis Sanctæ Crucis una, Armæ Toletanæ altera, impetu facto, ceperunt, avaritiaque ac libidine religionis velo obtecta, quod in ea Judæorum mercimonia invenisse, ac multa sacris vetita legibus infidelium in regiones conveherentur, intercepisse affirmabant. Hoc nuntio vehementer perturbati Patres, intolerandum arbitrabantur, eo hominum audaciam provectam fuisse, ut Veneta navigia invaderent, & impune occuparent; quæ liberrime quacumque mediterraneum mare diffunditur, navigare ac mobilium instar arcium ingentes cujusvis hominum generis divitias atque opes suo sinu complecti consueverant; cum præsertim Senatus severissimis legibus atque edictis in eos, qui in infidelium regiones vetita inferrent, animadverteret. Itaque Austriaco, qui tunc Neapoli erat, literas scribendas senatusconsulto Patres censuere, quibus illata damna, naves interceptas, mercimonia direpta, conquerebantur; pro amicitiæ jure prædas restitui, noxiosque plecti, ne quid ejusmodi in posterum accideret, flagitabant. Hieronymus quoque Lippomanus ad eum est legatus, qui prosperum adventum in Italiam gratularetur; de auxiliis, maritimisqe opibus per regium oratorem Reipublicæ oblatis gratias ageret; demum de iis, quæ in navem Crucem

Hieronymus Lippomanus ad Joannem Austriacum legatus.

ge-

gesta fuerant, conquestus, ut satis Reipublicæ fieret, efflagitaret. Re Neapoli & in Hispania agitata, tandem virtute ac prudentia Alberti Baduarii, oratoris, Madriti confecta; navigium ac bona adempta, jussu Regis restituta sunt. Atque ut in posterum ejusmodi occasiones amputarentur, ex quibus privata cupiditate inter Principes dissensionum seges serebatur: ne ex Neapolitano regno aut Sicilia prædatoriæ naves in orientem exirent, gravissimis propositis pœnis, Philippus sanxit. Eadem libidine Franciscus Mediceus, Hetruriæ Dux, ac Hierosolymitani Equites correpti, excurrere maria, infesta navigantibus itinera reddere cœpere. Ab Hetruscis triremibus galeonem Venetum interceptum, sed statim reddi a Francisco jussum; licet id se in gratiam Reipublicæ fecisse, non quia ita teneretur, jactaret.

1575

Albertus Baduarius navis restitutionem a Philippo impetrat.

Hetruscorum & Melitensium excursiones.

Torniellum navigium e Syria rediens Melitenses cepere, quod in eo Turcarum, & Judæorum merces, adversus quos perpetuas inimicitias profitentur, invenissent. Qua ex re adeo Senatus exarsit, ut classis legato, Adriatici sinus Cretæque custodiæ præfectis præciperet, quocumque in loco Melitenses triremes inventas, armis cunctis exuerent, religionisque proventus, quos amplissimos in Venetorum ditionibus possident, nomine publico intercepti ad damna sarcienda asservarentur. Ad hæc cum Pontifice de Equitum injuriis expostulatum, quod ab iis parvi lucri gratia christianæ reipublicæ tot incommoda accederent: dum communem hostem in Venetos lacesserent, maria turbarent, negotiatores maximis molestiis afficerent. Illud scilicet christiano Equite dignum videri, rapinæ tantum ac prædæ inhiare, neque communi bono, neque illius Reipublicæ rationibus prospicere, quæ nuper immensas opes, civium sanguinem pro religione liberaliter effudisset? His permotus Pontifex, ad magnum militiæ Magistrum literas, quibus posthac milites in officio continere jubebatur, dedit; quæ Torniello navigio erepta fuerant, absque discrimine cuncta restitui jussit; Joannem Buratum equitem, Ancone progenitum, qui præsens direptioni adfuerat, perpetuo ex cunctis ecclesiasticis ditionibus exilio, redditibus publicatis, mulctavit; sacerdotio, religionisque habitu adempto, excommunicationis spiculum intorsit.

Senatus mandata ad maris præfectos contra Melitenses.

Venetorum cum Pontifice de Melitensibus querela.

Gregorii Pontificis contra Melitenses maria infestantes decreta.

1575 *Joannes Austriacus Lippomani oratorem contra Turcas incitat.*

Regis vero decreto in Italiam ad Joannem Austriacum perlato, Crucem navigium, quæque ex eo ablata fuerant, statim reddi integra fide jussit; Hieronymum Lippomanum, legatum, summis honoribus affecit; quem ejus nomine Sotus a secretis convenit, prolixaque oratione de iis, quæ in sequentem annum Amurathes meditabatur, disseruit. *Neminem esse, cui commune reipublicæ christianæ bonum animo non hæreat, quem non assidue ea meditari oporteat, quibus sese nimis efferenti Turcarum potentiæ obsisti posset, ne immensa dominandi libidine perciti, horrendam cunctis perniciem minitentur, atque in dies Christianorum spoliis aucti vehementius insurgant. Hoc malum nullo magis, quam Venetorum cum Rege amicitia, ac societate averti posse. Ac si Senatus classem quammaxime augeri, ut regiæ opportune jungi queat, sedulo curaverit; si quidpiam pene ex præterita Hispanorum cunctatione adhuc molestiæ in Patribus resideat, penitus animo depellant; cuncta in posterum ex ordine, consultiusque acturos, præterita errata correcturos, ea in re securitatem, quam Veneti optent, præstaturos. An ex eorum utilitate* (ait) *esse arbitrantur, publicas, privatasque opes assiduis sumptibus in militum præsidiis, in novis erigendis munitionibus, in classe adornanda augendaque exhauriri, hostiumque progressus, aliorumque calamitates otiose contemplari? Quin potius vivido ad gloriam impetu, postquam Dei Optimi Maximi clementia, quæ ad obterendam ac diruendam immanem illam molem necessaria erant, patefacta sint, dum superiores adhuc vigoris ac fortitudinis reliquiæ vigent, tantam auri vim ad assiduum metum discutiendum impendunt, ut aliquando a cervicibus jugum, temporis tractu ac negligentia formidolosum intolerandumque evasurum, excutiant.*

Hieronymi Lippomani responsum.

Hæc Sotus; cui Lippomanus legatus, *Quo major Ottomanorum Regum potentia est, eo magis* (inquit) *maturitate, ac prudentia opus esse, antequam ea consilia capiantur, quæ specie generosa atque utilia, ingentes semper curas, nonnunquam damna & clades secum traherent; iis minime adeunda, qui periculo proximiores, pro aggere reliquis starent; recensque, quantum pondus iis immineat, quibus cum Turca pugnandum sit, experti fuerant: ingentes sumptus a Venetis pacis*

tem-

tempore fieri; multo majores bello facturos; in commune bonum propensos semper extitisse. Ceterum quæ ex ea voluntatis propensione penderent, ad majora pericula reservari oportere. Quis enim dubitet, Creta, Zacyntho, ac Cephalene amissis, nullo obluctante, Ottomanorum classes in Salentinos Apuliamque venturas, Siciliam Neapolitanumque regnum invasuras, in Italiæ usque viscera penetraturas? Ex quo quantum detrimenti Philippo Regi accessurum esset, neminem non nosse. Nulla ex parte Regis cum Republica rationes conferendas esse, cum ea prævalidis militum, equitumque præsidiis, arcium oppidorumque munitionibus maritimum in oriente imperium retineret; Rex contra nullo incommodo aut impensa Neapolitanum regnum, Siciliam, Sardiniamque defenderet. Iis a Lippomano dictis, Sotus respondere nixus, mox Joannis Austriaci virtutem extollit; illum a Deo Optimo Maximo hisce temporibus datum, ac servatum, quo in magnis expeditionibus ad religionis christianæ incrementum uteretur; eximiam hanc præclare gerendarum rerum opportunitatem otio minime conterendam esse. Vigebat profecto in Austriaco Principe veræ gloriæ ac laudis immensa cupido; vehementique animi ardore expetebat, ut denuo Principum christianorum vires suis auspiciis jungerentur, hostemque, de quo antea triumphaverat, denuo frangeret atque obtereret. Verum hæc potius exoptari, quam ad exitum perduci posse videbantur. Nam ingentium occasionum momenta semel amissa, perraro sese rursus objiciunt; cumque multa hoc tempore hisce consiliis officerent, tum præcipue rerum Belgicarum status obstabat. Licet enim Cæsar ad ea dissidia componenda legatum in Belgium misisset, Bredæque conventus habitus esset, non absque spe, ut pacis leges Belgæ a Philippo ea conditione acciperent, ut Hispani milites ex provincia dimitterentur, sartaque ac tecta eorum privilegia servarentur: tamen re agitata, nihil confici potuerat, cunctaque in incertos belli casus rursus provolvebantur, Bura ab Hispanis, aliisque oppidis occupatis.

1575

His Genuensium motus in Italia accesserant, qui ob civium factiones in diversas partes Rempublicam trahentes, magnas turbas conciverant; ac nisi a reliquis Principibus obviam itum foret, in ingentes ruinas erupturas. Ad eas controversias compo-

Genua factionibus turbata.

1575 nendas Joannem Idiaqueum Legatum Philippus Genuam misit; cujus auctoritate arma deposita, externa auxilia dimissa, lex, quam *Garimberti* vocabant, a Carolo Quinto Imperatore anno M. D. XXXXVII. lata, qua a sorte ad electionem magistratuum creandorum ratio traducta fuerat, abrogata est. At ea abrogatione inter veteres novasque familias recrudescentibus odiis, cum rem ad civile bellum proclinatam Gregorius intelligeret, ut Italiæ quietem conservaret, Joannem Franciscum Canobium citato itinere Genuam mittit, qui civibus significet, Joannem Moronum, Cardinalem, ad eos legatum, ut concordiæ rationem aliquam inveniat, designatum. Maximilianus quoque Aquensem Episcopum, ac Vitum Dorimbergum, apud Venetos legatum, eo proficisci jussit. Verum apud inflammatos civium animos magis internecina odia, quam suasiones poterant. Cum interea Gandiæ Dux ex Hispania a Rege missus, urbem una cum reliquorum Principum legatis ingressus, tumultus sedare, pristinaque concordia civium animos conglutinare adnixus, partium simultatibus atque rabie, nil auctoritate conficere potuit. Veteres cives, Joanne Andrea Auria imperatore lecto, qui suos primum ad tuendam libertatem acriter cohortatus, pecuniæ haud exigua vi coacta, novos militum delectus habuerat, ab Austriaco, qui tunc Neapoli erat, in duos menses triremes impetraverat; sublato reipubliceæ Genuensis vexillo, repente civilis belli initia Veneris portu, Clavari, & Sestro occupatis, fecere. Licet vero legati tandem legum ordinandarum facultatem a Genuensi Senatu obtinuissent, attamen adhuc elidi dissensionum semina non poterant. His de rebus veteres familiæ per Ambrosium Spinulam Senatum edoceri curarunt, qui tumultuum originem, progressus, causas, quibus ad arma capienda impulsi fuissent, prolixa oratione exposuit. Et quoniam jam in arbitros, apud quos ordinandarum legum jus esset, convenerat, ut officio atque auctoritate quamprimum negotium confici Senatus eniteretur, flagitavit, ne cunctatione incendium, prope restinctum, denuo assurgens, majores vires atque incrementa susciperet. Spinula perhumaniter excepto quam molesta, quæ amicæ reipublicæ acciderant, Patribus extitissent, Mocenicus Princeps significavit; gravique sermone ad concordiam est cohortatus; atque ut penitus flammæ

Ambrosius Spinula Venetis Genuensium dissidia significat.

civi-

civilium turbarum tollerentur, Senatus nullum officii genus prætermisit. At Pontifex, majori studio in eam rem incumbendum, ne eo malo sensim Italia corriperetur, arbitratus, modo prece, modo minis, modo obnuntiationibus id egit, ut, tandem conciliatis animis, concordia reviviſceret, atque inde ordinandæ Reipublicæ decreta ac leges a Cardinale Morono, pontificio legato; Petro Fauno, Episcopo Aquensi, cæsareo oratore; Carolo Borgia, Joanne Idiaqueo, regiis legatis, conditæ ac latæ, in sequentis anni fere initium vulgatæ sunt. 1575

Genuensium res composita.

Compositis Genuensium rebus, Italiæ pax, quæ nutare videbatur, confirmata est; verumtamen humana ope ea, quæ divinitus impendebant, fata averti nequivere, cum jam pestiferæ luis semina Italiæ fores obsedissent. Nam Tridentum ejusmodi contagione correptum fuerat, quæ in omne genus hominum debacchata cunctos fere illius urbis incolas absumpserat; idque virus autumno per occultos veluti cuniculos Venetam civitatem invasit, ab infima plebe in quibusdam civitatis regionibus initio facto; cui extinguendo nihil a Patribus prætermittebatur, ordinario procurandæ sanitatis magistratui extra ordinem duobus insignibus Senatoribus, qui cum summa auctoritate præessent, adjectis. Vincentio Mauroceno, ac Joanni Aloysio Bragadeno, Marci Antonii fratri, qui ad Famagustam pro fide ac religione a Turcis obtruncatus fuerat, munus id est delatum.

Venetias pestifera lues invadit.

M. D. LXXVI.

1576

Sequitur annus partæ salutis quingentesimus septuagesimus sextus supra millesimum, atroci pestilentia, quæ urbem universumque fere terrestre imperium invasit, Reipublicæ acerbus; nec minus piratarum insolentia molestus, qui licet nonnunquam armis coerciti, aliquando officiis apud Principes repressi, Venetos exercebant; ii hoc anno ineunte ex Liburnia regione erupere, quæ sterili solo, præruptis montibus, cautibus, recessibusque impervia, homines feritate animi ac corporis robore præferoces rapto ac præda vivere assuetos gignit; ut etiam Romanæ reipublicæ temporibus latrociniis ea regio infamis haberetur. Uscochorum nomen gens hac fere tem-

Uscochorum direptiones.

1576 tempestate nacta, variis ex causis evelli nunquam, aut excindi potuit. Inde ante postremum cum Selymo bellum damna sæpius nostris, Turcisque illata, haud parvis curis Patres affecerant. In turcicas enim ditiones excurrendo, jumenta abigere, homines in servitutem abducere, navigationes per Adriaticum sinum habere cœperant. Inde Suleimanus Rex sæpius cum Senatu conquestus fuerat: mari, quod Respublica obtineret, in ejus fines piratis aditum præberi, qui, ex Venetorum insulis facili in continentem trajectu, in suos captivitate, ferro, incendioque sævirent, ut jam illis nihil tutum, cuncta in ambiguo forent: ac ni iis incommodis Veneti obviam irent, se cum classe in Adriaticum sinum venturum, Seniam, atque alia loca, quibus piratis receptus esset, expugnaturum minabatur. Hæc cum Patribus admodum molesta essent, omni studio & conatu, ut dissensionum causas cum Turcis tollerent, malumque ab Illyricorum cervicibus amoverent, enixi fuerant. Sed bello oborto, cum ita temporum ratio poscere videretur, ut, si quid emolumenti posset, ab effera gente caperetur, eis navigandi facultas permissa est. Pace deinde composita, cum rursus navigatione intercluderentur, ad easdem artes, quibus victitabant, conversi, acrius invehi, cuncta turbare, in turcicos fines sese inferre, nulli parcere, inde finitimam gentem in Reipublicæ subjectos, ex quibus tot sibi damna extare putabant, elicere; res quoque Venetorum minime intactas relinquere, celoce, qua literæ ad Senatum perferebantur, nuper direpta, verberibusque quodam Turca affecto, bonisque exuto. Quæ sane cum intoleranda viderentur, ad eam pestem avertendam omnes nervos adhibere Patres statuunt; Senatusque consulto classis legato injunctum, ut extemplo cum selectis triremibus quinque in maria Seniæ propinqua se conferret, prædones persequeretur, nulli parceret, quotquot invenisset, interficiendos curaret, a navigando prorsus arceret, Seniæ exitu atque ingressu navigia prohiberet, commerciis interdictis, annonæ inopia eos facilius perdomari posse rati. Ac ne quid intentatum relinqueretur, ut præfectus in Uscochos crearetur, latum, qui & subjectorum saluti consuleret, atque assidue fatigando ac obsidendo gentem affligere niteretur; quæ licet non admodum numero præstaret, attamen & locorum asperitate,

Senatus mandata ad classis legatum de Uscochis persequendis.

& re-

& receptuum frequentia, noctisque adjumento nostrorum conatus irritos reddere consueverat. Id onus Hermolao Theupolo, Stephani olim Marcii Procuratoris filio, obtigit, qui a teneris annis maritimæ innutritus disciplinæ, haud exiguum florescentis virtutis specimen in juventa præbuerat.

Hermolaus Theupolus contra Uscochos præfectus.

Vincentio quoque Throno, oratori, jussum, ut de Uscochorum injuriis damnisque cum Maximiliano expostularet, quæque inde Venetis non modo, sed universæ reipublicæ christianæ detrimenta impenderent, exponeret. Eo iniquam prædandi licentiam ac scelera gentis provecta, ut amplius ferri non possent. Peteret, ut sua auctoritate insolescentes conscelerarorum hominum spiritus comprimeret; neu pateretur in suis ditionibus eos coalescere, qui modo amicis graves, aliquando ipsi quoque molesti essent futuri. Cæsar, Throno audito, vehementer commotus, ne in posterum a Seniensibus damna alicui inferrentur, operam se daturum spondet; interea ut ablata restituantur, sontes plectantur, quique rapto viverent amoverentur, curaturum. Cumque eis loca, ad quæ cum præda se reciperent, adimenda, atque in primis Buccarim, & Flumen demolienda esse arbitrarentur, Serinio Comiti, cujus ditionis ea oppida erant, Pragam ut accederet, jussit. Quatuor viros cum summa auctoritate Seniam legavit, qui prædas restitui præciperent, in auctores & conscios scelerum severissimis pœnis animadverterent. Thronus Maximiliano de egregio in Rempublicam animo gratias egit. Ceterum ad evellendas stirpitus hujusce pestis radices, Uscochos omnes ex iis locis ad unum pellendos, atque in alias terras amandandos esse contendebat. Dum Seniam incolerent, eadem ac pejora in dies suboritura gravissimorum morborum semina; nisi penitus sublata sint, repullulascere: stipendia pernegata, annonam interceptam, incitamenta ad majores direptiones futura. Sed Maximiliano, quo magis satisfacere Venetis nitebatur, eo majores difficultates insurgebant, dum graviora atque certa remedia excluderentur, parva & exilia non sufficerent.

Vincentius Thronus orator cum Cæsare de Uscochis cōqueritur.

Maximiliani Cæsaris responsum.

Interea cum prævalida triremium manu Theupolus præfecturam inierat; Seniam vicinaque oppida gravi obsidione premere cœperat. In earum rerum motu Cæsaris legati Seniam perveniunt, difficiliusque, ac sibi persuaserant, negotium, ut ajebant, rati,

præ-

1576 præda omni jam diſſipata atque abſumpta, & cum iis agendum, qui, calcatis legibus, metu juſtitiæ poſthabito, dominorum jugum excuſſerant; popularem ſeditionem veriti, celerrime diſceſſere, cibariorum inopiam, quod arcte nimium a Theupolo Senia circumſideretur, cauſati. Senienſium non modo, verum etiam totius illius regionis tractus incommoda ejuſmodi erant, ut neceſſitate adactus aliquod rebus præſentibus auxilium ferre Cæſar cogeretur. Quocirca oratori Veneto ſcriptum exhibuit, in quo optimam in Rempulicam voluntatem teſtatus, nihil ſe æque cupere, quam ut earum diſſenſionum ſeges auferatur, affirmabat; Senia, qui ære publico non mererent, emiſſurum; reliquis, ne ad vitam rapto agendam neceſſitate impellerentur, ſtipendia aſſignatum iri: denuo quatuor legatos ad ablata reſtituenda mittere ſe decreviſſe; præfectum, quem Uſcochorum latrociniis faviſſe perhibebatur, amovere, aliumque ſufficere; ex Uſcochis inſigniores duodecim Lubianam perduci, ut meritas pœnas luerent, enixurum.

Franciſcus Bonavidius Memiam navem eripit.

Joannes Baptiſta Contarenus Bonavidii triremem capit.

Dum piratarum inſolentiam vi atque officiis reprimere Patres conantur, quamvis ſuperiore anno quantam ex turbata navigatione moleſtiam percepiſſet, Philippus abunde patefecerat; attamen avaritia inſenſoque Franciſci Bonavidii Hiſpani animo diſſenſionum cauſæ rurſus emerſere. Is enim quatuor, quibus præerat, triremibus in orientis maria delatus, Memiam navem Byzantio redeuntem diripuit. Verumtamen partæ prædæ brevem admodum lætitiam tulit. Nam maris tempeſtate in Creticum mare abreptus, a Joanne Baptiſta Contareno, cuſtodiæ regni præfecto, triremi capta, vivus ipſe in illius poteſtatem pervenit; ex quo & multum Contareno laudis acceſſit, & haud parum timoris iis eſt injectum, qui, gentium jure neglecto, maria infeſta reddere ſummo mortalium detrimento nitebantur. Ejus rei eventum quamvis ſummopere publicis rebus conducere Patres intelligerent; nihilominus exinde, ni prudentia adhiberetur, diſſidia exciri poſſe conjectabant; dum hinc Philippus liberare Bonavidium contenderet, inde Selymus captivum una cum triremi ſibi tradi flagitaret, pœnas ab Hiſpanis de illatis Muſſulmanis injuriis damniſque repetiturus. Igitur in re ancipiti minime cunctandum arbitrati, cum Philippi legatus Bonavidium libertate reſtitui obnixe

petiiſ-

petiisset, Regem, quæcumque e Republica essent, ultro semper facturum pollicitus, Patres ad Contarenum Senatusconsulto literas dedere, quibus una cum triremi captivum dimittere jubebatur; atque Alberto Baduario oratori jussere, ut quæ in ejus gratiam decreta essent, Philippo significaret; ablata Turcarum atque Judæorum mercimonia restitui, ac post ne quid ejusmodi accideret, severiori edicto caveri postularet. Rex, qui ea, quæ evenerant, ægre admodum tulerat, ejusmodi ex Senatusconsulto voluptatem cepit, ut Patrum prudentiam summis laudibus efferendo, gratias per suum oratorem Senatui egerit, prædas omnes statim reddi, Bonavidiumque Neapoli carcere includi jusserit.

1576

Turcæ Bonavidium & ejus triremem à Corrario legato petunt.

Byzantium nuntio earum rerum perlato, Mehemetes Bassa, Joanne Corrario vocato, multa de Hispanis conquestus, ut traderetur sibi triremis cum captivo petit. Corrarius, *negotium ad Senatum spectare*, inquit, *ab eo pœnas, de Bonavidio, utpote a suis capto, sumendas. Quis enim ejusmodi scelera magis quam Veneti, abominaretur? Quis acrius Venetis prædonum licentiam coercuisset? sæpius ut iis rebus prospiceretur, cum Hispaniarum Rege actum; nullum non lapidem movisse, ut tuta navigantibus maria paterent*. Sed antequam Byzantio literæ afferrentur jam Senatusconsulto facto, quæ ad id impulissent, Mehemeti Corrarius exponere jussus fuerat: *amici Regis triremem, & captivum aliis tradendum minime Senatum censuisse; haud secus, si res Amurathis ageretur, facturum*. Hæc a Corrario dicta cum æqua esse Bassa intelligeret, captivos, eorumque bona, quæ Contareni triremi adservabantur, petiit: statimque, ut ea redderentur, latum. Fuerant sane post insignem illam novissimam cladem Turcis illatam maritimæ eorum opes haud parum obtritæ ac fractæ, ut neque triremium numero, neque navalium sociorum nautarumque virtute ac peritia præstarent. Fame quoque afflicto Byzantio pestilentia accesserat, quæ in plebem grassata, ingentem hominum multitudinem absumpserat. Persarum insuper motus alio Amurathis curas avocabant. Itaque Uluzzalius cum triremibus tantum sexaginta egressus, nihil adversus Christianos moliri potuit.

Ceterum omnis in Gallia & in Belgio vel armorum strepitus,

1576 pitus, vel diſſidiorum tempeſtates compulſæ videbantur. Quamvis enim Henricus, e Sarmatia in Galliam reverſus, in Remenſi civitate ſacro inunctus oleo, acclamatus Rex fuiſſet, atque ad priſtinam pacem regnum redigere, ſedatis diſſenſionibus, præteritorum oblivionem pollicitus, conatus eſſet; tamen neque officiis, neque promiſſis rebelles animos flectere potuerat, ampliſſimumque illud regnum diſſidentium ſtudiis factionibusque diſtractum collabebatur; cum præſertim Franciſcus Alenconius, Regis frater, venationis obtentu, una cum Cantabrorum Rege ex aula ſe proripuiſſet, Henricoque fratre relicto, Condæo acceſſiſſet; ſcripto vulgato, nulla in parte a veteri catholicaque religione diſcedere ſibi conſtitutum; ſed Gallos omnes cujuſvis religionis oppreſſos atque afflictos ſublevare, privilegia tueri, externos Gallia pellere, pacem ac tranquillitatem publicam firmare. His ſucceſſibus Catharina Medicea, Regis mater, gravi mœrore perculſa, quacumque ratione filiorum diſsenſiones componere, procellaſque civiles ſedare adnitebatur. Ex his Galliæ tumultibus quot chriſtianæ reipublicæ incommoda ac jacturæ imminerent, cum Senatus animadverteret, Joannem Michaelium atque Andream Baduarium oratores ad Henricum miſerat, qui & initia regni gratularentur, & illum ad concordiam pacemque, cui chriſtiana religio, fœderatorum atque amicorum incolumitas niteretur, amplexandam impellerent. Baduarius in itinere morbo correptus, Vercellis obiit. De ejus obitu a Michaelio, Franciſcoque Molino, apud Sabaudum legato, Senatus certior factus, Michaelium cœptum iter proſequi juſſit. Qui Lutetiam cum veniſſet, regnum Henrico gratulatus, gravi illum oratione Senatus nomine ad pacem eſt adhortatus; quam poſt multa utrimque agitata, æſtatis initio confectam, per Arnoldum Ferrerium Senatui ſignificavit; qui Principis, Patrumque collegium adiens, Henrico regnum ingreſso nihil antiquius fuiſse, inquit, quam ut civilia in Galliis exorta diſſidia penitus extinguerentur; multis laboribus & curis exantlatis, tandem pace parta, tranquillitatem regno attuliſse: ad eamque cunctis anteferendam rebus Reipublicæ, quam ſummo exiſtimationis atque amoris loco haberet, ſuaſionibus adductum: pridie vero quam negotium ad exitum perduceretur, pulcherrimam, ſingularique pru-

Franciſcus Alenconius & Cātabrorum Rex ab Henrico Rege diſcedunt.

Joannes Michaelius, & Andreas Baduarius ad Henricū oratores.

Andreæ Baduarii obitus.

Arnoldus Ferrerius Venetis pacem Gallicā ſignificat.

prudentia refertam Michaelium legatum orationem ad Regem habuisse, qua commoda ornamentaque pacis efferens, Henricum ad eam vehementiori studio amplexandam impulerat. Adjecit, non metu aut virium infirmitate adactum, pacis consilium Regem cepisse; quippe qui militum numero, virtute, Helvetiorumque in primis robore antecelleret, licet equitatu minus aliquanto pollere videretur: ea concordia omnes regni proceres, Ugonottos quoque ipsos, comprehensos, quibus, ob majora mala evitanda, novæ religionis usus permittebatur: Alenconium, ingentibus quamvis a matre pollicitis oneratum, nil aliud, quam Regis fratri honores deferri consuetos proposuisse: haud impari ardore animi Cantabrorum Regem, Condæum Principem, Momorantium, Danvillam pacem complexos: Benio Domino, qui eum nuntium Reipublicæ perferret, oratore designato, grassanteque pestilentia impedito, sibi id munus impositum fuisse; illum vero de more Pontifici regio nomine obsequium præstaturum, concordiam initam significaturum, pecuniæ subsidia postulaturum Romam profectum.

1576

Mocenici Principis responsum.

His a Ferrerio dictis, Mocenicus Princeps, pacem gratulatus, gratias Henrico Reipublicæ nomine egit, omniaque prospera, & felicia precatus est. Tum Ferrerius subjecit; secum immanes pecuniarum sumptus, quæ a Republica in classem, in milites, aliaque, prout rerum occasio fert, erogantur, reputantem, Henrico, ut a pecuniæ subsidiis hoc tempore petendis abstineret, persuasisse, eoque præsertim, quod summa liberalitate Carolo ducenta aureorum millia mutuo data nondum Respublica recepisset. Sed Henricum, qui incredibilem Venetorum Reipublicæ in se Galliamque universam illustri ac præclara admodum significatione orbi testatam benevolentiam expertus esset, confidere, nullo unquam studio fessos Venetos suis rebus defuturos. Itaque cum pro pace stabilienda ingenti auri vi, & ad militum stipendia persolvenda, & ad alia perficienda opus sit; atque in Germanorum missione sexcentis Francorum millibus exsolutis, adhuc Helvetii, quibus complura stipendia debita erant, in finibus regni morarentur; a Senatu altera ducenta aureorum millia petere, negotiatores viros spectatos, atque opulentos prædes daturum: gemma-

Galliæ orator pecuniã a Senatu postulat.

1576 marum vim, quæ centum ac quinquaginta aureorum millia æquarent, apud se habere; ac si ita Senatui libuisset, exhibiturum, Ferrerius pollicetur. Ad hæc Princeps: superiori bello exhaustas divitias, exinanitum ærarium, bis centies centena millia aureorum insumpta: neque, confecta pace, impensarum causas deesse; commeatibus, classe, copiis ad imperium maritimum tutandum opus esse: attamen de ipsius postulatis ad Senatum relaturum. Dum vero ea de re ageretur, hinc propensus in Henricum animus, inde temporum conditio expendebantur, quæ eo difficiliora erant, quod jam pestilentia pene momento civitatem corripuerat, ad eamque depellendam omnes Patrum curæ convertebantur. Itaque Ferrerius haud post multos dies (uti reliqui quoque Principum oratores fecerant) urbe exeundi facultate petita, adjecit, præsenti civitatis statu animadverso, ab iis, quæ Henrici nomine postulaverat, sibi supersedendum existimasse: incredibilem Henricum ob id molestiam capturum; quæcumque ad Reipublicæ commodum ab eo manare possint, Patres expectarent, gemmas quoque, quatenus iis Respublica uti vellet, offerre. Gratiis Ferrerio habitis, cum se absente, ut adservarentur petiisset, uti petierat, Senatus jussit.

Exigit locus, ut pestilentiæ vim, quæ Venetiis atque in Gallia Cisalpina sæviit, Reipublicæque urbes, Patavium præsertim, ac Brixiam depopulata est, posteritati mandemus; tum ut casuum varietate lectoris animus expleri possit; tum quod ejus rei eventum intuentibus complura vitanda, multa amplectenda ad mortalium utilitatem sese objicient. Ejus morbi semina, quæ humanæ sapientiæ vim subterfugientia, vel Hippocrate ipso teste, in Deum referri debent, superioris anni æstate prodierant, quæ siccitate, atque intoleranda æstus vi adeo sæviit, ut nemo simile quidquam alias contigisse meminisset. Inde aquarum inopia, fructuum copia liberrimo atque inordinato, plebis præsertim, victu, acutæ atque exitiales vulgatæ febres, quibus biduo aut triduo ægri conficiebantur. In inguine, atque secundum aures tumores nucum instar in nonnullis inspiciebantur; in aliis sub axilla, aliisque in locis phlegmones, in nonnullis nigerrimæ maculæ passim corpori inspersæ visebantur: magna artuum debilitas, acerbi capitis cruciatus ac deliria, nulla quies, assiduæ vigiliæ, ciborum inappetentia; inde pallida, lurida-

De pestilentia Venetiis grassante narratio.

ridaque facies, oculi rubentes, ac fere truculenti. Hæc veluti semina ad lethalem contagionis vim excipiendam aditum fecere, dum curatione ipsa & contactu morbi vulgarentur. Cujus plerique initia huc ex Tridento fluxisse affirmabant, cum ex infima plebe quidam, qui ad urbem accesserant, ad divi Basilii, ac Martialis paucis diebus interiissent; quique eas domos frequentaverant, aliquidve asportaverant, brevi eodem morbo correpti, extinguerentur, ex quo plebeculæ quædam ædes vacuæ factæ sunt

1576

Ut pestiferæ huic lui obsisteretur, procurandæ sanitati magistratus sedulo, severissimis edictis propositis, incumbebat; ægrotos a sanis sejungendos curabat; ac, nisi prius morbi suspicione ablata, iis immisceri non sinebat: flammis quoque materia ad pestilentem fomitem concipiendum apta absumebatur; ægri intra domos coerciti, exinde pedem efferre minime permittebantur. Plebi, quæ ad victum necessaria, quæve ad morbos pellendos opportuna erant, Senatus pietate, ac liberalitate suppeditabantur. Invisebantur a medicis ægroti; si quos ejus mali suspectos reperirent, una cum domesticis extra urbem seorsim mitti jubebant. Morbo correpti ad insulam in æstuariis sitam, divo Lazaro dicatam; reliqui ad aliam eidem divo nuncupatam (*Lazaretti* ambo vocitati) deferebantur; supellexque domestica comburebatur. Ludi literarii sublati: quæ ad concipiendum virus apta videbantur, ea passim per urbem ab institoribus vendi vetitum. In canes quoque ac feles, ne virus passim per urbem vulgarent, sævitum. His edictis, sedulaque magistratus cura anni hujus initio, januario mense sublacta penitus morbi semina videbantur. Converso tamen ad solstitium æstivum sole, flammæ semina, frigore ac gelu condita, denuo magno cum impetu emersere; idque potissimum vespillonum, magistratuique inservientium avaritiæ, qui pleraque dicata flammis, surrepta, in vulgus dissipassent, vel dominorum cupiditati, qui supellectilem, qua exui ægre patiebantur, abdiderant, tribuebatur; ex quibus vere novo contrectatione imperviæ oculis, sensumque fugientes scintillæ erupere. Insurgenti malo iis obviam remediis itum, quibus elapsa hyeme depulsum fuerat; atque ut avaritiæ fomenta eliderentur, ac ne afflictis bonorum amissione calamitas augeretur, simulque publicæ pecuniæ ratio haberetur, ne in posterum vulcano supellex traderetur, sed opportuna

1576 lotione perpurgaretur, decretum eſt; intentioreque magiſtratus cura rurſus morbi vi repreſſa, majo menſe, per aliquot dies nullo in ampla civitate lue correpto, magnam ſpem ingruenti periculo civitatem ereptum iri cuncti animo conceperant; anno præcipue in æſtatem labente, quo tempore his in regionibus ejuſmodi morbi invaleſcere ac recrudeſcere ſolent.

Verum, reciprocante veluti maris æſtu, rurſus tabes caput exerere, atque funeſtam oſtentare faciem viſa, metuque perculſa civitas: ſuſpenſæ mentes adventantis mali metu tenebantur. Itaque ſoliciti Patres, ut quæ morbi natura eſſet, qua ope, quibus remediis averti poſſit, plane intelligerent, Senatuſconſulto, Hieronymum Mercurialem, Forolivienſem, ac Hieronymum Capivacceum, Patavinum, ambos in Patavino gymnaſio medicinæ praxim profitentes, Venetias evocant; una cum Venetis medicis iis de rebus diſſerere, ac mature conſulere jubent: mox in comitiorum majorum aulam coram Principe, Collegiique Patribus perducti, in binas ſententias ſcinduntur. Veneti peſtiferos epidemicoſque morbos eſſe tuentur; Patavini contra graviſſimos quidem morbos, verum ab omni contagione alienos cenſent. Veneti peſtiferam eſſe luem eo argumento oſtendere nitebantur, quod cum primum Tridenti orta, ingentem omnis ætatis ſtragem edidiſſet, inde in urbem delata eſſet; uti quoque Athenis Thucidides in magna illa peſtilentia eveniſſe memoriæ tradiderat, quæ in Aethiopia orta, inde in Aegyptum & in Libyam delata, Philippi Regis ditionibus emenſis, tandem Athenas invaſerat. Venetiis ea primum loca occupaſſe, ad quæ ii, qui Tridento advenerant, ſe contulerant, divi nempe Martialis ac Baſilii vicos; inde ſenſim in varias ſe regiones civitatis diffudiſſe, uti quoque Athenis acciderat, Pireæo primum correpto (ut plerique ex plebe, inter Peloponneſios, atque Athenienſes exardeſcente bello, infectos veneno puteos arbitrarentur) e Pireæo vero in ſuperiorem urbis partem illata. Eadem ſigna in ægrotis & cadaveribus viſa, quæ modo inſpicerentur, acutas febres, æſtus, vigilias, ſitim, frænefin, phlegmones, atras vibices, quæque alia hujuſmodi peſtem comitantur. Itaque minime ambigendum eſſe, quin peſtilens annus, peſtilentes morbi eſſent. Cur enim mutua conſuetudine alerentur? cur aſſidentes, curatenſque eadem vis morbi ſecum trahe-

Hjeronymi Mercurialis, & Hjeronymi Capivaccei de morbis Venetiis exortis ſententia.

Veneti medici affirmant Urbem peſte vexari.

heret? cur contactu vulgarentur? Genuinam pestis naturam, causasque latere; sed tamen in id omnes consentire, epidemicum sive vulgarem, lethalem, & contagiosum morbum pestem esse, quæ sane quis in hac cæli constitutione concurrere inficias iverit? Diffusos in populum morbos afflatu, atque attactu conceptos, brevi dierum intervallo ægros extinctos. Non alia itaque remedia, quam ea, quæ pestiferæ lui accommodata sint, adhiberi oportere; supellectilem concremandam vel perpurgnandam; sanos ab ægris segregandos; victu parco ac moderato utendum: quibus si minus sanari, at certe aliqua ex parte corrigi ac minui teterrimum virus posse. His rationibus qui Venetiis medicinam profitebantur, morbum pestem esse, atque uti pestem curandum contendebant.

1576

Mercurialis & Capivaccei argumenta contra Venetos medicos.

Mercurialis & Capivacceus morbum pestilentem non esse suadere eo præsertim nitebantur, quod cum jam annum plebem ignotaque capita invaderet, verisimile non erat, latius diffusum majora incrementa non sumpsisse, urbemque universam refertam populo, commerciis assuetam, opificum copia prædivitem, non corripuisse; humilia tantum tecta, tabernasque afflictas, eorum præcipue, quibus omnium rerum inopia pressis adjumenta non suppeterent: gravissimos sane passim in civitate morbos vagari; at eos pestilentes non esse: nam si, ut apud omnes constat, popularis morbus pestis est; si, Hippocrate teste, a communi causa, ab aere nimirum pendet; cur adhuc laxa tecta ac palatia non subiisset? cur ab ea labe nemini parcere assueta, patriciorum ac civium domus adhuc immunes ac intactæ servarentur? Ad hæc Veneti Medici: haud parum teterrimos morbos processisse, qui nisi frigore consopiti, assiduaque magistratuum cura repressi fuissent, majorem adhuc civitatis partem occupassent; modo æstu ingravescente, præteritis frustra adhibitis remediis, conduplicatis viribus resurgere: nisi vehementi conatu obsistatur, ni quæ ad pestem pellendam opportuna sint, comparentur, paucorum dierum intervallo incendium per amplissimam urbem late effusum, ingentes mortalium acervos absumpturum; idque se Principi, Senatui, omnibusque obnuntiare. At contra Patavini acrius urgere (quodque ad commovendos animos magnam vim habebat) se ad ægrotos invisendos exhibere; nullum inde periculum pertimescere; vitam, ut aliis, ipsis quoque jucundam, objicientes: suo experimen-

1576 to securitatem cunctis allaturos, perplexum populum ut metu exsolvant, opportuna ad ægros sanandos auxilia adhibituros: magna spe esse, cito contagionis metu depulso, pristinæ sanitati civitatem restitutum iri. Inter has dissidentium sententias ancipites Senatorum mentes alternis veluti fluctibus agitabantur: idque usu venire compertum erat, quod idem Thucydides Athenis contigisse narrat, initio a medicis morbi natura minime perspecta, pestiferæ lui ingens pabulum accessisse. Ac sane in utramque partem magna rerum momenta casura videbantur. Si pestifera lue correptam civitatem vulgaretur, in cunctis ordinibus terror, vectigalium imminutio, Europæ atque Asiæ negotiatorum ab urbe aversio, in Reipublicæ hostibus ad res novandas incitamenta. Si dissimulatione tempus extraheretur, præsentium malorum incrementum, majorum metus, gravior in ea, quæ vitari oporteret, lapsus expendebantur.

Senatus Patavinorum medicorum sententiam amplectitur, & liberas tractationes permittit.

Ceterum periculorum, quibus reliqui deterrebantur, contemptus, magna in medica facultate Patavinorum auctoritas, aut sibi plaudentium mortalium cupido, tantum potuere, ut, Deo Optimo Maximo nostris sceleribus infenso permittente, Mercurialis & Capivaccei sententia vinceret. Qui ut pollicita præstare possent, a Patribus petunt ædes; servos ministrosque assignent; liberum quocunque libuerit accessum permittant; neminem aliorum consuetudine excludant; ad omnem a plebe timorem depellendum, dealbatis cymbis amotis, quibus extra urbem defunctorum corpora, supellectiliaque deferebantur, aliæ earum loco reponi jubeant. Dura hæc nimium, ac difficilia videbantur: attamen in plerisque adeo medicorum constantia impressionem fecerat, ut illorum apud Senatum obtineret sententia, qui postulatis adsentiendum arbitrabantur. Vulgato per urbem Senatus consulto, populus lætitia exultare, vani timoris se arguere, in majus rem opinione potius, quam veritate auctam, cuncta sibi felicia ominari. Mercurialis & Capivacceus, duobus Patavinis chirurgicam artem profitentibus, quatuor Venetis medicis, qui eorum sententiæ adhæserant, binis e Jesu Societate sacerdotibus, qui infirmos cælestibus auxiliis, divinisque sacramentis reficerent, adscitis, rem aggrediuntur. Omnium ædes intrepide ingressi, ægris subsidia ministrant, medicamentà adhibent, propria pecunia multis subveniunt;

haud

haud improsperis initiis cœptum negotium, inter metum ac spem futuri exitus suspensa civitate. 1576

Pestiferæ luis maximum incrementum.

Verum incredibile dictu est, quantum brevi vis morbi increverit, publicaque salus pessum ire cœperit. Quatuor tantum dierum spatio per multas civitatis pattes, quæ antea intactæ fuerant, pestis pervagata, complures omnium ordinum familias lachrimis ac funeribus replevit. Nonnulli ex Patavinorum numero, inter quos alter e Jesu Societate sacerdos, extincti; jam, medicorum dissidia eventu sublata, pauci admodum de morbi vi naturaque amplius ambigebant. Patavini tamen, in præceps rebus labentibus, aut propria existimatione aut obfirmata sententia ducti, cœptum munus persequuntur. Sed cum neque veritati refragari, neque morbi grassantis vi obsisti posset, exitu trepidi, ac pudore suffusi, scripto exhibito, quo & eorum in Rempublicam animi ardorem testabantur, quæque acta fuerant, excusabant, Reipublicæque fortunas vitamque devovebant, jubente Senatu, dimissi sunt; turpi discessu, adventus percelebri fama corrupta, cum non deessent qui in eos animadvertendum dicerent, quod, liberrimo illis ad ægrotos aditu patefacto, in immensum fere ægritudinum vis excrevisset. At vero in iis non voluntatem, non laborem, non diligentiam desiderari potuisse certum est. Sed quis humano consilio, & conatu Divinæ obviam ire potestati sibi suadeat? Sæviente igitur, atque in dies novo pabulo aucta pestilentia, quo majori studio, ac solicitudine res administrarentur, Senatus consulto decretum est, ut, ad præfectos salutis aliqua in parte gravissima negotiorum mole levandos, in singulis civitatis regionibus, quæ numero sunt sex, triumviri sanitati curandæ præficerentur, qui supremo magistratui obtemperarent. Unicuique parœciæ (septuaginta vero duæ omnes numerantur) terni, unus e nobilitate, alter e civium ordine, tertius e plebe attributi, qui ægris necessaria suppeditarent, extra urbem devehendos curarent; suspectos domi coercerent; de singulis, regionis quisque suæ triumviros doceret; ab iis ad salutis præfectos, inde ad Principem ac Patres, quæ gravioris momenti erant, deferrentur. Hisce institutis quæ ad salutem publicam spectarent administrari cœpta.

Senatus regionibus & paraciis cives præficit ad sanitatem procurandam.

Sed nullis terminis coercita lues, quacumque sævire, nulli

1576 parcere: insueto terrore mortales correpti urbem destituere, adventantia pericula fuga tantum vitare se posse rati; inde a negotiis pertractandis abstineri; magistratus antea fastidioso ambitu expetiti negligi; mercatura deseri; atque in oppida agrosque, Patavinos præsertim ac Tarvisanos, civitas effundi; tabernæ clausæ; mercatoria via hinc atque inde continuato officinarum ordine prædives squalida, ut justitium civitati indictum videretur, patronorum & clientium discessu judicia sublata, cuncta horrorem lethumque portendere. In eo rerum statu, veluti reliquis luminibus extinctis, Aloysius Mocenicus Princeps una cum Senatu præfulgebat, neque tot fluctibus jactatæ civitati deerat. Ceterorum magistratuum, Decemviris, ac Quadragintaviris capitalibus exceptis, jura omnino silebant, & quamvis senatorii quoque ordinis multi interirent, & nonnunquam qui mane in Patrum collegio sententiam dixisset, ad vesperum pestilentia correptus fato concederet; frequens tamen toto eo tempore Senatus fuit; ac non modo urbana negotia, verum externa quoque tractavit, & eos, qui publicis muneribus fungebantur, intra certum tempus in urbem redire, ab eaque, severissimis propositis pœnis, egredi vetuit. At secus in majoribus comitiis res se habuit, in quibus cum supra mille trecenti patricii de more adnumerarentur, vel absentia vel metu eorum, qui frequentiam salutis causa oderant, perraro toto eo tempore trecentorum summam æquavere; licet nunquam statis diebus a magistratuum creatione cessaretur. In eo potissimum Patrum laborabat industria, ut quacumque ratione vis morbi, si minus tolli, at saltem obtundi posset; præstantissimum usu magistro remedium rati, ut, sanis ab ægris secretis, extra urbem morbi fomenta amandarentur. Edicto quoque cautum, ne, qui decimum atque octavum annum non excederent, egredi vicinia possent.

Mocenici Principis & magistratuum constantia in Republica regenda.

At nullis repagulis aut aggeribus cohiberi lues poterat; reliquis quoque ægritudinibus, in humanis corporibus gigni assuetis, in pestilentiam desinentibus. In urbe quotidie ducenti, extra urbem in insulis, in quas ægri deportabantur, sexcenti, præter illos qui animam in itinere efflabant, absumebantur. Complura solerti cura atque agitatione commenta inani irritaque experientia adhibebantur, ingenti morbi vi humanis

nis

1576

nis opibus remediisque reluctante, ut quæ alios levarent, aliis perniciem necemque inferre viderentur; licet medicorum plerique auro illecti pericula ultro adirent; nec deessent homines, qui semel contagione capti, adepti sanitatem, ægrorum saluti intrepide vacarent, quod qui semel evaserant, difficulter eodem morbi genere implicarentur. Verumtamen nulla hominum inventa ad furentis mali impetum sistendum idonea erant; quin rapidi torrentis more civium statum imis summa miscens perverteret. Inde privatorum fortunæ propinquorum interitu ingentem in utramque partem mutationem sunt perpessæ. Tota urbe ejulatus, ac lachrimæ; vacuæ dominis ædes; filii a parentum complexu, ne attactu exitiali tabe inficerentur, divellebantur; plurima per domos viasque strata exanima corpora conspicere erat, cum ad eadem extra civitatem asportanda cymbæ vel lintres non sufficerent; inde tetris odoribus aer affectus pestiferos halitus reddebat, ut tandem, catervatim strage edita, cuncta sævo pestis impetu sternerentur. Non magistratuum, non legum metus; non in eos qui ægris sese immiscebant, quæstio, ut ante, habita; timorem audacia, spem desperatio exceperat. Quotidiana funera, morsque ob omnium oculos apposita, jam ita assuetudine mali efferaverant animos, ut non divini, non humani juris pœnis coercerentur; tantaque malorum mole attoniti in omne nefas proruerent.

Senatus Trivisanum Patriarcham & præsules ad supplicationes invitat.

Cum vero in dies sæva lues caput altius efferret, ab humana ad Divinam opem Princeps Patresque conversi, Dei Deiparæque Virginis, ac Cælitum præsens auxilium exposcunt; Senatusque decreto Joannem Trivisanum, Venetiarum Patriarcham, aliosque præsules, qui vel in urbe, vel in suburbiis erant, una cum sacerdotum primoribus accersunt; hortantur, monent, calamitosis hisce temporibus afflictæ civitati præsto sint; se cives esse in eadem alitos innutritosque meminerint; muneris ne obliviscantur sui; pietatis in pauperes, religionis in omnes documenta præbeant: absentium quoque cognatis ac propinquis, ut publicæ voluntatis suos certiores facerent jussum. Ut autem egregio aliquo monumento Reipublicæ religio, ac pietas eniteret, vestigiis majorum innixi, qui felicitatis publicæ fundamenta in Dei cultu posuerant, ejusmodi Senatuscon-

1576 sulto decretum Patres sanxere: *Procul dubio credendum esse publicas urbium calamitates Dei Optimi Maximi vindices pœnas esse, quas in se publice peccando populi provocarent; ejus rei complura, eademque præclara in Sacris literis exempla extare; Hebræam gentem adeo Deo dilectam sæpius ob publica errata severe coercitam, Divinasque iras nisi pœnitendo, satisque publice faciendo non evasisse. Quis enim humanæ industriæ conatus Divino numini obsistat, cum semel ejus Angelus in civitatem gladium distrinxerit, uti huic populo atque urbi contigisset? Itaque nullum aliud præsentibus malis remedium superesse, nisi ut a Deo Optimo Maximo cuncti supplices opem implorent. Quapropter Senatui placere, triduo, nonis nempe, septimo, ac sexto idus septembris, supplicationes publicas haberi; iis Principem una cum Senatu interesse. Sexto idus, sabbato, die festo beatæ Virginis ortui dicato, supplicationibus absolutis, Principem Senatus nomine Deo Optimo Maximo Rempublicam voto obstringere, basilicam Christo Redemptori dicatam, a fundamentis erecturum; ad eam singulis annis, qua die pestilentia civitas liberata foret, accessurum.* In ea extruenda decem aureorum millia impendi, binos sacerdotes cum annuo sexaginta aureorum stipendio attribui, atque ad ea exequenda Senatores duos eligi, decretum est.

Senatus sanctissimum votum de basilica Redemptoris construenda.

Aloysii Mocenici Principis ad Venetum populum oratio.

Itaque statuta die, post habitas supplicationes, Aloysius Mocenicus Princeps in Marcia basilica ad populum, qui frequens pro temporum conditione convenerat, conversus, in hanc sententiam verba fecit. *Usu satis compertum esse, quam verum sit, quod Rex ac Propheta Divino afflatus spiritu cecinerit: Domino civitatem non custodiente, frustra qui eam custodiunt, vigilare: quam enim industriæ vim, quæ adjumenta, quæ remedia tentata non fuisse, ut populus pestifera lue liberaretur? quæ humana præsidia prætermissa, ut publicæ civitatis saluti consuleretur? cuncta in irritum cessisse; funera funeribus aggerari; recentes calamitates præteritis cumulari, ut tandem a summo vertice usque ad pedem nihil fere intactum relictum sit. Quis dubitet* (inquit) *hominum cogitata, atque inventa præpotenti hoc morbo inferiora esse? gladioque huic obsisti non posse, qui Dei Optimi Maximi vibratus dextera, in hanc beatam olim fortunatamque civitatem sæviret. Quis Servatoris irati*

ocu-

oculos, unicumque intuitum sustinere possit, qui veluti insitæ misericordiæ oblitus, iratum justoque furore adactum se nobis ostenderet? Amplissimæ hujus civitatis, otio assuetæ, luxu deliciisque diffluentis, errata id commeruisse: quibus modo recessibus, quibus latebris ab eo se obtegeret, quem ubique præsentem, neque in cælum ascensu, neque in inferna descensu, neque velocissimis pennis in remotissimas regiones transgressu vitare posset: unicum tantum præsentibus malis remedium esse, ut qui iratum Numen offensa lacessiverint, iidem pœnitendo jejuniis aliisque pietatis operibus placare niterentur: hoc tantum immensam Dei Optimi Maximi benignitatem conciliari, decretaque in miseros mortales (si ita fari licet) immutari. Si contritum Ninivitarum pectus, profunda populi humilitas, Regis in solum procumbentis seque prosternentis pietas, latam a Deo sententiam, vastam perdendi civitatem, revocare potis fuit; cur qui sacra baptismatis unda abluti, nunquam alium Deum, quam qui ex nihilo cuncta in lucem produxit, agnovimus; qui nullam aliam, quam ejus religionem colulmus, fiduciæ nonnihil sumere poterimus, ut post tot clades, atque ærumnas respirare tandem nobis liceat. Nemo est, qui præsentes calamitates non persentiat; gravius ceteris nos experimur, quibus hujus civitatis totque populorum cura concredita est. Proni itaque ac supplices Deum Optimum Maximum exoramus, ut nostrorum erratorum oblitus, aversam faciem in nos convertere, egregiumque opus, cui divinam illam suimet imaginem insculpsit, agnoscere velit. Peccasse universam (inquit) *hanc civitatem, prævaricatum populum, tuis sanctissimis jussis præceptisque minime obtemperasse fatemur. Ecce lacbrimabundi veniam petimus, atque ex intimis cordis penetralibus nondum extinctæ pietatis indicium expromimus. Senatus iste, quo cingimur, nosque ipsi Divinæ Majestati tuæ templum, unigenito Filio tuo, Redemptori nostro, vovemus; perpetuum posteritati publicæ religionis Venetique Senatus pietatis monumentum, singulis annis a nobis posterisque nostris religioso cultu invisendum, quo & pestiferæ cladis, & Divinæ opis auxilium in omne ævum æterna memoria consecretur. Hæc animi nostri demissa ne spernas obsequia, a te omnipotens Pater petimus; Angelo jubeas tuo, ut cruentum illum atque horrificum gladium vagina recondat. Tuque, Deipa-*

1576

1576 *para Virgo, cujus hodie ortum colimus, afflictorum subsidium, pelagique istius, quo jactamur, stella, cujus auspiciis fundamenta Venetæ urbis jacta sunt, cui tot templa erecta, tot aræ dicatæ: annue precibus, Filiumque tibi dilectissimum nobis conciliare ne graveris. Tuque adeo, Marce Euangelista, Reipublicæ hujus patrone, quo auspice vexilla in remotissimas regiones, majores nostri protulere: istam, quæ tuo ductu vivit ac spirat, civitatem ne deseras.* Voto emisso, iis procurandis, quæ Senatus constituerat, Antonius Bragadenus, atque Augustinus Barbadicus Senatores creati.

Antonius Bragadenus & Augustinus Barbadicus ad procurandā basilica cōstructionem eliguntur. Venetia mirabili Dei beneficio a pestifera lue liberantur.

Vix emisso voto, cum repente gravi pondere pressa hactenus civitas, præsenti Numinis vi respirare visa est. Nam postridie illius diei quatuor tantummodo defunctorum nomina in foro proposita sunt, quæ antea nonnunquam ducentorum atque amplius numerum complere consueverant. Inde ad meliorem spem cunctorum animi erigebantur. Septembris initio edicto cautum fuerat, ut per dies octo in singulis quibusque viciniis omnes se domo continerent. Cum parum prospere processisset, insequenti octobri mense feliciori eventu repetitum est, pœna capitis, cunctis magistratibus exceptis, egressu ex ædibus interdicto; & quo alacrius cuncti imperata facerent, quatuor ex Senatorum numero lecti, bini qui publicam pecuniam in infimæ plebis egentes erogarent, bini qui annonam cibariaque curarent. Novembrisque initio plurimum obtundi atque hebescere morbi vis cœpit. Itaque in Senatu de publico voto solvendo actum, Leonardoque Donato Equite ferente ac suadente, latum, ut in ea civitatis regione, quæ ab aliis ampliore freto in ortum sejuncta, sinuati arcus forma insulam conficit, *Judaicaque* vocatur, templum, privatorum quibusdam coemptis ædibus, exædificaretur, religiosisque viris Franciscani ordinis, *Capuccinis* vulgo nuncupatis, qui ob exactum religionis cultum apud cunctos in summa existimatione sunt, ejus cura mandaretur. Subinde vis morbi mitescere, remedia admittere, pharmacis vinci, timori spes succedere paulatim cœpit; donec kal. januarii penitus profligato atque extincto, Dei Optimi Maximi benignitate, summa omnium lætitia civitati salus est restituta. Quantam vero ex ea clade calamitatem per-

tu-

1576

tuliſſet, haud dubia indicia erant imminutus incolarum ac præſertim plebis numerus, ut ex hominum infrequentia non ſatis priſtina civitatis facies agnoſceretur, quadraginta circiter millibus ea tabe abſumptis. Quæ continentis ditiones pervagata, Brixiam, ac Patavium præcipue afflixit, quod Venetæ urbis propinquitate eadem pericula & calamitates ſubiit. Ejuſmodi initia, incrementa, exitus peſtilentiæ fuere.

Inter tot curas reliqua negotia non intermittebantur. Nam cum æſtate ineunte, Senatus juſſu, Jacobus Superantius Byzantio in Illyricum perveniſſet, de finibus cum Ferate, Boſſinæ præfecto, agere cœpit; ac licet caſtella in Jadertino agro ſita jure reſtitui Reipublicæ debere multis rationibus contenderet, nil tamen impetrare potuit. De Zemonico oppido, quod ſummi momenti habebatur, acrius actum; Turcis belli jure, triumque annorum poſſeſſione ſe tuentibus; noſtris contra pacis conditiones objicientibus: ſed obfirmatæ nimium mentes vinci nequivere. Quinquaginta tamen pagos in eo agro, e Turcarum manibus ereptos, Superantius Jadertinorum finibus adjunxit. Siccum mox delatus, in eaſdem incidens difficultates, cum Daslinam & Richticinam caſtella non poſſet, Verpolium & Pariſottum obtinuit, uno inſuper ac triginta pagis, incolarum frequentia & ſoli ubertate inſignibus receptis. Atque ut legato, cujus magnum nomen, ingens exiſtimatio apud Turcas erat, Baſſa gratificaretur, in Jadertinorum finibus Poſſidariæ comitatum, Jaderæ civitati valde opportunum, Reipublicæ conceſſit. Iis confectis, abſens procuratoria dignitate majoribus comitiis decoratus, in patriam reverſus eſt.

Controverſia de finibus a Jacobo Superantio cum Turcis cōpoſita.

Verum finium controverſiis, ex quibus diſſidiorum pleræque occaſiones oriri poterant, compoſitis, quonam Amurathis conſilia tenderent, ſolicitis animis Patres circumſpectabant. Inſuetam genti armorum ceſſationem; veriſimile non videri, præpotentem Regem milites, qui perpetuis ſtipendiis alebantur, in otio degere diutius paſſurum. Itaque nihil, quo maritimum imperium tuerentur, omittendum rati, animum ad Corcyram muniendam, noviſque aggeribus ac propugnaculis firmandam convertere, quæ & ſitu & natura magnum ad ſecuritatem Italiæ momentum afferret, & ad Macedoniam Achajamque invadendam, ſi ſe occaſio daret, opportuna ad-

Senatus decretum de Corcyra munienda.

1576 admodum censeretur; cum ab Iapigio promontorio sexaginta passuum millium intervallo, ab Epiro mille tantum distet: totidem enim a Buthroto, modo *Serpa* vocitato, ad piscosos lacus, qui Venetæ ditionis sunt, numerantur. Viris muniendarum urbium peritissimis, militarique scientia illustribus adhibitis, multæ consultationes habitæ; cumque ea tempestate Ferdinandum Vitellium ceteris in ea arte præstare communi omnium consensu ac prædicatione censeretur, a Sabaudiæ Duce, cujus tunc stipendia merebat, ut ejus consilio atque opera in Corcyra munienda Respublica uti posset, Senatus petiit, ultroque obtinuit. Singulis rursus examinatis atque expensis, urbis ambitum ampliorem reddere, binisque arcibus, altera in monte, altera in planitie extantibus, priore, quam novam vocant, collem Divi Marci excipere, veterem aggere ac propugnaculis firmiorem reddere statutum. Ut ea exequerentur, Joanni Contareno, Corcyræ legato, munus tributum; Vitellioque eodem misso, magno apparatu ac solicitudine opus cœptum. Id Venetorum consilium christianis Principibus, atque iis præsertim, quorum res agebatur, probatum maxime, ac pergratum fuit. Hispaniarum Rex, quantum ex Corcyra Italiæ securitatis accederet, non ignarus, Senatus prudentiam summis laudibus extulit: cunctos christianos Principes una cum Venetis in eo necessario atque egregio opere desudare oportere, se quoque Reipublicæ minime defuturum affirmavit: ob idque ei a Senatu gratiæ actæ.

Ioanni Contareno provincia Corcyræ munienda mandatur.

Alio quoque argumento haud obscure propensa illius in Rempublicam voluntas patuit. Nam Byzantio Antonius Ghirardius, navi, majori ex parte Hebræorum mercimoniis onusta, digressus, quæ Venetias delaturum se scripto, legato Veneto præsente, obstrinxerat; cum, privati lucri gratia mutata sententia, ab itinere deflectens, Messanam se contulisset, opulentasque ac pretiosas merces asportasset: iis Byzantium perlatis, magna mercatorum commotio, ingens Turcarum clamor exortus est: Bassa indignari, negotiatores, ut ab legato damna sarcirentur, petere. Philippus, literis Senatus acceptis, statim navem restitui, Ghirardium captivum Reipublicæ ministris tradi jussit.

Antonius Ghirardius navem Hebræorum mercibus onustam Messanam ducit.

Philippus Rex navem & Ghirardium captivum Venetiis tradi jubet.

Hoc anno Maximilianus Cæsar non minus renum dolore cor-

cordisque tremore, quam gravissimis curis confectus, ex humanis Ratisbonæ excessit. Nam cum post Henrici Galliarum Regis e Sarmatia discessum ei suffici frustra adnixus esset, Stephano Battoreo Daciæ Principe, & amicorum studiis, & Amurathis favore ad regnum sublato; quo pacto a suæ factionis hominibus eamdem sibi delatam dignitatem tueretur, sedulo cogitaverat, comitiisque Ratisbonam vocatis, cum & Sarmatarum potentia, & Turcarum auctoritate secus atque existimaverat multis implexum difficultatibus negotium animadverteret, mœrore animi jactatus, una cum regni jure vitam amisit, Battoreusque pacatam Sarmatiam obtinuit. Maximiliano Rodulphus filius successit, qui paulo ante Rex Romanorum creatus, Bohemiæ atquæ Hungariæ regni gubernacula susceperat. Ad eum de more legati a Senatu Joannes Michaelius, & Leonardus Donatus Equites lecti, qui & patris obitum dolerent, & Imperium gratularentur.

1576 *Maximiliani Cæsaris obitus.* *Stephanus Battoreus Sarmatiæ regnum obtinet.* *Rodulphus Maximiliano patri in Imperio & regnis succedit.* *Joannes Michaelius & Leonardus Donatus ad Rodulphū oratores.*

M. D. LXXVII.

DUm hæc in occidente fiunt, frequentes a Corrario Byzantio literæ afferebantur, appetente vere Amurathem classem præpotentem Hellesponto, incertum quonam consilio, quasve in regiones, emissurum. Quocirca Jacobo Fuscareno, Cretæ legato, Senatusconsulto præceptum, quatuor consuetis triremibus, sex extra ordinem adjiciat; ac, si a Corrario Byzantii maritimos apparatus urgeri intelligeret, alias decem atque octo, quæ in Creta erant, instrui; easque quamprimum ante turcicæ classis exitum Corcyram, ut reliquis jungantur, proficisci curet. Triremium insuper præfecti vigintiquinque creati; trium millium ac quadringentorum peditum delectus haberi jussum: horum octingentos Sfortia Pallavicinus; quadringentos Marchio Rangonius; totidem Jacobus Malatesta; sexcentos Thomas Constantius; parem numerum Germanicus Saornianus Comes, & Sbarra eques conscripsere, in Cretamque Moretus Calaber, qui summam militiæ præfecturam gereret, missus. Verum has suspiciones bellum ab Amurathe in Persas illatum discussit, Venetosque non modo, sed etiam christianos reliquos Principes a maritimi belli metu per annos aliquot liberavit.

1577 *Venetorum de bello turcico suspiciones.* *Turcæ bellū Persicum decernunt.*

Ejus

1577

Ejus belli causæ successusque etsi a præsenti, quod molimur opere aliena fortasse videantur, attamen quædam in arctum cogere non abs re fore existimo, ut a quibus ab expeditione in rempublicam christianam aversus Amurathes fuerit, quibus viribus distineri ac retardari illius conatus potuerint, patescat.

De Persarū Regum successione narratio.

Tamaso Persarum Regi superiore anno, majo mense vita functo, undecim filii superstites fuere, ex quibus octo ob ætatem ad regnum capessendum nequaquam idoneis, reliqui, Mehemetes nempe, Ismaheles, atque Haiderus, in spem regiæ successionis sese extulerant. Ismaheles, feroci atque elato animo, ad magnas res agendas nato; licet Mehemeti, ætate secundo, regnum Tamasus testamento reliquerat; statim, patre humanis sublato, a proceribus Arsaciam præcipuam regni urbem vocatus fuerat. Interim in aula regia tumultu excitato, Tamasi filia, ex Albanorum Principis sorore progenita, ad quam una cum regiis consiliariis testamenti exequendi munus spectabat, nunc Haideri fratris precibus fatigata, nonnullorumque suasionibus illecta eidem suffragari, nunc religione tacta in Ismahelem, facinus abominari. Diu in ancipiti versata, tandem callidum consilium amplexatur. Re cum suis communicata, juvenem ambitione æstuantem fraudulenter in regio solio locat: qui inter plebis plausus dum omnem auctoritatem ac potentiam ad se trahere posse arbitratur, se deceptum extemplo persensit; amicorumque neminem conspicatus, causas rei exquirit. Zaliani dolum nescientis opera, Regem se acclamatum fuisse comperit; cumque vires illi ad novam retinendam dignitatem deessent, metu in fugam actus, regnique fastigio deturbatus, interitum evadere nequiit. Truncatum sororis ac procerum consensu caput plebi ostentatur; quæ horrifico spectaculo commota, ac furore percita in auctores facinoris, ducem nacta, sæviisset; ni Ismaheles, dum hæc fiunt, superveniens, Rex consalutatus fuisset. Is Ottomanorum institutis ac religioni addictus, quam animo imbibitam, ne aditum sibi ad regnum præcluderet, ad tempus dissimulaverat, principatus fundamenta octo parvulorum fratrum nece jecit. Haideri amicos persequutus, novo edicto subjectos ab Hali Persarum propheta ad Abubaci atque Osmani, quos Turcæ sequuntur, cultum transire jubet. Inde graves motus in Perside

sub-

ſuborti, dum Rex vel regnandi cauſa, ut ſibi ad Meſopotamiam, Babiloniam, atque Aſſyriam aditum ſtrueret, vel occultis atque arcanis conſiliis vetera inſtituta, nemini parcens, quacumque ratione evertere nititur. Jamque vulgabatur, armatum Babiloniam petiturum, ut Suleimanum Turcarum Regem imitatus, in ea civitate Perſarum diademate ornaretur. Earum rerum fama Byzantium allata, Amurathem adeo perculerat, ut iis initiis obviam eundum, æmulumque & hoſtem Regem opprimendum ſtatueret. Sed cum violenta imperia plerumque minus diuturna ſint, repente, non modo plebis, ſed procerum quoque immutato animo, ſtudiis in invidiam verſis, primorum, ſororiſque vel inſidiis, vel veneno Iſmaheles vita exuitur; extemploque Mehemetes Codabanda, Salmacis Mirizæ auctoritate, ad regnum evehitur.

1577

In hunc fulmen belli conceptum, Amurathes ſui imperii exordia nobilitaturus contorſit; latiſſimum præpotenſque regnum aggreſſus, vario fortunæ eventu laceſſivit. Erant ſane Perſidis regionis fines antiquitus intra anguſtiores multo terminos coacti: qui ad ſeptemtrionem, Media, vulgo nunc *Siruano*; ab occaſu Suſiana regione, modo *Cheſiſtan*; ab oriente Carmania, *Chermain* hodie vocant; a meridie ſinu Perſico continebantur. Hac vero tempeſtate quidquid Tigri limitibuſque imperii Turcici ab occaſu; ſinu Perſico Indicoque oceano ad auſtrum; ab ortu Cambajæ regno, ſolitudinibus interjectis; Bactriana regione ad boream, atque Hircano, vel Caſpio mari immenſo fere terrarum tractu cingitur, Perſarum imperio paret. Omnium rerum frugifera regio, innumeris referta incolis, proceribus ac principibus nobilitata permultis.

Perſicæ regionis & regni deſcriptio.

Alia enim Turcis, alia Perſis imperandi ratio. Penes illos nulla nobilitas, in omnes ſumma poteſtas, lege minime coercitum imperium. Apud hos moderata dominatio, plebs a nobilibus diſcreta, qui multis oppidis urbibuſque imperant, ſupremumque Principem (ſicuti in Europa, qui *pheuda*, ut vocantur, obtinent) tantum agnoſcunt. Turcæ nutum Regis pro lege habent: Perſæ inſtitutis majorum, moribuſque nituntur. Illi deſpoticum; hi politicum regimen tenent. Quod vero ad amplificandi atque provehendi imperii artes attinet, longe Perſis Turcæ præſtant, cum non modo ob repellendas injurias, aut ſubjectos tuen-

Turcarum & Perſarũ morum comparatio.

dos,

1577 dos, sed regnandi in primis cupidine arma capiant; non pacis adipiscendæ studio, sed ut ex bellis bella serendo novis accessionibus fines proferant. Persæ alternatim modo in pace degunt, modo arma cient. Ingentes divitias, quæque humana industria ad firmanda atque augenda imperia excogitari possunt, ea omnia Turcis bella peperere; inde tormentis cujusvis generis, machinis cum ad expugnanda tum ad tutanda oppida, ceteroque bellico apparatu, fistulatoribusque in primis abundant. Ab earum plerisque imparati Persæ sunt; non iis multi tormentorum magistri, non ingens, ut apud Turcas, scloppettariorum numerus, non extruendarum ac muniendarum arcium peritia; sagittis potius præstant, astuque militari pollent: modo inferre ac repente referre pedem, hostem simulata fuga in insidias præcipitare, quam justo ordinatoque prælio dimicare. Inde effectum est, ut sæpius, Turcarum internecione ac strage edita, nunquam eorum amoliri progressus potuerint; quippe qui urbes expugnando, novas erigendo arces, militum præsidiis firmando, in Persidem se intulerint; ac licet bello ancipiti, immensam fere Turcarum multitudinem excindere, non tamen Taurisio, non Media pellere tunc Persa potuerit.

Alio igitur aversis Amurathis curis, turcici belli assidua suspicione amota, immani impensarum mole, quæ in classe atque milite absumebatur, liberata Republica, vectigalium fructus augeri, auri vim in ærarium congeri, uberioraque pacis bona percipi cœpere. Opportunum id quoque christianæ reipublicæ acciderat, ut, quo tempore Gallia civilium dissensionum fluctibus, Belgium bello agitabatur, alio communis hostis vires converterentur. Nam licet, conditionibus inter Henricum Regem ac fœderatos Principes pactis, incendium illud, quo sex ac viginti annorum spatio Gallia corripiebatur, si minus extingui, at sedari saltem posse videretur; tamen in iis exequendis nova dissidia exoriebantur. Nam, regni ordinibus Blesium vocatis, quæ religionis capite continebantur, quo Ugonottis non tantum libere de religione sentiendi, sed in universo fere regno ejus exercendæ facultas permittebatur, ordines abnuere, Petro Epicanaco, Lugduni Antistite pro ecclesiasticis; Claudio Baufremonio pro nobilitate; Versorio

Pa-

Parisiensi pro populo unam tantummodo religionem, eamque veterem, Catholicam Apostolicam Romanam in Galliis admittendam contendentibus: nihil iis regnis ac provinciis accidere deterius posse, in quibus diversæ pugnantesque inter se religiones essent: intestinam in visceribus pestem aliquando magno impetu erupturam, ingentemque stragem daturam. Huic sententiæ, matre, Mompenserio, ac Belleurio suadentibus, Henricus accessit; inde novi tumultus excitari, fœderati rursus arma comparare, nova moliri, cuncta iterum ad bellum spectare cœperunt. Legatos ad Germanos Principes Henricus mittit: cur nuper invectam religionem, bellorum civilium segetem, excindere statuerit, exponit: id ni sponte subjecti faciant, armis coacturum. Petit, ab ope iis ferenda abstineant. Ludovicus Comes Palatinus, & Casimirus fratres acerbo ac minaci responso oratores dimittunt; Hassiæ Lantgravius occulto novæ religioni favens, subsidia tamen perduellibus minime laturum pollicetur. Navarræ Rex in Gallia Narbonensi, Condæus in Xantonibus arma parant, populosque ad nova fœdera concitant.

1577

Gallorum nova dissidia.

Eodem tempore Gandavi, pacis licet formula confecta, Joannis Austriaci, quem Philippus iis provinciis regendis præfecerat, adventu, Belgarum suspensæ mentes detinebantur. Quamvis enim initio Hispanos aliosque peregrinos milites dimisisset, invidiam ab Arausionensis Principis factionibus vitare nequiverat, qui & auctoritate & religionis, quam profitebatur, libertate, miro artificio populorum animos ad libertatem novumque reipublicæ statum constituendum erexerat. Ita eo anno Galliæ, Germaniæque inferioris res se habebant.

Verum, in Galliis Ugonottis depressis, Brovagioque & Charitea urbibus a regiis captis, tandem Mompenserii Ducis auctoritate ac opera pax denuo icta. De religione in id conventum, ut Catholica in quibuscumque provinciis, civitatibusque conservaretur; ubicumque aboliti ejus cultus fuissent, restituerentur: novæ usus in locis, qui fœderatis parerent, iis exceptis, quæ superiori bello ceperant, permitteretur: unicuique, quam de religione sententiam vellet amplecti, liberum esset: at catholici ritus in connubiis quo ad cognationum gradus ubique servarentur. His conditionibus septembris mensis exitu firmata pace tranquil-

Pax in Gallia denuo sancitur.

1577 litas Galliæ est restituta. Initam concordiam Henricus per Hieronymum Gondium Veneto legato significat, deque ea ut Senatum, cujus consilia e Sarmatia in Galliam rediens intimis sensibus exceperat, certiorem faciat, rogat. Eodem officii genere mater per eumdem Gondium utitur: subdit, Venetæ nobilitatis Catharinam Mediceam participem esse gloriari; memoriaque tenere, Franciscum illum Magnum, præcipue Henricum Secundum ejus conjugem monuisse, atque in præceptis ei dedisse, Venetam Rempublicam amore atque existimatione prosequeretur, vires illius consiliaque magnifaceret: hisce regis præceptis ac monitis Henricum Tertium filium insistentem, pace, qua nihil melius æque mortalibus Deus est elargitus, amplexum; regnum sæpius jactatum, majoribus in posterum adjumentis ac præsidiis fultum, ad pristinam amplitudinem ac decus revocare statuisse. Hæc in Gallia. Hoc ipso anno licet Amurathes Persidis bello detentus classem, uti assueverat, non emisisset; attamen ab ingenti Corcyrææ munitionis opere minime cessatum; in quo perficiendo sedulo enixeque studium impensum. Cum vero ad res Belgii firmandas conducere illud in primis Philippus *existimaret*, si quacumque ratione ab assiduo turcici belli metu liberaretur, Joannem Marilianum Byzantium misit, qui de paciscendis cum Amurathe induciis ageret, iisque Rodulphum Imperatorem ac Venetos comprehendendos curaret. Sed ob varias difficultates extractum negotium, tunc ad exitum perduci nequiit.

Hieronymus Gondius Regis, nomine Veneto legato pacem sancitam significat.

Joannes Marilianus ab Hispanis Byzantium mittitur.

Hoc eodem anno, tertio nonas junii Mocenicus Princeps excessit, vir prudentia, eloquentia, legationibusque apud Principes insignis. Ejus principatus tempore varie jactata Republica, suprema quæque, vel improspera, vel felicia est expertus; Cypro penitus amissa; navali victoria parta; pace cum Selymo sancita; Henrici Regis ad urbem adventu; pestilentia in civitatem sæviente. Ei summo omnium consensu Sebastianus Venerius, Marcius Procurator, cujus imperio prospere ad Echinadas adversus Turcas pugnatum fuerat, est suffectus; cui principatus initio Gregorius per Capuanum Archiepiscopum, quem Joanni Baptistæ Castaneæ in Veneta legatione successorem dederat, Rosæ munus deferri jussit,

Aloysii Mocenici obitus. Sebastianus Venerius Princeps eligitur.

quo

1577

quo firmatam Reipublicæ pacem & sævo pestilentiæ morbo summo Dei beneficio liberatam civitatem gratulabatur. Edicto tertia dominica mensis julii die civitatem pestilentiæ lue penitus immunem esse pronunciatum; qui dies omnium ordinum celebritate ac lætitia insignis fuit. Princeps, ac Senatus cum solemnibus missarum sacrificiis in aurea basilica interfuissent, strato ponte, qui e foro ad oppositam regionis Judaicæ partem pertinebat, ad templum Redemptori ex voto erigi cœptum accessere; solemnesque ea die supplicationes habitæ, religiosis viris sacrisque collegiis agminatim egregia pompa procedentibus, quæ immensa prope populi multitudo subsequebatur. Ibi Christo Redemptori ob pestilentia liberatam civitatem gratiæ actæ, sacraque celebrata. Templi autem brevi moles excrevit, ad summumque perducta est; Andrea Palladio architecto in egregio opere virtutis ingeniique vires conferente. Supra centum aureorum millia in id a Senatu collata sunt: cura Capuccinorum familiæ, Senatusconsulto cœnobio extructo, tributa, qui situs opportunitate atque amœnitate illecti, eo magno numero confluunt. Templum idem Gregorius Summus Pontifex privilegiis ornavit, cunctis fidelibus qui ea die, expiatis peccatorum sordibus, cælesti pane refecti inviserent, perenni jubileo, aliisque cælestibus muneribus concessis.

Venetorum gaudium ob edictum de sanitate promulgatum.

Andreæ Palladii architecti opera Redemptoris basilica Venetiis constructa.

Verum publicam civitatis ex profligato sævissimo morbo, saluteque restituta lætitiam mœror ex ingenti incendio, quo decimo tertio kalen. januarii majorum comitiorum Senatusque amplissimæ aulæ conflagravere, excepit. Id in cubiculi camino, statim a meridie, quo tempore palatium ac forum vacua sunt, exortum, ad summam contignationem sublatum, plumbum, quo ea integitur, statim ita colliquavit, ut imbris in morem per suggrundia ac fornices e tecto ad terram deflueret; eodemque tempore multis e partibus flamma erumperet. Patricii foro propinqui accurrunt; aditus occupant; pulsu campani æris res pervulgatur, navalium præfecti cum sociis adcersuntur; præcipui magistratus, privati cives in forum advolant, quacumque ratione incendium restinguere conantur; quod pabulo auctum, divi Marci basilicæ, insigni publicæ bibliothecæ structuræ, atque ærarii ædibus minari videbatur. At centoni-

Palatii Veneti incendium.

1577 tonibus madefactis, summisque tectorum instratis, ut igneis favillis, atque undique erumpenti materiæ ardenti obsisterent, obviam itum. Sed jam supremis tabulatis penitus flamma correptis, quæ inter densissimi fumi globos usque ad cælum ferebatur, momento ingenti cum fragore ac strepitu aulæ majoris, atque ejus, quam *scrutinium* vocant, tecta decidere, eorumque ruina quæcumque excellenti artificio præclara, diuturnitas temporis, ac Patrum studium ad stuporem usque cogere potuerant, sepulta conflagravere; atque inter hæc Joannis Bellini, Titiani, præstantiumque pictorum opera, quibus egregia Venetorum facta ad vivum repræsentabantur, igne absumpta in cineres conversa sunt; ac postridie illius diei nondum extinctum incendium, pabulo deficiente, passim in reliquias sæviendo assurgebat, ut tandem firmissimi tantum parietes nudati superessent. Eam ob rem haberi comitia per aliquot dies non potuere. Tres a Senatu Patres lecti, qui de loco comitiis habendis opportuno Senatum consulerent, Aloysius Georgius, Jacobus Superantius, Paulus Theupolus; reque maturius expensa, tertio kalen. januarii latum, ut comitia in amplissimis navalis atriis cogerentur, eaque ita effingerentur, ut penitus eorum, quæ conflagraverant, Ducis suggestu, sedilibus, aliisque formam exprimerent. Quintodecimo kal. februarii de more comitia habita sunt. Inde variis sententiis de sarciendo palatio actum, nonnullis a fundamentis novas erigendas substructiones censentibus, in quibus cives ad creandos magistratus convenirent. Verum cum, solerti architectorum cura palatio inspecto, nulla in parte debilitatum animadvertissent, vastam illam atque inconcussam molem egregio, ut ante ea tempora ferebant, artificio, quod vix imitari possent, compactam Patres conspicati, Senatusconsulto, nihil de veteri forma immutandum, incendio tantum consumpta sarcienda esse, decrevere: brevique in eam, quam modo cernimus, amplitudinem evasit. Eodemque ordine majorum gesta præstantium pictorum penicillo expressa visuntur, iis, quæ recens insequuta sunt, adjectis, insignique præsertim navali ad Echinadas pugna, in qua ob oculos ponenda una cum aliis plerisque summam vel ingenii vel laboris laudem Jacobus Tentorettus tulit; quæque prisci decoris ablata incendio fuere, ele-

Senatus decretum de palatio instaurando.

Jacobi Tentoretti Pictoris percelebris virtus.

ɛganti cælatura atque sculptura, auro undique fulgente, ɔpensata sunt. 1577

M. D. LXXVIII.

ɱum inde mœrorem cum Venerius Princeps contra-, exacta jam ætate, superioribus vitæ laboribus & cu-ɛpublica susceptis confectus, naturæ concessit. Exe-ɔore habitis, pari animi ardore, haud imparibus in m meritis, eadem ætate, eadem apud omnes exi-ɔro supremo magistratu obtinendo Jacobus Supe-. aulus Theupolus adnitebantur. At dum virtutis ..uuis æmulatione rapti ad fastigium anhelant, Nicolao Pontio, Marcio Procuratori, ea dignitas est delata, qui suæ veluti fortunæ faber, in angusta ac tenui re firmissimis futuræ amplitudinis jactis fundamentis, a liberalium artium ac philosophiæ studiis, quæ publice Venetiis, mandante Senatu, per aliquot annos professus fuerat, ad Rempublicam transgressus, prudentia ac dicendi vi inter ceteros eminens, omnes honorum gradus emensus fuerat. Ab omnibs Italiæ Principibus legationes, quibus & liberatam pestilentia civitatem, & initum a Pontio principatum gratulabantur, confluxere. Ab Emanuele Philiberto Sabaudiæ Veruæ Comes; a Francisco Magno Hetruriæ Duce Joannes Alamannus; ab aliis alii accessere, publicæque tranquillitatis spe aucta, a maritimo apparatu eo anno cessatum.

1578 *Sebastiani Venerii Principis obitus.*

Nicolai Pontii Principis electio.

Italorum Principum ad Venetos legationes.

Jam enim Amurathes, Mustapha imperatore declarato, bellum cum Persarum Rege cœperat, copiis omnibus veris initio ad Simbram, quod *Arzirum* hodie vocant, cogi jussis. Inde Mustaphas in Mediam Atropaciam (*Sirvanum* dicunt) contendit. Lustrato exercitu, cum usque ad Periardos montes (*Chielder* appellant) in Persarum fines se intulisset, commisso prælio, victoria penes Persas fuit. Verum cum ad Canacum amnem, ex quo in Mediam trajicitur, ventum esset, Persis transitum intercludere conantibus deletis, fluvio superato, Erem primo objectam civitatem occupat, præsidioque militum firmat. Osmanum Bassam ad Sumacchiam, Mediæ caput, oppugnandam mittit, quam statim, oppidanis sese de-

De bello Persico narratio.

1578 dentibus, recepit. Inde ab Alexandria, *Derbent* vel *Demircapi* vocata, legati ad eum oratum veniunt, ut in tutelam receptos a Persarum injuriis tueatur. Mustaphas, Canaco iterum trajecto, in Zeflim (quam antea ceperat) commeatu invecto, circumjectos agros ferro atque igne depopulatus, per montium fauces, inter quas per varios anfractus Araxes amnis provolvitur, difficili admodum itinere in Albanorum fines progressus, eisque per fraudem potitus, inde Carsum, mox Simbram pervenit. Interea de præliis ad Periardos montes, atque ad Canacis confluentem commissis Codabandes certior factus, Anzam Mirizem, majorem natu filium, exercitui præficit; is duodecim bellatorum millium numero constabat, in Mediamque statim proficisci jubet; qui cum citato itinere Erem pervenisset, Caitanum Bassam, agros ferro igneque vastantem vincit, obtruncat, civitatem recipit. Inde Sumacchiam contendens, in itinere Scytharum ingentem numerum opprimit; Abdilchiram captivum patri mittit; urbem sibi ab Osmano tradi petit; qui Scytharum auxilii spe fretus, tridui spatio postulato, subsidia adventare nequaquam conspicatus, noctu Derbentum, fuga arrepta, petit. Mirizes urbem ingressus, in incolas crudelissime sæviens, mœnia solo æquat, imminente jam hyeme, victor Arsaciam ingreditur.

Varia, ancipitique fortuna cum eo anno in Perside dimicaretur, atque ad terrestre bellum, maritimis rebus relictis, Amurathes curas omnes traduxisset, Veneti ad continentis res, quæ turcico bello intermissæ fuerant, animum adjecere. A Senatu legatus cum annuo summoque imperio Jacobus Superantius creatus, qui arces munitionesque inspiceret; si qua in parte aliquid detrimenti passæ fuissent, instaurari ac refici; annonam frumentariam in urbes importari, augeri publica horrea; expediri vetera, nova infundi tormenta; novos ordinum militum, remigumque delectus haberi studeret. Is, magistratu inito, omnem operam ac studium in Senatus jussis exequendis contulit. Dum ea gererentur, infesta adhuc Uscochorum facinora aliqua in parte tranquillitatis fructus interpellabant.

Jacobus Superantius legatus cum imperio in continenti.

A Melitensibus, adversus fidem sæpius interpositam, crebro Venetorum navigia intercipi, mercimonia diripi nuntiabatur,

Melitensis piratica.

1578

tur, ex quibus religionis obtentu Hebræorum ac Turcarum bona abstulerant. His de rebus acerbe cum Magni Magistri oratore (*Receptorem* vocant) conquesti sunt Patres: jus gentium violatum, turbata maria, tenuis atque ignobilis lucri cupiditate Turcas in suas ditiones, quæ pro munimento reipublicæ christianæ erant, lacessitos. Justas Senatus expostulationes cum Magnus militiæ Magister audisset, statim navigia intercepta prædamque omnem restitui jubet; suæ religionis hominem, qui acta excuset, Venetias mittit. Is prolixa oratione Hierosolymitanorum militum in Rempublicam obsequium atque observantiam, quam antea semper, nuper vero superiore cum Selymo bello, effuso sanguine, patefecerant, amplissimis verbis declaravit: negotiatorum damna sarciri Magnum Magistrum jussisse, neque ut posthac molestum Reipublicæ quidpiam accidat, devincta fide, passurum; quamvis priscis Hierosolymitanæ religionis constitutionibus ac privilegiis ubicumque infidelium bona, quos perpetuos hostes haberet, inventa essent, juste sui juris efficere posse sibi suaderet. Ad hæc Princeps, ex iis, quæ contra jus, æquum, amicitiæque leges acciderant, magnam molestiam Senatum cepisse, inquit; nihilominus sperare, Magni religionis Magistri prudentia ac virtute & præterita corrigi, & in posterum tot incommodis provideri posse: ingentis negotium ponderis esse, cum in eo de subjectorum bonis fortunisque, de vectigalibus, qui rerumpublicarum nervi habentur; quodque ceteris magis refert, de tranquillitate ac pace publica agatur, dum exili lucro Turcarum provocarentur arma, assiduaque belli suspicione christiana respublica distineretur: in tot tantisque rebus priscis Melitensium privilegiis locum non esse; temporum tractu humanarum rerum agitatione assiduaque volutatione immutatam cunctorum faciem; optimaque ratione fieri, ut gravissimarum rerum momenta reliqua secum rapiant: ejusdem sententiæ Gregorium Pontificem Maximum esse; neque ab his vel Galliæ, vel Hispaniæ Reges dissentire. Cum hoc responso orator est dimissus.

Melitenses navigia & bona Venetis restituunt.

Melitensis nuntii cum Venetis officia.

Pontif. Principis responsum.

Quæ ab Uscochis quotidie scelera perpetrabantur, haud minori molestia Patres afficiebant; cum numero aucti, præteritorumque facinorum impunitate insolentiores facti, in Ve-

1578 netis Turcisque subjectos grassarentur. Nam Senia mioparonum aliquot numero nuper egressi, Macarscam Turcarum oppidum captum & direptum incenderant; publicanum, quem *Eminum* vocant, una cum Turcis quadraginta in servitutem abripuerant. Neque eo contenti, in Illyrico Reipublicæ agros fœde depopulati, Siccenses atque Almissanos, superiori bello attritos, haud exiguis damnis affecerant. Inde Byzantium plurimorum lamenta ac questus afferebantur; verendumque erat, ne, tenui ex favilla magnis excitatis incendiis, pax cum Amurathe inita interturbaretur. Itaque & officiis & vi obtundendam consceleratam gentem Patres rati, cum Rodulpho Cæsare agebant, ut tandem sævissimos piratas coerceret, neque publicis tranquillitatis hostibus intra suas ditiones receptum permitteret. In Cæsare magna molestia, vehemens tot malis obviam eundi desiderium, ampla pollicita. Contra in ministris summa negligentia, perexiguum illius mandatis obtemperandi studium, quod sæpius nonnullorum avaritia corrumpebatur. Attamen legatos Seniam proficisci jubet, ut pœna in noxios, terrore in reliquos aliquam tot reprimendorum scelerum rationem inveniant. Verum paulo feliciori eventu, quam, vivente Maximiliano, contigerat, res cecidit. Publicanus una cum Turcis libertati restitutus; sontes scelerumque auctores minime mulctati: in tot facinorum causis excindendis remissiore cura actum; licet ad Cæsaris aulam Seniæ præfectus, & Matthæus Danivichius, in ea gente facile princeps, adcerserentur, Cæsarisque jussu carceri præfectus includeretur. Hisce officiis severiora Senatusconsulta addita. Aloysio Balbo præfecto jussum, ut arctiori obsidione, prætoria ac quatuor sociis triremibus Senienses premeret; ne Senia adjacentibusque litoribus, Flumine insuper, & Buccari oppidis, Vinadolique tractu navigiis cujuscumque generis egressum ingressumve permitteret; transitu maris intercluso, unde sibi victum comparant, inopia fameque adactos piratas, solum versuros. Senatus mandata præfectus impigre exequitur; Senienses circumsidet, omnem commeatus invehendi facultatem adimit, nonnulla Flumensium navigia adversus edictum navigare ausa intercipit. Frena inde piratis injecta, quamvis Carolus Austriæ Archidux conquereretur, Flumensibus sibi subjectis, quos a Seniensium sce-

Uscocborum rapina.

Senatus mandata ad Aloysiũ Balbum de Uscocbis persequendis.

ſceleribus immunes eſſe affirmabat, navigatione interdici; ac per Vitum Dorimbergium, Cæſaris legatum, ut obſidione eximerentur, contenderet. Cui Senatuſconſulto reſponſum; neceſſitati publicoque bono obſequendum; neque, ſi in re, quæ maxima ſecum momenta traheret, paulo acrius ſeveriuſque agendum Senatus cenſuiſſet, mirari Carolum oportere.

1578

Eodem tempore Tergeſtini Roſandam amnem cogere, quo ſalinas ædificare poſſint, inſtituunt. Id cum & Venetorum in Adriatico mari juribus, & vetuſtis Tergeſtinorum cum Republica pactionibus adverſaretur, Juſtinopolitanus prætor, atque in Uſcochos præfectus cum triremium ac militum manu Tergeſtum verſus ſeſe inferre, quæque acta fuerant, ſtatim amoliri jubentur. De eo Senatuſconſulto cum nonnihil legatus Cæſaris cognoviſſet, ſtatim Principem, Patreſque adit; quæ a Tergeſtinis novata fuerant, iis vehementer commotum fuiſſe teſtatus; ut in priſtinum cuncta redigantur, curaturum, neque poſthac quidpiam, quod Senatui moleſtum ſit, Tergeſtinos auſuros, ſpondet. Legato audito, juſſa abrogata ſunt; ſed cum cœpta opera urgeri nuntiaretur, eodem repetito Senatuſconſulto, quæ Tergeſtini adverſus fœdera fecerant, deſtructis ac complanatis, vetus neque ullo tempore intermiſſum maris imperium retentum eſt. Inter hæc, quæ ad univerſam rempublicam chriſtianam ſpectare videbantur, Patrum infixa animis hærebant, cum ex Franciſci Alenconii, Henrici fratris, in Belgium repentina profectione, coalita jam per tot annos inter Gallos atque Hiſpanos pax turbari poſſe videretur. Qua in re quid a Republica factum ſit prius quam exponam, operæ pretium me facturum arbitror, ſi qualis hoc anno Germaniæ inferioris ſtatus fuerit, paucis complectar: neque enim Venetorum hiſtoriam ſcribenti mihi vitio daturum aliquem puto, ſi a præcipuo inſtituto parumper deflectens, aliarum provinciarum ac regnorum ſucceſſus aliquando perſtrinxero. Cum enim Venetæ Reipublicæ graviſſima cum reliquis Principibus negotia intercedant; ſi quem eorum eventuum cognitio penitus fugiat, perfecte conſilia ac Senatuſconſulta aſſequi poſſe difficillimum puto. Fax igitur veluti quædam præferenda eſt, qua ex aliorum vel regnorum vel pro-

Tergeſtinorum ſalinæ a Venetis everſæ.

vin-

1578 vinciarum incrementis, mutationibus, decrementis rectius, quæ ad Venetos spectant, percipiantur.

Belli Belgici expositio.

Bello igitur inter Hispanos, ac Belgas furente, provinciarum Ordines undique auxilia comparabant, Principes, quibus eorum salus, incolumitasque conduceret, in societatem illiciebant. Quocirca superiore anno Matthiam Austriæ Archiducem, adolescentem, qui nondum viginti annos excesserat, ut auctoritate, clientelis, atque amicitiis, quas in Germania multas habebat, sibi præsto esse vellet, maximis propositis præmiis incitaverant, summum provinciarum imperium ei delaturos polliciti; qui, Rodulpho Imperatore fratre inscio, Vienna digressus, Antverpiam accesserat, præfecturamque inierat.

Matthias Austriacus Belgii præfecturam recipit.

Ejus auspiciis Namursium, & Ruremunda urbes, Isabella Angliæ Regina juvante, obsidebantur; e Germania a Protestantibus haud parva subsidia expectabantur. His Joannes Austriacus permotus, Hispanos post Gandavensia fœdera dimissos denuo accersit; Burgundiorum, Gallorum, Italorum, ac Germanorum copias cogit: jamque cum expedita militum manu Alexander Parmensis Princeps in promptu erat; Gregoriusque Pontifex Maximus haud spernenda auxilia pollicebatur.

Joannis Austriaci de Belgis victoria.

Austriacus, Ruremunda obsidione liberata, Mosaque amne cum sexdecim peditum, duobus equitum millibus trajecto, ad Gemblacum oppidum, quod non longe a Namursio distat, hostes aggressus, insignem victoriam retulit; Gemblaco, Lovanio, Tierlemoncio, Arescotio, & Diestio se dedentibus; Matthia Bruxellis cum suis e fuga dilapso, indeque in Antverpiam regresso. Eodem victoriæ cursu Nivellium a Carolo Mansfelcio obsessum, deditioneque receptum: exemplum Philippæ villa & Chimajum sequuta: cum diversa ex parte provinciarum Ordines Amsterdamum occupassent, Mechliniam, & Liram præsidio militum firmassent; Mota vero ab eorum stipendiis ad Hispanos transgresso, Gravelingam amisissent.

Dum bello cuncta in Belgio permiscerentur, ac fortunæ prospero afflatu Joannis Austriaci felicitas in dies augeretur, Franciscus Alenconii Dux, Henrici Galliæ Regis frater, vel bellica gloria incensus, vel ab Ordinibus solicitatus, in Belgium Fugeram mittit, suamque illis operam ac studium pol-

pollicetur. Id cum lætis animis Ordines excepissent, statim Rossepotum, & Pruneum eodem contendere jubet. Re sæpius agitata, Belgii protector Alenconius vocatur, centum aureorum millibus in singulos annos decretis, Landreseum, Quenojum, & Bapalma arces se ei permissuros pollicentur. Alenconius publico scripto, quæ ad Belgarum causam amplectendam impulissent, miseram provinciarum conditionem, Hispanorum artes, quantum Galliæ provinciarum conservatio interfit, persequitur; Gallorumque ad duodecim millia copiis coactis, in Hanaltinorum fines proficiscitur, ac septimo idus julii Montium ingreditur, Beomontium obsidione cingit.

1578

Franciscus Alenconius protector à Belgis vocatus.

Ex eo Alenconii consilio, quo palam Philippi Hispaniarum Regis hostes sibi protegendos susceperat, varia hominum sermonibus jactabantur; ac plerique pertimescebant, ne inde turbandæ inter duos potentissimos Reges pacis, magno totius christianæ reipublicæ detrimento, occasio suboriretur. Qua ex re multis de causis Veneti commovebantur, cum inter Reges armis decertari non posset, quin reliquæ christianæ reipublicæ partes, eodem veluti morbo correptæ, in eadem pericula calamitatesque traherentur. Eadem quoque cura quietis, atque christianæ religionis incrementi Gregorium solicitum habebat, qui ob id ad publicam tranquillitatem tuendam sæpius Senatum hortabatur: *Id & se dignum, & proprium sui muneris esse, quippe qui pacis inter christianos Principes cupidus, omni officiorum genere eam fovere ac retinere semper adnixus fuisset, parvasque scintillas, quibus turbari aliquando posset, restinguendas curaverat: modo non tam de re communi, quam de republica ipsa laborandum esse: nihil Veneto nomine, nihil auctoritate dignius illustriusque confici posse, quam si omni opera ac studio cum Rege atque Alenconio fratre ageret, ut cœptis desisteret, neve violandæ pacis auctor esse vellet.*

Gregorius Pontif. Venetos ad pacem inter Principes procurãdam hortatur.

Rerum igitur gravitate, ac Pontificis suasionibus Senatus permotus, Joannem Michaelium extra ordinem legatum in Galliam & Belgium mittit, ut Alenconium ad susceptam provinciam deponendam impellere nitatur. Michaelius per dispositos equos paucis diebus Lutetiam pervenit; Henricum adit; suadet, e Belgio fratrem avocet, neu Gallos ejus auspiciis adversus Hispanos bellum gerere permittat, cujus funestos

Ioannis Michaelii, oratoris ad Regem & Alenconiũ missi, officia.

1578 nestos eventus nuper Galliæ regnum persenserat: damna, quæ ex ejusmodi consilio manare possint, quæve, eo abiecto, christianæ reipublicæ bona accessura sint, perpendit: quam id Veneto Senatui, qui illum citatis itineribus in Galliam contendere jussisset, pergratum futurum sit, ostendit. Henricus egregio in quietem publicam animo se esse testatus, nullas in fratris consilio sibi partes esse; nihil, ut a suscepta sententia deduceret, non egisse; apud illum juventutis fervorem, generosumque ad gloriam impetum vehementissimas adhortationes atque obtestationes vicisse; nunc vero ne minimam quidem spem, ut a cœptis absisteret, superesse; nihil tamen se prætermissurum, constanter affirmat, ut vel orbi præclarum optimi animi, servandæque cum Catholico Rege pacis cupidi testimonium exhibeat. Cum Michaelius ab Henrico nihil impetrare se posse intelligeret, extemplo in Belgium proficiscitur, Montium, ubi Alenconius erat, se confert; nihil, quo animum illius flectat, atque a suscepta provincia dimoveat, intentatum relinquit. Nunc, quantum ea expeditio paci publicæ obsit, edisserit: in protegendis Hispaniarum Regis hostibus si perseveret, haud dubie concordiam abruptum iri, brevique ejusmodi incendium, quo universa christiana respublica conflagraret, oriturum. Nunc regis fratris de se optime meriti rationes explicat, qui adeo in publicam tranquillitatem animatus esset, ut summo animi dolore, ob ceptum ab eo, se repugnante, consilium, afficeretur. Nunc quam parum inde emolumenti sibi obventurum sit, exponit: rem innumeris difficultatibus obstrictam plus existimationis jacturæ & periculi, quam ad ea vota, quæ animo conceperat, conficienda spei esse: aliunde gloriam sibi quærendam, quæ dubio procul valde imminueretur, atque fœdaretur, dum ab eo discordiæ ac bellorum inter duos Reges initia fierent. Senatus demum desiderium ac postulata defert, qui non alio, quam in commune bonum, atque Galliarum Regni amplitudinem & incolumitatem studio ductus, ad eum, atque ad Regem fratrem, se extra ordinem quam celerrime contendere jussum, legasset. His, atque aliis Alenconium permovere Michaelius conabatur. At ille, de propenso in se ipsum animo, deque legatione Senatui gratiis actis, multis, quæ ab se gesta sint,

Henrici Regis responsum.

Francisci Alenconii responsum.

jure

jure gesta contendit; justissimis de causis ad opem provinciis ferendam adductum: supplices ad se Belgas confugisse, opem ac patrocinium poposcisse; nihil magnis Principibus æque proprium esse, quam afflictis opitulari; neque eos, qui humi procumbentes illorum implorent auxilium, deserere, aut abjicere; in eo, quatenus mortali fas est, Deum Optimum Maximum imitantes, qui nihil sibi gratius esse, nihil efficacius mortalibus, quam ut miseris subvenirent, oppressosque sublevarent, significasset: ea de causa tantum impulsum ad preces ac voces miserorum audiendas proclinatum fuisse: modo non sine gravi honoris existimationisque jactura deserere eos posse; si id faceret, indignam Principe notam in omnem posteritatem subiturum. Michaelius ut muneri nulla ex parte deesset, versare in omnes partes Alenconii animum adnixus, nihil impetrare potuit. Eumdem exitum Nazareni Archiepiscopi, quem Pontifex in Belgium miserat, legatio habuit. Michaelius legatione functus in patriam revertitur.

1578

Henricus per Ferrerium legatum de iis, quæ tum Hieronymus Lippomanus ordinarius, tum Michaelius extra ordinem legatus cum eo egerant, Senatui gratias egit; ac paulo post Hieronymum Gondium Venetias misit, qui principatum Pontio Regis, matris, Reginæque conjugis nomine gratulatus, adjecit: se potissimum ab Henrico legatum ad Rempublicam fuisse, ut Patribus pro extraordinaria Michaelii ad se, Alenconiumque fratrem legatione gratias ageret; nihilque, ut fratrem a Belgico itinere averteret, omisisse, testaretur: pacem cum Catholico Rege servare sibi omnino statutum esse: quantum inde ad christianam rempublicam commodi manaret, Henricum nosse: quo christiano orbi eximiam voluntatem, egregiumque in commune bonum studium patefaceret, ut christiani Principes fratrem a suscepta sententia dimoveret, adnixum: nullis rationibus permoveri, nullis precibus flecti aut remorari obfirmatam mentem potuisse: cum decem tantummodo equitibus Alenconio ex aula digresso, edicto statim cavisse, ne quis Gallorum ad opem Belgis ferendam accederet: nihil demum, quo publica quies ac tranquillitas retineretur, quodque ab se requiri aut exoptari posset, unquam prætermissum. Gondio, uti Reipublicæ observantiam, vete-

Hieronymus Gōdius Henrici Regis orator ad Venetos.

1578 veteremque cum Rege amicitiam decebat, Senatus decreto responsum.

Interea vero ab Alenconio Beomontium cum duodecim muralibus tormentis quatiebatur, eo consilio, ut vel deditione, vel vi, antequam Austriacus suppetias ferret, ad deditionem compelleret. At cum, Hirgeo duce, copias, ut obsessis subvenirent, Austriacus misisset, re per exploratores cognita, Galli, aliquot tantum in extremo agmine amissis, sese recipiunt, Antrecumque, satis amplum at infirmum oppidum vi capiunt, Verum exiles admodum in Belgio Alenconii successus fuere; neque quidquam vel suis natalibus, vel hominum opinione, vel fama, qua defensoris Belgicæ libertatis titulum assumpserat, dignum efficere potuit. Itaque mense decembri exeunte, militibus ac præfectis dimissis, quorum pars in Galliam rediere, pars Ordinum copiis se adjunxere, nonnulli Casimiro Duci, qui Gandavi, quod nuper ab Hispanis defecerat, morabatur, accessere; Alenconius in Gallias reversus, Danmartinum oratorem ad Ordines misit, qui ea, quibus ad deserendam susceptam provinciam compulsus fuerat, exponeret; fratris Regis preces, novis in Gallia seditionibus obortis, magnum apud se pondus habuisse significaret; quæcumque ab se ad eorum res juvandas auxilia extare possent, ea omnia delaturum, Proneumque ordinarium apud eos legatum relicturum. Eodem tempore Joannes Austriacus, adhuc in flore ætatis constitutus, dum post multa egregia facinora, post insignem de Turcis ad Echinadas victoriam, pro Philippo fratre Belgio cum summo imperio præesset, ex humanis excessit. Ejus præconsultorum consilio, sacramento militari copiæ Alexandro Farnesio, Octavii Parmæ & Placentiæ Ducis filio, obstrictæ sunt; qui singularis fortitudinis ac virtutis laude priscis imperatoribus æquandus, bellum per multos annos iis in regionibus administravit.

Joannis Austriaci obitus.

Alexander Farnesius Hispanorū copiarum in Belgio imp.

Neque vero generosum non minus, quam audax & infaustum Sebastiani Lusitaniæ Regis consilium silentio prætereundum est; qui adolescens gloriæ stimulis, provehendi imperii cupiditate, ac religionis ardore incensus, quem illius animo Societatis Jesu religiosi, quorum auspiciis a teneris annis fuerat educatus, instillaverant, in Africam trajicere statuit, a Mehemete præsertim incitatus, qui Fessensi ac Marocchi regno

1578

gno a Molucco pulsus, ipsius Regis ope ad suas ditiones recuperandas magna spe evectus, haud dubiam ei victoriam vel Lusitanarum virium robore, vel populorum in se propensione pollicebatur. Itaque Sebastianus, qui vix vigesimum ætatis annum attigerat, duodecim bellatorum millibus in Lusitania coactis, sexcentis Italis peditibus, qui, Hiberniæ Marchione duce, a Pontifice ac Philippo in Hiberniam mittebantur, interceptis, tribus Germanorum millibus a Vilielmo Arausionensi Principe acceptis, ad hæc equitibus mille ac quingentis cum Lusitanæ nobilitatis ac juventutis flore, quatuor viris, qui se absente, regno præessent, relictis, in Ulisiponensi portu classem, quæ mille navigiorum numerum excesserat, conscendit, in Africamque trajecit. Educto exercitu, intra paucos dies hostis in conspectum se dedit, qui copiarum suarum numero, quæ decem peditum, quadraginta equitum millibus constabant, fretus, cum neque numero, neque virtute, neque militari disciplina Lusitanos præstare intelligeret, opportuno loco castris positis, in eas angustias Sebastianum compulit, ut vel prælium detrectando, commeatuum inopia, aut turpi fuga, nulla salutis spe caderet, vel pugnam ineundo, certo exitio (uti contigit) sese objicere cogeretur. Nam undique a Mauris circumventus, quamvis Itali ac Germani ingenti ausu hostium impetum sustinerent, Rex ipse animi vigore, quem ætas acuebat, plus privati militis, quam ducis munere fungeretur; Mauri tandem victores Lusitanos fundunt, cædunt, obtruncant, capiunt. In ea pugna primores Lusitanæ nobilitatis, atque Sebastianus occubuere. Inde Lusitaniæ regno ex Regis obitu, nullis relictis filiis, ingens, nec unquam sarcienda jactura accessit. Qua ex re quantum ea consilia, quæ vel animi impetu, vel ingenti magnarum rerum spe, non prudentia ac maturitate fulta suscipiuntur, regnis, rebusque publicis semper offecerint, dignosci potuit.

Sebastianus Lusitaniæ Rex expeditionem Africanam decernit.

Lusitanorum profligatio, & Sebastiani Regis interfectio.

M. D. LXXVIIII.

1579

Henricus Cardinalis Lusitaniæ regnum suscipit.

SEbastiano Lusitaniæ Regi Henricus patruus, Cardinalis Sanctorum quatuor Coronatorum nuncupatus, Joannis Regis filius, Emanuelis nepos, exacta fere ætate, absque libe-

1579

Matthæus Zannius ad Henricum Lusitaniæ Regem orator.

liberis successit. Matthæus Zannius, qui Regis adolescentis casum doleret, regnique successionem gratularetur, ad Henricum a Senatu legatus est designatus; qui cum Ulisiponem egregio comitatu pervenisset, ex ædibus, quas illi Rex tribuerat, a Feriæ Duce, undique visendi studio populo confluente, in regiam deductus, ibique in amplissima aula sub conopæo ab Henrico exceptus, legationis muneri egregie satisfecit; nullumque ab Rege vel existimationis, vel benevolentiæ argumentum in Rempublicam desideravit. Nam honorum omni genere excultum, amplissimisque pollicitis oneratum donatumque dimisit.

Bellagardius in Salassiis arma comparat.

Interea rerum novandarum initia, ni a Principibus compressa essent, in magnam perniciem, pacisque publicæ detrimentum evasura, in Italia emersere. Nam in Salassiis *Marescallus*, quem vocant, Bellagardius, vel ob dissidia, ut ipse vulgaverat, quæ privatim cum Carolo Birago, Henrici Regis in ea regione præfecto, exercebat, vel secretioribus causis adductus, occulto arma comparare, compluribus e Gallia Ugonottæ præsertim factionis accitis, novos motus ciere cœpit. Earum rerum cum per Italiam rumor dissiparetur, Gregorius Summus Pontifex per Joannem Baptistam Castaneam legatum, quanti momenti ea semina essent, perquam sedulo expendenda Senatui significavit: iis publicam quietem everti, religionem turbari posse: hæresum peste in Italiam irrumpente, humana divinaque cuncta veluti turbine agitata commistum iri: quapropter hortari, rogare, ut pro quiete ac religione majorum exemplo excubet, exorienti malo obviam eat: ad id conducere in primis arbitrari, si, arcto cum Apostolica Sede nexu Republica conjuncta, scintillas in ingens incendium erupturas extinguere omni officiorum genere Patres nitantur. Pergratum id in pacem Pontificis studium Senatui extitit, deque paternis monitis Gregorio gratiæ actæ: nullo eventu ab Sede Apostolica sejungi aut divelli se Rempublicam passuram. Principio sane Bellagardius eas e Principum animis suspiciones eximere, quæ semel mentibus illapsæ ægre divelli queunt, conatus, literas ad Franciscum Barbarum, Reipublicæ apud Sabaudum oratorem, dederat: non rerum novarum cupiditate, aut aliquid in Henricum Galliarum Regem me-

Gregorii Pont. cum Senatu officia de Salassiorum dissidiis.

di-

ditantem milites cogere; sed ut se a Carolo Birago, quocum sibi dissensionum complures causæ intercedebant, tutaretur. Idem Gregorii apud Emanuelem Philibertum legato, Mediolani Gubernatori, Sabaudiæque ipsi Duci significaverat. Verum ob id subortæ in Gallorum animis suspiciones eximi non poterant, multisque sermonibus jactabant: non hæc sponte Bellagardium moliri; consilii participes ac conscios Hispanum ac Sabaudum esse, quibus jamdiu alte menti insederat, ut Gallos penitus Italia excluderent; Hispanum, ne acerrimum æmulum aliquando sua consilia & conatus interturbaturum experiretur; Sabaudum, ne præpotentem Gallorum gentem intra suarum ditionum viscera diutius ali sineret: his impulsos, Bellagardium incitasse, pecuniam suppeditasse. Ac licet non deessent qui dicerent, vix credendum, Hispaniarum Regem in Italia, cujus maximam partem obtineret, turbas misceri, bellumque seri passurum, suisque rebus non conducere, diversæ religionis hominibus magno christianæ reipublicæ detrimento fores istius provinciæ pandere; attamen contra objiciebant Galli, dominandi sitim, proferendique imperii cupidinem in mortalium animis ingentem vim habere; perpetua æmulatione Hispaniarum ac Galliarum Reges de imperio decertasse: quod vero ad religionem attineret, Ugonottorum auxilia, Gallo e Salassiis pulso, trans montes amandari posse. Arnoldus Ferrerius, Henrici legatus, quam suspecta Hispanorum ac Sabaudi consilia forent, apud Principem Patresque disceptabat: haud parum Reipublicæ interesse, si amicum Regem ditionibus, quæ in Italia jamdiu possideat, exui patiantur. Senatus, ob ea, quæ nuper in Salassiis acciderint, non minus Henrici Regis, quam Italorum Principum, ac Reipublicæ ipsius causa summam molestiam percepisse; in publicam pacem studium certissimis semper argumentis declarasse; ne tranquillitas turbaretur, enixurum, legato respondet. Hispanus quoque orator Collegium adit, specie, ut de iis, quæ tum Romæ, tum in Gallia agitata a Senatu ajebat, Patribus gratias ageret; re, ut quæ mens publica, quove Venetorum consilia tenderet, conjectaret. Cui Princeps, prudenti dissimulatione usus, nullos tumultus in Italia esse, nullum detrimentum quietem passuram, respondit.

1579

Gallorum de Salassiorum motibus suspiciones.

1579

Bellagardius Salassios occupat. Venetorum cum Pontifice officia.

At eodem tempore cum Bellagardium Salassios penitus occupasse nunciaretur, inopinato eventu commoti Patres, cum Gregorio agunt, ut sua auctoritate belli in Italiæ faucibus insurgentis initia opprimat, quæ si incrementa susceperint, nulla humana ope remedium adhiberi queat. *Quis enim arbitretur Galliæ Regem se præcipua ditione exutum, atque indigne Italia pulsum impune passurum? Immo potius non existimet, nullum non lapidem moturum, ut illatas injurias ulciscatur, ademptosque sibi Salassios cunctis, nullo religionis discrimine, in id collatis viribus, recipiat? Inde quot calamitates, quot portenta eventura sint, neminem paulo in rebus humanis versatum ignorare. His addi, quod bello Hispanico Galliæ Reges sæpius ad Turcarum necessitudinem confugerint, auxilia exciverint, classes portubus exceperint: verendum esse, ne hisce exemplis ab iisdem Henricus auxilium ad res suas ab Hispanis tuendas efflagitet; idque eo magis sibi licere existimet, quod non aliena occupandi, sed erepta recipiendi studio contenderet. Itaque Pontificem orare, ne bono publico desit, ut, quod horum motuum initio ipse per suum legatum Reipublicæ suaserat, modo mutuis ejusdem adhortationibus efficere velit.* Verum Gregorius propensam in commune bonum voluntatem amplissimis verbis testatus (quanam ex causa incertum) rem tanti facere, quanti antea fecerat, minime visus est. Quocirca Patres de Henrici ingenti animi commotione certiores facti, quem irarum æstu fere præcipitem agi ferebatur, statimque Lugduni adfuturum, ac, ni alia ratione ditiones suas recuperare queat, ad arma venturum; nihil ad restinguendum incendium prætermittendum rati, Ferrerio quæ nuper contigerant, exponenti, Henricique nomine opem, consiliumque poscenti, Senatusconsulto respondent: *Plenam periculi aleam existimare, hoc tempore in christiana republica arma excitare, quæ præteritis bellis attrita, nec minus internis dissidiis, quam externis certaminibus labefactata, quiete potius ad vires recuperandas indigeret, quam ut fluctibus acrius jactata ingenti communis hostis lætitia naufragium perpeti cogeretur: Henricum propterea hortari, rogare; omnia prius, quam ad arma descendat, experiatur; difficile non arbitrari, Bellagardium in Regis potestate futurum, cum Biragi tantum inimi-*

citia

citia ad arma capienda se impulsum constanter affirmans, summam in Regem (uti subjectum, ac beneficiarium decet) observantiam profiteretur. Id Senatus consilium magni Henricus facere visus est; nam per Ferrerium Patribus gratias agit; qui amiciorem Veneta Republica Henricum habere neminem testatus, cum pares prægravi imperii ponderi a Deo Optimo Maximo sibi commissi præconsultores nactus non esset, crebro Senatus sententiam exquisiturum, ejusque prudens non minus, quam fidele consilium recepturum, affirmavit.

1579

Igitur Gratianopolim Catharinam matrem mittit, ut, an officio quidquam efficere posset, experiatur. Cumque Bellagardium imperium non excussurum, Salassiorumque ditiones traditurum Veneti cognovissent, Franciscus Barbarus legatus statim Gratianopolim se conferre, a Decemviris jubetur; Reginam matrem ad rationem inveniendam, qua absque armorum strepitu controversiæ componantur, hortari; Bellagardio, quem eodem iturum nuntiabatur, suadere, ut, quæ se facturum dixerat, ea re ipsa prestaret. Sed cum Barbarus Bellagardium, quod procul esset, convenire non posset, Gratianopolim profectus, mandata Decemvirum exequitur. Catharina, legato perhumaniter excepto, gratiis ob impensam ea in re operam Senatui actis, non alienam (etsi filii dignitatem agi diceret) a concordia se fore ostendit. Subjecit, Gallorum copias, Ugonottorumque præsertim, ne inde aliquid detrimenti catholica religio patiatur, invitam in Italiam emissuram; ingenti atque irreparabili expertam damno, quot incommoda, quot clades ex dissidiis religionis emergerent: his remediis suprema tantum adactam necessitate usuram. Verum inde animorum perplexitas, atque anceps solicitudo haud parum augebatur, quod Philippus fœdere sibi Helvetios junxisset, eo consilio, ut (quemadmodum ferebatur) aditum Gallis ad Italiam intercluderet. Quod Henricus veritus, ut machinas astusque Hispanorum vel declinaret vel eluderet, cum Bernatibus fœdus iniit, Genevæque patrocinium suscepit, tutius consulere rebus suis nequaquam posse ratus. Cum vero Bellagardius colloquium Lugduni cum Regina matre vel metu, vel existimationis causa abnuisset, Monluella, sex a Lugduno leucis, Sabaudi ditionis, eligitur. Ibi Regina, Allobrogum Dux, ac Bellagardius ipse

1579

Salassiorum rerum compositio. Austriacorum & Germanorum Principum Venetias adventus. Antonius Theupolus & Vincentius Thronus oratores ad Germanos Principes.

convenere. Post varia utrimque agitata, tandem concordiæ ratio inita est. Bellagardius ab Henrico Salassiorum gubernator, ac cis alpes Prorex est declaratus; motusque armorum compressi, qui haud multos post annos, veluti majoris incendii consopitæ favillæ, in republica christiana, ac præcipue in Gallia, emersere.

Dum hæc graviora pertractantur, Ferdinandus Archidux Austriæ, Maximiliani Cæsaris nuper defuncti frater, Maximilianus ejus nepos, Rodulphique Cæsaris frater, una cum Bajoariæ Principe, ac Brunsvicensi Duce, visendæ urbis studio Venetias accessere. Prope Taurisium Senatus jussu ab Antonio Theupolo & Vincentio Throno excepti; Dandulæ gentis ad Judaicam ædes datæ, sumptus ære publico factus, nullaque in eos publicæ liberalitatis studia defuere. Per id tempus de veteribus componendis inter Austriacos ac Venetos controversiis actum; quæ res sæpius tractata, & præsertim anno M. D. LXIII. ad exitum perduci non potuit. Rodulpus omnem dissidiorum materiam amputari, arctiorique Reipublicæ necessitudine jungi cupiens, id per Sigismundum Caballium, Reipublicæ legatum, ac Dorimbergium suum Venetiis oratorem Senatui significat; petit, ut sequestri mittantur, qui cum suis de definiendis controversiis agant; ni convenire possint, se non uti judicem, sed amicum ea in re operam interpositurum. Patres, qui, ut eæ controversiæ penitus tollerentur, sæpe adnixi fuerant, Senatusconsulto, ut bini Senatores in id eligerentur, tulere: Joannes Grittus, ac Leonardus Donatus lecti. Et quoniam cum Ferdinando & Carolo fratribus nonnullæ difficultates adhuc vigebant, Carolus se quoque ea tractatione comprehendi voluit: Ferdinandus licet initio quibusdam impediri se, affirmaret; tamen, ut apud Cæsarem de Marresenæ montibus, deque sententia Tridentina M. D. XXXV. lata exequenda ageretur, est assensus, atque ad reliqua definienda legatos mitti postulavit.

Joannes Grittus & Leonardus Donatus ad controversias de finibus cum Germanis tollendas electi.

Franciscus Magnus Dux Hetruriæ Blancam Capelliam uxorē ducit.

Eodem anno Franciscus, Magnus Hetruriæ Dux, Blancam Capelliam, Bartholomæi patricii filiam, sibi connubio junxit. Ad eam rem Senatui significandam Marium Sfortiam, Comitem, Cardinalis Sanctæ Floræ fratrem, misit. Is, qua observantia, ac existimatione Rempublicam Franciscus prosequeretur, luculenter exposuit, rationesque suas nullo unquam

tem-

1579

tempore ab ea ſejuncturum affirmavit: atque ut arctiori vinculo neceſſitudo coaleſceret, Blancam Capelliam, e patricio Venetæ nobilitatis ſanguine ortam, uxorem ducere decreviſſe; non tam privati civis, quam Reipublicæ filiam ſibi connubio juncturum arbitrari. Senatus decreto Sfortiæ reſponſum, ſummam ex eo nuntio Rempublicam lætitiam cepiſſe, quæ ſemper ſingulari amore Franciſcum complexa ſit; hoc veluti pignore accedente, in poſterum ſibi omnia ab ea polliceri poſſe. Sanatuſconſulto Blancæ Capelliæ Reipublicæ filiæ nomen attributum. Bartholomæus pater, Victor frater Equites creati; duo Florentiam legati ad Franciſcum miſſi, Antonius Theupolus, Joannes Michaelius, qui compluribus e Veneta nobilitate, atque aliis ſtipati, ſplendidæ legationis munus obiere. Franciſcus, qui de egregio Venetæ Reipublicæ in ſe ipſum animo, præclariſque ſignificationibus gratias ageret, Joannem Mediceum fratrem Venetias miſit. Turcis res eo anno in Perſide parum feliciter ceſſere. Muſtaphæ ab Amurathe Byzantium vocato, Sinanes, Guletæ ac Tuneti expugnatione clarus, eſt ſuffectus. Is novis copiis in Perſidem delatus, atque ab hoſte (quem viribus apprime auctum cognoverat) laceſſitus, ſub aleæ jactum, exercitum, quo Amurathis potentia nitebatur, ponere non auſus, Simbram ſe recepit, inſiſtente in tergum hoſte, poſtremumque agmen non ſine interitu ac fuga Turcarum carpente. Perſa victoriæ curſu provectus, Carſo paulo ante ab hoſte munito, prope Caſpium mare, decem millibus Turcis deletis, potitur. Mox tredecim equitum millium profligatæ copiæ, quæ ſub Mehemetis filio præda onuſtæ, e Perſæ ditionibus ad Sinanem Simbram reverte antur, victoriæ cumulus acceſſere.

Antonius Theupolus & Joannes Michaelius ad Florentiæ Duces oratores electi.

Turcæ improſpere bellum adverſus Perſas gerunt.

M. D. LXXX.

1580

HI parum proſperi Turcarum eventus denuo de induciis inter Philippum atque Amurathem intentiore cura pertractandis occaſionem præbuere, cum ambo ad eas paciſcendas multis graviſſimiſque de cauſis impellerentur. Amurathes bello Perſico occupatus, ingentes ſui regni copias vireſque in longinquas terras tranſmittere, præpotentemque nactus hoſtem, to-

1580 totus in ea expeditione versari cogebatur. Philippus Belgico bello implicitus, Henrico Cardinali Lusitaniæ Rege in interitum labente, dies noctesque de Lusitania obtinenda cogitabat. Itaque haud difficile fuit in triennium inducias pacisci, quibus utrimque tum ab Catholico Rege, tum ab Amurathe, Veneti sunt comprehensi; quamvis assidua Turcarum querelis, ac questibus alimenta Uscochorum audacia ac scelere ministrarentur, ad quos obtundendos ac extirpandos non maritima obsidio, non cum Cæsare crebra officia opis aliquid afferebant. Nam Alberto Baduario, qui in ea legatione Sigismundo Caballio defuncto successerat, petenti, ut Senia amoti, in alias regiones sævissimi prædones amandarentur, nihil certi respondebatur. Quinimmo, scripto Cæsaris nomine exhibito, pleræque rationes, cur Senia dimitti non possent, continebantur: *Gentem pugnacem, intrepidam, assiduis duratam laboribus, asperrimo situ, pestilenti assuetam cælo non metu periculorum perterritam, in vita profundenda intrepidam, in Turcas acerrimam esse: circumjectas regiones longe lateque excursuros, nisi horum vel audacia vel terrore Turcæ coercerentur: multa Christianos in ea regione degentes incommoda mansura; Lyca provincia Jaderæ propinqua facile potituros; atque inde haud parum detrimenti Reipublicæ accessurum. Iis vero, quæ contra dicerentur, damna negotiatoribus inferri, infesta maria reddi, complures Christianos, ut se suaque tueantur, Turcis adjungi, ita responderi: impium hominum hoc genus esse, quos dum in religionis hostes stringere ferrum oportuisset, iis aperte faverent. Quod si, manentibus cum Imperatore induciis, in limitibus pugnare, damna inferre, impetum in Cæsaris subjectos facere Turcis permitteretur; cur non injurias damnaque rependere suis non liceret, cum id jure gentium receptum sit, quæcumque hostes in nos, eadem nos juste in hostes moliri posse? jam vero si negotiatorum incommoda, si direpta navigia objiciantur, quin ea gravia admodum, atque prope intoleranda sint, diffiteri non posse; verum iis opportuna remedia adhibituros: interea neque Cæsari, neque christianæ reipublicæ, neque Venetis, ut Senia Uscochi pellantur, conducere*. Id demum addunt: *Gregorium Pontificem Maximum, quot ab ea gente beneficia manarent, reputantem, multis pr-*

Induciæ inter Hispanos & Turcas.

Cæsareanorum scriptum de Uscochis non removendis.

vi-

vilegiis concessis, annuam pecuniæ summam in eos erogari jussisse. Acerbe admodum, quæ exhibito a Cæsareanis scripto continebantur, Senatus tulit: æqua ipsius postulata, uti eorum pondus poscebat, a Cæsare non admitti; rationes negligi; in Venetis ditionibus incendium sensim cuncta depopulaturum, ali; subjectos absumi; navigationem interverti; Turcas in christianæ reipublicæ munimentum provocari; novum atque indecorum videri, crudelissimæ ac rapacissimæ gentis turpe atque iniquum lucrum, resque tam graves, quæ secum propemodum infinitam molestiarum molem traherent, eadem trutina expendi. Quapropter cum Cæsare Senatus mirum in modum conqueritur: non has Reipublicæ spes, non hæc illius pollicita. Rodulphus, parum eo scripto insistere se, inquit; sontes plecti, damna sarciri, in auctores scelerum animadverti jussurum: multis de causis Senia Uscochos non amoturum. Ac licet vehementi dicendi vi suadere Cæsari legatus niteretur: tot malorum capita radicitus excinderet, neve hydræ in morem augeri, latiusque excrescere sineret; nihil amplius impetrare potuit.

1580

Venetorum cum Cæsare de Uscochis querela.

Venetorum & Mantuanorum de aquis controversia.

Dum hæc agerentur, inter Gulielmum Mantuæ Ducem, ac Venetos dissidia quædam erupere. Cum enim allatum fuisset, fossam a Mantuæ urbis mœnibus perduci cœptam, qua Mincium lacum in Tiegnonem amnem, inde in Tampsarum, tandem in Athesim effunderet, ingentemque aquarum vim in Veronensem agrum immitteret, ut Mantuanorum siccata aquis loca, magno Veronensium damno, uberiora redderentur; id nequaquam ferendum Patres rati, Franciscum Girardium a secretis Mantuam misere, qui a Gulielmo cœptum opus deseri petat: ni id faciat, suarum rerum indemnitati Senatum consulturum, atque a suis ditionibus ac subjectis imminentia damna aversurum. Eodem tempore Veronensi magistratui Senatus jubet, ut fossorum numerum, quantus ad arcendas Mantuanorum aquas sufficeret, imperet; Sfortiæ Pallavicino, summo militiæ præfecto, significet, ut, trecentis equitibus coactis, ordinumque peditibus quot sibi visum fuerit adjunctis, in promptu sit; jura dignitatemque Reipublicæ tueatur. Girardius Mantuam profectus, jussa exequitur. Gulielmus, nunquam damnum ac molestiam Venetorum rebus inferre sibi in animum induxisse, affirmat, se

Franciscus Girardius a Senatu Mantuam mittitur.

1580 quoque Venetæ nobilitati adſcriptum, non alio quæ ageret, niſi ut piſcationem ſuis commodiorem redderet, ſpectare; quæcumque faceret, in ſuiſmet ditionibus moliri aquas, nullo pacto in Veronenſem agrum exoneraturum. Harum diſſenſionum fama per Italiam vulgata, in majuſque aucta, Pontificem pro tranquillitate vehementer excubantem impulit, ut Camillum Capilupium cubicularium cum literis ad Gulielmum mitteret: cœptis abſiſteret, neve parvis initiis publicæ quietis turbandæ cauſam præberet: ſi quæ inter illum, ac Venetos controverſiæ extarent, jure agere vellet. His literis, quæ minis quoque reſperſæ fuerant, Gulielmus ſuboffenſus, Pompejum Strozzium ad Senatum miſit, qui ſumma ſemper in Rempublicam benevolentia atque obſervantia ſe extitiſſe teſtaretur; at viciſſim ab ea ſe filii loco haberi putantem, modo ob Gregorii literas minis refertas, ne propenſa illius, ſemperque perſpecta in Rempublicam voluntas in dubium vocetur, ſubvereri ſignificaret. Strozzio reſponſum, quæcumque Gregorius fecerat, ſponte paciſque ſtudio, non Senatu petente feciſſe: ſingulari benevolentia atque exiſtimatione Gulielmum proſequi, eum loco filii Rempublicam, & habuiſſe, & in poſterum habituram. Verum cum novi quotidie rumores afferrentur, ab iis præſertim, quorum res agebatur, aucti, ex Mantuanis aquis haud parva detrimenta Veronenſibus imminere; opera continuari, alveum excavari, quo in foſſam, quam *Molinellam* dicunt, aquæ perducerentur; ut de his exactius Patres edocerentur, Hieronymum Capellium, aquis præfectum, ad loca & ſitum, quæve ex eo opere manare damna poſſent, exploratum cum duobus aquarum peritis miſere. Magiſtratui Veronæ, ut architectum Veronenſem eo proficiſci juberent, præcepere, quo, diligenti obſervatione ad libellam expenſis aquis, omnia exactius pernoſcerentur. Capellius cum ea de re ad Senatum retuliſſet, eo conſulto, latum, ut Strozzio Gulielmi Ducis a ſecretis ſignificetur, Senatui placere, ut ſubterraneo ad dividendas aquas ſtructo ponte, ac perducto muro, ſubjecti Reipublicæ atque agri ab omni prorſus damno immunes a Gulielmo redderentur: atque hac ratione inter Mantuanum, ac Venetos diſſidia compoſita ſunt.

Pompejus Strozzius Mantuani Ducis orator ad Venetos.

Hieronymus Capellius ad Mantuanorum opera inviſenda proficiſcitur.

Ce-

1586

Henrici Lusitaniae Regis obitus.

Ceterum hoc tempore cunctorum Principum in Lusitaniam mentes obvertebantur, cum pridie kal. februarii Henricus Rex Cardinalis ex humanis sublatus, regnum ex testamento ad quinque ab se institutos gubernatores, quibus ad successorem deligendum certas conditiones præscripserat, detulisset. Ac plerique verebantur, ne Lusitaniæ successione, vel jurium varietate, vel competitorum viribus, vel populorum in diversas partes propendentium studio, publica quies turbaretur. Nam quotquot ab Emanuele, decimoquarto Lusitaniæ Rege, qui partæ salutis anno M.CCCC.LXXXXV. gubernacula susceperat, originem traxerant, vario ad regnum jure nitebantur. Fuere Emanueli filii eo ordine ac filiæ, Joannes, Isabella, Beatrix, Ferdinandus, Ludovicus, Alphonsus Cardinalis, Henricus Rex ac Cardinalis, atque Edvardus; ex Joanne orti Joannes Princeps & Maria; ex Joanne Sebastianus Rex, qui in Africana expeditione interiit. Maria Philippo Hispaniarum Regi nupsit, quem ex Isabella, Joannis sorore natu majore, Carolus Cæsar suscepit. Ex Beatrice Emanuel Philibertus Sabaudiæ Dux prodiit. Ludovicus Antonium ex Jolanda illegitimis (ut ferebatur) nuptiis progenitum reliquit. Ab Edvardo demum feminæ duæ fluxere, Maria, Ranutii Farnesii Parmensis Principis, uxor; & Catharina, quam Joannes Brigantinus Dux conjugio sibi copulaverat.

Lusitanorū Regum stemmata.

Philippus itaque Hispaniarum Rex, quod majori natu Emanuelis filia, Isabella nempe, oriretur, regnum ad se jure spectare contendebat; Brigantinus Catharinæ uxoris nomine, uti Edvardi, Isabellæ fratris, filiæ Lusitaniam petebat. Alexander Parmensis Princeps, Octavii Ducis filius, Ranutii jure, uti ex Maria majori Edvardi natu filia, Catharinæ sorore nitebatur. Emanuel quoque Philibertus, Sabaudiæ Dux, ex Beatrice, matris Philippi Regis sorore, ortus, jura sua in medium proferebat. Verum Antonius Crati Prior, Ludovici filius, regnum sibi vendicans, regios titulos susceperat; legitimo connubio procreatum, non nothum, uti vulgo jactabatur, se esse professus; populorum in primis favore ac viribus innixus, quos uti Castellanorum hostes, quælibet potius subituros, quam in eorum ditiones venturos sibi suadebat.

At

1580 At Philippus, Henrici obitu ante prævifo, quacumque ratione aditum fibi ad regnum ftruxerat, copias ad Lufitaniæ fines miferat; jure, uti fororis Sebaftiani filio, fibi regnum deberi pronuntiaverat. Ad gubernatores ordinefque literas, qua officiis, qua pollicitis, qua imperio minifque refertas dederat, legitimumque fucceflorem fe uti agnofcerent, petierat. Iis vero, qui præerant, privatis affectionibus regnum in diverfa trahentibus, Lufitania collabebatur, cum neque novum Regem nuncuparent, neque, qui invadere Lufitaniam meditabantur, iis refifterent. Inter ancipites fententias, perplexaque confilia, legationes ad Europæ Principes decernunt, quæ de Lufitaniæ ftatu doceant, confiliumque & opem implorent. Francifcum vero Farrium doctorem Venetias mittunt, Henrici obitum, fufceptam regni ex teftamento adminiftrationem, Philippi Regis terreftres maritimofque apparatus Patribus fignificant, confilium auxiliaque expofcunt: *fperare fe, maritimis viribus præpotentem Rempublicam Lufitaniæ non defuturam; Romam infuper legatum defignaffe, qui a Gregorio efflagitet, Catholico Regi fuadeat, ne totius chriftianæ reipublicæ detrimento in Lufitanos arma moveat; jure agat, judicium fententiæ, quibus id graviffimum negotium commiffum eft, acquiefcat*. Senatus Farrio ita refpondendum cenfuit: Maximo ex Henrici Regis obitu dolore affectum Senatum fuiffe; verum ea prudentia ac maturitate gubernatores ufuros, quam & temporum conditio, & rei difficultas expofceret, fibi fuadere. Philippus quoque per Chriftophorum Salazarium de Lufitaniæ fucceffibus, de jure quo ad regnum obtinendum contendebat, deque obfirmata illius fententia Senatum certiorem fecit: eo fe brevi aut pace, aut bello potiturum confidere; jam tres e quinque gubernatoribus ad fe acceffiffe; Antonium per vim ad fanctum Arem, ædium foribus perfractis, regiifque abftractis infignibus, Regem a paucis acclamatum, cito hujufce plebis plaufus pœnas daturum; cum præfertim illum, quique illi faverent, perduelles læfæque majeftatis reos pronuntiaffet: ni æquitati, quam ab fe ftare certo fciebat, Lufitani acquiefcerent, armis acturum, regnumque, quod illi jure deberetur, invafurum. Philippo ob ea, quæ Reipublicæ fignificaverat, gratiæ

Lufitani Francifcum Farrium Venetias mittunt.

Chriftophorus Salazarius, Philippi Regis orator ad Venetos.

tiæ

tiæ actæ : ex prosperis ejus eventis, quæ ad commune christianæ reipublicæ bonum, decusque dirigerentur, magnam se voluptatem percepturum, Senatus affirmavit.

1580

Albano Duci belli Lusitani provincia a Philippo demandata.

At Lusitaniæ expeditioni Philippus Albano Duce cum summo imperio præfecto, ipse Guadalupem, inde Meridam in Lusitaniæ finibus contendit; officiis, pollicitis, quo sibi plurimorum animos conciliaret, regnoque viam strueret, frustra adnixus, ad vim terra marique adhibendam se contulit: cui Lusitani per se impares, dissentientibus animis, in varias partes scindebantur; plerique ad excipiendum Philippum proclinati; alii ad Antonium fovendum propensi; quidam denique plausibili & specioso libertatis nomine illecti inspiciebantur. Inde magni tumultus exorti, incerta ad regnum tuendum, atque hostem arcendum consilia, cui jam sponte urbes atque oppida in limitibus posita se adjunxerant, facillimum ad victoriam aditum Hispanis præbuere; qui septimo kalen. septembris terrestri prælio ad Alcantaram amnem Antonium superant ac fundunt. Eodem tempore classe in Tagi amnis faucibus feliciter pugnant, nulloque negotio Ulisipone, præcipua Lusitaniæ regni urbe, potiuntur. Prosperum ejus rei eventum per Salazarium Philippus Senatui significat, amplificatas fortunas, auctum imperium, maritimarum virium incrementum defert; ea omnia ad christianam rempublicam Venetasque ditiones tuendas adhibiturum confirmat. Bini oratores, Hieronymus Lippomanus, Vincentius Thronus lecti, qui Lusitaniæ accessionem Philippo gratulaturi Ulisiponem proficiscantur.

Philippus Rex Venetis Lusitanam victoriam significat.

Hieronymus Lippomanus & Vincentius Thronus ad Philippum Regem oratores.

Emanuelis Sabaudiæ Ducis obitus & Caroli filii successio.

Marcus Justinianus ad Sabaudiæ Ducem orator.

Franciscus Martinengius a Sabaudo Venetias mittitur.

Per eos dies, Emanuele Philiberto Sabaudiæ Duce vita functo, ad Carolum filium Marcus Justinianus legatus est designatus, cum ipse Carolus, statim principatu inito, Franciscum Martinengium Comitem ad Rempublicam misisset, qui patris obitum, ipsius successionem, propensumque in Rempublicam exemplo majorum animum significaret. Is postea secreto Principem ac patres allocutus, Retzium *Marescallum* quem vocant, adiisse Carolum, inquit, Galliarumque Regis nomine exposuisse, sibi omnino statutum esse, Salassos, a Bellagardii obitu imperata detrectantes, palamque dicto non audientes, quacumque ratione premere, atque ad se trahere,

no-

1580

novasque in iis turbas exorientes reprimere : Carolum ea cogitantem, monitorum patris memorem, in neutram propendere partem decrevisse; opem ea in re, consiliumque Senatus poscere; rogare in Reipublicæ clientelam recipi; nunquam ab ea discessurum, quam ad Italiæ quietem servandam neque minus ad se suasque res decusque sustinendum proclinatam intelligeret. Martinengio Senatusconsulto responsum, de propensa in Rempublicam voluntate, deque iis quæ nuntiaverat, Carolo gratias agi; alio nunquam Senatus cogitata atque actiones, quam ad publicam tranquillitatem respexisse; idem Sabaudum non minus reipublicæ christianæ, quam suarum ditionum beneficio, quæ in Italiæ foribus inter duos potentissimos Reges sitæ sint, facturum sibi persuasum esse. Ea omnia Pontifici Patres communicant, ut dissidiorum initia, quæ exilia plerumque neglecta, tractu temporis ingentia evadunt, unanimi consilio tollerentur.

At Pontifex, licet publicæ tranquillitatis, atque Italicæ quietis studiosus esset, attamen alia coquebat animo, ex quibus gravissimæ contentiones eo anno in Italia, ac præsertim cum Veneta Republica exarsere. Harum duo potissimum capita extitere, alterum de religiosis locis censoria cum potestate invisendis, alterum de controversia inter Aquilejensem Antistitem ac Venetos nuper exorta. Illud summa animorum acerbitate agitatum, brevi definitum est; hoc vero reliquum Gregorii pontificatus variis contentionibus exhausit. Quæ quoniam ea tempestate per Italiam non modo, verum per externas quoque provincias, variis sermonibus dissipata sunt, silentio præteriri nequeunt; eoque in primis, ut pateat quantum christianæ reipublicæ intersit, eos, qui ad supremum pontificiæ dignitatis apicem sunt evecti, nihil per fastum moliri, at prudentia simul & charitate reliquos Principes complecti; eorumque omni officio in sanctissimam illam Sedem studium & obsequium alere. Gregorius itaque, ut tota Italia religiosi viri, eorumque cœtus inviserentur, statuerat; idque Mediolani a Carolo Borromeo, Bononiæ a Camillo Paleotto Cardinalibus, Florentiæ quoque fieri curaverat; id ipsum ut Venetiis efficeretur, decrevit. Ea de re Patres certiores facti, a Joanne Trivisano, Venetiarum Antistite, ut id mu-

Gregorii Pont & Venetorum controversia de religiosis locis invisendis.

mu-

muneris obeat, petunt; tres illi a Decemviris Senatores assignantur: hac ratione & satis religioni facere, & complura, quæ cum Pontifice dissidia oritura prævidebantur, vitari posse rati. Verum Gregorius, obfirmato in eam rem animo, Alexandro Bolognetto, ab se apud Rempublicam legato, Veronæ ac Brixiæ Præsulibus id onus imponit. Inde summa molestia Patres multis, iisque gravissimis de causis, afficiebantur: novum id, insuetum, nusquam factitatum, ut ab alio, quam ab ipso Antistite. An non, quæcumque Pontifex juste optaret, præstaturum? an vero hoc exemplo sacerdotum ac templorum privilegia imminui sinerent? an Virginum cœnobia, in quibus pleræque ex nobilitate feminæ vitam degunt, aliis, quam Antistiti invisenda permittant? Ea quoque, quæ Carolus Borromeus Cardinalis in Brixiensi diœcesi, quam uti Mediolani Archiepiscopus obierat, fuerat aggressus, sese objiciebant; qui & morum regionis, & Venetorum regiminis, legum institutorumque haud satis gnarus, multis, quæ vehementer publicis rationibus officerent, non absque ingenti populorum commotione, sese immiscere tentaverat, de quibus nisi a Brixiæ magistratu, præcipueque ab Aloysio Georgio prætore, superiori bello Corcyræ legato, fuisset edoctus; gravissimæ inde perturbationes ac tumultus extitissent. Sed Carolus, qui summa Venetam Rempublicam benevolentia prosequebatur, nec minus religione ac pietate, quam prudentia insignis & erat & habebatur, ab iis sibi temperandum atque abstinendum censuit. Florentiæ quoque magna dissidia atque altercationes excitatas esse ferebatur; proventus piorum locorum, & collegiorum, qui in *laicorum* (ut ajunt) tutela sunt, inspicere ac scrutari ecclesiasticis nitentibus, protectoribus ex adverso reluctantibus: inde coactum Gregorium, re infecta, ei negotio præpositum amovere. Quocirca ut dissensionum ampla seges præcideretur, negotium Joanni Trivisano permitti Senatus efflagitabat: si majori auctoritate opus esset, ea literis Apostolicis tribueretur.

1580

Verum infixam adeo menti sententiam Pontifex gestabat, ut penitus aversus, vix auribus quæ contra dicebantur admitteret: invisendi munus, rem usu priscam, Divino cultui necessariam; ejus ope collapsa restitui, recte instituta stabiliri:

1580 cur salutari huic remedio Patres adversarentur? jam Bononiam, Mediolanum, Florentiam lustratas: eo munere Trivisanum Antistitem fungi, cum sua res agatur, non posse, neque Tridentinæ sinodi præscripto licere: ne amplius reluctari vellent, summa cum dexteritate, leniterque acturum: duos Venetos Episcopos, Augustinum Valerium Veronensium, Hieronymum Ragazzonium Bergomatum Episcopos socios Bolognetto legato additurum. Ac licet iis, quæ a Gregorio adducebantur, Senatus contra responderet, suaque jura tueretur; nihil impetrare, ac ne minimum quidem a suscepta sententia Pontificem dimovere poterat. Res per menses aliquot utrimque acriter acta; cum tandem legato Pontifex præcipit, ut, omni sublata mora, invisendi negotium aggrediatur. Ille statim Principi ac Patribus significat, ad ea exequenda, quæ in mandatis habeat, coactum descendere. Magna inde animorum turbatio; graviter atque acerbe Princeps conqueritur: cum Veneta Republica, in sanctissimam illam Sedem cultu & observantia nemini secunda, ita agi: nil hujusmodi nec priscis nec recentibus gestis promeritam; cives toties in Apostolica Sede tuenda atque augenda, cruore effuso, intrepide spiritum efflasse; acerrima, ac diuturna cum infidelibus bella gessisse; modo cladibus, alternante fortuna, inconcussam mentem, inflexumque vigorem animi conservasse; nuper, Pio Quinto suadente, arma in Selymum Rempublicam movisse, vi coactam pacem sanxisse: a Pontifice vero suspensa auxilia ecclesiastica, atque sacras decumas interdictas fuisse; nunc pristinas vires sarcire nitentem, quas in posterum ad christianum decus atque incrementum profunderet, interpellari, novisque curis angi. His permotus legatus, aliquanto supersedendum statuit, si forte flecti ac leniri Gregorii animus possit. Frustra omnibus adhibitis, a divi Francisci templo initium facturum, legatus inquit. Tum Princeps: *Quonam res deveniet? obicem reperies, incommodi aliquid suborietur; an in Senatum anathema intorquebis? Minime vero*, Bolognettus inquit; hisque verbis perculsus creberrime Principem, ac Patres adeundo, modo certissima Pontificis jussa ostentare, modo tamquam Senatui gratificaturus tempus extrahere; Novocomensis Cardinalis ad se literas. quibus immotum Pontificis decretum continebatur,

ipse

ipse negligentiæ arguebatur, perlegere. Tandem eo redacta res erat, ut neque Pontifex cum dignitate de sententia decedere posse videretur, neque Senatus ullo modo se decreta immutaturum obtestaretur; atque ex ea obstinata animorum pertinacia gravissima plerique dissidia oritura vaticinabantur. Verum cum neutri eo usque progredi conduceret, ut ea dissidia in hostiles controversias apertasque inimicitias erumperent; tandem ea ratio inita est, qua & Pontificis dignitati, & justis Reipublicæ rationibus consuleretur; ut Gregorius unum tantum Venetum Antistitem, qui hanc invisendi provinciam obiret, deligeret; is nec laicorum collegiis sese immisceret, nec cœnobia Virginum adiret. Augustinus Veronensis Episcopus delatum sibi a Gregorio munus mira prudentia, religione, pietate in Deum, ac patriam est executus. Hujusmodi exitum perplexum istud negotium habuit.

Augustino Valerio onus religiosorum locorum invisendorum delatum.

Aquilejenses controversiæ.

At graviores, majorisque momenti controversiæ inter Venetos ac Joannem Aquilejensem Patriarcham extitere, quem licet summa benevolentia & gratia Senatus complexus filii loco habuisset, atque in utraque fortuna haud vulgaria in illum beneficia contulisset; tamen, exacta jam ac prope in interitum vergente ætate, vel ambitione vel obfirmata animi sententia, quod semel cœptis absistere indecorum sibi arbitraretur, gravissimarum dissensionum inter Pontificem ac Rempublicam auctor, mutuæque inter Apostolicam Sedem ac Venetos turbandæ benevolentiæ minister fuit; quæ Gregorii animum adeo implicavere, ut ejus interitu tantum tolli potuerint. At quod præter cetera mirum videatur, illud extitit, tot contentiones, ac per multos annos aucta implexaque dissidia, ex ignobili parvoque Tageti feudo, in agro Sancti Viti sito, exorta esse, quod vetusto jure Altani Comites obtinebant, atque ex pactionibus M.CCCC.XXXXV. inter Aquilejensem Antistitem ac Venetos factis, procul dubio ad Senatum spectabat. Nihilominus id sibi adjungere Grimanus nitebatur; cumque aperte, re discussa, constaret, nil in eo juris sibi esse, Romam profectus, ad Gregorium adiit; controversiæ causas exposuit; Venetos, qui hucusque Aquilejensium Antistitum jurisdictionem tutati fuissent, nunc mutata sententia, a majorum exemplis deflectere, jura, quæ semper obtinue-

Joannes Grimanus Patriarcha Aquilejensis negotiū ad Pontificem defert.

nue-

1580

Joannes Corrarius ad Pontif. orator.

nuerant, eripere. Hoc audito, ſibi ſcriptum exhiberi, mox Cardinalium, qui Epiſcopis præſunt, concilio deferendum, Pontifex petit. Ille, veluti præſagiens, cum ſibi, ut ſcriptis res agatur, non videri, dixiſſet, moram injicit. Pontifex ea de re cum Joanne Corrario oratore colloquutus, Rempublicam, ut ſatis Grimano Antiſtiti faciat, hortatur: ni velit, atque in ſententia permaneat, judicio certet; ut ſint qui inter diſſentientes ſententiam ferant, æquum eſſe. Corrarii acceptis literis, reſponſum eſt, nunquam ſibi in animum Senatum induxiſſe, ut Aquilejenſis eccleſiæ jura læderet, atque eo minus Grimano Antiſtite, in quem ſemper uti filium haud vulgaria amoris ſigna cumulaverat: novum id, quod peteret, pactiſque adverſum, quibus feuda, eorumque collationem in univerſo Forojulio ad Venetos ſpectare cavebatur. Pontifex, ut aliqua ratio concordiæ inter Antiſtitem ac Rempublicam inveniretur, ſuadebat: Patres, non abſque gravi jactura id fieri poſſe, tum ob rem de qua agebatur, tum ob ea quæ inde penderent, arbitrabantur. Itaque negotium majoribus quotidie difficultatibus involvi. Gregorius Aloyſium Juſtinianum, Patriarcham deſignatum, Romam vocare, denuo a Grimano ſcripta petere, accepta uni ex Cardinalium concilio viſenda tradere; a Corrario jura Venetorum poſtulare. Ille, Patres nolle judicio contendere, inquit. Tum Pontifex, ut in ea cauſa judex ſit, neceſſe eſſe, affirmat.

Aloyſius Juſtinianus Aquilejenſis Patriarca deſignatus.

Joannes Grimanus Patriarcha Aquilejam a Carolo Auſtriaco petis.

Eodem tempore, vel ut intrepide ſe eccleſiæ ſuæ privilegia defendere videretur, vel ut gratiam Reipublicæ iniret, a Carolo Auſtriæ Archiduce Aquilejam civitatem, ſibi ex Tridentina ſententia debitam, Grimanus flagitat. Negat ille, neque a poſſeſſione, quam per multos annos obtinuerat, ſe depelli paſſurum. Multa in eam rem affert, quæ a Grimano prævalidis rationibus impugantur, quem cum ſe nimium fortaſſe in altum evectum pœniteret, perhumaniter a Senatu invitatum, Venetias quoque reverſurum fuiſſe perhibetur, niſi integrum ſibi receptum non eſſe cognoviſſet, cum Pontifex, negotio ſuſcepto, jam dignitatem ſuam quodammodo oppignoraſſe arbitraretur; inde ex parvis initiis ingentis incendii incrementa oborta. Hunc annum ægritudo, quæ æſtate univerſam fere Europam pervagata eſt, inſignem reddidit: non ſexus, non

Morbus, arietis dictus, Italiam univerſam percurris.

ætas

ætas immunis fuit. Febre, fluxionibus, capitis doloribus mortales corripiebantur, hirci plerique morbum, quod id animal haud absimili morbi genere vexetur, nuncupabant; molestum tamen potius, quam periculosum fuit, ægris intra paucos dies pristinam valetudinem recuperantibus: ejus originem morbi medici humidæ atque pluviosæ veris constitutioni tribuere.

1580

M. D. LXXXI.

1581

Moschorum legatio ad Venetos, & officium.

ANni insequentis initio Joannis Basilii, Magni Moschorum Ducis, legatus Venetias accessit, qui Patrum Collegium ingressus, aliquantisper in suggestu subsistens, *Quo Princeps titulo nuncupari consueverit, ignorare se*, inquit; *vel ex eo excusatione dignum videri, quod jam septuaginta fluxissent anni, ex quo a Basilio, qui tunc imperitabat, Demetrius Erasmius orator ad Rempublicam missus fuerit. Mirum non esse, si multa in suis regionibus ignorentur, cum externa idiomata addiscere, ne inde peregrina assuetudine, nova consilia, proditionesque ineant, lege apud eos vetitum sit: notum ac percelebre in iis provinciis Venetæ civitatis nomen esse; quam* MAGNAS VENETIAS *vocabant; Reipublicæ vero formam, instituta, leges, libertatem non teneri*. Inde cum Princeps eum sibi assidere jussisset, adjecit: *Duabus potissimum de causis se a Duce missum; altera, ut Moschorum regiones ac provincias Venetis negotiatoribus aperiret; altera, ut Cæsarem, Pontificem, aliosque christianos Principes in Turcas communes hostes incitaret. Quod ad navigationem attineret, Veneta navigia ultro citroque commeantia per Livoniæ fines ad Colmogradum oppidum excipi jussurum: inde ad Hircanum mare* (uti ajebat) *tandem ad Moscham, sui imperii sedem, quæ leucis ducentis* (*quinque passuum millia leuca conficit*) *perveniri: ex ea in penitiora Moschoviæ penetrari posse*. Ejus rei nonnihil ex literis Baduarii, apud Cæsarem oratoris, cognitum fuerat. Nam cum Moschi legatus Pragam venisset, patefacere eam navigationem Venetis Joannem Basilium velle mussitaverat, quam Britannis optantibus, atque ob id haud exiguam pecuniæ vim erogaturos jactantibus pernegaverat. Verumtamen a legati interprete (suo enim idiomate legatus utebatur) non satis propositi itineris ratio perdisci potuit, cum constaret,

1581 Hircanum mare lacus instar terra undique præcinctum aditum navibus præbere non posse. Quod vero ad alterum caput spectabat, Moschorum Ducem infenso in Turcas animo esse, inquit, quod Stephano Battoreo ad Sarmatiæ regnum adspiranti favissent, ut ab eo tributum acciperent: Moschum, nuper Ploco arce Sarmatis adempta, arma sumere in Amurathem statuisse: quænam christianorum Principum mens ac voluntas sit, exploratum misisse, legationes ad Cæsarem ac Pontificem destinasse; si opportunitate uti velint, Cæsari centum peditum millia præbiturum, Scythas sibi juncturum; ducentum bellatorum millibus Persico bello distentum Amurathem adoriturum. Ea ex tam longinquis regionibus legatio (uti decebat) perhonorifice excepta est; qua functus orator, ut, quæ in mandatis a Joanne Basilio habuerat, Pontifici exponeret, statim Romam se contulit.

Interea controversias inter Aquilejensem Antistitem, ac Venetos in dies magis exardescere nuntiabatur: nullum Reipublicæ rationibus, quæ a Leonardo Donato oratore exponebantur, locum Gregorium dare: scriptis ut Venetorum jura exhiberentur, petere; atque (ut est hominum ingenium ex uno in *aliud* pronum) judicium ad se trahere. Ea cum non minus sibi, quam reliquis Principibus adversa, Senatus esse intelligeret; nihil enim magis a ratione, & æquitate alienum, quam, ut ille, cujus res ageretur, patroni & judicis partes susciperet, arbitrabatur; Cæsari, Galliæ, & Hispaniæ Regibus, aliisque Principibus rem omnem ordine exponi jubet: quam firmis rationibus Respublica nitatur, quam id Pontificis consilium exemplo cunctis Regibus tempore procedente obesse possit, ex his dissidiis gravia christianæ reipublicæ atque Italiæ in primis damna imminere. Verum Gregorius e Veneta legatione Alexandro Bolognetto, quod mora negotium de sacris invisendis locis extraxisset, Romam evocato, Laurentium Campegium Bononiensem suffecerat. Is quam primum literas Pontificis exhibuit, quibus literis Patres, religionis & pietatis majorum exemplis propositis, hortabatur: *Feudum Aquilejensi Antistiti ademptum restituerent: id porro sibi ab eorum prudentia, pietate, religione polliceri: ni facerent, ingenti molestia auctoritatem sibi a Deo delatam, quamvis invitum & coactum, adhibiturum.* His literis Senatus consulto re-

Laurentius Campegius, Legatus Pontificius, literas ad Senatum defert. Senatus responsum.

spon-

1581

ſponſum: *Quæ totius Reipublicæ Venetæ mens ſit, ſatis Gregorio conſtare: ſuis contentam, nunquam aliena aut arripere aut cupere aſſuetam; id multis iiſque inſignibus argumentis omni tempore teſtatam; hoc præſertim, in cauſa Aquilejenſi, cum nullum officii genus in Patriarcham prætermiſerit; tantumque abeſſe, ut feuda, quod modo in dubium vocaret, ipſe exutus fuerit, ut illud ſemper in Reipublicæ auctoritate ac poteſtate extiterit*. Atqui cum his de rebus Reges certiores a Senatu factos Pontifex cognoviſſet, idem per ſuos legatos efficiendum curavit. Ac ſane, qui illius factum probaret, nemo extitit. Joanni Mauro legato rem exponenti, *perperam Gregorium facere*, Henricus inquit, *qui Reipublicæ Venetæ, quæ inter præcipuos chriſtianos Principes cenſeretur, negotium faceſſat, cauſamque minime eccleſiaſticam ad ſe trahere velit*. Eadem ſe mente eſſe Hiſpaniarum Rex oſtendit, cum Granvelanus Cardinalis, quocum Joannes Franciſcus Maurocenus orator egerat, *Philippum eximia prudentia*, diceret, *ex ſpecula veluti proſpicientem, atque pro Italiæ quiete excubantem, de hiſce diſſidiis certiorem factum, ſtatim Abbati Briſſengæ Romam perſcribendum juſſiſſe; omni ſtudio negotium ex ſententia Senatus confici niteretur*. Carolus quoque Sabaudiæ Dux per ſuum oratorem Gregorium hortabatur; rogabat, *ne levi ex cauſa turbas ciere in Italia vellet*. Neque vero ſecus Cæſaris præconſultores ſentiebant. Gregorius, ad quem earum rerum notitia pervenerat, quæque Principum ſententia eſſet, cognoverat, vehementer commotus, quacumque ratione conſilium ſuum tueri adnitebatur.

Joannes Superantius extra ordinem ad Pontificem orator.

Interea extra ordinem oratorem Romam mittere Senatus ſtatuit; præclaro publici in Pontificem obſequii teſte delinitum iri, veritateque cognita, Reipublicæque rationibus perſpectis, e ſententia deceſſurum ſperans. Munus Joanni Superantio Equiti eſt delatum. Henricus eodem tempore per Foxium legatum negotium urgebat; Pontifici ſuadebat: *Ne his temporibus Rempublicam de Apoſtolica Sede optime meritam affligeret; Regis in Venetos benevolentiam, Venetorum in illum promerita* memorabat; *quamdam genii* (ut ille ajebat) *ſimilitudinem inter Gallos ac Venetos eſſe, quod iiſdem temporibus amborum imperia or-*

De Aquilejenſibus controverſiis Gallorum & Hiſpaniarum Regum officia.

 ta,

1581 *ta, quod arma sæpius consociata, quod communibus auspiciis acquisitum orientis Imperium, a Græcis ad Latinos translatum: propriis quin etiam causis Henricum Reipublicæ devinctum esse, quod difficillimis temporibus consilio ac pecunia adjutus, quod sibi post Caroli fratris obitum e Sarmatia in Galliam revertenti, Venetiis non modo, verum etiam in omnibus Venetis ditionibus regii bonores exhibiti: mirum proinde non esse, si, quæ Reipublicæ interessent, ad se spectare Henricus arbitraretur, summaque animi molestia a Pontifice Venetos turbari, intelligeret, ejusque rei judicium sibi vendicare vellet, quod cuncti Principes, quorum rationes a Venetis sejungi non poterant, ægre essent laturi.* Foxio Gregorius, summa se Venetos benevolentia prosequi, affirmat, cum iis, uti decebat, leniter acturum spondet. Eodem tempore Philippus in hanc sententiam ad Pontificem literas dedit: *Ingenti cum animi dolore de controversiis inter illum ac Venetos exortis certiorem factum, vereri, ne aliquid inde detrimenti Italiæ accedat: nunquam enim Senatum passurum, ut de suis juribus perpetua possessione firmatis quidquam adimatur: dissidia hæc in publicam perniciem demum redundatura, laudisque sibi illius fructum decerptura, in quam pro servanda augendaque catholica religione incumbere profiteretur: rogare, ut imminentibus hisce malis obviam eat, suaque prudentia in fatis Reipublicæ faciendo utatur.* Eas literas cum Brissengius Pontifici detulisset, vel quod magis Hispanis confideret, vel quod Henricum, quem egregio in Rempublicam animo noverat, lædere veritus fuisset, secus ac Foxio fecerat, respondit: *Nihil in eo, de quo agatur, juris esse Reipublicæ; de ecclesiastico negotio tractari; callide nimium Venetos egisse, uti eis collibuerat re Principibus exposita: Philippum, veritate inspecta, secus existimaturum, opportune vero se literis responsurum.*

Joannis Superantii ad Pontificem oratio.

Superantius Romam profectus, una cum Donato Pontificem adit, quam ob rem orator a Senatu missus sit, exponit; de rationibus causæ Aquilejensis exacte differit; demum Gregorium rogat, egregio isto atque insigni Reipublicæ in Sanctam illam Sedem observantiæ argumento contentus, ne ulterius tendere velit. *Divina providentia factum esse*, adjicit, *ut Forijulii provincia Venetis, acerrimis catholicæ religionis defensoribus, accesserit, quam im-*

1581

immensa auri vi, ac sanguine comparatam, non minus sua, quam christianæ reipublicæ causa defenderent: inde ad Italiam aditum esse; inde barbaros, inde hæresum labe infectas gentes sibi iter ad arma in istius provinciæ viscera inferenda nonnunquam struxisse. Quem unquam Pontificum fuisse, qui Venetæ Reipublicæ viribus & copiis non arceri hostes, iterque molientibus non intercludi posse sibi persuaserit? ac proinde ne quando religio nutaret, patriciæ nobilitatis viro Aquilejensem Ecclesiam non crediderit, quam Patres sartam tectamque & imperii jure, & pactionum legibus tuerentur? Nunc vero cur post tot elapsos annos bello parta, pace firmata, usu recepta immutari ac perverti? His certe vehementer Venetos angi; sed alia ex parte magna spe duci, fore ut tandem de veritate edoctus Gregorius acquiescat. Hac sane Superantii oratione haud parum commoveri videbatur, ut non modo permotum, sed ratione ipsa, cujus ingens apud mortales vis est, dejectum, ac prope victum diceres; tametsi hæsitantis animi sensa premere annixus, Reipublicæ jura sibi scripto exhiberi peteret. Cui Superantius, quidquid, salvis Reipublicæ rationibus, facere potuerat, id ultro Senatum præstitisse; quod modo flagitet, nisi magna earum jactura permittere non posse, quod in eum, uti judicem, consentire nequiret.

Gregorii Pontificis de re Aquilejensi in Cardinalium collegio sermo.

Cum Gregorius nec rationibus nec precibus flecteretur, in Purpuratorum collegio de Aquilejensi causa disserit: *Nihil a Republica impetrasse; judicium Venetos abnuere; scripto exhibere jura pernegasse; a Superantio legato nihil allatum: quocirca Cardinales hortari, ut de Sedis Apostolicæ dignitate cogitarent.* Cum legatis rursus agit, denuo scripta ea conditione, ut extra judicium sibi permittantur, efflagitat. Id cum pernegaretur, acrius in Patrum collegio contendit, *muneris sui, uti Catholicæ Ecclesiæ Principis, esse, cunctarum ecclesiarum rationes integras servare, Aquilejensisque in primis Antistitis, qui impar certamini cum Republica sit: nihil prætermisisse, nihil obtinuisse; supremos Principes, ac Reges ad Apostolicæ Sedis judicium confugisse: cur id Veneti abnuant?* Ex his in dies magis arduum negotium evadere, cuncta sigillatim Purpuratorum Collegio exponi; in quo licet nonnulli asperrimam cum Venetis agendi Gregorii rationem improbarent, plerique

1581 tamen, vel privatis studiis, vel assentandi cupidine, ejus mentem efferre, dicta extollere, voces plausibus excipere. Inde cum omnium oculos in se ipsum conjectos, reique exitum præstolantes sibi cernere videretur, aura Collegii sublatus, palam profitebatur, suæ atque Sedis Apostolicæ dignitatis tuendæ causa, nihil superesse, nisi ut ulterius progrediendo, tandem spiritalia spicula arriperet.

Hoc acerbo Gregorii in Venetos animo permoti ex Patribus nonnulli, quibus religio, atque Italiæ quies cordi erant, inter quos præcipui Estensis ac Mediceus, Veneti quoque, Delphinus nempe & Albanus, aliique, Senatui suadent, ut veteri illa prudentia, qua gravissimis rebus pertractandis assueverat, senis impetum sisteret, pervicaciam (si qua ratione posset) mitigare ac lenire conaretur: eam unicam præsentibus dissidiis componendis viam esse: Gregorii animo lenito ac pacato, minime ambigendum, quin Reipublicæ desiderio satisfaceret. Eæ tantum apud Patres amplissimorum virorum suasiones potuere, ut pacis studio aliquantulum remittentes, legatis juberent, ut extra judicium (quod absque publicorum jurium detrimento fieret) Gregorio scripta legenda permitterent; magna inde spe nixi, ut ea tandem ratione controversiis finis imponeretur. Summam ex eo decreto Pontifex lætitiam capere visus, Senatus prudentiam commendat, verba addit, quibus se repetitis Patrum postulatis satisfacturum innuit. Verum ita natura comparatum est, ut cum penitus hominum animos avidius hausta atque arrepta opinio pervaserit, vix ulla ratione avelli, aut dimoveri queat. Illapsa Gregorio sententia, inconcussis innixa radicibus, concuti nullo pacto neque flecti potuit. Hæc Romæ & Venetiis acriter disceptabantur.

Philippus Rex universæ Lusitaniæ regno potitur.

Dum in Italia sententiis, verbisque dimicatur, Philippus Hispaniarum Rex, cunctis ei post prælium ad Alcantaram amnem commissum vota fluentibus, duorum mensium spatio antiquo ac pernobili Lusitaniæ regno, Africæque arcibus ei adnexis est potitus. Nam licet Antonius Portum urbem tueri, atque frontem obvertere visus esset; attamen vel populorum fractis animis, vel tumultuariis inconditæque plebis collectis copiis, vel inopinatis rerum eventis, quæ sæpius mortalibus prudentiam & consilium

adi-

adimere solent, perculsus, Averam cum paucis e suis sese recipere, ingruentique fortunæ cedere compulsus fuit; ac ne in hostium manus vivus perveniret, nautico amictu indutus parvum navigium conscendit, quo tempestate jactato, atque in litus impacto, per multos menses ignoto habitu varias Lusitaniæ regiones peragravit, nequicquam, magnis propositis premiis, contendente Hispano, ut vel vivus vel mortuus in ejus manus perveniret. Nam rursus mari sese committens, regno, non spe exutus, in Galliam trajecit: christianorum non modo Principum opem implorare, sed ad infidelium quoque auxilia confugere cœpit. Philippus interea Ulisiponem ingressus, non absque populorum mœrore, qui natura Castellanis infestissimi sunt, Lusitaniæ Rex est consalutatus. Zannius & Lippomanus, Veneti oratores, sub id tempus Ulisiponem accessere: pernobiles iis Regis jussu ad portum ædes, ex quibus pulcherrimus in mare despectus erat, attributæ; triremes aliquot, cymbæ, rhedæ quoque regiæ assignatæ, cunctis aulæ proceribus ad eos invisendos consalutandosque confluentibus; ex quo non minus ad Venetos dignitatis, quam ad Regem beneficii accedebat; cum insueto incolis egregio legationis illius spectaculo satis constare arbitraretur, Venetam Rempublicam, antiquitate, legibus, viribus inter præcipuos christianæ reipublicæ Principes adnumerandam, ea significatione jura, quibus arma induerat, regnumque adeptus fuerat, probasse; idque eo gratius Regi acciderat, quod omnium christianorum Principum primi ad eum Veneti legatos misissent. Zannius ac Lippomanus pernobili ac frequenti comitatu ad Philippum deducti, impositæ sibi legationis munus obivere, nobilissimi atque amplissimi regni Lusitaniæ accessionem gratulati.

Antonius Lusitanus regno exutus in Galliam se recipit.

Gaudium ex Lusitana victoria Annæ Austriacæ conjugis, ex qua Philippum filium susceperat, obitus nonnihil interpellavit. Per literas, perque oratorem eam jacturam Philippo Senatus condoluit. Inde Mariæ sororis, defuncti Maximiliani Cæsaris conjugis, Rodulphique matris, quam Lusitaniæ regendæ præfecturum ferebatur, in Hispaniam adventum urgere cœpit; quæ cum iter a Germania per Reipublicæ ditiones habere se cupere per Baduarium oratorem significasset; Senatus, ut regiam feminam, tot subnixam titulis (Caroli enim Quinti

Anna Austriaca Hispaniæ reginæ obitus. Maria Austriaca, Rodulphi Cæsaris matris per Venetas ditiones transitus. Veneti oratores ad Mariam Austriacã.

1581 ti Imperatoris filia, Maximiliani Cæſaris conjux, Rodulphi mater, Philippi Hiſpaniarum Regis ſoror erat) ſplendide exciperet, quatuor oratores ad eam in Carnorum finibus excipiendam deſignavit: fuere ii Jacobus Fuſcarenus, Joannes Michaelius Marcii Procuratores, Joannes Superantius, Antonius Theupolus, omnes equeſtris ordinis. Sumptus ex publico in ſingulos dies mille aureorum numero exhibiti. Ad Reipublicæ fines egregio comitatu ſtipati oratores excepere, perque Venetas ditiones deduxere. Patavium ingredienti ab immenſo fere mortalium numero omni prope nobilitate, quam curioſitas ad eam viſendam attraxerat, Venetiis effuſa, obviam itum. Imperatrix Claudium Triultium, ut, ſuo nomine Patribus ſalutatis, ingentes gratias ageret, egregiumque ipſius in Rempublicam animum ſignificaret, Venetias miſit.

Claudius Triultius ab Imperatrice ad Senatum miſſus.

Eodem anno adhuc bellum Amurathis cum Rege Perſarum vigebat; Sinane Muſtaphæ, ut diximus, ſuffecto, perdifficili ac periculoſo itinere, moleſtiis, quas ſecum in regiones longinquas expeditiones trahunt, attritæ Turcarum vires. His incommodis Amurathes adactus, quemadmodum in triennium inducias cum Hiſpanis pepigerat, ita in Venetos haud vulgaria honoris atque exiſtimationis ſigna in dies edebat, dapifero (quem *Ceſnegirum* Turcæ eorum lingua vocant) Venetias miſſo, ut ad feſta, quæ in Mehemetis filii circumciſione Byzantii concelebranda erant, Rempublicam invitaret. Ei victus e publico ſuppeditatus, ædes tributæ, aurei mille & quingenti dono dati. Jacobus Superantius Procurator ad Amurathem denuo legatus eſt creatus. Anni exitu ad munitionem, quæ Corcyræ immani ſumptu extruebatur, viſendam ac ſtabiliendam Jacobus Fuſcarenus, Marcus Antonius Barbarus, procuratorii ambo equeſtriſque ordinis, legati a Senatu miſſi, qui cum inſulæ prætore ac legato, claſſiſque ſummo præfecto pro majori parte cuncta ad opus perficiendum neceſſaria decernerent & curarent. Qui Corcyram delati, impoſitum onus, ſingulis adamuſſim expenſis, muniendæque inſulæ ratione præſcripta, complevere.

Jacobus Superãtius ad Mehemetis circumciſionem orator Byzantiũ eligitur.

Jacobus Fuſcarenus & M. Antonius Barbarus Corcyram mittuntur.

In-

M. D. LXXXII.

1582

Joannes Superantius a Romana legatione revocatus.

INterea cum adhuc inter eosdem anfractus Aquilejense negotium versaretur, oratorem diutius Romæ morari e dignitate Reipublicæ minime esse Patres rati, a legatione Superantium avocant; qui in patriam reversus statim de iis, quæ cum Pontifice egerat, ad Senatum retulit: atque, ut, aliqua concordiæ ratione inita, hisce controversiis finis imponatur, Gregorium cupere affirmavit. Itaque si quid proponere velit, libenter audituros per Donatum oratorem Patres Pontifici significant. Eo abnuente, varia ab Estensi, Mediceo, ac Farnesio Cardinalibus afferuntur. Tandem Patres, si feudum Pontifici donetur, confici rem posse, certiores facti, Senatusconsulto statuunt, sibi placere, feudum, de quo disceptaretur, absque jurium Reipublicæ præjudicio, quippe quæ omnia Forijulii provinciæ feuda jure sibi vendicaret, Pontifici dono dari. At his Gregorius nequaquam adsentiri, nimis arctum decretum dicere, libere sibi cum omnibus Reipublicæ juribus tribui petere. Id & novum Patribus, & publicis rationibus adversum cum videretur, Pontifex legibus ecclesiasticis agere velle se, inquit. Iræ impotens, cohibere se nequit, minas inserit, legatumque allocutus, complura addit, quibus perfacile infensus illius in Rempublicam animus pernoscebatur. Donatus, qui prudentiæ, ac rerum usui eximiam gravitatem, & eloquentiam adjunxerat, *quam hujusmodi consilia communi bono officiant, quam immerito in eam Rempublicam effundatur, cujus majores pro Apostolica Sede, proque pontificia dignitate sanguinem ac vitam effuderint*, ostendit. *Eadem mente, qui rerum potirentur nunc esse, in iis, quæ ad catholicam religionem, Divinumque cultum spectant: nemini in Summorum Pontificum obsequium concessuros: dum de humanis rebus agatur, uti Principes supremos decet, nulli actionum suarum rationem reddituros; utpote qui potestatem a Deo acceperint, nullumque, præter illum, judicem aut censorem agnoscant: Dei munere se Principes nuncupari; regimen illi, potentiam, libertatem, quam per tot sæculorum mutationes incorruptam illibatamque servassent, acceptam referre; idque*

Leonardus Donatus infensum Pontificis animum lenire nititur.

pro

1582 *pro comperto habere se*, inquit *Senatum*, *in quo hausti a majoribus generosi illi spiritus vigerent*, *insueta hæc consilia*, *& conatus non laturum* : *vetus Reipublicæ decus dignitatemque quacumque ratione defensurum*. Ea liberrime (uti Senatorem Venetum decebat) a legato prolata, multorum arrogantiam, ac petulantiam coercuere : varia in Cardinalium collegio jactata, dicta, enuntiata; nec deerant inter Purpuratos, qui Gregorium vehementer carperent, quod hisce temporibus Rempublicam antiquitate, religione, ac viribus præsertim maritimis præpotentem impeteret. Attamen ita cum Venetis Pontifex agebat, ac si sub aleam universus terrarum orbis casurus videretur; gravissimarum interea rerum momenta inani altercatione prætermittebantur.

Sancti Stephani militaris religio a Frãcisco Hetruriæ Duce instituta.

Gajana navis a Florentinis capta.

Eodem tempore turbatæ navigationis, & Uscochorum damna resurgebant; quorum non minus molestia, quam satietas civitatem ceperat, ut, quæ in pacis otio per hos annos accidere, perlegentibus tædium quoque sint allatura. Franciscus, Magnus Hetruriæ Dux, nuper institutæ religionis, quam divo Stephano nuncupaverat, auctor & princeps, eo cogitationes omnes contulerat, ut maritimis excursionibus, irreconciliabiles cum Turcis, infidelibusque inimicitias exercendo, prædas congereret, subjectos ditaret, captivos ad transtra ablegaret, aliaque inde emolumenta perciperet. Itaque anni hujus initio Gajanam navim e Cytheræ insulæ portu solventem Florentini ceperant. Eventum Patres, ob subjectorum damna, negotiatorum impedimenta, Byzantinas querelas ægre admodum tulerant; neque, quod ad eam injuriam propulsandam spectaret, omissuri quidquam videbantur. Ex quo Franciscus permotus, ut factum quacumque ratione tueretur, Abbiosum Abbatem, acri hominem ac solerti ingenio, Venetias misit. Is, ad Patrum conciliandos animos, quæ in Aquilejensi negotio Franciscus ipse, ac Ferdinandus Cardinalis frater Romæ pro Republica egerant, commemoratis, ad Gajani navigii negotium progressus, *Nulla*, inquit, *ab Hetruscis triremibus damna Venetorum navigiis illata*, *non ablata*, *non perquisita Turcarum*, *Hebræorumve mercimonia*; *quid*, *iis duobus demptis*, *superesse*, *de quo Senatus conqueratur*? *Gajanam navem Venetorum non esse*; *ea mente Patres existere*, *Fran-*

Abbiosus Abbas ab Hetruriæ Duce Venetias missus.

ci-

ciscum non arbitrari, ut divi Stephani religionis fundamenta, Equitum leges, solemne, quo obstricti fuerant, nulla in re a Hierosolymitana religione dissidens, votum evertere velint. Iis, quæ ab Abbioso adducebantur, respondebatur: *Navem Reipublicæ subjectorum esse; eamque Venetos sartam tectamque tueri, fide interposita, se devinxisse, detrimentum acceptum in negotiatores Venetos redundare; intolerandum esse, ut quæ intra ditionis Venetæ portus navigia sese receperant, ea ab exploratoribus amici Principis in insidias præcipitari, armis peti, immanissime diripi. Quid aliud id esse, quam Turcarum arma in Venetos, universamque christianam rempublicam provocare?* Ea res cum summi momenti haberetur, exindeque si Patres conniverent, majora in dies incommoda suboriri possent; Aloysium Bonritium a secretis ad Franciscum mittunt: petunt, Gajanam nuper captam reddi jubeat; ne in Veneta navigia inquiri, neu suis triremibus accessum ad Reipublicæ insulas permittat. Franciscus honorificis in Rempublicam verbis usus, quod ad negotium spectat, *Navigium mercatoris cujusdam, qui Peram incoleret, non Venetorum juris esse*, affirmat: *a maritimis vero excursionibus, vel emissi voti nexu, vel ob illatas a Turcis injurias, abstinere non posse: oratorem ab se ad Amurathem, qui de commercio cum Turcis ineundo ageret, missum; ab excursionionibus abstineret, petenti, cum non adsentiretur, turpiter ejectum*. Ad ea Bonritius sæpius dicta inculcabat: *Parvi lucri cupiditate potentissimum, longoque terrarum marisque tractu Venetis finitimum Regem in Rempublicam amicam provocari. An non hæc juri gentium adversari? navigia abripi, diripi, insulas infestas reddi, negotia intercipi, nil tutum intactum relinqui? hæccine a Francisco tot vinculis Venetis conjuncto expectentur? an potius, ne in posterum aliquid ejusmodi accidat, ipsum operam daturum sibi polliceantur?* Franciscus tandem iis, quæ de Gajana navi enunciaverat, insistens, *ut rem* (inquit) *Venetis gratam faciat, suis, quantum possent, ab insulis navigiisque Venetorum abstineant, edicturum*. Hæc Florentiæ agebantur.

1582

Aloysius Bonritius Senatus jussu in Hetruriam proficiscitur.

Hisce navigationis incommodis Uscochorum crebræ in Adriaticum irruptiones accedebant, subjectis admodum graves, quod in eos Dalmatis finitimi Turcæ incitarentur, qui & assiduis que-

Uscochorum direptiones.

1582 querelis Amurathem fatigabant, oppidiſque ac urbibus Illyrici imminebant. Ex iis quadringenti veterem Jaderam nuper diripuerant, in Siccenſemque agrum irruperant; neque ulla ad eos penitus exterminandos ſatis opportuna ratio inveniebatur, licet acri obſidione premerentur, & ubique a præfectis Reipublicæ pro hoſtibus haberentur. A Cæſare quoque, ut a Senia conſceleratam gentem amovens, tantorum malorum cauſas excinderet, Senatus aſſidue flagitabat. At ille, quemadmodum in ſontes animadverſurum pollicebatur, ita Uſcochorum e Senia amotioni multa officere, longioris moræ rem eſſe, ajebat. Imperata quoque de facinoroſis plectendis, licet ſevera admodum, Seniæ præfecto moras variaque impedimenta nectente, vel negligebantur, vel trahebantur; cum mari in Turcas invehi, modo Chriſtianis Venetorumque ſubjectis damna non inferrentur, licere clamitarent. At jam aſſuetudine ea mala, vel potius moleſtiæ, quibus Venetorum tranquillitas interturbabatur, callum fere obduxerant.

Franciſcus Alenconius Antverpiæ exceptus Dux Brabantiæ declaratur. Drachus ab Alenconio Venetias mittitur.

Inter hæc agenda, Franciſcus Alenconius ad ea, quæ antea conſilia omiſerat, reverſus, ad Belgium denuo animum adjecit, literis a Gulielmo Arauſionenſi Principe ſolicitatus, quibus ad Ordinum patrocinium ſuſcipiendum hortabatur; quo & militaris gloriæ famam per omnem Europam ſui nominis diffunderet, & novas opes imperiumque compararet: quantum, occupato Luſitaniæ regno, virium ac roboris Hiſpaniarum Regi acceſſiſſet, notum eſſe: in ſummo timore & conſternatione Belgarum animos verſari; ad anceps bellum terreſtre maritimumque ſuſtinendum impares eſſe. Ingenti itaque ſpe Alenconius ſublatus, magna Gallorum ac Britannorum manu Londino digreſſus, ubi per aliquot dies cum Heliſabetta Regina de Belgii ſtatu egerat, Fleſſingam, Battavorum urbem, pervenit. Ibi ab Arauſionenſi Principe exceptus, Antverpiam deductus, Dux Brabantinorum declaratur. Suſcepti hujus conſilii Alenconius per Drachum, præſtantem virum, perque literas Senatum certiorem facit: omnem benevolentiam ac ſtudium in Reipublicæ amicitia ſervanda & colenda pollicetur; quæcumque ab ſe proficiſci poſſint, ultro defert. Id unum petere ſe, inquit, ut ex Venetis ditionibus equos in Belgium ad belli uſus tranſmittere ſibi liceat. Pari officio gratia-

tiarumque actione refertis literis responsum. Quod ad equos spectet, minime ferax eo jumentorum genere solum esse; iis plerumque Rempublicam egere; rogare, ut egregio in illum cunctorum animo contentus sit. Eodem, quo Alenconius hæc moliebatur, tempore, fœdere sibi tredecim Helvetiorum pagos Henricus devinxerat; idque per Ferrerium oratorem Patribus significaverat. Initam recentem cum præpotenti gente societatem; si, se dedisset occasio, usui quoque Reipublicæ futuram. Ac sane post adjunctum Philippo Lusitaniæ regnum, suspicionum occultarumque dissensionum semina inter duos Reges suboriebantur. Licet enim Henricus ex priori fratris in Belgium profectione summam molestiam percepisse visus esset, modo, quamvis premere connixus, dissimulatione tamen penitus uti nequibat, compluribus militibus e Gallia in Belgium accurrentibus; cum præsertim eodem tempore Catharina mater palam Antonio Lusitania ejecto faveret, maritimasque vires ad Azores insulas, in quas post Lusitaniam devictam belli impetum Hispani effuderant, polliceretur. Exinde cum intestina bella imminere christianæ reipublicæ Veneti præviderent, ne ab instituto pacis tuendæ studio discederent, quamvis Aquilejenses controversiæ vigerent, tamen cum Pontifice agebant, ut exorientibus malis occurreret, neque adolescere ingentem calamitatem in communem perniciem erupturam pateretur.

Henrici Galliæ Regis cũ Helvetiis fœdus.

Gallorum & Hispanorum mutuæ suspiciones.

Verum Gregorius, ut plerique Pontifices, vel præcipuo quodam tanti fastigii munere, vel insita memoriæ in posteros proferendæ cupiditate, omnes cogitationes ad res turcicas tantum contulerat; Sarmatasque ac Moschos dissidentes componere in primis adortus, Antonium Possevinum, e Jesu Societate hominem, in eas regiones miserat, ut Stephanum Battoreum, Sarmatiæ Regem, ac Joannem Basilium, Magnum Moschorum Ducem, inter quos acriter decertabatur, conciliaret. Is post multa utrimque agitata, permollitis animis, pacem sanciverat; qua ex re ingentem voluptatem Gregorius ceperat, inde sibi ad ea, quæ in Ottomanos meditabatur, gradum structurum ratus. Pactam cum Battoreo pacem Joannes Basilius per Jacobum Malvaninum Senatui nuntiavit, literasque in hanc ferme sententiam dedit. *Bello inter eum ac Sar-*

Antonius Possevinus ad Sarmatas & Moschos a Põtifice missus.

Jacobus Malvaninus, Moschoviæ Ducis orator, literas ad Venetos defert

1582 *Sarmatas vigente, Pontifici visum fuisse in eas regiones Antonium Possevinum mittere, qui dissidentes componere niteretur; eam in rem cum omni studio incubuisset, tandem optatissimum pacis fructum retulisse, quod Senatui significandum duceret: liberum se in suis ditionibus commercii jus Venetis exbibere; ad oratorem sibi mittendum; qui ea de re, aliisque gravissimis negotiis ageret, invitare.* Literis pretiosissimarum pellium, quæ *Gibellini* vocantur, dona addidit. Stephanus quoque Battoreus per Hieronymum Lippomanum, Reipublicæ apud Cæsarem legatum, suam amicitiam, opes, viresque Reipublicæ detulit: cupere necessitudinis pignus, ab Senatu ad se ordinarium oratorem mitti; ipsum quoque idem erga Rempublicam facturum: quam publica benevolentiæ ac conjunctionis significatio existimationi utrisque, atque usui ob mutua commercia esse possit, satis constare: ex ea magnum utrorumque rebus præsidium in omni fortuna accessurum. Hisce rationibus, ac Battorei repetitis postulatis permoti Patres, Senatu consulto legationem in Sarmatiam decernunt: Joanni Delphino, Josephi filio, id munus impositum.

Stephanus Battoreus, Sarmatiæ Rex, a Senatu ordinarii oratoris missionē petit.

Joannis Delphini ad Sarmatam oratoris electio.

Ea de legatione cum ad Henricum Galliæ Regem allatum esset, ob Sarmatiæ regni titulos, quos gerebat, haud parum molestiæ ac doloris accessit Licet enim, Carolo fratre vita functo, ex iis regionibus discedere coactus fuisset, adhuc tamen jus, quod sibi vendicaverat, acriter retinebat. Itaque quam ægre id decretum tulisset, Ferrerius legatus exponit. *In avitum regnum reversum, quod sibi naturæ jure debebatur, non illud reliquisse, ad quod inclitæ gentis suffragiis accitus fuerat; non minusque illud sibi, quam quod per majorum manus traditum acceperat, cordi esse; id a natura, boc a virtute, egregiisque gestis pendere, quorum fama Sarmatæ permoti, decimum atque octavum annum agentem Regem sibi adsciverant. Battoreum non veri legitimique Regis, sed suas veluti vices obeuntis loco habere; Galliæ rebus compositis, animum ad Sarmatiam adjecturum: magnum eo Senatusconsulto, quo legatio in Sarmatiam decreta fuerat, sibi præjudicium inferri; neque commercii jura, qualiacumque tandem ea sint*, Ferrerius ait, *Gallorum amicitiæ anteferenda esse: majora ab amplissimo, ac potentissimo regno, atque ab eo, qui*

Henrici Regis, ob Sarmatiæ legationes decretum, perturbatio.

tunc

tunc rerum potiretur, Henrico, cujus in Rempublicam egregia perſpectaque voluntas ſit, expectari poſse: ſi deferendo Battoreo regios titulos Galliarum Regi ablatos velit, hoc exemplo reliquos chriſtianos Principes ad legationes in Sarmatiam mittendas, non abſque jurium, atque exiſtimationis Henrici detrimento, impulſum iri. Eodem officii genere Hieronymus Gondius, a Regis ſecretis, cum Joanne Mauro oratore utitur. His ita reſpondendum Senatus cenſuit: *Nulla in re ejus Regis, quem unice amaret & coleret, jura imminuere aut labefactare; non Henrico regios Sarmatiæ titulos adimere Senatum eo decreto aut voluiſse aut cogitaſse: de negotiis tantum, quæ in iis regionibus Reipublicæ interſint, jure omnium gentium pertractandis actum: Pontificem quoque ad eum Antonium Poſsevinum deſtinaſse, atque a Battoreo legatum excepiſse: neque ſecus Cæſarem feciſse: itaque nihil vel novum, vel inſuetum in oratore deligendo factum.* At Henricus minime acquieſcere: *Poſsevinum non legatum, ſed privatum hominem, unius tantum rei peragendæ cauſa, a Pontifice in Sarmatiam amandatum: Battorei legatum de more ad Apoſtolicæ Sedis obedientiam exhibendam Romam venientem excepturum.* Ceterum ipſemet Battoreus, maturius re perpenſa, quantaque ex mutuis hiſce legationibus in Turcarum animis ſuſpicio irrepere poſſet, animadvertens, cum eorum amicitiam ſuis rebus admodum neceſſariam intelligeret, plurimum ex priſtino animi, quo oratorem concupiverat, ardore remiſſo, antiquata legatio eſt.

1582

Sarmatica legatio antiquata.

LIBRI DUODECIMI,
ET
TOMI SECUNDI
FINIS.